

SİBİRYA TÜRK DESTANLARINDA TÖRENLER VE KUTLAMALAR

BÜŞRA KARTAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAZİRAN 2016

Büşra KARTAL tarafından hazırlanan “Sibirya Türk Destanlarında Törenler ve Kutlamalar” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ

Türk Halk Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Başkan : Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Türk Halk Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Doç. Dr. M. Mete TAŞLIOVA

Türk Halk Edebiyatı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Tez Savunma Tarihi: 15 /06 /2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Büşra KARTAL

16.06.2016

SİBİRYA TÜRK DESTANLARIDA TÖRENLER VE KUTLAMALAR

(Yüksek Lisans Tezi)

Büşra KARTAL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Haziran 2016

ÖZET

Çalışmamızın amacı, Sibiry'a'da yaşayan Altay, Tuva, Hakas Şor ve Yakut Türklerinin destanlarında yer alan tören ve kutlamaların kültürel arka planları açıklanarak tespit ve tahlilidir. Çalışmamızın malzemesini bu Türk boylarının Türkiye Türkçesine çevrilmiş metinleri oluşturmaktadır. Çalışmamızda öncelikle tören ve kutlama kavramları açıklanmış ardından genel olarak bütün Türklerde ve özelde de Sibiry'a Türklerindeki törenler üzerinde durulmuştur. Söz konusu destanlardan hareketle bu destanlarda yer alan toplumu bir arada tutan ve beraberliği sağlayan tören ve kutlamalar tespit edilerek tahlili yapılmıştır. Sonuç olarak Sibiry'a Türk destanlarında yer alan tören ve kutlamaların toplum hayatında büyük bir birleştirici unsur olduğu görülmüştür.

Bilim Kodu : 310.4.055
Anahtar Kelimeler : Sibiry'a, folklor, destan, tören, kutlama
Sayfa Adedi : 395
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ

CEREMONIES AND CELEBRATION in SIBERIAN TURKISH EPICS
(M.S.Thesis)

Büşra KARTAL
GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
June 2016

ABSTRACT

The aim of our study of the Southern Siberian Altay Tuva, Hakas, Şor and Yakut Turkish cultural background of those involved in the ceremony and celebration is explained in the determination and analysis of epics. Our study represents the material aspect of Turkey Turkish this text translated into Turkish. In our work primarily ceremony and celebration concepts then it focused on the ceremony in general and Turks in Siberian Turkish. Departing from these epics that holds together communities located in this epics and providing the tie ceremony and celebration determined and analysed. As a result of celebrations and ceremony communities located in Siberia Turkish a great unifying factor that is seen in society life.

Science Code : 310.4.055
Key Words : Siberian, folklore, epic, ceremony, celebration
Page Number : 395
Supervisor : Assistant Prof. Dr. Murat ERSÖZ

TEŞEKKÜR

Halk Edebiyatı bir milletin duygu, düşünce, his ve deneyimlerine dayanan büyük ve derin bir havzadır. İnsan var olduğundan beri bu havza birçok kaynağı da kendisine katarak her geçen gün daha da güçlenmiştir.

Bu büyük oluşumun ürünlerinden biri olan ve milletin ortak duyuş ve düşünüş tarzını yansıtan destanlar her toplumda bazı ortak şekil ve muhteva özellikleri gösterse de bir milleti kendi yapan değerleri bünyesinde barındırır. Fakat destanlarda hangi coğrafyada ve hangi şartlarda yaşarsa yaşasın bir milletin bütün kollarını bir arada toplayan ortak payda kültürdür.

Çalışmamızda, bu kültürel arka plandan yola çıkarak üzerinde çok fazla çalışmanın yapılmadığı bakir bir alan olan Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin destanlarında yer alan tören ve kutlamalar gibi insanları bir arada toplayıp onlara ortak duygu ve düşüncelerinin yaşatılmasını sağlayan bu toplanmaları her yönü ile incelemeye çalıştık.

Çalışmamızda; Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin, Türkiye Türkçesine çevrilmiş kaynaklardan yararlandık ve bu Türk boylarının metinlerinde rastladığımız tören ve kutlamalarla ilgili bulguların tespit ve tasnifini yaptık.

Bizi bu alana yönlendirip özgün bir konu seçmemizi sağlayan, gerek kaynaklara ulaşmakta gerek bize gösterdiği sabır ve maddi manevi desteği ile çalışmamızı sağlıklı bir nihayete erdirmemizi sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat Ersöz'e saygılarımı ve teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsa Özkan'a bizlere gösterdiği yol yöntem ve bugüne kadar bizlere sundukları değerli bilgilerinden dolayı minnetlerimi sunarım. Ayrıca, Halk Edebiyatı gibi ucu bucağı olmayan bu sonsuz mecraya bizi yönlendiren, üzerimizden elini eteğini hiç çekmeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Mete Taşlıova'ya teşekkür eder bizi bugünlere bin bir emekle getiren değerli anneme ve babama da şükranlarımı sunarım.

Son olarak, çalışmamızın ana kaynaklarını teşkil eden Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin destan metinlerini Türkiye Türkçesine aktarmış ve bu Türk toplulukların kaynaklarını gün yüzüne çıkararak kültürel birlikteliğin oluşmasını sağlayan çok değerli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
1.GİRİŞ	1
2.SİBİRYA DESTANLARINDA TÖREN ve KUTLAMALAR.....	18
2.1.Sosyal Hayatla İlgili Tören ve Kutlamalar.....	18
2.1.1.Doğum ile ilgili törenler	18
2.1.1.1.Doğum şöleni	18
2.1.1.2.Ad Alma töreni	23
2.1.2.Evlilik Törenleri	65
2.1.2.1.Eş tayini	65
2.1.2.2.Dünür gitme, kız alma-kız verme	72
2.1.2.3.Eş için yarış ve sınama	90
2.1.2.4.Toya davet	105
2.1.2.5. Evlenme-toy	108
2.1.2.6.Ocak ayırma.....	165
2.1.3.Ölüm İle İlgili Olanlar	170
2.1.3.1. Defin ve ölü aşı.....	170
2.1.3.2.Ağıt	192

2.1.3.3. Diriltme, iyileştirme, sağaltma	196
2.1.3.4. Vasiyet	222
2.1.4. Karşılama ve Uğurlama Törenleri	225
2.1.4.1. Misafir ağırlama	225
2.1.4.2. Kahramanın dönüşü	243
2.1.4.3. Veda töreni	257
2.1.5. Eğlence ve Oyunla İlgili Törenler	262
2.1.5.1. Eğlenceler	263
2.1.5.2. Oyun	274
2.2. Kutsal Tören ve Kutlamalar	279
2.2.1. Kurban ve saç	279
2.2.2. Şaman töreni	294
2.2.3. Güneşi ve Ayı selamlama	303
2.2.4. Kutsallar ve geleceği görme	309
2.2.5. Alkış ve kargışlar	314
2.2.6. Yada Taşı ve yağmur yağdırma	320
2.3. Diğer Tören ve Kutlamalar	321
2.3.1. Av törenleri	321
2.3.2. Av ve savaşa hazırlık	327
2.3.3. Zafer, yurda dönüş halka seslenme	341
2.3.4. Danışma ve öğüt için toplanma	359
2.3.5. Kağan tayini	369

Sayfa

2.3.6. Yağma törenleri.....	379
SONUÇ	383
KAYNAKLAR	385
ÖZGEÇMİŞ	395

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AÜ:	Ankara Üniversitesi
Bak.:	Bakanlığı
c. :	Cilt
çev. :	Çeviren
DTCF:	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DIA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed. :	Editör
Fak.:	Fakülte
haz. :	Hazırlayan
HBH:	Halk Bilgisi Haberleri
MEB:	Millî Eğitim Bakanlığı
S :	Sayı
s. :	sayfa
TDK:	Türk Dil Kurumu
TTK:	Türk Tarih Kurumu
vd.:	Ve devamı, ve diğerleri
vs.:	Vesaire
Yay.:	Yayını, yayınları

1.GİRİŞ

Destanlar, bir milletin duygu ve düşünüş tarzını, oluştuğu dönemin şartlarını ve bir milletin yaşam tarzını yansıtan halk edebiyatı ürünlerinden biridir. Genellikle toplumu derinden etkileyen bir olay veya toplum hayatında yer etmiş bir kahraman üzerinden oluşmaya başlamakta ardından bünyesinden bazı şeyleri atarak veya bünyesine yeni olay ve olguları katarak dilden dile dolaşıp varyantlaşmaktadır. İnsan ve toplum ile bu denli içinde olup mayasını insandan alan destanların araştırılması ve yeni bulguların günümüze ışık tutacak şekilde bu güne bakan yönleri ile çok önemlidir.

Özkan'a göre destanlar, milletlerin hayal ve hafızasındaki efsanevi tarihlerdir. Türk destanlarının zamanında tespit edilemediği, destan devri yaşamaktan onları yazıya geçiremediğimiz gibi anlayış ve yorumları bir kenara bırakırsak, açıkça söyleyebiliriz ki, bugün en eski destan külliyatına sahip milletlerin başında geliriz. Çünkü Türk destanlarının tam bir envanteri henüz çıkarılmamıştır. (Özkan, 1997: 223)

Destan incelemelerinde genellikle destanın tip, motif, kahraman, şekil ve muhteva özelliklerine dayanarak sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bizim çalışmamız ise destanlarda yer alan, bir milletin fikri, maddi ve manevi birlikteliğini sağlayan tören ve kutlamaların incelenmesine dayanmaktadır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden törenler ve kutlamalar toplumu yönlendiren, insanlar tek bir vücut gibi birlikte hareket edilmesini sağlayıp milli düşünüş tarzının oluşmasına yardımcı olur. Halk yaratmalarına konu olmuş hatta bu ürünler anlatının olay örgüsünü etkileyip olayların gidişatlarını değiştirmişlerdir.

Çalışmamız; Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin destanlarında yer alan törenlerin insan hayatındaki yeri ve destan metnine katkıları bakımından incelenmesi ve sınıflandırılması çalışmamızın temel problemini oluşturmuştur.

Törenlerin toplum hayatındaki yerini tespit etmek, hangi amaç ve sebeplerle düzenlendiğini görmek, törenlerin yapıldığı mekânları belirlemek, törenlere kimlerin düzenlediği ve bu törenlere kimlerin katıldığını belirtmek, törenlerin yapılış zamanlarını anlayabilmek, törenlerin başlangıcından sonuna kadar yapılan uygulamaların belirtilmesi gibi maddelerin açıklanması ile ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi ise bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamız Sibirya Türklerinden Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Türkiye’de bulunan kaynaklar ile sınırlandırılmıştır. İncelediğimiz destan metinleri aşağıda sıralanmıştır.

Altay Türklerine ait destanlar:

- Ak Tayçı
- Ak-Biy
- Alıp Manaş
- Altay Buuçay
- Altın Ergek
- Ay Sologoy lo Kün Sologoy
- Er Samır
- Erke-Koo
- Kan –Ceeren Attu Kan-Altın
- Kan-Kapçıkay
- Kara-Taacı Kıs
- Katan-Kökşin le Katan-Mergen
- Kozın Erkeş
- Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo
- Kökin Erkey
- Közüyke
- Maaday-Kara
- Malçı Mergen
- Oçı Bala
- Ölöştöy
- Ösküs-Uul
- Şulmuş-Şunı
- Temene Koo
- Üç Kulaktu Ay Kara At

Hakas Türklerine ait destanlar:

- Ak Çibek Arığ
- Altın Arığ
- Altın Çüs

- Altın Taycı
- Ay Huucın
- Han Mirgen
- Han Orba
- Huban Arıĝ
- Kara Kuzgun

Şor Türklerine ait destanlar:

- Ak Kan
- Ak Öleñ-Me Kır Öleñ
- Altın Ergek
- Altın Sırık
- Altın Tayçı
- Aran Taycı
- Ay Mögö
- Kǎn Arĝo Peçelig Kan Mergen
- Kǎn Kes
- Kan Pergen
- Kara Kan
- Kartıĝa Pergen
- Karttı Pergen
- Oĝlak
- Ölen Tayçı

Tuva Türklerine ait destanlar:

- Alday-Buuçu
- Boktu-Kiriş, Bora-Şeeley
- Kañgıvay-Mergen
- Aldın-Çaagay
- Aldın-Kurgulday
- Erelzey-Mergen, Haragalzay-Mergen Alışkılar
- Han-Şilgi Attıg Han-Hülük
- Arı-Haan

- Arzılañ Kara Attıg Çeçen Kara Möge
- Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün

Yakut (Saha) Türklerine ait destanlar:

- Culuruyar Nurgun Bootur
- Er Sogotoh

Çalışmamız metin merkez bağlamında oluşturulmuş olup Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin Türkiye Türkçesine çevrilmiş metinlerinden hareketle Sibirya destanlarında yer alan tören ve kutlamaların incelenmesi esasına dayanmaktadır.

Çalışmanın teorik kısmı yazılı kaynakların taranması ve gerekli tahlil ve tasniflerin yapılması ile oluşmuştur. Ayrıca destanlarda karşılaştığımız her bir tören ve kutlamanın kültürel alt yapısına da değinilmiştir. Bu nedenle Türk toplumunun geçmişten bu güne uzanan tören ve kutlamaların tarihsel ve kültürel arka planını oluşturmak için ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz kitap ve makale, bildiri, sempozyum vs. kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamız Sibirya sahası Türk destanlarında yer alan tören ve kutlamaların tespit edilmesinden sonra, bu toplanmaların toplumun birlik, beraberlik, dayanışma ve düzeninde üstelendikleri rol ve toplumda yerine getirdiği işlevler açısından incelenmiştir.

Sibirya Türk destanlarının tören ve kutlamalar açısından incelenmesi ve bu destanlarda yer alan tören ve kutlamaların işlevleri ve toplumda üstelendikleri roller açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmaya öncelikle Türklerde tören ve kutlamalar üzerine yapılan çalışmaların ardından da Altay, Tuva, Hakas, Şor, Yakut Türklerinin destancılık geleneği ve destanları ile ilgili kaynakların tespit edilmesi ile başlamıştır. Daha sonra tespit edilen bu çalışmalar ve metinler hem destancılık gelenekleri açısından okunmuş, hem de destanlarda geçen tören ve kutlamaların fonksiyonları açısından incelenmiştir. Elde edilen veriler fişlenip elektronik ortama aktarılmıştır.

Çalışmamız giriş ve bir ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı; araştırma modeli, veri toplama, veri toplama araç ve teknikleri ve verileri analiz etme süreci gibi bilgilerin verildiği ve ayrıca törenin tanımlanıp genel olarak Türklerde ve Sibirya Türklerinde tören ve kutlamaların kültürel alt yapısının açıklandığı ve tarihçesinin sunulduğu bölümdür.

Sibirya Türk destanlarına ait destan metinlerinde tespit ettiğimiz tören ve kutlamaların değerlendirildiği kısım çalışmamızın ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Sibirya Türk Destanlarında tespit ettiğimiz tören ve kutlamalar tasnif edilmiştir.

Ayrıca bu sınıflandırmada tören ve kutlamaların kültürel dayanakları ile sunularak Türk milletinin tören ve kutlamalarının bir bütün halinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Törenlerin toplumumuzda yerinin ne olduğu, neden düzenlendikleri, bu toplanmalarda ne gibi uygulamaların gerçekleştirildiği gibi soruların cevabı verilerek tören ve kutlamaların toplum hayatındaki rolünü açıklanmaya çalışılmıştır.

‘Sibirya Türk Destanları’nda Tören ve Kutlamalar’ başlı altında verdiğimiz nazım örneklerine dair kusurların, şiirlerin orjinalinde bulunduğu, bizde bu örnekler üzerinde herhangi değiştirme ve düzeltme yapmadığımız için kelime yanlışlarının, imla kusurlarının tarafımızdan kaynaklı olmadığını söylemekte fayda görüyoruz.

Çalışmanın kuramsal boyutu açıklandıktan sonra şimdi de kısaca tören kelimesinin kökenine bakarak önce genel olarak Türklerde daha sonra da Sibirya Türklerinde tören ve kutlamalar açıklanmaya çalışılacaktır.

Tör, Töre ve Tören kelimeleri üzerine bu güne birçok şey söylenmiştir. Töre ‘Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü’ olarak tanımlanmıştır. Kubbealtı Lügatinde ise töre bir toplulukta yerleşmiş olan adetlerin, gelenek ve göreneklerin, ortaklaşa davranış biçimlerinin, kuralların bütünü’ olarak açıklanır. Dîvânü Lugâti’t-Türk’te törü kelimesin anlamının düzen, nizam, görenek, adet olarak verildiği görülmektedir (Ayverdi, 2010: 1266) Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde ise töre kelimesi ‘Toplumsal yaşam biçimi, gelenek ve göreneklerin yarattığı ortak değer yargısı, adet, usul ve erkân, sosyal kanun olarak tanımlanmaktadır (Parlatır, 2009: 1730).

Bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi, merasim olarak tanımlanan tören kelimesi; Kubbealtı Lügatinde ise *tören* kavramının töreden türemiş –n ekinin işlevi bilinmeyen bir kelime olduğu söylenmiş ve ‘Önem verilen bir olay, kişi veya değer için düzenlenen programlı toplantı, merasim’ olarak tanımlanmıştır (Ayverdi, 2010: 1266). Örnek olarak nikâh töreni, madalya töreni, anma töreni, uğurlama töreni gibi türlerine yer verilmiştir.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere tören kelimesinin kökünün nizam, âdet, gelenek, görenek, eğitim, görgü, örf anlamlarına gelen töre kelimesinden geldiği büyük oranda kabul edilmiş bir görüştür. Zaten tören kelimesi de içerisinde birçok gelenek, görenek, ritüel barındıran toplantılardır. Törenlerin toplum hayatında birçok işlevi bulunmaktadır.

Törenler toplumları bir arada tutan, yazılı olmayan toplumsal kurallar bütünü olan gelenek ve görenekleri yaşatarak geçmiş ile gelecek arasında bağlantının kurulduğu,

insanların günlük hayatın karmaşasından kaçabildiği, kişiler ve toplumlar arası ilişkileri düzenleyip geliştiren, bireylerin acılarını, hüznlerini ve sevinçlerini paylaştığı toplantılardır.

Törenlerin başlangıcından sonuna kadar bir takım kurallar dizisi bulunmaktadır. Çünkü törenler gelişigüzel şekillenen toplantılar değil muhtelif mekânlarda, muhtelif zamanlarda, belli kurallar dâhilinde düzenlenen toplanmalardır. Bu kurallar toplum tarafından benimsenip çeşitli vesileler ile gerçekleştirilen törenlerde yaşatılmaktadır.

Törenler eğlendirici, birleştirici, paylaşımı sağlayan, teselli verici, topluma ve dolayısıyla insana güç kazandıran kutlamalardır. Sosyal hayatla ilgili, resmi ve dini içerikli birçok törenler geçmişten bugüne bünyesine birçok unsuru katarak veya değişen zaman ve hayat şartlarına orantılı olarak bünyesinden bazı şeyleri çıkararak insan hayatında daima önemli bir yer teşkil etmiştir.

Türkler insanlığı bir arada tutup birleştiren insana ve topluma güç katan bu toplanmalara tarih boyunca çok önem vermişlerdir. İslamiyet'ten önceki Türklerde de törenlerini resmi ve dini törenlerdir olmak üzere ikiye ayırmak doğru olacaktır. Resmi törenleri devlet işleriyle ilgili törenler oluştururken dini törenlerin başında ise Gök Tanrı inancı doğrultusundaki ölünün defnedilmesi, ölü aşının yenilmesi ve kurban merasimleri gibi törenler gelmektedir.

Toplumun bütünü ile ilgili olan milli şuuru ve birlikte yaşama heyecanının yaşamasını sağlanmasında etkili olan resmi törenlerin başkanı “devlet reisi” idi. Bu törenlerin başında Türk hükümdarları bulunurlardı (Ögel 1979: 303).

Devlet törenleri içinde dikkate değer törenler Eski Türklerde devletin başına geçen yeni hükümdar için düzenlenen, hükümdarın halka ilan edilmesi anlamına gelen tahta çıkma törenleridir. Eski Türklerde devletin başına geçen yeni hükümdar için tahta çıkma törenleri düzenlenmiştir. Ögel bu törenler daha çok askeri olmakla beraber bir de din ve inanış taraflarının olduğunu söyler. Bu uygulama Türklerde tahta çıkma törenlerinin bir nevi “göğe çıkma” gibi kutsal bir anlamı olduğunu göstermektedir (Ögel 1979: 306). Burada hükümdarın kudretini Gök Tanrıya dayandırdığı görülür.

Resmi törenlerden bir diğeri ise ant içme törenleridir. Ant içmek bir nesnenin içilmesi ile olmaktadır. Şaraba kanlarını karıştırmak suretiyle yapılan bu hareket bir kardeşlik oluşturmak ve anlaşmak için yapılmaktaydı (Durmuş, 2009: 98).

Türklerde İslamiyet'ten önce hükümdarların karar verebilmek için meclisler topladığı ve bu mecliste bazı kararların alındığı bilinmektedir. Kurultay, ulusun birleşmesi, kaynaşması ve din ile devlet gücünü tek elde toplayan gösteri ve toplantıdır. (Ögel, 2002, 880). Önceleri din töreni, yeme içme toyu, eğlenme yarışma için toplanan halk ve devletin kaynaştığı toplantılar olan kurultay daha sonra devletin düzenini sağlamak, savaşta uygulanacak taktiklere karar vermek, halkı kontrol ve sayımını yapmak ve barış ortamının sağlanması gibi sebeplerle toplanmıştır. Eski Türklerde barış ortamının oluşturulması amacıyla da kurultay toplanmıştır. M. Ö. 68 yılından sonra Hun hakani, Çin ile barış kurmak için devletin ileri gelenlerini görüşmeye çağırmıştır (Ögel, 2002: 878). Bu kurultay neticesinde bir karar çıkıp çıkmadığı bilinmemektedir.

Şamanlar, dini ayin ve törenleri yapan, ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden eski Türk din adamlarıdır (İnan, 2000: 72; Kafesoğlu, 1993:301; Radlof, 1976: 233). Eski Türklerde dini törenler Şamanların katılımıyla Gök Tanrı inancı doğrultusunda oluşmuştur. Eski zamanlarda her Türk ailesinin bir şamanı bulunur ve ihtiyaç durumunda çağrılarak çeşitli ayinler yapılmaktaydı. Bu bazen kendisine dua okutmak, büyü yaptırmak bazen hastalıktan kurtulmak bazen diriltmek için olurdu. Bunlar dini törenlerdendi.

Bunun dışında şamanların yaptıkları en önemli dini tören, şüphesiz cenaze törenlerinde görülmektedir. Şaman, bazen ölenin ruhunun geri dönmesini önlemek için cenaze törenlerine çağrılırdı (Buluç, 1948: 319; Eliade, 1999: 213-214).

Eski Türklerde yılın belirli zamanlarında kurban merasimleri yapıldığını görmekteyiz. Şamanistlerde kurban sunulmadan ayin ve tören kesinlikle yapılmazdı. Her ayin için kanlı veya kansız kurban gerekirdi. Bunların en önemlisi at kurbanıdır. Bundan sonra koyun gelirdi (Kocasavaş, 2002: 72). Kurban törenlerini de yönetenler şamanlardır. Türk mitolojisindeki Ak Şamanlar geçmişte iyi ve aydınlık ruhlar şerefine kansız kurban ve ayin törenlerini idare ederler, Kara Şamanlar ise kötü ve karanlık tanrıların ruhuna ayinler düzenlerlerdi (Güngör, 2002: 267).

Eski Türklerde bir diğer bir dini tören ölü gömme ile ilgili cenaze törenleridir. Eski Türklerde ölen kişinin defnedilmesiyle ilgili bazı törenler yapılmıştır. Düzenlenen törenlerde ölen kişinin statüsüne göre kurbanlar kesilmektedir. Kurban törenleri, defin işleminin üçüncü, yedinci, yirminci, kırkıncı günlerinde ve yıldönümünde de yapılırdı (Çıblak, 2005: 169).

Eski Türklerde ölen kimse için yas törenleri yapılır, kırlarda ise, ölünün çadırının etrafında atlarla dolaşılır, ölen kişi için saçlar kesilir, saç-baş dağıtılır, yüz, kulak bıçakla çizilerek kan akıtılır, ölenin atları, kuyrukları kesilerek kurban edilirdi (Kafesoğlu, 1993: 290; Koca, 2000: 179; Kocasavaş, 2002: 73).

"Yoğ töreni", kişinin önemi, değeri ve varlığıyla orantılıydı (Meram 1964: 133). Ölen kimsenin yakınlarının bir yerlerini keserek ağlamaları aynı zamanda duygusal acılarına fiziksel bir acı da katmaktadır. Şiilerin Muharrem ayında kendilerine zincirlerle vurmak suretiyle vücutlarını kanatmaları ile eski Türk toplumlarında görülen uygulama arasında paralellik kurmak mümkündür (User, 2008: 141) .

Bayramlar toplumun genelini ilgilendiren sevinçlerin paylaşıldığı, sosyal yardımlaşmanın ve dayanışmanın öne çıktığı, toplumları bir araya getirerek dostluk ve kardeşlik bağlarının güçlendiği özel günlerdir. Bayram, kelime olarak Dîvânü Lugâti't-Türk'te "Bedhrem" şeklinde geçmektedir (Pirverdioğlu, 2002: 44).

Ülkemizde olduğu gibi, diğer Türk memleket ve yurtlarında anma gün ve haftalarının çokluğuna rağmen, bütün Türk dünyasına müşterek kutlanana bayramlarımızın azlığı dikkat çekicidir. Kendine has törenler ve pratiklerle kutlanan ortak bayramlarımızdan birisi de Nevruz (Ergenekon'dan çıkış) bayramımızdır (Özkan, 1995: 179).

Baharın gelişi Türkler arasında önemlidir. Çünkü Türklerin yaşadıkları coğrafyada kışlar uzun ve sert geçmektedir. Eski Türklerde baharın gelişini, senenin ilk gök gürlemeleri haber verirdi. Bu ilk gök gürültüleri ile bahar da başlamış olurdu. Çünkü kışın, her yerde olduğu gibi, orada da gök gürlemezdi (Ögel, 1979: 304).

Türklerde baharın gelişi Nevruz ateşi ile kutlanmıştır. Nevruz törenlerinde ateşle ilgili pratikler bulunmaktadır. Nevruz ateşinden atlayanların hastalıklarından arınacağına ve yıl boyunca hastalanmayacaklarına inanılmaktadır (Pirverdioğlu, 2002: 47). Aynı zamanda Nevruz Türklerin Ergenekon'dan çıkışının da yıldönümüdür.

İslamiyet'ten önce Türklerdeki bir diğer toplanma şekli toyların yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Rasonyî'ya göre "toy" umumi bir gelenek idi (Rasonyî, 1971: 27). Toylar birlik ve beraberliği sağlayan yeme, içme, çalgı, oyun her türlü eğlenceler olduğu eğlencelerdi. Oğuzlar zevk ve sefayı çok sevdiklerinden her gün toy yaparlardı (Gökalp 1976: 264). Toyda, orun-ülüş, yani oturma ve yemek yeme törelerine çok dikkat edilirdi

(Ögel, 1979: 303). Eski Türklerin düzenledikleri törenlerde mevki sırasına göre kimin nereye oturacağı önceden bellidir; itibarı ve mevki yüksek olanlar başköşeye, diğerleri ise yine aynı sıra göz önünde bulundurularak bu kişiye yakın veya uzakta olacak şekilde kendilerine ayrılan yere oturur (Çıblak, 2005: 166).

Toy, oyunlardan, halk danslarından giyilen kıyafetlere; söylenen türkülerden kadın erkeklerin düğündeki konumlarına ve görevlerine; aşık meclislerinden orta oyunlarına kadar, farklı ve birbirinden bağımsız icra ve ritüellerle zenginleştirilmiş unsurlar bileşkesi şeklinde gelişmiş zengin bir yapı mevcuttur (Taşlıova, 2006: 166).

Türklerde toyun en büyüğü evlenme toyları idi. Bu toylarda kopuzunu çalan ozandan başka zurnacılar ve nakkareciler çalarlardı (Gökalp, 1976: 264). Düğün Türkler arasında toyunun dışında çeşitli toylar düzenlenmiştir. Bunlar; başarı ve kutlama toyları, ilk av toyu, akın dönüşlerinde ve tutsaklıklardan kurtulmalarda yapılan toylar, düğün toyları, ölüm toyları, ölü aşları, ad verme toyları, çocuğu olmayanların yaptırdıkları dilek ve hacet toyları, yemin, uğurlama ve karşılama toyları (Ögel 1979: 303).

Eski Türklerde toplumsal ile ilgili bir diğer tören ise potlaçtır. Potlaç, ilkelerde hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir gelenektir (Tezcan, 1989: 31). Bir ziyafet düzenlenir, bu ziyafette gıda, elbise, kap kakak gibi malzemeler halkın önüne yığılarak davetliler tarafından götürülmesini istenirdi. Davetliler eşyaları götürürlerdi Davetlilerin götüremedikleri eşyalar, sahibi tarafından yok edilirdi.

Eski Türklerde şölenler ise yağma şeklindeki şölenler olarak göze çarpmaktadır. Yağma şöleni potlaç'ın azami derecesidir. Şöleni yapan bey, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek otağdan çıkardı. Bütün davetliler davet sahibinin otağını, sürülerini vs. mallarını yağma ederlerdi (Gökalp 1976: 203). Yağma şölenlerinde hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin malları yakılıp yıkılmayıp yoksul tabakalara dağıtılırdı (Tezcan, 1989: 31).

Göktürklerde de Hunlarınkine benzer bayram ve festivallere rastlanmaktadır. Göktürkler, her yıl belirli zamanda “ecdad mağarası” nda atalarına kurban kesiyorlardı. Onlar da aynı şekilde beşinci ayın ikinci yarısında “Gök Tanrı” ve “kutsal yer ve su” için kurban keserek bayram kutlamalarına başlıyorlardı. Kurbandan sonra topluca eğlenceye geçilmekteydi. Özellikle kızlar ayak topu (tepük) oynamaktaydı. Herkes kımız içiyor ve şarkılar söyleniyordu. Türklerde bayram kutlamalarına toplumun hemen hemen her kesimi katılıyordu (Koca, 2002: 51).

Bayramlar XI. yüzyılda Türk toplumunda “bayram yeri” adı verilen bir meydanda kutlanmaktaydı. Bayram yeri, özellikle çiçeklerle süslenmekte, çıra veya meşalelerle aydınlatılmaktaydı. Kaşgarlı’nın ifadesindeki mekânın çiçeklerle süslenmesinden bayramın ilkbaharda kutlandığını düşünebiliriz. Bayram yerinin aydınlatılmış olmasından biz bayram kutlamalarının gece de devam ettiğini düşünebiliriz. Burada hemen belirtmeliyiz ki Kaşgarlı Mahmud bu açıklamalarıyla Ramazan ve Kurban bayramları gibi dini bir bayramdan değil, milli bir bayramdan söz etmektedir (Koca, 2002: 51).

Türkler, bayramların ruhuna ve havasına uygun olarak giyinmekteydiler. Kıyafetlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renkler hâkimdi. Türkler, bayram yerlerini de süslemekteydiler. Bayram yerleri aydınlatılmakta, çiçeklerle donatılmaktaydı. Bayram süslemeleri, müsabakaya sokulan hayvanlar için de yapılmaktaydı. Hayvanlar çeşitli boyalar, kınalar, boncuklar, nazarlıklar, türlü renklerde, desenlerde kumaşlarla süslenmekteydi. Türklerin İslamiyet’ten önce Orta Asya’da kendilerine özgü bir yaşama biçimleri ve inançları olduğu gibi, yine kendilerine özgü bayramları ve festivalleri de olmuştur. Bu bayramlar ve festivallerin temeli inançla ilgili davranışlara ve toplu yapılan eğlencelere dayanmaktaydı (Koca, 2002: 52). Türk için kış, birçok şeyden mahrum kalmak anlamına gelirken, yaz ise ekonomik sıkıntılardan kurtulmak anlamına geliyordu. Türk için bu bir bakıma kurtuluş ve hürriyete kavuşmaydı. Böyle bir durum da ancak bir bayramla kutlanabilirdi. Türklerin yazın müjdecisi olan ilkbaharda bayram yapmalarının en önemli nedeni budur (Koca, 2002: 52).

Tarihi kayıtlara göre, Türklerin Hunlardan beri bayram ve festival türünden birçok tören ve faaliyetleri vardır. Örneğin; Hun Türkleri beşinci ayda yani ilkbaharda “Lung-cıng” adı verilen yerde büyük bir bayram yapmaktaydılar. Bu bayramda hem inançla ilgili âdetler yerine getirilmekte, hem de türlü müsabakalar düzenlenmekteydi. Dini âdet olarak “Gök Tanrı” ve kutsal sayılan “yer” için at kurban edilmekteydi. Bundan sonra bayramın yarışma ve eğlence bölümüne geçilirdi. Bu bölümde, Türklerin en sevdikleri spor türü olan at yarışları yapılmaktaydı. At yarışları sekizinci ayda, yani sonbaharda bir kere daha tekrarlanmaktaydı. (Koca, 2002: 51).

İslamiyet’in kabulünden sonra ‘Kurban ve Ramazan Bayramı’ ve üç aylar, kandillerde tören havasında kutlanmıştır. Bayramlarda dini vecibelerini yerine getiren insanlar eş dostlarını ziyaret ederler, türküler maniler söyleyip eğlenirlerdi.

Tarihin ilk topluluklarından beri ay, mevsim, yıl vb. değişiklikler törenlerle kutlanmaktadır. Tehlikeli, anlaşılmaz, ürkütücü doğa karşısındaki güçsüz insan, büyüden büyük destek görüyordu (Fischer, 1985: 37). Taklit, eylem ve toplu katılma doğaya karşı büyüyle korunmadır (Nutku, 1985: 171).

Bir yıl içerisinde doğadaki değişiklikler toplumların hayatını her zaman etkilemiş ve bu değişiklikler tarih boyunca bütün halklar tarafından çeşitli tören, ayin ve bayramlarla kutlanmıştır. Takvim merasimleri olarak bilinen bu törenler, toplum hayatındaki önemine göre korunmuş veya bir kısmı bazı motiflerini geride bırakarak kaybolmuş, en önemlileri ise günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Pirverdioğlu, 2002: 44).

İnsanoğlu kendisine mutluluk veren her değişikliği törenle kutlamaktadır. Tabiatın yeniden canlanması ve bereketin tekrar gelmesi Türk kültüründe çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Orta Asya'daki bu bahar törenlerinin izlerini bugünkü ilkbahar mevsiminde yapılan Hıdrellez 6 Mart, Nevruz 21 Mart, gibi törenlerde görürüz. Hıdrellez İslamiyet öncesinde de mevsimlik bayramlarımızdan olduğu halde İslamiyet kültürü, efsaneyi İslami renge bürümüştür. Efsane İslam öncesi ve İslam sonrası motifleriyle doludur. Ortak yön Hızır'ın ölmezliği, bahar, yeşillik sembolü oluşu, her 6 Mayıs'ta Hızır'la İlyas'ın buluşması İslamiyet rağmen bozulmamıştır (Karadağ, 1978: 69).

Koç katımı tarihi, kapsadığı törenler ve uygulamalar ile kültürümüzde önemli bir yer işgal etmektedir. Koç katımının ilk gününde çobanlar süslenmiş olurlar ve kınalanmış koçları dışı koyunlara salarlar ve bazı yerlerde düğünlerde olduğu gibi hocalar dualar okurlar (Boratav, 1997: 212).

Saya, halk ağzında gebe koyunların karnındaki yavru yüz günlük olduğunda çobanların yaptığı törendir. Saya, özellikle köylerde, küçük ve büyük baş hayvanların yavru lamaya başlayacağını, kış mevsiminin yarıldığını müjdelemek; Allah'tan bolluk ve bereket dilemek amacı ile genellikle gençlerin ve çocukların köydeki evleri dolaşmalarına verilen addır. Yöreden yöreye değişim gösteren saya gezme töreni genellikle köylerde, köyün gençleri tarafından çeşitli kıyafetlerle ve eşyalarla kılık değiştirilerek yapılır (Albayrak, 2004: 457).

Yörükler kışlaklarından yazın yaşadıkları yerlere giderken bayram niteliğinde bir eğlence düzenlerler. Boratav'a göre bu törenlerde yatırları ziyaret, birlikte yemek yeme, nişan atma, güreşler, yarışlar düzenleme, "cıngıldak" kurup eğlenme gibi etkinlikler yapılır (Boratav, 1997: 218).

Asker adayının askere gideceği ve döndüğü gün davul zurna getirtilir. Kurban kesilir, yemek verilir ve asker dualarla gönderilir veya dönüşü kutlanır.

Uzun kış gecelerinde harmanın kalkmasından sonra kadınlar ve erkeklerin bir araya gelip düzenledikleri eğlenceler, halkın birbirleriyle olan kuvvetlendiren sohbet ve davet toplantıları, konar-göçer halkın yaz aylarında daha serin yerlere göç etmesi üzerine yapılan törenler, güreşler ve âşık toplantıları da toplumsal törenlerden bazılarıdır.

Sonuç olarak Türklerde İslamiyet'ten önce düzenlenen birçok toplantı ve törenin sosyal ve siyasal şartlara bağlı olarak uğradığı değişimlere rağmen günümüze kadar ulaşabildiği ve sadece formları değişen toplantı ve törenler sayesinde eski Türklerin devletlerini uzun yıllar ayakta tutmayı başardıkları görülmektedir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Sibirya Türklerinin destanlarında çeşitli vesileler ile muhtelif zamanlarda düzenlenen merasimlerde ortaklık görülmekle beraber ananelerde, gelenek ve göreneklerinde bir takım farklılıkların görülmesi doğal bir durumdur. Bu değişkenliğin oluşmasında elbette yaşanan coğrafya, diğer milletlerle etkileşim, değişen ve gelişen hayat şartları çok önemlidir.

Sibirya Türk destanlarında bulunan tören ve kutlamaları üç ana başlık altında değerlendirebiliriz:

Sosyal hayatla ilgili tören ve merasimler;

Dini hayatla ilgili törenler ve merasimler;

Diğer tören ve merasimler

Sibirya Türk destanlarında tören ve kutlamalarla ilgili birçok bilgiye ulaşmak mümkündür. Genellikle destanlarda törenler insanların geçiş dönemleri üzerine yoğunlaşmıştır. Şor kahramanlık destanlarında doğum öncesinde, doğum esnasında yapılan herhangi uygulamadan bahsedilmediği fakat doğum sonrasında yapılan birtakım uygulamaların destan metinlerinde yer aldığı görülmektedir.

Şor kahramanlık destanlarında çocuksuzluk motifi sıkça rastlanan motiflerden biridir. “Ak Kağan” destanında Ak Kağan ile karısı Altın Arığ'ın çocuğu olmaz. Karı koca çocukları olmadığından mallarının ihtiyarladıklarında ne olacaklarını düşünerek üzülmürler. Buna rağmen çocuklarının olması için destanda herhangi bir uygulamaya başvurulmaz. Gözyaşlarını akıtıp ulu ağıt yakarlar. Altın Arığ'ın tavsiyesiyle Ak Kağan üzüntüsünü

hafifletmek için ava çıkar. Ak Kağan avdan döndüğünde altın masanın dibinde bir kız ile bir erkek çocuğu görür (Ergun, 2006: 154-156). Genellikle destanlar kahramanlık teması etrafında şekillendiğinden çocuğun büyümesinden bahsedilmez. Daha çok doğumu üzerine ailesi ve halk tarafından kutlanılan şenlikler ve bir süre sonra çocuğun ad alıp bir kimlik kazanması üzerine törenler düzenlenmekte olduğu görülür.

İnsan hayatının geçiş dönemlerinden biri olan “Evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür” (Ölmez-Sökmen, 2012: 333). Sibirya destanlarında da eşin tayin edilmesinden, kız istemeye; kızı almak için düzenlenen yarıştan yapılan toya kadar törenlerle ilgili birçok bilgi bulunmaktadır.

Destanlarda insanları toya davet edilmesi bile bir kutlama gibi yapılmaktadır. Genç kızlar ve delikanlılar kojon söyleyerek ellerinde hediyeleri ve getirdikleri aş ve içkiler ile toya davet edecekleri bahadırın yurduna gelirler. Davet mektupları getiren elçilere ikramlarda bulunulurdu.

Sibirya destanlarında, kendisine tayin edilen kızı istemek için dünür gitme yahut dünür gönderme uygulaması bir kurallar dizisi halinde gerçekleşmektedir. Kızı istemeye aile büyükleri dünür giderken çeşitli hediyeler ile içki ve aş ile yurda varırlar. Kızı babasına ve orada toplanan misafirlere sunulan bu içkinin içilmesi kızın verildiği anlamına gelmektedir. Eve girişten kızın verilmesi üzerine baba yurdundan ayrılışına kadar ikramlar sunulmakta, kız verilirken danışma meclisi ve halk ile birlikte bu durum değerlendirilmekte ve hatta kimi zaman uzun ve zorlu bir yarış kahramanın kızı alması için onu beklemektedir. Bu yarış bazen atış yapmak, güreş tutmak, istenilen bir nesnenin kağana getirilmesi veya kızın kendisinin koyduğu bir engelin aşılması olabilmektedir. Yarış sonunda kızı almaya ak kazanan yiğit ve kızın toyu yapıldıktan sonra eşini alan bahadır kendi yurdunda da bir toy düzenlemek için oradan ayrılır. Kızın ocağı baba evinden ayrılarak çeşitli hediye çeyizlerle eşinin yurduna gönderilir. Bu hediyeler kimi zaman mal, kimi zaman altın gümüş, kimi zaman ise hizmetçiler olabilmektedir. Erkeğin yurdunda daha büyük çaplı bir toy yapılmaktadır. Eğlenceler düzenlenmekte, halk hep birlikte şarkılar söyleyip oynayan gençleri izlemekte, yurttaki herkes doyuncaya, hayvanlar ise semirinceye kadar yiyip içmektedir. Düğünde statü farkı olmaksızın herkes aynı masa başında sohbet edip oturmaktadır. Yarışlar düzenlenmekte güreşler tutulmaktadır. Herkes

en güzel kıyafetlerini giyip toya katılmaktadır. Gelin olacak kızın kadınlığa geçişini temsil eden saçlarını elli belikten çözerek iki belik halinde örülmesi ritüeli gerçekleştirilmektedir. Dokuz yıl bitmeyen toy bittiğinde halk hediye ve kendilerine sunulan aşlarını alarak yurtlarına dönmektedir.

Orta Asya’da yaşayan Türk topluluklarında “İslâmiyet’ten önce ölüleri için “yuğ” törenleri yapar ve bu törene çok önem verirlerdi. Ölünün yakınları at, koyun, sığır cinsinden kurbanlar keser, törene gelenlere yemek verirlerdi. Defin günü de ölü sahipleri ilk gün olduğu gibi kurban keserdi. Şairler ise hem tören hem de defin sırasında sagu denilen ölüm şiirleri söylerlerdi” (Ergönenç-Akbaba, 2008: 77). Sibiry Türklerinin destanlarında ise ölümden sonrasında görülen birçok uygulama bulunmaktadır. Ölünün defni ve defninden sonra bir ölü aşının yapılıp dağıtılması, mirasın paylaşılıp, ölen kişinin vasiyetinin yerine getirilmesi gibi birçok uygulama destanlarda görülmektedir. Türk boylarının en eski inançlarından biri olan atalar kültüne bağlı olarak ölen atanın ölümünden sonra bazı üstün güçlerle donanarak ailesine yardım edeceği düşüncesi ile Türk toplulukları, atalarının ruhlarına kurbanlar sunmuş, mezarlarını kutsallık yüklemiş, sık sık ziyaret edildiğinde ölülerinin mutlu olacağına inanmışlardır. Ölülerini tabut içerisinde kayın, çam ağacı gibi ağaçların tepesine asmış kaya ve yüksek dağların tepesinde bir mağaradaki lahde kapatmışlardır. Ayrıca ölünün için ve dışının onun çürümmesini engellemesi için ilaç ile yıkandığı ve ölünün altın gümüş ve çiçeklerle süslenerek halk ile birlikte bir matem havasında gömüldüğü görülmüştür. Bu da Türklerde ölümden sonra hayatın varlığına inandıklarının bir göstergesidir.

Sibiry Türk destanlarında insanlar birçok vesile ile eğlenceler düzenlemişlerdir. İncelediğimiz destan metinlerinden hareketle Sibiry bölgesinde yaşayan Türk topluluklarının tören, kutlama ve eğlencelere fazlasıyla değer verdiği görülmektedir. Bazen ava veya savaşa çıkan kahraman, bazen esaretten kurtulan halk, bazen evleneceği eşini almak için yurttan ayrılan bahadır, bazen yurduna savaşmaya gelen yiğitten korkup onun gönlünü yumuşatmaya çalışan kişi bazen de belli bir gruba dâhil olan (ayın-kabilesine) kişinin sevinci kurulan eğlenceler ile bütün halkında iştiraki ile kutlanır.

Eski Türklerde gördüğümüz karşılama ve uğurlama törenleri Sibiry Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Karşılama törenleri çoğunlukla yıllar önce yurdundan ayrılan kahramanın dönüşü veya yurda gelen misafirin ağırlanması şeklinde olmaktadır. Gelen misafirin atının alınıp oturacağı yere kadar götürülmesine kadar birçok noktaya dikkat edilir. Kazanlar kurulur. Misafire aş ve tuz çokça konulur. Meyve, yemiş,

egen, kımız, süt, yağlı yarma orbası, süt ve yemeğin akından ikram edilir. Yemeğin tatlısı içkinin serti makbuldür. Ayrıca bazı destanlarda sunulan yiyecekler iyi niyetle yurda gelene leziz, kötü niyetle gelene ise zehir gibi gelir. Misafirliğe giden kişi yetmiş çeşit yemek, altmış çeşit baharatlı aş, altı tulum içki, altı ko eti, şilek eti ve içki götürür. Getirdiklerini oradakilere ikram eder. Hediyeler sunulur. Amırgı gibi kojonlar söylenip eğlenilir. Halkla milletle sohbet edilip, nasihatler verilir. Misafirliğe gelenler altın yakalı kaftan giyerler. Misafirliğin sonunda ömür oldukça yardımlaşmaya ve dost olmaya söz verip birbirlerine hayrı dualar sunarak ayrılırlar.

Uğurlama törenleri içerisine dâhil edebileceğimiz veda etmeden önce yapılan kutlamalar kahraman evleneceği kızı almaya giderken, kahramanın uzun zaman önce yurdundan ayrılıp dönmeyen kardeşi, babası, halası gibi yakınlarının peşinden giderken, av ve savaş için yola çıkacakken kahramanın ziyaret için yurdundan ayrılmasından hemen önce, bahadırın yurdu talan edilen arkadaşına yardım için yola çıkmadan, yukarı dünyadan orta dünyaya indirilirken, yurdunda büyük savaş çıkacağını öğrenen yaşlı bahadırın yurdundan, halkından ve oğlundan ayrılması üzerine düzenlenmiştir. Düzenlenecek törene halk davet edilir. Dokuz gün sürecek olan bir şölen başlar. Bu kutlamaya iştirak edenler en güzel giyimlerini giyerek gelir. Aracan ve korocon içkileri hazırlanır. Yüz ko, yüz buğra ve yüz boğa kesilir. Kımız ziyafeti verilir. Dualar edilir, halk tarafından kahramana şans ve talih dilenir.

Sibirya Türk destanlarında da av önemli bir olgudur. Kahramanlar zaman zaman yurdundan av için ayrılır. Destanlarda av konusu şöyle işlenir. Kahraman ava çıkarken bir takım hazırlıklar yapar. Altmış köşeli altın masasını kurdurur, içki içer. Daha sonra savaş giyimlerini, silahların kuşanır ve atlanır. Genellikle kahramanlar ava çıkarken birine halkını ve malını emanet eder. Halkına ğtler verir. Kendisinin yokluğunda ateşinin sndrlmemesini ister. Ava çıkmadan kutsal kitaba bakılır. Kahramanın gidişi esnasında bütün halk ve doğadaki bütün hayvanlar ona eşlik eder. Kahraman avda iken genellikle yurdu talan edilip, halkı ve malı götürülür yahut kahraman ihanete uğrar. Avlanan hayvanlar yurda indirilir. Avlanan hayvanların derilerinden güzel giyimler yapılır, av hayvanlarının etlerinden kaynatılarak ziyafet sofrası kurulur. Ziyafete gelen halk ile birlikte herkes doyuncaya kadar yenilir, içilir. Av etini yiyenler metihlerini sunarlar. Avın semizin avlayıp dönen kağan malı halkına adaletli bir şekilde leştirir.

Sibiryaya Türk destanlarında da kağanın tayin edilmesi bir kutlama ile gerçekleşmektedir: Ömrü boyunca savaşan ve savaşlardan galip çıkıp yurduna dönen kahraman yorgun düşer ve kağanlığı bir başkasına emanet eder. Çünkü kağanın kendi isteği ile kağanlığı bıraktığı durumlarda kendi yerine bir başkasını tayin etmesi gerekmektedir. Kağan ölmeden önce çocuğuna malını ve halkını emanet eder. Bir yiğit ile evlenen kız, erinin yurduna giderken malının ve halkının yurdunda bırakır. Halkın yeni kağanının seçer. Halka zulmedip yetmiş kağanın malı ve halkını süren kağanın öldürülmesi ile eziyet gören halkın kurtarılmasından sonra içinden bir kağan seçilir. Burada kaçırılmış olarak bulunan halktan yurdu olanın yurduna, suyu olanın suyunu dönmesi istenir. Yeni kağan halkın önünde ilan edilir. Kimi durumlarda kağanı halk hep beraber seçmektedir. Halk yeni kağan için dualar eder.

Kahramanın çeşitli sebeplerden yurdundan ayrıldıktan sonra yurduna zafer ve güzel haberle dönmesinden sonra da bir tören düzenlenmekte ve bu törende şunlar yapılmaktadır: Halka kahramanın döndüğü duyurulur. Uzak yakın akrabalar bu eğlenceye davet edilir. Yakındakilere akrabalara bağırarak ve davul çalarak uzaktaki akrabalara elçi göndererek toya çağırılırlar. Gücsüzler ve yaşlılar otuz öküz ve kızakla getirilir. Deli kara orman gibi kalabalık akrabalar, geniş gür kara orman gibi bütün halk toplanır. Kağan kırk tas(hizmetçi) çağırarak kırk balta, otuz tas çağırarak otuz nacağı onlara verir. Kısır ve doru aygırın kısrağını kesmelerini emreder. Eğlencenin yapılacağı yer altın, gümüş ve ipeklerle süslenir. Dağ gibi et, deniz gibi içki ikram edilir. Yemeğin lezzetlisi yenip, içkinin serti içilir. Bahadır delikanlıyı bütün halk yolda karşılar. Yetmiş pehlivan delikanlıyı kucaklayıp attan indirirler. Kahramanı mavi keçe halıya oturtup, ekşi süttten kımız ikram ederler. Uzağı yakın, yakını uzak ederek sohbet ederler. Kahramanın yurda dönüşü ile ihtiyar baba kağanlığı oğluna verir. Genç kızlar delikanlılar oynar. At yarışı düzenlenir. Birinci gelen ata ay gümüşlü ak ipek bağlanır. Şarkılar söylenip, ağız kopuzu çalınır. Masadakiler tükenince halk dağılır. Yiğitler yağlı kemikleri, fakir kadınlar kıkırdaklı kemikleri alıp yurttan ayrılırlar. Toyu beğenip kendisine iyi et düşenler dua ile kendisine kötü et düşüp karnı doymayanlar kargış ile yurttan ayrılır. Toy dağılır.

Sibiryaya Türk destanlarında kazanılan zaferler sonrasında da bir takım törenler yapılmaktadır. Bu törenlerde gerçekleştirilen ritüeller şöyle sıralanabilir: Kazanılan zafer sonrası yapılan toylarda kahramana övgü sözleri söylenir. Bahadır öğütler verir ve yurduna doğru yola çıkar. Mala mal, halka halk katılınca kutlama yapılır. Kaybolan eş, çocuk, anne-baba, kardeş kurtarıldıktan sonra toy düzenlenir. Av veya savaş sonrası kahramanın

yurduna sapasağlam dönmesi şerefine toy kurulur. Kız istemeye giden kahramanın dönüşü ya yapılan yarışmayı kazanan kahramanın dönüşü için eğlence düzenlenir. Kahraman çoğu kez halka zulmeden kağanı alt eder. Eziyetten kurtarılan halk kahramana metihlerini sunar.

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da saç geleneğinin devam ettiği, çeşitli vesileler ile bu törenlerin icra edildiği görülmektedir. Tespit edilen saç törenlerinin düzenlenmesinde birçok neden bulunmaktadır. Kahraman düşmanın kendisini ölüme sürüklemek için önüne koyduğu engelleri bertaraf etmek için, ad verme törenlerinde, mücadeleye tutuşan alplardan birinin güç kazanması ve düşmanın gücünün tükenmesi için, kaybolan oğlun ve onun peşinden giderek geri dönmeyen bahadırların kurtulması için, uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkacak olan kahramana şans ve talih getirmesi için, kahramanın zaferle yurduna dönüşü şerefine, bahadırın halkı tutsaklıktan kurtarması üzerine, arınmak ve güçlenmek için yurdundan ayrılan kahramanın eski arı gücüne ulaşması şerefine saç törenleri düzenlenmektedir. Ayrıca, tanrılara kurban sunulup, saç yapılarak çocuk istendiğine destan metinlerinde rastlanmaktadır.

Destanlarda saç bayramı şöyle tasvir edilir; ak süt bağlanarak ak süt saçılır. Ad verme töreni esnasında ad verecek kişi ak ineğin sütü ile önce ağzını çalkalar. Başköşedeki keçeğe oturur. Sağ elindeki kâsede bulunan içkiyi ilk olarak ateşe ikinci olarak kapıya son olarak da duman deliğine serper. Kahramanın değerli adını verip dua eder. Kavgaya tutuşan yiğitlerden sırtı yere gelmek üzere olan bahadırın güçlenmesi için gölge veren gök kayaya dua edip saç bayramı tertip eder. Toy esnasında saç bayramı tertip edilmektedir.

Destanlarda yapılan dua, alkış ve kargışların sunulduğu birliktelikler; geleceği görmeye dair ayinler, güneşin ve ayın hürmet gördüğü toplantılarda tören niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak eğlenmek, halk ve kağan arasındaki ilişkileri güçlü kılmak, toplumsal birlikteliği sağlamak, insani ilişkileri canlı tutmak, birtakım dini ve toplumsal vecibeleri yerine getirmek gibi işlevleri yerine getiren kendi içerisinde birçok kurallar dizisini barındıran törenlerin Sibiry Türk destanlarında önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

2. SİBİRYA TÜRK DESTANLARINDA TÖREN VE KUTLAMALAR

2.1.Sosyal Hayatla İlgili Tören ve Kutlamalar

2.1.1.Doğum ile ilgili törenler

2.1.1.1.Doğum şöleni:

Türk destanlarında çocuksuzluk en çok işlenen motiflerden biridir. Çocuksuzluk motifi, Türk dünyası destancılık geleneğinin bütününde de doğacak kahramanın belirleyici özelliği olarak takip eder (Yıldız, 2009: 82). Sibirya Türk destanlarında sıkça görülen bu motif metinlerde şöyle işlenmektedir:

*Kahramanın babası bir kağan veya beydir.

*Çok mala mülke sahip olduğu halde çocuğu olmamaktadır.

*Kağan olağanüstü bir şekilde çocuğu olacağını öğrenir.

*Çocuğu olmadığı için üzülen kağan olağan üstü bir şekilde çocuk sahibi olur.

*Çocuk olağan üstü bir şekilde doğar ve büyür.

*Çocuğu olan kağan büyük bir doğum şöleni düzenler. Bu şölende bazen sadece çocuğun doğumu kutlanırken kimi zaman da bu tören kahramanın ad alması ile son bulmaktadır.

*Çocuk Erlik tarafından kaçırlır veya üst dünya yaratıcıları tarafından yetiştirilmek üzere göğe çıkarılır. Bazen de bir kurt çocuğu alıp kaçar. Birçok destanda ise çocuğun kağanın düşmanları tarafından yurdundan kaçırılıp götürüldüğü görülmektedir.

*Kağan eğer çocuğunun yerini biliyorsa peşine düşer veya çocuk tanrılar tarafından götürülmüşse bir elçi vasıtası ile çocuğundan haber alır.

*Belli bir zaman geçtikten sonra çocuk döner veya düşman elinden kurtulur. Bu kez çocuğun dönüşünü bir tören ile kutlanır.

Sibirya Türk destanlarında kağan çocuk sahibi olmak istemesinin bazı sebepleri bulunmaktadır:

*Soyunun devamını görmek istemesi,

*Çok zengin olduğu için bunca yıldır biriktirdiği malın ve mülkün kendisi öldüğünde heba olacağını düşünmesi,

*Kendisi öldükten sonra halkının bir başka kağanın buyruğu altına girip, halkın eziyet, görmesinden korkması...

Ayrıca Sibiryâ Türk destanlarında çocuk sahibi olabilmenin de bazı yollarına işaret edilmiştir: Kahramanın yaratıcıya duası, kağanın kurban sunması ve saçı saçması, tanrıdan alınan ilacın karı-koca içilmesi. Bütün bu saydıklarımız çocuk sahibi olmak için gerçekleştirilen ritüellerden tespit edebildiklerimizdir. Peki, çocuk sahibi olduğunda ne gibi uygulamalar yapılır?

*Kağan avdan veya savaştan döndüğünde eşinin bir çocuk doğurduğunu görür.

*Çocuk sahibi olduğu için çok sevinen kağan, çocuğuna yapılacak kıyafet için kürk, deri vs. bulmak için tekrar yola ava çıkar.

*Kağan döndüğünde halka bir çocuğu olduğunu duyurur.

*Bütün halkı düzenlenen şenliğe davet eder.

*Halk düzenlenen şöenlerde yer, içer, eğlenir.

*Kurban kesilip, saçları saçılır.

*Çocuğa ad verilir.

Destanlarda tespit edebildiğimiz bazı doğum şöenlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

Maaday-Kara adlı Altay destanında, kaybolan halk ve sürülerini bulmak için Altay yurdunu keşfe çıkan Maaday-Kara halkını ve malını kaçıran kağanın kim olduğunu öğrendikten evine dönmek için yola çıkar. Yolda kendi yurdunu koruyacak bir oğlu olmadığı için üzülür. Yurduna yaklaştığında bir kalabalık görür. Eve döndüğünde ise beklenmedik bir durumla karşılaşır. Karısı bir erkek çocuk doğurmuş lakin çocuğa bir isim verilmemiştir. Ulu yurttaki kutlamalar yapılmaktadır:

“Maaday-Kara yiğidim,
O yandan gözetlemeye koyuldu,
Otuz yüzöl, doksan gözöl

Dürbünle etrafa bakındı.
Böylece bakınadursun,
Altay’daki altmış kağan

Harekete geçti.
 Yeryüzünün yetmiş kağıdı
 Heyecana geldi.
 Altaylarında
 Muazzam bir şenlik tertip
 ediliyordu,
 Oturdukları yerde
 Büyük bir toy yapılıyordu.
 Atların en güzeli
 Yarışa hazırlandı.
 Erkeklerin benim diyeni
 Güreşe hazırlandı.
 Çoluk çocuğun basacağı yere
 İşlemeli ipekler yaydılar,
 Gelinlerin kızların geçeceği yere
 Güzel ipekliler serdiler.
 Oygılık'ın kırlarında
 Oğlanlar toplanmış eğleniyor
 Kıygılık'ın kırlarında
 Kızlar toplanmış eğleniyor.

Dağ gibi et doğramışlar,
 İrmaktan akar gibi içki getirmişler.
 Karın yağı bulut misali
 (koçları) devirip kesmişler,
 Yeleleri dağ gibi (atları) kesip
 yarmışlar
 doksan günlük toy düzenlemişler,
 yetmiş günlük ziyafet
 düzenlemişler,
 'Yetmiş günlük şenlik' deyip,
 şenlik yapmışlar,
 'Doksan günlük toy' deyip,
 toy yapmışlar.
 Sıska köpekleri
 Kuyruklarını havaya kaldırmışlar
 Kulluk eden köleler
 Ellerini bellerine dayamışlar.
 Altay'da şenlik oldu.
 Ak davarı ortada dolanıyor,
 Halkı şenlik yapıyor". (Naskali, 2015: 45-46)

Altay destanı Ak Tayçı'da, Ak Bökö adlı bahadır ve Ak Topçı hatunun bir erkek çocuğu olmuş fakat Erlik Biy Ak Bökö bahadırın çocuğunu yer altı dünyasına kaçırmıştır. Savaşacak gücü olmadığından Ak Bökö çaresiz bu durumu kabul etmiştir. Daha sonra yaşlılık devreleri gelip çatığında Ak Topçı bir oğlan daha doğurmuştur:

"Fakat erin yurdu boş kalmadı,
 Altın Topçu hatunu
 Dişi altın gibi sarardığında,
 Başı tavşan gibi aklaştığında,
 Bir erkek çocuk doğurdu.
 Bunun gören Ak Bökö bahadır
 Kulak çınlatan naralar attı,
 Öteye, beriye ıslık çaldı:
 'ihtiyarlığında oğul sahibi oldum,
 Oğlumu yağla besleyeyim' dedi" (Dilek, 2002: 112-114)

Halkım, hepiniz toplanın!
 'Duyulmadık güzel ad düşünüp,
 Benim oğluma ad adlayın!'
 Halkına böyle seslenerek,
 Atına binip ava çıktı.
 'Samurun karasını avlayarak,
 Oğluma kundak yapayım.
 Geyiğin semizini avlayarak,

Görüldüğü üzere çocuğun doğumu şerefine yapılacak tören önce halka duyurulmuş daha sonra da ihtiyar Ak Bökö şölen öncesinde oğluna yapacağı kundak için malzeme bulmak ve oğlunu en iyi şekilde beslemek için ava gitmiştir.

Altay destanı Közüyke’de ise iki dost Karatı Kağan ve Ak Kağanın birlikte ava çıktığı bir zamanda, Ak Kağan’ın vurmak istediği bir geyik dile gelir ve Ak Kağan’ın eşi Erke Tana’nın bir erkek çocuk dünyaya getireceği haberini verir. Bu esnada Karatı Kağan da bir geyiğe rastlar ve o geyik dile gelerek kağana bir kızının olacağı haberini verir. İki dost kağan bu haberin doğru olması durumunda çocuklarını beşik kertmesi yapacaklarına söz verip yurtlarına dönerler. Döndüklerinde haberin doğru olduğunu görüp büyük bir doğum şöleni hazırlarlar. Bu şölene uzaktan yakından bütün halk gelir. Kojoncular kojonlarını söylerler. Halk yer, içer, eğlenir. İki çocuk herkesin gördüğü bir beşiğe yan yana yatırılarak Karatı Kağan ve Ak Kağan’ın çocukları beşik kertmesi ilan edilir.

Altay destanı Kozın Erkeş’de, ihtiyarlığında bir erkek evladı olan Ak Bökö adlı kişi ölmeden evvel oğluna Kozın Erkeş ismini verir. Az bir zaman içinde Kozın Erkeş; babasının arkadaşı Baçıkay Kara’nın yanına gider ve ondan at, savaş ve silah elbiselerini alır. Daha sonra ise tam bir bahadır olur, anası ve komşularına avladığı hayvanları getirir. Ziyafet verir.

“O günden sonra Kozın Erkeş
Sayılı günler içinde er oldu.
Bir ay geçtikten sonra
Babasının okunu, yayını alıp,
Avlanmaya gider oğul oldu.
Tavşan, karaca avlayıp,

İhtiyar anasına getirdi,
Geyiğin, karacanın etini yemek için,
Komşu insanlar doluştu.
Asılan kazan soğumadı,
Evdeki ateş harlı yandı”. (Dilek, 2002: 255)

Erke-Koo destanında, Erke-Koo esir olan halkını kurtarmak için yeraltına iner. Kaçırılan eşini ve halkını kurtarıp eve döndüğünde kız kardeşinin bir erkek çocuk doğurduğunu görür. İnsanlar toplanmış ve altı öküz derisinden beşik yapmışlardır. Kara kazanlar kurulmuştur. Halk içkiyi çegeni içerek Kara Mökö’nün çocuğunun doğumunu kutlar:

“‘Bu insanlar niçin toplanmış’ dediler.
‘Kara-kaltar atlı
Kara Mökö’nün evlendiği eşi
Bir erkek çocuk doğurmuş,
İnsanlar onun için toplanmış’ dedi.

Erke-Koo kamçısının sapıyla
Kapıyı açıp baktı.
Erkek çocuk doğmuş.
Altı öküz derisinden
Beşik yapmışlar.

Sağ elinde
Kara kazan tutmuş.
Sol elinde
Kara yuvarlak bir taş tutmuş,
Erke-Koo kahkahalarla güldü:
'Er yaradılışlıymış!
Altay'daki alpların
Göğüslerini parçalar.
Yeryüzündeki bahadırların
İnce boyunlarını boğar.'
Kapıyı tekrar kapattı.
Sık ormanlık Altay'ına
Yetmiş yedi cepheli
Gümüş saray yaptırdı.
Doksan dokuz cepheli
Gümüş saray yaptırdı.
Evlendiği eşiyile

Huzurlu yaşamak için
Altmış altı ayaklı
Altın taht yaptırdı.
Halkı yönetirken
Eniştesi Kara-Mökö
Dokuz matara içkiyle,
Dokuz bayrım kadifeyle
'Akraba olduktan beri
Birbirimize misafir olmadık' deyip,
Kara Mökö misafirliğe geldi.
İçki, çegeni içtiler
İki kadeh içince,
Sarmaş dolaş oldular.
Kendilerine gelip içtiler.
Kendilerinden geçip içtiler". (Dilek, 2007b: 56-57)

Konuklar konuşup dururlarken oğlan koşar ve dayısından kendisine bir ad vermesini ister. Erke-Koo ise yeğeninin adını koyar:

"Bir oğlan koşup geldi.
Erke-Koo'ya şöyle sordu:
'Dayı-dayı!' dedi.
'Geyik olsa tüylü olur,
İnsan olsa adlı olur.
Bana ad ada.'
Erke-Koo kendine geldiği

Vakit,
'Senin adın,
Erke-Möndür olsun' dedi". (Dilek, 2007b: 57)

Maaday-Kara artık ölüm vaktine yaklaşmış, atı kesimlik olmuştur onun halkı ve sürüleri kayıplara karışmıştır. Maaday-Kara halkına ve malına bunu yapanın Kara-Kula Kağan olduğunu anlar. Çaresizlik içinde yurdunu gezer. Yurdunu, malını, halkını ve şerefini koruyacak bir çocuğu olmadığı için içten içe üzülür. Yurduna döndüğü zaman ise karısının bir erkek çocuk doğurduğunu görür:

"Demir at direğinin dibine
Uçan kuş gibi kondu.
Bindiği atın soluğu
Kara duman gibi yayıldı,
Yiğidin yüzü

Kızıl alev gibi yandı.
Altmış birbirine eş at bakıcısı
Atı tutmaya geldi.
Birbirine eş yetmiş bahadırım
Bir sıra olup durdu.

Birbirine eş altmış alpım
 Yan yana sıra oldu.
 At bakıcısı altmış alp
 Yüksek sesle seslendi,
 Yanında giden yetmiş savaşçı yiğit
 Bir sesle dedi ki:
 ‘Ey, bahadırımız,
 Maaday- Kara
 Kağan yerine bir kağan
 Bahadır yerine bir bahadır,
 Karın Altın-Targa
 Bir oğlan çocuğunu
 kundağa sardı,
 halk yiyip içip, şenlik yapıp
 kutladı.
 Oğluna bir ad koymadı,

Babasının gelmesini bekliyorlar’
 dediler.
 Maaday-Kara dedi ki:
 ‘Birbirine eş altmış at bakıcısı,
 Benim atımı alacağınıza
 Beyaz yosun toplayıp gelin,
 Haydi, benim yiğitlerim.
 Birbirine eş yetmiş refakatçi,
 Bana refakat edeceğinize
 Beyaz söğüt dalı kesip gelin,
 Haydi, benim oğullarım’ dedi.
 Altmış yiğit ‘hay hay’ deyip,
 Çıkıp gittiler,
 Yetmiş yiğit ‘tamam’ deyip,
 Hep birlikte dörtnala koştular”. (Naskali,
 2015: 51-52)

Maaday-Kara’yı karşılayan yiğitler bahadıra karısı Altın-Targa’nın bir oğlan çocuğu doğurduğunu haber verirler. Halk yiyip içip şenlik yapmıştır. Maaday-Kara’dan çocuğa ad vermesini isterler.

2.1.1.2.Ad alma töreni:

Dilimizde ‘ad verme, ad koyma, ad takma’ şekillerinde adlandırılan folklor olayı aslında tüm insanlığın ortak malıdır (Acıpayamlı, 1992: 1). Dünyada ad verme olgusuna önem vermeyen toplum neredeyse yok gibidir. Fakat basitçe her nesnenin adlandırması olan bu olgu zamanla değişip gelişerek içinde birçok gelenek barındıran bir folklor olgusuna dönüşmüştür. Efsanelerden, mitlere, masallardan destanlara birçok halk yaratmalarında da önemli bir motif olarak girmiştir. Türk destanlarında da, ad verme ritüeli oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki ad almayan çocuk bir birey olarak toplumda yer edinememekte, kendi kimliğini gerçekleştirememektedir.

M. Şakir Ülkütaşır ve H. Zübeyr Koşay Türklerde ad verme geleneğinin kökeninin Orta Asya olduğunu söylemektedirler. Ad verme olgusunda bir takım kurallar dizisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Orhan Acıpayamlı’ya göre adın ne zaman verildiğidir. O ad verme işleminin doğumdan önce, doğum esnasında ve doğumdan sonra olmak üzere üç muhtelif zamanda verildiğini belirtmektedir.

İkinci mesele çocuğa kimin ad verdiğidir. Çocuğa bazen baba, dede gibi aile büyükleri ad verirken bazen de kızlara yaşlı kadın erkeklere ise yaşlı erkeklerin (Ülkütaşır, 1936: 140) ad verdikleri söylenmektedir. Yine muhtelif Türk topluluklarında ad verme törenine gelen ilk kimsenin (Ülkütaşır, 1964: 194) ad verdiği de bilinmektedir. Bazen de törene katılan aksakallı bir ihtiyar (Gönüllü, 1988: 50) ad adamaktadır. Acıpayamlı çocuğa kimlerin ve neyin adının nasıl verildiği üzerinde de durmuştur. M. Şakir Ülkütaşır çocuğa saygı, özlem duyulan ad verme esnasında eve ilk kişinin isminin verildiğini belirtir. Kırgız, Kazak, Kaç, Abakan Türkleri). Yine ad verilecek çocuğa doğduğu yerin, bindiği atın renginin, ad verme esnasında görülen ilk nesnenin (Teleüt Kaç, Abakan Türkleri) isimleri de verilebilmektedir.

Ad verme olayından sonra düğün töreni, beşik töreni, adaşlık töreni gibi kutlamalar yapılmaktadır. Bu törenlerde bulunulan mekânın ileri gelenleri, akrabalar eş dost çağırılarak, kurbanlar kesilir, ilde aş yemek dağıtılarak yerli halktan yurdun değişik yerlerinden gelen misafirlere, zenginden fakire herkesin katıldığı bir eğlence tertiplenmektedir. Eğlencenin süresi çocuğun kız veya erkek olmasına göre değişiklik göstermektedir.

Orhan Acıpayamlı; asıl ad, ezan adı, göbek adı, iğreti ad, takma ad, kader adı gibi birçok adla çocukların adlandığı söylemektedir.

Türkler de çocuklara verilen adların da anlamlı olmasına da dikkat edilmektedir. Çocuklara kutsal bir kişi olması dileğiyle kutsal yer, kişi, gün, ay isimleri; çocuğu olmayan ailelerin çocuk sahibi olması sebebi ile tanrıya şükranlarını sundukları bir isim; çocuklarının yaşaması ve kötü ruhlardan korunması için uygun ve koruyucu bir ismin verilmesi kültürümüz de sıkça görülmektedir.

Çocuklara ne zaman ad verileceği de çeşitlilik göstermektedir. Örneğin: çocuk doğup kahramanlık yapıncaya kadar verilmez (Oğuz Türkleri) (Koşay, 1964: 3301). Bamsı Beyrek Hikâyesi'nde de gördüğümüz baş kesip kan dökmeden çocuğun ad alamaması buna örnek gösterilebilir. Yine çocuğa belli bir yaşa gelinceye kadar veya çocuğa ad verecek kişinin bulunmasına kadar adlanmaması da ad verilecek zamanın özelliğini gösterir niteliktedir.

Kültürümüzde çocuğa verilen adların zaman içinde değiştiği de görülmektedir. Çocuğa yaramadığı düşünülen veya verilen adın ağırlığı ile hastalanan, zayıflayan ve hatta

akıl hastalığına tutulduğuna inanılan çocukların adları tören ile değiştirilir (Dalbay, 1956: 1280).

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Sibirya Türk destanlarına baktığımızda da çocuğa ad verip kimlik kazandırmanın toplumda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. İncelediğimiz Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut destanlarında hemen hemen hepsinde ad verme motifi ile karşılaşmaktayız. Destan metinlerinde genellikle yaşlılık çağına geldiği halde oğlu olmayan bir ihtiyar kağan malını, mülkünü ve halkını emanet edebileceği bir evladı olmadığı için üzülür. Çocuksuzluk motifi ile başlayan destanlarda kadın kocası avda veya savaşta iken olağanüstü bir şekilde çocuk dünyaya getirir. Çocuğun kadının baldırından, kolundan, derisinin altından çıktığı destanlarda görülür. Doğan çocuk olağan üstünlükler gösterir. Her gün bir yaş atlamış gibi büyür. Doğar doğmaz et yer, annesini emmez. Bu yönüyle kahramanın özellikleri Oğuz Kağan'ın doğumu ile benzerlik gösterir. Çocuk fiziksel olarak da bahadır olarak doğar. İslam dairesinin dışında teşekkül eden Türk destanlarında kahramanlar, Tanrı tarafından takdir edilmiş bir görevle kut sahibi olarak olağanüstü bir şekilde dünyaya gelirler (Özkan, 2013: 5). Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, semavi bir ad taşıyan Ay Kağan'ın hamileliği (Közi bodadı/gözün parlaması) sonrasında doğmuş, annesini bir kere emmiş, kırk günde yürümüş ve konuşmaya başlamıştır (Arat, 1936: 10).

İncelediğimiz Sibirya Türklerine ait destan metinlerinde çocuğa muhtelif vakitlerde isim verildiği görülmektedir:

*Babası avdan veya savaştan döndüğünde;

*yurttaki savaş bittiğinde;

*Çocuk daha tanımadığı babasının girdiği mücadelede ona yardım edip, yurtlarına döndüklerinde,

*Çocuk savaşa çıkmak istediğinde;

*Çocuk evlenmek istediğinde;

*Bir kahramanlık gösterdiğinde

ad verilir. Aynı zamanda Sibirya Türk destanlarında çocuğa ad verilirken savaş kıyafetleri, zırh ve silahları ve bir de atı da beraberinde verilir. Çocuğun silah ve giyimleri çoğu kez

anne, babası, bir tanıdığı veya bir bilge kişi tarafından bir sandıkta saklanır. Kahramanın atı ise genellikle çocukla aynı vakitte dünyaya gelir. Altay ve Hakas destanlarında olduğu gibi Koroğlu Destanı'nda da atın yetişmesi ve efsanevi özellikleri kazanması karanlık bir ortamda gerçekleşir. Bahadırın atını, giyimlerini ve silahlarını kahramana tayin eden genellikle ya ad veren kişi ya da anne, baba, hala, abla gibi akrabalarıdır. Kahramana ad veren kişiler ise anne-babası, birinci dereceden akrabaları (hala, amca, dayı), kahramanın atı, tanrılar, kahramanı yurdundan kaçırın kişiler, kurt, kuş gibi hayvanlar yaşlı bir bilge kişi, kağan veya herhangi bir kişidir.

Destanlarda çocuğa ad verilen zamanı da önemlidir. Genellikle çocuğa ad ayın yenisinde günün erkeninde verilir.

Görüldüğü üzere ad verme insan hayatında önemi bir geçiş evresini oluşturmaktadır. Bu yüzden Sibiry Türk destanlarında da ad verme işlemi bir dizi kutlama ve tören ile gerçekleştirilmiştir. Sibiry Türk destanlarında tören başlamadan önce, tören esnasında ve törenden sonra yapılanlar şöyle sıralanabiliriz:

*Halka duyuru yapılır.

*Halk yapılacak şölene davet edilir.

*Kurban kesilir.

*Saçı saçılır.

*Çocuğa birinin ad vermesi istenir.(bunu ya çocuk ister, ya da anne-babası)

*Kötü ad verenin cezalandırılacağı, iyi ad verenin ödüllendirileceği duyulur.

*Halkın içinden çıkan biri çocuğa ad adlar. Dua eder ve nasihatlerde bulunur.

*Ad alındıktan sonra ad veren kişiye alkışlar düzülür, ödüllendirilir.

*Aş-yemek ve içkiler sunulur.

*Giyimsizler giydirilir, açlar doyurulur.

*Çocuğa giyeceği giyimler ve atı verilir.

*Tören bittikten sonra bir kimlik kazanan çocuk üç gün, dokuz gün veya dokuz ay sürecek bir yiğitlik uykusuna yatar.

*Çocuk kalktığında ya ava çıkar, ya savaşa gider veya kendisine tayin edilen, kaderi birlikte yazılan kızın peşine düşer.

Sibiry Türk destanlarında çocuğa verilen adlar genellikle tek başına kullanılmamaktadır. İsmi başında genellikle eklenen bazı kalıplar bulunmaktadır. Bunlar:

*Kahramanın yurdu

*Kahramanın atının ismi (Ak Boro ata binen Ak Tayçı)

*Kahramanın atası ve anasının ismi (Karatı Kağan'ın kızı annesi Altın Sırğa halkı içinde söylenen adı Bayan)

*Kahramanın bir alplık özelliği

*Kahramanın bedensel bir özelliği (Dokuz kulaç boylu Üç kulaklı ala kula atlı yıldırdan doğan Ay Huucın) isminin başına eklenerek adı verilmektedir.

Ad alma ritüeline kısa bir giriş yaptıktan sonra Sibiry Türk destanlarından seçtiğimiz örnekler yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda incelenecektir. Aşağıda ad verme ile ilgili destanlarda rastladığımız kutlamalar sıralanmıştır:

Ak Tayçı adlı Altay destanında, yaşlılık devrinde bir oğlu olan Ak Bökö'den oğlunu kaçırp, çocuğu büyüten Ak Börü, bir süre geçtikten sonra kaçırdığı çocuğa savaş elbiseleri ve silahlarla donatılmış bir at getirerek ona Ak Tayçı adını verir:

“‘Babam olup beni büyüttünüz,
Söylediklerinizi niye dinlemeyeyim?
Alp, bahadır oldum,
İstediginizi niye yerine getirmeyeyim?
Onu işiten Ak Börü
Altay'na dörtünale gitti.
Çok zaman geçmeden,
Altın, gümüş silahlı
Ak Boro atı alıp getirdi.
Onların sesini duyunca
Genç bahadır dışarı çıktı.
Altmış kulaç kuyruklu
Ak Börü babası konuştu:

‘Ölsek, canımız bir,
Yaşasak, kanımız bir,
Senin bindiğin atınsa,
Kıymetli at Ak Boro'dur.
Senin kendi adın ise
Ak Tayçı bahadırdır,
Giyimlerini giyip bak.’
Ak Tayçı genç bahadır
Altmış, yetmiş düğmeli
Kara ipekten pantolon giydi.
Ak nakışlı, güneş nakışlı
İpek işlemeli gömleği giydi.
İki ayağına göre,

Dokuz kat bronz tabanlı
 Altın çizmeyi giydi.
 Pehlivanlar tutsa yırtılmaz
 Kahverengi üstlüğünü giyindi.
 Alpler tutsa yırtılmaz
 Altın paltoyu üstüne giyindi.
 Birçok savaş silahını
 Karşılıklı, çapraz yüklendi.
 O böylece süslendikten sonra
 Ak Börü babası
 Bir keçinin derisine konulmuş
 İçkiyi getirip taktı.

Ak Boro ata binen
 Ak Tayçı oğluna söyledi:
 -Şimdi yola çıkıp gitsen,
 Her türlü insana rastlarsın.
 Söyleyeceklerin şöyle olsun:
 Beni yetiştiren babam
 Altmış kulaç kuyruklu
 Ak Börü'dür.
 Bindiğim atım Ak Boro,
 Kendi adım Ak Tayçıdır".(Dilek, 2002: 121-122)

Kahramana bir kurt olan Ak Börü'nün ad vermesi, oğlunun savaş giyimlerini ve atını kendisinin Altay'dan gidip getirmesi dikkate değerdir. Ayrıca Sibiry Türk destanlarında, görüldüğü üzere kahramanın adı hiçbir zaman tek olarak zikredilmemektedir. Kahramanın adı babası, yaşadığı yer, atı, eşi, akrabalarının ismi ile birlikte söylenmektedir.

Kozın Erkeş destanında, yaşlılık döneminde bulduğu oğluna babası Ak Bökö ölmeden hemen evvel Kızıl Koşır ata binen Kozın Erkeş adını verir:

"Ak Boro atından inerek,
 Kürkten servetini tutup,
 Evinin eşiğini adımlayıp girerken,
 Dizleri titredi.
 Kıymetli atı Ak Boro
 At direğinin dibine yıkıldı.
 'Benim yaşlılığında bulduğum oğlum

Kızıl Koşır ata binen
 Kozın Erkeş bahadır olsun!'
 Artık yaşı sonuna ulaşmış
 Ak Bökö ihtiyar
 Son sözünü de söyleyerek,
 Bir daha kalmamak üzere aniden ölüverdi".
 (Dilek, 2002:255)

Çocuk doğduktan sonra aile büyükleri (genellikle baba) çocuğun giyeceği kıyafeti, yatacağı beşiği hazırlamak için ava çıkıp kürk, deri vb. malzemeleri bulup gelmektedir. Altay destanı Kozın Erkeş destanında da ihtiyar Ak Bökö oğlu için ava çıkmış ve çocuğunun adını da ölmeden evvel kendi vermiştir.

Közüyke adlı Altay destanında ise iki dost kağan olan Karatı Kağan ve Ak Kağan, bir av esnasında, önlerine çıkan bir geyikten evlatlarının olduğunu öğrenirler. Döndüklerinde bu haber doğru ise bir şenlik düzenleyip çocuklarına ad adamaya ve bu iki çocuğu beşik kurtmesi yapmaya karar verirler:

“İki dost, iki kağan
 Geyiğin açıkça bilip söylediği
 Sözü şimdi hatırlayıp,
 Şaşırp, hayrette kalarak,
 Şimdi ikisi birden
 Çok fazla sevindiler.
 En çok altı gün içinde
 ‘Halkı, milleti toplayıp

İki çocuğa ad adatmalı,
 Rahat, huzurlu dünür etmeli.
 Dağa dek et doğramalı.
 Denize dek aş hazırlamalı.
 Çocukları beşik kertmesi yapıp,
 Onlara meydanda düğün yapmalı’ diye
 Anlaşıp konuştuılar”. (Dilek, 2002: 310-311)

Halkına, milletine haber verir iki dost kağan. Şenlik düzenlenir. Yaşlılar kızakla, gözü görmeyenler yol göstericiler ile ak saraya getirilir. Kojoncular, kopuzcular çalar söyler. Kazan kazan yemekler pişirilir. Denize denk içki sunulur. Kız ve erkek çocuğa yakışan adların konulması istenir.

“Halkına, milletine duyurdu:
 ‘Çocuk yoktu çocuk oldu,
 Bahadır görünüşlü oğul doğdu,
 Onun adını adamalı diye
 Halkımı toplayayım.
 Aksal, topal demeyin,
 Herkes bir yerde toplansın.
 Gençleri at üstünde,
 Yaşlılar kızakta,
 Atsızlar yaya,
 Gözü görmeyenler yol göstericilerle,
 Altı günü geçirmeden,
 Ak sarayın yanına
 Durmaksızın toplayın.
 Dağa denk et olsun,
 Denize denk içki olsun.
 Bağışlanmış çocuğuma
 Güzel adı verenler,
 Mükemmel hediye alır.
 Kötü ad verenler
 Yanaklarına tokat yerler.’
 Alp yiğitleri,
 Hayvanlarına bakan yöneticilerine
 Ser, öfkeli emretti.

Buğra olmuş semiz devleri
 Büküp çekerek kestiler.
 En semiz koçları
 Yatırıp kestiler.
 Dağ gibi et oldu,
 Nehir gibi aş yaptırdı.
 Hazırlık bittiğinde,
 İki dost, iki kağan
 İkisi halkı, milleti
 Bir yere topladı.
 Bağışlanmış çocukları
 Beşik kertmesi yapmak için getirdiler.
 Geceli, gündüzlü altı gün geçince,
 Halk, millet kara orman gibi,
 Ak nefesi ak sis gibi yayılarak,
 Gelip buraya toplandılar.
 İki anne iki çocuğu
 Kucaklayıp orta yere
 Yerleşip oturdular.
 İki yandaki kojoncular
 Güzel kojon söylediler,
 Sayısız kopuzcular,
 Kendilerinden geçercesine çaldılar.
 Toplana halk eğlendi,

Yığılan eti yedi.
 İki dost, iki kağan
 Halkı, milleti aralayıp,
 İkisi birlikte at koşturdu,
 Lafını, sözünü söyledi:
 ‘İki çocuğa iyisinden
 Güzel, yakışan at adayacak
 Halkın içinden kim çıkacak?
 Güzel ad adayan,
 Değerli hediye alacak.
 Kötü ad adayalar
 Yanağına tokat yiyecek.’
 Bunu işiten halkın içinden
 En iyi adı adayacak
 Hiç kimse çıkmadı.
 Çok zaman geçmeden,
 Yaşı yüze ulaşmış,
 Yanağına kırışıklıklar düşmüş,
 Yaşlılık vakti gelmiş,
 Sert kemikleri yumuşamış,
 Aksakal erkek çıkıp geldi,
 Ağaç asası çıkırdadı,
 Böylece durarak,
 Dürüst sözünü söyledi:
 ‘Bağışlanmış erkek çocuk
 Ak Kağan’ın oğludur,
 Erke Tana annesidir.
 Gücüyle yenilmez,
 Yanaklıya söyletmez,
 Güçlü bahadır olsun.
 Hoş sohbet, tatlı dilli olsun.
 Onun halkı içindeki adı
 Közüye diye anılsın.’
 İhtiyar erkeğin söylediklerini
 Halk, millet beğendi.
 Değerli hediye ihtiyara
 Verilsin diye buyurdular.

Yine çok zaman geçmeden,
 Toplanan halkın ortasından
 Yanağı büzülmüş,
 Eti, kanı katılaşmış,
 Oturduğunda kalkamaz,
 Yürümek istese yürüyemez,
 İki saçının örgüsü incelmış,
 İki şakağına ak düşmüş
 Yaşlı kadın çıkıp yürüyerek geldi,
 Hoş sözünü söyledi:
 ‘İki kağanın sorusuna
 Cevap vermeye niçin korkuyorsunuz?
 Güzel, yakışan ad vermek için
 Halktan niçin çekiniyorsunuz?
 Bağışlanmış kız çocuğu
 Karatı Kağan’ın kızı
 Annesi Altın Sırğa.
 Halkı içinde söylenen adı
 Bayan olsun.’
 Bu adı da halk, millet
 Benimseyip onayladı.
 İki dost, iki kağan
 İhtiyar kadına hediye verdirtti.
 Şimdiyse iki kağan
 İki hatunun yanına varıp geldi.
 İki çocuğu bir beşiğe
 İyice koyup uyuttular.
 Dünürlük iyice pekişti,
 Kulun etini yediler.
 Şarkı, türkü her yandan duyuldu.
 Kötü, zayıf itin kuyruğu
 Sıçacak kadar semizdi.
 Kötü kişi sarhoş olup,
 Ortılığı karıştırıp h-kavga etti.
 Günler boyunca
 Kara et tükenmedi.
 Sert içki bitmedi,

Oyun, eğlence olup durdu”. (Dilek, 2002: 311-315)

Altı günün sonunda, halk ak saraya toplanır. İki çocuk halk önüne getirilir. Çocuklara isim verilmesi için duyuru yapılır. İyi isim verenin değerli hediye alacağını, kötü isim verenlerin ise cezalandırılacağı söylenir. Halkın içinden yaşı yüzü bulmuş, eti kanı katılaşmış bir erkek, erkek çocuğa; saçlarının örgüsü incelmış, sakalarına ak düşmüş bir yaşlı kadın ise yaşlı çocuğa ad verir. İhtiyarlara hediyeler verilir. İki çocuk beşiğe koyularak dünürlük pekiştirilir. Şenlik biter. Halk dağılır.

Malçı Mergen adlı Altay destanında Aybıcı adlı bir zenginin çobanı olan Malçı Mergen, Arslan Kağan’ın kızı Ak Şaḡkı ile evlenir fakat bu evliliğe razı olmayan Arslan Kağan onları yurdundan kovar. Bir gün Malçı Mergen kaynatasından bir at istemesi için eşini babasının yurduna gönderse de Malçı Mergen’in kaynatası kızını yurttan kovar. Kara daḡda kara bir aygırın olduğunu onu yakalarsa atın kendisinin olacağını söyler. Malçı Mergen kara aygırını yakalar. At kendisini tutabilecek kadar güçlü bu yiğide silah ve savaş giysileri verir. Yiğidin adını koyup onun atı olmayı kabul eder.

“Ben seni öldürmek için gelmedim,
Arslan Kağan’ın isteḡiyle geldim.
Aygırımı bana getirip,
İki elime tuttursun dedi...
Beni yetiştiren babam yok,
Beni emziren anam yok,
Öksüz büyümüş insanım,
Benim adım Malçı’dır’ diye
Malcı ona cevabını söyledi.
Biraz kendine gelip,
Kara aygır pıskırarak,
Cevabını şöyle verdi:
‘Bahadır bekleyen at idim.
Arslan Kağan beni tutmak için
Altmış yıl uğraştı,
Beni tutmayı başaramadı.

Sen beni buldun,
Senin atın olabilirim...
Sen bahadır yaradılışlı imişsin.
Senin adın bundan sonra,
Malcı Mergen bahadır olsun,
Benim adım ise,
Kanatlı kara at olsun!’ diyerek,
Kara at silkindi,
Gümüş gemi başına geçirdi,
Altın eyeri sırtına koydu.
Malçı Mergen bahadır olup
At eyerinde birçok elbise asılıydı,
Silahları da tamamdı.
Malçı Mergen hepsini giyerek,
Kanatlı karaya binip,
Tekrar dönüp geldi”. (Dilek, 2002: 236-237)

Altay destanı Üç Kulaktu Ay Kara At’ta; Kon-Toodıy, Altın Çarka ile Gümüş Çarka’nın gelip babasının yurdunu dağıttığını görür. Düşmanla savaşmak için yola çıktığında kendisinin de varlığından haberdar olmadığı oḡlu Kan-Şoñcılây’a rastlar. Kan-

Ötkül adlı kız ile evlenmek için yola çıkan oğluna yardım eder. Kan-Ötkül ile girdiği savaştan galip çıkan Kan-Şoñcıl原因 kızı da alıp yurduna döner. Yedi yıl süren bir toy düzenlenir. Alkışlar düzölür:

“Dedesi Ak-kaan	Bir yonga verdi.
Kan- Şoñcıl原因’a şöyle dedi:	‘Ağaçlığına bırak, dedi,
‘Benim evime gir, yavrum,	Ak ağaç olsun’ dedi.
Ulu alkışımı	Otundan
Sana vereyim’ dedi.	Bir tutam ot verdi.
Kan- Şoñcıl原因	‘Otlığına götürüp, saç, dedi.
‘Güzel, güzel’ dedi.	Tamamında ak ot büyüsün’, dedi.
Dedesinin evine girdi.	Altın takılar
Dedesi onu akladı:	Takılsın
‘Bundan sonra	Gümüş takılar
Bindiğın atın yıldız benekli	Şıngırdasın, dedi.
Ak-boz at olsun, dedi.	Düşmanlık isteme, dedi,
Senin adın Kan- Şoñcıl原因	Bela arama, dedi.
Ak-kaan bey olsun’ dedi.	Ak düşünceli,
Ak köpüklü ırmağından	Mütevazı huylu ol, dedi.
Bir kâse su verdi.	Hayvanından tay bile ölmesin,
‘Akıp duran ırmağına	Halkından çocuk bile ölmesin,
Dök bunu, dedi,	Halklı, tebaalı yaşa’ dedi”. (Dilek, 2007b:
Ak su aksın’ dedi.	454-455)
Ağacından	

Bu destanda ise Kan-Şoñcıl原因’a dedesi Ak-kaan ad vermektedir. Kan-Şoñcıl原因’a isim verdikten sonra ak köpüklü ırmağından verdiğı bir kâse suyu Kan-Şoñcıl原因’ın kendi ırmağına dökmesini, ağacından verdiğı bir yongayı otağına saçmasını istemektedir. Destanda kahramana ad verildikten sonra talih vermesi için saç yapıldığı görölmektedir.

Maaday-Kara destanında, Maaday-Kara’nın yurdunu Kara Kula talan etmiştir. Bu yağmadan bir at bir de Maaday-Kara’nın oğlu kurtulmuştur. Çocuğı Altay sahibesi olan yaşlı kadın büyötmüştür. Bir gün yedi kurt ve dokuz saksağan mavi buzağıyı, yaşlı kadını ve çocuğı yemek ister. Fakat çocuk onları yener ve kötölüğe engel olur. Bu olaydan sonra yaşlı kadın çocuğa anne babasını kim olduğınu söyler, anne-babasının başından geçenleri anlatır ve adını Köğüdey Mergen koyarak gök boz at ile çeşitli silahları ona verir:

“Ey nineciğim,
Şimdi bir sorum var,
Küllü kara başını yelesine
yaslayacak dedin,
Bunu manası ne?
Ey, ben şimdi
Atı olmayan yaya kalmış biri
miyim ben?

Babası olmayan yapayalnız
Bir piç miyim ben?” dedi.
Yaşlı kadın cevap verdi:
‘Güzel yavrum benim, dedi,
Sana her şeyi anlatayım, dedi,
Adı Maaday-Kara baban var, dedi,
Adı Altın Targa annen var, dedi,
Ey, yavrum, dedi,
Kara-Kula Kağan, dedi,
Yeryüzüne hükmediyor,
Yetmiş kağanı elinde tutuyor,
Altay’ı bu yönetiyor,

Halkın kanını emiyor,
Bindiği at sudan kaçmıyor,
Kendisi savaştan yılmıyor,
rezil, dedi.
Atı yaşlanıp kesimlik olunca
Babanın malını sürüp götürdü,
Yiğit yaşlanıp ölüme yüz tutunca,
Halkını göçe sürdü.
Sen Maaday-Kara’nın oğlusun
Öç almak senin borcun.
Bineceğin değerli at
Pamuk yeleli gök boz,
Erkek takımından bir yiğitsin
sen,
Adın Kögüdey-Mergen.
Bineceğin gök boz at
Suyun ruhundan yaratılmış, dedi,
Kendin Kögüdey-Mergen
Dağın ruhundan yaratılmışsın’
dedi”. (Naskali, 2015: 95-96)

Hakas destanı Altın Arığ’da, Huu İney Altay dağına çıkıp mal, hayvan ve halkın Alp Sadaay’ın yurduna götürülmesi ile boş kalan yurdu seyretmektedir. Bu sırada biri ona anne diye seslenir. Seslenen Kızıl Kum vadisini geçerken Huu İney’in telaşla doğurduğu çocuğudur:

“Kızıl Kum vadisini baştanbaşa geçmiş.
Kızıl Kum vadisi, güneşin ısıyla,
Çok ısınmış.
O sığağa dayanamayıp,
Çok hızlı koşmuş.
Çok hızlı koşunca da,
Daha da zor durumda kalmış.
On iki günün sonunda
Kızıl Kum vadisini geçerken,
Telaşlanarak, çok süratli koşmuş,
Birden bire doğurmuş.

-Evet, gerçekten de der.
Orada mı kalmıştın, diye sorar.
Yiğit, ayağa kalkmış.
-Merhaba, nasılsın anne, der,
Tokalaşırlar.
Ya, orada der, valide
Ben kalmıştım.
Ata binecek, kürk giyecek yaşa geldiğimde,
Kendime ismi kendim koydum.
Kara Kula atlı, Hulatay’dır adım”. (Özkan, 1997: 91)

Bu destanda ise çocuk ata binecek, kürk giyecek yaşa geldiğinde kendi ismini kendisi koymuştur.

Altın Arığ destanında, Altın Arığ çift tırnaklı mitolojik bir canlı olan düşmanı ve kendisini öldürmek isteyen altı alpı öldürdükten sonra, Kara Han'ın ülkesini Çibetey'in oğluna verir. Ayrıca bahadır çocuğa Kanlı Kılıç adını koyar:

“Ak Boz ile Han Pozırah koştuğu zaman,
Yer sallanmakta, sesler çıkmaktaymış,
Gökyüzünün en üst katı gürüldemekteymiş,
Kara yere düşüp kalmaktaymış.
Bilinmez bir yere, bilinmez bir suya doğru
gitmişler.
Yeryüzünün orta yerinde, at sağrısına benzer
bir dağa
Aran-çula atlar koşarak çıkmışlar.
Atlarını durdurmak için dizginlerini
çekmişler.
Altın Arığ diyor ki:
Dudaklarından öpmüş ”. (Özkan, 1997: 209-211)

-Tamam, tatlı yavrum,
Aziz adınla adlandırayım,
Belli olmayan unvanını söyleyeyim:
Kara Küren atlı Çibetey Han'dır, baban,
Alp Han Kız'dır, annen,
Ak Boz atlı Altın Arığ'dır, halan.
Annenin, bükölmez kanatlı
Atı Han Pozırah'a, sen bineceksin,
Senin adın ve unvanın, Han Pozırah atlı
Kanlı Kılıç olsun!
Ayaklarına kapanıp,

Ak Çibek Arığ adlı Hakas destanında, Ot Han'a karşı kazandığı zaferden sonra Kanlı Kılıç, Ay Molat'ı Ay Huucın'a götürür. Ay Huucın kendisine yapılan işkencenin aynısının Ay Molat'a da yapılmasını ister. Daha sonra halkı toplayarak zafer sonrası bir eğlence tertiplenir. Bu toy da Kanlı Kılıç'ın kızına Ak Çibek Arığ, Ay Tappa adını verir:

“-Evet, sevgili kardeşim
Kanlı Kılıç,
Mücadeleyi
şimdi biz kazandık.
Mücadeleyi biz kazandığımız için,
Bütün halkı toplayıp,
Büyük eğlence düzenle!
Kanlı Kılıç
Bütün halkına haber etmiş:
-Bütün halk yığılsın,
Zaferin kutlamasını yapmaya!
Bütün halk

Orada yığılmış,
Malın semizini kesip,
Büyük eğlenceyi orada tertip etmişler.
Kız çocuğunun adını sanını,
Ak Çibek Arığ
Vermiş:
-Ak kar gibi
Ak kula atlı
Ay Tappa
Kız çocuğun adı sanı olsun
Ak Çibek Arığ o eğlencede
İçki içmiş.

İrını ırlıyor,
Şarkısını söylüyor.
Altı yedi gün kadar,
Eğlence olmuş.
Ak Çibek Arığ,
İrlayıp,
Şarkı söyleyip duruyor.

Ak Çibek Arığ'ın,
İrı, şarkısı,
Çok güzel imiş.
Bütün halk birlikte şarkı söyleyip,
Birlikte türkü çağırılmışlar". (Arıkoğlu, 2007: 361)

Ak Çibek Arığ destanında adı verilip, eğlencesi kurulan kişi bu kez bir kız çocuğudur. Sibiryâ Türk destanlarında sadece erkek çocukları için değil kız çocukları içinde ad verme törenleri düzenlenmektedir. Ak Çibek Arığ Kanlı Kılıç'ın kızının ismini koyduktan sonra halk hep bir ağızdan şarkı, türkü söyleyip, eğlenmektedir.

Altın Çüs destanında, Alp Kara Han Alp Han'ın yurdunu basar. Alp Han'ın karısı Altın Arığ ihtiyarlık zamanında hamile kalmıştır. Alp Han karısı ve yurdunu savunmak zorunda olduğundan karısını bırakıp gider. Gitmeden önce eğer anne karnında olan çocuğu doğarsa oğlunun adını Alp Han koymasını ve zor durumda kaldığında çocuğu Ak Kula ata vermesini tembih eder:

"Aldığım karım Altın Arığ,
Alpla kapışıp yiğitle güreşsem,
Zayıf gücüm tutmazsa,
Kuvvetim yetmezse,
Altı aylık çocuğun doğduğunda,
Ak Kula ata verip bırakırsın,
Yiğit Ak Kula at,
Yeryüzünün üstünü dolandır.
Yardım edecek birini bulursa,

Belki küçük bebeği er yetiştirir.
Erkek çocuğu olursa, yiğit yetişirse,
Atası Alp Hanın adını verip,
Halkı birleştirip yaşasın.
Böyle konuşup Alp Han,
Hazırlığını yapıp,
Hazır zırhını giyivermiş,
Halkalı ak ev titriyor gibi". (Arıkoğlu, 2007:49-51)

Görüldüğü üzere bu kez çocuğa isim daha doğmadan önce tayin edilmiş, doğmayan çocuğuna bir takım öğütlerde bulunmuştur. Alp Han karısını bırakarak Alp Hara Han ile savaşmaya gider.

Hakas destanı Altın Çüs'de; Kara sarı kulun, Hıyan Arığ'ın doğurduğu çocuğu alır götürür. Fakat Pilo Harın Pis Tumzuh, bozkurt kılığında onları takip eder. Kurdun elinden çocuğu Ak ve Gök Molat kurtarır. Ak Molat'ın annesi Ak Çibek Arığ sandıktan zırh çıkarıp çocuğa verir. Çocuk tahta oturup adının verilmesini ister. Ak Han ona Üzümlü Han adını verir:

“Ak Molat atını bağlamış
 Küçük çocuğu kolundan çekip,
 Ak evine doğru yönelmiş,
 Kara sarı kulun duruvermiş.
 Ak saraya girip gelmişler.
 Ak Çibek Arğ anası, altın masasını çekip,
 Aşını yemeğini koymuş,
 Ak Molat oğluyla Alp Han çocuğunu,
 Masaya oturtup yemek veriyor.
 Doyup bitirdiklerinde,
 Kalkmışlar.
 Ak Molat, Ak Çibek anasına
 Söylüyor:
 ‘Ana kişi Ak Çibek Arğ,
 Ak Han çocuğu küçük çocuğa
 Sırtına giyecek elbise verip,
 Kıymetli adını verelim.’
 Ak Çibek Arğ kadın, kalkıp gidip,
 Dokuz ağaçlı ak taş sandığını açıp,
 Dokuz düğmeli canlı zırh çıkarmış:
 Alevlenen ateş gibi,
 Tavlanmış gibi görünüyor.
 Ak Çibek Arğ konuşuyor:
 ‘Ak Hanın soyunda, Ak Hanın boynunda,
 Bu zırhı giyecek kimse doğmadı,
 Alp Hanın soyu, Alp Hanın boyu,
 Bu çocuğa giydireyim
 Dayanırsa, dayansın,
 Dayanmazsa, kara kömür olup yansın.’
 Böyle konuşup Ak Çibek Arğ kadın,
 Dönüp gelip dokuz düğmeli canlı zırhı,
 Küçük çocuğun üstüne bırakmış.
 Dokuz düğmeli canlı zırh,
 Kendi giyiliyor,
 Kendi düğmeleniyor;

Ak yalım, gök yalım gibi yandığında,
 Küçük çocuk, durduğu yerde dayanamayıp,
 Kapıdan başköşeye koşuyor.
 Canlı zırhının yalımı azaldığında,
 Alp Han boyu, Alp Han soyu,
 Altın tahta oturuvermiş,
 Şimdi konuşuyor:
 ‘Kıymetli adımı veriniz,
 Şanlı sanımı söyleyiniz.’
 Ak Molat, o zaman kalkıp gelerek,
 Yatak altından gümüşlü dizgin çıkarmış,
 Kertikli eyer bırakmış.
 Silahlarını, giyim kuşamını çıkarıp bırakmış.
 Küçük çocuk, dürüp alarak bürüp tutarak,
 Ak saray evinden çıkıp gelmiş:
 Kara sarı kulun yiğit
 At çağına ulaşmış gibi görünüyor.
 Yanına yürüyüp gelip,
 Yürüyüp dizgin takmış,
 Eğilip kolan çekmiş:
 Okunu silahını sağ terkiye bağlamış,
 Giyim kuşamını sol terkiye bağlamış,
 Bütün hazırlıklarıyla
 Kara sarı at orada durmuş:
 ‘Oradan dönüp ak saraya girivermiş,
 Orada konuşuyor:
 ‘Kıymetli adımı veriniz,
 Ak Molat orada adını vermiş:
 ‘Alp Möke atan oluyor,
 Hıyan Arğ anan oluyor,
 Senden sonra doğan küçüğün yok,
 Senden önce doğan büyüğün yok,
 Kara sarı atlı Üzüm Han adın sanın olsun.’
 Üzüm Han, Ak Molat’ın ayağına düşüp,
 Ağzıyla öpüyor”. (Arıkoğlu, 2007: 169-171)

Destanda, Ak Çibek Arğ sandıktan bir zırh çıkarıp çocuğa verir. Çocuğa verilecek zırh ve savaş giyimleri özel olarak saklanmaktadır. Çocuk isim verilmesi için tahta

oturtulur. Ayrıca, isim verilirken çocuğun yüksekçe bir tahta, herkesin görebileceği bir şekilde oturtulması da dikkat çekicidir.

Hakas destanı Ay Huucın'da, Alp Han Kız'ı kendisine alıp yurduna döndüğünde, evde ablasının yanında bir kız görür. Konuştuğunda bu kızın ala kula aygırla, ala kula kısıraktan doğan bir kız olduğunu öğrenir. Bu kızın annesi ve babası her ne kadar attan da doğsa da insanların arasında yaşayacaksınız diye kıza söyleyip Alp Han Kız'ın yanına göndermişlerdir. Ayrıca kardeşi üç kulaklı ala kula ata binmesini söylemişlerdir. Kız Han, bu kıza Ay Huucın adını verir. Kız Han Ay Huucın'ı giydirir ve ona koşum takımı verir. Toy kurulur:

“Öyle ise,
Kıymetli adımı veriniz,
Adımı lakabımı söyleyiniz.’
Ak kula aygır durduğu yerden
Kıymetli adımı vermiş:
‘Çirkin yüzlü Kız Han
Büyüğünüz olur,
Kötü yaratılışlı Kız Han
Hepinizin büyüğüdür,
Çirkin yüzlü Kız Han
Ablalı oluyorsunuz.
Atanız aynı olmasa da,
Atanız birmiş gibidir,
Dokuz kulaç boylu
Han boz atlı
Han Mirgen ağabeylisiniz,
Alnında ay ışıklı,
Han boz atlı
Alp Han Kız yengeli oluyorsunuz.
Ak kula aygır babalısınız,
Ala kula kısırak analısınız,

Atadan birlikte olan
Üç kulaklı ala kula kardeşiniz var,
Tanrının verdiği ala kula
Kardeşine binip gidersin.
Dokuz kulaç boylu
Üç kulaklı ala kula atlı
Yılkıdan doğan Ay Huucın
Adın lakabın olacak.’
Üç kulaklı Ala kulunu
Kız yiğidi Ay Huucın
Peşinden götürmüş:
Ala kula aygır
Arkasından konuşmuş:
‘Ağabeyin Han Mirgen’in sözünden
Çıkmayıp yaşarsın!’
Arkası yüksek Hanım zirveyi
Aşıp inmişler,
Halkın arasından
Ak ev önüne ulaşmışlar”. (Arıkoğlu, 2007: 461)

Destanda ala kula aygır ve ala kula aygırdan doğan kız anne ve babası tarafından Ay Huucın olarak adlandırılmıştır. Sibiry Türk destanlarında sadece insanlara değil kahramanın atına da ad verildiği görülmektedir.

Ay Huucın destanında, Han Mirgen ve Ay Huucın, Kara Ninci ve Bora Ninci tarafından kaçırılan Han Mirgen'in çocuklarını alıp yurtlarına geri dönerler. Yurtlarına döndüklerinde iki çocuk ablaları Ay Huucın'dan kendilerine ad vermelerini isterler. Ay Huucın; oğlana Ak kır atlı Altın Teek, kıza ise Ak kula atlı Altın Arığ adını verir:

“Kardeşleri Ay Huucın’dan

At isteyip duruyorlar,

Sırtlarına giyecek

Elbise istiyorlar.

Korkusuz Ay Huucın

Dönüp konuşmuş:

‘At binmek istiyorsanız,

Yiğit at tutup getiriniz,

Kıymetli adınızı verip,

Saygın lakabınızı takayım.’

(....)

‘Abla kişi Ay Huucın,

At seçip, tutup getirdik,

Gönlünüze girecek mi girmeyecek mi,

Abla kişi bakınız.’

Arı sili Ay Huucın,

Dönüp, çevrinip gitmiş,

Altından kapısını

Çekip açarak bakmış:

Ala kula atın sağ yanında

Ak kula at duruyor.

(....)

Başköşeye oturmuş,

Ay Huucın, karşısına alıp,

Kıymetli adlarını koymuş:

‘Dokuz kulaç boylu

Han boz atlı

Han Mirgen, er güzeli, babalısınız,

Arı sili Han Kız analısınız.

Ondan başka iki ananız var.

Adını adamak utanç verici,

Ala kula atlı,

Kutunu söylemek korkutucu,

Yılkıdan doğan Ay Huucın

Ablalısınız.

‘Ablamın verdiği adım’ diye,

Halkla övünürsünüz.

Dokuz kulaç boylu

Kardan ak, Ak kır atlı

Han Mirgen’in çocuğu

Altın Teek adın olsun.’

Ayağına dönmüş Altın Teek,

Sonra dönüyor,

Ay Huucın ablasına

Altı kez sarılıyor.

‘Abla kişi Ay Huucın,

Çok güzel ad verdin.’

İkinci olarak Ay Huucın,

Kız çocuğuna ad vermiş:

‘Kardan ak, Ak Kula atlı

Altın Teek ağabeylisin,

Altı kulaç boylu

İpek yeleli Ak kır atlı

Arı sili Altın Arığ

Adın lakabın olsun.’

Arı sili Altın Arığ

Ayağına düşüyor:

‘Sevinecek ad verdin,

Abla kişi Ay Huucın’”. (Arıkoğlu, 2007:

619-623)

Destanda, Han Mirgen'in çocuklarına yıldıran doğma Ay Huucın ad vermektedir. Ayrıca onlara saygın lakaplarını vermek için şartı kendilerine yiğit birer at tutup getirmeleridir. Çocuklar kahramanlıklarını ispatladıktan sonra ad almaya hak kazanırlar.

Hakas destanı Kara Kuzgun'da ise dokuz katlı demir dağın zirvesindeki ak sarayda anne babalarından habersiz olan bir abla kardeş yaşamaktadır. Ablası bir gün kardeşine, Altın Arığ ablalı Ay kara atlı Kara Kuzgun adını verir. Daha sonra altın masaya oturur, yemek yerler ve Kara Kuzgun'un ad alışı kutlarlar:

“İçeri girip, baktığımda,	Vereyim: Altın Arığ ablalı,
Beslediğinde atalarını bilmeyen,	Ay kara atlı Kara Kuzgun olacaksın.’
Emzirdiğinde analarını bilmeyen	Altın masayı kardeşi çekip,
Abla kardeş yaşamaktadır.	Yemeğini hazırlıyor.
Ablası konuşuyor:	Kardeşi Kara Kuzgun’u
‘Sevgili kardeşim, adını-lakabını	Altın masaya oturtuyor”. (İlgın, 2008: 23)

Kara Kuzgun destanında, eniştesi Hlanır Taycı'yı kurtarıp yurduna dönen Kara Kuzgun eşinin ağladığını görür. Eşi ağlamasının sebebini sorar. Eşi Kara Kuzgun'un yokluğunda bir kız çocuğu doğurduğunu, onun ismini Han Çiçekey verdiğini, ikinci olarak oğlan çocuğu doğurup onun adını Sapsarı atlı Altın Saraçı koyduğunu söyler. Dışarıdan gelen etkilerden ve düşmanlarından korumak için demir tabağın altında gizlice beslediği kızını bir kuş kaçırmıştır. Kardeşi Altın Şaraçı ise kız kardeşini bulmak için yurttan ayrılmıştır:

“İkincisi erkek çocuğumu doğurdum	Sapsarı ata atlayıp koşturunca,
Adını lakabını verip,	Sapsarı atın iki kulağı başında
‘Kara Kuzgun’un çocuğu	İki altın küçük kuş öttü.
Sapsarı atlı Altın Saraçı	İki yanağı başında
Olacağım, - diye- öz kardeşim	İki altın guguk kuşu cıvıladı.
Han Çiçekey kardeşimi bulamazsam,	Altmış çatal altın kavak çekildi,
Sapsarı atın	Atmış telli altın çatıg
Dört toynağı düşün.	Döşenip çalındı.
Ata çocuğu er benim	Onu iştirip de toplanmayan
On parmağım düşün! – deyip,	Çatal kanatlı kuş kalmadı”. (İlgın, 2008: 79)

Görülmektedir ki Kara Kuzgun destanında, çocukların adını babasının yokluğunda anneleri vermiştir. Sibiry Türk destanlarında kadınların ad vermesi sıklıkla görülmektedir.

Kara Kuzgun destanında, oğlu sayesinde dirilen Han Saraçın ve kardeşi Han Çiçekey yurtlarına dönüp ak saraya girerler. Altın Saraçı altı katlı altın bıçağa çevirdiği oğlunu cebinden çıkarır ve eski haline dönderir. Altın Sas annesi sandığından çıkardığı kıyafetleri oğlunu giydirdiğinde çıplak oğlan alp yiğit görünüşlü olur. Altın masanın başında yemeğin en iyisini yer, eğlenirler. Daha sonra Han Saraçı'nın oğluna Ak sarı atlı Han Saraçı adı verilir. Toy kurulur:

“Atlarına atlandılar:

Altın Saraçı – Sapsarı ata,
Han Çiçekey – kızıl Konur atına.
Yolda engelsiz,
Kardeş kardeş evlerine geldiler.
Tayın ayağı yarılmamış,
Kulun ayağı esrimemiş.
At bağlanan altın direğe
Atlarını bağlayıp,
Ak saraya girdiler.
Selam sabah geçtikten sonra
Altın saracı altın cebinden
Altı katlı altın bıçak
Çıkarıp koyduğunda,
Çıplak oğul oluverdi.
Altın Sas annesiyle
Çocuğu karşıladılar.
Bunu gören Altın Sas,
Kara sandığını açıp,
Kızıl gömlek çıkardı.
Kara kırma pantolon çıkarıp,
Kara maroken çizme çıkarıp,
Çıplak oğlu giydirdi.
Az önceki çıplak oğul
Alp yiğit görünüşlü oldu.
Altın masaya oturup,
Yemeğin başından,
Yemeğin tatlısından
İkram edip, onurlandırıyorlar.
Şöyle böyle doyduktan sonra

Çıplak oğul konuşuyor:

-Oymak yerine yürüdüğümde,
İt yavrusu gidiyor
Diye konuşurlar.
Halk yerine yürüdüğümde,
Piç çocuk diyecekler.
Ad almaya deyip,
Masadan kalkarak,
Büyüğünü küçüğünü çıkarıp,
Ak kuzuları kesip,
Toy edip ad alıyor:
-Kötü ad veren kişinin
Boynunu keserim, - diyor.
-Güzel ad veren kişiyi
Ak yağla ağırlayayım
Bunu işitip, ad verecek kişi çıkmamış.
Kapı ardında bir ihtiyar,
Kalkıp, kapı kolunu
Tutarak gelip konuştu.
-Bu benim verdiğim ad adın olsun,
Adın olmazsa zehir olsun.
Ad veriyor çocuğa:
-Sapsarı atlı Altın Saraçı'nın
Oğlu Ak sarı atlı Han Saraçı
Sen olacaksın, - deyip,
Ak sarayın kapısını
Kapattı.
Bunu işiten oğul,
İhtiyar kişiyi takip ederek,
'Güzel ad verdin', - deyip,

Ak yağ verdi.
Ad verip düğün bitince,
Alp Han Saraçı
Altı ayaklı yatağa yatıp,

Alp uykusunu uyudu.
Dokuz gün boyunca uyudu”. (İlgin, 2008:
162-163)

Destanda, Han Saraçı’nın çocuğu obada herkesin ona adsız olduğu için kötü gözle bakıp, kötü sözlerle sesleneceği düşüncesi ile kendi adının konulmasını ister. Ak kuzular kesilip sofralar kurulur. Nice halk toplanır. Çocuk kendine kötü ad vereni cezalandıracağını iyi ad vereni ak yağ ile ödüllendireceğini söyler. Bir yaşlı kişi halk arasından çıkıp çocuğa ismini verir. Alp çocuk ismini aldıktan sonra alp uykusuna yatıp, dokuz gün boyunca uyur.

Han Orba adlı Hakas destanında; Han Tarğah’ın, Hara Molat’ı yurtlarına saldırdığında çiçeğe dönüştürerek sakladığı iki çocuğunun Altın Harlıh tarafından eski haline dönüştürülmesinden sonra, Altın Harlıh çocuklardan erkek olanın ismini Han Mirgen, kız olanın ismini ise Han Orba koyar:

“Kara yerin üstünde
Ad vermeye
Benden başka yiğit yoktur.
Kötü bir ad verirsem,
Kasırgaya kapılırsın,
İyi bir ad koyarsam,
Halk arasında ünlenirsin.
İlk olarak erkek çocuğa
Ad vereyim:
‘Ak nehrin kıyısında yaşayan,
Ak dağın ortasında evi olan,
Kara doru atlı Hara Han babalı,
Hara Tarğah analı,
Kandan kızıl doru atlı
Han Mirgen olasın’.
Şimdi, kız kardeşine
Ad vereyim:
‘Ak nehir kıyısında yurtlu,
Ak dağın eteğinde evli
Kara doru atlı Han Han’ın kızı,
Hara Tarğah analı,

Han Mirgen ağalı,
Altmış telli altın çathan,
Altın tüylü altmış guguk
Atı üstünde yırlayan
Kızıl kır atlı
Han Orba kız olacaksın.
Atlanıp gittiğin kızıl kır atının üstünde
Altmış telli altın çathan çalınsa,
Altın tüylü altmış guguk şakıyor.
Bunu dinlenen halkın iyisi kederlenip
Gözyaşına boğulacak.
Kızıl kır ata binip gitsen,
Senin değerli sözünü
Hiçbir zaman unutmam’.
Büyük alkışını Altın Harlıh’a
Han Orba kız ediyor.
Sağ elini ona uzatıp,
Üç defa öpüyor.
Altın Harlıh bunu işitip,
İki kardeşi tutup,
Dışarı çıkardı,

Ak ovaya getirdi". (Aktaş, 2011: 43-45)

Bu destanda ise çocuğa ad veren altın tüylü guguk kuşudur. Ayrıca ad verildikten sonra adı alan çocuğun ad veren kişiye alkış düzmesi, hürmetlerini sunması da destanlarda görülmektedir.

Han Orba destanında, Han Orba, Han Mirgen ve Altın Harlıh alp uykusundan uyandıktan sonra, Ay Arığ hâlâ oğullarının bir ismi olmadığını söyler. Han Orba, Han Mirgen'in çocuğuna Han Çibek adı verilir. Ayrıca Han Çibek'e eş olarak Kök Han'ın kızı Kök Nincil tayin edilir:

"Karısı Ay Arığ konuşmuş:

'Karnımdan çıkan yavrumuz var,
İçimizden çıkan değerlimiz var.

Ama hala bir ismi yok.

Hayvan tüylü doğuyor,

Yiğit adıyla yaşıyor.

Yiğit kişi uzağa yürüyecekken

Adı konulmadan yaşamasın.

Sadece güçlü olan Han Orba kardeşi

Onun adını koymak için yaratıldı'.

Han Orba kız, gelip,

Genç yavruya konuştu:

'Kardeşim, sana ad koyacak

Benden başka kimse yokmuş.

Sana güzel bir isim versem,

Halk arasında namın yürüsün,

Kötü bir isim koysam,

Yel fırtına kapıp götürsün.

Güzel bir isim versem,

Halk arasında övüleceksin,

Yaramaz bir ad versem,

Dağa suya dağılsın.

Kandan kızıl doru atlı

Han Mirgen babalı,

Ak sarı atlı Ay Arığ analı

Kara doru ata binecek olan

Han Çibek sen olacaksın.

Yaratılışın büyük olsun,

Senin yaşın uzun olsun,

Kimsesize alçak gönüllü ol,

Öksüze yumuşak ciğerli ol,

Tuttuğu eli bırakmaz

Bağladığın bağ çözülmez

Yiğit olacaksın, kardeşim.

Kara doru at genç olmaz

Hiçbiri küçük kalmasın.

Han Çibek'in yürümediği

Yer üstünde yer kalmasın

'İyi bir ad verdi mi kardeşim?' - (diye)

Han Orba kız soruyor.

'Evet akıllı halam Han Orba,

Bana uygun bir isim verdin.

İçim siniyor', deyip,

Han Çibek ayağa kalkıp

Herkese sağ elini uzattı.

Anası Ay Arığ konuşuyor:

'Anan baban öldüğünde,

Naaşlarını görüp almaya

Altın Harlıh kardeşin geldi.

O böyle konuştu:

'Han Mirgen'in oğluna ad koyup,

O, eş almaya gitse,

Ona yardıma gideceğim'.

Altın Harlıh, kardeşlerinin

Söylediklerini değiştirmez,
Verdiği sözünü bozmaz.
Han Çibek'in eş aldığı yurdu
Sertten de sert bir yer olacak.
Han Çibek'in evlendiği karısı

Mavi nehrin kıyısında yaşayan,
Mavi dağın ortasında yurtlu,
Boz kır atlı Kök Han'ın kızı
Kök Nincil olacak". (Aktaş, 2011: 152-154)

Hakas destanı Han Orba' da, Han Mirgen Taş ve Pus Han'ın ülkesinde savaşırken Ay Arığ'ın bir kızı olmuştur. Bu kıza ad verme işini Han Orba üstlenir. Han Mirgen'in kızına Haan Kız adını verir. Verilen adı beğenen Kök Nincil, Han Orba kıza kadehle rakı getirir, eğlenirler:

"Han Çibek'in evdeşi Kök Nincil
Konuşmuş: 'Han Mirgen'in
Kara donlu atı kızına ad vermeye
Han Orba'dan başka yiğit yaratılmadı.
Bugün ona ad verilsin'.
Han Orba, gelip, ad koydu:
'Han Mirgen babalı
Ay Arığ analı
Han Çibek ağalı,
Kara doru ata binip giden
Haan Kız, sen olacaksın'.

'Gerçek bir ad koydun', deyip,
Kök Nincil, Han Orba kıza
Kadehle rakı getirdi.
İyi ad konuldu deyip, sevindiler.
Çok olmasa da suyumuz var,
Az da olsa, akrabamız var deyip,
Altın Harlıh ile Altın Çaçah
Yanlarına vaktiyle çıktıılar.
İkisi büyük evden yolladılar.
Unutulmamacasına vedalaşıp,
Öpüştüler". (Aktaş, 2011: 206)

Altın Taycı adlı Hakas destanında; Ah Han, ilah kızı Çarlıh Puruhan'ın hiç kimsenin ulaşmaması için yarattığı yere gittiği için taş olmuş ve sonra Ayazın Arığ'da kocasının peşinden aynı akıbetle sürüklenmiştir. Ah Han'ın kardeşi Altın Arığ'da onları bulmak için Tozay Han'ın yerine giderken yurdunu Ah Han'ın oğluna bırakmıştır. Adını Altın Taycı koymuştur. Altın Arığ'ın çocuğa isim koymasının sebebi yurdu ad namı olmayan birine emanet edememesidir:

"Ak Han ağabeyimi döndüreceğim diye
Tozay Han'ın yerine giderken,
Dokuz yaşındayken seni
Her şeyin sahibi yapıp

Saygın adını verip, şanlı lakabını çağırıp
Ulu yurda han bey yapıp bıraktım". (Killi
Yılmaz, 2013: 67)

Altın Taycı destanında; Altın Taycı, Alıp Hırçolay'ın Tibet Han'ın kızı ile evlendiği düğünde sarhoş olmuş ve Hara Ninci ile Uçan Arığ tarafından yorga kula atının kuyruğuna bağlanarak Hara Han'ın yurduna götürölürken yorga kula at sayesinde kurtulmuş ve babası Ah Han'ın yurduna gelmiştir. Bu durumu gören Altın Taycı'nın halası

Altın Arığ, Altın Taycı'yı kağan yapmak için yıllardır beklediğini ama onun alay konusu olduğunu söyler. Altın Taycı yokken adının verilmediğı küçük kardeşini kağan ilan etmek için ad adarlar ve sağı töreni düzenlerler:

“Adı konmamış küçük kardeşi Altın Taycı ağabeyini,
At kuyruğundan çözüp, ak saray sokarak
Temizleyip yıkadı.
Altın Taycı kendine gelip soyundu, dökündü,
Altın masanın başına oturdu.
Bütün halkı geldiğinde,
Altın Arığ halaları,
Ağızını açıp konuşur,
Dilini döndürüp söyler:
‘Ava çıkan Altın Taycı’yı
Altı yıl bekledim.
Tasa çekmeye doğmuş yorga kula atın
Yine tasa çekmekteymiş meğer.
Sohbet için doğmuş Altın Taycım,
Yine halka alay konusu olmuşsun meğer
Bebekken kalan kardeşine
Erkek oluncaya kadar
Asıl adını vermeden seni bekledim.’
Altın Arığ, ayağı kalkıp
Dokuz kulaç ipek urganı
Adı konmamış küçük kardeşine attı:
‘Aran çula at doğan
Sık sürülü açık kula aygırda
Bineceğın atın at erişkinliğine ulaştı.
Git, yakala gel onu’.
Bunu duyan erkek çocuk
Ak saraydan çıkıp koştu,
İpek urganını tutarak.
Az geçmeden, çok geçmeden
Açık kula atı altın direğe ulaştırdı.
Ak saray eve girip (şöyle söyler):
‘Atı tutup geldim halacığım!’

Onu duyan Altın Arığ
Ayağı kalkıp,
Dokuz başka ses çıkararak çevirip
Dokuz ağızlı kara sandığı açtı.
İşlemeli eyerini, gümüşlü gemini,
Dokuz kat zırhını, silahlarını çıkardı.
Alp kişi eyerini gemini toplayıp
Evden çıkardı.
Gemini açık kula atın başına getirdi,
İşlemeli eyerini arkasına koydu,
Yanına gelip, kuyruk altı koşumunu
yerleştirdi,
Doğrulup kolanı çekti.
Göğsünden dört kolan,
Belinden beş kolan çekti.
Eyerleyip, çevresine bakıyor ki
Atın iyisinin iki gözünde
Ateş yanıyormuş gibidir.
İki burun deliğinden sanki kıvılcımlar
Çakıyormuş gibidir.
Oradan dönüp erin iyisi
Ak saraya girdi.
Şimdi kalın zırhını üzerine giymektedir,
Omzuna göre yapılmış gibidir.
Hazır zırhının giydi,
Kürek kemiğine yapışmış gibidir.
Dokuz düğmesini düğmeledikten sonra
Altı kulaç kuşaklı sadağını,
Beline altı kez dolayarak çekip
Alp kişi dönmektedir.
Savaşta giydiğı sorguçlu miğferini
Kalın zırhın yakasına
Kadar çekerek giymektedir.

Çene bağını takıp,
 Erin yiğidi dönüp durmaktadır.
 O zaman halası erkek çocuğu
 Altın masanın başına oturttu,
 Halka yönelip, ricada bulunuyor
 ‘Ana babasından geç olan kardeşimin
 Saygın adını veriniz, büyüklerim.’
 Üç kez söylemeden hiçbiri cevap vermiyor.
 Hepsi sessizce oturuyorlar.
 ‘Kötü ad verirsek
 Kötü olmasın’, diye korkarak
 İleri yaşlı ihtiyar kişi,
 Ayağa kalkıp
 Ağzını açıp konuşur:
 Besleyen babası gibisin,
 Nazlım, değerlim Altın Arığ.
 Ad verilecekse, yine sen ad ver
 Alp kişinin adını sanını’.
 Altın Arığ, ayağa kalkıp
 Ak ineğin sütüyle ağzını ıslatır,
 Ala kâseli içkisini sağ elinde tutarak
 Öncelikle ateşe serper,
 İkincisini kapıya serper,
 Üçüncüsünü duman deliğinden saçar.
 Ak keçeyi atıp, ateşin başında oturdu.
 Alpin adını vermeye başladı:
 ‘Ah Han baban idi,
 Kalabalık halk dağıldı’. (Killi Yılmaz, 2013: 99-103)

Ayazın Arığ anan idi’.
 Tasa çekmeye doğmuş yorga kula atlı
 Sohbet için doğmuş Altın Taycı ağabeyin
 var.
 Altın yeleli ak kır atlı
 Altın Arığ halan var.
 Atın geçtiği yüce sıradağın altında,
 Ak deniz nehrin kıyısında memleketi olan,
 Dokuz kulaç boyunda açık kula atlı
 Ay Mirgen olacak adın sanın.
 Sevgili nazlım değerlim!
 Omuzluya yenilmez ol,
 Baş parmaklıya fiske attırmaz ol daima.
 Babası olmayana için acısın
 Öksüze için yansın daima’.
 Sonra Ay Mirgen kalkıp,
 Ala kâseye içki koyup,
 Ablası Altın Arığ’a uzatıp,
 Ayağına altı kez kapanıp
 Ağzıyla yedi kez öptü:
 ‘Bebekken (anasız babasız) kalan beni
 Sırtımı genişleterek erkek yaptın,
 Hala kişi Altın Arığ!’
 Sonra yiyecek içeceğin tadıyla
 Saf içkinin sertiyle birbirlerini ağırladılar.
 Üç gün geçtikten sonra

Destanda, halkın ve malın başına geçirilmek istenen çocuğa önce ad adanması istenmektedir. Bunun için halası, Altın Taycı’nın kardeşinden aran çula at doğan sık sürülü açık kula aygırdaki atının yetişkinliğe eriştiğini onu alıp getirmesini ister. Atı alıp gelen çocuğa silahlarını kuşandırılır, savaş giyimlerini giydirilir. Halka seslenerek çocuğa ad verilmesi istenilir. Üç kez sorulduğu halde cevap alınamaz. Daha sonra Altın Arığ ayağa kalkıp ak ineğin sütü ile ağzını ıslatır, ala kâseli içkisini sağ elinde tutarak önce ateşe sonra suya en sonunda da duman deliğine saçar. Çocuğa ismini verir. Ay Mirgen adını alan çocuk halasına hürmet ve saygılarını sunar.

Hakas destanı Han Mirgen’de, Toolay Mooray, Toolay Arıĝ’ın ikiz çocuklarını Altın Çüs’ün yurdundaki savaştan çocukları kurtarmak için Kan Pozırah ata verir. Kan Pozırah at Toolay Mooray’ın üvey anne-babasına çocukları getirirse de onlar kabul etmez. Çocuklar Toolay Mooray’ın yönlendirmesi ile Ak Kaya’ya ulaştırılır. Daha sonra Toolay Mooray’ın Ak kayada bulduğu gerçek babası ihtiyar kişi, Toolay Arıĝ’ın oĝluna Çaas Han, kızına ise Haan Arıĝ ismini verir. Toolay Arıĝ’ın oĝluna gölse sarı atı, kızına ise huban kara atı verir:

“Güzel kişi (ise şöyle) seslendi:

‘Atanla birlikte, (eş olarak) aldığım iyi insan,
Çocuklarına atlayıp, binecek ve dolaşacak
Bir at ver bari
Gidip adlarını ve soyadlarını söyletip ver,
Yoksa kim onlara ad verebilir ki.
Senden başka hiç uluları yoktur.’
Ulu-ulu adımlar atmaya başladı ihtiyar kişi
Dönüp gitti, en saygın yere ulaştıktan sonra
Elleriyle okşama hareketleri yaptı; kapının
olmadığı bir yerde
Bir kapı oluşuverdi.
İhtiyar kişi o kapıyı açmak için çekip (içeri
girdi).
Oradan bir at getirerek döndü,
Bütün (savaş) ekipmanı ve donanımıyla
birlikte.
Atacak ve vuracak donanımı ön tırgide

Giyecek güzel paltosu (ise) arka tırgideydi.

Altı kulaç boyunda sarı at
Bir yandan dönüp duruverdiğinde (ise)
Bir gölge gibi karanlıkta bir görünüp bir yitip
hızlıca kaymaktadır (sanki).
‘Oĝlunun bineceğı atı, bu at olacak’,
Diyor ihtiyar kişi:
Altı kulaç boyunda
Gölge sara atlı
Çaas Han olsun ad ve soyadı
Bundan çıksa, montumu giyip alır.’
Kapılı ve tünüklü Ak Kaya’dan
Hepsi dışarı çıkageldiler.
İhtiyar kişi bir hayvan gibi seslenip,
Bir kuş gibi ıslık çalıverdi.
Şarıl şarıl yağmur yağdı, geçti”. (Davletov,
2008: 188-190)

Han Mirgen destanında ise çocuklara ad veren kişi Ak Kaya’da bulunan bilge bir kişidir. Çocuklara hem atlarını hem de adlarını verir.

Huban Arıĝ adlı Hakas destanında, Alp Hara Han’ın yurdunu gözün göremeyeceğı kadar halk yığılıp kırk yıl bitmez savaş başlamıştır. Bu savaş esnasında zora düşen Alp Hara Han canlı hostosunu düşman üzerine salar. Daha sonra altın tüylü ak köpeğı bu hostonun mühlet vermeden atıldığı için hem yer altını hem de yer üstünü talan edeceğini söyler. İki de hostonun peşinden onu yakalamaya giderler. Bu esnada Alp Hara Han bir kızın onu yakaladığını fakat sonra elinden kaçırdığını görür. Han Hartıĝa bu kızın Alp Hara Han’ın öz kızı olduğunu söyler. Adı Huban Arıĝ’dır:

“Geç doğan kız çocuğu,
Bağrından çıkan balandır (çocuğundur).
İçinden çıkan sevimli bir tanendir.
Güzel evden çıkarken,
Gereçlerini hazırlamadan zırhını
giymeden gelmiş.
Güzel evinden çıkarken
Öz adını özü verdi.

‘Hara Han babalı,
Hıyan Arığ analı,
Kızıl kır atlı
Huban Arığ olurum’ diye.
(Söyleyen) senin Huban Arığ kızın.
Altın tüylü ak köpeğe
Yardım etmek için gelmiş”. (Davletov, 2006: 45)

Şööğün Bora Attıg Şööğün-Kööğün adlı Tuva destanında, Demir Kara Çançın kendi halinde yaşayan Alatay dede ve eşinin mallarını talan etmiştir. Daha sonra bu iki yaşlı çiftin bir çocuğu olur. Bu çocuk büyür ve ana-babasına onların malı ve mülküne neler olduğunu sorar. Durumu oğullarına anlatan dede ile nine oğluna savaş silahlarını ve giyimlerini hazırlarlar, başını kırkıp, saç örgüsü örüp, Şööğün Bora atlı Şööğün Kööğün diye adlandırırlar:

““Aslında sizin,
Malınız, hayvanınız nasıl,
Tükendi, anlat.’ Diyerek
Sıcak buğdayı, anasının,
İki kızıl eli ile,
Karıştırıvermiş.
Anası yalvarıp yakarıp:
‘Doğrusunu söyleyeyim,
Oğlum’ demiş.
Böylece nine, gelip geçen
Tarihini oğluna söyleyip,
Durmuş.
O oğlan:
‘Hey, ben demir başlı
Demir Kara Çançın denilen
Kişiden yarış, atış talep eder,
Kişiyim ben’ diye tekrarlamış.
Anası, babası avutup,
Sakinleştirmişler.
Altmış kulaç katı,
Kara yayını yükleyip,
Kara Bora atına binip,

Çaptırıp gidivermiş.
Bir yerde çaptırıp giderken,
Yüzünde saçların dağılması gibi bir şey,
Tutup bakandı, saçlarıymış.
‘Böyle değil, bekle,
Anama saçlarımı
Kırtırıp alıp gideyim.
Bekle.’ Diyerek dönüp gelmiş.
‘Saçlarımı kırkıver,
Ana’ demiş.
‘Gerçekten biz, çok
Çökmüşüz, oğlumuzun başının,
Takırdağını kırkıp,
Bitini temizleyelim.
Kişi çağıranda adlı,
Yoklayanda namlı, olmalı.
Oğluna addan-namdan
Verip koysan’ diye
Kocakarı bunu söylemiş.
Dede ile nine oğlunun
Başını kırkıp,
Saç örgüsü örüp,

Şöögün Bora atlı
 Şöögün Köögün diye
 Adlandırmışlar.
 Şöögün Köögün ana, babasına
 Altmış, yetmiş yılda yenir
 Aşını yemeğini hazırlayıp,
 Ayın yenisinde, günün erkeninde,
 Atlanıp gidivermiş.
 Anası, babası buna:
 ‘Yol, yordam iyi
 Git oğlum’ diye öğütlemiş.

‘Kişi denilen şey yurt tutar,
 Güneş görür olmalı,
 Sen şimdi er olmuş,
 Kişisin, genç çağımızda,
 Dost-eş olduğumuz
 Sarıg Möge denilen kişi vardı.
 Giderken o avula girip,
 Sarıg Möge’nin kızına,
 Hediye diye verirsin oğlum.’ Diyerek
 Anası altın bileziğini,
 Çıkarıp vermiş”.(Ergun-Aça, 2005: 379-381)

Destanda, Demir Kara Çançın alp ile yarışa tutulmak için adı olmayan çocuk yurduna döner. Anne babası çocuğun saçlarını kırkıp, başını temizleyip, savaş zırhlarını giydirip adını verirler. Daha sonra evleneceği kızı tayin edip oğullarını yolcu ederler.

Tuva destanı Arı Haan’da, bir ağaç gövdesinden dünyaya gelen bir kişi kendi halinde yaşarken Ak Sarıg at ile karşılaşır. At onu bilmediği bir yurda götürür. Ona savaş giyim ve silahlarını verip, ev inşa ettikten sonra, öğüdünü söyleyip, adını sanını verir. Daha sonra at baş üstü düşüp ölüverir. Bu destanda da atın kahraman ad vermesi motifi görülmektedir.

“Ak Sarıg kırsığı öğüdünü, sözünü,
 Söylemiş:
 ‘İşte bugün öldüğümde,
 Ak uçurum kayanın başına,
 Yükleyip götürüp,
 Dümdüz güneye doğru,
 Yerleştirip, gömüp
 Koyarsın!’ demiş.
 Kare kara şey verip:
 ‘İyi-kötü taraflarına da
 Yaptığın günahlara da,
 Buradan bakarsın.
 Haberci kara sudur
 Denen şeydir!’ diyerek,
 Koynuna sokmuş,
 ‘Er kişi savaşa- barışa da,

İyiliğe- kötülüğe de rast gelir.
 Adın sanın nedir, oban-yurdun,
 Nerede diye sorulanda,
 Kutsal Ak Tayga yurtlu,
 Yalçın sarı kayanın,
 Ortasından öylece yaratılmış,
 Altın prenses kadınlı,
 Boş Dağ gibi Ak Sarıg atlı,
 Arı Haan’ım dersin’ diye,
 Deminki kırsığı öğüt verip söylemiş.
 (...)
 ‘Öğüdümü öğütledim,
 Sözümüm verdim’ diyerek,
 Baş üstü düşüp ölüvermiş.
 O kırsığın etini-kemiğini,
 Yüklenip alıp,

Ak uçurum kayanın üstünde,
Dümdüz güneye döndürüp,
Gömdükten sonra,

Yürüyüp inivermiş”.(Ergun-Aça, 2005: 235-236)

Arı Haan destanında, babasının peşinden gitmeye karar veren Arı Haan’ın oğlu, adsızdır ve atı yoktur. Annesi halka buyruk verir. Oğluna en iyi adın bulunmasını ister. En iyi adı vereni ödüllendireceğini, kötü ad vereni ise cezalandıracağını duyurur. Bir yaşlı kadın Arı Haan’ın oğluna Han Sayın Hovugun adını verir. Atının adı ise Han Şilgi olarak verilmiştir:

“Deminki oğlanın ediğini-elbisesini,
Giydirende,
Erden artık er olup,
Çamdan uzun güçlü kuvvetli,
Er oluvermez mi.
Bu oğlanı Han Şilgi,
Atına bindirip,
Eşinin ağzına sunak kurup,
Dokuz dolanıp yetip,
Dokuz yöne tazim ettirip,
Dururmuş.
Altın prenses yarlık vermiş:
‘Oğluma iyi ad veren kişiyi,
Omzumdan aşar et ile,
Başından aşar mal ile,
Ödüllendiririm.
Kötü ad veren kişinin,
Başını kestirim’
Demiş.
Ona ad veriri kişi yok,
Korkarlar, böyle imiş.
En sonunda,
Kara tilki derisi börklü,
Asalı bir ihtiyar dede,
Yürüyüp gelmiş.
İhtiyar dede yürüyüp gelip:
‘İyi ad verip omzumdan aşar,

Et ile ödüllendirilip,
Onu kullanır halim de yok,
Başımdan aşar mal ile ödüllendirip,
Mal güder halim de yok.
Kötü ad verip başımı,
Kestirsem de üzülmem.
Ben ad versem
Nasıl olur? Demiş:
Halk-tebaa:
‘Doğrudur, ad ver dede’
Demiş.
Dede, oğlanın yanına yetip gelip:
‘Han Şilgi atlı,
Han Sayın Hovugun diye
Ad versem nasıl olur?’
Demiş, kadın:
‘Çok güzel addır’ diyerek
Ataya et-mal vereyim diyende:
‘Kullanıp besler,
Halim yok’ demiş.
‘Dokuz kat güzel otağın içine,
Pamuk arasına sarıp yatırıp,
Üzüm-şeker, börek ile
Beslerim’ diyerek,
Kadın alıp götürmüş”.(Ergun-Aça, 2005: 266-267)

Arzılañ Kara Attıg Çeçen Kara Möge adlı Tuva destanında, Alaaday ve Çeleedey'in yaşlılık çağında bir oğulları oluştur. Bir gün Çeleedey oğluna ad vermesi için kağanın yanına gider. Kağan Dalay-Baybın halkı-tebaayı toplayarak Çeleedey'in oğluna iyi ad vereni ödüllendireceğini, kötü ad vereni ise cezalandıracağını duyur. Halk hoşça esenleşip, kuralınca selamlaşıp oturur. Aksak asalı, akbaşlı çökmüş yaşlı ata ödülü istemediğini bu güne kadar çok yiyip içtiğini ceza verilirse de bugüne kadar zaten çok yaşadığını söyleyerek Çeleedey'in oğluna Arzılañ Kara atlı Çeçen Kara bahadır adını verir. İsim halk tarafından kabul görür. Eğlence başlar:

“Oğlan da yayını-okunu,
Yükleyip alıp
Grip ana-babasının obasına
Yetip gelip:
‘Acayip yay-ok
Yaptırdım’ diye
Anlatırmış.
O anda atasının
Zayıf kara kırsığı,
Üç yılda döllenip
Üç ayda sancılanıp,
Ahır, çiti yıkıp
Tepip vurup,
Er kara tayı
Doğurmaz mı?
O kulun hareketli mi hareketli
Anasının iki yanına,
Aşıp zıplayıp,
Koşturup emin dururmuş.
Çeleedey ata bir sabah,
Kalkıp
Ayın yenisinde,
Günün erkeninde;
‘Kağanıma oğlumun adını,
Verdireyim’ diye
Söylenmiş.
Sıska kara kırsığını çekip,

Oğlunu, kulununu yedekleyip,
Dalay Baybın kağana varıp,
‘Biricik oğluma addan
Ad verip koyun!’ diyerek,
Kuralınca selamlaşıp,
Hoşça esenleşip,
Duran ihtiyar imiş.
Dalay Baybın kağan,
Tebaası olan Çeleedey atanın,
Oğluna ad vermek için,
Halkını-kavmini toplayıp:
‘İyi ad veren kişiyi,
Omzundan aşar ödüllendirir
Kötü adlandıran kişinin
Başını alırım,
Çeleedey atanın oğluna,
İyi ad bulun’ diye
Yarlık buyurmuş.
O halk, kavim:
‘Kim kötü adlanıp
Başını alırsın’ diyerek,
Adlandıracak kişi bulamayıp,
‘Nice zaman olursa olsun,
Parlak güneş altında,
Ilık su içip
Yaşamak daha iyidir’ deyişip,
Durur iken,

Sakalı beline inmiş,
 Aksak asalı,
 Ak başlı çökmüş yaşlı ata,
 Ayağa kalkıverip:
 ‘Dağ kadarını da yedim,
 Deniz kadarını da içtim,
 Kötü adlandırıp başımı aldırıtsan
 Üzülmem.
 İyi adlandırıp, omzumdan aşar
 ödüllendirilsem de,
 Sevinmem, ad vereyim bakalım’ demiş.
 Kağan hazretleri, halk-kavmi:

‘Adlandır bakalım!’ diye dilemiş.
 İhtiyar kalkıp,
 Kara kulunlu oğlanı,
 İnceleyip bakıp,
 ‘Çiñge Kara Hem’in ağzını yurt tutan,
 Yetmiş yaşlı Çeledey atanın oğlu,
 Arzılañ Kara atlı,
 Çeçen Kara bahadır desek,
 Nasıl olur?’ demiş halkı, kavmi:
 ‘Olur, uygun addır’
 Demiş”.(Ergun-Aça, 2005: 281-284)

Ak Kan adlı Şor destanında, Aba Kulak’ın oğlunun öldüğünü düşünen Pokay Sarığ, sahipsiz kalan yurdu kurtarmak ve Aba Kulak’ı geri getirmek için Poktuğ Kiriş’in yanına gider. Fakat Aba Kulak’ın yurduna gittiğinde oğlanın geldiğini görür. Beraber aş-yemek yerler. Annesi Ay Sabak oğlunun adını konulmasını ister. Ay Sabak kırk odanın dibine girip, altmış kişi içip doymaz, alaca boz kâseye içki koyup, çıkıp oğlana verir. Oğlan bozkıra çıkıp gider. Göğü yararcasına bağırır. Kendisine ad verilmesini ister. Adını koyamayacak kişinin yanına yanaşmamasını, adını verecek kişiyi yüksek ata bindirip, yakası süslü kıyafet giydireceğini söyler. İhtiyar bir kişi ona Kolazı Kağan’ın kır doru atın üstüne binen Çaş Pilek adını verir. Yiğit alp uykusuna yatar. Uyandığında kaderi kendisi ile birlikte yazılan Çaaş Köök’ü bulmaya gider:

“Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, kara deniz çalkalandı, kara yer sarsıldı. Eski elbiseli ihtiyarlar eve koşup girdiler, yırtık elbiseli koca karılara gölgeğin altına girdiler. Ulu sırtın kırına, kır doru at uçup geldi. Kır doru atın üstüne, Aba Kulak’ın oğlu binmiş imiş. Yamaçtan aşağıya indi, altın otağa girdi. Eşik açıp esen verdi. Ay Sabak anası ile Pokay Sarığ koca karı, oğlanın boynuna asıldılar. ‘Ölüp kalan Aba Kulak’ın oğlu dönüp geldi!’ dediler. ‘ Yitip kalan Aba Kulak’ın oğlu çevrilip geldi!’ dediler.

Oğlan altın masanın arkasına oturup aşını-yemeğini yedi. Oğlan söyledi: ‘Üç ak kağanın canlı yurtlarını uyuttum, küçük yurtlarını kişnettim! Taş ocaklarını devirdim, deniz küllerini dağıttım! Oğlan söyledi: ‘Hey, ana alaca boz kâseye içki koy ver! Kasemi kaldırıp adımlı namımı koydurtayım! Kişi adlı olur, geyik tüylü olur.’

Ay Sabak kırk odanın dibine girip, altmış kişi içip doymaz, alaca boz kâseye içki koyup, çıkıp oğlana verdi. Oğlan alıp ak bozkıra çıkıp gitti. Gök dibini yararcasına bağırırdı. ‘Adımı koyacak kişi

karşıma gelsin! Adımı koymaz kişi yanıma yaklaşmasın! Adımı koyan kişiyi boyu yüksek ata bindiririm. Yakası süslü elbise giydiririm!’

İhtiyar gelip oğlanın adını koyar. ‘Aba Kulak atalısın, Ay Sabak analısın! Kolazı Kağan’ın kır doru atın üstüne binen Çaş Pilek’sin!’ diye adlandırdı. ‘Sen Çaş Pilek, yakalıya tutturma, yargınlıya bastırma, parmaklıya attırma, dudaklıya sövdürtme! Yeraltından çıkan üç sırlı kara ok seni delip geçmesin! Altın Tana halan nasıl yaratılmışsa, sen oğlan öyle güçlü olursun!’ diye söyledi. Oğlan adını koydurtup altın otağa girip uyudu. Pokay Sarığ, oğlanı, etrafında dolaşp süzer. Oğlanın kaburga kemiğinden ayrılır yeri yoktur. Omurgası dibinden oyulur yeri yoktur. Saf polat, saf demir gibi oğlan yaratılmış.

Ağarıp tan atanda, göğeri gün çıkanda oğlan gerilip uyandı. Çaş Pilek altın otağdan çıkıp bakanda, altın kazığın dibinde kır doru at duru. Altın eyer sırtını süsler, gümüş yular başının süsler. Kat kat zırh artılıp durur.

Çaş Pilek elbisesinin üzerine kat kat zırhını giydi. Altın otağa girip, aşını-yemeğini yedi. Çaş Pilek söyledi: ‘Hey Pokay Sarığ, Ay Sabak ana, çok önceden giden Altın Tana halamın yoluna üçüncü nesilde ben gidip göreyim!’ Pokay Sarığ cevapladı: ‘Sen Çaş Pilek, bu gittiğin yoldan dönende, Çaş Salgın’ın kardeşi, Çaş Köök’ü alıp gelirsın! Çaş Köök senin karın olur.

Çaş Pilek kalkıp hoşça vedalaşıp, altın otağdan çıkıp, kır doru atına binip, ileri doğru gitti”. (Ergun, 2006: 209-210)

Şor destanı Altın Sırık’da, ihtiyar Altın Kağan ve eşi Altın Arığ’ın çocuğu yoktur. Altın Kağan’ın yurdu devamlı talan edilmektedir. Ak Kağan bu durum karşısında üzülür ve kendisini yaratan üç yaratıcıdan kendisine bir oğul vermesini ister. Üç yaratıcı üç oğlandan en büyüğünü Altın Kağan’a verir. Onun adını Altın Sırık koyarlar. Altın Sırık’a öğütler verip, dualar ederek Altın Kağan’ın yurduna gönderirler. Ak Kağan’ın yurduna gelen Altın Sırık’ı gören ihtiyar kağan ve eşi çok sevinir. Üç yaratıcının kendilerine verdiği bu oğlana yemeğin aşın en iyisini yedirirler. Alp altmış gün sürecek uykusuna yatar:

“ ‘Beni yaratan üç yaratıcı!
Bağrımdan çıkan çocuğum yok,
Taraf olacak akrabam yok,
Yad ele gelip tutuşanım yok,
Yakına gelip hamim yok, Altın
Kağan’ım.
Bana söyleyin hiç değilse
Parmak başınca oğlan,

Yaratıverin’ diye yalvardı.
Bunu duyanda, üç yaratıcının,
Küçükleri kalkıp geldi.
‘Hey, abiler’ demiş.
‘Çocuksuz Altın Kağanımıza
Üç oğlandan küçüğünü vermek
Gerek.’
Böyle deyip oturdu.

Ortancaları kalkıp geldi.
 ‘Hey abim, hey kardeşim.
 Çocuğu yok Altın Kağanımıza
 Küçüğünü vermek olur mu?
 Ortancayı vermek gerek.’
 Böyle deyip de oturdu.
 Sonra ortada oturan
 Ulu yaratıcı kalkıp geldi.
 ‘Hey, kardeşlerim’, demiş.
 ‘Üstün yaratılan Altın Kağan
 Oğlumuz
 Küçüğü vermek olur mu ki,
 Ortancayı vermek olur mu ki,
 En büyüğünü vermek gerek.’
 Böyle söyleyip üç yaratıcı dedi:
 ‘Hey, Altın Kağan altın taygadan
 inip,
 Altın otağa girip, aş-yemek yiyip
 otur.
 Bunu duyanda Altın Kağan kalkıp
 gelip,
 Sıkılmamak için selam verip,
 Özlememek için vedalaşıp,
 Sütten ak, ak kula ata binip,
 Yetmiş aşitli altın tayganın
 Ulu kırından inip geldi.
 Altın kazığa gelip
 Atından iniverip,
 Altın otağa dalıverip,
 Altın masanın arkasına oturup
 Aş-yemek yiyip otururken
 Duyup kaldığında Altın Kağan:
 ‘Yetmiş aşitli altın tayganın
 tepesinden
 Yiğit narası, bu dört köşeli cihanı
 Tanrının yarattığı ak dünyaya,
 Tamamen kaplar.

Ad olursa ad olsun,
 Ad olmazsa yel kapsın.
 Uzun gözün gördüğü yere dek,
 Ulu kulağın duyduğu yere dek,
 Tamamen duyurulsun’, demiş
 ‘Sütten ak ak kula atlı,
 Er kocası yaşlanıp kalan,
 Altın Kağan atalı olursun,
 Altın Arığ analı olursun,
 Altına bindiğin atın olur,
 Atlar atı, ok yetişemez,
 Atalar zamanınca ata yenilmez,
 Altın yeleli ak kır at olsun.
 Altın yeleli ak kır atın
 Üstüne binip gezen,
 Ak dünyanın kağanı, beyi
 Kesilir nefesi yok,
 Dökülür kanı yok,
 Altın Sırık ol’ diye ad verince,
 ‘Hey, Altın Sırık’ım
 Altın yeleli ak kır atın
 Dört toynağı altında
 Dokuz katlı altın nallar olsun,
 Altın Sırık’ın katlayıp büküp
 giydiği
 Kat kat zırlı, dokuz katlı,
 Altın zırh olsun, demiş.
 Atalar çağından ok deşemez
 Altı katlı gök polat olsun’ demiş.
 Bu sözler duyulur duyulmaz o!
 Altın Kağan koca pencereyi,
 Ardına kadar açırıp baktığında:
 Yetmiş aşitli altın tayganın
 tepesinden
 Çırılçıplak Adem yaşında oğlanın
 Koşarak indiğini gördü.
 Koşup gelen oğlan,

Altın tayganın eteğine girip,
 Malı aralayıp, halkı yarıp,
 Altın otağın dibine koşup
 Eşiği açıp,
 Sağ elini uzatıp,
 Selam-sabah verdi.
 ‘İyi misin, ak dünyayı doldurup doğan,
 Altın Kağan, baba,
 Altın Arıg ana’ diyerek
 Ana, baba deyip selamlaştı.
 Bunu duyanda Altın Kağanla Altın
 Arıg,
 Sevinmez kendileri, sevindiler
 Neşelenmez kendileri,
 neşelendiler.
 ‘Üç yaratıcının yarattığı oğlumuz’
 Deyip gelip
 Masa ardına oturup
 Aşla-yemekle beslediler.
 Yemek yiyip içtikten sonra,
 Altın Kağanla Altın Arığ
 Adem yaşındaki çocuğu
 Altın otağın kırkinci odasına
 götürüp,
 Altın yatağın başına yatırıp,
 Alp uykusunu aldirmek için,
 Orada yatırıp uyutmuşlar.
 Altın Sırık oğulları, alp uykusunu,
 Uyuduğu sırada,
 Altın Kağanla Altın Arığ,
 Geceleyin bekçi olurla,
 Gündüzleyin gözcü olup
 durmuşlar.
 Sevgili Altın Sırık oğulları
 uyurken,
 Altın Kağan başından ayağına onu süzer,
 Sonra Altın Kağan görmüş ki:

Şu Adem yaşlı Altın Sırık oğlunun
 Atıp duran yüreğine
 Diri ruhlu dokuz sırlı altın ok,
 Gezlenip gelip sançılrsa bile,
 Batar yeri yoktur.
 Bunu gören Altın Kağan,
 Sevinerek gülmüş:
 ‘Yetmiş aşitli güzel altın
 taygamız,
 Tekrar canlanır’ demiş.
 Eski zamanlarda Altın Kağan,
 Adını sanını aldığı zamanda,
 Alp adını almak için,
 Kırk gün boyunca uyumuş imiş.
 Altın Sırık oğlu,
 Altmış gün boyunca uyudu,
 Altmış günün sonunda,
 Gerinip uyanmaya başlayanda
 Yetmiş aşitli altın tayga,
 Dibinden sarsılıp kaydı.
 Baştan attığı ayağını Altın Sırık
 Eşiğe kadar atarmış.
 Altın otağdan çıkıp,
 Altın Sırık sonra gördüğünde,
 Altın kazığın dibinde
 At kocası yaşlanıp kalan
 Sütten at, ak kula atla birlikte,
 Güzel altın yeleli ak kır at durur.
 Altın yeleli, ak kır atın
 Altın yelesinin ışıltısı,
 Kırık gökten öteye parlar.
 Altın eyerle sırtını süsleyip,
 Göndermişler.
 Gümüş gem takıp,
 Başını süsleyip göndermişler.
 Altın eyerin ortasında,
 Dokuz katlı altın zırh varmış.

Altın zırhı alıp,
 Altın Sırık giyiverende,
 Kalıbı vücuduna uyar,
 Ölçüsü çabana uydu.
 Dokuz katlı altın zırhın,
 Süslenmiş göğsünde ise,
 Ok delemes altı kat
 Gök polat takılıymış,
 Hızla kıyafetini giyip
 Kat kat zırhını kuşanıp

Altın otağa girmiş,
 Altın Kağan babası,
 Altın Arığ anası,
 Altın Sırık oğullarına bakıp
 kalmışlar.
 Masa ardına oturup,
 Dedeyle kocakarı ikisi,
 Kuş sütü eksik,
 Aşla yemekle beslediler”. (Ergun, 2006: 238-243)

Bu kez destanda ise çocuğa ad veren kişi yukarı dünyanın tanrılarıdır. Altın Tayçı destanında, Ak Kağan adlı ihtiyarın hiç çocuğu yoktur. Bir gün ak taygasına binip ava gider. Döndüğünde karısı bir erkek çocuk doğurmuş olduğunu görür. Çocuk yürür yaşa gelince babasından adını koymasını ister. Ak Kağan bir toy düzenleyip, oğlun en güzel adın verilmesini ister. Çocuğa ad vermesi için halkını yığar fakat uygun ad bir türlü bulunamaz. Daha sonra toyda bir aksakallı ihtiyar çocuğa Ak kula atlı Altın Tayçı adını verir:

“İhtiyar evine girip gelse,
 Yaşlı kadın da oğlan doğurdu.
 Çocukla yaşarlar,
 Çocuğu beslerler.
 Büyür oğlan Tanrı yardımıyla,
 Günden güne yiğitleşir.
 Çok geçmiş, az geçmiş.
 Oğlan yürümeye başlar.
 Oğlan dedi, anasına, babasına:
 ‘Adımı koyun!’
 Ak Kağan bir toy kurar,
 Halkını yığar,
 Çocuğun adını koymaya.
 Halk toplanıp geldi Ak Kağan’a,
 Kimse adını koymadı.
 Bir kişi bile güzel ad bulamadı,
 Ad koyamayınca,
 Halk dağılıp gitti,
 Oğlan adsız kaldı,

Yurttan çıkıp gitti.
 Orada bakıp görse,
 Bir Ak sakallı ihtiyar
 Sakalını basıp gider.
 Oğlan der kendi kendine
 ‘Bu nasıl bir ihtiyar giden?’
 Koşup vardı oğlan,
 İhtiyar tuttu kolundan,
 Tutup alıp yedekleyip,
 Evine alıp geldi,
 ‘İhtiyar!’ demiş, ‘Gel’ demiş.
 ‘Benim adımı koy!’
 İhtiyar söyler:
 ‘Ak Kağan’ın oğlu,
 Ak kula atlı Altın Tayçı ol’
 ‘Ak kula atın gezmediği,
 Su hiç kalmasın!
 Altın Tayçı’nın basmadığı,
 El hiç kalmasın!

Bahadıra yenilme' dedi.
 'Yiğide tutturma' dedi.
 'Sabah tan atanda,
 Ak kula atın gelir kendisi,
 Kazığa bağlanıp kalır,
 Sana kesilen elbise,
 Orada bağlı olacak.'

Sabah tanda çıktı, dışarıya,
 Çıksa ki ak kula at gelip,
 Altın kazığa bağlıymış,
 Çıkıp da, atına baktı.
 Baksa güzel kesilmiş giysisi,
 At üzerinde bağlıymış". (Ergun, 2006: 302-303)

Altın Tayçı konup geceledi.

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen adlı Şor destanında, Altın Kök kızı almak için Şaday Kağan'ın yurduna giden Kağan Mergen orada Kara Şebeldey ile evlenirler. Kara Şebeldey ile Kağan Mergen'in çocukları olur. Oğlan yürümeye başladığında annesinden kendisine ad adamasını ister. Annesi Kara Şebeldey oğlunu kolundan tutup göğü delercesine bağırarak ona Şaygın Mergen adını verir, dualar eder, nasihatlerde bulunur:

"Kara Şebeldey sonra doğuranda, karış kirpikli, kara sert yüzlü oğlan doğdu. Kağan Mergen, oğlanı gece bekçi, gündüz koruyucu olup büyüttür. Oğlan bir konanda(bir bütün geçende), bir yaşlı gibi olur; iki konanda iki yaşlı gibi olur. Oğlan düşe kalka yürümeye başlar başlamaz söyler: 'Hey, Kara Şebeldey ana, kişi adlı olur; geyik tüylü olur! Adımı-namımı ver! Ben buradan çıksam, ak dünyanın yiğitlerinin hapsini kırıp, ak mallarını kaçırıp inirim! Kağan Mergen atamın malını da sürüp inirim! Buradan insem, bizim yerden, dokuz kat yeraltına dek, halkın hepsini kırarım. Bu ak dünyada yeraltında çok kağan, çok bey olmasın! Tek kağan, tek bey ben olayım!' diye söyledi. Oğlan Kara Şebeldey anasına rahat vermedi. Altın otağdan kolkola girip çıktılar, ak bozkıra vardılar.

Kara Şebeldey oğlanı kolundan tutup, gök dibini delercesine bağırdı, yer dibini yararcasına bağırdı: 'Ad olsa yele olsun! Kara Şebeldey analısın, Kara Mergen atalısın, deyip, altına bindiğin atın, atlar atı sarı yeleli kızıl at olsun! Üstüne binen bahadırı, gezip dolananda bulduğum oğlum Şaygın Mergen olursun! Senin aşamadığın aşıt kalmasın! Senin geçemediğin geçit kalmasın! Yeraltından çıkan üç gözlü kara ok seni delemesin! Ak dünyadan gelen dokuz gözlü altın ok seni deşemesin!' diye, bağırıp gelip ad verir". (Ergun, 2006: 366-367)

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen destanında, akli başına geldikten sonra Kara Şebeldey'i bırakıp Altın Kök ile evlenen Kağan Mergen'in Altın Kök'ten bir oğlu olur. Oğlan kalkıp yürüdüğünde, kendi yurtlarını talan etmeye gelecek olana kardeşi Şaygın Mergen gelmeden anne ve babasından adını koymalarını ister. Altın Kök, kırk oda dibinden altmış yiğit kaldıramaz ala kadehi ağzına kadar içki doldurup, taşıyıp oğlana verir. Halk toplanır. Yeme içme, eğlence başlar. Fakat herkes bu oğlana ad koymaya çekinir. Üç

günün sonunda bir ihtiyar kişi ad vermeye çıkar. Oğlan ihtiyara ala boz kâseyi verir. İhtiyar ala kâsedeki içkiyi içtikten sonra göğü delercesine bağırarak ona Altın Ok adını verir. Dualar eder ve nasihatlerde bulunur. Ak Ok yiğit uykusuna yatar. Uyandığında evinin önünde atını görür:

“Oğlan kalkıp düşüp, yürür yaşı gelende, söyler: ‘Atanın acısı, ananın ahı! Kağan Mergen atam! Büyük yurt uyur vakit geldi, küçük yurt kişner zaman geldi! Adı yaman Şaygın Mergen, bizim yeri yıkmaya yönelip gelmekte, hey Altın Kök ana, altmış kişi kaldıramaz ala kadehte içki hazırla. Kişinin adı olur, geyiğin tüyü olur! Adı yaman Şaygın Mergen gelene dek, adımlı namımı verin!’

Bunu duyan Altın Kök, kırk oda dibinden altmış yiğit kaldıramaz ala kadehi ağzına kadar içki doldurup, taşıyıp oğlana verdi. Oğlan kapıp alıp, ak bozkıra çıkıp gök dibini delercesine bağırdı, yer dibini yararcasına bağırdı. “Adımı koyacak kişi karşıma gelsin! Adımı koymayacak kişi yanıma gelmesin!” oğlan bekleye bekleye bekleyende, üç gün boyunca bekledi. Buradaki halkın beyleri, koymaya ad bulamaz, düşkünleri ad koymaya çekinirler.

Üç günün sonunda ak ırmak kenarından ala kamış esasına dayanan ihtiyar kişi gelir. İhtiyar yol vermeyen kişilerin başına vurur, yolda engel olanların ayaklarına vurup gelir. İhtiyarın gözünün suyu burnuna girer, burnunun sümüğü ağzına girer, ağzının tükürüğü göğsüne düşer. İhtiyar adam, ön eteğini basıp yırtıp gelir, arka eteğini basıp yırtıp gelir. İhtiyar gele gele gelende, oğlanın yanına geldi. ‘Hey, sevgili yavrum! Üç gündür burada durursun, burada toplanan halkın-tebaanın arasından sana ad koyacak biri bile çıkmadı mı? İhtiyar adam ben, ad koyarsam adın namın uzağa gitmez!’ oğlan söyledi: “Koyuver ihtiyar! İhtiyar kişinin koyduğu ad kaybolmaz diye duydum. İhtiyar kişi çok görmüş, çok duymuş. Sizin bilmediğiniz şey yoktur!’

Oğlan, ihtiyara ala boz kâseyi verdi. İhtiyar alıp kapıp bir nefeste içti. İhtiyarın sakalı dağılıp, burnu şişip, ağzı açılıp esridi. İhtiyar gök dibini delercesine bağırdı, yer dibini yararcasına bağırdı: “Ad olursa ad olsun! Ad olmazsa yel götürsün! Kağan Argo ablalı Kağan Mergen atalı, Altın Kök analı olursun! Altına bindiğin atın, atlar atı altın yeleli ak kula at olsun! Ak kula atın üstüne binen bahadırı, Altın Ok olursun! Sen Altın Ok’un aşamayacağı aşıt kalmasın! Senin ak kula atının geçemeyeceği geçit kalmasın! Sen Altın Ok’un tepip geçemeyeceği halk-tebaa kalmasın! Senin ak kula atının geçir göremeyeceği su kalmasın! Yeraltından çıkan üç sırlı kara ok seni deşemez olsun! Ak dünyadan gelen doku gözlü diri canlı kan dolu okun delip geçirir yerin yok olsun! Kolluya vurdurma, tabanlıya bastırma! Büyük parmaklıya attırtma, dilliyeye sövdürtme, Altın Ok yavrum!” İhtiyar söyledi: “Adı yaman Şaygın Mergen sizin yere yönelip gelir, sizin yerde dağ dağılıp, deniz çalkalanır gün olur. Altın Ok yavrum, Şaygın Mergen’in gücünün fazla olup seni yıkacağını bilemem. Şaygın Mergen’i yıkıp yenersen bu ak dünyanın tek kağanı, tek beyi sen Altın Ok olurdun” diye söyler.

Oğlan adını namını koydurup, altın otağa inip, altın yatağa yatıp, horlayarak uyudu. Kağan Mergen oğlana dolanıp bakanda, kaburga dibinde kırılır yer yok, omurga dibinde oyulur yer yoktur. Oğlanın diri canında kan dolu okun girip yaralayacağı yer yok. Tamamen demirden som polat gibi yaratılmış. Kızarıp gelip tan atanda, sararıp gün doğanda, Altın Ok gerinip uyandı. Gerinip uyandığında, Kağan Mergen'in altın otağı bir yana eğilip kaldı.

Altın Ok sonra kalkanda, baştan uzattığı ayağı eşik yanına kadar vardı. Kalkıp altın otağdan yürüyüp çıktı. Altın kazığın dibini görende, altın kazığın dibinde atlar atı ak kula at bağlı imiş. Ak kula atın altın eyer sırtını süsler, gümüş gem başını süslemiş. Altın zırhı, asılı durur. Altın Ok, gelip ak kula atın sağrısını sıvazlayıp altın zırhını giydi. Altın Ok, kat kat zırhını kuşananda, koltuk altı bol, eteği yerde sürüklenir olur. 'Bir zaman ulu yiğit koluna düşüp tutuşsam uygun olur!' diye söyledi. Kara boynuz yayını tarttığında dibi kökü sert gelir. 'Bir gün zor zamanda, dolanıp gezerken, öfkelenip çeksem koluma tam gelir!'

Altın Ok, altın otağa girdi. Altın masanın arkasında oturup, aşını-yemeğini yedi. Altın Ok söyledi: 'Hey Kağan Mergen ata, adımı namımı koydurtup, adatıp ata elbiseye sahip oldum. Şaygın Mergen bu zamanda gelirse, ayrılmaz dost-dayanak olurum' ". (Ergun, 2006: 375-378)

Şor destanı Kan Kes'te; halka zulmeden, yeryüzünün yetmiş kağanından vergi alan Kara Kazan ile tutuşan Kağan Kes'in gücünün tükendiği bir vakitte, genç kula taylı bir oğlancık ona yardıma gelir. Kağan Kes'i kurtarır. Altın Kartıga'nın kızı altın kazığın tepesine asılmıştır. Kızı da oradan kurtaran Kağan Kes'ten, Altın Kartıga'nın kızı kendisine bir ad vermesini ister. Kağan Kes kıza Altın Sabak ismini verir. Daha sonra Çılaş Kara Oğlan, Altın Sabak kızı kendisine ister. Kız da varmaya razı olur ve Kağan Kes ikisinin başlarını birleştirir. Çılaş Kara Oğlan ve Altın Sabak, Altın Sabak atasının malı ile birlikte Kara Kazan'ın malını da sürerek yurtlarına giderler:

"İki dost selam alıp selamlaştı; hoşluk alıp hoşlaştı. Kalan etleri incelmış, ince etleri pörsümüş. Altın Kazığa geldiler. Altın kazığın tepesinde Altın Katırğa'nın kızı tersine asılmış. Ölü dense diri gibi, diri dense ölü gibi. Kuru kemik kalmış; katı sinirleri kuruyup kalmış.

Altın kazığın başından kızı indirmişler. Altın kazığın dibine yatırmışlar. Dudaklarını kıpırdatıp nefes alır oldu, iki gözü görür oldu. Doluka doluka ağlamak istese de iki gözünün yaşı yık idi. Ayağa kalkıp Kağan Kes'in önüne iki ayağına kapandı. 'Yok olan özümü döndürdüm, eriyip giden özümü çevirdim, ak dünyanın kağanı, beyi Kağan Kes ata! İnsanoğlu adlı olur, geyik yavrusu tüylü olur! İnsanların söyleyeceği adımı namımı koy!' iki dizine kapanıp yalvardı.

Bunu gören Kağan Kes söyledi: 'Adını koyacak kişi yok; ben koyayım!' aya güneşe seslenip adını namını koydu. 'Güzel adlandırsam ele olsun, kötü adlandırsam yele olsun!' (diye) bağırdı. 'Altı

nesil boyunca yaşayan Altın Kartıga kızı, Altın Kök analısın, güzeller güzeli Altın Sabak adın olsun!’ diye adlandırdı. ‘Yıkılmaz yurdun olsun!’ diye dua etti. Altın Sabak kız dönüşüp çevrildi, güzel sülün gibi kıza dönüştü. O yana dönse ay ışığını bastı, bu yana dönse güneş ışığını bastı”. (Ergun, 2006: 409-410)

Karattı Pergen adlı Şor destanında, Er Kulatay yeğenini Alp Kuskun’un elinden kurtarıp, eniştesi Altın Kağan’ın da malını kendi yurduna sürdükten sonra, karısı ve oğlunu alarak Dokuz Yaratıcının yanına gider. Otuz evin büyüğünde yaşayan Dokuz Yaratıcı’dan Altın Kağan’ın oğluna isim vermelerini ister. Dokuz Yaratıcı çocuğa Kara bora atlı Karattı Pergen adını verir:

“Evine yetip geldi.	Er Kurultay dokuz Yaradan’a gitti.
Bir kula kısarak tutup aldı,	‘Dokuz Yaratıcı, benim ziyafetime
Karısını ona bindirip	gelin,
Dokuz tulum şarap yükledi,	Altın Kağan’ın oğlunun
Üçü birlikte oradan gidiverdiler,	Adını koyun!’
Otuz göğü aştılar.	Otuz alpın yerine inip geldi.
Otuz ev görürler,	Dokuz Yaratıcı da inip geldi.
Otuz alpın yurduymuş, orası.	Altın Kağan’ın çocuğunun
Altın dağın doruğunda	Adını verdiler.
Dokuz yaratıcı oturur.	‘Kara bora atlı Karattı Pergen
‘İçki getirin, otuz evin en	Olsun.’ demişler.
büyüğüne!’ demiş	Büyük düğün yaparlar,
‘Dokuz yaratıcı ile konuşacağım.’	Yedi gün içerler”. (Ergun, 2006: 443-444)

Ayrıca destanda, Dokuz yaratıcıya Ak Kağan’ın oğluna isim vermesi için giden Er Kulatay, Dokuz yaratıcının yanına giderken içki tulumlarını hazırlar. Otuz göğün üstünde otuz evde oturan Dokuz yaratıcının evinde bir ziyafet düzenleyip, oğlana ad verilmesini ister. Görülüyor ki Sibiry Türk destanlarında ad verme ve aş-yemek dağıtma birbirinden ayrılmayan iki olgudur.

Kartıga Pergen destanında, doksan kulaç kara bora atlı, kara niyetli Kara Mökö’nün oğlu ve doksan kulaç ak bora atlı Ay Kılış, Kartıga Pergen ile atışmaya güreşmeye gelmiştir. Kartıga Pergen zırhını giyip, silahını kuşanıp alpın karşısına çıkar. Altı yıl boyunca kapışırlar. Daha sonra altı kulaklı kara kazanın altına giren küçük çocuk çıkar bir yiğidin babası ile kapıştığını görür ve annesinden savaşabilmek için önce adını koymasını ister:

“Altı yılın sonuna, altı kulaklı kara kazanın altına giren küçük çocuk, kazan altından külden çıktı. Çıkıp ayağa kalktı. Sonra görse ki, iki yiğit tutuşur. Birisine baksa kendi atası imiş; diğerini tanımadı. Bunu görüp altın otağa giren çocuk anasına söyledi: ‘Adımı koy’ dedi. Anası söyledi: ‘Senin adını, benim koymam yaramaz! Altın tabağa aş koyup altın dağa varıp bağır. Adını koyacak kişi kendisi gelir’ dedi.

Bunu duyan çocuk altın tabağı alıp altın dağın eteğine vardı. Çocuk bağırды: ‘Adımı koyacak kişi karşıma gelsin! Altın tabaktan tatsın, adımı koysun!’ Ondan sonra görmüş ki, altın dağın sırtından beri, altın elbise giymiş ala kamyı asalı ihtiyar geldi. ‘Adını ben koyayım’ dedi. Altın tabağı alıp aş tatti. Aya güneşe seslenip adını koydu. ‘Altın Kağan’ın oğlusun, Altın Kök anandır! Altı yıl boyunca külde yattın, altı yıl boyunca kül yedin, atanın aşını yemedim, ananın sütünü içmedin. Aş yemez, su içmez şeklinde üstte duran ulu Kудay seni yarattı. Altı yıl kül yiyip büyüyen, kırk kulaç-boylu, ak kula atlı ölmez yitmez Kartığa Pergen adın olsun.’ dedi”. (Ergun, 2006: 455)

Kartığa Pergen destanında, Kartığa Pergen’i alt etmek için yetmiş kağanın halkı toplanmıştır. Kartığa Pergen’i bir küçük çocuk gelip uykudan uyandırır. Kartığa Pergen hazırlanıp evden çıkar. Dokuz gün boyunca çerinin hepsini kırar. Daha sonra aynı küçük oğlan Kartığa Pergen’in yanına gelip adını koymasını ister. Bu çocuk Tebir Şibeldey ile Karatı Kağan’ın topuğundan yaratılmıştır (Tebir Şibeldey bir zaman önce Kartığa Pergen uyur iken onun yanına gelip topuğunu gagalayarak öldürmeye çalışmış ama yapamamıştır). Kartığa Pergen atası çocuğa Altın tüylü ak kızıl atlı Altın Merik adını verir:

“Ata binip bu yere geldi, işte bu kağanın çerisine girdi. Dokuz gün boyunca çerisinin hepsini kırdı. Dokuzuncu günün sonunda Ay Kılış dostuna rastladı. Uzunca selamlaşıp konuştular. Konuşurlarken çocuk yaşındaki oğlan Kartığa Pergen’in karşısına geldi. ‘Selam, selam ölmez, yitmez Kartığa Pergen!’ dedi. Kartığa Pergen söyledi: ‘Sana da selam küçük çocuk!’ o oğlan söyledi: ‘Hey Kartığa Pergen, insanların çağıracağı adımı koy!’ dedi. Kartığa Pergen söyledi: ‘Ben üstte duran Tanrı değilim!’ dedi. O çocuk söyledi: ‘Kartığa Pergen, ata, sen koymazsan kim koyar?’ dedi.

Bunu duyanda, Kartığa Pergen güldü. ‘Öyleyse ad vereyim’ dedi. ‘Kartığa Pergen’in sol topuğundan yaratılan, Kartığa Pergen atalısın, dokuz kulaç gagalı Tebir Şibeldey analısın. Altın tüylü ak kızıl atlı Altın Merik adın olsun’ dedi”. (Ergun, 2006: 464-465)

Oğlak destanında, annesi babası olmayan öksüz bir oğlan bir gün ava çıkar. Avda dokuz geyik öldürür. Geyiklerin derisinden giyecek yapar. Orada bir sahipsiz at da bulur. Bu atla beraber bir kayın ağacının altında yatar uyurlar. Uyandığında oğlan kendisine kimin ad koyacağını atına sorar. At onun adını tanrının vereceğini söyler. Kayın ağaçlarından birinde duran ak saçlı bir ihtiyar çocuğun adını Aymańıs koyar:

Atı söyledi:
 ‘Burada güzel bir ağaç var,
 Buraya konalım.’ dedi.
 At orada durdu,
 Oğlan attan indi.
 Orada yatıp uyudu.
 Uyandığında tan attı,
 Güneş çıkıp doğdu,
 At da orada durdu
 Eyerle, gemle durdu.
 Oğlan kalktı, selamlaştı,
 Sevinip kaldı.
 Oğlan der:
 ‘Bize Tanrı yardım etse gerek,
 Yiyecek yokken
 İyi yiyeceğimiz oldu,
 Giyecek yokken
 Güzel giyeceğimiz oldu,
 At yokken,
 İyi atımız oldu,
 Eyer, gem yokken,
 Güzel eyer, gen oldu.’
 Oğlan ağlayarak:
 ‘Atam yok,
 Anam yok,
 Adı koyar kimse yok,
 Kim bana ad koyar?’ demiş.
 At söyler:
 ‘Senin adını Tanrı koyar.’
 Oğlan sordu:

O Tanrı nerede? Demiş.
 ‘Burada olsaydı,
 Adımı koyardı.’ Demiş.
 At söyler:
 ‘Bana çabuk bin!’ demiş
 ‘Hemen gidelim!’ demiş.
 Atına bindi.
 Beş kulaç gitti,
 Kayından biri ağırdı:
 ‘Dur, oğlan!’ dedi.
 ‘Gitme, oğlan!’ dedi.
 Oğlan durup kaldı.
 O ağaca baksa,
 Onda ak saçlı bir ihtiyar,
 Kayın başında oturmakta.
 ‘Dur, oğlan.’ demiş,
 ‘Adını koyup vereyim.’ demiş.
 ‘Aymańıs olsun!’ demiş.
 Oğlanın adı artık Aymańıs olmuş.
 Oğlan artık delikanlı olmuş.
 Aymańıs sorar.
 ‘Sen kimsin?’
 Adımı koydun?’” demiş.
 İhtiyar söyler:
 ‘Ben kim olayım,
 Yaratan Tanrıyım.’ demiş.
 Atası yok kişinin
 Adını şimdi ben verdim’”. (Ergun, 2006:
 467-468)

Oğlak destanında da annesi babası olmayan öksüz bir oğlan olan çocuğa tanrılar ad vermiştir. Culuruyar Nurgun Bootur destanında, aşağı dünyanın tek hâkimi olan Arcan Dolay, orta dünyanın ayı kabilelerini sürekli rahatsız etmektedir. Ürűn Ayı Toyon onları bu halden kurtarmak için Cılga Toyon’dan durumu haberdar eder. Cılga Toyon hayatın huzurlu bir şekilde devam etmesi için orta dünyaya Ayına Sier Toyon ile Ayı

Ñuoralcın'ın çocuklarını orta dünyaya gönderme kararı alır. Onları ne için yarattığını ve nasıl isim verdiğini ise şöyle açıklar:

“Oğulları: ‘Dokuz kat semanın üzerinde doğar doğmaz ayağa kalkmış, boyu karaçamın ortasındaki budaklara denk doru renkli hırçın atlı Culuruyar Nurgun Bootur diye adlı bir bahadır var. Bu bahadırın kız kardeşi: Sekiz kulaç örgülü Aytalı Kuo, diye bir kız var. Ben (Cılga Toyon), bu Nurgun Bootur’un adını sekiz uçlu, dört köşeli şeffaf taştan direğin en üst kısmına hayat kudretini zayıflatarak ana canını güçlendirerek ‘Seçkin memleketin hür bahadırların başı ol!’ diye al kanla yazdım.	‘Acımasız dünyanın sahtekârlarını yargılamaya, öteki dünyanın yalancılarını takip etmeye görevli kıldım. Orta dünyanın gücünün yarısı kadar güçlü, zenginliğinin yarısı kadar zengin, mutluluğunun yarısı kadar mutlu, bir kişi olmalıdır. keskin bakışlıyı dik dik baktırmak için ağzından hayırlı söz çıkmayanı konuşturmamak için gürültülü gökyüzünün doymak bilmez tek gözlü muzır çocuklarını yüzükoyun getirmek için görevlendirdim. Tek gözlü abaahı oğullarının Şanlarını, şöhretlerini yerle bir etmek için yarattım. Ayı oymağını korusun diye yarattım”.

(Ersöz, 2010: 143-147)

Tanrı bu iki çocuğu seçkin memleketin başı olsun diye, acımasız dünyanın sahtekârlarını, yalancılarını yargılamak için sekiz uçlu, dört köşeli, şeffaf taştan direğin başına al kan ile yazmıştır.

Yakut destanı Er Sogotoh'ta, Sir Sabıya Baay Hotun dedeyle, Sabıya Baay Hotun ninenin ihtiyar yaşlarında bir oğulları dünyaya gelmiştir. Fakat bir türlü oğullarını bulamamaktadırlar. Bir gün yüksek yüce ak gökten bir leylek onlara oğulları hakkında haber getirir. Oğullarının üst dünya askerleri tarafından alınıp eğitildiğini ve adının tanrılar tarafından Er Sogotoh olarak verildiğini söyler.

“Üzüntüye kapılmayın,
 Eey, eyy, kutlu güzellik olsun!
 Sevgili oğlunuza,

Ne diye bir,
 Ad vermişler dersin,
 Koyu kara ormandan,

Yeleli başı geçen,
Koyu kara kızıl atlı,
Kudretli Er Sogotoh denileni,
Azgın atım,
Yerinden kıınıldatamaz,
Ünlü ada sahip olur.

Genç atım
Çekip taşıyamaz.
Mutlulukla şanlanır,
Haydi, uzun yıllara,
Uzun sürelik hoşçakalın' demiş". (Ergun, 2013: 565-567)

Er Sogotoh destanında, Er Sogotoh'un bir gece aniden öldürölmesinden sonra Tunalıkaan Kuo feryat figan içinde ağlayarak doğan bebeğinin yatağında kaldığını söyler. Kendisinin yokluğunda çocuğa Kır atlı Kömüs Kırıktay adını vermelerini ister. Ağlaya sızlaya oradan ayrılır. Dayıları, nineleri bebeği büyütürler. Bebek kısa zamanda büyür ve bir gün aniden ortadan kaybolur, bir gün halk böyle beklerken gür sesli Ayı şamanı gelir ve yukarıdaki ruhların çocuğu yetiştirdiği ve ona Kır atlı Kömüs Kırıktay adını verdiklerini söyler:

“ ‘Gür sesli Ayı kadın şamanların,
En yaşlısı gelip,
Kutsal sözlerimi,
Söylemeye başlıyorum.
(Noo!)
Eeyeeyee,
Çocuklarını kaybettiklerinden,
Üzüntüye düşerler, diye düşünüp,
Yukarıdaki ruhlar,
Sözcü olarak gönderdiler.
İşte çocuğunuz!
Hızlı atımın bile yerinden kıırıdatamadığı,
Ünlü adı ona koydular.
Genç yılmımın,
Üstünden şaşıırıp,
Taşıyamadığı,
Adam kııldılar onu.
'Kimdir o?' dersiniz,
Güneşli göğün altında,
Gamsız tasasız büyümüş,
Demir Kır Atlı,

Kömüs Kırıktay diye,
Ad verdiler.
Ateşli Çumulu denizine,
Üç kez,
Batırıp çıkardılar.
Çocuğunuz üstün çıktı.
Ulu dünyamın doğanı,
İlk dünyamın en bahadırı
Olur diyorlar.
Haydi yiğitler,
Hey hey!
Efsuncu olduğumdan,
Efsunlayıp gördüğümde,
Sırtlarından dizginli,
Büyük Ayı kabilesini;
Korur diyorum.
Sırtından dizginli,
Saygın güneş ulusunun,
Koruyucusu olur,
Hey sağlık güzellik' demiş". (Ergun, 2013: 621-623)

Bu kez de çocuğa adını verenler yukarı dünyanın ruhlarıdır. Sibiry Türk destanlarında yukarı dünyanın ruhlarının veya tanrılarının çocuğa isim vermesi sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

Hakas destanı Altın Çüs’de, Kara sarı kulun, Hıyan Arığ’ın doğurduğu çocuğu tehlikelerden korumak için alır ve götürür. Fakat Pilo Harın Pis Tumzuh bozkurt kılığında onları takip eder. Kurdun elinden çocuğu Ak ve Gök Molat kurtarır. Ak Molat’ın annesi Ak Çibek Arığ sandıktan zırh çıkarıp çocuğa verir. Bu zırh Alp Han’ın zırhıdır. Ve bu güne kadar bu zırhı giyebilecek kimse doğmamıştır. Dokuz düğmeli canlı zırhı giyen çocuk yanar ve durduğu yerde duramaz fakat canlı zırhın yalımı azaldığında tahta oturup kendine adının verilmesini ister. Sonra Ak Han ona Üzüm Han adını verir:

“Ak Molat atını bağlamış
Küçük çocuğu kolundan çekip,
Ak evine doğru yönelmiş,
Kara sarı kulun duruvermiş.
Ak saraya girip gelmişler.
Ak Çibek Arığ anası, altın masasını çekip,
Aşını yemeğini koymuş,
Ak Molat oğluyla Alp Han çocuğunu,
Masaya oturtup yemek veriyor.
Doyup bitirdiklerinde,
Kalkmışlar.
Ak Molat, Ak Çibek anasına
Söylüyor:
‘Ana kişi Ak Çibek Arığ,
Ak Han çocuğu küçük çocuğa
Sırtına giyecek elbise verip,
Kıymetli adını verelim.’
Ak Çibek Arığ kadın, kalkıp gidip,
Dokuz ağaçlı ak taş sandığını açıp,
Dokuz düğmeli canlı zırh çıkarmış:
Alevlenen ateş gibi,
Tavlanmış gibi görünüyor.
Ak Çibek Arığ konuşuyor:
‘Ak Hanın soyunda, Ak Hanın boynunda,
Bu zırhı giyecek kimse doğmadı,

Alp Hanın soyu, Alp Hanın boyu,
Bu çocuğa giydireyim
Dayanırsa, dayansın,
Dayanmazsa, kara kömür olup yansın.’
Böyle konuşup Ak Çibek Arığ kadın,
Dönüp gelip dokuz düğmeli canlı zırhı,
Küçük çocuğun üstüne bırakmış.
Dokuz düğmeli canlı zırh,
Kendi giyiliyor,
Kendi düğmeleniyor;
Ak yalım, gök yalım gibi yandığında,
Küçük çocuk, durduğu yerde dayanamayıp,
Kapıdan başköşeye koşuyor.
Canlı zırhının yalımı azaldığında,
Alp Han boyu, Alp Han soyu,
Altın tahta oturuvermiş,
Şimdi konuşuyor:
‘Kıymetli adımı veriniz,
Şanlı sanımı söyleyiniz.’
Ak Molat, o zaman kalkıp gelerek,
Yatak altından gümüşlü dizgin çıkarmış,
Kertikli eyer bırakmış.
Silahlarını, giyim kuşamını çıkarıp bırakmış.
Küçük çocuk, dürüp alarak bürüp tutarak,
Ak saray evinden çıkıp gelmiş:

Kara sarı kulun yiğit
 At çağına ulaşmış gibi görünüyor.
 Yanına yürüyüp gelip,
 Yürüyüp dizgin takmış,
 Eğilip kolan çekmiş:
 Okunu silahını sağ terkiye bağlamış,
 Giyim kuşamını sol terkiye bağlamış,
 Bütün hazırlıklarıyla
 Kara sarı at orada durmuş:
 ‘Oradan dönüp ak saraya girivermiş,

Orada konuşuyor:
 ‘Kıymetli adımı veriniz,
 Ak Molat orada adını vermiş:
 ‘Alp Möke atan oluyor,
 Hıyan Arığ anan oluyor,
 Senden sonra doğan küçüğün yok,
 Senden önce doğan büyüğün yok,
 Kara sarı atlı Üzüm Han adın sanın olsun.’
 Üzüm Han, Ak Molat’ın ayağına düşüp,
 Ağzıyla öpüyor”. (Arıkoğlu, 2007: 169-171)

2.1.2.Evlilik:

2.1.2.1. Eş tayini:

Evlilik, insan yaşamının belli bir döneminde belli bir yaşa gelen kişilerin doğum ve ölüm arasında gerçekleştirdiği bir geçiş dönemidir. “Evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür” (Ölmez-Sökmen, 2012: 333).

Evlenme törenleri birçok toplumda belli kural ve kalıpları içine alan bir bayram gibi kutlanılmaktadır. Ayrıca toplumun temelini oluşturan yapının başlangıcı olan evlenme evrensel bir değerdir. İşte bütün bunlardan hareketle evlenilecek kişiler de toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden destan metinlerinde kahramanlar evlenecekleri kızda bazı özellikleri ararlar. Bunlar;

*Evleneceği kızın soyu, atası,

*Huyu ve yüz güzelliği,

*Alplığı ve yiğitliği,

*Kahramanın değer verdiği bir kişinin yönlendirmesi sonucunda mecburen tayin edilen eş ile evlenilmesi,

*İyi yemek pişirmesi,

*Zenginliği, malı-mülkü,

“Eski Türk âdetinde yiğitliğini ispatlayarak evlenmeye hak kazanan erkek, evleneceği kızda da erkeğe yaraşır özellikler arar. Nazlı bir kız ona göre değildir, evleneceği kız kendisi gibi ok atmalı, kılıç kullanmalı, dövüşmeli, güreşmelidir. Böylece kadın ve erkek birlikte savaşta veya barışta her türlü zorluğa kahramanca göğüs gerebilirler, birbirlerine destek olabilirler, birlikte düşmana karşı savaşabilirler. Evlenecek kimselerde denklik ön plandadır. Denklik aranır, ama erkek kızdan üstün olmalıdır” (Sağol, 2004: 301).

Kahramanlar bu denli zor bir karar almada ise yine kutsal saydıkları büyüklerine danışmaktadır. Kahramana evleneceği kişiyi:

- *Anne-babası,
- *Dede, hala, dayı, abla gibi birinci dereceden akrabaları,
- *Kahramanın atı,
- *Tanrılar,
- *Yaşlı bilge bir bilge tayin etmektedir.

Sibiryâ Türk destanlarında, kahramana kaderi birlikte yazılan eşi tayin edilirken çoğu zaman bir meclis toplanır. Aynı masa etrafında toplanılarak aş yemekler yenilip, büyükler uygun bir şekilde ağırlanarak kahraman için en doğru seçim yapılmaya çalışılır. Genellikle bu toplantı kahraman adını aldıktan hemen sonra meclis dağılmadan yapılır. Kahramanın adı verildikten sonra kendisine eşi tayin edilir.

Ay Huucın destanında, bir gün Han Mirgen, ablası Kız Han’a alacağı eşinin kim olduğunu ve nerede yaşadığını sorar. Kız Han ise çok uzaklarda yaşayan Han boz atlı Alp Han Kız’ın onun alacağı kadın olduğunu söyler:

“Kız Han ablası o zaman anlatmış;	Otlatılan malın sahibi,
Kadın kadın deyip duruyorsun,	Halkın boyun hanı beyi
Kadını anlatayım:	Dokuz kulaç boylu
Buradan uzaklarda yeryüzünde,	Han boz atlı
Göğün ufku yerde olan	Dokuz yaşında Alp Han Kız
Zirveden yüksek Hanım zirve altında,	Tanrının yazdığı kadının olacak.
Denizden geniş	Altı yedi hanı,
Hanım ırmağının başında	Kendine bağlayıp,

Vergi haraç ödetiyor.
 Alp Han Kız buraya
 Savaşmaya gelmek için hazırlanıyor.
 Buraya o önce gelirse,
 Savaşı o kazanacak.
 Önce sen oraya ulaşırsan,
 Savaşı sen kazanacaksın.
 Git, onu alıp getir.
 Alp Han Kız'ın yurduna ulaşırsan,
 Han Mirgen kardeşim,
 Alp Han Kız'ı istersin,
 Gelmek istemezse
 Büyük savaş başlatırsın,
 Temiz gücün yeterse,
 At kuyruğundan sürükleyip getirirsin,

Atanın yerine getirirsen
 Onun hükmünü ben veririm.”
 Sonra kalkmış er güzeli.
 Hazırlığını yapmış,
 Önüyle kucaklaşmış,
 Ardıyla vedalaşmış.
 Çirkin yüzlü Kız Han
 Yalvarıp, dua ediyor:
 ‘Mücadele de galip gel kardeşim,
 Galibiyet senin olsun,
 Yoldaki senin olsun!’
 Dönüp çıkmış Han Mirgen”. (Arıkoğlu,
 2007: 421-423)

Genellikle destanlarda kahramanın alacağı bilinmeyen yerlerde, çok çeşitli engellerin aşılarak ulaşılabileceği uzak bir memlekettir. Kahramanın yurdunu talan etmeye gelecek kadar yiğit olan kız eğer gönül rızası ile gelmeyi kabul etmezse zorla getirilecektir.

Han Orba adlı Hakas destanında, Hazır Han'a karşı savaşmaya giden Han Mirgen, Han Orba ve Altın Harlıh, Hazır Han ve oğlu Hartığa'yı öldürüp halkı huzura kavuşturduktan sonra, yurtlarına dönerler. Onları Ay Arığ karşılar. Yurduna döndüğünde Han Mirgen anne ve babasının kendisinin savaşta iken öldüğünü öğrenir. Naaşları Altın dağa götürürler ve bu ölümler üzerine dokuz gün boyunca ağıt yakarlar. Daha sonra Ay Arığ çocuğuna isim verilmesini ister. Halk toplanır. Han Orba çocuğun ismini verir sonra ona dualar eder, öğüt verir. Han Çibek herkese sağ elini uzatarak ismi kabul ettiğini tasdik eder. Han Çibek'e evleneceği eşini tayin eder:

“Karısı Ay Arığ konuşmuş:
 ‘Karnımdan çıkan yavrumuz var,
 İçimizden çıkan değerlimiz var.
 Ama hala bir ismi yok.
 Hayvan tüylü doğuyor,
 Yiğit adıyla yaşıyor.
 Yiğit kişi uzağa yürüyecekken
 Adı konulmadan yaşamasın.
 Sadece güçlü olan Han Orba kardeşi

Onun adını koymak için yaratıldı’.
 Han Orba kız, gelip,
 Genç yavruya konuştu:
 ‘Kardeşim, sana ad koyacak
 Benden başka kimse yokmuş.
 Sana güzel bir isim versem,
 Halk arasında namın yürüsün,
 Kötü bir isim koysam,
 Yel fırtına kapıp götürsün.

Güzel bir isim versem,
 Halk arasında övüleceksin,
 Yaramaz bir ad versem,
 Dağa suya dağılsın.
 Kandan kızıl doru atlı
 Han Mirgen babalı,
 Ak sarı atlı Ay Arığ analı
 Kara doru ata binecek olan
 Han Çibek sen olacaksın.
 Yaratılışın büyük olsun,
 Senin yaşın uzun olsun,
 Kimsesize alçak gönüllü ol,
 Öksüze yumuşak ciğerli ol,
 Tuttuğu eli bırakmaz
 Bağladığın bağ çözülmez
 Yiğit olacaksın, kardeşim.
 Kara doru at genç olmaz
 Hiçbiri küçük kalmasın.
 Han Çibek'in yürümediği
 Yer üstünde yer kalmasın'.
 'İyi bir ad verdi mi kardeşim?'- (diye)
 Han Orba kız soruyor.
 'Evet akıllı halam Han Orba,

Bana uygun bir isim verdin.
 İçim siniyor', deyip,
 Han Çibek ayağa kalkıp
 Herkese sağ elini uzattı.
 Anası Ay Arığ konuşuyor:
 'Anan baban öldüğünde,
 Naaşlarını görüp almaya
 Altın Harlıh kardeşin geldi.'
 O böyle konuştu:
 'Han Mirgen'in oğluna ad koyup,
 O, eş almaya gitse,
 Ona yardıma gideceğim'.
 Altın Harlıh, kardeşlerinin
 Söylediklerini değiştirmez,
 Verdiği sözünü bozmaz.
 Han Çibek'in eş aldığı yurdu
 Sertten de sert bir yer olacak.
 Han Çibek'in evlendiği karısı
 Mavi nehrin kıyısında yaşayan,
 Mavi dağın ortasında yurtlu,
 Boz kır atlı Kök Han'ın kızı
 Kök Nincil olacak". (Aktaş, 2011: 152-154)

Verilen ismi hem anne baba hem halk hem de ismi verilen kişi tasdiklemesi gerekmektedir. Kahramana isim verildikten sonra ismin beğenildiği anlamına gelen sağ ellerin uzatılması gibi bir uygulama Sibiry Türk destanlarında rastlanılan bir durumdur. Adını alan kahramanın kendisine adı ile birlikte tayin edilen eşini almak için yola çıkışı birçok destan metninde sıkça rastlanmaktadır.

Ak Kan adlı Şor destanında, Aba Kulak'ın oğlunun öldüğünü düşünen Pokay Sarığ, hem sahipsiz kalan yurdunu hem de ak denizin ortasında ağ direği olarak kaldığını sandığı Aba Kulak'ı kurtarması için yardım istemeye Poktuğ Kiriş'in yanına gider. Fakat Aba Kulak yurduna döndüğünde oğlanın geldiğini görür. Beraber aş-yemek yerler. Annesi Ay Sabak oğlunun adını konulmasını ister. İhtiyar bir kişi ona Kolazı Kağan'ın kır doru atın üstüne binen Çaş Pilek adını verir. Adını aldıktan sonra Pokay Sarığ Çaş Salgım'ın

kardeşi, Çaş Köök'ü, Çaş Pilek'e eş olarak tayin eder. Eğlence bitikten sonra Çaş Pilek altın otağdan çıkıp, yola koyulur:

“Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, kara deniz çalkalandı, kara yer sarsıldı. Eski elbiseli ihtiyarlar eve koşup girdiler, yırtık elbiseli koca karılara gölgeğin altına girdiler. Ulu sırtın kırına, kır doru at uçup geldi. Kır doru atın üstüne, Aba Kulak'ın oğlu binmiş imiş. Yamaçtan aşağıya indi, altın otağa girdi. Eşik açıp esen verdi. Ay Sabak anası ile Pokay Sarığ koca karı, oğlanın boynuna asıldılar. ‘Ölüp kalan Aba Kulak'ın oğlu dönüp geldi!’ dediler. ‘Yitip kalan Aba Kulak'ın oğlu çevrilip geldi!’ dediler.

Oğlan altın masanın arkasına oturup aşını-yemeğini yedi. Oğlan söyledi: ‘Üç ak kağanın canlı yurtlarını uyuttum, küçük yurtlarını kışnettım! Taş ocaklarını devirdim, deniz küllerini dağıttım!’ Oğlan söyledi: ‘Hey, ana alaca boz kâseye içki koy ver! Kasemi kaldırıp adımlı namımı koydurtayım! Kişi adlı olur, geyik tüylü olur’.

Ay Sabak kırk odanın dibine girip, altmış kişi içip doymaz, alaca boz kâseye içki koyup, çıkıp oğlana verdi. Oğlan alıp ak bozkıra çıkıp gitti. Gök dibini yararcasına bağırdı. ‘Adımı koyacak kişi karşıma gelsin! Adımı koymaz kişi yanıma yaklaşmasın! Adımı koyan kişiyi boyu yüksek ata bindiririm. Yakası süslü elbise giydiririm!’

İhtiyar gelip oğlanın adını koyar. ‘Aba Kulak atalısın, Ay Sabak analısın! Kolazı Kağan'ın kır doru atın üstüne binen Çaş Pilek'sin!’ diye adlandırdı. ‘Sen Çaş Pilek, yakalıya tutturma, yargınlıya bastırma, parmaklıya attırma, dudaklıya sövdürtme! Yeraltından çıkan üç sırlı kara ok seni delip geçmesin! Altın Tana halan nasıl yaratılmışsa, sen oğlan öyle güçlü olursun!’ diye söyledi. Oğlan adını koydurtup altın otağa girip uyudu. Pokay Sarığ, oğlanı, etrafında dolaşp süzer. Oğlanın kaburga kemiğinden ayrılır yeri yoktur. Omurgası dibinden oyulur yeri yoktur. Saf polat, saf demir gibi oğlan yaratılmış.

Ağarıp tan atanda, göğerip gün çıkanda oğlan gerilip uyandı. Çaş Pilek altın otağdan çıkıp bakanda, altın kazığın dibinde kır doru at duru. Altın eyer sırtını süsler, gümüş yular başının süsler. Kat kat zırh artılıp durur.

Çaş Pilek elbisesinin üzerine kat kat zırhını giydi. Altın otağa girip, aşını-yemeğini yedi. Çaş Pilek söyledi: ‘Hey Pokay Sarığ, Ay Sabak ana, çok önceden giden Altın Tana halamın yoluna üçüncü nesilde ben gidip göreyim! Pokay Sarığ cevapladı: ‘Sen Çaş Pilek, bu gittiğin yoldan dönende, Çaş Salgın'ın kardeşi, Çaş Köök'ü alıp gelirsın! Çaş Köök senin karın olur.’

Çaş Pilek kalkıp hoşça vedalaşıp, altın otağdan çıkıp, kır doru atına binip, ileri doğru gitti”. (Ergun, 2006: 209-210)

Destanlarda adını alan kahraman yiğitlik uykusu denilen uykuya yatar. Bu uyku üç gün, dokuz gün, üç ay sürebilmektedir. Kahramanın yiğitlik uykusuna yatması, mücadelelerle geçecek olan hayata karşı güç kazanması demektir. Kahraman bu uyku esnasında olağanüstü bir güce ulaşır ve güçlü bir bahadır haline gelir. Aynı zamanda uyandığında kendisine tayin edilen atının kapının önünde beklediğini görür. Köroğlu Destanı'nın Doğu ve Batı rivayetlerinde karşımıza çıkan atın bu şekilde olağanüstü bir hususiyet kazanması motifi bizce mitolojik devirlerden kalan orijinal bir motiftir (Özkan, 1997: 230). Kahraman uyandıktan sonra kendisine eş tayin edilir.

Culuruyar Nurgun Bootur destanında, abaahılarla girdiği savaşta galip olan Nurgun Bootur kardeşi Aytalı Kuo'yu da alıp yurduna döndükten sonra bir gün Ayı Umsuur yukarı dünyadan orta dünyaya önemli haberler getirir. Tanrılar Nurgun Bootur'un Kıs Nurgun ile evlenmesini uygun gördüğünü söyler. Aytalı Kuo kıza ise Ayı Curağastay Bahadır eş olarak tayin edilmiştir. Ürün Uolan kardeşlerine de Sabıya Baay Hotun'un Kün Tuyaarına Kuo'nı tayin ederler. Görüldüğü üzere bu kez eşi tayin eden yukarı dünyadaki tanrılardır:

“Bakın,
yavrularım, çocuklarım!
Beni dikkatlice dinleyin.
Kudretli Nurgun Bootur,
Ayı oymaklarını ve
kün uluslarını sen kurtardın.
Çok büyük bir mutluluk ve eğlence oldu.
Beni de çok büyük kusurumdan,
karanlık günahımdan sen kurtardın.
Ben de bundan dolayı sevinç ve mutluluk
içindeyim’.
‘Eğer bu duran çocuğun,
Adı sanı nedir?’ dersin:
Üç sütunlu duvarın üstünde görünen
kelebek gibi beyaz atlı
Ürün Uolan adlı bahadır.
‘Ona has eş kimdir?’ dersin:
Kün Tuyaarına Kou'yu ona eş olarak almalı.
‘Benim eşim kimdir?’ dersin:

Dokuz katlı göğün üzerinde yerli yurtlu,
Ayı Curağastay adlı bir erkek kardeşi olan
Kılaannaah Kıs Nurgun adlı
cesur kız.
Onu gidip eş olarak almakla mükellefsin.
İkiniz birden mükemmel insanlarsınız.
Senin kısmetin o imiş.
Yukarı dünyanın efendileri böyle diyorlar’.
‘Ey Aytalı Kuo!
Ayı Curağastay Bahadır’ın
seni eş olarak almak için buyruğu varmış.’
diye söyleyip
bir ileri bir geri yürümüş.
Kudretli Nurgun Bootur,
Bunu duyduktan sonra
yerinde duracak bir kişi değilmiş.
Ablasına karşı şöyle konuşmuş:
‘Ce... buo... ablacığım!
Senin söylediğin sözü çok beğendim.

Ben, senin gösterdiğin yere hemen
gidiyorum.

Delikanlı Ürüng Uolan

benim ağzımdan çıkanı anla,

Sağa Saarın Toyon'un ve

Sabıya Baay Hotun'un

Kün Tuyaarına Kuo adlı,

bir kızları var.

Onlara gidip 'Ben Kudretli Nurgun

Bootur'un öz kardeşiyim.

Beni o belirleyip görevli kıldı.' diye söyleyip

aslımı neslini

soyunu sopunu güzelce anlat.

'Ağabeyimin sizi kurtarmasına karşılık
olarak

Kızınızı bana verecekmişsiniz!' diye söyle.

O zaman kızlarını sana vereceklerdir.

Ben gelene kadar

gidip eşini getir.

Evine yerleşip otur.

Ablan Aytalı Kuo'yu,

sana emanet edip yola çıkıyorum". (Ersöz ,
2010: 365-367)

Kahramanın eşini kimi zamanda yukarı dünyanın tanrıları tayin eder. Tanrılar bir elçi vasıtası ile buyruğunu bildirir. Yine destanlarda kahramanın yaptığı bir iyiliğe karşılık olarak kişinin kızı, kardeşi gibi kızları eş olarak kahramanın oğullarına, kardeşlerine yahut dostlarına tayin ettikleri de destanlarda görülmektedir.

Yakut destanı Er Sogotoh' da; Er Sogotoh'un Abası kadın şaman Uot Çolboodoy 'dan dan olan oğlu Hariacılan Bergen, üst dünyadan Ayıların çağrısı üzerine beyaz bir doğana dönüşüp Ayı mı yoksa Abası mı olduğunu öğrenmek için üst dünyaya Ürüng Ayı Toyon'a gider. Ürüng Ayı Toyon Hariacılan Bergen'e adını sanını, annesini babasını söyler. Ona evleneceği eşini tayin eder:

“ ‘Haydi yiğit,

Boynunun dibine kadar

Akbaşlı kara atlı,

Hariacılan Bergen,

Mutlu olan sana,

Kudretli gölgene,

Samimi yürekten

Selamımı kabul et.

Yiğit, ben

Kimim dersin

Haydi yiğit,

Abası kadın şaman

Uot Çolboodoy şamanın

Oğlu olursun yiğit.

Sana hayat verip büyüten

Saygı değer baban

Özgür kara ormanı

Bir boyun geçer

Koyu kıvıllı atlı

Kudretli Er Sogotoh denilen

Saygın kişilerin oğlusun.

Soylu kişilerin evladısın.

Yiğit, haydi yiğit

Ayı insanı olarak

Sekiz ciltli kitaba

Adını yazıp oturuyorum yiğit.

Ayı Darhan Toyon ihtiyar babalı,

Ayı Sarıadıman Hotun yaşlı analı,

Kııs Sarıadıman Kuo diye biri var, yiğit.
Yüksek adlı,
Ünlü kadın kişiyi,

Senin için seçip oturuyorum.
Talihini kaçırma’
Deyip durmuş”. (Ergun, 2013: 731)

İncelediğimiz destan metinlerinde kahramanın evleneceği kızın kırk kat sandığın içinde bulunan kutsal kitaba bakılarak tayin edildiği de sıkça rastlanılan durumlardandır. Kutsal kitapta geçmiş ve geleceğe dair birçok bilgi bulunur. Bunlardan biri de kaderi birlikte yazılan kişilerin ismidir.

2.1.2.2. Dünür gitme, kız alma- kız verme:

Sibirya Türk destanlarında kız isteme ritüeli şöyle gerçekleşmektedir:

*Evlenme yaşına gelmiş kız ve erkeklerin evlendirilmesinden önce bir danışma meclisi kurulur. Akrabaların fikri alınır.

*Kız istemeye karar verildikten sonra ya önce bir elçi gönderilir ya da kahraman tek başına yahut babası, dayısı, amcası, halası gibi akrabalarından biri ile kız evine gider.

*Kız evine varıldığında genellikle kızın babası kızını vereceği damadı seçmek için bir yarış düzenlediği görülür.

*Kız evine giden dünürçüler getirdikleri araçon ve korocon içkilerini, kestikleri hayvanlarını burada bulunan herkese sunarlar. Bu yemeklerden yemek ve içkiyi içmek kız vermeye gönüllü olunduğunun göstergesidir.

*Kızın babası eşini kendisi seçmesi için bir fırsat vermez. Bir yarış müsabakası düzenler veya çok zor bir görevin yerine getirilmesi istenir.

*Yarışı kazanan veya görevini yerine getiren kişi kız almaya hak kazanır.

*Kızın babası bütün halka kızını verdiğini duyurur ve tertiplediği şölene herkesi davet eder.

Fakat birçok kez kağan yarışmayı kazandığı halde yiğide kızını vermez ve yarışını tekrarlatır veya yeniden başka bir müsabaka düzenler. Bir başka karmaşa ise kağan kızını verdiği halde müsabakaya katılanların durumu kabullenmemesidir. Sibirya Türk destanlarında çokça karşılaştığımız bu durum kanlı bir müsabaka ile son bulur.

“...evlilik konulu arkaik destanlarda (Alıp-Manaş, Bayan Toolay, Kozın-Erkeş, Er Töştük, vb.), olağanüstü şekilde doğan, olağanüstü özelliklere ve yardımcılara sahip olan

kahramanın kendisine eş aramak için gurbete çıkması ve almak istediği kadın için karşısına çıkan engelleri aşip kızın babası ya da bizzat kız tarafından konulan şartları yerine getirdikten sonra müstakbel eşini alıp obasına geri dönmesi söz konusudur. Bu destanlar, bünyelerinde mit ve masal unsurlarını yoğun bir şekilde barındırdıkları için kahramanlar, tanrısal kızlara dahi talip olarak müstakbel eşlerini alabilmek için göksel varlıklarla da mücadele edebilmektedirler” (Aça, 2000: 18).

Sibirya Türklerinde evlenecek çocuk kendi eşini seçemez. Eş seçimini yapan kişiler: Anne-baba, aile büyükleri ve kahramana adını veren kişilerdir. Fakat nadir de olsa kahramanın kendi eşini kendi seçmesi destan metinlerinde karşılaşılan bir durumdur. İncelenen metinlerde kız alıp verme ve dünür gitme ritüeli ile ilgili kutlamalar aşağıda sırlanmıştır:

Altın Ergek adlı Altay destanında, yurtlarını Cer Tepenek’ten kurtarması için yardım isteyen Agay Taacı ile Kögöy Taacı kardeşlerin yurdunu ve halkını kurtaran Altın Ergek Agay Taacı ile Kögöy Taacı kardeşlerin sarayında ağırlanır. Onların kız kardeşini Altın Ergek görür ve beğenir. Altın Ergek Cer Tepenek’i öldürdükten sonra, Altın Küskü elçi aracılığı ile kıza dünür olduğunu bildirir. Yetmiş yüce pehlivana atın iyisi dinlendirip, içkinin iyisini tulumlara doldurup, hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkarlar.

“Çok zaman geçmedi,	İçkinin iyisini tulumlara doldurup,
Bahadır Altın Ergek	Yola çıkmaya hazırladı.
Altmış yüce bahadırını	‘Agay Taacı ile
Şimdi çağırttı.	Kөгöy Taacı’nın
Yetmiş yüce pehlivanını	Altay’ına dünür gidin’ dedi.
Demir masaya oturttu.	Altmış kulaç ak mektubu
Bahadır emirlerinin	Altın Küskü’ye o yazdı.
Hepsini söyledi.	Bahadırın sözünü yerine getirmek için
‘Yetmiş yıllık Altay’a	Bütün pehlivanlar hazır durdu.
Gidip gelin delikanlılar’ dedi.	İki kardeşin yurduna doğru
Atın iyisini dinlendirip,	Şimdi onlar yola çıktı”. (Dilek, 2007a: 461)
Alplar için hazırladı.	

Katan Kökşin ile Katan Mergen destanında Katan-Kuuçın’ın iki oğlundan biri olan Katan-Kökşin yalnızlıktan sıkıldığını ve evlenmek istediğini babasına bildirir. Babası kutsal Sudur kitabından bakarak, Ak-kaan’ın kızı Altın Sırğa ile evlenmesinin uygun

olduğunu söyler. Babasıyla beraber bronz eyerlerini, dokuz kat kuskunlarını yüklenip, sert içkilerini alıp lezzetli yemeklerini yedikten sonra gerekli hazırlıkları yaparak yola çıkarlar:

“Bir defasında Katan-Kökşin
Ana babasına şöyle dedi:
‘Ah, ah anam babam,
Yaslanmaktan yen yıprandı,
Örtünmekten paltom yıprandı,
Halkın içinden eş arayıp,
Dolaşıp baksan ne olur?’ dedi.
Bunu işiten anası babası
Oğullarına şöyle cevap verdiler:
‘Ah, ah oğlumuz,
Kötü bir şey olmasın’ dediler.
Babası Katan-Kuuçın
Bir karış sakalını sıvazladı,
Genç delikanlı gibi kalkıp koştu,
Altın anahtarını aldı,
Altın işlemeli sandığını
Hızla açtı,
Aya, güneşe karşı parıldayan

Kutsal Sudur kitabını çıkarıp geldi,
Işığa doğru yaydı,
Altay üstünü inceledi,
Yeryüzüne etraflica baktı,
Söyledikleri şunlar oldu:
‘Aydın, güneşin doğduğu yerde
Ak-kaan yaşıyor,
Onun büyüttüğü altı kızının
En güzeli Altın-Sırga’dır.
İleri baksa ay şekilli,
Beri baksa güneş şekillidir.
Altay üstündeki altmış alp,
Ter üstündeki yetmiş yiğit
Ona dünür olmuş.
Dur, dur, oğlum, dedi.
Atlanıp ikimiz gidelim’ dedi”. (Dilek, 2007b: 261-262)

Evden peş peşe çıkarlar. Kıymetli atlarına binip geri de kalanlarla vedalaşıp uzaklaşırlar. Bu kez de eş tayin edilirken kutsal Sudur kitabına bakılmıştır. Sibiry Türk destanlarında eş seçilirken genellikle sandıkta ve gizli yerlerde saklanan kutsal kitaplara bakılıp gelecekle ilgili bir yol çizilmektedir. Bu kitap bazı evlerde bazı kişilere ait olmakta ve bazen sahibi olduğu kişinin sağlığında kimi zaman da kişi öldükten sonra açılmaktadır.

Hakas destanı Ay Huucın’da, Tönis Han’ın, Hıyan Tönis adlı oğlu ve Kilin Arığ adlı kızı vardır. Kilin Arığ süt gölünde yıkanmaya gitmiştir. Orada Altın İrgek’in cesedi ile karşılaşmıştır. Onu yurduna getirip diriltir. Dirildiğinde ise Kilin Arığ ile Altın İrgek tanışır. Bu kez Altın İrgek ailesine danışmadan kendi beğendiği kıza kendisi dünür olur ve Kilin Arığ’ı alıp yurduna gider:

“Ak konur at güzeli,
Dönüp geliyor, diyorlar,
Altın İrgek, er güzeli,
Dönüp geliyor”, demişler.

Obaya girip, iki güzel
Onanın ortasından geliyor,
Ak saray evin önünde
Üç anası duruyor,

Doğan güneşin parçası,
 Kısa belikli kız duruyor.
 Çatal direk dibine
 Oraya ulaşmış durmuşlar.
 Yiğit Ak konur atı
 Kadınlar alıvermişler,
 Altın İrgek, er güzeli,
 Arı sililer koltuğundan tutuyorlar,
 Ev önünde iki güzele
 Selam merhaba diyorlar,
 Ak saray evin önünde
 Orada tokalaşıyorlar.
 Altın İrgek, er güzeli,
 Ak Çibek Arığ'a girmiş,
 Arı sili, kız güzeli
 Kilin Arığ, o zaman anlamış:
 Altın İrgek'in anası
 Arı sili Ak Çibek Arığ.
 Boncuk saçmış kız güzeli,
 Boncuk kapıp, gürültü ediyorlar,
 Büyük masanın başında oturup,
 Yemek yemişler,
 Baş yemekten yemek yiyip,

Kara Kuzgun destanında, bir gün Kara Kuzgun'un ablası Altın Arığ'ı, iki yiğit dokuz tulum içkilerini, koçlarını alarak Kara Kuzgun'undan isterler. Bu yiğitlerden ilki Sarı Taycı namıdır. Kara Kuzgun bu yiğit ile evlenip evlenmeyeceğini ablasına sorar. Ablası yiğidin adını lakabını sormasını ister. Birlikte içmeye başlarlar:

“Yiğit- er içeri girip selam verdi.
 Merhabalaştıktan sonra yiğit-er,
 Dört kulplu dökme kazanı getirip,
 Dokuz tulum içkisini
 Tamamen döktü yiğit.
 Alp kişinin içtiği kadehten
 İçkisini alarak dua ediyor:
 ‘Tümsek yerleri kazarak gelip,
 Yol ettim,

Baş sudan su içip oturuyorlar,
 Sohbet edip oturuyor:
 ‘Hangi hanın yerine yettin?
 Hangi hanın kızını aldın?’
 Doyup bitirip otururken,
 Altın İrgek anlatmış:
 ‘Aydın altı yerini
 Dolanıp geldim, anacığım,
 Güneşin altı yerini
 Çevrinip geldim, anacığım,
 Yeryüzünün kıyısında
 Gök taşlı Ak zirve var,
 Gök taşlı Ak zirve altında
 Gök taşlı Ak ırmak akıyor.
 Dokuz kulaç boylu Ak göl atlı
 Tönis Han'ın kızı,
 Kilin Arığ'ı alıp geldim.
 Dokuz kulaç boylu
 Sert tüylü Kızıl konur atlı
 Hıyan Tönis Han ağabeyi
 Kilin Arığ'ın var' ”. (Arıkoğlu, 2007: 675-677)

Ağabey kardeş olmak için,
 Süpürüp döksen çöpün ben olayım,
 Dövsen damadın ben olayım,
 Ateşe bıraksan çıran ben olayım.
 Uygun görürsen,
 Enişten ben olayım.’
 ‘Alınan alp sen olma,
 Altın Arığ kız kardeşim gerçekten
 Varmaya razı olsa

Bağlayıp da vereyim
 Deminki içkini vermeyip, niçin
 Yalvarıyorsun’ - dedi Kara Kuzgun
 Kız kardeşi Altın Arığ bunu görüp,
 Şöyle dedi:
 ‘Yanılan Kara Kuzgun
 Kardeşim, sen olma.
 İçeri giren er-yiğidin
 Adını lakabını sorup
 Yemeğini sonra yese nasıl olur.
 Uzaktan gelen alp yiğidin
 Soyunu lakabını sorup,
 Kadehli içkisini sonra içse nasıl olur.’

-Doğruya doğru, -diyor Kara Kuzgun,-
 O kendi hatam oldu.
 Aygırlının soyundan atın var,
 Adın lakabın nedir?
 -Bundan öteye sen gidersen,
 Akan suyun Sarı ırmak var,
 Yükselen dağım Sarı zirve var.
 Yetiştğinde babasını bilmez,
 Emdğinde annesini bilmez
 Sapsarı atlı Sarı Taycı benim.
 Sonra bu iki alp
 İçkinin sertini içmeye başlamışlar”. (İlgın,
 2008: 25-27)

Destanda dünür gelen kişinin öncelikle adının, lakabının, yurdunun ve atasının sorulduğu görülmektedir. Bu sorunun cevabı alındıktan sonra yiğidin getirdikleri yenilir içilir. Sunulan yiyecekler yenilip, içkiler içildiğinde ve hediyeler kabul edildiğinde kızı vermeye razı olunduğu manası çıkmaktadır.

Kara Kuzgun destanında, Kara Kuzgun’un ablası Altın Arığ’ı isteyen ikinci alp ise Hlanır Taycı’dır. Kara Kuzgun’un yurduna varıp dokuz koçu sürükleyip, dokuz tulum içki ile Altın Arığ ablasını ister. Ablası öncelikle yiğidin adının namının sorulmasını ister. Birlikte yer içerler. Daha sonra Kara Kuzgun kız istemeye gelen yiğitlere, enişte olmak isteyen alp yiğidin dokuz yiğit kardeşten ablasını istemesini söyler. Yine kahramandan evleneceği eşi için bazı engelleri aşarak evlenmesi beklenir. Görülmektedir ki Sibiry Türk destanlarında “Kahramanların evlenmeden önce, alacakları kızı veya kızın yakınlarını kendileriyle evlenmeye razı etmek için çetin savaşların altından kalkmaları gerektiği motifi, Türk destan geleneğinde önemli bir yer tutar” (Sağol, 2002: 265-268).

“At bağlanan direğe
 Kızıl kır atını
 Altı kez bağladı,
 Dokuz koçu sürükleyip,
 Dokuz tulum içkisini yükleyip,
 Eşikli kapıyı itip açtı,
 Kanatlı kapıyı kanırtıp açtı.
 Alp iyisi hemen içeri girip,
 Altı kulplu tunç kazana

Altı tulum içkisini tamamen döktü.
 Alpın içtiği altın kadehle
 İçkisini çekip alarak,
 Kapıdan başköşeye doğru gidiyor,
 Başköşeden kapıya doğru gidiyor,
 -Yanılan alp olmazsan,
 Biricik kız kardeşimi
 Ortasından yarıp vermem.
 Bir kişiyle dünürcü oldum

Beş kişiyle içmem, -diye
 Söylüyor Kara Kuzgun.
 Bu sözü işiten Altın Arığ'ın
 Ateşten kızıl yüzü
 Kara ciğere dönüştü,
 Kandan kızıl yüzü
 Kara kuruma dönüştü:
 -Kapıdan giren er-yiğidin
 Yemeğini yemese de,
 Sözlerini duymadı mı?
 Altın Arığ konuştu.
 -Gerçekten sevdiysen
 Sen hoşlandıysan,
 Adını lakabını sor,- diye
 Kara Kuzgun kardeşi söyledi.
 Alp olan Altın Arığ
 Alpların içtiği kadehten
 İçeceğini alarak,
 Alp'a verdi.
 Alpların içtiği kadehi
 Alıp ayranı
 Tamamen içip,
 Altın kadehi geri verdi.
 -Üstüne bindiğin atını
 Halsiz bırakmışsın,
 Yoruluncaya kadar sürmüşsün,
 Öfkende kanın kaynamış,
 Gözün ateşli imiş.
 Sağ eteğinden yel çıkmış,
 Sol eteğinden boran kopmuş,
 Altı sıralı düğmeyi
 Sen dikmişsin.
 Adın-lakabın nedir?
 Aygır soyundan at binmişsin,
 Alp neslindenmişsin.
 Soyun lakabın nedir?
 -Buradan öteye gidersen,

Altın dağın eteğinde oturan
 Beslendiğinde babasını bilmez,
 Emzirdiğinde annesini bilmez,
 Sarp kaya babam diye düşünüyorum,
 Yalçın kaya annem diye düşünüyorum.
 Yalnızlarla merhametli
 Öksüzlere şefkatli
 Kızıl kır atlı alp
 Hlanır Taycı benim.
 -Eyerleyip bindiğin atını
 Yorup halsiz bırakarak,
 Uzağa yakın sen gittin mi yiyecekli?
 Diyor alp Kara Kuzgun.
 -At eyerleyip geldiğim yerim
 Bu yurda kadardır.
 Döneceksen bu yurttan geri döneyim.
 Besili ak malınla
 Rahvan yürüyüşlü at varsa,
 Uzağa çekip binip gitmeye.
 Adın ünün yayılınca,
 Almak için ben geldim
 İçkiyi çok içen
 Alp-yiğit Kara Kuzgun,
 Şimdi dışarı çıkıp,
 Dokuz katlı demir tapınağın
 Yanına varıp bakınca
 Dokuz yiğit- dokuz kardeş
 Dokuz katlı demir tapınağa
 Yarıya kadar çıkıp, geri dönüp
 İndiğini gördü.
 Bunu gören Kara Kuzgun
 Çevrilip büyük yurduna
 Geri dönüp, girdi.
 -Burası böyle dostlar,
 Kız istemeye siz geldiyseniz,
 Enişte olmak isteyen alp yiğit
 Dokuz yiğit- dokuz kardeşten

Gidip isteyiniz, - dedi". (İlgın, 2008: 27-31)

Kara Kuzgun destanında, Altın Sas kendisini Kara Molat'tan kurtaran Hodır Tas ile evlenmek istemez. Evlilikten kaçmak için Hodır Tas'a önce babasından müsaade almalarının doğru olacağını söyler. Birlikte Sarı Han'ın yurduna varırlar. Uyuz konur atlı Hodır Tas içkisini Sarı Han'a sunup kızını ister. Sarı Han kızını verir. Fakat Altın Sas bu durumu kabul etmez. Hodır Tas bunu işitip ihtiyar Sarı Han'a vedasını eder. Hodır Tas şekline dönüşmüş Altın Saraçı at direğinin yanında eski haline dönerek yurdu terk eder. Fakat bu durumu gören Altın Sas Altın Saraçı'nın peşinden gider:

"Uyuz Konur atlı Hodır Tas geldi.
Uyuz atını kuyruğundan bağladı.
Sağ küçük parmağını ayırıp,
Dokuz tulum içki hazırlatıp,
Eşikli kapıyı iterek,
Avlu kapısını kanırtarak açıp girdi.
Gelen içkiyi tamamen
Altı kulplu dökme kazana döktü.
Alp'in içtiği altın kadehten
İçkisini alıp
Sarı Han'a yalvarıyordu.
Altmış-yetmiş bin sinek uğuldayarak
Birlikte gelip yapıştığında, her yerini
Tırmalayıp yardı.
Sarı Han'ın tiksintisini anlamamış,
Verdiği dolu kadehi alıp içti.
O esnada uyuz konur atlı
Hodır Tas konuşuyor:
-Vereceğin kızın mı var,
Vermeyeceğin kızın mı var?
Sarı Han cevap verir:
-Tamam, tamam sana vermediğim kızı
Tepesi boynuzlu şeytana mı vereyim- deyip
Altın Sas kızını verir.
Altın Sas işitip,
Var-yok sesiyle hıçkırdı:
-Uyuz konur atlı

Hodır Tas'a varıp evleneceğime,
Yalnız başıma kalıp, böyle ölürüm!,
Yaşı benimle yazılan,
Kaderim birlikte koşulan
Ot başı Sapsarı atlı
Altın Saraçı vardı.
Yaşarken yatıya gelmezse,
Ölen yiten ruhumuz
Birlikte yatar, - deyip
Göz yaşını kan etti.
Burun suyunu buz etti.
Onu görüp, Hodır Tas söylüyor:
-Peki temiz gönlün istemiyorsa,
Kal, insan yavrusu mal değil,
İnsandan olacak mal da otlatılmaz.
Temiz kuvvetle konuştuğunda,
Alp başıma evde yatmaya gelmez,
Sen kaçıp gidersin.
Güzel yaratılan bedenle,
Yaşamını sürdür babanın yurdunda.
Babamın yurduna dönüyorum.
Vedasını ediyor alp kişi
İhtiyar Sarı Han'a
Uyuz konur atlı
Hodır Tas büyük yurttan çıktı". (İlgın, 2008: 111-113)

Kağan kızını vereceği kişide, alp bir kişi olma özelliğini aramış ve kızını Hara Molat'ın elinden kurtaran yiğide kel ve yapağılı bir kişi olduğu halde kızını vermeye razı olmuştur. Ayrıca destanlarda genellikle evlenilecek eşi anne, baba, kağan, aile büyükleri gibi kişiler tayin ederken Kara Kuzgun destanında Sarı Han'ın kızı Altın Sas babasının kendini verdiği Hodır Tas'a varmak istemediğini söyleyerek bu kararından babasını vazgeçirir.

Kara Kuzgun destanında, Han Saraçı adını aldıktan sonra annesinden evleneceği kızın ismini öğrenmek ister. Annesi Sapsarı atlı Sarı Salgın'ın kızı Sarı Marha'nın yurduna günde kırk dünürün gelip gittiğini Sarı Salgın'ın atın ve eri iyisini seçtiğini söyler. Sarı Marha'yı almasını tavsiye eder. Yavaş adımla giderse üç ayda, acele edip atına kamçı vurup sözünü dinlemezse oraya gidemeyeceğini söyler, oğluna öğütler verir. Han Saraçı hazırlığını yapıp, vedasını eder ve yurdundan ayrılır:

“Kızarak gelip annesine sordu:

-Yakaya takacak parlak düğme,

Koltuğa takacak güzel düğme

Anlatıver, anacığım.

Onu işiten annesi:

-Tamam, tamam, yavrucuğum,

Han Saraçı oğlum,

Bundan sonra var olacak

Mal iyisi üç yerde

Tüyünü değiştirip yetiştirdiği yerde,

Kuş iyisi üç yerde, yuva yapıp,

Yavru çıkarıp, yetiştirdiği yerde.

Sapsarı atlı Sarı Salgın'ın

Kızı Sarı Marha'ya

Bir gün kırk dünür gelip,

Bir gün kırık dünür gidiyor.

Sarı Salgın atın iyi koşanını seçiyor.

Er kişinin ölmezini seçiyor.

Bundan sonra sen gittiğinde,

Orta yolu tuttuğunda

Han gökyüzü ile kara yer

İnsan sakalıyla birleşip

Yükselen yer olur.

Sen, sevgili yavrum Han Saraçı,

O yere ulaşırsan, üç ayda

Yavaş adımla varırsın.

Gerçekten benim sözümü dinlemezsen,

O sakal arasında,

Ak sarı ata kamçı vurup,

Koşturan sen olursan,

Yolculuğun uzak olur,

Kaybolduğun gün olur”. (İlgın, 2008: 165-

167)

Bu kez dünür olarak kahraman tek başına yola çıkar. Sarı Salgın'ın kızı Sarı Marha'ya günde kırk dünür gelip gitmektedir. Toya gelen yiğitler arasında atı en iyi koşan kız ile evlenmeye hak kazanacaktır.

Hakas Destanı Han Orba'da, Han Mirgen'in babası Han Mirgen'e yaptığı yiğitliklerin sonra artık evlenmesi gerektiğini söyler. Evleneceği kızın ise Ay Arığ kız

olduğunu bildirir. Han Orba ve Han Mirgen kardeşler babalarının izniyle yola çıkarlar. Yolda Altın Harlıh'ta onlara eşlik eder. Ay Arıĝ'ın evine gidip kendisine dünür olduklarını söylerler. Bu evliliğin kutsal kitapta da yazdığını gören Ay Arıĝ ikna olur. Toy hazırlıkları başlar:

“Ay Arıĝ tek başınaymış.
Elini tutup, selamlaştılar.
Altın masanın üstüne
Ay Arıĝ yiyecekleri koydu,
Misafirlerini oturttu.
Yemeklerin lezzetlisini yiyorlar.
Ayrılanlarını içiyorlar.
Aç karınlarını doyurduklarında
Altın masadan kalktılar.
Altın Harlıh konuşmaya başladı:
‘Kıymetlim Ay Arıĝ kız,
Seninle konuştuğum söz var.
Nasıl konuşsak da,
Kırgınlık olmasın.
Nehir aşarak geldik
Yakın akraba olacaksınız.
Ova geçip geldik
Yakın akraba olacak diye.
Dağ tepe aşarak yol kat ettik-
Dünürücü olacak diye.
Çifte örgülü kız evladı
El yurdunda yaşamak için yaratıldı,
Milletinin arkasından gelen eşin
Kara doru atlı Hara Han’ın oğlu
Kandan kızıl doru atlı
Han Mirgen kardeşim olacak.
Senin baban olan Ah Han
Han Mirgen’in babasıyla
Kardeş misali dosttu.
Yarımı paylaşıp yediler,
Bütünü bölüp yediler.
Daha sonra altın kitapta

Yazı yazılıp, mühür bastılar:
Oğul ve kızları doğduğunda,
Bir olup da evlenmeye’
Ay Arıĝ kız karşılık veriyor:
‘Ben ak sarı atlı Ay Arıĝ’ım
Ere varmamak için yaratıldım.
Böyle şeyleri konuşmayalım’.
Yiğit Altın Harlıh kız
Ay Arıĝ’ı ikna ediyor:
‘Doğruluğuma inanmıyorsan
Altın kitabı buraya getir’
Eğer ondan da ikna olmazsan,
Altın kitaptaki yazılanları
Altın masaya koydu.
Dördü birlikte, oturup,
Gözlerini dört açıp okuyorlar,
Yazılanları biliyorlar.
Altın Harlıh nasıl dediyse,
Öylece yazılmış.
Ay Arıĝ’ın da olduğunu.
Üç kardeşe söyledi:
‘Babamın yaptığı büyük işi
Ezip geçmek yakışmak,
Anamın yaptığı bu büyük işin
Karşısında durmak olmaz,
Büyüklerinin töresinin
Karşısında durmam.
Kitaptaki yazılmışları
Tekrar yazmam.
Nasihat edilen sözlere
İtiraz edemem.’
Altın Harlıh konuştu:

‘Söylediklerine razı isen
Sağ elini herkse uzat’
Han Mirgen’i öptü.
Elindeki iyi aşını sunup,
Bunlara saygılarını sunup çıktı.
Ay Arığ kız hazırlandığında,
Ak saraydan dışarı çıktılar.
Büyük evin eşliğini
Bir daha açmamak üzere kilitleyip,
Altın sarçına geldiler,
Sarçında bağlı duran üç atın

İpekten dizginini çözüp çektiler.
Altın Harlıh kardeşine konuştu:
‘Sevgili kardeşim, Han Mirgen,
Evlendiğin eşin Ay Arığ’ı
Büyük eve getirmek nasip olsun.
Karın olan evdeşini
Ana evine getirmek nasip olsun.
Ben, sizlerden önce gidip,
Debdebeli bir toy kuracağım’ ”. (Aktaş,
2011:126-128)

Bu destan metninde de yine kız evlenmeyi ancak kutsal kitapta bu evliliğin yazması şartı ile kabul eder.

Han Orba destanında, Han Orba, Han Mirgen ve Altın Harlıh alp uykusundan uyandıktan sonra, Ay Arığ hâlâ oğullarının bir ismi olmadığını söyler. Han Orba Han Mirgen’in çocuğuna Han Çibek ismi verilir. Ayrıca Han Çibek’e eş olarak Kök Han’ın kızı Kök Nincil tayin edilir. Han Çibek Kök Han’ın yurduna varır. Han Çibek’in getirdiği yiyecek içecekler herkese sunulur. Han Çibek Kök Han’dan kızı Kök Nincil’i ister. Babası vermeye razı olur fakat kızına da sorar. Kızı Kök Han’ın altın kitabında bu evliliğin zaten yazıldığını söyler. Toy kurulur. İki gencin başları birleştirilir. Damattan başlayarak yakın akrabadan uzak akrabaya kadar acı rakı sunulur. Üç gün boyunca bitmeyen toy yapılır. Birbirlerine kara başları sağ olduğu müddetçe yardım etmeye söz verip, akraba olurlar. Genellikle Sibiry Türk destanlarında akrabalığın başlangıcı olan kız verme merasiminden sonra dualar edilir. İki taraf da ayrılmaz dost olmaya ant içerler:

“Kök Han Altın Harlıh’a dedi:
‘Han Çibek’e vermediğim yavrumu
Alnında boynuz olan yiğide vereyim mi?
Sizler gibi iyi niyetli
Güçlü yiğitlere vermezsem
Hangi yiğitlere vereceğim?
Götürün biricik yavrumu,
Sizlere veriyorum Kök Nincil kızımı!’
Altın masaları hazırladılar,
Yemekleri sundular.
Kök Han ile eşi Hara Tana

Beş yiğidin koluna girip,
Altın masaya oturttu.
‘İlk verilecek yemeğe,
Buyurun başlayın’, -dedi
Kardeşleri Altın Harlıh’a.
İlk şarabı içirdiler.
Kök Han ile Altın Tana
Kırk odaya girip,
Kök Nincil kızı alıp geldiler.
Kök Nincil’in ön tarafından
Aydan fazla aydınlık parlıyor.

Yiğitler kızın giyimini görseler,
 Güneşten fazla aydınlık yayılıyor.
 Altmış örgüsü sırtına inmiş,
 Elli örgüsü omzuna dökülmüş.
 Han Çibek sevdiğini görerek
 Yüreği tamamen aydınlandı.
 Yeryüzünün üstünde
 Böyle alımlı ve güzel kızı
 Buradaki yiğitler ancak şimdi gördü
 Kök Han'ın evinin içi
 Ay ve güneşin ışığından da aydınlıkmiş,
 İki başı bir yere topladılar,
 Kök Nincil kıza sordular:
 'Yiğit Han Çibek'e gidip,
 Ona varmaya gönlün var mı, yok mu?
 Oğlumuzu uygun buluyorsan,
 Saf güçle almayız,
 Ata yurduna döneriz,
 Erimizi sevmiyorsan,
 Ulu güçle almayız,
 Ana yurduna döneceğiz'.
 Güzel Kök Nincil cevap verdi:
 'Benim evleneceğim yaşta
 Kaderim aynı yazılan
 Kara doru atlı Han Çibek olacak'.
 Kök Han altın kitabını getirdi,
 Yiğitler yazılanları anlıyorlar,
 Akıllılar dışarıda sesleniyorlar.
 Gerçekten de, altın kitapta
 Kök Nincil ile Han Çibek'in birlikte,
 Evlenip yaşayacağı yazılmış.
 İkisini yan yana oturtular,
 Ellerini tutturup, öptürttüler.
 İki başı ikili kılığında,
 Hayatlarını birleştirdiklerinde,
 Acı rakıyı dağıttılar.
 Kök Han kız kardeşine konuşuyor:

'Damat olan Han Çibek'e
 Gümüş kadehle götürün.
 Enişte olan Han Çibek'e
 Bakır kadehle götürün.
 Akrabam olanlara
 Bitmeyecek rakıdan verin.
 Yakın akrabalarım
 Bitmeyecek rakıdan verin.
 Uzaktan gelen akrabalarım
 Acı rakıdan verin.
 Elden gelen akrabalarım
 Sert rakıdan getirin'.
 Sadece Han Çibek ile Kök Nincil
 Sert rakıdan içmeyip, ellerinde tuttular.
 Altın Harlıh bunu görüp dedi:
 'İkisinin de içmemesi iyidir,
 İçmek onlara yaramaz,
 Onlar henüz çocuktur,
 Onların içmesi neye yarar.'
 Acı rakılarını içiverdik
 Birçok aşlarını yiyiverdik,
 Şimdi rakılarını içtiğimizi gördüler
 Yiğit, akıyı büyük kadehlere akıtıp,
 Büyük dünürçülere götürdü.
 Üç gün boyunca toy edildi.
 Acıkan karınlar doyduğunda,
 Altın masadan kalktılar.
 Büyük evden çıktılar.
 Kök Han ile Hara Tana'ya
 Altın Harlıh dedi:
 'Büyük tabaktan yemek götürürüz,
 Hiç unutulmayacak akraba olduk.
 Dağdan büyük yemek götürürüz,
 Kavgasız akraba olduk.
 Nehirden de çok su içtik,
 Dünürçü olduk,
 Kara başımızın iyi olduğu zamanda,

İş görüp, görüşeceğiz.
Sağlıklı ve huzurlu olsun,
Rast gelip, karşılaşacağız.
Soyu temiz bir kız aldık,
Yolumuzu soğutmadan gideceğiz.
Hayatlıların soyundan aldık,

Evimizde hiçbir zaman atışmadık.
Benim bu söyledikleri
Tüm halk hep dinlesin.
Bizim geçip gittiğimiz yolu
Başka milletler görsün' ”. (Aktaş, 2011: 172-175)

Şor destanı Altın Tayçı'da, Ay Mirgen bir gün ablası Altın Arığ ile yemek yerken at sesleri duyulur. Gelen Altın Tayçı'nın hizmetçisidir. Hizmetçi kız Altın Tayçı ile Ay Mirgen'i Altın Tayçı'nın çağırdığını haber verir. Altın Arığ ile Ay Mirgen Altın Tayçı'nın yanına geldiğinde, Çarlı Köök'ün Altın Arığ ile evlenmek için izin istediğini öğrenirler. Altın Arığ razı olur. Böylece kağan Ay Mirgen'in buyruğu ile şenlik başlar. Ay Mirgen'in kırk aygırlı yolkısının kısrağı, doru aygırlı kısrağının semizi kesilir. Yedi günün sonunda toy bittiğinde Altın Arığ canlı okunu Ay Mirgen'e verir. Öğüdünü söyler. Çarlı Köök ve Altın Arığ oradan ayrılırlar.

Arzılañ Kara Attıg Çeçen Kara Möge adlı Tuva destanında, Çeçen Kara, Hüler Möge ile yaptığı karşılaşmada onu yeneceği sırada düşmanını öldürmeyip onunla kardeş olmaya karar verir, bu karşılaşmayı bitirirler. Çeçen Kara'nın eşi kardeşi Çeçen Kara'dan Hüler Möge için Hün Haan'ın kızı Hümüs Dangınası istemesini söyler. İki kardeş Hümüs Dangınası denilen kız dünür olmak için yola çıkarlar. Yurda ulaştıklarında Hümüs Han kızını verir. Toy düzenlenir. Mallar bölünür, çeyizler verilir. Kız bileği taşına çevrilerek tekrar yurda dönmek için yola çıkılır:

“Deminki Arzılañ Kara atlı,
Çeçen Kara bahadır, Hün Haan'a
Yetip varıp ulu ak otağının
Yanında demir kavak çakısına,
Atını bağlayıp, kağanın otağına,
Donmuş yeri parçalayıp,
Katı yeri basıp oyup:
‘Kağan selam, sultan merhaba’ diye,
Hoşça selamlaşmış.
Hün Haan ise:
‘Neredensiniz, kimsiniz?
Nereye gidersiniz?’
Diye bunu söylemiş.

‘Tam güneyde, Şil ile Şiliger
İki tayganın eteğini yurt tutan,
Arzılañ Kara atlı,
Çeçen Kara bahadır denilen kişiyim.
Biricik kardeşim Hüler Möge'ye,
Sizin tek kızınız,
Hümüs Dangına'ya kalın,
Sunmaya geldim’ deyince:
‘Sözü, cevabı yarın
Dinlersiniz’ diyerek,
Çay sunup ağırlamışlar.
Deminki ihtiyarlara varıp
Hüler Möge'yi çağırtıp,

Hün-Haan'ın ulu otağında,
 Kuralınca selamlaşıp,
 Hoşça esenleşip,
 Duran oğlanlarmış.
 At başı kadar gümüşünü,
 Sunarak Altay'ın
 Kara ala samurunu
 Eşik üstüne serip
 Girip kalın sunup
 Duran kardeşler imiş.
 Hün-Haan:
 'Bağrımın ödü,
 Gözümün karası gibi kızımı,
 Alırsınız siz,
 Dinç-canlı,
 Ok-silah gibi erlersiniz.
 Benim yurdum,
 Savaşlı kavgalı yurttur.

Bana göz kulak,
 Olun oğullarım' diye
 Öğüdünü, nasihatini verirmiş.
 Hün-Haan, Burkan'ın boz iğdiş koçunu
 kesip,
 Rakısını, içkisini içip
 Eğlenip kutlamış.
 Ertesi sabah ayın yenisinde,
 Hün-Haan'ın Hümüs Dangına'sını alıp,
 Gitmeye hazırlanmışlar.
 Çeçen Kara bahadır:
 'Gelinimizi nasıl alıp
 Gideriz?' diyende,
 Hüler Möge, Hümüs Dangına'yı
 Bileyi taşına dönüştürüp,
 İki kardeş dümdüz güney yöne,
 Çaptırıp gitmişler'.(Ergun-Aça, 2005: 340-342)

Görülmektedir ki kız gelin edildiğinde kağan malının bir kısmını kızına tayin eder. Bazen kendisine hizmetçi olması için bahadır ve genç kızlar tayin eder. Çeyizini yükleyip kızının ocağını ayırır. Ayrıca Sibiryâ Türk destanlarında kahraman kızı aldıktan sonra genellikle onu bir nesneye (yüzük, yumurta, bileği taşı, altın püskül...) dönüştürerek cebine saklar. Yurduna döndüğünde eski haline çevirir.

Şor destanı Ak Kan'da, Altın Tayçı, Çargın Taycı ile girdiği mücadeleyi kazanarak Altın Kağan'ın yurduna gider. Selam verip içeri girer. Altın Kağan'ın Altın Sabak isimli kızını görüp beğenen Altın Tayçı kızı Altın Kağan'dan ister. Altın Kağan ikisinin başlarını birleştirir. Dokuz gün boyunca toy yapılır. Toy bittikten sonra Altın Tayçı Altın Sabak'ı bir altın yüzüğe dönüştürüp cebine koyar ve yurduna doğru yola çıkar:

"Altın otağa gelip girdi. Eşik açıp esen verdi, kol uzatıp selam verdi. Altın Kağan, Altın Tayçı'yı kolundan kapıp, koltuğuna girip ak masanın arkasına oturttu. Altın Tayçı sonra görse ki, Altın Kağan ak masayı doldurup uçar kuşun sütü yok, aş-yemek yedi. Altın Tayçı ak masanın ak masanın arkasına oturup aş-yemek yedi. Altın Tayçı aş-yemek yerken söyledi: 'Hey Altın Kağan, Altın Sabak kızını getir. Gönlüm çekerse alırım, gönlüm çekmezse yerli kişi yerinde kalır!'

Bunu duyan Altın Kağan, Altın Sabak kızını çıkarır. Altmış hizmetçiyle, yetmiş cariyeyle, altı kadın(hizmetçi başı) ön eteğini tutup çıkar; yedi kadın arka eteğini tutup çıkar. Altın Sabak katı ipeğe sarılıymış. Altın Tayçı bakanda, bu Altın Sabak dolunayın parlaklığı gibi, doğan güneşin ışığı gibidir. Görüp gönlü yetti, düşünüp aklına uydu.

Altın Kağan ihtiyar, Altın Tayçı ile Altın Sabak'ın başlarını birleştirdi. Önlerinde ay parladı, arkaalarında güneş ışıdı. Altın Tayçı, işte bu yerde dokuz gün boyunca toyladı. Ulu obanın ucu mu, küçük obanın kenarı mı dolaşıp içtiler.

Altın Tayçı altın masadan kalktı. 'Alçak da olsa dağım var!' deyip, 'Sığ da olsa suyum var!' deyip, 'Yerime yurduma döneyim.' demiş. Altın Sabak, aldığı kadını evirip çevirip altın yüzüğe dönüştürüp sakladı. Hasret çekmesin diye selamlaştı, sığınmasın diye hoşlaştı". (Ergun, 2006: 161-162)

Şor destanı Altın Ergek'de, Ak Kızıl at Altın Periste'nin kızını vermek için koyduğu şart olan onun attığı okun düştüğü yere gider ve Altın Periste'nin düzenlenen yarışmada yiğitlerin bulması için sakladığı Altın Ergek'i bulur. Altın Ergek Ay Altın dostunun yurduna gider. Ay Altın'ın evinde iken Altın Periste de gelir. Altın Periste kızı Ay Altın'ı Altın Ergek'e verir. Kendisi de Altın Ergek'in ablası Altın Sabak'ı ister. Ay Altın dostu da kızını Altın Ergek'e verir. Ulu toy düzenlenir. Altın Ergek iki kadını da alarak yurduna döner:

"Altın Ergek dönüverdi,
Ay Altın dostuna geldi,
Eve girmiş.
'Selam, Ay Altın dost.' demiş.
'Ölür sandım, ölmeden döndün' demiş.
'Altın Kağan babandan
Artık kağan oldun.' demiş.
İçki içtiler,
'Ay Altın dostum,
Biricik kızını
Bana ver!' demiş.
'Senden üstün kağanı
Bulup veremem.'
Toy yaptılar,
Ulu toy salıp,
İçki içerler,

Beş kova içtiler.
Altın Taş çıkıp geldi,
İçer Altın Taş da.
Altın dağın başından,
Yedi kulaç al at,
Aşıp gelmiş.
Eşiğe geldi, attan indi,
Altın Periste içeri girdi.
'Ay Altın kızını mı alıyorsun,
Altın Ergek enişte?' demiş.
'Senin alacağın kadın,
Benim kardeşimdir.
Dışarı çıkanda ölürsün.
Kız kardeşimi almazsan'
Altın Ergek söyler:
'Ölmeden alırım' demiş.

‘Altın Periste, ulu kağan,
 Ulu yiğit olursun sen.’
 Altın Ergek iki kadını da almış,
 Altın Periste’nin kardeşini
 Ay Altın’ın kızını da.
 Döndü artık Altın Ergek,
 İki kadın alıp döndü.
 Altın Taş, Altın Ergek,
 İki kardeş döndü.
 Yerlerine yurtlarına vardılar,
 Kırk mal kesip,
 Üleştirip eti,
 Ziyafet verdiler,
 Yediler, içtiler,
 Yarısına kadar içtiler toyun,
 Bir yiğit geldi dediler.

Altın Periste dostu girip geldi.
 ‘Altın Sabak kardeşini
 Bana verir misin?’ (diye) sorar.
 Altın Ergek dedi:
 ‘Sana dostum vermeyip de
 Kime veririm kardeşimi?’
 Kardeşini verdi Altın Periste’ye
 İçki içtiler,
 Altın Taş yedi kova içti,
 Altın Taş yıkıldı,
 Altın Ergek dokuz kova içti,
 Altın Ergek yıkıldı,
 Altın Periste on beş kova içti,
 Altın Periste yıkılmamış”. (Ergun, 2006: 226-228)

Altın Ergek destanında, karşılıklı bir kız alıp verme durumu gerçekleşmiştir. Altın Periste kızı Ay Altın’ı Altın Ergek’e verir. Kendisi de Altın Ergek’in ablası Altın Sabak’ı alır. Bu şekilde iki dost ayrılmaz bir akrabalık ilişkisi kurmuşlardır.

Şor destanı Aran Taycı’da, Aran Taycı yedi başlı Çelbegen’i yenerek Altın Mökö dostunu kurtarır. Bunun üzerine Altın Mökö’nün karısı aydan Arığ kadın, Aran Taycı’nın yedi yiğidin kız kardeşi Oçı Karakçın güzeli almasını ister. Altın Mökö ile Aran Taycı yola çıkarlar. Aran Taycı Oçı Karakçın kızın yanına gelir. Niyetini açıklar fakat kız Sarı Altın olduğu için Aran Taycı’ya varmayı kabul etmez:

“Oçı Karakçın güzele geldi.
 ‘Selam! Aran Taycı!’ demiş.
 ‘Selam! Oçı Karakçın güzel!’
 ‘Bana varır mısın?’ demiş.
 ‘Ben seni alırım’ dedi.
 ‘İki yaşında kızıl atlı
 Üç yaşında Sarı Altın Yiğit,
 Beni istemeye geldi.’ demiş.

‘Yedi yiğit abim,
 Beni ona verecekler.
 Sarı Altın seni öldürür,
 Sarı Altın senden güçlü kağan,
 Tanrı birleştirdi bizi,
 Sana varmayı isterim.
 Sarı Altın olmasaydı,
 Sana varırdım’ ”. (Ergun, 2006: 313-314)

Bu destanda da yine kahramanın kıza tek başına dünür olarak gitmesi durumu söz konusudur. Fakat Oçı Karakçın kız ağabeylerinin kendisini isteyen Sarı Altın’a kendisini

verdiklerini söyler. Sibiryâ Türk destanlarında ata rızası olmadan evliliğin gerçekleştirilmesi nadir görülen bir durumdur.

Ay Mögö adlı Şor destanında, Oy Molat ve Ak Molat kardeşler Ay Mögö'den yetmiş göğün ardındaki Ölbüs Kağan'ın kızını alıp getirmesini isterler. Ölbüs Kağan'ın yurduna giden Ay Mögö, Ölbüs Kağan'dan kızını ister. Ay Mögö kızı kaçırıp Oy Molat ve Ak Molat'ın yurduna döner. Toy edip, Ölbüs Kağan'ın kızını alan Ay Mögö yurduna dönmek için yola çıkar:

“Oy Molat, Ak Molat'ın yurduna,
Ay Mögö yetip geldi.
‘Toy edip koy,
Toy et, kızını ver.’ demiş.
‘Toy da içip eğlendikten sonra,
Öböş Kağan'ın tek kızını
Ben sana veririm.’ demiş.
Toy yaptılar.

Ay Mögö demiş:
‘Kızı getir, göreyim!’
Kızı alıp getirdiler.
Ay Mögö kızı kapıp aldı,
Heybesine sokup koydu.
Çıkıp gitti Ay Mögö,
Ak Molat ardından çıksa”. (Ergun, 2006:
321-322)

Kahramanın kızı almak için gideceği yer oldukça uzak bir memleketir. Kahramanın yetmiş Altay'ı geçmesi, yetmiş göğün ardındaki yere gitmesi ve zorlu mücadelelerden geçmesi gerekir. Bazen ölüm suyundan geçer, bazen yüzlerce kişilik bir topluluğu yener bazense ateş çemberlerinden geçerek yer altına iner.

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen destanında, Kağan Mergen'in iki oğlu Şaygın Mergen ile Altın Ok tutuşurlar. Şaygın Mergen ölür. Daha sonra baba oğul otağa girdiler. Aş-yemek yiyip içki içtiler. Oturdıkları sırada Altın Som yiğit Kağan Mergen'den Kan Arğo ablasını ister. Atına terkilediği otuz tulum içkisini ve dokuz koçunu Kağan Mergen'e sunar. Ala boz kâseye içki döküp Kağan Mergen'e sunar. Kağan Mergen ablası Kan Arğo'ya sorar, ablası da durumu kabul eder. Ablası kabul ettikten sonra Kağan Mergen sunulan içkiyi içer. Daha sonra Kan Arğo ile Altın Som'un başları birleştirilir. Büyük bir toy düzenlenir:

“Kağan Mergen ile Altın Ok, altın otağa yürütüp girip, ak masanın arkasına, gök masanın önüne oturup, aş-yemek yediler. Kadeh sunup, içki içtiler. Altın Ok, arıklayan bedenini etle doldururcasına yedi, zayıflayan vücudunu et suyu ile doldururcasına toyladı.

Oturdıkları sırada yer omurgası titredi, yer dibi sarsıldı. At aşmaz, yüksek belden atlar atı altın yeleli ak kula at, koşup aştı. Ak kula atın üstüne, ormanlı tayga gibi yiğit binmiş. Ak tayga gibi

atlıdır, boz tayga gibi görünürlüdür. Yiğit oğlunun ak kula atının terkinde dokuz tulum dokuz koç terkilenmiş. Ak kula at, altın kazığın dibine koşup geldi. Yiğit oğlu, dokuz tulum içkisini, dokuz koç yemeğini terkinde indirip altın otağa getirdi. Altın otağa girip eşik açıp esen verdi, söge basıp selam verdi. Dokuz tulum, dokuz koç içkiyi-yemeği altın masaya doldurup koydu. Ala boz kâseye içkiyi döküp, kağan Mergen'e sunar. 'Yol olursa yol olsun! Yol olmazsa yerli kişiyim, yerime dönerim! Dağda gezersen dayağın olayım! Suda gezersen asan olayım! İtip atarsan, eşikteki itin olayım; fırlatırsan, öksen olayım! Kağan Mergen, biricik ablan Kağan Argo'yu bana verir misin?'

Bunu duyan Kağan Mergen söyledi: 'Bindiğin atın, ak kula attır! Kendin yiğitler yiğidi yiğitsin! Adın namın nedir? Hangi kağanın oğlusun?'

Yiğit oğlu cevapladı: 'Hangi kağanın oğlu olayım! Adım namım ne olsun! Buradan ötede, bu yerin uzağı yerde yaşayan, büyüten babasını bilmez, emdiren anasını bilmez, kara taşın yosunun yalayıp büyüyen, ak kula atlı Altın Som, adım namımdır!'

Kağan Mergen söyledi: 'Kağan Argo küçüğüm olsaydı, sağ kolumla tutup verirdim Altın Som! Ulu kişiyi benim vermem yakışmaz! Gidip Kağan Argo ablamdan sorup göreyim. Varırım derse, aşını içerim! Varmam derse o zaman içmem!' Kağan Mergen kırık odanın dibine girip Kağan Argo ablasına sorar: 'Hey Kağan Argo abla, Altın Som denilen yiğit seni istemeye geldi. Altın Som'a varır mısın?' Kağan Argo cevapladı: 'Varacağım kişi, Altın Som'dur. Tutan kolunu yormadan, aşını iç kardeşim!' Bunu duyan Kağan Mergen geri dönüp Altın Som'un içkisini kavrayıp alıp, bir nefeste içiverdi. Altın Som ikinci kere doldurup Altın Ok'a verir. Altın Ok, atasının içtiğince içiverdi.

Bunlar dağılmaz toya girerler, tükenmez aş'a girerler. İçe içe içende, kaburgalarına sindirirler. Nara atıp, bağrışıp içerler: 'Ak dünyanın kağanları yalnız biziz, yeraltının beyleri yalnız biziz!' derler. 'Bizim korktuğumuz, bizim çekindiğimiz yer mi var!' dediler.

Altın Som kalktı. Hasret çekmesin diye vedalaştı, özlemesin diye hoşlaştı. 'Alçak da olsa dağım var; sığ da olsa, suyum var! Yerli kişi yerini özler, sulu kişi suyunu özler, (derler gibi) yerime yurduma dönerim!' diye söyledi. Kağan Argo ötesini berisini kara çuvala koydu. Hasret çekmesin diye vedalaştı, sıkılmasın diye hoşlaştı. 'Yad ele gidecek kişi olarak yaratılan ben, yad ele gidiyorum!' Altın Som ile Kağan Argo, altın otağdan çıkıp yerlerine yurtlarına dönüverdiler". (Ergun, 2006: 381-383)

Kızı alan kahraman alçakta da olsa dağım var sığ da olsa suyum var diyerek vedalaşıp eşini de alıp yurttan ayrılır.

Yakut destanı Culuruyar Nurgun Bootur'da, Nurgun Bootur Kılaannaah K11s Nurgun'u istemek için yola çıkar. Kendisi için tayin edilen kızın yanına vardığında, Horon Ayı'nın onları nikâhladığını, Ahtar Ayı'nın onları birbirine bağladığını, Odun Hallaan'ın eş olarak onu kendisine tayin etmiş olduğunu söyleyip evlenme niyetini açar. Kendisi gibi cesur bir kız olan K11s Nurgun ile önce onunla yarış tutar sonra da K11s Nurgun kız ağabeyini kurtarma şartı ile kendisi ile evleneceğini bildirir. Destanlarda evlenebilmek için şart koyma oldukça sık görülen bir motiftir.

“ ‘Ce... buo...

Dokuz kat semanın üzerinde doğar

doğmaz ayağa kalkmış

Kudretli Nurgun Bootur,

benim gibi bir kızın

yüce ismine mi,

şanına şöhretine mi geldin?

Zoru başarıp niçin bu yere geldin?

Kalbinde olan her şeyi söyle...

Benim gibi birisini,

nasıl yeneceğini mi düşünüyorsun?

Vakit geçirmeden çabucak söyle.’ demiş.

Kudretli Nurgun Bootur,

birdenbire doğrulduktan sonra şöyle

konusarak oturmuş:

‘Bak bu, bak bu,

Kılaannaah K11s Nurgun,

evet senin yüce ismine ve

şanına şöhretine geldim.

‘Eğer niçin geldin?’ dersin:

Horon Ayı’mız nikâhlanmış.

Ahtar Ayı’mız birbirimize bağlamış.

Odun Hallaan tayin etmiş.

Cılga Toyon:

‘Konunda yatacak dengin,

hanımefendi eşin, odur.’

demiş.

Bunun için geldim.

En iyisi benimle evlenip evlenmeyeceğini

çabucak söyle

Seyyahı alıkoyma.

Yolcuyu tutma.’

(evlenmek için abisini kurtarma şartı

koşar.) ”. (Ersöz, 2010: 369-371)

Er Sogotoh destanında, üst dünyadan haber getiren Uot Duguy, Kömüs Kırıkktay bahadırın Ayına Hotun kocakarı analı, Arkaannal Toyon ihtiyar babalı yedi tutam saç örgülü Temelikeen Kuo denilen kız ile evlenmesini ister. Kömüs Kırıkktay bahadır hemen yola koyulur. Temelikeen Kuo’nun yurduna vardığında kocakarının kendisini beklediğini görür. Temelikeen Kuo’yu ister. Kocakarı kızını verir. Toy kurulur, uzaktan yakından akrabalar gelir, yenilir, içilir. Toy bittikten sonra bir süre orada yaşayan Kömüs Kırıkktay eşini de yanına alarak yurduna doğru yola çıkar:

“Kocakarı,

Samur derisinden şapkasını,

Yana eğip,

Samur kürkünden örtüsünü,

Omzuna atıp,
 Yanına gelip durup,
 Böyle toyuklu,
 Şöyle konuşmalı,
 Olup durmuştu, meğer.
 (Noo!)
 (Ayınna Hotun kocakarı:)
 ‘Ce he he!
 Güneşli gök altında,
 Gamsız tasasız büyümüş,
 Demir kırkı boz atlı,
 Kömür Kırıktay bahadır,
 Seni bekle bekle,
 Boynumuz tutulup kaldı.
 Haydi yiğit,
 Sır sözümüzü söyleyip,
 Otlı yatağımıza otur.
 Bakır ağzınla anlatmayı dene,
 Hangi maksatla,

Böyle geldin,
 Yiğit’ deyip durmuştu.
 (Noo!)
 Bunun üzerine bizimki,
 ‘Kızını istemeye geldim’ diye,
 Bir kelimeyle anlatmıştı.
 ‘Hiç gök iğne çekmemiş,
 Mal yüzü görmemiş,
 Hiç dikiş dikmemiş,
 Bulaşık denileni yıkamamış kız,
 Bunları kusur saymazsan eğer,
 İsteyebilirsin’ dediklerinde,
 Bizim adam,
 Reddeder mi ki,
 Bunun için,
 Gelmiş kişi olarak,
 Güvey kişi olarak
 Orada oturuvermişti”. (Ergun, 2013: 665-667)

2.1.2.3.Eş için yarış ve sınama:

“Kahramanların evlenmeden önce, alacakları kızı veya kızın yakınlarını kendileriyle evlenmeye razı etmek için çetin savaşların altından kalkmaları gerektiği motifi, Türk destan geleneğinde önemli bir yer tutar” (Sağol, 2002: 265-268).

“...evlilik konulu arkaik destanlarda (Alıp-Manaş, Bayan Toolay, Kozın-Erkeş, Er Töştük, vb.), olağanüstü şekilde doğan, olağanüstü özelliklere ve yardımcılara sahip olan kahramanın kendisine eş aramak için gurbete çıkması ve almak istediği kadın için karşısına çıkan engelleri aşip kızın babası ya da bizzat kız tarafından konulan şartları yerine getirdikten sonra müstakbel eşini alıp obasına geri dönmesi söz konusudur. Bu destanlar, bünyelerinde mit ve masal unsurlarını yoğun bir şekilde barındırdıkları için kahramanlar, tanrısal kızlara dahi talip olarak müstakbel eşlerini alabilmek için göksel varlıklarla da mücadele edebilmektedirler” (Aça, 2000: 18).

Sibiryâ Türk destanlarında da kahraman evlenebilmek için önce kızı ailesinden istemek için orada kızın ailesi ve halka sunulacak içki ve aşlarını alarak yola çıkar. Vardığında yurtta bir toyun kurulmuş olduğunu görür. Bu kağanlar genellikle Altay'ın altmış kağanlarıdır. Kızın evleneceği kişiyi belirlemek için büyük bir müsabaka düzenlenir. Bu müsabaka:

*Güreş,

*Kahramanın atının yarışa girmesi(üzerinde atın sahibi değil, bir başkası olacaktır),

*Uzak ülkelerde bulunan olağanüstü bir şeyin getirilmesinin istenmesi,

*Kızın gözlerinin bağlı olarak yanından geçen erkeklerden birine koyun kuyruğu ile vurmasının istenmesi,

*En güzel kojonu söyleyen kişinin belirlenmesi,

*Kızın babasının kızını götürüp bıraktığı yerden önce getiren kişiye kızın verilmesi,

*Belirlenen hedefe atış yapılmasının istenmesi,

*Yetmiş veya doksan dağın, ırmağın ardından bir nesnenin getirilmesinin istenmesi,

*Gök kutsalı bir hayvanın veya nesnenin tutulup getirilmesinin istenmesi(dokuz tüylü gök ok, sincap, boğa).

şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca destanlarda güreş müsabakasına sadece kız almak için değil yarışa katılan arkadaşla destek için katılanlar bahadrlar bulunmaktadır. Bazen de düzenlenen müsabaka evlenecek kız ile kız için gelen bahadır arasında olmaktadır. Destan metinlerinde bir de kardeşler arasında büyük veya küçük olanın tasdiklenmesi için güreş tutulduğu görülmektedir.

Kız için düzenlenen toylar da halk ve toya katılan herkes usulünce selamlaşıp kendileri için ayrılan yerlere oturur, yapılacak yarış beklerken yer içerler. Toylar esnasında at yarışları yapılır, yiğit erler güreş tutar. Ulu toylar dokuz gün boyunca devam eder (Ergun, 2006: 386-391). Burada da taraflar arasındaki denklige dikkat edildiği görülür.

“Kırk tas [hizmetçi] çağırdı, kırk balta verdi. Otuz tas çağırdı, otuz nacak verdi. Kırk aygırın kısırağını kesip soyun, ziyafet hazırlayıp toylar kılın, deyip doru aygır kısırağının

hepsini soyup kesip toy salın” (Ergun, 2006: 163) der. Kısraklar, beygirler, boğalar kesilir. Elçiler gönderilerek uzakta ve yakında yaşayanlar çağırılır. “Altın Arığ koca karı, kızı kırk oda dibine götürüp, yedi ayrı belliğini çözüp, iki ayrı belik ördü. Toylaya toylaya toylayanda, yedi gün boyunca toylayıp yerin karasını bilmediler, dokuz gün boyunca toylayıp toprak karasını bilmediler” (Ergun, 2006: 163-164). Toy dokuz gün sürer. Dokuz günün sonunda masadakiler tükenir, tüm halk dağılır. Toyda “Eşikteki itler toylayıp kuyruksuz gibi semirip yol karşısında havlaşamaz oldular. Tünlükten giren kuşlar, toylayıp, kanatsız gibi sevinip yol karşısına uçamaz oldular” (Ergun, 2006: 164). Burada kahraman evleneceği kızı görmüş, kızın da isteğiyle onunla evlenmiştir. Evlenen kızın, damadın anası tarafından, yedi örgülü olan saçları iki örgülü olarak yapılır. Yedi örgü kızın bekârlığına işaret ederken örgülerin iki olarak örülmesi kızın evlendiğinin göstergesidir. İncelenen metinlere bakacak olursak:

Altay destanı Kozın Erkeş’de, Bayım Sur ile evlenmek için yola çıkan Kozın Erkeş, yolda Karatı Kağan’ın hizmetkârı Kodur Uul’dan Bayım Sur’un Altın Sabar ile evleneceğinin haberini alır. Beraber Karatı Kağan’ın yurduna giderler. Burada Karatı Kağan’ın Bayım Sur’un evleneceği kişiyi belirlenen bir yarış ile seçmesini isterler:

““Evet, şimdi benim
Kodur Uul bahadırım geldi,
Tek kızım Bayım Sur’u
Altın Sabar bahadıyla
Sağ elden tutuşturun,
Altın örgüsünü süsleyerek,
İki örgü yapın!’
Karatı Kağan öylece konuştu,
Uzun sakalını sıvazladı.
‘Bir dakika, benim ulu kağanım,
Kodur Uul konuştu.
Tek kızınızı evlendireceğiniz
Büyük anlamlı gün geldi.
İki genç insanın
İyi düşündüğünü bilmek için,
Ana, babasının yüreğine
Huzur doldurmak için
Bir, iki kanıt gösterse, ne olur?’

‘Kodur Uul’un söyledikleri doğru,
Kara ağaç gibi halk görsün,
Tek kızım Bayım Sur’un
Altın Sabar’ı sevdiğini bilsin.
Nasıl kanıt göstermeli,
Kodur Uul,
Bu insanlara ilan et?’
Karatı Kağan sözlerini söyledi.
Halk, millette onayladı.
‘İlk kanıt şöyle olur:
Nişanlı Bayım Sur’a
Üç yaşındaki koyunun kuyruğunu verelim.
Üç yaşındaki kısrığın etini verelim.
Bu toplanmış insanların hepsi
Ak saraya giderek tekrar geri çıksın.
Genç kız Bayım Sur’u
Kapının yanına koyun.
Üç yaşındaki koyunun kuyruğuyla,

Üç yaşındaki kısırağın etiyle
Kime bakıp vuruşa
O kişiyi seviyor demektir!’

Halkın duymak istediği kanıtı
Kodur Uul böylece söyledi ’. (Dilek, 2002:
268-269)

Kozın Erkeş destanında, Karatı Kağan kızı Bayım Sur’un evleneceği kişiyi seçmek için yapacağı yarışmayı açıklar:

“‘Şimdi yarışmayı kendim söylüyorum’ diye
Oradaki halka söyledi.
Kara denizin beri yanında
Elli perde sıralı durur.
Onların biraz öte yanında
Elli aygır mal duru.
Kara denizin o yanındaki
Kara dağın başına çıkıp,
Kara denizi geçerek,
Elli aygır malı aşarak

Elli perdeye ayak değdirmeden,
Sıçrayıp gelen kişi
Benim kızımı gerçekten alsın,
Bana ölene kadar damat olsun!’
En son olarak Karatı Kağan
Öyle ilan çıkardı.
Oradaki halk duyup onayladı.
Söylenen sözü gerçekleştirdi’. (Dilek, 2002:
272-273)

Malçı Mergen destanında, Aybıcı adındaki sahibi tarafından kendisinden at ve eş istediği için ayakları kırılan hizmetkâr Malçı Mergen, iyileştikten sonra Arslan Kağan’ın yurduna ulaşır. En güzel kojon söyleyenin Ak Şanıkı’yı alacağı bu yarışmada kendisinin söylediği kojona herkes hayran olur ve kızı alır:

“Uzak mı yakın mı gittiğini
Malcı pek anlamadı.
Şimdi bakıp gördü ki,
Hızlı atın etrafını dönemeyeceği,
Altmış iki köşeli,
Ak buluta kadar yükselen
Ak saray göründü.
Ak sarayın yanında
At soluğu, beyaz sis
Kızıl ateş yüzlü halk,
Burada toplanmıştı.
‘İyi insanların ortasına
Kötü girse ne olur,
Fazla olan yemeklerden
Verecek olsalar, yesem ne olur?’
Malcı böyle düşünerek,

Ak saraya bakarak,
Oraya doğru ilerledi.
Gelip oraya vardığında,
Büyük eğlenceye katıldı,
Gün doğuşunu görmedi,
Gecenin girdiğini bilmedi.
Gece gündüz eğlenip
Heyecanla duruyordu.
En sonunda anladı ki,
Ak Boro ata binen
Arslan Kağan’ın yurduymuş.
Altı kızını evlendirmiş,
Şimdi yedinci kızına eş bulmak için
Büyük eğlence düzenlemiş.
Geniş omuzlu yiğitler toplanmış,
Ay gibi, güneş gibi güzeller varmış.

‘Bu toplanan erkekler
Hepsi birden kojon söylesin,
Güzel ve iyi kojon söyleyen
Benim kızımı alsın!’ diye

Arslan Kağan bağırdı,
Kaba sakalını sıvazladı”. (Dilek, 2002: 231-
232)

Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo destanında, Boodoy-Koo Karatı Kağan’ın kızı için yapılan yarışmayı kazanıp Celbegen’i öldürür ve zehir gibi kanını akıtır. El halk sevinir, Karatı Kağan ise mecburen kızını vermek durumunda kalır, altınını gümüşünü yükleyip ipek giysisini giydirerek kızını gönderir:

“Anlı şanlı Boodoy Koo
Karatı Kağan’a şöyle dedi:
‘Yerim, yurdum uzak, dedi,
Ak hayvanım sahipsiz kaldı,
Evime hemen döneyim.
Kızın Kara Taacı’yı
Vereksen vereceğini söyle.’
Onu işiten Karatı Kağan
Şaşırıp ne yapacağını bilemedi.
Sağ eline baktı ki,
Yüksük tutunup dikiş dikmiş gibi,
Sol eline baktı ki,
İğne çekip dikiş dikmiş gibiydi.
Kendisine baktı ki,

Bahadır er gibi giyinmişti.
Yüzüne, saçına bakınca,
Kız görünüşlüydü.
Çaresiz çıkar yol bulamayıp,
Kızını ata bindirip,
Altın, gümüş yükleyerek,
İpek, giysi salarak,
Boodoy Koo’ya verdi.
Karatı Kağan’la selamlaşıp,
Halkla vedalaşıp,
Bahadır kız Boodoy Koo
Karatı Kağan’ın yurdundan çıktı”. (Dilek,
2007a: 443)

Destanlarda bazen yarışma kazanıldığı halde kızını vermek istemeyen kağan, bahadırdan korktuğu için kızını vermek zorunda kalır. Hatta bazen kızını verdiği halde hile ile kızını tekrar ata yurduna getirme veya kağanın, kızının evlendiği kişiyi öldürmek istemesi gibi durumlar destanlarda sıkça görülmektedir.

Erke-Koo adlı Altay destanında, avdan yurduna dönen Erko-Koo yurdundaki malın mülkün ve halkın sürülüp yer altına götürüldüğünü görür. Yer altına inip savaşıp bütün malını yurduna geri getirdiğinde evleneceği bir eş aramak için yola çıkar. Tarlan-Koo’nun yurduna varır. Tarlan-Koo’nun kızı Altın-Tana için düzenlenen yarışmayı kazanarak eşini de alıp babasının yurduna döner:

“Tarlan-Koo şöyle dedi:
‘Ben tek kızımı
Kaç kişiye vereceğim?

Yarışma düzenleyeceğim.
Kim kazanırsa,
Onun olsun’, dedi.

‘Yedi dağın arkasında
 Ker-Calañ’ın dibinde
 Kâse kadar ak yumurtayı
 Kimin atı yetip alırsa,
 (Kızımı da) O alır, dedi.
 Dokuz dağın arkasında
 Ker-Calañ’ın dibine doğru
 Parmak kadar altın sivri taş var.
 Onu vurup atan kişi
 Yarışmayı kazanır, dedi.
 Tek kızımı
 Altın masanın üstüne oturturum.
 Gönlü kimi isterse,
 Ona vursun’ dedi.
 Ker-Calañ’ın dibine doğru
 Kâse kadar ak yumurtayı almak için
 Atların iyisini seçip,
 Varıp gittiler.
 Erke-ceeren kâse kadar
 Yumurtayı alıp,
 Tekrar geri döndü.
 Ceñis-biy şöyle düşündü.
 ‘Bu yarışmayı sen kazandın,
 İkincisi benim olmaz’ deyip,
 Erin iyisini seçilip,
 Dokuz dağın arkasındaki
 Parmak kadar altın sivri taşı
 Atıp vurmaya çalıştılar.
 Erke-Koo’nun canlı oku
 Vurup (taşı) düşürdü.
 Ceñis-biy şöyle düşündü.

‘İki yarışmayı da sen kazandın,
 Etli kaburgayla
 Altın-Tana herhalde,
 Bana vurur.’
 Altın masanın üstüne
 Etli kaburgayı koydurdu.
 Türlü türlü insanlar geçip gitti,
 Ceñis-biy de geçti.
 ‘Bana vur, bana vur’ diye
 Konuşarak geçti.
 Sayısız delikanlılar
 Yavaşça yürüyerek geçtiler.
 Hiçbirine vurmadı.
 Kaylık-kadık kağan
 Kel kişi geçerken,
 Etli kaburgayla
 Arkasına vurdu.
 Sayısız delikanlıların
 Yüreklerine keder düştü.
 Ne kadar da kötü bir keleş
 Bunun gönlü düştü diye,
 Tarlan-Koo öfkelenildi.
 Ceñis-biy ‘in sözleri,
 Şöyle oldu:
 ‘Yerine, yurduna yetip gelsen,
 Oyun, eğlence orada olsun.
 Oyun, şölen orada olsun.’
 Ondan sonra çıkıp gitti.
 Sayısız delikanlılar
 Toya, şölene katılmayız eğlenmeyiz deyip
 Çekip gittiler”. (Dilek, 2007b: 51-52)

Destanlarda kahramanın eşini almaya hak kazanması için yapılan yarışmalarda kimi zaman yarışma kazanıldığı halde kahramana kız verilmek istenmez. İkinci kez hatta üçüncü kez yarışmaların tekrarlandığı veya yeni yarışların düzenlendiği görülmektedir. Memnun olunmayan bir durumda da toplanan halk ve yarışmaya katılan yiğitler toyu terk eder.

Maaday-Kara destanında, Ay Kağan'ın kızı Altın Küskü'yü almak için yurttan yarış düzenlenmektedir. Köğüdey Mergen, yolda karşılaştığı birbirine eş yedi bahadır ile yurda gelir. Yapılan üç yarışı da arkadaşları ile birlikte kazanır. Altın Küskü'yü de alıp babasının yurduna götürür:

“Ondan sonra halk
Doksan yıl sürecek düğün
derneğe
Sakinleşip döndüler,
Yetmiş yıl sürecek şenliklere
Hepsi birden yöneldi.
Ay Kağan dedi ki:
‘Durun, durun, oğullar, dedi,
Kağanlık yapmak zor iştir,
Bey olmak büyük iştir.
Altın ödül koyuyorum,
Yarışı kazanan bahadıra
Ben evladımı vereceğim’ dedi.
Yeryüzünün yetmiş kağanı
Altay’daki altmış kağan
‘Tamam’ deyip kabul ettiler.
Namlı şanlı Ay Kağan’ın
Sözleri buydu:
‘Yetmiş dağın yanından,
Yetmiş ırmağın yanından,
Yer ile göğün kavuştuğu yerden,
Demir dağın yamacından
Kara kum avuçlayıp,
İlk gelen bahadıra
Ben evladımı vereceğim’ dedi.
Kağan sözünü bitirince
Kalabalık halk heyecanlandı.
Kürkü altın işlemeli alplarım,
Kürkü bronz işlemeli pehlivanlarım
Bir kıyamet yarışa geçtiler.
Soluk al donlu ata binen
Kuvakayçı adındaki bahadır

Arkadan geliyordu.
At güzelleri yarışarak
Altay’ın derinliklerinden çıkıverdi.
Alpın yüzü kıpkızıl alev gibi,
Dağları taşları aşıyor.
Halk toplanmış,
Birinci gelecek yarışmacıyı
bekliyor.
(....)
Yeryüzünün yetmiş kağanı
Altay’ın altmış kağanı
Hepsi toplanınca,
İkinci zor yarışı açıklayıp
Ay Kağan’ım dedi ki:
‘Doksan dağın berisine
Doksan ırmağın ötesine,
Dokuz köşeli ölümsüz dağın
tepesine
Altın bir parmak koyacağım,
Bir de çuvaldız bırakacağım,
Tam ortasından okunu geçiren
bahadıra
Ben kızımı vereceğim’ dedi.
(....)
Namlı şanlı Ay Kağan
Dokuz köşeli heybetli bir kaya
dikti
Yedi cepheli bir kara kaya dikti.
‘Tam ortadan tekmeleyip kayayı
parçalayan bahadıra
ben kızımı vereceğim’ dedi.
(....)

Yetmiş bahadır geri çekilip,
Memleketlerine döndüler,
Altmış bahadır şaşırıp,
Altay'larına geri gittiler.
Bu arada Ay Kağan'a
Erlik'in kızı çıkışıyordu.
'Doksan yıllık toy düzenleyip,

Halkını biz neşelendirdik,
Yetmiş yıllık bir şenlik düzenleyip,
Sizleri biz davet ettik.
Altın-Küskü'yü biz almayacaksak,
Niçin içip yedik?' dedi". (Naskali, 2015: 216-222)

Maaday-Kara destanında da yapılan yarışları Kögüdey Mergen kazandığı halde durumdan memnun olmayanlar yarışı tekrarlatmaktadır. Ayrıca destanda kızı almak için düzenlenen yarış kızı dünür gelen yiğitlerin düzenlediği görülmektedir. Halkı neşelendiren, yetmiş yıllık toy düzenleyen ve onca yiğidi toya davet edenler kız dünür gelenlerdir.

Altın Arıĝ adlı Hakas destanında, Pora Han'ın kızı kötü kalpli Pora Ninci, üç kahramanın arasında bir savaş çıkarmak için hangisinin daha büyük hangisinin küçük olduğunu sorar. Aralarında bir güreş müsabakası başlatıp yenenin en büyük sayılmasını teklif eder:

"Pora Ninci, sarhoş olmuş,
Şarkılar, türküler söylüyormuş.
Alpların önünde,
Dolanıp, dönüp,
Ayaklarını yere vuruyor,
Ellerini çırparak, birbirine vuruyormuş.
-Otur an alplar, hanginiz büyüksünüz,
Hanginize saygı gösterilmektedir,
Söyleyiniz, diye şarkı söylüyormuş.
Otur an güçlü yiğitler,
Hanginiz küçüksünüz,
Hanginizi küçük kabul etmeliyiz,
Söyleyiniz, güçlü yiğitler? diye,
Şarkı söylemekteymiş Pora Ninci.
Üç alp konuşmuşlar,
Yaşça hangisi büyük, hangisi küçük
Bilememişler.
Pora Ninci, şarkı söylüyormuş.

Hanginiz büyüksünüz, hanginiz küçüksünüz,
bilmiyorsunuz, galiba,
İzin veriri misiniz, ben söyleyeyim?
-Olur, söyle, söyle, diyorlar,
Pora Ninci şarkı söylüyor:
Büyük çanaktaki rakıyı alıp
Ulu dağın üzerine çıkmayacak mısınız,
Ulu dağın üzerinde
Büyük alplar, güreşmeyecek misiniz?
Hangisi yenerse, o büyük olmayacak mı?
Alplar, karar vermişler,
Hepsi, hemen hazırlanmışlar.
Pora Ninci, büyük rakı küpünü yüklenmiş,
Altın Arıĝ, Hulata ve Çibetey Han,
Atlarını çekerek, Altay dağına gitmişler.
Alp Han Kız ile Pora
Ninci
Onların ardınca,
Büyük rakı küpünü yüklenerek gitmişler.

Altay dağının üzerine çıkmışlar.
Orada oturup, büyük küpteki rakıyı içip
bitirmişler,
Sonra müzakere etmişler:

Kim önce güreşecek?
Hulatay ile Çibetey Han'ın
Güreşmesine karar veririler". (Özkan, 1997:
175-177)

Kara Kuzgun destanında, Han Saraçı Sarı Marha kızı almak için çıktığı yolda, gök ırmağın kenarındaki yurda gider. Bu yurda bir günde kırk dünür gidip gelmekte olduğunu görür. Atları bağlayacak direk kalmamıştır. Misafirlere yemekler ve içkiler sunulur. Sarı Salgın yarışmayı açıklar. Kimin atı Gök kutsalı altın sincabı tutarsa, Sarı Marha kızını ona vereceğini söyler. Yarışmayı Han Saraçı kazanır:

"Bunu gören Sarı Salgın
Eşi Sarı Tarğah'a dedi:
-Aygırlı mala binen
Alp kişinin soyu girmiş.
Soyunu sopunu sormaya
Ayran-içki getiriver.
Sarı Tarğah, alpın içtiği
Altın kadehle ayran-içki,
Getirip alpa verdi.
Al iyisi Han Saraçı
Ayran-içkinin hepsini içti.
Elinde tuttuğu kadehi
Çatlayıp kırıldı.
Kırılan kadehi geri verdi:
-Elinde tuttuğu dayanamayan şeyler için
Laf-söz olmasın diye
Bunu gören Sarı Salgın
Soyunu sopunu soruyor.
-Aygırlı mala binmişsin,
Alp başına nereye gidersin?
Kimin soyundansın
Lakabın nedir?
-Bundan sonra var olan
Üç göğü yükseltip aşan
Demir tapınağın yüksek tepesinde
Yaşayan ot başı Sapsarı atlı
Altın Saraçı'nın oğlu

Ak sarı atlı Han Saraçı'yım ben,
Dedi Han Saraçı.
Onu işiten oradaki halk
Konuşuyorlar:
'Yedi katın altındaki,
Dokuz kat yer altında
Kara şeytanları yok eden
Sen misin?' – diye sordular.
-Evet, ağzımın sütü kurumadan
Ensem sağlamlaşmadan
Şeytanları yok ettiğim gerçektir.
Daha sonra Sarı Salgın
Tekrar soruyor:
-Gözüne kan gelmiş,
Eteğine yel dolmuş.
Uzağa mı, yakına mı gidiyorsun?
-Geldiğim yer buraya kadar.
Dönersem buradan döneyim.
Kızının ünü yayılınca,
Alıp gitmeye ben geldim, - diye
Söyledi Han Saraçı.
Onu işiten Sarı Salgın cevap veriyor:
-Dağdan ulu yemek yedim,
Kardeş olacak bulundu.
Sudan ulu su içtim.
Damat olacak bulundu.
Bunu işiten Han Saraçı'nın

Kanlı kızıl yüzü
Kara bağıra dönüştü.
-Dağdan ulu yemek
Yiyen sen isen,
Dağdan ulu et yetiştireyim.
Sudan ulu su içecek olursan
Sudan ulu kan akıtayım.
Yakındaki kişiler, et getirip,
Kız almaya, uzak olan benim

Kız almamaya ne oldu?
Altın masanın başına oturdu.
Bunu işiten Sarı Salgın
Bahse girer:
-Kimin atı Gök kutsalı
Altın sincabı tutarsa,
Sarı Marha kızımı
Ona vereyim, - dedi". (İlgın, 2008: 175-179)

Altın Tayçı destanında, Altın Tayçı halası Altın Arığ'a verdiği sözü tutarak bütün görevlerini yerine getirmekte, yurduna sahip çıkarak malının ve halkının kaydını tutmaktadır. Bir gün Tibet Han'ın kızı Tiben Arığ için bir karşılaşma düzenlendiğini öğrenir. Bu karşılaşmada Alp Hırçolay ve arkadaşlarının da olacağını öğrenir, onlara destek olmak için yola çıkar. Sadece kendi menfaati için değil kahramanlar kimi zamanda çocukları veya bir yakın dostlarının mutluluğu için yarışa katılırlar.

Han Mirgen destanında, Kara Küren atlı Küreldey'in elçisi Altın Seyzeñ Sarığ Han'ın kızı Salaaçın Arığ için yapılan yarışmaya Han Mirgen'i davet etmek için gelir. Han Mirgen müsabakaya katılacağını bildirir:

"Han Mirgen şöyle sorar:
'Hangi yerin yerlisisin, Hangi su civarında
yerleşiksin?
Atan- anan kimdir acaba,
Adın sanın neydi ki?
'Bunun burasından geldim'
Diyor (konuk),
'Sıradağlardan alçak Sarı Dağ silsilesinin
Altındaki yerden
Denizden sığ Sarı Deniz

Suyunun kıyısından.
Sarığ Han orda yaşar.
Sarığ Han'ın kızı Salaaçın Arığ'dır.
En üstün yarışmayı, büyük müsabakayı
düzenlemekte
Ay altından altmış at
Üstün yarışa büyük müsabakaya
Dokuz kulaç boyunda
Kara Küren atlı Küreldey geldi' ". (Davletov, 2008: 8)

Hakas destanı Han Mirgen'de, Sarığ Han kızı Salaaçın Arığ için düzenlenen yarışmayı açıklar. Dokuz denizin biriktiği yerde dokuz yaşında Hıs Han yaşamaktadır. Sarığ Han Hıs Han'ın ülkesine kadar aran-çula atların yarışmasını, orada duran Sarı Dağ silsilesinde alpların güreşmesini ister. Yarışmayı kazanan Salaaçın Arığ kızı alacaktır. Destanda yarışma için bir araya gelen bahadırlar toplantının uzun sürüp yarışın

açıklanmaması üzerine memnuniyetsizliklerini dile getiriler. Çünkü yiğitler eğlenme niyetiyle değil yarışmak için gelmişlerdir:

“Önce gelen atlar	Yoksa beklediğin başka alp daha mı var?
Kıl (kadar) zayıfladı.	Bu ülkeye gelecek, ulaşacak at daha var mı?
Sonradan gelen atlar	Bunca toplanan alp için yarışma yapmadan,
Tam kıvamına (kadar) zayıfladı.	Kızını parçalara ayırıp mı vereceksin? ”.
Pay Sarığ Han, yarış yapacaksan,	(Davletov, 2008: 52)
Neden yapmıyorsun?	

Han Mirgen destanında, Ot Han ve Çaa Han savaşmaya başlamadan önce burada birbirlerine mızrak uçları ve kılıç başları ile selam verirler. Genellikle yarış veya güreşe başlamadan önce bahadırların birbirlerine selam vermeleri, silah veya mızraklarını birbirlerine vurmaları müsabakanın başlangıç aşamasını teşkil etmektedir:

“Kapısını örtüp, ekipmanını hazırlayıp	Karşılıklı konuşma esnasında tartışmaya
Donanımını donanıp	başladılar.
Ak saray evden geri dışarı çıka geldi:	Mızrak ucuyla esenlikler dilendi,
Altın at direğinin tam yanında duran	Kılıçların başlarıyla saygılar sunuldu,
Oy sara atın yanına yürüyerek gelip	Yaka ve baştan kapışıp
Aralıklı bir dağ silsilesini gözleyip	At başının üzerinden
Albat halkın arasından	Kavga ederek vardılar.
Yandan yana sallanarak geçmekte,	Omuz ve baştan tutuşup
(Atını) hızlı bir şekilde rahvan götürmektedir.	Sırt ve baştan kapışıp
Aralıklı bir dağ silsilesine çıkıp geldi	Kavgaya başladılar”. (Davletov, 2008: 200)
Söz ile söz atıştırıp,	

Tuva destanı Arı Haan’da, Altın Prenses bir gün Arı Haan’a hamile olduğunu ve doğacak oğlu için bir kız aramaları gerektiğini söyler. Arı Haan’dan ulu kızıl tayga yurtlu, Ulug Han denilen kişinin kızını gelin olarak almasını ister. Arı Haan ayın yenisinde, günün erkeninde hazırlanıp yola çıkar. Uluğ Han’ın kızı için yapılan üç yarış da kazanarak kıza dünür olur ve Ulug Han kızını verir. Destanlarda daha doğmamış evlat için bile eş tayin edilip ve gelin alındığı görölmektedir.

Arzılañ Kara Attığ Çeçen Kara Möge adlı Tuva destanında, Arzılañ Kara atlı Çeçen Kara bahadır ana babasından kaderi birlikte yazılan evleneceğı kişinin, Horum Tayga’nın belini yurt tutan Narın Dangınası olduğunu öğrenir. Hazırlıklarını yapıp yola çıkar. Ak sakallı bir ak başlı atanın yardımı ile eşini almak için çıktığı bu yolda neler yapması

gerektiğini öğrenir. Arzılañ Kara atlı Çeçen Kara bahadır Uzun Sarığ kağanın yurduna varır. Uzun Sarığ'ın yurdunda Narın Dangınası için yapılan yarışa katılır:

“‘Bu yerin ırağından,
Suyun uzunundan
Dost-yar yok kendim,
Dost-yar bulmak için,
Gelmedim ben.
Kardeşini yok kendim,
Kardeşini bulmak için,
Gelmedim ben.
Kağan kişi böyle gereksiz şeyleri,
Niye söyler!’ diyerek
Çekip çıkıvermiş.
Sonra gelip Narın Dangınası’nın
Otağına gelip oturuvermiş.
İki gün sonra kağan,
Getirtmek için çağırmiş.
Kağanın otağına,
Çeçen Kara yürüyüp gelende,
Uzun Sarığ kağan:

‘İşte yarın büyük atış yarış olur.
Oraya katılırsın.
Yarıшта bahadır gücü olan
Öçte alacaklı-verecekli,
Kişiler kazanıp yener.
Kazanan yenen kişiye,
Altın prensesimi veririm’ diye
Yarlık vermiş.
‘Yarın dört yaşında inek gibi,
Büyük kara taşı kaldırıp
Omzuna koyan,
Bir yarışı kazanır.
Sonra at yarışı olur.
Geçen at bir yarışı kazanır,
Sonra güçlü bahadırlar güreşir,
Tüm bunları kazanan kişiye
Kızımı veririm ben.’ demiş”.(Ergun-Aça,
2005: 303-304)

Şor destanı Altın Sırık’da, Altın Şappa ve Altın Sırık dokuz göğün üstünde dokuz yaratıcının Altın Tokuy kızları için düzenlenen yarışına gitmek için sözleşirler. Dokuz yaratıcı dokuz tüylü gök otun bulunup getirilmesini ister. Altın Şappa yarışı kazanır. Altın Şappa ile Altın Tokuy başlarını birleştirilir. Bu kez gerçekleşen evlilik bir tanrı kızı ile bahadır bir yiğidin evliliğidir:

“Erler eri Altın Sırık,
Kanatlı pencereyi ardına kadar
Açtı,
Kırk tas çağırdı,
Kırk balta alıp verdi.
‘Kırk aygırın kısırağını kesip,
Doğrayıp, toy düzenleyin,
Elli aygırın yilkısını soyup,
Doğrayıp, toy düzenleyin’, demiş.
Dazlar kısırakları, aygırları

Küçük taycıkları bile kestiler.
Dağ gibi et yığdılar.
Eniz gibi çorba kaynatıp,
Dokuz gün toyladılar.
Dokuz günün sonunda,
Akağaç kabuğundakiler bitip,
Dokuz kabile dağılmadan önce
Altın Sırık, bakıp gördüğünde;
Üstteki dokuz göğün üstünde
Altın boru çalınanda

Yetmiş aşitli altın tayga dibinde,
 Kütüklerde (yankılanıp) duyuldu.
 ‘Hey, üstün yaratılan,
 Altın Sırık enişte,
 Yüce dokuz yaratıcı,
 Altın Torkuy kızlarının
 Yarışını salmaya dokuz tüylü,
 Gök otu atıyorlar’, diye
 Dokuz göğün üstünde yankılanmış.
 Bunu duyanda Altın Sırık,
 Oturduğu yerden kalktı.
 Sıkılmamak için selam verip,
 Üzülmemek için vedalaşıp,
 Altın merdivenden yürüyüp çıktı.
 (...)
 Dokuzuncu gökte Altın Şappa ile,
 Altın Sırık, ak bozkırda dolanırlar.
 Altın masanın arkasında,
 Dokuz yaratıcı oturur,
 Ak kır at, dokuz tüylü,

Gök oku Altın Sırık’a
 Getirip verdi.
 Altın Sırık’a getirip verende,
 Altın Sırık, kızıp söyler:
 ‘Yüce dokuz yaratıcı,
 Neden dokuz tüylü gök oku
 Attınız?
 Artık ayaklı, üstün yaratılan,
 Ak kır at olmasaydı,
 Atalar zamanından bu dört köşeli,
 Koca dünya içinde sürüp gelip de,
 At yetişmedi’, demiş,
 ‘Dokuz tüylü gök oka’.
 Altın Sırık’la Altın Şappa,
 Altın otağlarına girip,
 Altın Torkul kızları varmış.
 Altın Şappayla Altın Torkul’un
 Başlarını birleştirdiler”. (Ergun, 2006: 273-283)

Şor destanı Oğlak’ta; babasını öldürüp, malını ve halkını sürüp götüren Çek Pergen’in peşine düşen Aymańıs, babasını öldüren kağanın karşısına çıkar. Ondan hesap sorar, Çek Pergen ona malının ve halkının kendi yurdunda olduğunu isterse götürebileceği söyler. İki bahadır vuruşurlar. Çek Pergen Aymańıs’a dövüşmemeyi dost olmayı teklif eder ve kız kardeşini kendisine vereceğini söyler. Toy yapılır. Daha sonra dost olan Aymańıs ve Çek Pergen’in dostluğu kutlanır. Beraber Çek Pergen’e Kağan Kıs’ı almak için Kağan Kıs’ın yurduna giderler. Kağan Kıs Çek Pergen’in kendisi ile tutuşmasını ister. Yenerse onunla evlenecektir. Destanlarda kadın kahramanlarında yiğitlik gösterdikleri oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Hayat şartlarının çetinliği ve hareketli yaşam tarzları kadınların da erkekler gibi mücadele etmelerini zorunlu kılmıştır:

“ ‘Dost olalım’ demiş.
 ‘Öldürüşmeyelim’ demiş.
 Aymańıs söyler:
 ‘Sen babamı öldürdün,
 Şimdi ben seni öldüreceğim’,

dedi.
 ‘Hayvanını götüreceğim’ demiş.
 ‘Halkını götüreceğim’ demiş.
 Çek Pergen söyler:
 ‘Benim kız kardeşim var,

Sen onu al!’ demiş.
 Aymańıs ‘Hayır!’ demiş.
 ‘Öldürüşelim.’ demiş.
 Aymańıs ona vurdu,
 Vuruşurlar,
 Güreşirler,
 Okla atışrlar,
 Öldürüşemezler.
 Az, çok tutuşurlar,
 Çek Pergen’in kız kardeşi:
 ‘Siz durun!
 Ben Aymańıs’a varırım.’ dedi.
 Aymańıs kızı gördü,
 Onu arzular.
 Vuruş durdu,
 Eve girdiler,
 Yemek yerler,
 Doyup kalırlar.
 Halk da toylayıp yer.
 İçki içerler.
 Hayvan keserler.
 Et yerler.

Çek Pergen sonra dedi:
 ‘Ey Aymańıs,
 Sen kadın aldın,
 Benim yok’ demiş.
 ‘Almam gerek.
 Orada bir kız var
 Sen onu bana iste.’ demiş.
 Aymańıs ile Çek Pergen ikisi
 Ata bindi, gitti,
 Az gitmişler mi, uz gitmişler mi,
 O kadına vardılar.
 Kadın onları karşıladı.
 Kadının adı Kağan Kıs’mış.
 Malı maldan çokmuş.
 Halkı halktan çokmuş.
 Kadın söyledi:
 ‘Çek Pergen, sana varmam’ demiş.
 ‘Vuruşalım’ demiş.
 ‘Sen beni yenersen,
 Ben sana varırım’ demiş.
 ‘Ben seni yenersem
 Öldürürüm.’ demiş”. (Ergun, 2006: 470-471)

Oğlak destanında yine yarış müsabakasında karşılaşan kişiler bahadır ve kendisine ile evlenmek istediği kızdır. Kağan Kıs, Çek Kağan ile evlenmeyi ancak yapılan yarışı kazandığı zaman kabul edeceğini söyler. Çek Pergen ile Kağan Kıs tutuşur. Kız yenilir ve ikisinin başları birleştirilir.

Oğlak destanında, Çek Pergen’in toyundan sonra yurduna dönen Aymańıs, kapısının önünde kara bir at görür. İçeri girdiğinde bir bahadırın kendi evinde oturmakta olduğunu görür. Ay kara atlı Altın Ergek bahadır, Aymańıs’ın karısının kendi kadını olduğunu söyler ve onu Aymańıs’tan ister. İki yiğit Aymańıs’ın karısı için tutuşurlar. Kazanan kadını alacaktır:

“Aymańıs eşiğe vardı,
 Attan indi,
 Atını bağladı,
 Evine girdi.

Bahadır oturur.
 ‘Selamet misin Aymańıs
 dostum?’ demiş.
 ‘Bana sözlenen kadını

Sen aldın!’ demiş.

Aymańıs sordu:

‘Adın ne?’ demiş.

‘Atan kim?’ demiş.

Bahadır söyledi:

‘Atam yok’, demiş.

‘Anam yok’ demiş.

‘Ay kara atlı Altın Ergek,

‘Benim adım.’ demiş.

Aymańıs söyler:

‘Karımı vermem,

Vuruşup görelim’, demiş.

‘Kim güçlüyse,

‘O kadını alsın’ ”. (Ergun, 2006: 472-473)

Ölen Tayçı adlı Şor destanında, Kök Kağan’ın yurduna giden Öleń Tayçı yolda Altın Şappa adında bir yiğitle dost olur. Ondan Atın Şur adlı bahadırın onuncu karısını almak için Kök Kağan’a gittiğini öğrenir. Ve kendi tarafında olmasını ister. Beraber Kök Kağan’ın yurduna giderler. Ölen Tayçı, kızı Altın Şappa’ya verdiğini söyler. Altın Şur ile Altın Şappa kapışır ve kazanan Altın Şappa olur. Daha sonra ulu toy başlar. Otuz yıldır yurdundan ayrı olan Öleń Tayçı yurduna dönmek için oradan ayrılır:

“Oradan bakıp gördüklerine, üç kulaklı kazanın dumanı yetmiş göğeyi yayıvermiş. Der! Toplanan yiğitleri, kırlangıç gibi kaynaşır, kara keçikuşu gibi oynarlar. Altın kazık yetmeyince, altın okları çakıp atlarını bağlamışlar. Altın Şappa ak bozkırda kalır. Öleń Tayçı altın kazığın dibine geldi. Doksan kulaç boylu ay kara at orada dururmuş. Atını boşaltıp bırakıp, altın otağa girdi. Eşik aşır selam verip, kol uzatıp esenleşir. Altı sıra oturan yiğitlerin hepsi selam verdiler. ‘Dört yönün kağanı, beyi Öleń Tayçı geldi’ deyip.

Altın Şur kırk odanın dibine girdi. Altın otağın içinde kız otururmuş. Onu görüp, Altın Şur söyler: ‘Güçle alırım; yalan dolanla alırım!’ der. Kız söyler: ‘Ne zaman Öleń Tayçı gelirse, o zaman, kime verirse ona varırım!’ Öleń Tayçı kırk odanın dibine koşup girdi. Onu görünce kız söyledi: ‘İşte! Öleń Tayçı geldi’ (der). Ölen Tayçı söyler: ‘Atılan oktan hızlı, söylenen sözden çabuk, ak kıvırlı atlı Altın Şappa’ya veririm’ der.

Bunu duyan Altın Şur iki bileğini sıvar, iki eteğini çemler. Altın otağdan koşup çıkar. Tokatın sesi katı beyinden geçer. Alttaki dokuz Erlik kağanın yerinde, üstteki kırk ‘Burkan’ın (Tanrının) yerinde duyulur. Altın Şur ile Altın Şappa kapışır ve ak bozkıra sürüklenirler. Katı ağaç kırılır; kara yer yarıp kalır. Yuvalı kuş yuvadan saçılır; yavrulu hayvan yavrudan ayrılır. İki yiğidin doğuşunu Öleń Tayçı büyük altın pencereyi tamamen açıp izler.

Otura otura oturanda otuz yıl geçmiş. Otuz yılın sonunda düşünmüş. ‘Kocamı otuz günlüğüne uyuttum; kendim otuz yıla yettim. Bundan böyle iyi olmaz!’ (deyip) korkuverdi. Altın otağdan çıktı.

Ulu ağaç yıkılır, ulu yiğit inleyip ölür. Ağarır ay, ölüp aşar; göverip güneş, ölüp battı. Kara duman arasından Altın Şappa çıktı.

Altın kulun ata Öleñ Tayçı yarasa gibi kenetlendi. Onu görüp Altın Şappa bağırır. ‘Ulu toyumu gör de sonra git!’ der. ‘Altın Şur’u yıktığına göre başka ulu yiğit yok! Yerime yurduma döneyim!’ (diye) Öleñ Tayçı söyler”. (Ergun, 2006: 478-480)

2.1.2.4.Toya davet:

Sibiryâ Türk destanlarında düzenlenecek toya uzak yakın akrabaların davet edilmesi önem taşımaktadır. Çünkü toy birlik ve beraberlik içinde mutlu günün kutlanması demektir. Ayrıca toya sadece davetliler değil yoldan geçen bir kişi, bir bilge kişi, yukarı dünyadan olağanüstü bir varlık, çuval kürklü Tastarakay hatta Altay’ın bütün hayvanları katılır. Destanlarda toya davet şu şekilde gerçekleşir:

*Gönderilen elçi ile davet sözlü olarak dile getirilir.

*Davet mektubu gönderilir.

*Kahramanın kendisi davet için gider.

Davet etme merasiminde yiğitler ve bahadır kızlar kojon söyleyip, çalgı çalarak, toya davet eden kişinin gönderdiği içki ve eti altın tepside sunarak kahramanın yanına giderler. Davete mutlaka icabet edilir. Kahraman kendisi gitmese bile toyda düzenlenecek olan at yarışı için kendi atını gönderir. Bahadırın daveti geri çevirmesi toplumda hoş karşılanmaz. Toya katılmamak ve daveti geri çevirmek toplumca yadırganan bir durumdur. Ayrıca toy düğün edilmeden konuk gelmez anlayışı üzerine düzenlenecek toya bütün halk ve tabi akrabaların katılımının sağlanması için davet mektupları, elçiler ve hatta kahramanın kendisi gider. Uzak yakın akrabalar bu eğlenceye davet edilir. Yakındakilere akrabalara bağırarak ve davul çalarak uzaktaki akrabalara elçi göndererek toya çağrılırlar. Güçsüzler ve yaşlılar otuz öküz ve kızakla getirilir. Destanlarda karşılaştığımız davet ile ilgili ritüeller şöyledir:

Ak Tayçı adlı Altay destanında, Teñeri Kağan’ın tek kızı Altın Tana’yı alıp anne babasının yanına giden kaybolan oğulları olan Altın Tayçı’yı anne babası tanır. Daha sonra oğula kavuşmanın şerefine bir eğlence başlar. Tam bu esnada Ak Tayçı’nın atı Ak Boro gelir ve şunları söyler:

“Erlik Biy’in yardımcısı
Temir Kağan’ın elçisi
Dokuz eklemli,
Kadehi insan başından,

Göbeği yere bağlı,
Çatık kara kaşlı,
Elçe Ködükey Kara Uul
Sana doğru geliyor.

Temir Kağan'ın tek kızı
Kocaya varmaz Erke Karakçı
Şimdi kocaya varıyormuş,
Onun toyuna seni çağırıyor- diye

Elçi Ködükey Kara Uul der ki
Kendin toya gelmezsen,
Ak Boro atını tutup ver diye
Söylemeye geliyor". (Dilek, 2002: 135)

Destan metninde de görüldüğü üzere toya kahramanı davet eden kişi bahadır toya gelmese bile atını toya götürmek için ister. Kız için yapılan yarışa kahramanın atının katılması istenir.

Altay destanı Kozın Erkeş'de ise Karatı Kağan'ın kızı Bayım Sur'u yapılan yarışmalar sonuncunda alan Kozın Erkeş, kızını vermek istemeyen Karatı Kağan'ın yurdundan Bayım Sur'u alarak kaçır. Kaçan çifti Karatı Kağan bulur ve Kozın Erkeş'i toya davet ederek zehirlemeyi düşünür:

"Yeşil ipek saçakta
Gelip Kozın Erkeş'e yetip geldiler.
Altı gelin kojon söyleyerek,
Altı oğul ikili çalarak,
Burada atlarından indiler.
Altı matara içkilerini alıp,
Altı tekenin etini koparıp,
Meyve, yemiş yiyeceği
Altın tepsie koyup,
Kozın Erkeş'e verdiler:

'Karatı Kağan kaynatan
Tek kızım ile evlenen
İyi damadım bana gelsin,
Ak malımın tam ortasını,
Ayırıp vereyim' dedi.
Bunu işiten Kozın Erkeş
Gülümseyip şöyle konuştu,
Üç gün içinde gelir deyin.' ". (Dilek, 2002: 278-279)

Kozın Erkeş'in yaşadığı yere altı gelin kojon söyleyerek altı oğul ikili çalarak, getirdikleri meyve, yemiş, et ve içeceği altın tepsisi içinde Kozın Erkeş'e sunarak Karatı Kağan'ın davetini ona iletirler. Destanlarda toya davet dahi bir tören havasında gerçekleşmektedir.

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, Üzüt Han'ın kızı Üzen Arığ ile evlenen Altın Saraçı'nın oğlu mukozalı küçük çocuk karısını, yapacakları toylarına davetlileri çağırarak için yurduna gönderir:

"Onu gören Üzüt kızı
Üzen Arığ: 'Yaşı benimle yazılan,
Kaderim birlikte koşulan
Sensin', - deyip,
Çocuğu kavradığı sırada,
Küçük çocuk, kansırıp tükürerek,

Kendi bedenine bürünüp,
Üzüt kızı Üzen Arığ'la itişerek
Yurduna vardılar.
Yüksek kara dağı
Aşıp bakınca, dokuz ambarlı,
Kırk pencereyi evi görmüşler.

O eve varıp, girdiler.
 Bir gün, bir ay gibi hissettirdi.
 İki gün, iki ay gibi hissettirdi.
 Şimdi mukozalı küçük çocuk,
 Üzüt kızına söyler:
 -Biz evleniyoruz,
 Ve bizim evleneceğimizi
 Senin annen de bilmiyor olmalı.
 Toy-düğün etmeden konuk

Gelmez.
 Toy-düğün edelim,
 Sen, varıp anneni,
 Kardeşlerini ve akrabalarını çağır,
 Ben ise evde kalayım.
 Bende gelirdim.
 Görmeyen kişi, şaşıp yolu kaybederim”.
 (İlgın, 2008: 141)

Destan metninde ise toy olmadan, evlilik meselesi anne-babaya, akrabalara ve halka duyurulmadan kimsenin evliliği tanıyıp yurda ve evlenen kişilerin evlerine gelmeyeceği dile getirilmiştir. Destanlarda toyun mantığı evliliğin duyurulmasıdır. İşte bu sebeple anne-baba ve akrabalar yapılacak toya mutlaka davet edilir.

Hakas destanı Huban Arığ’da, annesi Hıyan Arığ’ın ölümünden sonra halkın ve malın başına geçen Huban Arığ, annesinin definini gerçekleştirdikten sonra, yurduna döner. Döndüğünde Kök Nincil’in bir mektup bıraktığını görür. Mektubunda Kök Nincil ulu toyuna kardeşi Huban Arığ’ı davet etmiş:

“Huban Arığ etrafında dolaştığında
 Sabırlı bir mektubun yazılmış (olduğun
 gördü):
 Değerli öörem Huban Arığ
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere
 yaratılan özüm,
 Yabancı ülkesine vararak barış ve sağlık
 içinde yaşıyorum.
 Değerli toyuma seni davet ediyorum.
 Yabancı ülkesine eş olarak varmak üzere
 yaratılan özüm,
 Kocaya varıp huzurlu bir yaşam
 sürdürüyorum.

Ulu toyuma gelersen çok mutlu olurum.”
 Diyerek
 Kök Nincil (bu mektubu) yazıp göndermiş.
 Güzel şeye çağrılınca
 Hiç gitmezlik olur mu,
 Değerli toya davet edilince,
 Hiç konuk olarak varmazlık olur mu.
 Huban Arığ da gizli mektubunu yazdı:
 Varacak yere ulaşırım,
 Gebe hatun gibi olmam.
 Varacak yere varırım,
 Balalı hatun gibi davranmam.
 Yarınki günde gecikmeden gelirim.”
 (Davletov, 2006: 195)

Toya davet destanlarda o kadar önemsenmiştir ki yakın kişiler yaya olarak uzaktakiler atlı elçiler ile davet edilmiştir. Görmeyenler yanında refakat eden bir kişi ile yürüyemeyenler kızaklar ile toya getirilmektedirler. Bazen ise davet yeri ve göğü delercesine bağırarak toy sahibi kişi tarafından duyurulmaktadır.

2.1.2.5. Evlenme-toy:

Türk tarihinin en eski dönemlerinden beri büyük kaynaklarda düğün sözcüğü kullanılmamıştır. Düğünün karşılığı olarak “toy” sözü kullanılmıştır. Orhun Yazıtlarında evlilik üzerine gerçekleştirilen bu merasim için ‘Törün’ kelimesi karşılık gelmektedir.

Eski Türk toplumunda aile “oğuş” kelimesi ile ifade edilmekte ve aile kan akrabalığına dayandırılmaktadır. Toplumun çekirdeği olarak görülmektedir. Bu sebeple Türk toplumunda aile yapısına çok önem verilmiştir. Ailenin bu kadar önemli sayılması, coğrafi olarak çok geniş alanlara yayıldığını gördüğümüz Türklerin varlıklarını devam ettirebilmelerini sağlamıştır. Türklerin aileye verdiği önem akrabalık isimlerinin çok fazla olmasından da anlaşılabilmektedir (Gömeç, 2006: 25).

Ulusal yapının oluşması birçok değer ve davranışın kazanılmasında evlenme törenleri fonksiyonel etkinlik gösterir. Toplumların tarihî ve ekonomik yapıları, yerleşim şekilleri, üretim şekilleri ve gelenekleri evlenme biçimlerini belirler. Türklerde evlenme birçok aşamadan meydana gelir ve her aşamasında belirli âdetleri, uygulamaları, törenleri içerisinde barındırır. “Evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür” (Ölmez-Sökmen, 2012: 333). Kadın ve erkek türünün devamlılığını sağlayan evlenme toplumda kişisel bir davranış olmaktan öte tüm toplumu ilgilendiren bir olgudur. Evlilik bir anlamda ailenin meşruluğu olarak kabul edilir. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, hemen her toplumda ailenin temel unsuru olarak evliliktir.

Ayrıca gündelik hayatın getirdiği yükten yorulan ya da sosyal hayatın verdiği bezginlikle her an patlayabilecek bir harekete sebep olacak halk, düzenlenen eğlenceler vesilesiyle rahatlatılmaktaydı. Şenliklerde düzenlenen oyun ve eğlenceler ise, halkı gündelik hayatın yükünden uzaklaştırması ve bir nevi dinamizm kazandırması açısından oldukça önemlidir. Oyun ve eğlenceler sayesinde rahatlayan insanlar, gündelik yaşamlarına daha sıkı sarılabilmekte ve bu da toplumsal bir rahatlamaya vesile olmaktadır (Arslan, 2006, 117-118).

Türk tarihinin en eski dönemlerinden yakın zamana kadar bakıldığında evlilikle ilgili törenlerin tamamının kağan ve onun yakınları için yapıldığı görülmektedir. Devlet yönetimi içerisinde yer almayan sıradan halkın gerçekleştirdiği düğün ya da benzeri

eğlence faaliyetleri hakkında ne yazık ki fazla bir bilgiye rastlanamaz. Ancak bu törenlere hakkında katıldığı bilinmektedir.

Düğün törenlerinde katılanlara yemek verilmesi bu merasimlerin en önemli özelliklerindendir. Çünkü verilen yemek, özellikle aç insanların doyurulması açısından, birlik ve beraberlik için bir mesaj niteliğindedir. Toylar esnasında verilen bu yemeklere hem devlet yöneticilerinin hem de halkın katılımı gerçekleşmektedir. Özellikle Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinde düğün yemekleri hakkında kayıtların bulunmaktadır. Bu kayıtlarda Sultan'a ait evlilik ve sünnet törenlerindeki masraflar yer almakta ve bu harcamalar arasında yemek giderleri de bulunmaktaydı (Faroqhi, 2005; 186-188). Osmanlı Devleti'nde evlenme törenleri için oldukça fazla harcama yapıldığı da görülmektedir. Düğün ve şenliklerde dağıtılanlar arasında kitaplar, kumaşlar, giyecekler, mefruşat ürünleri, kürkler, saatler, silahlar, gündelik hayatta kullanılabilecek kap-kacak gibi eşyalar, kokular, at ve at takımları gibi çok çeşitli, kimi zaman da kıymetli hediyeler bulunmaktaydı (Arslan, 2006; 157-175).

Düğünlerde gerçekleştirilen faaliyetler eğlence unsuru olmasının yanı sıra askeri becerilerinin de ortaya koyulduğu oyunlara dönüşebilmektedir. Kuşkusuz bu durum ordu-millet olan Türklerin bu özelliğinden ileri gelmektedir. Bu bakımdan Türk askerinin ok atmadaki yeteneğine değinmek gereklidir. Çünkü at üzerinde hareket halindeyken ok atabilen Türkler, bu özellikleri sayesinde pek çok savaşta üstün hale gelebilmişlerdir (Berber, 2009; 4). Bu sebeple ata binmenin önemli bir vasıf olarak kabul edildiği Türk kültüründe, düğünler söz konusu olunca da ata binilmek suretiyle geniş bir alanda gerçekleştirilen yarışlar, yine düğün alanında gerçekleştirilen güreşler gelene de izlettirilerek eğlence haline dönüştürülmektedir (Ögel, 2001; 269) Ata binmek dışında diğer yeteneklerini de düğünlere yansıtan Türkler, bu vasıflarını bir seyirlik oyuna dönüştürmüşlerdir. Örneğin Memlükler hakkında bilgi veren Buğyetül-Meram Gâyetül Garam adlı eserde, Türk beylerinin düğünlerde bir direk dikip, başına bir kabak geçirmek suretiyle oluşturulan hedefe ok atıldığından söz edilmektedir (Ersan, 2006; 83).

Türklerde düğün, yeni bir ev açma, aynı zamanda soyun devamı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla aile önemli bir görevi de yerine getirmiş olur. Ailenin oluşumundaki ilk adım olarak görülen düğün olgusu ise, eğlence kültürünün bir ögesi olmasının yanı sıra, aileye giden bir yolun başlangıcı olduğu için önemli görülmüş, bu yüzden bazı düğünlerde dini uygulamalar da görülmüştür (Berber, 2009; 3)

“Kahramanların evlenmeden önce, alacakları kızı veya kızın yakınlarını kendileriyle evlenmeye razı etmek için çetin savaşların altından kalkmaları gerektiği motifi, Türk destan geleneğinde önemli bir yer tutar” (Sağol, 2002: 265-268).

“...evlilik konulu arkaik destanlarda (Alıp-Manaş, Bayan Toolay, Kozın-Erkeş, Er Töştük, vb.), olağanüstü şekilde doğan, olağanüstü özelliklere ve yardımcılarına sahip olan kahramanın kendisine eş aramak için gurbete çıkması ve almak istediği kadın için karşısına çıkan engelleri aşıp kızın babası ya da bizzat kız tarafından konulan şartları yerine getirdikten sonra müstakbel eşini alıp obasına geri dönmesi söz konusudur. Bu destanlar, bünyelerinde mit ve masal unsurlarını yoğun bir şekilde barındırdıkları için kahramanlar, tanrısal kızlara dahi talip olarak müstakbel eşlerini alabilmek için göksel varlıklarla da mücadele edebilmektedirler” (Aça, 2000: 18).

“Eski Türk âdetinde yiğitliğini ispatlayarak evlenmeye hak kazanan erkek, evleneceği kızda da erkeğe yaraşır özellikler arar. Nazlı bir kız ona göre değildir, evleneceği kız kendisi gibi ok atmalı, kılıç kullanmalı, dövüşmeli, güreşmelidir. Böylece kadın ve erkek birlikte savaşta veya barışta her türlü zorluğa kahramanca göğüs gerebilirler, birbirlerine destek olabilirler, birlikte düşmana karşı savaşabilirler. Evlenecek kimselerde denklik ön plandadır. Denklik aranır, ama erkek kızdan üstün olmalıdır” (Sağol, 2004: 301).

Kahramanın kızı almasının yolu yiğitliğini göstermesidir. Çünkü eski Türlerde kız ancak kahramanla bahadırlığı için evlenir. Altın Periste'nin kardeşini Altın Kağan'a vermek istemesinin nedeni de onun kahramanlığıdır. Evlilikler aynı zamanda dostlukları da pekiştirir. Dostluklar kurulan akrabalıkla güçlendirilir.

Kahramanların, kız kardeşlerini dostlarıyla evlendirirken, evlenecek kızların da görüşlerinin alındığı görülür. Zorla bir evlilik söz konusu değildir. Kahraman kız kardeşine, halasına yahut baba kızına fikrini sormakta, kızın gönlü varsa evlilik gerçekleşmektedir.

“Destanlarda yiğitler ya evlenirlerken yiğitliklerini ispatlarlar, ya gelinle veya diğer taliplerle dövüşürler, ejderhalarla savaşır veya başka yollarla hüner gösterirler. Bazen nispeten kolay bir şekilde evlendikleri görülür, ama destanlarda hiçbir şey kolay değildir. Evlendikten hemen sonra huzura kavuşulmaz, ya bir kaçırma olur veya savaş çıkar veya kız babası kızını vermekten vazgeçer veya başka önemli bir şey olur ve güveyi eşine kavuşmak için yine yiğitlik göstermek zorunda kalır” (Sağol, 2002: 269).

Evlilik törenlerinde gerçekleştirilen bir diğer uygulama ise kızın verilmesi durumunda erkek tarafından getirilen içkinin içilmesidir. Erkek tarafından getirilen içkinin içilmesi kızın rızasının olduğunun ve evliliğin gerçekleşeceğinin işaretidir.

Şor kahramanlık destanlarına bakıldığında kahramanların tümünün geleneksel bir biçimde evlenecekleri kızı babasından, kardeşinden veya kendilerinden istedikleri görülmektedir. Kız kaçırma veya ganimet yoluyla evliliklere rastlanmamaktadır (Bars, 2014; 364).

İncelediğimiz destan metinlerinde, evlenme ile ilgili birçok uygulama mevcuttur. Destanlarda gerek evlilik öncesi kız isteme, gerek evlilik türleri, gerekse evliliğin şartları hakkında birçok bilgiye rastlanılmıştır:

Kahraman evlenmek istediği kıza bazen baba yurduna giderek talip olur bazen de kendisi tek başına yaşayan kıza evlenme teklifinde bulunur. Bu teklifte ateşimizi yakıp yatağımızı bir yere hazırlayalım, hayatımızı birleştirip tek vücut olup yaşayalım tabirleri kullanılmaktadır. Kızın babadan istendiği durumlarda kızın fikrinin alındığı destanlarda görülmektedir. Ayrıca, destanlarda bazen tehdit ile kızın alındığına da rastlanmıştır.

Kimi zamanda kahraman kıza evlenme niyetini söylediğinde kız bazı şartlar ortaya koyar. Bunlar kahramanla güreş tutma, kızın kaybolan anne-baba, ağabey gibi akrabalarının kaçırıldıkları yerden kurtarılması nev'indedir. Kahramanın savaştığı bahadırların kızının, kardeşinin veya ablasının kendisine, oğluna veya bir dostuna verilmesi koşulu ile canını bağışladığı kişiler de bulunmaktadır. Bu kez şartı sunan erkektir.

Genellikle kahramanın evleneceği kişi kutsal kitapta yazılmaktadır. Kahraman eşinin tayin edilmesi için anne-babası veya bir büyüğünün yanına gittiğinde kırk kat odada sandığın dibinde saklanan bu kutsal kitaptan bakılarak kahramana eşi söylenir. Burada kahramanın evlenirken büyüklerine danışması ve onların fikirlerini alması atalara gösterilen saygının emaresidir.

Destanlarda kıza dünür gidilirken elin boş olması hoş karşılanmamaktadır. Hatta dünür giderken en sert içkinin en güzel etin götürülmesi âdete bir gelenek haline gelmiştir. İşte bahadırın kağana sunduğu bu içkiden içmesi veya verilen hediyeleri kabul etmesi bu evliliğe onay verdiği anlamına gelmektedir.

Genellikle kahramanın istediği kızı ile birden çok kişi evlenmek istemektedir. İşte bu yüzden kağan kızını vereceği kişiyi belirlemek için bit yarış düzenler.

Bazen iki dostun düğünleri aynı anda aynı yerde yapılır. Hatta destanlarda üzerine kuma getirme ve birden fazla eşle evlenme motifine rastlanmaktadır.

Kağan kızını verdikten sonra kız evinde bir toy kurulur. Fakat aynı toy ver hatta kızın düğünü çok şaşalı ve uzun olmaz düşüncesine dayanarak kısa ve sade tutulan bu toyun daha gösterişli ve daha uzun süren bir şekli de erkek evinde kurulur.

Kızını veren kağan malının yarısını kızına bölerek verir. Yanına ona yardım etmesi için hizmetçi bahadır ve güzel kızlar verir. Kızına çeyizlik hazırlar. Nadiren de olsa kızın yurdundaki malı ve halkı almadığı, kendisinden sonra halkı ve malı yönetecek kağanı seçerek eşi ile ata yurdundan ayrıldığı tespit edilmiştir. Bütün bunlardan farklı olarak Kara Kağan destanında Altın Arığ ile evlenmek isteyen Katkancıla alçak da olsa dağım var sığ da olsa suyum var, Altay'ıma dönelim diyen bahadırların aksine, eşinin yurdunda kalmayı teklif etmiştir.

“Yiğit demiş:

“Yurdum yok benim.” demiş.

“Ben burada yaşarım” demiş.

“Mal bakarım,

“Halk bakarım!” demiş.

Kız der:

“Mal da hazır,

“Halk da hazır.” demiş.

Yaşayıp kalırlar”. (Ergun, 2006: 438)

Destanlarda kızı alan kahraman eşini yurduna götürmek için onu, altın yüzük, bileği taşı, yumurta, altın püskül gibi nesnelere çevirerek yurduna götürür.

Sibiryaya Türklerinde yapılan evliliklerde sınıf farklılıkları göz önünde bulundurulmaktadır. Kağanın oğlu, kağanın kızıyla; bir çoban ise bir hizmetçi ile evlenmektedir.

Sibiryaya Türk destanlarında toyun başlangıcından sonuna kadar yapılan uygulamalar aşağıda sıralanmıştır:

*Kız gelin giderken ona anne babası tarafından sandıktan çıkarılan ipek giyişiler, deri çizmeler, renk renk nakışlı kürkler, kara tilkiden başlığı giydirilir

*Kız gelin gönderilirken Kağan malının yarısını böler. Çeyizler gönderilir.

*Gelin olan kıza babası tarafından yüz bahadır ve yüz genç kız yardımcı olması için verilir.

*Kızı alıp yurduna dönen bahadır kojonlarla karşılanır.

*Toy halka elçiler tarafından duyurulur.

*Misafirleri çağırmak için elçiler görevlendirilir. Toya aksaklar atlı, körler, kılavuzla getirilir.

*Toy yeri süslenir.

*Kara halk toplanır. Toy yeryüzünün yetmiş kağanı gelir.

*Toyu yöneten biri bulunmaktadır. Bu ağabey, kardeş, abla, hala, teyze ve abla olabilmektedir.

*Toylar bazen kağanın sarayında yapılırken bazen de halkın yaşadığı yerlerde de yapılmaktadır.

*Toya gelenler en güzel kıyafetlerini giyerler. Kadınlar torğı ve ipek mantolarını giyerler. Zaman zaman düğünlerde sınıfsal çatışmalar görülmekte ve yırtık elbiseli, kötü giyimli kişilerle aynı tabaktan yemek istemeyen zengin kadınlar uyarılır.

*Damat süslü ipekten elbiseler giyer.

*Gelinin saçları gümüş saçlı iki gelin tarafından taranır. Geline altın ve gümüş saç örgüleri takılır. Kızın saçları kadınlığa geçiş ritüeli olarak nitelendirebileceğimiz altmış belik örgüden çözülüp iki belik şeklinde örülür. Bu bazen işi eli mahir kadınlar, bazen hizmetçi kızlar, bazen evlenecek kızın kuması yapmaktadır. Gelin kızın saçları kırk odanın dibindeki altın perde arkasında örülür.

*Geline altın ipek başörtüsü bağlanır. Eline altın purba konulur.

*Yılkı sağılıp kırmızı edilir, inek sağılıp çegen edilir. Kız kara ve ak deve kesilir. Düğün çorbası yapılır.

*Dağ gibi et, deniz gibi içki hazırlanır. Kırk yerde ateş yakılıp et kaynatılır.

*Düğün için yüz deve eti kesilir. Doru ve kır argırlı yıldı kesilir. Hızır aygır kesilir. Hizmetçiler bu etleri ve içkileri düğün yerine taşır. Yetmiş çeşit yiyecek hazırlanır. Altmış türlü baharatlı yemek sunulup, sert içkiler içilir.

*Altın ve bronz masalar kurulur. Kırk masa halk için hazırlanır. Alp yiğitler altın taburelere altın masalar oturtulurken pehlivanlar bronz masa ve taburelere otururlar. Bu bir sınıf farkı olarak görülmemelidir. Çünkü Sibiry Türk destanlarında üstünlük ancak yiğitlikle olmaktadır. Misafirler bazen de başköşeye altı kenarlı altın keçeyle oturtulurlar.

*Toyun güzel bir şekilde ilerlemesi için tanrıya kurban sunulur.

*Toyda altın ve gümüş takılar takılır.

*Toyda aç, çıplak, zengin, fakir herkes doyar. Toya gelen hayvanlar bile semizleşir, kuyrukları havaya kalkar. Toyda giyimsizlere giyim verilir. Toya katılanlara hediyeler sunulur.

*Toyda kişiden üstün kişi yoktur. Toy herkes için yapılır. Hatta kendisini toyda üstün gören kişiler kağan tarafından uyarılır.

*Toyda güneşe ve ateşe saygılar sunulur.

*Toy esnasında saç bayramı tertip edilmektedir.

*Düğüne katılan kızlara boncuk dağıtılır.

*Toyda ay yarışları düzenlenir. Yarışta önde giden atlara ay gümüşlü ak ipek örtü bağlanır. Güreşi kazanan erlere ise but kemiği ödül olarak verilir.

*Dokuz yıl toy altı yıl da şölen düzenlenir. Zamanın nasıl geçtiği anlaşılmaz. Kışı omuzlarına düşen yağmurdan, yazı ise omuzlarının kurumasından anlarlar. Fakat eğer kurulan bir kız toyu ise kısa tutulur.

*Düğünün dağılması için buyruk verilir. Yeri olan yerine suyu olan suyuna döner.

*Toydan evlerine dönecek olan kişiler için azık hazırlanır.

*Düğüne gelen misafirlere giderken et pay edilir. Toya katılan insanlar bütün toydan kalan yemeği evlerini hayvanlar ise yuvalarına taşırlar.

*Düzenlenen toydan memnun kalanlar dua ve alkış ile memnun kalmayanlar ise kargışlarla toydan ayrılırlar.

*Kazanlar tükenince halk dağılır.

*Toy bittiğinde dünürler yaşadıkları müddetçe dost olacakların söz vererek ayrılırlar. Aşağıda destan metinlerinden toy ile ilgili uygulamaların olduğu kısımlar sıralanmıştır:

Sibiryâ Türk destanlarında tespit edebildiğimiz toylar şu şekildedir:

Altay destanı Alıp Manaş'da, destan kahramanı Alıp Manaş hem hiçbir erkeğin görmediği dünya güzeli Erke-Karakçı adlı kız ile evlenmek hem de Ak Kaan ülkesinde ölen yiğitlerinin öcünü almak için çıktığı yolda düştüğü tuzaktan kurtularak ülkesine geri döner. Döndüğünde karısı Kümüljek-Aru'nun, kendisini kurtarması istendiği halde öldüğü haberini ülkesine getiren Ak-Köböñ ile düğününün olduğunu görür. Düzenlenen eğlence şöyle tasvir edilir:

“Biraz daha gidince
Düğün evine vardılar.
Halkı yarıp geçip,
Kümüljek-Aru'nun eşiğine geldiler.
Altın eşiği açıp,
Kan- Çüreñkey çekildi.
Garip-kel eşikten baktı.

Ak-Köböñ bahadır,
Süslü elbise giyip,
Törde oturmaktaymış.
Kümüljek-Aru gelinin,
Gümüş saçını sekiz gelin,
İki yanında taramaktaymış”. (Ergun, 1998:
236-239)

Destanın devam eden kısmında eşinin düğün hazırlıkları içerisinde olduğunu gören Alıp Manaş şekil değiştirerek eşiyile konuşur. Bu tasvir, Dede Korkut Hikâyelerinin biri olan Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek ile de benzerlikler göstermektedir.

“Bunu gören Garip-kel,
Sümüğünü salyasını silip,
Şöyle şarkı söyledi:
‘Güzel hoş saçımı,
Taratıyor musun Kümüljek-Aru?
Evleneceğin o eşi,
Seçip aldın mı Kümüljek-Aru?’
Bunu duyan Kümüljek-Aru
Sekiz gelini yana itti.

Ve şöyle cevap verdi:
‘Güzel hoş saçımı
İsteyip ben süsletmedim.
Yaşadığım eşimi,
Kötüleyip kovmadım.
Gümüş olan saçımı,
İsteğimle açıp ördürmedim.
Gözüm düşen eşimden,
İsteyip ben ayrılmadım’

Bunu duyan Ak-Köbön
 At kamçısını hemen aldı.
 Eşikteki kötü keli,
 Savurup uzaklaştırdı.
 Tekrar gelip otururken
 Garip-kel tekrar geldi.
 Eşik önünde çöküp,
 Şöyle şarkı söyledi:
 ‘Altı kulaklı demir kazandan,
 Ak-Köbön aş yiyecek.
 Altı kat yumuşak döşeğe.
 Ak- Köbön bahadır yatacak.
 Yedi kulaklı bahadır kazandan,
 Alıp-Manaş artık içmez.
 Yedi kat kunduz döşeğe,
 Alıp-Manaş bir daha yatmaz’

Ona tekrar cevap vermeye
 Kümüljek-Aru söyledi:
 ‘Altı kulaklı kazandan,
 Her kim olsa yediririm, (beslerim).
 Altı kat döşeğim,
 Alıp-Manaş’ın döşeğidir.
 Yedi kulaklı kazandan,
 Yedi kişiyi doyururum.
 Yedi kat kunduz döşeğim,
 Yalnızca Alıp-Manaş’ın döşeğidir.’
 Onu duyan Ak-Köbön,
 Kızıp hiddetlendi,
 ‘Sen keli, seni ben,
 Başını kesip buduna sokarım
 Budunu kesip başına sokarım’ ”. (Ergun,
 1998: 239-243)

Bu tehditler üzerine Garip-kel şenlik ortamından kaçıp uzaklaşır. Ak- Köbön ne yapsa da peşinden yetişemez. Garip-kel tekrara döner gelir. Eşine Alıp Manaş’ın dönüp geldiği durumda neler yapacağını sorar:

Garip-kel tekrar söyledi:
 ‘Ak-Boz at sağ olup,
 Çakısına gelse ne olur?
 Alıp-Mana ölmeyip,
 Dönüp gelse ne olur?’
 Onu duyan Kümüljek-Aru
 Sekiz gelini kenara itti.

Eşik önüne koşup geldi.
 ‘Ak-Boz çakısına gelse,
 Altın tüyünü okşardım.
 Alıp-Manaş dönüp gelse,
 Güzel dudaklarını öperdim.’ ”. (Ergun, 1998:
 243-245)

Bunu duyan Alıp Manaş heybetli kılığına döner. Ak-Köbön turnaya dönüşüp kaçır. Fakat Alıp-Manaş, Ak-Köbön’ü ve zalim Ak-Kağan’ı öldürür ve bu zaferin şerefine bir toy düzenler.

Altay-Buuçay adlı Altay destanında ise destan kahramanının eşi Ermen Çeçen ve kızı Caraa Çeçen Altay-Buuçay’ın ava çıkmasını fırsat bilerek ona ihanet etmiş, Aranay ve Şaranay kardeşler ile evlenmişlerdir. Aranay ve Şaranay kardeşler ile bir olup Altay-Buuçay ve oğlu Erkemel’i öldürerek toy düzenlerler.

“Büyük kardeş Aranay
 Ermen Çeçen hatunu aldı.

Küçük kardeş Şaranay
 Caraa Çeçen kızını aldı.

Dokuz gün düğün yapıp,
Burada eğlendiler.
Bu işin sonunda,

Felaket olacağını bilemediler,
Öylece eğlenip durdular”. (Dilek, 2002: 209)

Altay Buuçay oğlu Erkemel’i diriltmenin yolunu aramaktadır. Kamçı Cereen’den Erkemel’i diriltmenin tek yolunun Teñeri Kağan’ın kızında olduğunu öğrenir. Gider kızı kaçırıp gelir ve oğlunu diriltir. Fakat Temene Koo kız Erkemel’i dirilterek tekrar babasının yanına gittiğinde, babası kendisini dinlemeyerek orta dünyaya indiği için yukarı dünyaya kızını kabul etmez, beddua eder ve yurdundan kovar. Bunun üzerine tekrar orta dünyaya dönen Temene Koo ile Altay Buuçay evlenmeye karar verirler. Eğlence başlar:

“Aranay, Şaranay’dan gelen halk
Altay Buuçay’ı takip eden halk
Her yerden gelip varmış,
Evlerini tutmuşlar.
Yılkı sağıp, kıımız etmiş,
İnek sağıp, çegen etmişler.
Burada eğlence başladı.
Bahadırı kojonla karşıladılar.
O günden alıp şimdiye kadar
Onların eğlencesi bitmedi.

Ulu, güçlü Altay Buuçay
İnsanların düşüncesinden çıkmadı.
On nesle destan oldu,
Otuz neslin kojonuna girdi.
Halk onu şöyle övdü:
‘Kanatlı yaradılışlı Kamçı Céeren
Hiçbir zaman yaşlanmasın!
Halkın sevgilisi Altay Buuçay
Uzun nesiller boyu unutulmasın!’”. (Dilek, 2002: 228)

Kozın Erkeş adlı destanda ise Ak Bökö’nün yaşlılık zamanında olan oğlu Kozın Erkeş Kutsal Bilgelik kitabında kendi kaderi olarak yazılan Bayım Sur adlı kızı almaya giderken yolda Karatı Kağan’ın çobanı Kodur Uul ile karşılaşır. Aralarında bir sohbet başlar ve Bayım Sur genç kızın üç gün içinde Altın Sabar ile evleneceğini öğrenir:

“Kiliñ kara ata binen
Nasıl bahadırsın, ne yapıyorsun,
Nereye gidiyorsun?
‘Hangi Altay’a gidiyorsun?’
‘Karatı Kağan’ın malını yöneten
Kodur Uul bahadırım.
Mallar nasıldır diye
Geziniyorum’ diye
Kodur Uul cevabını verdi.
Ondan sonra iki bahadırın
Lafı, sohbeti koyulaştı.
Eti, yağı pişirip,

İkisi yiyip, eğlendiler.
Böylece oturup dururken,
Kodur Uul
Kozın Erkeş’e şöyle söyledi:
‘Sana yarayacak kız
Benim yanına gittiğim Kara Küreñ atlı
Karatı Kağan’da var.
Benim de aklım ondaydı.
Güzel, muhteşem kız idi.
Karatı Kağan’ın gazabından korkup,
Bu düşüncemi söyleyemedim.
Ondan beri yedi gün geçti,

Yerle göğün birleştiği yerde yaşayan
 Yedi birbirine benzer Çeti Sabar
 Yedi kardeşler dünür geldi,
 Küçük kardeşleri Altın Sabar'a
 Kızını vermeye
 Karatı Kağan söz verdi.
 Birçok matara rakı içti,

Birçok çeşit hediye aldı,
 Üç günün başında
 Çocuğu Bayım Sur'u
 Altın Sabar bahadıra
 Sağ eliyle verir,
 İki örgü ördürür.' ". (Dilek, 2002: 263-264)

Evlenilecek kızın ailesine bir takım hediyeler ve yiyecek-içeceğin sunulması destanlarda sıklıkla görülmektedir. Ayrıca incelediğimiz metinlerde kızın saçlarının kadınlığa geçiş ritüeli olarak elli veya altmış örgünün sökülerek iki örgü şeklinde örülmesi ve damada kızın sağ el ile verilmesi motifleri de destanlarda yer almaktadır.

Altay destanı Kozın Erkeş'de, kaybolan Erkin Koo adlı kardeşini arayan Kökin Erkey'in yolu Boro Teltey'in yurduna düşer. Bu yurttta Boro Teltey'i kızı için yarışlar düzenlendiğini öğrenir. Halk telaş içindedir:

"Çok yol gitmeden,
 İkinci kağanın yerine ulaştı.
 Hayvanların durduğu yeri geçerek,
 Halkın yaşadığı yere geldi.
 Yol başına vardığında
 Yüz deve et yüklenmiş
 Erkekli, kadınlı insanlar gidiyordu.
 Kökin Erkey onlara ulaştı.
 'Bu kadar çok etle içkiyi
 Nereye götürüyorsunuz?' diye
 O insanlara sordu.
 O insanlar arkalarına baktılar,
 Güçlü bahadıra cevaplarını verdiler:
 'Bay Çookır ata binen
 Boro Teltey kağanın
 Biz halkıyız.
 Kağanımızın tek kızı
 Evleniyor diye buyruk geldi,

Et, içki alıp getirin denildi.
 'Onun için gidiyoruz'
 Bunu işiten Kökin Erkey
 Onlara katıldı.
 'Kağan kızının evlenmesi
 Halka güçlük vermemeli' diye
 Şaşırıp kendi kendine düşündü.
 Bir süre yol aldıktan sonra
 Boro Teltey kağanın
 Ak sarayı göründü.
 Ak sarayın yanında
 Halk kara ağaç gibi toplanmış.
 Bronz kazanlarda et kaynatılmış.
 Altın kazanlarda içki yapılmış.
 Ak otlakta güneş kızışmış,
 Kojon, kopuz sesleri artmış,
 Oyunların ayak sesleri duyuluyordu".(Dilek,
 2002: 182-183)

Destanlarda toyu olacak kişi genellikle kağanın tek kızı veya tek oğludur. Bu yüzden kağan anlı şanlı bir toy kurar. Yüz hizmetçi toy da yenilecek etleri ve içilecek içkileri toyun yapılacağı mekâna develere yükleyip götürürler. Ak otakta altın kazanlarda

içkiler yapılmış, kojonlar söylenip, kopuzlar çalınmaktadır. Halk o kadar çok oynamaktadır ki ayak sesleri her yerden duyulmaktadır. Toylarda eğlence vazgeçilmez bir unsurdur.

Altın Ergek adlı Altay destanında ise, Agay Taacı ile Kögöy Taacı kardeşlerin yardım isteği sonucunda Cer Tepenek'i yenen Altın Ergek, Agay Taacı ile Kögöy Taacı kardeşlerin kız kardeşi Altın Küskü ile evlenir.

“Altın Küskü şimdiyse,
Parmağıyla kaval çaldı,
Bildiği kadarıyla türkü söyledi.
Parmağıyla kaval çaldı,
Kıvrak türkü söyledi.
Güzel sözlerini
Yiğit delikanlılar dinledi.
Ezgiyle söylediği türküsünü
Dinleyip kadınlar şaşırdı.
Alpların geleceği yollara
Altın masa kurdular.
Pehlivanların geleceği yerlere
Bronz masa donattılar.

Altmış çeşit yiyecek yapıp,
Yetmiş çeşit yiyecek hazırlayıp,
Halk onları karşıladı.
Halk bunları taşıyarak geldi.
Ulu bahadırların güzel kız kardeşini
Karşılayıp dağdan saraya götürdüler.
Altay’ında toy oldu,
Halk sevinip eğlendi,
Onların yerinde şölen oldu.
Halk iyice coştı.
Bahadırım Altın Ergek
Rahat, huzurlu yaşadı”. (Dilek, 2007a: 463-464)

Destanda alpların geleceği yola altın, pehlivanların geçeceği yollara bronz masa koyulması toyda bahadırların yiğitliklerine göre muamele gördüklerini göstermektedir. Toylarda statü farkı ancak güç ile iledir. Toy esnasında yapılan mücadele sonrası, kızı almaya hak kazanan kişi, en güçlü olan bahadırıdır.

Temene-Koo destanında, Karatı Kağan damadına tuzak kurmak için, damadına haber göndererek bir kuşun zor sığabileceği kapalı bir çit yaptırır. Daha sonra düzenlediği şölene damadını davet eder. Toyda misafirin yetmiş pehlivan tarafından atından indirilip, altmış türlü baharatlı yemeğin ve sert içkinin sunulduğu görülmektedir:

“Bir süre geçtikten sonra,
Kaynatası Karatı Kağan’dan
Elçi geldi:
‘Kaynatanız Karatı Kağan
Hemen gelsin diye çağırıyor dedi.
Toy, şölen oluyor,
Gelip bulunsun diye emrediyor’ dedi.

Bahadır delikanlı Temene Koo
Duyar duymaz hemen,
Atı Tekpir Ceeren’i eyerleyip,
Yola çıktı.
Temene Koo gelince,
Altmış pehlivan atını aldı,
Yetmiş pehlivan koltukladı,

Taş saraya soktular.
Baş köşeye altı kenarlı
Altın keçeyle oturttular.
Karatı Kağan'ın eşiyle
İki yana oturdular.
Altmış türlü baharatlı yemeği

Altın tabakta sundular.
Şimdi Temene Koo'yu
Sert içkiyle ağırladılar.
Temene Koo aracan içip,
Sarhoş oldu". (Dilek, 2007a: 408-409)

Üç Kulaktu Ay Kara At adlı Altay destanında ise, Kan Toodiy, Kan Biley'in kızı Altın-Kıldığa'yı Togus Toglak Baş'ın elinden kurtarır. Daha sonra kutsal kitapta Kan-Todiy ile Altın Kıldığa'nın birbirlerine eş olarak yaratıldığını görüp yedi yıl sürecek bir toy düzenlerler:

“Ak-çaldar atlı Kan-Biley
Şöyle konuştu:
‘Aa, yavrularım, dedi,
Kutsal kitabınızı okuyun,
Kâğıdınıza bakın’, dedi.
Yaratıcı sizi eş mi yaratmış?
Kürek kemiğine bir mi yazılmışınız?
dedi.
Kutsal kitaplarını açıp okusalar,
Ak kâğıtlarını tutup baksalar ki,
Yaratıcı onarlı bir yaratmış,
Kürek kemiğine bir yazılmışlar,
Yatacak yatakları birmiş,
Birisi alacak, diğeri ona varacakmış.
Yeniden
Dağa denk et doğradılar,
Deniz gibi içki yığdılar.
Alp Kan-Biley
Halkına duyurdu:
‘Tek kızımın, dedi,
Ulu düğününü yapmak için,
Ulu şöleni tertiplemek için gelin’ dedi.
Uzaktakilere at gönderdi,
Yakındakilere insan gönderdi,
Tekrar düğün yaptı,
Tekrar şölen yaptı.

Altın takılar takıldı,
Alpın yurdu coştı.
Gümüş takılar takıldı,
Pehlivanın yurdu coştı.
Yaz mevsiminin geçtiğini
Omzuna işleyen yağmurdan bildi,
Kış mevsiminin geçtiğini omzunun
Kurumasından bildi.
Altı yıl boyunca içtiler,
Yedi yıl boyunca şölen düzenlediler.
Kazanlar şingirdadı,
Kötü itlerin
Kuyrukları dikleşinceye kadar
Semirip,
Yatarak havlayıp
Ürüyüp durdular.
Kötü insanlar ise
Kulakları kızarana dek
İçip,
Gürültü yapıp, dağıtıcı
Oldular.
İyi insanlar durup şöyle dediler:
‘Kağanın yemeğini’, dediler,
‘Biz yaşlanana kadar da yesek,
Tükenmez’, dediler.
‘Beyin yemeğini’, dediler,

‘Biz ölene kadar da yesek tükenmez’
dediler.

Sulu insanlar suyuna
Dönelim’ dediler”. (Dilek, 2007b: 433-434)

‘Yurtlu insanlar yurduna,

Toylar destanlarda uzun sürmektedir. Öyle ki kışın geldiğini omuzlarına yağan yağmurdan, kışın geldiğini ise omuzlarının ıslaklığının kurumasından bilirler. Yemekle azalmayan toy yemeğini hayvanlar semirinceye kadar, insanlar ise doyana kadar yerler. Ayrıca destanlarda geline altın ve gümüşlerin takılması toy esnasında takı takma töreninin var olduğunu ve gelenlerin hediyeler getirdiklerini göstermektedir. Bu hediye bazen bir takı bazen de yiyecek nev’indedir.

Üç Kulaktı Ay Kara At destanında, Kan-Toodiy’ın oğlu Kan Şoñcılây, Kan-Ötkül tarafından bağlanıp ölüme terk edilmiş önce altı, sonra doksan alpı kurtarıp, Kan-Ötkül ile girdiği savaştan galip çıkar ve onun kızıyla evlenir. Savaş esnasında Kan-Ötkül’e şöyle seslenir:

“Şimdi Kan-Toodiy
Kan-Ötkül’e saldırdı.
‘Kızını
Verecek misin, vermeyecek misin?’ dedi.
Vereceksen,
Vereceğini söyle, dedi,
‘Vermezsen,
Bu yaşayacağın son günün olur,
Kızıl canına kıyarım, dedi,
Çok kanını saçarım’ dedi.
O zaman Kan-Ötkül
Saf kızına
As kürkünden paltosunu örttü,
Samur kürkünden paltosunu giydirdi.
Dağ gibi et doğrattı,
Deniz gibi içki kaynattı.
Ulu toyunu yaptılar.
Ulu şölenini düzenlediler.

Düğün bittiğinde,
Kan-Toodiy oğluna şöyle dedi:
‘Ben dedi, yavrum,
Dönüp, toy hazırlayayım,
Sen sonra dönersin, dedi.
Bu insanı yeri kirli, dedi.
Geyiğin eti kötü, dedi.
Burada fazla kalma,
Peşimden dön, dedi.
Bu yerin atı
Bizim yerimize yaramaz,
At verse de, alma,
Kayınbabanın
Duasını alıp,
Dönersin’ dedi.
Üç kulaklı ay karaya bindi,
Dönüp gitti”. (Dilek, 2007b: 448).

Yine bahsi geçen destanda, Kan-Ötkül, Kan- Şoñcılây ile girdiği mücadeleyi kaybedip kızının düğününü yaptıktan sonra Kan- Şoñcılây bir süre kayınbabasının

yurdunda yaşar. Sonra eşini de alıp yurduna döner. Kan Ötkül, kızının çeyizini hazırlar dua ve nasihatlerle kızını yurdundan gönderir:

“Kan- Şoñcılây dönüp gelerek,
Kayın babasına
Kan-Ötkül’e şöyle dedi:
‘Yerli kişi yerine, dedi,
Yerimi, yurdumu özledim,
Sulu kişi suyuna,
Suyumdan içmeyi özledim.
Beni döndür’ dedi.
‘Hay Allah, yavrum, dedi,
Döneyim diyeni tutmam, dedi,
Dönmeveni kaçırmam’ dedi.
Ak hayvanından
Hayvan bölüp verdi.
Almadı,
‘Şeytanın hayvanı, halkı
Bizim yerimize yaramaz, dedi.
Yalnızca dua et’ dedi.
Kan-Ötkül şöyle dedi:
‘Önünüzden ay ışınsın,
Göğsünüzden güneş ışınsın,
Hoşça gidip,
İyi yaşayın, dedi.
Benim duam size
Bu olsun’ dedi.
Kan- Şoñcılây aldığı kızı
Yıldız benekli atının
Terkisine alıp,
Dönüp gitti.

Yete, yete yettik,
Yerini yurdunu tanıdı,
Başka yurtlar geride kaldı,
Ata yurdunu tanıdı.
Yetip gelsek,
Kan-Toodıy atamız
Dağ gibi et doğramış,
Deniz gibi içki kaynatmış,
Bekleyip duruyormuş.
Girdi ki beşikte
Bir küçük çocuk yatıyor.
‘Kız çocuğu mu, erkek çocuğu
mu?’ diye sordu.
‘Kız çocuğu’ dediklerinde, ses
çıkarmadı.
Düğün yapmaya koyuldular.
Uzaktakine at gönderdiler,
Yakındakine insan gönderdiler,
Halkı, milleti toplatıp,
Ulu toyu yaptılar,
Ulu şölende eğlendiler.
Altın saç örgüleri takıldı,
Alpın yurdu gürüldedi.
Gümüş saç örgüleri takıldı,
Pehlivanın yurdu gürüldedi.
Altı ay içtiler,
Yedi yıl eğlendiler”. (Dilek, 2007b: 450-451)

Maaday-Kara adlı destanda, Köğüdey-Mergen babasına evlenmek istediğini söyler ve babasından bir kız seçmesini ister. Babası, Ay Kağan’ın kızı Altın Küskü ile evlenmesini ister. Ay Kağan’ın ülkesine ulaşmak hem zordur hem de Ay Kağan’ın kızına birçok kişi talip olmaktadır. O bahadır kıyafetlerini giyer, atını hazırlar ve yolda karşılaştığı birbirine eş altı bahadır ile Ay Kağan’ın yurduna varır. Burada düğün hazırlıklarının başladığını görürler:

“Gördüler ki
 Ay Kağan’ın Altay’ı
 Benzeri görülmemiş kadar güzel.
 Sayısı çakıl taşı kadar çok davar
 otluyor.
 Ak yüzlü bir halkı yönetiyor,
 Şifalı sular içiyor,
 Altay’ı yeşil çayırılı
 Ağaçları hep yeşil kavak
 Dağları altından gümüşten,
 Huzur içinde yaşıyor kağan.
 Altay’ında şimdi onun
 Doksan yıl sürecek bir düğün
 hazırlıkları başladı,
 Yetmiş yıl sürecek bir
 şenlik hazırlıkları var.
 Dağ gibi et kestiler,
 Denizler kadar içki yığdılar.
 Atın güzeli yarışa hazır

Yiğitlerin güçlüsü güreşe
 tutuşacak.
 Yaşlılar türkü söylüyor,
 Genç gelinle oynuyor.
 Oyunlar kutlamalar sırada.
 Çoluk çocuğun basacağı yere
 İşlemeli ipek yaymışlar,
 Gelinlerin kızların geleceği yere
 İşlemeli ipek yaymışlar.
 Alplerin geleceği yola
 Altın tabure koymuşlar,
 Pehlivanların geleceği yola
 Bronz masa koymuşlar.
 Yeryüzünün yetmiş kağanı
 Hepsi toplanıp gelmiş.
 Altay’daki altmış kağan
 Hepsi oraya toplanmış”. (Naskali, 2015: 202-203)

Maaday-Kara destanında, yapılan üç yarışı da kazanan kişi olan Kögüdey-Mergen, Altın Küskü’yü alır ve Altay’a doğru yola çıkarlar. Altın Küskü babasının evinden hiçbir şey almadan çıkar. Altay’a gidince hasret giderilir ve düğün başlar:

“Kөгüdey-Mergen dedi ki:
 ‘Durun, durun, anneciğim,
 babacığim,
 Muradıma erdim, dedi,
 Emelime ulaştım, dedi,
 Ay Kağan’ın kızını,
 Altın-Küskü’yü buraya getirdim’
 dedi.
 Dokuz yıl sürecek düğün olsun diye,
 Yedi yıl şenlik olsun diye,
 Bütün halk toplandılar.
 Ayakta duramayan atların semizini
 Yatırıp yüzüp, bayram ettiler.
 Hareket edemeyen semiz

hayvanları
 Devirip soyup şenliği başlattılar.
 Dağ gibi et yığdılar,
 İrmaktan akar gibi içki getirdiler.
 Çoluk çocuğun basacağı yere
 İpek kumaş yaydılar,
 Gelinlerin kızların geleceği yere
 Güzel ipekli serdiler.
 Atların güzelini yarıştırdılar,
 Erlerin güçlüsünü güreştirdiler,
 Dokuz yıl düğün yaptılar,
 Yedi yıl şenlik yaptılar.
 Altından bir yurt kurdular,

Huzur içinde yaşadılar”. (Naskali, 2015: 239- 240)

Destanlarda toyun yapılacağı yerin süslendiği görülmektedir. Çoluk çocuğun basılacağı yere ipek kumaş, gelin kızların geçeceği yerlere güzel ipekler serilir. Bütün halk toplanır. Atların güzeli yarışır, erlerin güçlüsünü güreşirler. Dokuz yıl süren düğün yapılır.

Ayrıca toyun bütün halka duyurulması ve davetlilerin toya katılmasını sağlanması destanlarda oldukça önemlidir. Toy bütün halka eğlenceyi tertip eden kişi tarafından duyurulur dağ gibi et deniz gibi içki hazırlanması istenir, aksakallılar atlar ile körler kılavuz ile toya getirilir.

Hakas destanı Altın Arığ'da, Altın Arığ Han denizin kıyısında yaşayan, dokuz kulaç boyunda Alp Han Kız'ı Çibetey'e almak niyetindedir. Kız ile girilen mücadele sonunda Alp Han Kız, Altın Arığ'a canını bağışlaması için yalvarır. Fakat Altın Arığ'ın bir şartı vardır:

“Alp Han Kız bağırır:

-Olağanüstü şekilde yaratılan Altın Arığ,

Temiz canımı bağışla!

Altın Arığ sorar:

-Çibetey Han'a varır mısın?

Güzel düğün edip,

Bütün halkı memnun eder misin?

Alp Han Kız:

-Varırım varırım

Artık vurmazsan der.

Altın Arığ, Han Kızı bırakmış.

Altın Arığ Çibetey Han'a der ki:

-Peki, Çibetey Han, düğünü

Ettikten sonra,

Halkın yanında

Uzun süre kalmayacaksın,

Anne-babanızın yurdunu

Çabucak dolaşıp geleceksin.

Hayvanları ve halkı sürmeyeceksin,

Kendi hayvanların,

Kendi yurdundaki halk, sana yeter”. (Özkan,

1997: 141)

Kahraman kızın canını ancak dostu ile evlenmesi karşılığında bağışlar. Altın Arığ destanında, Altın Arığ ile Alp Han Kız kavgaya başlar. Altın Arığ Alp Han Kız'ı yener. Çibetey Han, Alp Han Kız'ın yanına gelerek kendisinin çobanını bile yenmeye gücünün yetmediğini söyleyerek kızı zorla da olsa evlenmeye ikna eder. İncelediğimiz metinlerde genellikle kızın evlenmek için rızası alınır fakat zaman zaman güreşte yenilen kız kahraman ile zorunlu olarak evlenmek durumunda kalır:

“Altın Arığ Kız'ın,

Gökyüzünün ufkundaymış gibi,

Saç örgüleri savrularak, uzaklarda

kaybolmuş.

Çibetey Han Alp Han Kız'ın

Yanına gelip söyler:

-Gördün işte,

Benim çobanımda nasılmış,

Atı ise, altın yeleli Ak Boz at,
 Eyer takımı da altın ve gümüşdür.
 Giydiği zırhı da,
 Parlak taş düğmelidir.
 Benimki de öyledir!
 Sen Alp Han Kız,
 Çobanıma da gücün yetmedi.
 Ben, şaka yapmış, oyun olsun diye
 bayılmıştım.
 Ben, öfkelenirsem, seni almayabilirim de,
 Ak kanının dökerim,
 Temiz canını alırım.
 İstersen, yeniden tutuşalım,
 Gene kapışalım.
 Alp Han Kız, yalvararak, der:
 -Hayır, Çibetey Han, tutuşmayalım,
 Köye doğru inelim, güzel düğün edip,
 Bütün halkı memnun edelim.
 Atlarına binip,
 Köye doğru inmişler.
 Alp Han Kız'ın evine gelip,

Altın Arığ destanında, Alp Han Kız ile Taptaan Mirgen Ay Mirgen'in evine misafir olurlar. Altın Nakış yenilmekte olan babası için zamanında Altın Arığ'dan yardım istemiş ve Altın Nakış babasını kurtarması durumunda ömrü boyunca ona minnet duyacağını söylemiştir. Alp Han Kız, verdiği sözü hatırlatarak Taptaan Mirgen ile evlenmesini ister. Alp Han kız verdiği sözü tutmak için evliliği kabul eder. Toy başlar:

“İki kanatlı atı, Han Pozırah'a binip,
 Han Tibet Han,
 Yurduna gitmiş.
 Kanlı Kılıç, Altın Arığ halasını düşünüp,
 Düğün etmemişti.
 İşte o zaman düğün hazırlıklarına
 başlamışlar.
 Taptaan Mirgen
 Altın Nakış ile
 Orada ev yapmışlar.

Attan inip, atlarını
 Yanyana bağlamışlar.
 Alp Han Kız, büyük halkını
 Oraya çağırıp, tellal bağırtmış:
 -Güreşmeğe gücüm yetmedi,
 Konuşmaya sözüm yetmedi,
 Çibetey Han'a vardım,
 'Büyük halkım, iyi şenlikler yapın!'
 Çeşitli, sınırsız halkı
 Derhal toplamış,
 Güzel şenliklere başlamışlar.
 Bitmeyecek düğünleri başlamış.
 Çağrılan halk toplanmış,
 Düğünde, şarkılar, türküler söylenmiş.
 Bitmeyecek düğünleri, dokuz gün
 sürmekteymiş.
 Dokuz günün sonunda
 Çağırdığı halkı,
 Dağılmaya başlamış”. (Özkan, 1997: 143-145)

İki düğünü bir arada,
 Büyük şenliklerle yapmışlar.
 Bitmeyecek düğünde,
 Bütün halk toplanıp gelmiş.
 Bitmeyecek düğünleri,
 Dokuz gün sürmüş.
 Dokuzuncu günün sonunda
 Düğün sona ermiş.
 Bütün halk dağılmış”. (Özkan, 1997: 325)

Ak Çibek Arıĝ adlı Hakas destanında, Kara Han'ı yenip annesi Ay Huucın'ı kurtaran Ak Çibek, Ak Han'ın yurdundan esir getirilenleri de serbest bırakır. Bu alpların içinde Hıyan Han da vardır. Hıyan Han'ın Hıyan Arıĝ isimli kızı çok çirkin olmasına rağmen Ak Çibek Arıĝ'ın sözü üzerine, Kanlı Kılıç, Hıyan Arıĝ isimli kızla evlenir:

“Kanlı Kılıç,
Ak sarayından çıkıp
Halkı idare etmiş:
-Evet, gözü güzel halkım,
Yakasız elbise giymeyin,
Adaletsiz halk olmayın,
Attan yaya gitmeyin,
Atın güzeline binin,
Elbiseden çıplak yaşamayın,
Elbisenin güzeline giyin!
Malın semizini kesip yiyin,
Zayıf mala bakarak
Yıl geçerse,
Mal yerine mal olur!
Halkı, obası onu duyup,
Kanlı Kılıç'ı övmüşler:
-Han olursa hanımız Kanlı Kılıç,
Çıkmayacak canın olsun,
Dağılmayacak yurdun olsun,
Kanlı Kılıç halkına seslenmiş:
-Yad ellerden,

Halkım,
Kız alıp geldim.
Hıyan Arıĝ'ın kızı Hıyan Arıĝ'ı.
Toy olsun, düğün olsun!
Halk toya orada toplanmış.
Ayran, kımız hazırlanırken,
Toy başlatmışlar.
Ezilip yaşayan halkı
Bitmeyecek toy başlatmış,
Toplanıp gelip eğleniyorlar.
İnleyip duran el halk,
Tükenmeyecek eğlence başlatmışlar.
Eğlenip, şarkı söylüyorlar.
Ak Çibek Arıĝ
Başka ak saray hazırlayıp,
İçine girmiş
Toyda eğlencede ayran aşısı içmemiş.
Dokuz gün olunca,
Toy bitip,
Halk dağılıp gitmiş”. (Arıkoğlu, 2007: 321-323)

Hakas destanı Altın Çüs'de, Alp Möke ile Altın Çüs, Kara Han mağlup ederler. Altın Çüs Alp Möke'ye Hıyan Arıĝ kızı almayı teklif eder. Alp Möke böyle çirkin bir kızı almak istemese de kabul eder. Kara Han'ın malını alarak yurtlarına dönerler. Altın Çüs annesini diriltir. Daha sonra Alp Möke ile Hıyan Arıĝ'ın dokuz günlük toyu başlar. Bu kez de evlilik kahramanın dostunun tayin ettiği kişi ile olmuştur:

“Kaybolan kuş ötüşüp,
Zayıflayan at kişneşip,
Çağıra bağıra orada buluşmuşlar.
Sonra dönüp Ak saraya girmişler.
Halkı obası aşısı suyu,

Aşısı yemeği oraya taşımış.
Alplar altın masaya oturup,
Yemek yiyip içki içmişler.
Alp Möke, halkına boyuna buyruk vermiş:
‘Bitmeyecek toy olsun,

Tükenmeyecek eğlence olsun',
Alp Möke'yle Hıyan Arğ'ın toyu
Orada başlamış.

Dokuz günlük toy olmuş,
Dokuz günün sonunda toy bitmiş".
(Arıkoğlu, 2007: 145)

Altın Çüs destanında, Kara Han ile Bora hanın yurdunda savaşan Ak Han'la Üzüm Han onlara Kara Han ile Bora Han'ı yener ve daha sonra babası Alp Möke'ye nice eziyet etmiş Kuğu İney'i tutsak ederler. Daha sonra Alp Han Kız'ın yurdunda kız ile mücadeleye girerler. Mücadelede Alp Möke'ye varması koşulu ile Alp Han Kız'ın canını bağışlar:

"Üzüm Han, Alp Han Kız'ı
Kaldırıp fırlatmış.
Kara yere düştüğünde,
Ortasından oturmuş,
Üzüm Han konuşuyor:
'Alp Möke atama varacak mısın?
Varmazsan, ak kanını dökeyim,
Tatlı canını alayım.'
Alp Han Kız isteksizce

Varacağım, diyor.
Üzüm Han, babası Alp Möke'ye söylüyor:
'Ata kişi Alp Möke,
Alp Han Kız'ı alacak mısın, almayacak mı?
Almayacaksan seni de öldüreceğim,
Seni de yatıracağım.'
Alp Möke tası korktuğundan,
Alacağım diyor". (Arıkoğlu, 2007:191-193)

Altın Çüs destanında, Altın Çüs, Möge Kara Han'la savaşmaktadır. Çaaş Han'ın altı yıldır yenemediği Möge Kara Han'ı Altın Çüs altı günde yener. Daha sonra Çaaş Han'a konuk olurlar. Altın Çüs Çaaş Han'ın kızını Üzüm Han'a ister. Kağan kızını verir ve toy başlar:

"Parlak tüylü, gök boz atlı Çaaş Han
Obaya doğru inelim diye konuşuyor.
Altlarına atlayıp üç alp
Obaya doğru inmişler.
Büyük obanın içinden geçip,
Altın direğe ulaşip, attan inip,
Atlarını bağlıyorlar.
Oradan dönüp ak saraya girmişler.
Orada yeniden selamlaşıp,
Yeniden merhabalaşıyorlar.
Hatırlaşma bittiğinde, Altın Tana kadın
Altın masasını çekip,
Baş yemekten yemek koymuş,
Altın masa başında yemek yiyorlar.
Üzüm Han, Altın Çüs'e bakıp,

Bir kelime etmiyor.
Ayı gibi bakıp oturuyor,
Kurt gibi bakıp oturuyor.
Altın Çüs konuşuyor:
'Şanlı Çaaş Han,
Ay Çarış kızını
Üzüm Han'a verir misin?'
Çaaş Han konuşuyor:
'Evet, sizin gibi kişiye vermeyip,
Hangi kişiye vereceğim.'
Çaaş Han, Ay Çarış kızını
Üzüm Han'a verip,
Obasına, oymağına buyruk etmiş:
'Büyük toy olsun,
Büyük eğlence olsun.'

Boyu, obası toplanıp,
Büyük toy etmişler.

Büyük eğlence başlamış”. (Arıkoğlu, 2007:
197-199)

Altın Çüs destanında, Üzüm Han büyük bir savaşın ardından Alp Han Kız’ın canını babası Alp Möke’ye varması koşulu ile bağışlamıştır. Yurtlarına döndüklerinde Alp Möke’nin karısı Hıyan Arığ bu duruma memnun olmasa da durumu kabul eder. Destanda ikinci eş alınmıştır. Sayısı az olmakla beraber birden çok eşle evlilik incelediğimiz metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Dokuz gün sürecek bir toy başlar. Bütün halk bitmeyecek sandıkları bu toyda eğlenirler. Toyun bitiminde ise halka ikramlarda bulunulur:

“ ‘Şanlı, Alp Möke,
Alp Han Kız’ı kim alıyor,
Sen mi alıyorsun,
Üzüm Han oğlun mu alıyor?’
Alp Möke anlatıyor:
‘Evet, aldığım karım, Hıyan Arığ’ım,
Üzüm Han oğlum öldürmeyip alıp veriyor.’
Hıyan Arığ, kalkıp söyleniyor:
‘Kendin de aldığına
Seviniyor olmayasın.’
Alp Han Kız kapıdan dinliyormuş,
Kapıyı açıp girip gelmiş:
‘Şanlı Hıyan Arığ,
Alp Möke’ye neden söylenip,
Niçin hakaret ediyorsun?
Üzüm Han oğlun öldürmeyerek alıp verdi.
Hıyan Arığ sevmiyorsa, Alp Möke,
Benimle de yaşarsın.’
Yürüyüp, Alp Möke’yi elinden tuttuğunda,

Hıyan Arığ bırakmamış:
‘Peki, darılmayacağım, birlikte yaşayalım
Ondan sonra üzüm Han
Halkına obasına buyruk salmış:
‘Büyük toy, büyük eğlence olsun!’
Halı, boyu bitmeyecek toy edip,
Toplanıp şarkı söylüyorlar,
Bitmeyecek eğlence oluyor,
Bütün halkı eğleniyor.
Dokuz günün sonunda toy bitip,
Bütün halk dağılıp gitmiş.
Kara sarı atlı Üzüm Han,
Han yerine han olup,
Bey yerine bey olup,
Otlatılan malını saymış,
Halka boya buruk vermiş,
Elbisesi olmayana elbise giydirmiş”.
(Arıkoğlu, 2007: 209)

Ay Huucın destanında, Bora Ninci ile Kara Ninci tarafından kaçırılan Han Mirgen, çocuklarını kurtarıp yurduna döner. Daha sonra Kün Tönis Han, Ak Çibek Arığ ve Kün Arığ’ın toylarının henüz yapılmadığını Han Mirgen’e hatırlatır. Han Mirgen buyruk verir ve toy başlar. Ay Huucın destanında da birden fazla eş ile evlilik görülür ve hatta bahadırın aldığı iki eşinde düğünü ilk eşle beraber yapılır. Halk toplanır. Destanda ise düğünü yöneten bir kişinin var olduğu görülür. Yenilen yemekten, kurulacak eğlenceye, yapılan yarışlardan, konuklara verilecek hediyelere kadar her şeyin toyu yöneten kişi tarafından ilgilenildiği görülür:

“Han Mirgen, er güzeli,
 Dönüp dışarı çıkmış,
 Yaşayan çok halkına
 Buyruk ferman göndermiş:
 ‘Ulusum halkım,
 Büyük toya başlayın!
 Gözü güzel halkım,
 Kızın toyunu ediniz!’
 Orada dönüp baktığında,
 Ay Huucın dışarı çıkıp gelmiş.
 Ay Huucın’ı görüp,
 Yeniden bağırması:
 ‘Aygırlı yılki malı
 Sürmeyiniz!
 İnek mallardan sürüp,
 Pay etmeye başlayın!’
 Halkı, oymağı, boyu
 Kara sinek gibi vızıldamış,
 Yılki malı sürmemişler,
 İnek mallardan sürmüşler.
 Bitmeyecek toy başlamış,
 Bütün halkı eğlenmiş,
 Bitmeyecek eğlence başlayıp,
 Halk, oba birikmiş,
 Arı sili Ak Çibek Arığ’ın
 Altmış belliğini çözmüşler,
 Onun iki belliğini
 Alp Han Kız örmüş.
 Elli belliğini Kün Arığ’ın
 Halkın boyun çocukları dağıtmış,
 Güzel eğri belliğini
 İki kuması örmüş.

Omurga almaz belikli
 Üç kuma olmuş.
 Kıymetli ipek elbise giyip,
 Arı sili Ay Huucın
 Kıymetli ağabeyinin toyu düğününü
 Yönetmeye başlamış.
 Altı gün biterken
 Bütün halk birikmiş,
 Yedinci gün geçerken,
 Eğlenmeye başlayan halk,
 Dokuz gün biterken
 Toy düğün etmişler.
 Çok güzel eğlencede
 Ay Huucın dönüp duruyor:
 ‘Ağabeyinin toyu düğününde
 Ay Huucın türkü çağırıp kim çağırarak?
 Yengelerinin toyu düğününde,
 Kardeşi şarkı söylemeye kim söyleyecek?’
 Oraya dönüp, türkü çağırınca,
 Altı günlük yerden sesi,
 Yankılanan, şarkı söyleyince,
 Yedi günlük yerden,
 Kara olan yerine
 Ot çıkaracak şekilde şarkı söylemiş.
 Toy eğlence bitince,
 Bütün halk dağılmış,
 Kazandaki tükenince,
 Halkı boyu dağılmış,
 ‘Kızın toyu kısa olur’,
 Denen şey olmuş”. (Arıkoğlu, 2007: 607-609)

Ay Huucın destanında, Han Mirgen, Ay Huucın ve Altın Teek, Çalat Han’ın yurdunu talan etmeye karar veririler. Çalat Han’ı mağlup ettikten sonra, onun evine varırlar. Çalat Han’ın Çalay Puruhan adlı kızını Altın Teek kardeşine Ay Huucın ister. Toy, düğün olur. Altı günden fazla misafir kalan alplar eğlenip dururlar. Yemek içki

bitince halkı dağılmış, kazana konan tükenince halk boy dağılmış, düğün dernek bitince Altın Teek yerine yurduna dönmeye Çalay Puruhan'dan izin istemişler. Çalay Puruhan kızı da alarak yurtlarına dönerler:

“Çalat Han'ı oğlu
Ak evden dönüp çıkmış,
Ak saray evin önünde,
Dönüp, bağırır:
‘Gözü güzel halkım boyum,
Evin önünde toplanın!
Bitmeyecek toy olsun,
Tükenmeyecek eğlence olsun!
Çalay Puruhan ablamın
Eğlencesini başlatalım!’
Han Mirgen'in çocuğu
Altın Teek'e vardı.
Halkı oymağı boyu
Kara kiraz gibi yığılmış,
Bitmeyecek toy başlamış,
Tükenmeyecek eğlence olmuş.
Korkusuz Ay Huucın
Er güzelleriyle
Han Mirgen ağabeyiyle
Kün Tönis Han
Baş yemekten yiyorlar.
Arı sili Altın Arığ
Altın Teek ağabeyiyle
Ve Altın İrgek kardeşiyle
Birlikte yemek yiyor.
Çember kanatlı
Ak konur atlı
Altın İrgek hazırlanmış:
‘Atamın kıymetli yurduna

Dönmeye gidiyorum.’
Altın Arığ ablası
Birlikte derlenmiş.
Altın Teek, er güzeli,
Kardeşlerini uğurlamış,
Atlarına atlayıp,
Dönüp çıkmışlar,
Ormanı yüksek Çarış zirveyi
İki güzel aşır gitmişler.
Ak kır atın yiğidi
Kara yere basıp koşup gitmiş.
Kanatlı ak konur at güzeli
Han gök bağrına yükselmiş,
Uzaklarda iki güzel
Uğuldayıp kaybolmuşlar.
Altı günden fazla
Misafir kalmış alplar,
Yedi gün geçinceye kadar
Eğlenip durmuşlar.
Toyda eğlencede olmuşlar,
Yemek içki bitince,
Dünya halkı dağılmış,
Kazana konan tükenince,
Halk boy dağılmış,
Düğün dernek bitince,
Korkusuz Altın Teek
Yerine yurduna dönmeye
Çalay Puruhan'dan izin istemiş”. (Arıkoğlu,
2007: 707-709)

Ay Huucın destanında, Çalay Puruhan'ı da alarak güle eğlene yurtlarına dönen Altın Teek, Han Mirgen, Ay Huucın ve Kün Tönis Han, Çalay Puruhan ve Altın Teek'in düğünlerini kendi yurtlarında bir kez daha yapmışlar. Destanlarda düğününün iki kez yapıldığı görülmektedir. İlki kız alındığında kızın yurdunda, ikincisi ise kahraman yurdunda

döndüğünde kendi yurdunda olmaktadır. Ayrıca kişiler birbirinden ayrılırken kötü günde birbirlerine yardım sözü verirler. Destanlarda evliliğin sadece iki kişi arasında değil iki aile ve hatta bütün bir halk arasında bağları güçlendirdiği ve dayanışmayı arttırdığı görülmektedir:

“Han Mirgen, er güzelinin,
Kadınları bağrışıyor,
Kadınların güzelleri,
Ondan sonra derlenip,
Saygı gösterip hürmet ediyorlar.
Büyük güzel yurdunda
Büyük kişi olup,
Han Mirgen, er yiğidi,
Halka boya hükmetmiş:
‘Gözü güzel halkım boyum,
Kızın düğününe başlayalım!
Bitmeyecek toy olsun,
İki kızın toyu düğünü
Aynı gün başlasın!’
Halkı boyu
Kırlangıç gibi kaynaşmış,
Kara sinek gibi
Halkı boyu vızıldaşıp toy etmiş,
Aygırlı malı sürdürmeye
Ay Huucın’a yaltaklamışlar,
Kısır kısrağı öldürmeye
Kız kişiden çekinmişler.
Ay Huucın, kızın güzeli,
Kıymetli ipek elbise giymiş,
Büyük güzel düğünü toyu
Yönetmeye başlamış.

Türküsünü çağırıp, kızın güzeli,

Şarkısını söyleyip dönüyor,
Altından yapılan gerdanlığı
Gün ışığında parıldıyor.
Altı günden fazla
Yiğit atlar sürülmüş,
Yedi gün geçince
Eğlenceye düşmüş eli boyu.
Çalay Puruhan, kız güzeli,
Yurduna sonradan da gelse,
Altmış onun beliği
İki belige örülmüş,
Elli onun beliği
Eğri belik yapılmış.
Önce de gelse, kız güzeli,
Arı sili Kilin Arığ,
Onun iki beliğini
Çalay Puruhan örmüş,
Çalay Puruhan, kız güzeli,
Eğri belige örüvermiş.
Dokuz gün çıkarken
Toy düğün bitivermiş,
Toyda doymayan kişileri,
Seçiliyor,
Ortaya yayılan bittiğinde
Bütün halk dağılmış”. (Arıkoğlu, 2007: 723-725)

Hakas destanı Kara Kuzgun’da, Kara Kuzgun’un aldığı eşi Han Kız, Altın Arığ kıza dünür gelip ölen Hlanır Taycı’yı ak ipek şalını aya ve güneşe tutup büyü yaparak diriltir. Hlanır Taycı gelip tekrar Kara Kuzgun’dan Altın Arığ’ı ister. Üç gün süren bir toy yapılır. Düğün bitince Hlanır Taycı, Altın Arığ kızı altın yüzük yapıp cebine koyar vedasını edip Kara Kuzgun’un yurdundan ayrılırlar.

“Alp doğmuş Hlanır Taycı,
İçeri girip selam verdi
Yaklaşıp tokalaştı:
-Vereceğin kardeşin için
Mi verdim temiz canımı, güzel gücümü?
Diyor Hlanır Taycı.
Onu işiten Kara Kuzgun cevap veriyor:
-Alp olmadığı için,
Güzel gücünü verip, yürüdün mü? – diye,
Kız düğününü yapmak için emir verdi.

Üç günde düğün bittiğinde,
Alp- yiğit Hlanır Taycı
Altın Arığ’ı
Altın yüzük edip,
Altın cebin dibine koyup,
Vedasını edip,
Kızıl kır ata atlayıp,
Bağırarak kamçı vurdu,
Sıçrayarak dört nala koştu”. (İlgin, 2008: 55-57)

Kara Kuzgun destanında, Altın Saraçı kaçırılan kardeşini kurtardıktan sonra kara ırmağın kıyısındaki köye geldiğinde Hodır Tas’ dönüşüp, Kara Molat’ın zorla getirdiği Altın Sas ile düğününün olduğu yere gelir. Kız Hodır Tas’tan yardım ister. Hodır Tas ise Kara Molat Alp’i öldüreceğini fakat bunun karşılığında kendisi ile evlenmesini istediğini söyler. Kız Hodır Tas’ı kandırırım düşüncesi ile durumu kabul eder. Hodır Tas ise Altın Sas’ın kendine varacağını bütün halka duyurur.

“-Kara Molat’ı öldürürsen,
Gelip sana varayım, - dedi.
Onu işiten Hodır Tas
Bütün halka seslendi,
Kulağı delikler duydular:
Gözleri keskinler gördüler:
-Güzel kız Altın Sas
Bana varacağını söyledi, - deyip,
Ak saraya girerek,
Kara Molat’ı iki ayağından
Tutup ak saraydan
Çıkarıp at bağlanan
Altın direğe başını vurup yarı.
‘Yaşı benimle yazılan,
Kaderim birlikte koşulan
Altın Sas’, - dedi.
Hodır Tas, koşarak
Altın Sas’ı kucaklıyor.
Altın Sas var yok diliyle sorar:
-Evlenmeye ben evlenirim,

Büyüten abam Sarı Han izin verirse.
Onu işiten Hodır Tas
-Peki, peki, - dedi.
Kara Molat’ın yurdunda
Toy- düğün bitti diye,
Hodır Tas, uyuz konur atını çözüp,
Atlayıp uzaklaştı.
Ere varan Altın Sas,
Hodır Tas’a yakın
Yürümeye tiksiniyor,
At önünde koşuyor.
Kız alan konur atlı Hodır Tas
Ay ardınca koşuyor.
Gözü yaşlı Altın Sas koşturuyor,
Kahkahalarla da Hodır Tas koşturuyor.
Hiç ara vermeden,
Sarı Han’a vardılar.
Uyuz Konur atlı
Hodır Tas’a varıp,
Evleneceğime zavallı kendim

Öylece kalıp öleyim”. (İlgın, 2008: 109-111)

Kara Kuzgun destanında, kendisini Kara Molat ile evlenmekten kurtarıp babası Sarı Han’dan isteyen Hodır Tas’ın aslında Altın Saraçı olduğunu anlayan Altın Sas, Altın Saraçı’nın peşinden gider. Eğer kendisini almazsan temiz canını orada alıp ölülerin bulunduğu Ak Üzüt ülkesinde birlikte yaşamayı teklif eder. Daha sonra onunla evlenmeyi kabul eden Altın Saraçı tekrar Sarı Han’ın ülkesine gelir. Toy düzenlenir. Altın Saraçı aldığı eşi Altın Sas’ı altın yüzük edip sağ cebine koyarak kendi yurduna doğru yol almak için ihtiyar Sarı Han’ın ülkesinden ayrılır:

“-Almaya ben güçlüyken,

Niçin istemedin?

Uygun olmayan hediye ile

İstedim seni, güzel

İstenmeyen kişiyi zorla

Alacak kişi değilim ben, - diyor,

Hoş ve güzel kız Altın Sas,

Çekiştirmeden, dönüyor.

At bağlanan altın direğe

Sapsarı atı bağladı,

Alp Altın Saraçı’yı

Kolundan tutarak koltuğuna dayıyor,

Büyük yurda giriyor.

Sarı Han, bütün halkını çağırıp,

Kızın düğününü etti.

Kızın düğünü kısa olur diye,

Bir günde düğünü bitirdiler.

Bütün halk dağıldıktan sonra

Alp Altın Saraçı

‘Yerli kişiyi yerimde kabul ettim,

Yurtlu kişiyi yurdumda kabul ettim’

Dedi.

Sarı Han Altın Saraçı’yı

Altın sofraya oturtuyor.

Yemeğin tatlısından

Ziyafet çekiyorlar.

Öncekini şimdiki ediyorlar,

Şimdikini önceki ediyorlar.

İhtiyar Sarı Han

Altın Sas zorlanarak elini uzatıyor.

‘Aya, güneşe tutun yaşa’, - diyor.

Altın Saraçı Altın Sas’ı

Silkeleyip, altın yüzük edip

Sağ cebine bırakıyor.

Vedasını ediyor.

Büyük yurttan çıkıyor”. (İlgın, 2008: 115-117)

Kara Kuzgun destanında, ihtiyar Sarı Han’ın ülkesinden ayrılan Sapsarı atlı Altın Saraçı, babasının yurduna varır. Bir cebinden kırk bahadırın yurdundan kurtardığı Han Çiçekey kardeşini, bir cebinden aldığı eşi Altın Sas’ı çıkarır. Herkes bu haberlere çok sevinir. Hem evladın dönüşü hem de oğlun evlenmesi şerefine bir toy kurulur. Altın masada yemeğin en tatlısı yenilip, sohbetin en güzeli edilerek oturulup eğlenilir:

“İkinci kez sol cebinden

Altın yüzük çıkarıp bıraktı.

Altmış belik omzuna sallanan

Elli belik sırtına inen

Kız durdu.

Han Çiçekey kardeşiyle

Onun eşi
Altın Sas yan yana oturdular.
Alp Altın Saraçı,
Sarı atına binip,
Kara yeri sallandırdı,
Komşu köydeki yiğitleri
Bütün dokuz katlı
Demir tapınağın zirvesine çıkardı.
Altın taraklı kadınlar
Hoş ve güzel Altın Sas'ın
Altmış belliğini
Çifte belige örüyorlar,
Toy- düğün edip bitiriyorlar.

Düğün bitince yiğitler dağıldı.
Kızarıp gün konunca,
Kara duman yükselince,
Kararan geceyi geçiriyorlar.
Son yıldızı sayıp geceliyorlar,
Altmış yıldızı sayıp geceliyorlar,
Göverip, tan attığında,
Yemeği hazırladılar,
Altın sofraya oturdular.
Yemeğin başından
Yemeğin tatlısından
İkram edip, onurlandırıp, oturuyorlar". (İlgın,
2008: 121)

Kara Kuzgun destanında, Han Saraçı Sarı Salgın'ın kızı için yapılan yarışmadan galip çıkar ve Sarı Salgın'ın yanına gider. Sarı Salgın kızını Han Saraçı'ya verir. Halka toy duyurulur, eğlence başlar, yemekler yenilir, içkiler içilir. Kız düğünü kısa tutulur ve Han Saraçı'nın yurduna dönmek için hazırlıklar başlar. Sağlık olursa yardımlaşmaya, ömür olursa mücadeleye deyip ayrılırlar. Destanlarda kızın düğünün genellikle kısa olduğu görülmektedir:

"Sarı Salgın'ın yerine varıp,
At bağlanan Altın Direğe
Ak sarı atını bağlayarak,
Ak saraya girdi.
Kapıyı açıp selam verdi,
Eşikten atlayıp merhabalaştı:
-Vereceğin kızın var mı,
Sarı Salgın, yoksa
Vermeyeceğin kızın mı var?
Dedi Han Saraçı.
Onu işiten Sarı Salgın,
İhtiyar adam cevap veriyor:
-Senin gibi kişiye kızımı vermeyip,
Tepesi gözlü kişiye mi vereyim?
Sarı Marha kızını
Kendi bedenini gösterdi.
Gönlün isterse alıp gidersin,

Gönlün istemezse, benim kızım
Bende kalsın, dedi.
Kız güzeli Sarı Marha
Önünden bakınca ay gibi duruyor.
Arkadan bakınca güneş gibi duruyor.
Bakıp, gönlü istiyor.
Düşünüp, aklın yatıyor.
Et doğrayıp ziyafet hazırladılar,
Bütün halkı çağırdılar.
İçkinin sertini çok içtiler.
Yemeğin başını yediler,
Kız düğününü kısa tuttular.
'Alçak da olsa dağım var,
Sığ da olsa suyum var.
Ata yurduna dönmeye,
Ana yurduna gitmeye – deyip
Alp yiğit Han Saraçı,

Kız güzeli Sarı Marha'yı
 Altın yüzük edip, cebine soktu.
 Vedasını edip çıkarken,
 Sarı Salgın söyler:
 'Üstün doğan Han Saraçı,
 Temiz güçle getirdim diye,
 Arkasını acıtmadan otursun'.
 Sağlık olursa yardımlaşmaya,
 Ömür olursa mücadeleye deyip
 Vedalaşan Han Saraçı
 Bağırarak kamçı vurdu". (İlgin, 2008: 195-197)

Kara Kuzgun destanında, Sarı Salgın'ın yurdundan toyu bitirerek ayrılan Sarı Marha ve Han Saraçı babası Kara Kuzgun'un yurduna dönerler. Han Saraçı cebinden altın yüzüğü çıkarır. Elli belik sırtına sallanan Sarı Marha'yı kendi haline döndürür. Sarı Marha'nın saçları güzel gelinler tarafından ikiye örülür. Halk toplanır. Büyük ziyafet hazırlanır.

"Atlarından inerek
 At bağlanan altın direğe
 Alplar atlarını bağladılar.
 Ak saraya vardılar,
 Kapıyı açıp selam verdiler,
 Eşikten atlayıp merhabalaştılar.
 Çatal başlı Çilbigen'i
 Başköşeye geçirip oturtular.
 Büyük babası Kara Kuzgun'un
 İki gözü fare gözü gibi.
 Şişip kapanmış.
 Han Saracı sağ cebinden
 Altın yüzüğü çıkarıp,
 Aya güneşe ısıldatıp,
 Kendi bedenine döndürdü
 Altmış belik omzuna sallanan
 Elli belik sırtına inen,
 Sarı Marha geldi,
 Altın taraklı bekleyen
 Kadınlar elli beliği çözdüler,

Eşikli kapıyı iterek açıp,
 Kanatlı kapıyı iterek açıp,
 Kanatlı kapıyı kanırtarak açıp,
 Ak saraydan çıktı.
 Altın direktan Ak sarı atının
 İpek dizginini çekip çözerek,
 Üzengiye basıp,
 Eyere oturdu.
 Sıçrayarak dörtnala koştu.

İki beliğe ördüler.
 Altmış beliği açtılar,
 Çift beliğe ördüler.
 Toy-düğünü demir tapınağın,
 Üstünde yapmadılar,
 Halkın yaşadığı yerde,
 Demir tapınağın başında
 Toy düğüne başladılar.
 Bütün halkı çağırdılar,
 Doru aygırlı yilkının
 Hepsini getirip kestiler.
 Et doğrayıp ziyafet hazırladılar.
 Kır aygırlı yilkının
 Hepsini getirip kestiler,
 Çorba hazırlayıp şölen ettiler.
 Uzaktakileri ikişer atla
 Yakındakileri tek atla
 Davet ettiler.
 Kör olanları bu düğüne
 Yedekte getirdiler,

Topal olanları bu düğüne
Kızakla sürüyüp getirdiler.
Demir şişli halk demir şişleriyle
Eti yağından ayırıp,
Kazanları önüne

Yürüyerek gelip yediler.
Demir şişi olmayanlar
Tabağın dibini avuçlayarak yiyorlar”. (İlgın,
2008: 201-203)

İşte o anda sarı boynuzlu Kara boğalı çatal başlı Çilbigen ak saraydan çıkar ve dokuz koç ile dokuz tulum içkiyi yüklenerek gelir. Kara Kuzgun’dan Han Çiçekey’i ister. Kara Kuzgun sorunsuzca Han Çiçekey’i verir. Çilbigen aslında Altın Tona’nın şekil değiştirmiş halidir. Yeniden büyük toy başlar. Halk eğlenmeye devam eder. Eğlencenin sonunda Altın Tona, Han Çiçekey’i altı çatalı altın püskül yapıp sağ cebine koyar. Birbirlerine dost olup, ömür oldukça yardımlaşmaya söz verir ve ayrılırlar:

“İhtiyar Kara Kuzgun der:
-Sana vermeyeceğim kızımı
Tepesi boynuzlu şeytana mı
Verelim?
İçkisini içtiklerinde,
Çatal başlı Çilbigen
Kanatlı kapıyı kanırtarak açıp,
Ak saraydan çıktı.
El çırpıp silkindi,
Çırpıp savruldu-
İri boyunlu bora atlı
Altın Tona kendi bedenine dönüştü.
Bunu gören Han Çiçekey’in
Aklı başına geldi.
Gönlü açıldı.
Bir kızlarını verdiklerinde,
Ayrıca kız düğünü yaptılar.
Dokuz gün boyunca şölen yaptılar,
Bitmez tükenmez şölen oldu.
On gün ziyafet çektiler,
Bitmez tükenmez düğün olmuş.
Kanatlı kuşlar alayla gelip,
Karınlarını doldurup, yuvalarına taşıyarak,
Bitiremediler bu düğünün etini.
Samurlar uluyarak gelip,

Karınlarını doldurup, inlerine taşıyarak,
Bitiremediler bu düğünün etini.
Düğün sona erince
Bütün halk dağıldı.
Atlıları, ayırıp döndüler,
Yayaları, güreşip döndüler.
Ak sarayda kalan alplar:
‘Alçak da olsa, dağımız var,
Sığ da olsa, suyumuz var,
Sağlık olursa yardımlaşmaya,
Ömür olursa mücadeleye’ – deyip,
İri boyunlu bora atlı
Altın Tona, Han Çiçekey’i
Altı çatalı altın püskül yapıp
Sağ cebine koydu.
Vedalarını alplar edip,
Ak saraydan çıktılar.
Altın direktan atlarının
İpek dizginlerini çekip çözdüler.
Er-yiğit Altın Tona,
İri boyunlu bora atına atladı.
Kaburga kemiği saplanırsa,
Yardımlaşıp görüşmeye deyip,
Omurga kemiği kırılırsa,
Yardımlaşmaya sözleştiler.

Sıçrayarak dört nala koştular,

Bağırarak kamçı vurdular”. (İlgin, 2008: 205-207)

Hakas destanı Han Orba’da, Ay Arığ’ın Han Mirgen ile evlenmeyi kabul etmesinden sonra, Han Mirgen, Han Orba, Ay Arığ ve Altın Harlıh Hara Han’ın yurduna doğru yola çıkarlar. Yurda vardıklarında güzel ve debdebeli bir toy için hazırlıklar başlamıştır. Mahir kadınlar taraklarını süsleyerek saç toyu olarak adlandırılan gelin olacak kızın saçlarının elli belikten çözölüp iki belik olarak örölmesi uygulamasını gerçekleştirirler. İnsanlar bu toya katılıp, eğlenip, yer içerler:

“Hara TarĖah dostuna konuştu:

‘Memlekete giden iki evladım

Evlerine geri dönüyor,

Yiyecekleri hazırlayın.

El yurdunun halkını davet edin’.

Atın iyisine atlanıp,

Altmış hanı dolayıp,

Yapılacak toya halkı çağırıp,

Altmış yiğit gidiverdi.

Yetmiş hanı dolanıp,

Ulu toya davet edip,

Yetmiş yiğit gidiverdi.

(....)

Yüksek tepenin üstünde

Üç atlı yiğit durdu.

Ana ve babası, Altın Harlıh teyzesi

Orada ne zamandır beklemişler.

Yan yana gelip, el veriyorlar,

Ata binip, selam veriyorlar.

Birbirini kucaklayıp,

Üç defa öpüştiler.

Üçü de bunları görseler,

Toyda biriken halk

Karınca gibi hareket ediyor.

Altmış kazanı yan yana dizip,

Et doldurarak kaynattılar.

Altın sarçına atlarına bağlayıp,

Büyük eve girdiler.

İçeri girip, selam veriyorlar,

Eşiği geçip, esenlik diliyorlar.

Tarak tutan mahir kadınlar

Taraklarını süslüyorlar-

Ay Arığ kızın güzel saçlarını

Düzgün bir şekilde düzelttiler.

Altmış örgüsünü

Çatallı saç örgüsü yaptılar.

Elli örgüsünü

İki örgü yaptılar.

Saç toyu yapıldığında,

Büyük masa kuruldu.

Altmış masayı geri döndürerek,

İhtiyarları oturttular.

Elli masanın çevresine

Yaşlıları oturttular.

Altın masanın başına-

Han Mirgen ile Ay Arığ vardır.

Ana-babası onların yanında.

Yiğit Altın Çaçah kız,

Kıymetli toya yetişmiş.

Altın Harlıh toyu yönetiyor,

Yemekleri masaya dağıtıyor,

Altın masaya geri dönüp

Rakı dağıtıp, yiyecek veriyorlar.

Elli masanın etrafında gezip,

Yemek dağıtıp, rakı sunuyorlar.

Yürüyemeyenleri

Atlarla toya taşıyorlar
 Gözleri görmeyenleri
 Yedekleyip ağırladılar.
 Düğüne katılan tüm halk
 Altın Harlıh konuşmuş:
 ‘Han Mirgen kardeşimin
 İlk büyük toyu oluyor.
 Burada tüm halk eşit olsun.
 Kişiden üstün kişi olmasın,
 Tüm halka toy yapılıyor’.
 Daha sonra, ellerini sıkıp,
 Han Mirgen ile Ay Arığ’ı kutluyor.

Rakı içen ihtiyarlar,
 Etrafta dönüp, hoplayıp zıplıyorlar.
 Şarap içen yaşlı kadınlar
 Şarkı-türkü çağırıyorlar.
 Sonbaharda başlayan toyları
 Yaza kadar ulaşıyor.
 Yaza ulaşan toyları,
 Sonbahara kadar devam ediyor.
 Kazan, dibine dek boşalıyor-
 Halk millet dağılıyor.
 Tükenen halk dağılıyor”. (Aktaş, 2011: 130-133)

Han Orba destanında, Kök Han’ın kızı Kök Nincil için yapılan yarışmaya katılıp, rakipleri Ay Arığ ve Sarı Hatırğa’yı alt ederek yarışmayı kazan Han Çibek’e Kök Han kızı Kök Nincil’i verir. Bu mutlu haberden sonra üç gün sürecek bir toy düzenlenir. Tabak tabak yemek yenir, kadeh kadeh içki içilir. Halk bu toy iştirak eder. Hep beraber Hara Han’ın yurduna döndüklerinde bir kez daha burada toy kurulum, eğlenir, yer, içerler. Toy bitikten sonra toya katılıp beğenenlerin alkışlarını sunması ile eğlence ve ziyafet son bulur:

“Baba yurduna ulaştılar.
 Beş yiğit de atlarından inip,
 Selamlarını verip,
 Kucaklaşıp öpüştüler.
 Ak saraya ulaştılar,
 Altın sarçına atlarını bağladılar.
 Sevinip, toya gelen halk
 Karıncadan da çoktu,
 Saç ören neneler
 Taraklarını tutmuş.
 Kök Nincil’in şalını çıkarıp,
 Saçlarını ördüler.
 Altmış örgüyü
 Güzelce çifte örgü ettiler.
 Elli örgüyü
 İki örgü yaptılar.
 Han Mirgen dışarıya sesleniyor:
 ‘Doru aygır sürüsünü, kesip,

Doksan kazanda pişirin.
 Boz aygır sürüsünü, kesip,
 Yetmiş kazanda aş edin’.
 Altın masaları altmış kat ettiler,
 Bakır masaları yetmiş kat ettiler.
 Debdebeli toya başladılar.
 Tüm halkı masalara yerleştirdiler.
 Altmış altın masayı döndürerek
 Güçlü yiğitler oturdular,
 Yetmiş bakır masa etrafında
 Genç er yiğitler oturdular.
 Yemekleri masalara dağıttılar,
 Rakıları bölüştüler.
 Altın masa başındaki yiğitler
 Altmış sözle övüyorlar.
 Bakır masa başındaki yiğitler
 Yetmiş sözle alkış veriyorlar.
 Toya katılan halk

Kutlayıp övüyor:

‘Birçok toy görsek de,

Böylesini ilk defa görüyoruz’.

Kazanın dibi boşalıyor,

Halk dağılıyor.

Kaplar bitiyor,

Tüm halk dağılıyor”. (Aktaş, 2011: 176-177)

Han Orba destanında, Hara Han’ın yurduna Hara Mool ile girişilen savaşta Ah Ölen ve Han Çibek savaş meydanında hayatlarını kaybederler. Hara Han’ın yurduna cenazeler ile geri dönerken Ah Öleñ’in yurduna cenazeyi bırakmak için uğrayan yiğitler, Ah Öleñ’in kız kardeşi Tölgü Arığ ‘ı Han Mirgen’in oğlu Han Salgın’a isterler. Han Salgın ve Tölgü Arığ için bir toy düzenlenir. Destan metinlerinde ölüm ve yaşam iç içe değerlendirilmektedir. Bir üzüntü sebebi olan ölümün arkasından mutluluk kaynağı olan ve toplumu bir araya getiren bir evlilik merasimi gerçekleşmektedir:

“Halk ve mal-davar

Birlikte toplandılar.

Görüşüp, selamlaştılar.

Anası Kök Nincil konuştu:

‘Küçük yaşta giden yavrum,

Yaş alıp, eş almış.

Kıymetlim, küçük yaşta gidip,

Erkek olup çıkmış.

Yiğit olup dönüp gelmiş,

Aldığı eşini alıp getirmiş,

Edindiği eşini bulup gelmiş.

Yiğidim Han Çibek ölse de,

Onun yerine yiğit kaldı’.

Daha sonra halkına geri döndü,

Altın kölelerine emretti:

‘Doru aygırın sürüsünün

Yavrulamayanları kesilsin.

Kır aygırın sürüsünün

Kısraklarını kesip,

Gösterişli toy düzenlensin.

Toya toplanan halka

Yiyecekler verilsin’.

Taş yiğitler hızlı bir şekilde,

Doru aygırın sürüsünden

Yavrulamayanından seçip keserek,

Kır aygırın sürüsünden

Kısraklardan birini seçip keserek,

Debdebeli toy kurdular.

Dokuz kulplu kazanların

Tümünü birlikte koyup,

Boyu milleti ağırladılar.

Uçsuz bucaksız yurdun yiğitleri

Altmış sıralı masaya oturttular.

Bakır masayı çevirerek

Bakır zırhlı yiğitleri

Yetmiş sıralı masaya oturttular.

Kırk masa, halk için hazırlanıyor,

Kırk defa halk oturuyor.

Han Sağın’ın şanlı toyuna

Altın Harlıh teyze de gelmiş.

Toya gelen halk arsında

Toyu övmeyen kişi yok.

Dokuz yıl boyunca düğün oldu.

Dokuz yıl geçtiğinde

Toy zenginliğiyle artıyor

Kazanın dibi boşalıyor.

Boy millet dağılıyor.

Kaplar boşalıyor.

Halk azar azar dağılıyor.

Yiğit kız Altın Harlıh,

Kardeşlerine konuşuyor:

‘Güzel kardeşim, Han Sağın

Kederim olsa söylerim.

Altın gibi kıymetli toyuna katıldım-

Üzülmediğim yere de gitsem.

Büyük evin sahibi olup,

Kardeşim Han Sağın, sen kalacaksın.

Yiğit Han Orba halan

Üç bozkır aşarak,

Üç dere geçerek

Altından yapılan

Ak payzanda yaşamak için yaratıldı.

Mal-davarını görüp,

Halkını döndürecek.

Bir daha buraya gelemem.

Sağ olsa yaşayacağız.

Diri olduğunda görüşürüz’.

Büyük evden çıktılar.

Yiğit Altın Harlıh kız,

Altın guguk donuna girerek sıçrayıp,

Göge doğru uçtu”. (Aktaş, 2011: 242-244)

Altın Taycı destanında, Altın Taycı Tibet Han’ın kızı Tiben Arığ için düzenlenen yarışmaya Alp Hırçolay’a destek olmak için katılma kararı alır. Dağları, bozkırları aşarak Tibet Han’ın yurduna gelir. Han Tibet yarışmayı başlatır. Yarışmayı Alp Hırçolay kazanır. Altın Taycı, Han Tibet’ten söz verdiği gibi toyu yapmasını ister. Şenlik başlar, toya gelenlerin hediyeler ile geldiği bu metinde bir kez daha görülmektedir:

“Altın direğe atlarını bağlayıp,

Tibet Han’ın evine girip,

Esenlikler, merhaba derler.

Selamlaşma bittikten sonra

Altın Taycı, ağzını açıp, söyler,

Dilini döndürüp konuşur:

‘Yarışı Alıp Hırçolay kazandı,

Düzenleyeceğin şenliği başlat, han kişi Tibet Han.

Ben de memleketime gitmek için acele ediyorum,

Şenliğin ilk yemeğini de yemek istiyorum.’

Büyük şenliği başlattılar,

Gürültüye uğultuya karıştılar.

O sırada ak sarayın altın kapısı açılıp

Altmış örgüsü sırtına yayılmış,

Elli örgüsü omzuna yayılmış

Güzeller güzeli iki kız girdi.

Esenlikler, merhabalar diyerek, dönüp

durmaktadır.

Ev sahibi sorar:

‘Nazlılarım, canlarım,

Yetiştiren babanız kim idi,

Emziren ananız kim idi?

Uzağa mı yakına mı gidiyorsunuz?’

Biri cevap verir:

‘Biz Kün Han’ın çocuklarıyız,

Kün Arığ ile Ay Arığ’ız.

Tiben Arığ’ın evlendiğini duyup

Düğününe katılamaya geldik.

Halkın içinde gezmedik,

Halkı da görelim diye geldik’.

İki kız, oradan dönüp

Ak saraydan dışarı çıktılar,

İki tulum içkilerini getirip

Kuzeye koydular.

‘Büyük şenliğe giderken

Eli boş gidilmez diye

Annemiz hazırladı’.

Altın masanın arkasına oturtunca
Ay Arığ saf içkisini önce
Tibet Han’a ikram etmektedir.

Oradan dönen içki sırası Altın Taycı’ya
ulaştı”. (Killi Yılmaz, 2013: 89-91)

Hakas destanı Altın Taycı’da, Altın Arığ bir gün Altın Taycı’ya Alıp Küreldey’in yurduna gitmesini, orada Altın Taycı’nın alacağı eşı Han Sabah için bir karşılaşma düzenlendiğini söyler. Altın Taycı kendisine kurulan tuzakları bertaraf ederek yarışmayı kazanır. Sonucu bir türlü kabullenmeyen Tozı Möke ile Tolay Arığ öldürölür. Altın Arığ zaferin Altın Taycı yeğeninini olduğunu ve Küreldey’in bu toyu başlatması gerektiğini söyler. Bu durumu memnuniyetle kabul eden Küreldey toyu halkına duyurur ve eğlence başlar. Toyun başlangıcından sonuna kadar gerçekleştirilen uygulamalar şu şekildedir:

“Alıp Küreldey, ayağa kalkıp
Ak saray evinden dışarı çıktı,
Halkına tebaasına seslendi:
‘Biricik yavrumu
Ah Han’ın çocuğu Altın Taycı’ya veriyorum.
Kır aygırlı sürümden
Kısırını seçip kesip
Doru aygırlı sürümden
Dolgununu seçip keserek şenlik yapınız!’
Halkı duyar duymaz,
Aygırlı sürüyü sürüp gelerek,
Kısırını seçerek, kesip,
Parçalayıp şenlik yaptılar.
Doru aygırlı sürüyü sürüp gelerek,
Dolgun semizini kesip,
Doğrayıp şenliğe başladılar.
Altın Arığ, kızın yiğidi,
Büyük masanın çevresinde, hatırlı konuk
olarak
Büyük kadehten içki içerek
Büyük güzel konuşmasını yapmaktadır.
İyi Alp Altın Taycı,
En iyi türküsünü söylemektedir.
Altın Arığ fark ediyor ki
Altıncı gününe ulaşıyorlar,
‘Kızın şenliğini kısa tutmak gerekir,

Yedi günü geçmemesi gerekir, der,
Alçak da olsa dağımız var,
Sığ da olsa suyumuz var.
Hazırlığını yapıp, eşyalarını toparlayınız
Han Sabah değerlimin!
Nazlım değerlim Altın Taycı,
Alacağın eşin Han Sabah’ı çağır gel’,
Altın Arığ halası der.
Altın Taycı duyar duymaz şarkı türkü
söyleyerek
Han Sabah’ın evine girdi.
Kapıyı açarak merhaba der,
Eşığı atlayarak selam verir.
Kızın iyisi Han Sabah,
Kır telli çathanını çalarak
Öteki tarafa dönmüş oturmaktadır.
Altın Taycı kızın iyisine
Üç dört kez merhaba dedi.
Dönüp bakmadı bile Han Sabah.
Altın Taycı, gerisin geriye çıkıp gitti.
Alıp Küreldey’in evinde anlatmaktadır:
‘Dönelim, geri gidelim Altın Arığ Halacığım.
Üç dört kez seslendim,
Geriye dönüp bakmadı bile Han Sabah.
El âlemin nesli kurumadı ya,
Ondan başka da alacak birini bulurum.’

Altın Arığ ayağa kalktı:
 ‘Mantığın kaybolmasın, aklın şaşmasın,
 Aydan temiz Altın Taycım!’ der.
 Ondan sonra en güzel türküsünü çağırıp
 En güzel şarkısını söyleyerek
 Altın Arığ salınarak gidiş
 Han Sabah’ın evine girdi.
 ‘Merhaba, nazlım değerlim Han Sabah!’
 Altın Arığ dönmektedir.
 Han Sabah, öteki tarafa dönüp
 Nasıl oturuyorsa öyle oturmaktadır.
 ‘Kızıp duran Han Sabah’ım
 Kızdığın şeyi dağa dağıt,
 Üzölüp oturuyorsan,
 Üzüldüğünü buza dağıt.
 Samur tüylü koyu al atı
 At yetişkinliğine ulaşıncaya kadar bekledim,
 Nazlım değerlim Han Sabah,
 Kız yetişkinliğine ulaşıncaya kadar bekledim,
 Altın Han babamın
 Değerli yurdunun sahibi (nin sen) olacağını
 bilerek.’
 Kurumuş ağağta yaprak çıkarırcasına,
 Kara yerde ot çıkarırcasına
 şarkı söylemektedir Altın Arığ.
 Han Sabah’ın erimeyecekmiş gibi olan içi
 eriyip
 Yumuşamayacakmiş gibi olan yüreği
 yumuşayıverdi.
 Gülümseyerek bakıp ayağa kalktı,
 Ayağı üstünde dönerek eteğini savurdu.
 Altın masasına yiyecek hazırladı,
 Altın Arığ’ı ağırlayıp ikramlarda bulundu.
 Aşı tuzu yedikten sonra,
 Alp doğmuş olan Altın Arığ
 Hanım doğmuş olan Han Sabah’ı
 Elinden tutup, koltuğunun altına alıp

Babası Küreldey’in evine getirdi,
 Altın masanın çevresine oturttu.
 Annesi Kün Harahçın’a
 Altın Arığ sesleniyor:
 ‘Kız kişinin hazırlığını yap,
 Eşyalarını toparla, dünür kişi.
 Almaya gelen Altın Taycım
 Dönelim diyor’,
 Anne kişi Kün Harahçın,
 Dokuz ağızlı kara sandığını,
 Dokuz farklı ses çıkararak açmaktadır.
 Yavrusunun giyeceği kıyafetini
 Kara sandığın dibinden çıkardı.
 Altı yedi güzel etrafta dolanmaya başladılar,
 Han Sabah’ı kolundan yakalayıp
 Küçük benekli ipek giysisini içine
 giydirdiler.
 Büyük işlemlerini dışına giydirdiler.
 Siyah deri çizmesini ayağına,
 Renk renk nakışlı kürkünü sırtına giydirip
 Kara tilkisini başına koydular.
 Han Sabah hazır olduğunda
 Altın Taycı ayağa kalktı,
 Han Sabah’ı sağ kolundan tuttu,
 Sonra ana babasının önüne gelip
 Ayakların altı kez kapandılar,
 AĞızlarıyla yedi kez öptüler.
 Evin dışına bunları elli güzel uğurladı.
 Han Sabah’ın atacak vuracak şeylerini ön
 terkiye,
 Kalın zırhını arka terkiye bağladılar.
 Atlarına bindirip ikisini
 Köyün dışına altmış çayzan uğurladı.
 Ana babası altın direğin dibinde
 Hayır dualarını ediyorlardı:
 ‘Ocağı sönmez olunuz,
 Kesilmez nefesli olunuz,

Ömrünüz uzun olsun,
Öksüze yüreğiniz acısın,

Düşküne bağrınız yansın!’ ”. (Killi Yılmaz,
2013: 161-167)

Altın Taycı destanında, Altın Taycı’nın aldığı eşi Han Sabah ve Altın Arığ Alıp Küreldey’in yurdunda düzenlenen altı günlük toyun ardından ata yurduna doğru yola çıkarlar. Altın Taycı’nın yurduna gelirler. Burada günlerce sürecektir şenlik başlar:

“Altın Taycı Han Sabah’ı yanına almış,
Köye doğru inmektedir.
Tebaası, onları görüp
Kara sinek gibi vızıldaşarak
Kırlangıç gibi kaynaşıp, bağrışıp çağırarak
Büyük bir şenlik başlatıyor.
Ak sarayın önüne ulaşıp
Altın direğin dibinde durdular.
Altı çayzan atlarını alır.
Yedi hanım Han Sabah’ı
Kolundan yakalayıp, koltuğunun altına alıp
Altın Taycı’nın evine soktular,
Kuzeydeki altın sıraya oturttular.
Altın Taycı’yı kolundan yakalayıp
Güneye oturttular.
Altın Arığ ablası, büyük şenliği yönetmekte,
Türküsünün çağırıp, şarkısını söylemektedir.
Başka ellerden gelen konukları
Ay Mirgen, ağırlamakta, ilgilenmektedir.
Kızın iyisi Altın Sabah’ı
Renkli ipek perde arkasına oturtup,
Elli örgüsünü iki örgü halinde örüp
Kadınlığa geçiş geleneğini yerine
getirmekteler.

Aya güneşe selam verip
‘Kap kacağın sahibisin’, diye
Ateşe selam verip
‘Büyük yurdun sahibi sen ol’, diye
Dönüp durmaktalar kadınlar.
Bitmeyecekmişçesine şenlik olmaktadır.
Kayın şişleri etlere batırıp,
Ahırın çevresinde dolanarak koşup
Gülüşerek yemekteler.
Demir şişleri, etleri tahta tepsiye geçirip
Çıplak bozkıra koşturarak yemekteler.
Kadınlar birbirinin karınlarına vurmaktalar,
Kızlar arkalarından birbirlerini gıdıklayarak
yiyorlar.
Kanatlı kuş, yuvasına taşımakla
Bitiremedi bu şenliğin etini.
Yırtıcı hayvanlar inlerine taşıyarak, doydu.
Dokuz gün boyunca şenlik yaptılar.
Kayın kaplardakiler bitmektedir.
Şenliğe gidenler dağılmaktadır.
Büyük şenlik bitip
Neşe içinde yaşamaktalar”. (Killi Yılmaz,
2013: 169)

Hakas destanı Han Mirgen’de, Hıyan Arığ ile girilen savaşta hayatını kaybeden Altın Çüs diriltip Kılın Arığ gerçek haline döndürülür. Han Mirgen halka Kılın Arığ ile Hıyan Arığ’ın toyunu duyurur. Büyük bir kalabalık düğünlerine katılır. Kılın Arığ’ın saçları iki kalın örgü yapılır. Deniz kıyısına gidilip ak mal kesilir. Ulu yarış ve ayinler düzenlenir. Ayrıca toyun içinde bir de saç bayramı tertiplenir. Kırk kazanda et kaynatılıp göl gibi içki hazırlanır. Düğüne gelen genç kızlara saç toyunda boncuklar dağıtılır. Gelinin

saçlarına da altın ve gümüşten süsler ve tokalar takılır. Gelinin saçlarını ören kişiye kayın ana altın başörtü bağlatır ve avucuna altın purba konulur:

“Alp yiğitler

Altın sofranın başına oturup,

Gürültü yapmaktadır:

‘Üstün bir toy yapmak gerek,

Emekçi halkı şenlendirmek gerek.

Yönetip ve yönlendirip kim yüksek sesle
duyurur toyu?

Han Mirgen’den ulu

Kişi burada yoktur.

O halde yüksek sesle duyursun’, diye
konuşmaktalar.

Çaas Han (şöyle) konuştu:

‘İçinizden kimi kişiler toy düzenlemekle
uğraşın,

Kimi kişiler ise ak mal kesip,

Aksakallı ihtiyar (kişinin)

Çıkıp gittiği yerde

Ak Kaya’ya adayıp, ihtiyara adayıp,

Saçı ve tütsüleme yaparak

Ayin düzenleyiniz.’

‘Evet, gerçekten de doğru bir konuşma,

Öyle olması gerek’,

Diyerek konuşmaktadır, alp yiğitler.

Han Migren altın merdivene

Çıkıp, üstün bir toy olsun diye

Yüksek sesle duyuruda bulundu.

Genç delikanlılar yazıdan

Ak mal getirip getirdiler,

Ulu yarışlar ayin düzenlemek,

Saçı yapmak için gittiler.

Toolay Mooray, güzel kişi,

Deniz suyunun kıyısına

Birlikte varıp, ak mal kesip,

Ayin düzenleyip, aş ve su etrafa serpiştirerek

Saçı yaptı.

Genç delikanlılar doru aygırlı

Malın en semizini seçip

Kestiler.

Kır aygırlı malın

Hızır olanını seçip kestiler.

Karnı şişip semirmiş tazınları

Ayakları genişçe koydurup kesmekteler,

Aşırı büyümüş hızır malı

Yan durdurup kesmekteler.

Hesabı olmayan bir toy oluverdi,

Sorunu olmayan bir toy gerçekleşiverdi.

Kırk yerde ateş yanıp,

Et kaynayıp durmaktadır.

Kırk yerde ayrı ayrı kazanlarda

Araçon aş göl gibi

Dalgalanıp durmaktadır.

Kızlar Kılın Arığ ile

Hıyan Arığ’ın ince beliklerini

Çözmek için hazırlık yapmaktadır.

Ak saray eve

Altı-yedi kız girdi,

Kılın Arığ’ın ince beliklerini

Altı-yedi kız yır ve ezgi ile

Çözmeye girişti.

İnce beliklerin çözülmesi bittiğinde,

Güzeller: Kılın Arığ’ın

Tuluñunu kayın anaya örmek

Yakışır mı hiç?’, diye konuşmaktadır.

Hatun kişiyi, genç kişiyi, evin içine alıp,

İki tuluñ ördürüp

Boncuk üleştirip durmaktadır,

Toolay Arığ’ın kayın anası.

Tuluñ ören kişiye

Altın ipek başörtüsü bağlayıp,
 Altın purba
 Koymaktalar eline.
 Hıyan Arıĝ'ın ince beliklerini çözüp,
 Kîlîñ Arıĝ'a ördürdüler.
 Büyük abızını diye, konuşup hitap
 etmekte.
 Haan Arıĝ, kız kişi:
 'Ulu- küçük kalmasın
 Bütün kızlar yetsin',
 Diyerek boncuk üleştirip dağıtmaktadır.
 Çaaş Han ile Kîlîñ Arıĝ'ın
 İki güzel olan Altın Hurĝun ile
 Hıyan Arıĝ'ın toyları
 Kırk güne kadar
 Toylandı, kutlandı.
 Kanatlı kuşlar yuvalarına
 Taşıyıp bitirmekte yetersiz kalıp,
 Yırtıcı hayvanlar bile et taşıyıp
 Tüketmekte yetersiz kalmaktadır.
 Aç gözlü köpekler, karınlarını doyurup
 aldıktan sonra
 Eti başka köpeklere vermeden
 Ahırın tam yanına doğru sürükleyerek
 götürmekte (ve)
 Yatarak bekçilik yapmaktalar.
 Kırk günün sonunda
 Doyurmak için (yemeĝin) yayıldığı bitti,
 tükendi,
 Kazanlar etrafında kanat çırpınışları sona
 eriverdi,
 Yırtıcı hayvan, at ve et suyunu

İnine dolacak kadar taşıdıktan sonra
 İnine özüne sığmadan
 İn ağzına tuzak kurup yatmaktalar.
 Kanatlı kuşlar
 Yuvalarını et ile doldurup aldıktan sonra
 Yuvaya sığmadan, alçakta duran esnek ak
 budakta
 Aşırı yemekten şişip oturmaktalar.
 Toy sona erip bütün halk
 Dağılıp gitmektedir.
 Kazana dökülenler tükenip,
 Yerli ve yabancılar dağılıp gitmektedir.
 Sıkpen giyimli güzeller
 Yandan yana sallanıp adım atarak yürümekte:
 'Güçlü bir toyu oldu,
 Güçlü bir şekilde şenlendik',
 Diye konuşmaktalar.
 Kara taar giyimliler ise ne olursa olsun:
 'Bir parça et yedim mi, yemedim mi?
 Bir kaşık et suyu içtim mi?
 İçmedim mi?' diyerek
 Titreşerek ve dişlerini takırdatarak
 Elleriyle çanak alıp, kazanların dibini
 Karıştırıp durmaktalar.
 Erlerin en üstünü Han Mirgen
 Abat halk ile birlikte
 Ulu köyü baştan sonuna dek
 Araçon aş içmek için gitti.
 Yer sahibi alp, yerini özleyip,
 Su sahibi alp, öz suyuna hasret çekip,
 Memleketlerine gitmek üzere dağılmaktalar".
 (Davletov, 2008: 276-282)

Huban Arıĝ adlı Hakas destanında, kendi yurtlarına saldırmaya gelen Gri Işık ve Sarı Işık ülkesinin güçlü alpları toplanmadan, kendisi yola çıkan Huban Arıĝ'a yolda Kök Nincil ve Sarıĝ Nincil'de katılır. Onlar Gri Işık ülkesine geldiklerinde yurtta bir toy

kurulmuştur. Üç alp kız üç yaşlı kadını altın tüylü ak köpek ise bir sineğe dönüşerek toya katılır. Burada ki toy şöyle tasvir edilir:

“Üç alp kişi toya

Yırtık pırtık giysilerle gitti.

Göz atıp baktıklarında

Ulu toyun başladığını gördüler.

Yerli halk (orada) karınca gibi kaynamakta.

Kara buduna mensup kişilerin

oturduğu evler görünmemekte.

(Kişiler) karasinek gibi koşturmakta,

Tümüklü evler hiç gözükmemekte.

Attan üstün atlar gelmiş buralara,

Erlerin en güçlülere toplanmış.

Kanatlı kuş, kara duman gibi

Güneşin gözünü kaplayıp gelmektedir.

Yırtıcı hayvanlar, kara at sinekleri gibi

Gece gündüz (akın halinde) gelmektedir.

(....)

İyi insanlar bu toya

Süslenip en güzel giyimlerle

donanıp gelmiş.

Kendine güvenerek etrafta dolaşmakta.

Süslenip kuşanacak giyim sahibi olmayan üç

alp kişi (ise)

Halkın yanına sokulmadan

Halkın dışında durmakta.

İpek mantolu yaşlı kadınlar,

En tatlı yemeklerin tümünü yemekte,

Kıvranıp yırlar söyleyip, ezgiler çalmakta.

(...)

Kök Nincil (sesli bir biçimde) konuştu:

‘Toy bütün halk için düzenlenmektedir.

Halkın tamamı burada içip yesin.

Kişiden kötü kişi yoktur,

Kişiden üstün kişi de yoktur.

Tüm kişiler için bu bayram yapılmaktadır’ ”. (Davletov, 2006: 146-150)

Hep eşit olup

Hepimiz aynı tabaktan yemek yiyeceğiz,

Hepimiz aynı kadehten su içeceğiz.’

Üç alp kişi altın masanın arkasına oturdu.

İpek mantolu yaşlı kadınlar,

Karşılarına dikilip durdu, şöyle konuştu:

‘Toya gelen kadınların

Torğı mantoludur hepsi.

Bu yırtık pırtık mantolu yaşlı nineler

Nerden geldiler acaba?

Toya böyleleri hiç gelmesin,

Altın masaya oturmalarına izin verilmesin

Derhal (masadan) çıkıp gidiniz.

Derhal sizi kovacağız yoksa.

Kim oturttu ki sizi oturmuşunuz?’

(....)

Kök Nincil bu kargaşaya katılarak tartışmaya

girişti:

‘İpek mantolu olan siz özünüz,

Bütün yemeği yemektesiniz.

Yırtık mantolu olan biz zavallılar,

Toya giremeden

Karşıdan bakıp mı (evlerimize bu toydan)

geri döneceğiz?’

(....)

‘Bu bir işe yaramaz yırtık mantolular,

(Bizleri) kişi yerine koymadan konuşmakta.

(Bunları) dışarı sürükleyiniz, dışarı atınız.’

diye

Bağırılmaktadır, süslenmiş (kadınlar).

‘Toya gelen kişi

Toydan dışarı hiç kovulur mu?

Tüm kişiler için toy düzenlenmektedir,

Destan da tasvir edilen toyda bu eğlenceye katılan kişilerin arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı ve herkes için düzenlenen ve herkesin bayramı olan bu toyda bir sınıf farkının gözetilmediği görülmektedir.

Huban Arığ destanında, Huban Arığ'ın dostları, Kök Nincil ve Sarığ Sayın ulu toy kurup başlarını birleştirmişlerdir. Huban Arığ'ı da davet etmektedirler. Huban Arığ daveti karşılıksız bırakmayıp toyun olduğu Sarığ Sayın'ın yurduna gider. Destan metninde toy uzunca ve ayrıntılı bir şekilde toya davet, toya katılanların niteliği, konuklara sunulan ikramlar, düzenlenen eğlenceler açısından şöyle tasvir edilir:

“Sarı sara atlı Sarığ Sayın'ın ülkesine
gelmiştir.
Sarığ Sayın'la Kök Nincil
Hayatı yaşayıp, evlenmek üzerelemiş.
Yerli halk ulu toya toplanıp,
Karıncı gibi koşturmakta,
Kara toprak bunlara dar gelmekte,
Karasinek gibi kaynamakta,
Kara toprak eğdire basmakta.
At bağlamak için ağaç ya da taş yetmemekte,
Bu nedenle insanlar atlarında beraberinde
dolaştırmakta, beslemektedir.
Önden giden mallar
Ak ot başlarıyla beslenmekteyken,
Arkadan gelen mallar
(Öndekilerin) kuyruklarına basarak kum ve
çakıl yalamaktadır.
Değerli toya en üstün atlar gelmiş,
Alpların en iyileri toplanmış.
Yahşi toya yahşi giyimliler,
Süslenip, parıldayan montlarını giyip gelmiş.
Süslenip, giyecek montları olmayanlar ise,
Yırtık pırtık halleriyle (toya) gelmiş.
Toya gelen hatunlar,
İpekten yapılan montlarını giymiş,
İpek montları olmayanlar ise,
Yırtık pırtık giyimliler içinde gelmiş.

Önleri açık olduğunda,
Bunu örtmeye çalıştıklarında,
Arkaları açık kalmaktadır.
Arkalarından örtünmeye çalıştıklarında,
(Önlerini örtmeye yetmediğinden önleri) açık
gezmekteler.
Parıldayan montlu yaşlı hatunlar,
Yalpalana yalpalana dolaşmaktalar,
Yahşi aş yemeklerden yemekteler.
Yırtık pırtık giyimliler ise
Halkın yanına sokulmadan
Halkın dışında dolaşmaktalar.
İpek montlu hatunlar
Bütün yemeklerden yemekteler.
Yırtık pırtık giyimliler ise
Yan yan bakıp dolaşmaktalar.
(...)
Altmış han ülkesinden
Ulu güç sahibi çok sayıda er yiğidin
toplanmış (olduğunu gördü).
Kızıl yüzlü güzel kızlar,
Kıyma sokup gıdıklaşmakta.
Hılbah kıllı yakışıklı oğlanlar
Kız bakmak üzere toplanmış.
Kök Nincil ile Sarığ Sayın
Yan yana oturup, konuşmaktalar.
(...)

Tora aygırlı yılmının hepsini de kesip,
 Ufak parçalar haline getirilip
 Pişirildikten sonra, toy sofraları kuruldu.
 Kır aygırlı yılmının hepsini de kesip,
 Ufak parçalar haline getirilip
 Pişirildikten sonra toy sofralarına sunuldu.
 Irakta oturanları ikişer atla,
 Yakında yaşayanları ise birer atla,
 Gözü olmayanları elinden tutup,
 Ayağı olmayanları kucaklayıp getirmekteler.
 Yerli halk kaynadığında,
 Karaçılı ev görünmez oldu.
 On binlerce halk bir araya geldiğinde,
 Tünük delikli ev görünmez oldu.
 Alp Kök Nincil kızın
 Altmış sürmesini çözdüler,
 Çatal tulun haline ördüler.
 Elli sürmesini çözdüler,
 İki tulun haline getirdiler.
 Güzel doğan Kök Nincil,
 Öne doğru döndüğünde ay gölgede kalmakta,
 Geriye doğru döndüğünde ise, güneş gölgede kalmakta,
 Oyun oynadığı çocukluk zamanını
 Otuz ezgiyle uğurlamakta.
 Elli sürmesli gençlik dönemiyle
 Elli ezgiyle vedalaşmakta.
 ‘Kırk sürmesli kız zamanımı
 Bağırsam da geri döndüremem
 Güzellik içinde dolaşan ööre kızlarım
 Güzellikle onu uğurlayıverin.
 Altmış sürmesli değerli o dönemimi,
 Altmış atla peşinden koşsam da geri
 döndüremem.
 Altmış sümesli değerli kızlarım
 Değerli o dönemimi yolcu ediverin.
 Elli sümesli can özüm

Elli atı peşinden sürsen de geri
 döndürülemez,
 Elli sümesli can kızlarım,
 Can özümü uğurlayıverin.’
 Bunu dinleyip kız balalar,
 Üzülüp, gözyaşlarını silindi.
 Ak sakallı ihtiyarlar
 Araçon aşı eline alıp, hayır dua okudu:
 ‘Yalnız odun yanmamakta,
 Yalnız erkek yaşamamakta.
 Gece kucaklaşıp uyuyunuz,
 Koyunlarınız sıcak olsun,
 Ahır dolusu malınız oldun,
 Ev dolusu balamız olsun,
 Gözümüzün ışığı olursun,
 Karnımızın güvencesi olursun,
 Zamanlı şeyin zamanı vardır,
 Gelenekli şeyin geleneği vardır,
 Yanan ateşiniz sönmesin,
 Yazgını kesilmesin.’
 (....)
 Kara ipekten yapılmış gömlek giymiş
 (deminki) kara bir hatun,
 İkinci kez alıkoyarak dedi ki:
 ‘Yırtık giyimli kişiler,
 Halkın içine karışamazdı.’
 İkinci kez araçon aşı kaldırıp içiverdi.
 Bunu görünce halkın içinden
 Birisi şöyle konuştu:
 ‘Toya toplanan halkın
 Tümü de eşit, bir oldun.
 Birisi, ‘ben güçlüyüm’,
 Ötekisi ‘ben üstünüm’ diye
 Düşünmesin.
 Kişiden yaman kişi yoktur,
 Kişiden üstün kişi de yoktur.
 Be zengin toy, halk için düzenlendi,

O halde halk burada her şey yesin,
Her şey içsin.’
“Evet, doğru, doğru sözler.” Diyerek,
Kişiler konuşmaktadır.
(....)
Yabancı diyarlardan gelen yerli halk,
Araçon aşî fazlaca içip,
Aşîrı davranışlara girişti.
Düşman ülkelerden gelen
Yönetim sahibi halk,
Sırayla içilen aşî fazlaca içip,
Aşîrı davranışlara girişti.
Karınca gibi kıpraşmaktalar.
Karasinek gibi kaynaşmaktalar.
Elinde demir şişleri tutanlar,
Bunları tahta tepsîye saplayıp
İssız yazıya doğru koşup
Tekmeler savurarak et yemekteler.
Kayından yapılmış sis sahibi olmayan
doymazlar ise,
Kazandibini kazıyarak temizleyip,
Ellerini yakarak, çığlık atmaktalar.
Hatun kişiler karınlarından kamçılaşmaktalar,
Karşılıklı olarak cesaretle övmekteler.
Kızlar kıymayla gıdıklaşmaktalar,

Nasıl da zevkli diye söyleşmekteler.
Oğlanlar omurga kemiklerinden
vuruşmaktalar,
Oynamanın bu şeklinin nasıl da zevkli
olduğunu demekteler.
Araçon aşî fazlasıyla içen ihtiyarla ise,
Gençlik yıllarını anımsayarak
Hatunlarını kucaklıyorlar, diye
Yanlışlıkla genç kızları kucakladıklarında
Yaşlı hatunları (bunların) sakallarını yoldu.
Esrik edici aşî fazla içen yaşlı hatunlar ise,
İhtiyar kocalarını kucaklıyorlar, diye
Yanlışlıkla genç oğlanları kucakladıklarında,
İhtiyar kocaları (bunların) saçlarını yoldu.
Oğlanlar, kızlar tanışıp
Vadili yerde oturup
Öpüşüp, oynamaktalar.
Ezgileri (öylesine güçlü) çalmaktalar ki,
Kök yazıya dolu duyulmaktadır.
Türkülerini (öylesine güzel) söylemekteler ki,
Sarı yazının bütününe ünleri yayılmaktadır.
Parlak mantolu yaşlı hatunlar,
Yırtık pırtık giyimlileri söverek
Halkın içine girmelerine izin
vermemektedir”. (Davletov, 2006: 196-201)

Huban Arığ destanında, Ah Öleñ, Hara Moos’un ülkesinden kızıl ipek gömleğinin eteğine sarıp getirdiği Altın Han kızı Altın Sabah’ı, Kök Öleñ ise evrende tam öksüz olarak büyüyen Altın Harlıh kızı alıp gelir. Huban Arığ’ın yurdunda bitmeyecek bir toy başlar. Toya katılanlar en güzel kıyafetlerini giyerler. Toy yerinde halk karınca gibi kaynaşmaktadır. Ezgiler çalınır. Genç yaşlı herkes eğlenir. Yeme-içme o kadar fazla olur ki toya katılanlar kağana dua eder, alkışlar düzer. Toy bitiminde de gerek halk gerekse Altay’ın hayvanları toydan kalan yemeği evlerine yahut yuvalarına taşırlar:

“Atlayıp binen Ah Öleñ ile Kök Öleñ
İki kardeş, yurtlarına geri geldi.
Evlenecekleri gelinlerini getirmişler.
Altmış-yetmiş kız,

Altmış-yetmiş hatun,
Altmış sümes saç örgüsünü (gelinlere) çözdü,
Çatal tutan saç örgüsü şeklinde ördü.
Ah Öleñ, onurlu halkın önüne çıkıp,

Buyruğunu ve talimatını verdi:

‘Gözü güzel yerli halkım,

İki kızın toyu başlamak üzere.

İpek giyimlerinizi kuşanıp geliniz.

Doru aygır yilkısından

Doğum yapmamış atları kesip,

Toıramcı yemek haline getirip toy
düzenleyin.’

Değerli toy ay altında nam saldı,

Ezgili toy güneş altında duyuldu.

Yakındaki halk çorğa ile,

Yurdu ırakta kalan halk ise

Hızla koşan yürük atla dolaşıp toplandı.

Gözden özürlü kimseler,

Elinden tutulup toya getirildi.

Ayağından özürlü kimseler,

Atla toya getirildi.

İyi giyimli kişiler bu toya

Süslenip geldiler.

Süslenip giyebilecek iyi giyim olmayanlar ise

Yırtık pırtık giysilerle geldiler.

Yerli, ve yabancı halk bir arada
koşuşturmakta,

Güzel ev gözle görünmez olmakta.

Altmış sürmes saç örgülü iki kıza

Onurlu halk alkış duasını okumakta:

‘Altmış sürmes saç örgülü iki kız balası,

Çatal tulun saç örgülü iki hatuna dönüşüp,

Ana yurdumuzun hayat ışığı olun,

Yalnız yaşayan erlerimizin güneşi olun.

Közlü ateşiniz sönmessin,

Sevgileriniz bitmesin.

Ülger yıldızı altında

Mutluluğunuz sonsuz olsun.

Ulu yurdun bahtı ol,

Ulu alpın güneşi ol.’

Sert aş içilmekte.

Halk taşkınlığa başladı.

Karınca gibi kaynamakta,

Kara sinek gibi koşuşturmakta.

Bu toya en iyi atlar gelmiş.

Kara duman gibi

Gece-gündüz bu toya akın etmekte.

Ezgciler ezgilerini çalmakta,

Ezgiler kök yazıya yayılmakta.

Sert aş aşırı içenler,

Öne doğru düşmekte.

Aşırı içen hatunlar,

Arkaya doğru düşmekte.

Sert aş içip, onlar

Ayın nasıl geçtiğini bilmemekte.

Sert aş içip, onlar

Günün nasıl geçtiğini sezmekte.

Demir şişliler tepsilerin dibinden

Et şişleyip yazıya doğru koşmakta,

Tekmeler savurup etini orada yemekte.

Demir şişleri olmayanlar ise

Boşuna tepsinin dibini karıştırmakta.

Kayın şişli kişiler

Kazanın dibinden şişe et geçirip

Kahkaha atıp, koşmakta,

Ahırların arkasında yemekte.

Kayından yapılan şişleri olmayanlar ise

Kazan dibini elleriyle yoklayıp,

Elini yakarak, bağırmaktalar.

Hatunlar bağırsaklarla kamçılaşmaktalar,

Nasıl da güzeldir, diye söylenmektedir.

Oğlanlar omurgalarda vuruşmaktalar,

Oynamanın ne zevkli olduğunu
anlatmaktalar.

Yaşlı hatunlar, ilmik kemiklerini

Çiğnemedi ve kemirmeden,

İleri-geri fırlatmaktalar.

Yaşlı erkekleri, sırt kemiklerini ve etini
 yiyemeden
 İleri-geri atmaktalar.
 Kanatlı kuşlar yuvalarına yemek taşımakla,
 Bitiremedi bu toyu.
 Yırtıcı hayvanlar inlerine (yemek)
 götürmekle,
 Bitiremedi bu toyu,
 İki kızın ulu toyu,
 İki yıla ulaştı.
 Kazan dibi yemekten temizlenmekte,
 Yerli halk toydan dağılmakta.
 Sonlu şey sona eremiş,
 Bütün halk ayrılmakta.

Iraktan gelen konuklar,
 Yanlarına azık konulup uğurlanmakta.
 Yakından gelen kişiler,
 Yol öncesi durumlarını iyileştirdikten sonra
 yolcu edilmektedir.
 Kucakta gelen babalar,
 Kucak yaşından çıkıp evlerine geri
 dönmekteler.
 Elinden tutup getirilen babalar,
 Küçük, zayıf atlara binip evlerine
 Doğru hareket etmekteler.
 Seyrek saçlı genç oğlanlar,
 Hatunlar alıp evlendikten sonra evlerine
 gitmekteler”. (Davletov, 2006: 259-261)

Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün adlı Tuva destanında, Demir Kara Çançın ile intikam almak için girdiği savaşta mücadeleyi kazanan Şöögün-Köögün, Sarı Möge'nin obasına gelir ve Sarı Möge'nin kızını istediğini dile getirir. Sarı Möge'nin rızası ile dokuz gün sürecek bir toy başlatılır. Toyun bitimi ve gelinin yeni yurduna göçürülmesi özel bir zaman dilimi olan ayın yenisi ve günün iyisinde gerçekleştirilmektedir:

“Çançın'ın demir başını,
 Boynundan kesip ayıranda,
 Ormana ayı olup,
 Koşup kaçmış.
 Peşinden yetişip öldürüp,
 Ulu ateşte yakanda,
 Külü tozu atsineği,
 Yaban arısı olup,
 Uçup kaçırılmış.
 Demir Kara Çançın'ı o anda öldürüp ezip,
 Yolu yok, Demir Kara taygasını
 Tepip yıkıp,
 Sınırsız boş kara dünyasına
 Ot sigen dikip
 Sinsi düşmanın neslini kurutup, oba yurdunu
 ‘Kuyt’ der kuzgunsuz,
 ‘Sayt’ der saksagansız,

Kılıp elde edip
 Geri yurduna gidivermez mi.
 Dinleyin hey!
 Yolda izde gidip,
 Sarıg Möge'nin obasına gelende,
 ‘Yiğit güveyim yetip geldi’ diye
 Hoşça karşılar,
 Böyle imiş.
 Böylece, o anda
 Sarıg Möge de,
 ‘Erler eri ersin sen,
 Sana gelene ben,
 Bana gelene sen destek olup,
 Yaşayalım.
 Yaşlı ihtiyar kişi ben,
 Sözünü söyleyip, neslini devam ettirir.
 Güvey kılıp alır

Kişiyim ben' demiş.
 Demiş de kızıyla güveyinin,
 Dokuz zamanda bitmez,
 Toyunu toylayıp,
 Üç zamanda üzülmey,
 Bayramını kutlayıp,

Durmuş.
 Sarıg Möge kızını, güveyini,
 Ayın yenisinde, günün iyisinde,
 Göçürüp göndermiş".(Ergun-Aça, 2005: 394-396)

Tuva destanı Arı Haan'da, Ulug Han'ın kızı için düzenlenen yarışların üçünü de Arı Haan kazanır. Ulug Han kızı için dokuz yılda bitmez toy düzenler. Deniz gibi içki, dağ gibi et tüketilir. Ona malından çeyizler verir. Toy bittiğinde kaynatası Arı Han ile Arı Haan'ın yurduna giderler:

"Ulug Haan, otağını-çadırını hazırlayıp,
 Deniz gibi rakısını-içkisini hazırlayıp,
 Dağ gibi etini-yiyeceğini hazırlayıp,
 Altı yılda son ermez,
 Bayram-eğlence kılıp,
 Dokuz yılda bitmez,
 Toyunu toylayıp,
 Durmazlar mı.
 Toy dağılır dağılmaz
 Ulug Haan kızının otağının
 Gölge tarafına,
 Yüz kara deveyi,
 Gün çıkar tarafına,
 Yüz ak deveyi, hazırlayıp,
 Yüz kara bahadırı,

Ağırını, hafifini yapıp,
 Yakılacak odunu hazırlayıp,
 Durusunuz diye,
 Yüz genç kızı,
 Kap-kacak, çanak çömlek yapıp,
 Dursun diyerek,
 Çeyiz edip vermez mi.
 Günün iyisinde,
 Ayın yenisinde,
 İki kardeşi ile Arı Haan,
 Gelinin obasını-yurdunu,
 Göçürüp alıp,
 Obasına-yurduna dönüp,
 Gidivermez mi".(Ergun-Aça, 2005: 260-261)

Ak Kan adlı Şor destanında, Aba Kulak Ay Sabak'ı aramak için çıktığı yolda Ay Sabak'ın kardeşi Kök Talay ve onun eşi Kök Kartıga ile karşılaşır. Onların evine misafir olur. Ay Sabak'ın üç gün önce orada olduğu haberini alır. Kök Talay'ın isteğiyle Kök Kartıga Ay Sabak'a bağırır. Bir süre sonra eniştesinin sesini duyan Ay Sabak dönüp gelir. Kök Talay Ay Sabak ve Aba Kulak'ın başlarını birleştirir. Toydan sonra Ay Sabak'ı altın bir yüzüğe dönüştüren Aba Kulak yurttan ayrılıp kendi Altay'ına doğru yola çıkar:

"Kendine gelip aşını-yemeğini yiyip otururken, bir yerden altmış ağızlı bakır boru sesi duyuldu. 'Sevgili Kök Katırğa enişteminin sesi, sağ kulağımdan girip sol kulağımdan çıktı.' Söylemem söz bitmeden, bakan göz kırpmadan bakır borunun sesi, ulu sırtın eteğinden duyuldu. Büyük eşikten Ay Sabak giriverdi.

Aba Kulak sonra bakanda, bu Ay Sabak, doğan güneşin kendisi gibidir. Dolunayın dolgunluğu gibi, şahin gibi gözlü, kan fışkırır yüzlüye benzer. Aba Kulak, bu Ay Sabak'a dik bakamayıp, ürkekçe baktı. Ay Sabak sağ elini uzatıp, Aba Kulak'a selam verdi. 'Canım benim, Aba Kulak'ım seni bulamayıp bu ak dünyayı baştan sona gezdim!' dedi.

Bunlar üçü de dağılmaz toya girdiler, tükenmez aşa giriştiler. Kök Talay, Kök Kartırğa'nın aldığı kişi olan Aba Kulak Ay Sabak'ın başlarını birleştirdi.

Az toylaşıp, çok toylaştıkları sırada Aba Kulak, altın masadan kalktı. 'Alçak da olsa dağım var, sığ da olsa suyum var.' diye. 'Ata yurdundan ayrıldığımda, oğlan yaşında olan kendim, er yaşına ulaştım!' dedi. Aba Kulak, Ay Sabak'ı evirip çevirip altın yüzüğe dönüştürüp cebine koydu. Hasret çekmesin diye vedalaşıp, özlemesin diye selamlaştı, Kök Katırğa ve Kök Talay'la. Altın otağdan çıktı. Ak doru atına kenetlendi. Çin dövümlü üzengisini sertçe tepti, ak doru atın bozkır gibi geniş sağrısını vurup yardı. Geniş dudaklarını yırtarcasına çekti". (Ergun, 2006: 192- 193)

Ak Kan destanında, Ay Sabak'ı alıp yurduna dönen Aba Kulak'ı gören Pokay Sarığ koca Karı ve Altın Sabak anası çok sevinirler. Aba Kulak altın yüzüğe dönüştürdüğü karısı Ay Sabak'ı eski haline çevirir. Bunu gören Pokay Sarığ koca karı yedi gün sürecek toyu başlatmak için halk-tebaasına buyruk verir. Kırk dazı çağırıp kırk balta verdi. Otuz dazı çağırıp otuz balta verdi. Yarlığını buyurdu: 'Kırk aygırın kısırağını kesip kurban edip toy kılınsın, doru aygırın kısırağının hepsini kesip kurban edip toy kılınsın. Deniz gibi içki hazırlansın, dağ gibi et hazırlansın.' diye bağırır. Altın Sabak annesi Ay Sabak'ı kırk odanın dibine getirip, yedi ayrı belliğini çözüp iki ayrı belik örür. Herkese eşit bir şekilde hediye verilir ve dualar edip konuklar toydan ayrılır:

"Altın Sabak anası ile Pokay Sarığ koca karı koşup gelip, Aba Kulak'ın boynuna asıldılar. 'Azıp gitti diye sandığımız Aba Kulak dönüp geldi.' dediler. Ölüp kaldı diye sandığımız dönüp geldi.' dediler.

Aba Kulak, Ay Sabak karısını atanda, doğan gün gibi çıktı, tabak ay gibi parladı. Pokay Sarığ koca karı söyledi: 'Hey, Aba Kulak yavrum, getirip de güzeller güzelini getirmişsin! Dolunaydan dolu, doğan güneşten parlak yaratılan Ay Sabak'tır! Bu ak dünyada, bu Ay Sabak gibi yaratılan kız azdır.'

Pokay Sarığ koca karı otağdan çıktı. Kırk dazı çağırıp kırk balta verdi. Otuz dazı çağırıp otuz balta verdi. Yarlığını buyurdu: 'Kırk aygırın kısırağını kesip kurban edip toy kılınsın diye, doru aygırın kısırağının hepsini kesip kurban edip toy kılınsın diye. Deniz gibi içki hazırlansın, dağ gibi et hazırlansın.' diye bağırıldı. Dazlar duyar duymaz, dokuz yıl doğurmayan kısır kısraqları kışnetip getirip kestiler. Boğaları böğürtüp getirip kestiler. Irak yerlerde yaşayan kişileri iki kişi gönderip

çağırdılar; yakın yerde yaşayanları bir kişi gönderip çağırdılar. Dazlar deniz gibi aş hazırladılar, dağ gibi et pişirdiler. Altın Sabak anası Ay Sabak'ı kırk odanın dibine getirip, yedi ayrı belliğini çözüp iki ayrı belik ördü.

Toylaya toylaya toyladıklarında, yedi gün boyunca toy kılıp yerin karasını bilmediler. Dokuz gün boyunca toylayıp, toprağın karasını bilmediler. Dokuz günün sonunda, ağaç tabaklarındakiler tükendi, bütün halkı dağıldı; kazan gibi takırdadı, halkı-tebaası dağıldı. At yarıştıırıp önden gelen atlara ay gümüşlü ak ipek örtü bağladılar. Er güreştirip kazanan kişiye but kemiği verdiler. Eşitçe herkese hediye verdiler. Artık deyip artık vermediler. Burada toplanan halkın hepsi dua edip döndüler: 'Böyle toyu kim görmüş, böyle ziyafeti kim yemiş!' dediler". (Ergun, 2006: 193-195)

Ak Kan destanında, halası Altın Tana'nın ölü bedenini kaldıran Çaş Pilek yurduna dönerken Çaş Köök'ün yurduna uğrar. Ona kendisi ile evlenmek istediğini söyler. Çaş Köök kabul eder. Çaş Pilek ile Çaş Köök başlarını birleştirip Çaş Pilek'in yurduna dönerler. Pokay Sarığ ile Ay Sabak bu durum karşısında çok sevinir. Yedi gün boyunca sonu gelmez bir toy düzenlerler:

"Gele gele geldiğinde, Çaş Köök'ün yerine ulaştı. Çaş Köök'ün yerine varıp, atını boşaltıp, altın otağa girdi. Çaş Pilek söyledi: 'Hey, Çaş Köök büyük sözde ayıp yok! Dilim dünür olsun! Dizim güvey olsun' dağa gitsen dayanağın olayım, suda yürüsen asan olayım! İtip çıkarsan eşikteki itin olayım! Fırlatıp atsan ocağın olayım, şanlıdırıp ünlendirip seni almaya geldim. Çaş Köök, ben Çaş Pilek'e varır mısın?' Çaş Köök söyledi: 'Sen Çaş Pilek'e varmayıp da kime varayım!' dedi.

Çaş Pilek ile Çaş Köök başlarını birleştirdi. Çaş Köök, öteberisini kara çuvala koydu. Bunlar ikisi altın otağdan çıkıp, atlarına binip, yurtlarına dönuverdiler. Çaş Pilek'in kır doru atı ile Çaş Köök'ün genç kula atı denkleştirip koşarlar. Birisi birisinden ayrılmadan giderler. Gide gide gittiklerinde, yer dolambacına girmeden, yer doğrusunca giderler; su kıvrımına girmeden, su doğrusunca giderler. Yâd el arkada kaldı, ata yurduna döndüler; eli başka yurt geride kaldı, ana yurduna dönüp girdiler.

Uğultulu sırta çıktılar, eyer oyuklu bele indiler. Ulu sırttan görende, Çaş Pilek'in yerine geldiler. Yamaçtan aşağıya indiler, altın otağa girdiler. Eşik açıp esen verdiler, kol uzatıp selam verdiler. Pokay Sarığ ile Ay Sabak, Çaş Köök'ü kırk odanın dibine getirip yedi ayrı belliğini çözüp, iki ayrı belik ördüler. Çaş Pilek yedi gün boyunca sonu gelmez ulu toy toyladı.

Ulu toyları geçtikten sonra, Çaş Pilek ile Çaş Köök, altın otağdan çıkıp, ulu yurda, at aşamaz, üç katlı, demir çit kurdular. Alışmamış taya eyer salıp, elin yurdunu dolanmamaya anlaştılar. Altın kazığın dibinde duran, iki atın dokuz kolanını çözüp, atın eyerleri indirdiler. Dağ gibi yığıldılar. İki atın sağrısının okşayıp boşalttılar. 'Sarı gölden su için, Sübür dağdan ot otlayın!' deyip.

Çaş Pilek ile Çaş Köök kırk odanın içine girip, üstlerine giydikleri altın gümüş zırhlarını çıkarıp askıya astılar. Kara demir çizmelerini çıkarıp demir sandığa koydular. Yel vurmasın diye örtündüler. Bunların yerine, acı çektirip düşman girmede, bağırıp gelip er girmede, dört toynaklı at koşup girmede, yiğit er girmede. Kağan'dan ulu kağan oldular. Huzur içinde baht alıp, yaşadılar". (Ergun, 2006: 212-213)

Şor destanı Altın Sırık'ta, Kağan Sulazın kağanı öldürüp, Altın Çıltıs'ın kızı Altın Torgul'u kendine eş olarak alan Altın Sırık yurduna döner. Bunu gören Altın Kağan babası ile Altın Arıg anası çok sevinir. Altın masalar kurulup, aş yemekler çıkarılır. Hem oğlun dönüşü için hem de Altın Sırık ile Altın Torgu'nun evliliği kutlanır. Kurulan toy şöyle tasvir edilir:

"Altın Kağan babası,
Er kocası olup yaşlanmış,
Martı gibi ağarıp,
Dişleri sararıp kalmış.
'Kaybolan sevgili canımız
Sağdır, dönüp geldi,
Azıp kalan oğlumuz,
Sağlıklıdır, dönüp geldi', diyerek,
Koldan kapıp, koltuktan girip,
Altın otağa getirdiler.
Altın Sırık sağ elini,
Sağ cebine sokup,
Ay parıltılı altın yumurtayı, sonra
atıverdiğinde:
İşte burada Altın Torgu,
Kız çıkıp duruverdi.
Altın Arıg anası,
Altın Torgu'yu görüp,
Dokuz gün toyladılar". (Ergun, 2006: 273-274)

'Güzeller güzeli yaratılan,
Artık akıllı kız getirmişsin' deyip
Masa ardına oturtup,
Ulu aş alıp getirip
Aşla-yemekle beslemiş.
Erler eri Altın Sırık,
Kanatlı pencereyi ardına kadar
açtı,
Kırk tas çağırdı,
Kırk balta atıp verdi.
'Kırk aygırın kısırağını kesip,
Doğrayıp, toy düzenleyin,
Elli aygırın yilkısını soyup,
Doğrayıp, toy düzenleyin.' demiş.
Daz kısırakları, aygırları
Küçük taycıkları bile kesiler.
Dağ gibi et yığdılar,
Deniz gibi çorba kaynatıp,

Ay Mögö destanında, Ay Mögö, Ak Molat ve Oy Molat Altın Kağan'ın kızını kaçıran kırk haydudu öldürürler. Bundan sonra Ay Mögö Ölbüs Kağan'ın kızı ile toyunu kurulur ve eğlence başlar:

"Ak mallını sürüp döner,
Elini halkını da sürer,
Yerlerine, yurtlarına döndüler.
Ay Mögö'nün yurduna yettiler.

Mal mala koşulur.
Halka, halk koşulur.
Demir çamın dibinde
Kızıl Tas doğup kalmış.

Kızıl Tas'ı mala saldı.
 Ay Mögö'nün ak malını
 Kızıl Tas güttü
 Bahadır doğan Ay Mögö
 Kızı heybesinden çıkardı,
 Ölbüs Kağan'ın kızını.

Sonra düğün yaptı.
 Şimdi düğünü kurdular.
 Yedi yıl toyladı.
 Yedi yılsonunda,
 Ak Molat yurduna döndü,
 Ay Mögö yaşayıp kaldı". (Ergun, 2006: 325)

Şor destanı Kan Arğo Peçelig Kan Mergen'de, kardeşi Kağan Mergen Kara Mükü'nün yanında iken kendisi de Kağan Kara'nın malını halkını sürmeye giden Kan Arğo, Kağan Kara ile tutuşurken onu kurtarmaya kardeşi Kağan Mergen gelir. Kağan Kara'nın canını alır. Kağan Kara'nın kardeşi olan kızı kendisi de beğenmesine rağmen Kara Kılış dostuna alır. Ulu bir toy düzenlerler. Kağan Mergen, Kara Kılış ile Kağan Kara'nın başlarını birleştirir:

“Söylenen söz bitmeden, bakan göz kırpmadan kırk odanın dibinde taban tahtası sesi duyuldu. Kırk odanın kapıları açıldı. Yedi ayrı belikli kız, oradan yürüyüp çıktı. Bu yürüyüp çıkan kız, büyük küçük Kağan Kara'nın kardeşi olan kızdır. Kız, doğan güneş gibi parlamakta, dolunay gibi ışıldamakta. Kağan Mergen bu kıza bakınca gönlüne girer; ala gözü görünce almak ister. Kağan Mergen içinden düşünür: ‘Atanın acısı, ananın ahı! Bu kızı bilseydim, büyük küçük Kağan Kara'nın arı canını almadan, dokuz tulum aş tutup istemeye gelirdim. Şimdi büyük küçük Kağan Kara'nın arı canını alıp, kardeşleri, kızı alıp götürsem, ben Kağan Mergen altı aymağa gülünç, yedi aymağa rezil olurum. Bu kızı bana almak yaramaz!’

Kağan Mergen söyledi: ‘Hey Kara Kılış dost, gönlüne hoş gelmişse büyük küçük Kağan Kara'nın kardeşini alıp götür, gönlüne hoş gelmemişse yerli kişi yerinde kalsın.’ Kara Kılış cevapladı: ‘Atam gibi Kağan Mergen, hangi kızı verirsen onu alırım!’

Büyük küçük Kağan Kara'nın karıları onları kollarından alıp, koltuklarından tutup altın masaya getirip oturtular. ‘Yemede, içmede ayıp yok’ diye. Büyük-küçük Kağan Kara'nın karıları, otuz yılda yenilip içilse yarısı bitmez, kırk yılda yenilip içilse sonuna varılmaz yiyecek içecek hazırlamışlar. Onlar üçü ak masanın arkasında, gök masanın önünde oturup rakısının içkisini içtiler. Kara Kılış büyük küçük Kağan Kara'nın kardeşi kıza, gözle bakıp gönlüne hoş gelir, ala gözle görüp almayı düşünür. Kağan Mergen, Kara Kılış'la büyük küçük Kağan Kara'nın kardeşi kızın başlarını birleştirdi. İşte bu yerde, kız toyu toyladılar. Bitmek bilmez ulu toy yaptılar.

Kağan Argo kalktı: ‘Büyük hayret, büyük mucize, sırtım sızlar, kırk kaburgam daralır. Bizim yerde bir şey olmuş olmalı. Çabuk döneyim!’ diye altın otağdan çıkıverip, kendi yurtlarına dönüverdi’ . (Ergun, 2006: 355-357)

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen destanında, Kara Kılış bin bir hile ile kaçırılıp yer altına indirilen Kağan Mergen'i bulmak için yer altına iner. Önce Kara Şebeldey'i öldürür ardından Kağan Mergen ile dövüşür. Ona yapılan büyüü üzerindeki bakır iğneyi çıkararak bozar. Ardından Yiğit Şaday'ın yurdunu talan edip kaçırdığı Altın Kök kızı, Kağan Mergen'e teslim eder. Kara Kılış ve Kağan Mergen yer altından çıkıp yurtlarına varırlar. Kağan Mergen'in ablası Kan Arğo ve halkı-tebaası öldü sandıkları Kağan Mergen'in dönüşü şerefine büyük bir eğlence düzenlerler. Ayrıca altın bir yüzüğe dönüştürülmüş Altın Kök kız eski haline çevrilir. Kağan Mergen ile Altın Kök kızın başları birleştirilerek, toyları yapılır. Toya yakın ve uzak akrabalar elçiler yolu ile çağrılır. At yarışları düzenlenir, kojonlar çalınır şarkılar söylenir. Kazanların dibi görülene kadar yemek yenir. Toyda doyanlar ve evine iyi et götürebilenler dualar ederek, doymayanlar ve kendisine kıkırdaklı et kalanlar ise kargışlar düzerek toydan ayrılırlar:

“Kağan Mergen ormanlı sırta çıktı, düz(ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırttan öteye bakıp gördüğünde, kendi yurduna gelmiş. Halkı-tebaası kara tayga gibi durur, ak malı ala çakıl gibi yatarmış. Kağan Argo ablası altın kazığın dibinde durup bekler. Yamaçtan indi, Altın kazığın dibine geldi.

Kağan Argo ablası, Kağan Mergen'i atının üstünden koltuklayıp, indirdi. ‘Azıp kaldı diye sandığım arkası yok kardeşim dönüp geldi!’ diye söyledi. Kağan Argo, Kağan Mergen'i yaslanıp, altın otağa getirdi. Kağan Mergen cebinden altın yüzüğü çıkarıp attı, Altın Kök kız çıkıverdi. Bunu gören Kağan Argo, Altın Kök'ü kırk odanın dibine götürdü. Sayısız saç örgülerini çözüp iki ayrı örgü ördü.

Kağan Mergen, altın otağdan çıkıp, kırk dazı çağırıp, kırk balta verir. Otuz dazı çağırıp, otuz nacak verir. ‘Kırk aygırın kısırağını kesip, kurban edin, toy düzenleyin; otuz aygırın kısırağını kesip, doğrayıp toy kurun!’ diye bağırdı. Dazlar tayga gibi et yığdı, deniz gibi içki döktü. Yakın yerlerdeki akrabaları bağırp topladılar; irak yerlerdeki akrabaları elçi gönderip çağırdılar.

Dağ gibi et pişirdiler, deniz gibi içki hazırladılar

Toylaya toylaya gelende, arıkları semirdi, açları doydu. Eşikteki zayıf itlerin kuyrukları yapışırcasına semirdi. Arık kişilerin kulakları kaybolurcasına semirdi. Tayga olup, et yığıldı, deniz olup içki koyuldu. Gözle görülmez yemekle, ağız açtırmaz içki sunuldu. Toylaya toylaya toylayanda, gün geçtiğini bilmez oldu, ay aştığını bilmez oldu. Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, akağaç kabuğundaki etler tükendi, bütün insanlar dağıldı. Kazan dibi takırdayanda, halkı-tebaası dağıldı.

Yağlı kemik yiyen kişiler, dua edip dönerler: ‘Yaşlarınız uzun olsun! Tabutunuz yüksek olsun!’ diye, ‘Böyle toyu kim görmüş, böyle toyu kim duymuş’ derler. Kıkırdaklı kemik yiyenler, kargayıp dönerler. ‘Toy mu?’ derler, ‘Hangi toy olursa olsun, bu toydan daha iyidir! Yakın yerin kişilerine fazlasıyla ikram ettiler’ diye konuşurlar. Erler erleri, kalın kemikleri tutup dağılır, fakir kadınlar kurtlu karın tutup dağılır. At yarışı düzenlediler. Önden gelen atlara ak ipek örtü bağladılar.

Ulu toyları bittikten sonra Kağan Mergen, sakince yaşayıverdi”. (Ergun, 2006: 373-375)

Şor destanı Kan Kes’te, Altın Kök kocakarı bir gün Kağan Kes’in yurduna gelir. Kağan Kes’in evleneceği kızın Ak Kağan’ın kızı Altın Suçı olduğunu söyler. Kağan Kes Ak Kağan’ın kızını almak için yola koyulur. Ak Kağan’ın yurdunda yetmiş kağanın halkının hepsi toplanmıştır. Altın Suçı kız ile evleneme niyetini açıkladığı esnada Altın Kartıga kendisinden yardım ister. Altın Kartıga’yı kurtarıp Ak Kağan’ın sarayına geri dönen Kağan Kes ile Altın Suçı’nın başları birleştirilir. Ulu toy kurulur. Dokuz gün süren eğlence bittikten sonra altın yüzüğe çevirdiği Altın Suçı’yı da alıp Kağan Kes yurttan ayrılır:

“Kara duman arasından Kağan Kes çıktı. Altın otağa gelip girdi. Eşik açıp selam verdi; söge basıp selam verdi. İhtiyar, sağ kolunu uzatıp selamlaştı. Kağan Kes sordu: ‘Benim adımlı söyleyip de çağırın hangi ihtiyarsın?’ demiş. ‘Hangi ihtiyar olayım! Senin yurduna Altın Kök, benim karım, gitmiş idi. Altı nesil boyunca yaşayan Altın Kartıga benim!’ demiş.

Altın masanın arkasına oturdular. Ak Kağan, aşın yemeğin iyisini sundu, var olanın (içkinin) iyisini ikram etti. İşte bu halkın arasında, Kağan Kes’ten kız ister başka kişi yoktur. Ak Kağan’ın oğlu ile Altın Suçu’nun başlarını birleştirip ulu toy kurdular. Ulu aşını dokuz gün boyunca yediler.

Dokuz günün sonunda Kağan Kes ‘ Yeri olan yersedim; suyu olan özledim. Sığ da olsa suyum var, alçak da olsa dağım var’ dedi. Yol azığı hazırlandı. Hasret çekilmesin diye vedalaştı, özlememek için hoşlaştılar. Zor günde görüşmeye, acı günde arkalaşmaya anlaştılar.

Altın Suçu kızını altın yüzüğe dönüştürüp, altın cebine koydu. Altın otağdan çıktılar”. (Ergun, 2006: 389)

Kan Kes destanında, Ak Kağan’ın kızı Altın Suçı’yı alıp yurduna dönen Kağan Kes’i halkı-tebaası karşılar. Altın Kök kocakarı Kağan Kes’i altın otağa getirir. Altın Suçı’yı eski haline getiren Kağan Kes anlı-şanlı toyunu başlatır. Ulu toya yetmiş kağanın halkı hep toplanıp gelmiş. Doru atlar yarışa sokulur, beyler güreşe tutuşur. Ata ana töresince bir toy yapılır. Dokuz gün süren toy dağıldığında Altın Kök’te yurduna gitmek için yola koyulur:

“Gele gele geldiğinde Kağan Kes, elin yerini uzakta bıraktı, ana yurdunu yaklaştırdı. Yabancı yurdu uzakta bıraktı, ata yurdunu yakına aldı. Altın dağın yamacından gelip ata yurdunu baktı. Ata yurdu huzur içindeydi, ana yurdu barış içindeydi. Ak malını aralayıp girdi; halkını-tebaasını yarıp geçti. Altın kazığa kan al at uçup geldi. Altın otağdan Altın Kök kocakarı koşup çıktı. Koldan gelip kapıp, Kağan Kes’i koltuklayıp indirdi. Altın otağa getirdi. ‘Yâd yurda giden güzelim, arzulananı getirdi! El yerine varan yakışıklım, sevdiğini getirdi’ demiş. Kağan Kes altın otağa girip, altın yüzüğü fırlatıp attı. Altın Suçu kız oluverdi. Kağan Kes, hizmetlilere buyurdu: ‘Kır aygırın yılıksını kırıp, kurban edip, toy düzenlensin, doru aygırın hepsini kesip toy düzenlensin’ dedi. ‘Yurdumda anlı-şanlı toy olsun’, demiş. ‘Haberle toplansın, yakındaki bağrıyla gelsin’ demiş.

Ulu toya halk gelip toplanmış. Yetmiş kağanın halının hepsi gelip toplanmış. Yırtık elbise giyenler derisiz kayaklarla toplandı, ipek elbise giyenler, doru atla toplandı. Halk beyleri kırlangıç gibi kaynaştı, aşık gibi vuruştı. Kağan Kes ulu toyu toylayıp kutladı. Ata töresince güzel toy oldu, ana töresince hoş toy oldu. Kavga talaş olmadı. Yeşil ipek örtü astılar, atların iyilerini yarışa gönderip toyladılar. Baldır kemiğinden et çıkarıp, yiğit erleri güreşe çıkarıp toyladılar.

Dokuz günün sonunda ulu toy dağıldı. Akağaç kabuğunun üstündekiler tükenip, bütün halk dağıldı. Kazana konulan yenilip, kalanı halka dağıtıldı. İlikli kemikli yiyecekler dua edip döndüler. Bacadan giren kuş, tüyü yapışırcasına semirdi; eşiğe gelen it düşkünün kuyruğu görünmezcesine semirdi. Bütün halk dağıldı.

Altın Kök koca karı söyledi: ‘Hey Kağan Kes, sevgili yavrum, yerli kişiyim yerseydim, suyu olan kişiyim özledim, yurduma döneyim!’ demiş. Zor gün gelirse kayırırsan; acı gün gelirse aralanırsın!’ demiş. Kollayan yakınım yok, arkalayan kardeşim yok” demiş. Bunu duyan Kağan Kes söyledi: ‘Benim başım esende, korkmayın’ demiş.

Altın Kök koca karı özlememek için hoşlaştı, sıkılmamak için vedalaştı. Altın otağdan çıktı. Altı kulaç kanatlı, altın guguk donuna (şekline) girdi. Kanadını çırpıp uçanda, sert kasırga oynayıp kaldı, sert rüzgâr kaynayıp kaldı. Kendi yurduna dönüverdi”. (Ergun, 2006: 390-391)

Kan Pergen destanında, Kağan Pergen ava çıktığında kız kardeşi Kağan Argo kız ile evlenmek isteyen Kara Moos Kağan Pergen’in evine gelir. Kara Moss kıza niyetini defalarca açması ve ısrar etmesine rağmen Kağan Argo kız kabul etmez. Fakat daha sonra Kara Moos ile evlenmeyi kabul eder. İkisinin toyları kurulur:

“Al doru atına binip,
Taygaya gitti.
Altın otağda,
Kız kardeşi oturur,

Hanımın otağının,
Eşiği açıldı.
Bahadır biri girdi.
Ay kara atlı Kara Mös

Bahadırın adıdır.
 ‘İyi misin hanım?’ der.
 Bahadır kişi sordu.
 ‘Bana varır mısın?’ der.
 Kadın söyler:
 ‘Ben sana varamam’ der.
 Tanrı beni sana yazmamış” der.
 Nice sorarsa da,

Kız varmaz,
 ‘Kağan Pergen evde yok’ demiş.
 Kara Mōs yine sordu.
 Sonunda kız “sana varırım”
 demiş.
 İkisinin başı koşuldu,
 Düğünleri olur”. (Ergun, 2006: 421-422)

Kan Pergen adlı Şor destanında, Çes Alp gücünü ölçmek ve kimin daha güçlü olduğunu görmek niyeti ile Kağan Pergen ile tutuşur. Bu kavganın sonunda yenilen Çes Alp Kağan Pergen’e halkı ve malı karşılığında kendini öldürmemesi için yalvarır. Kağan Pergen Çes Alp’i kızını vermesi koşulu ile bırakır. Ulu toy kurulur:

“Kapan Pergen, Kağan Alp’i itti.
 ‘Sen güçlü değilsin!’ dedi.
 Kağan Pergen, Çes Alp
 Tutuşurlar yine.
 Vuruşurlar yine.
 Çes Alp yenilip kalır.
 Gücü yetmez.
 Çes Alp söyledi,
 Kağan Pergen’e söyledi:
 ‘Gücün büyük’ demiş.
 ‘Güçlü adamsın’ demiş.
 ‘ Sen beni yendin,
 Şimdi beni öldürme!
 Halkımı alıp git!
 Malımın hepsini alıp git!
 Beni öldürme!’ dedi.

Kağan Alp gelip söyledi:
 ‘Çes Alp’in kızı var,
 Güzel kız,
 Sen onu al’ demiş.
 ‘Onu öldürme dostum!’ demiş.
 ‘Öldürürsen günah olur demiş.
 Vuruşu durdurun!
 Evine gitmek gerek.’ demiş.
 Kavgayı durdurdu(lar),
 Vardı, girdi(ler),
 Sofra serdi(ler)
 Aş koydu(lar),
 Yediler, içtiler.
 Yine bir toy olur,
 Kızın başını bağlarlar,
 Alıp döndüler”. (Ergun, 2006: 425-426)

Kara Kağan adlı Şor destanında, babası Kara Kağan’ın ölümünden sonra Altın Arığ kızın yanına Katkancıla adında bir yiğit gelir. Altın Arığ ile evlenmek istediğini söyler. Altın Arığ evlenmeyi kabul eder. Ulu toy kurulur. Bu destan metninde bahadır, toydan sonra kızın yurdunda yaşamak istemiştir. Genellikle destanlarda kızın yurdunda bir toy düzenlendikten sonra bahadırın yurduna gidilir ve orada yaşanır. Fakat burada kahraman kızın yurdunda yaşamak istemektedir.

“Bir yiğit çıkıp gelir,
Evine girip, selamlaşmış.
Yiğit söylemiş:
‘Bana varır mısın?’ demiş.
Kız söylemiş:
‘Nasıl bir insansın?’ demiş.
Yiğit söylemiş:
‘Atam yok, anam da yok.’ demiş.
‘Adım kara kula atlı Katkancıla.’
Güzel ona varır.
Toy kurulur,

İçerler içkiyi,
Yerler yemeği.
Yiğit demiş:
‘Yurdum yok benim.’ demiş.
‘Ben burada yaşarım’ demiş.
‘Mal bakarım,
Halk bakarım!’ demiş.
Kız der:
‘Mal da hazır,
Halk da hazır.’ demiş.
Yaşayıp kalırlar”. (Ergun, 2006: 438)

Şor destanı Karattı Pergen’de, Alp Kuskun Altın Kağan’ın yurdunu talan etmiş, karısı ve malını alıp götürmüştür. Kocakarının yaşlılık çağında bir oğlu olmuştur. Kadın oğlunu saklar. Fakat Altın Kağan kendisini öldüreceği korkusu ile oğlanı öldürmeye çalışır. Oğlanı dayısı kurtarır. Dayısı eniştesi Altın Kağan’ın malını kendi yurduna sürdürür. Oğlan ile birlikte yedi gökteki toy olan yere giderler. Destanlarda toylar sadece Altay yurdunda değil gökyüzünde ve bazı destanlarda da yer altı dünyasında olmaktadır.

“Ak malı döndürdü,
Ak bora tay yakaladı,
Eyerleyip koydu.
‘Bin’ demiş ‘yeğenim ona.’
demiş.
Bindirdi.
Birlikte gidiverdiler.
Yedi göğe vardılar,
Toy olan yer vardır, orada.

Halkı kalabalıkmış.
Uzun Kara Alp’in yurduymuş.
Yiğidin çadırına girdiler.
İçki içerler.
Bir oğlancık girdi, dışarıdan.
‘Dışarı çıkıp oynayalım.’ demiş.
Çıkıp gittiler, iki oğlancık
Dışarı çıkıp gittiler”. (Ergun, 2006: 442-443)

Karattı Pergen destanında, Karattı Pergen bir gün uyandığında dayısı Er Kulatay’ı yerinde bulamaz. Daha sonra dayısının Altın Ergek’in kızını almak için yurdundan ayrıldığını öğrenir. Karattı Pergen de dayısının peşinden gider. Altın Ergek kızını Er Kulatay’a verir. Toy kurulur:

“Üç göğün sırtında,
Altın Ergek derler yiğit varmış.
Altın Ergek’in at kazığında
Ala kula at bağlıydı.
Er Kulatay dayısı,

Altın Ergek’in kızını almak için,
Oraya çıkıp gitmiş.
Karattı Pergen içeri girdi.
‘Selam, Altın Ergek dünür.’
demiş.

‘Kızımı size vereyim.
Ben vermezsem,
Beni öldürsünüz.
Üç göğün üstünde
Altın çanın içinde,
Kızım orada.’ demiş.
Karattı Pergen çıktı,
Sadaktan ok kaptı,
Çekip attı.

Altın çanı kesip düşürdü,
Kızı kucağına düşürüp vermek
için.
Toy kurdu, kızını aldı.
Er Kulatay karısını alıp,
Geri dönüverdi.
Karattı Pergen orada yalnız kaldı,
İçip kalır”. (Ergun, 2006: 447-448)

Ölen Tayçı adlı Şor destanında, günün birinde tayga gibi kara donlu ata binen bir bahadır Ölen Tayçı’nın yurduna gelir. Kök Kağan’ın oğlu Kök Purha’nın oğlunun toyu olduğunu ve ulu bahis vermesi için gönderildiğini söyler. Kögey Kök yiğidin yarın gelmesini söyler. Kimi zaman toylarda düzenlenecek yarışlar için toya katılanlar bahis vermektedirler:

“Yiğit oğlu söyler: ‘Sende aş-yemek tadına bakmaya gelmedim; elçi geldim! Ölen Tayçı’nın adı sanı aydın dünyayı doldurup duyulmuş. Buradan ötede yer bilinmezi yerde yaşayan Kök Kağan’ın oğlu Kök Purha’nın ulu toyu olmakta. Ulu bahis versin diye gönderdiler’ der. Kögey Kök söyler: ‘Yarın gelir’ diye. Yiğit söyler: ‘Sana inanmıyorum. Ölen Tayçı’nın kendisinden sorarım’ der”. (Ergun, 2006: 476)

Yakut destanı Culuruyar Nurgun Bootur’da, Nurgun Bootur Kılaannaah K11s Nurgun’ın ağabeyi Ayı Curağastay’ı da alıp geldiğinde kız evlenmeye razı olur. Nurgun Bootur Kılaannaah K11s Nurgun’u alıp kendi yurduna doğru yola çıkar. Kendilerine yakışacak bir ev yaptırır ve daha sonra evlenirler. Diğer ayı bahadırları da kendilerine tayin edile eşler ile evlenirler:

“Ayı Umsur Udağan,
gök bahadırın önünde
göz göze
dudak dudağa
yüz yüze durup
şöyle konuşmuş:
‘Ce... buo... dostlar,
benim ağzımdan çıkanı
dikkatlice dinleyin.
Bizi Ahtar Ayı’mız,

açıkça himaye eden leyeşit Tanrı’mız
sürülerimizi veren Cöhögöy Tanrı’mız,
tayin etmiş imiş.
Ayı Curağastay Bahadır,
sen, önceden belirlendiği gibi
bu benim kız kardeşim
Aytalı Kuo’yu almaya buyruklusun.
Kılaannaah K11s Nurgun,
senin kısmetin de
işte bu Culuruyar Nurgun Bootur’dur.

onu kabul ediyor musun?

Onun başka görünüşü yok, yazın da kışın da değişmez.

Eğer kabul edersen

hemen gidebilirsin.

Sen ne söyleyeceksen söyle.’ demiş.

O zaman Ayı Curağastay Bahadır,

Şöyle konuşmaya başlamış:

‘ Ce... sevgili ağabeyim ve ablam!

Sizin söylediğiniz sözünüzden

çıkacak değilim.

Güçlü nefesimin bedelini ödediniz.

Kuvvetli nefesimin fidyasını verdiniz.

‘Canlı mahlûkatın başlangıcı olsun.’ diye

‘Evlenme düşüncem olmayacak olsa serbestçe nasıl gideyim? Önceki sözümü onaylıyorum.

Gitmeyecek olsan niçin tekrar söyleyeyim’. Eşiyle yukarı dudaklarından üçer kez, aşağı dudaklarından altışar kez koklaşıp öpüşmüşler.

Dördü birden Nurgun Bootur’n evine doğru gürültüyle uçup biraz zaman geçtikten sonra ulaşmışlar. Kar yığılmaz, çok geniş ve bembeyaz vadinin tam ortasına yavaş yavaş ve azametli şekilde inivermişler. Dördü birden bütün endamlarıyla eve doğru ağır ağır yürümüşler.

Yürürken görmüşler ki, kalbin etrafındaki yağ gibi bembeyaz gümüşten yurtlarına, Ürüñ Uolan eşini çoktan getirmiş. Kün Tuyaarıma Kuo’yu sağ koluna takmış. Sol koluna da Aytalı Kuo’yu takmış. Tam karşıdan ağır ve vakur adımlarla yürümekte imişler. Karşılaştıklarında birbirlerini çok özlemiş kişiler olarak kucaklaşıp koklaşıp öpüşmüşler”. (Ersöz, 2010: 389-391)

Er Sogotoh adlı Yakut destanında, K11s Sariadıman’ı aramak için yola çıkan Hariacılaan Bergen, annesi Uot Çolboodoy şamandan K11s Sariadıman’ın Taas Kurdustay bahadır tarafından kaçırıldığını öğrenir. Onun yurduna varır. Üç yıl kapışmalarına rağmen birbirlerini yenemezler. Hariacılaan Bergen, annesi Uot Çolboodoy şamandan yardım ister. Annesi onu Uot Kudustay kadın şamana yönlendirir. Taas Kurdustay bahadırın derin kayanın dibinde sakladığı bir kalbi olduğunu öğrenen Hariacılaan Bergen kalbi kayanın dibinden alarak onu öldürür. K11s Sariadıman’ı kurtarır. K11s Sariadıman’ın yurduna giderler. Yaşlı anne babası bu duruma çok sevinir. Orada K11s Sariadıman ve Hariacılaan Bergen’in toyu düzenlenir. Daha sonra Er Sogotoh’un yurduna gitmek için yola çıkarlar:

“Elinden tutup eve girdiğinde

İhtiyar kocakarı,

hazırlayanlar sizlersiniz.

Bu dipsiz uçurumdan

beni ne kazıp çekip çıkaracaktı?

Siz beni çıkardınız.

Sevgili ablacığım Kılaannaah K11s Nurgun,

sen bu kişiyi kabul edip etmediğini söyle.

Bana göre onunla gitmen gerek.

Gitmediğin zaman

sen istemesen de burnunu dudağını büküp

her ne olursa olsun alacaklardır.

Bunu iyice düşün.’ demiş.

Kılaannaah K11s Nurgun,

Düşünüp taşındıktan sonra şöyle söylemiş:

Sevinçten öleceklerdi.

Gür kara orman gibi,

Geniş akrabalarını çağırıp,
 Koyu kara orman gibi,
 Tüm halkı toplayıp
 Eğlence düzenleyip
 Şanına şan katıp,
 Selamlayıp karşıladıktan
 Sonra,
 Akbaşlı kara atlı
 Hariacılaan Bergen,
 Özgür kara ormanı
 Bir boyun geçer
 Koyu kızıl atlı,
 Kudretli Er Sogotoh'un
 Dünyasına varıp
 Yaşamak gayesine
 Sevinerek
 Uğurladılar.
 Koynunda yatmaya
 Seçilmiş dostunu,
 Aynı yatağı paylaşmaya
 Denk hayat arkadaşını
 Kıs Sarıadıman Kuo'yu
 Ata bindirip
 Doğduğunda ilk dünyasına,
 Büyüdüğü ana dünyasına,
 Özgür kara ormanı
 Bir boyun geçer
 Koyu kızıl atlı,
 Kudretli Er Sogotoh'un
 Alaasınna varmıştı.
 Bunu önceden
 Bilen insanlar,
 Gür kara orman gibi
 Geniş akrabalarını çağırıp,
 Koyu kara orman gibi
 Bütün halkını toplayıp,
 Bu dünyada

Eğlence şenlik yapıp,
 Sert kımızla
 Boğazlarını ıslatıp
 Bu dünyada
 Cesur olan,
 Esinlenip şarkı söyleyip,
 Güçlü olan,
 Güreş tutup,
 Konuşabilen
 Komus çalıp,
 Katı yağla
 Satranç oynayıp,
 Bu dünyada
 Oynayıp eğlenip,
 Selamlayıp kutlayıp,
 İşte böyle eğlenmişlerdi.
 Ondan sonra
 Boynunun dibine kadar
 Akbaşlı kara atlı,
 Hariacılaan Bergen,
 Koyu kara orman gibi
 Tüm halkının önünde,
 Sivri uçlu mızrağını
 Havaya kaldırıp,
 İşte böyle toyuklu,
 İşte şöyle konuşmalı,
 Olup dururmuş meğer.
 (Noo!)
 (Hariacılaan Bergen)
 'Ce he he
 Ayağında zincirli doğmuş,
 Tüyü dökük kürkü omzunda doğmuş,
 Alt dünyanın sekiz kabilesini,
 Acımasızca yok edip,
 Gür kara orman gibi
 Geniş akrabalarını,
 Koyu kara orman gibi

Bütün halkımı,
Sırtından dizginli
Gün han uluslarını,
Kemiklerimden biri,
Sağlam oldukça,
Sivri uçlu mızrağımla
Daima koruyacağım.

Kara kanımdan
Bir damla kalan kadar,
Ölüm yolunu
Eldivenimle hep tıkayacağım.
Bu büyük andımı,
Tüm halkımın önünde içiyorum' ”. (Ergun,
2013: 813-817)

2.1.2.6.Ocak Ayırma:

“Ocak” denilince akla ilk önce “ev” gelmektedir; yani yeni bir evin kurulması da sembolik olarak bu yeni evin ocağında ilk ateşin yakılması şeklinde gerçekleşmektedir. Yeni kurulan evin varlığı yakılan ocakla anlam kazanmaktadır. Fakat yeni kurulan ocakta ilk ateşin yakılması ise evin babası veya dedesi gibi büyükler tarafından gerçekleşmektedir.

Ataların ruhlarının ocak yani ateşin içinde tecelli ettiği düşüncesi ile ataş ve ocak Türk kültüründe hep önemli bir yere sahip olmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı şekilde yanması, ataların o ocakta, o yurttta, o evde devamlı şekilde bulunması demektir. Dolayısıyla ateş ve ocak daima atalarla temasın bir vasıtası olarak görülmüştür. Bu kadar önemli bir yeri işgal eden ateş ve ocağın yeni bir eve veya yurda taşınması da belli ritüeller ile yapılır. Hatta Türk kültüründe ‘Ocak Ayırma’ denilen törenler yapılmaktadır.

“Ocak ayırma” törenleriyle, evin büyük oğlanlarına yeni bir ocak açıp baba ocağından ayrılmalrı amaçlanıyorsa da bu durum aslında birtakım sosyal ve ekonomik sebepleri de bulunmaktadır. Mesela Türk kültüründe her zaman aynı yurttta evlenmiş birden fazla erkek evladın yaşaması mümkün olamaz.

“Ocak ayırma” törenlerinin maksadı, baba ile oğlun ocağını ayırmak gibi görünse de aslında baba ocağından alınan ateşle yeni kurulan ocağın ateşini yakarak, yeni kurulan ocakla baba ocağı arasında sıkı bir bağ kurmak olduğunu savunan Satı Kumaştaroğlu aslında baba ve oğlun ayrılmaz sıkı bir bağ içinde olduğuna dikkat çekmektedir.

Durmuş Arık, eski ocaktan yeni eve ateş getirme geleneğinin, ata ruhunun yeni meskene geçişini sembolize ettiğini ifade etmektedir (Arık, 2005: 119).

Ateşin yakıldığı yer olan “ocak”ın atalar kültü ile olan bağlantısı, mitolojik anlatılar ile de desteklenmektedir. Gök Türklere ait bir türeyiş efsanesinde, ateşi Gök Türklerin Türk ismindeki ataları bulmuştur (Ögel, 1995: 501).Gök Türklere ait bir türeyiş

efsanesinde, ateşi Gök Türklerin Türk ismindeki ataları bulmuştur (Ögel, 1995: 501). Ateş ruhuna hitaben okunan şaman dualarında, şamanlar “ocak” için, “atamızın yaktığı ocak” diyerek ocağı tazim etmektedirler (İnan, 2000: 68).

Yakutlarda kam ocağına bakıp alkış söyler. Tanrıya yakararak elindeki kaşığı göğe atar. Fal iyi gelirse ev sahibi kaşığı alıp koynuna sokar. Burada toplanan halkın içinden bir ihtiyar şöyle dua eder: “Alevli ocağı yak, yaktığın ocağın odu sönmesin, kışta evin bereketli, yazda kutlu olsun!” (İnan, 2000:117-118; Gözelov ve diğerleri, 1993:139-140). Yapılan törende kesilen kurbanlar ve edilen dualar, atalar ile aile fertleri arasında irtibatı sağlamak, ataları ve ataların ruhlarının barındığı ocağı tazim etmektir.

Sibiry Türk destanlarında ise sadece erkek evlendiğinde değil kız da gelin giderken kızın evi babasının evinden ayrılırken bir takım uygulamalar yapılmaktadır. Toy bittikten sonra babasının evinden ayrılacak kız için maldan mal, servetten servet bölünerek verilir. Çeyizler, aş yemekler yüklenerek evlendiği kişinin yurduna gönderilir. Burada evden taşınan ateş değil maldır, servettir. Erkeklerin baba evinden ayrılıp yeni bir otağına taşınması da destanlarda çokça görülmektedir. Erkeğin ocağını ayırmasının sebebi ise:

*Babasının yurdundan ayrılıp yeni bir yurttaki yaşamak istemesi,

*Babasının evinde bir başka evli kardeşinin bulunmasıdır.

Sibiry Türk destanlarında genellikle evden eve ateşin taşınması açıkça söylenmemekle beraber örnekleri bulunmaktadır. Örneğin ağabeyi Kögüdey-Köşin’in Boodoy-Koo evin ateşini söndürdüğü için Celbegen’e ateş istemeye gider. İncelenen destan metinlerinde ocak ve ateş kültü ile ilgili şunlar söylenir:

Ak Tayçı adlı Altay destanında, Ak Börü tarafından babasından kaçırılıp büyütülen kahraman Ak Tayçı, kaçırıldığı ve gerçek anne babasının kim olduğunu öğrendikten sonra Ak Bökö ve Altın Topçı’nın yanına eşi Altın Tana’yı da alarak gider. Bir eğlencedir başlar ve evli çiftin ocağı ayrılır:

“‘Adın ne?’ diye sordular.

Ak Börü babamın adadığı adım:

Ak Boro ata binen

Ak Tayçı bahadırım.

Evlendiğim eşimse,

Teñeri Kağan’ın tek kızı

Altın Tana’dır diye

Ak Tayçı cevabını verdi.

Eşi Altın Tana’yı

Anasıyla, babasıyla, halkla

Herkesle tanıştırdı.

Ondan sonraki eğlenceyi şimdi

Ağızla anlatmak mümkün değil,
 On Altay'ın alamayacağı kadar
 Dağ gibi et kaynatıldı,
 Deniz gibi içki yığıldı.
 Ak Tayçı bahadıra
 Altmış iki köşeli
 Ak saray yaptılar.
 Ak sarayın içini ise
 Ay nakışlı, güneş nakışlı
 İpeklerle bezediler.
 Altmış iki ayaklı
 Altın yatak hazırladılar.
 Kara kunduz derisinden
 Kutsal yorgan diktiler.
 At bağlamak için altı boğumlu

Ak Tayçı destanında, Altın Tana ile evlenen Altın Tayçı'nın evi babası Ak Börü'nün evinden ayrılır. Ak Börü'nün hizmetçileri Ak Tayçı bahadıra altmış iki köşeli ak saray yapıp, içini ipeklerle bezeyip, altmış iki ayaklı altın yatak hazırlarlar.

Altay destanı Altın Ergek'de, Agay Taacı ile Kögöy Taacı'nın yardım istemesi üzerine Cer Tepenek'i yenen Altın Ergek, Agay Taacı ile Kögöy Taacı'nın kız kardeşi Altın Küskü'yü beğenir ve Altın Küskü'ye dünür gönderir:

“Misafir gelen bahadırları
 Halk karşıladı.
 Agay Taacı ağabeyin
 Evine onları götürdüler.
 Yiyeceğin akından ve sütten doldurup,
 Yorulan insanlara ikram ettiler.
 Altın Ergek'in isteği üzerine
 Geldiklerini anladılar.
 Altmış kulaç ak mektubu
 Altın Küskü okuyup baktı.

Eğlence bittikten sonra ağabeyleri Altın Küskü'ye mallarından ve servetlerinden bölerek ocağını ayırır ve onları yolcularlar.

“Ak Boro atına bindirip,

Bronz at direği çıktılar.
 Altın Tana'nın altın saçını
 Altmış gelin taradı.
 Düz otlaklarda
 Çevik atları yarıştırdılar.
 Otuz gün boyunca oyun oldu,
 Anlatılmaz eğlence oldu.
 Doyan insanlar şarkı söylediler.
 Doyan itler ürüyüp dururken
 Toy devam ederken
 Kıymetli at Ak Boro
 Fırtına gibi dörtına geldi,
 Su şırıltısı gibi kişnedi”. (Dilek, 2002: 133-135)

Süslemeli mektubun
 Sonuna yetince, onayladı:
 ‘Erin yurdu boş kalmaz,
 Hemen birlikte giderim.
 Yüce bahadır yalnız yaşayamaz,
 Birlikte yaşayayım’ dedi.
 Dünür gelen bahadırlarla
 Ağabeyleri birlikte içti,
 Getirdikleri yiyecek kadar
 El, halk da yükledi”. (Dilek, 2007a: 462)

Altın Küskü'yü giydirdiler.

Altay dolusu hayvanından
Mal bölüp verdiler.
Ev dolusu servetinden
Payını ayırdılar.
Altın Küskü kız kardeşlerini
Ağabeyleri yolculadı.
Altın Ergek'in yurduna
Bindirip göndersinler.

Altmış pehlivan yardımcılı,
Yetmiş pehlivan hizmetçili,
Ak Boro ata binen
Bahadır kızcağız Altın Küskü
Altın yüzü ay ışığı
Gören gözü sabah yıldız gibi,
Altın Ergek'in yurduna yönelip,
Hızla yol aldı". (Dilek, 2007a: 462-463)

Temene-Koo adlı Altay destanında, Sarı Kağan'ın kendisine verdiği sihirli yüzük sayesinde, Karatı Kağan'dan kızı Kara Taacı'yı almak için kayınbabasının istediği demir köprüyü yapan Temene Koo, Kara Taacı kızı alır. Karatı Kağan malından ve servetinden bölerek kızının ocağını ayırır.

“Büyüttüğüm kızımı
Senin gibi delikanlıya vermeyip de,
Hangi delikanlıya vereceğim?’ deyip,
Kağan Karatı Kağan
Bahadırın isteğini geri çevirmedi.
Kızı Kara Taacı'yı
Sarayına aldırttı.
Kara Taacı'ya baktı ki,
Ay gibi parlak yüzü
Güneş gibi parlıyor,
Yuvarlak kara gözleri
Yıldız gibi ışıltıyor,
İki kızıl yanağı
Gökkuşağı gibi oynuyor,
Doksan belığı
Benlerine değişiyordu.

Onu gören Temene Koo
İstedığı kızın elinden
Yazı gibi elini
Uzatıp, tokalaştı,
Ateşli yanağından,
Sıkıca tutup öptü.
Kağan Karatı Kağan
Kızını hemen hazırladı.
Kapıdaki hayvanının
Tam yarısını ayırıp verdi,
Çevredeki halkının
Tam yarısını bölüp verdi.
Yığıldığı servetinden yükleyip verdi,
Temene Koo yola çıkınca,
Hepsini hemen götürdü". (Dilek, 2007a: 406)

Yakut destanı Culuruyar Nurgun Bootur'da, Kün Erbiye Bahadır Cılga Toyon'un talimatı ile Ayıña Sier Toyon ile Ayı Nuoralcın'ın yurduna gelip Cılga'un söylediklerini anlatır. Ayıña Sier Toyon ile Ayı Nuoralcın'ın çocuklarının orta ve aşağı dünyanın abahılarıyla savaşmaları için görevlendirildiklerini haberini verir. Bunu duyan Ayıña Sier Toyon ile Ayı Nuoralcın oğul ve kızlarını orta dünya ve abahılarla yapılacak savaşa hazırlaması için Mölsüt Böğö'yü görevlendirirler. Çocukların atlarını, silahlarını,

kıyafetlerini hazırlayan Mölsüt Böğö'den orta dünyaya inip ateşlerini tutuşturmasının isterler:

“Haydi
dokuz genç turna gibi yiğitler!
Sekiz beyaz dişi turna gibi güzel kızlar!
Bu çocukları ok gibi kusursuz yapın.
Astar gibi ipince giydirin.
Bundan sonra
onların ağabeyleri yiğit Mölsüt Böğö,
erkek kardeşin, sevgili yavrun
Culuruyar Nurgun Bootur'un
kendisine bağışlanmış, seçilmiş
genç atını:
boyu karaçamın ortasındaki budaklara denk
bineceği, doru renkli hırçın
atını;
koşulmuş kızağını,
güney semanın köşesinden
arayıp bulup getir.
Bahadır bir kişinin giyeceği elbisesini ve
silahlarının hepsini,
hazırladıktan sonra
orta dünyaya götürüp
yerleştir bakalım...
Kız kardeşin
sekiz kulaç örgülü Aytalı Kuo'yu da
beraberinde götürüp
kalbin etrafındaki yağ gibi
bembeyaz ve tertemiz bir yere yerleştir.
Mukaddes ateşlerini yakıp
huzurlu evlerini kurduktan sonra
çıkıp gel.’ Demişler.
O zaman oğulları, yiğit Mölsüt Böğö,

‘Her şeyi çarçabuk hazırlayacağım.’ diye
söyleyip
Güney semanın sınırına kadar
bir abda gürültü ve patırtıyla gitmiş.
Sonra göz açıp kapayıncaya kadar
bir lahza,
nefes almadan
bir anda,
gelmiş:
‘Oğlunuzun ve kızınızın hazırlıklarının
hepsini tamamladın.’ demiş.
O zaman ihtiyar adam ve kadın,
el ele tutuşup
kol kola girip
çıkıp bakmışlar...
(....)
Sonra yaşlı kadın evine doğru koşarak hızla
girmiş.
‘Sekiz beyaz dişi turna gibi güzel kızlarım,
Haydi! Çocuğumuzu
yeryüzü gibi çabucak süsleyelim.
Astar gibi ipince giydirelim.’
Dedikten sonra,
yatırıp bakarak
oturup bakarak
vaşağın kara çizgili ön ayak derisinden,
kunduzun kürkünün en iyisinden,
tilkinin postunun en kırmızısından,
samurun sırt postundan,
seçe seçe giydirmişler”. (Ersöz, 2010: 153-
161

2.1.3.Ölüm:

2.1.3.1.Defin ve ölü aşı:

İnsan hayatında doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş evresi bulunmaktadır. Bu geçiş evrelerinden soncusu olan ölüm tarih boyunca insan zihnini meşgul etmiştir. Ölüme korku ile yaklaşılmış fakat birçok toplumda ölüm bir son olarak görülmeden yeni bir hayata geçişin temelini oluşturmuştur. “...ölümün iki boyutlu bir olgu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Birincisi; ölen kişi için bir ölüm sürecinin yaşanması, onun biyolojik ve sosyal hayatına ilişkin tüm dinamiklerin sonlanması iken diğeri, ölen kişinin birlikte varoluş sergilediği diğerleri için ya da sosyal ilişki ağı içinde bulunduğu diğerleri için yaratacağı yoksunluk sürecidir” (Burcu-Akalın, 2008: 31).

Türkler ölümün bedenın temel işlevini yitirmesi olan görünen yüzünün yanında ölümden sonra ruhun ebedi olarak yaşadığına inanılırdı. Türlerin dininde yer alan Atalar Kültünün de kaynağı bu düşüncedir. Ölüm sonrasında yapılan cenaze törenleri, verilen ölü yemeğı, yapılan mezar ziyaretlerinin de amacı; bedeni yok olmuş fakat ruhları ebedi olarak yaşayan ataları memnun etmek ve onların gazabından kurtulmaktır. Cenaze törenlerinde insanların yüksek ses ile ağlamaları, kendilerine tırnaklarıyla veya bıçak gibi kesici aletlerle kendilerini yaralamaları gibi uygulamalar yine bu amaca hizmet ediyordu.

Bu ruhun ölüm karşısındaki hoşnutsuzluğunu gidermek ve onu teskin etmek düşüncesi ölü aşı geleneğinin de kaynağıdır. Evrensel nitelikli ‘ölü yemeğı’ âdeti eski kültürde görüldüğü gibi, zamanımızda başka toplumlarda da hala yaşamaktadır (Örnek, 1971: 88-89).

Kişi öldüğünde içinde yaşadığı çadır düzenlenen merasimlerin başlangıç noktası kabul edilirdi. Türkler ikinci hayatı da tıpkı bu dünya hayatı gibi çadır içerisinde gerçeğine dair bir inanca sahip idiler. Cenaze çadırına gelen insanların çadır etrafında at koşturması, ölü aşı, ağıt düzme gibi geleneklerinin burada gerçekleştirilmesi hem dini hem de kozmik bir anlam ifade etmektedir. Cenaze gerekse defin işlemleri sonrasında yapılan at koşuları gibi ritüeller muhtemelen ölüyü kozmik bir hareketin içine çekerek göğe yükselmesine yardım etmekte. Avrupa Hun’larından bahseden batılı kaynakların bildirdiğine göre; Attila’nın cesedi ipek bir çadır içindeki kürk kaplı bir yatağa konmuş ve bütün gün boyunca beyler ve en mükemmel atlılar çadırı merkez alarak, gittikçe daralan daireler çizerek son süratle at koşusu yapmışlardı (Brion, 2005: 122; Ahmetbeyoğlu, 2001: 106).

Türklerde ruhun bulunduğu yeri terk etmesi ve yeni hayatına başlamasına kadar belli bir sürenin geçmesi gerekli olduğuna inanılırdı. 40 günlük bir sürenin geçmesinin

bekleniyordu. Ruhun bedenden tamamen ayrılması için gereken sürenin uzunluğu mumyalama gibi birçok uygulamaların da kaynağı olmuştur. Ayrıca ölünün çeşitli eşyalar ve atı ile gömülmesi onun ikinci hayatında ihtiyaç duyacağı malzemeleri sağlamak içindir.

Ölen kişinin mezarına dikilen balballar ölen kişinin ömrü boyunca savaşlarda kaç kişi öldürdüğünü gösteren anıtlardı. Aynı zamanda dikilen bu taşlar hayatta olan kişiler de bir yön verme çabasının göstergesi idi. Çünkü bu dünyada başarılı olan kişilerin ikinci hayatlarında da mükâfatlarını alacaklarının anlaşıyordu. Bu düşünce de en eski Türk dinlerinde bile ölümden sonra bir hayatın kabul edildiğine bir işarettir.

Türklerde cenaze ve defin törenlerinde gördüğümüz uygulamalardan bir diğeri, ölü aşı olarak adlandırdığımız, Kaşgarlı'nın tarifıyla 'yuğ basan', denilen ve ölü gömüldükten sonra yenen yemektir. (Kaşgarlı Mahmud 2006, c. I: 398). Kaşgarlı bu geleneği 'yog' olarak da nakletmiş ve 'ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi gün sonra verilen yemek' olarak tarif etmiştir (Kaşgarlı Mahmud, 2006, c. III: 143). Anlaşılan bu uygulamanın amacı ölmüş insanın ruhunu teskin etmek ve mesela ölen kişi bir kabile reisi veya kâhin gibi kudretli biri ise böyle bir insanın ahirette de müessir olmağa devam eden gücünden faydalanmak istenmesiydi (Schimmel 1955: 12). Ölü aşı geleneği Türk tarihi boyunca devam eden bir gelenektir. Bu geleneğin ilk izlerini İskitlerde görmekteyiz. 2. yüzyılda Yunanlı Filozof Lukianos Samosatos'un bir diyalogunda İskitlerin Yoğ aşı âdeti bahis konusu edilmektedir. Bu diyalogda İskit'li Toksaris ölümlerin teveccühünü kazanmağa çalıştıkları için bu geleneği sürdürdüklerini belirtmektedir (İnan, 2006: 190-191).

Türk kültürü ve destanların ayrılmaz bir parçası haline gelen at Bozkır kültürü temsilcisi olan Türk milletinde önemli bir yere sahiptir. Hem geçim kaynağı hem ömrü boyunca yanından ayrılmadan girdiği her savaşta kendisi ile birlikte olan atın, ömrü at sırtında geçmiş bir kişinin ölümünün sonucu olarak yapılan uygulamalarda kahramanın atının da kendisine yer bulması çok doğal bir durumdur. Bu nedenle atın sahibiyle birlikte gömülmesi Türk kültüründe sık karşılaşılan bir durumdur. Atları, binicileriyle birlikte gömmek geleneği Altaylarda uzunca yıllar devam etmiş bir gelenektir. Bu gelenek 19. yüzyılın sonlarına kadar da Kazak ve Kırgızlarda devam etmiş ve hiç şüphesiz İslam'ın tesiriyle bir takım değişimler olmuştur (Rudenko, 1970: 284). Jozsef Deer, cenaze ve defin törenlerinde at kurban etme âdetinin kaynağı olarak atın, bozkır coğrafyasında yaşayan insanların ruhi haletinde oynadığı mühim rolü görür. Bunun sonucu olarak at yalnız hayatında değil, ölümünde de ona refakatçi olmaktadır (Deer, 1954: 174). Zira Türkler, ikinci bir hayatın var olduğuna inanmışlar ve bu ikinci hayatın, dünya hayatına benzediğini düşünmüşlerdi. Bu nedenle yaşamları boyunca çok faydalarını gördüğü ve hayatının

önemli bir bölümünü üzerlerinde geçirdikleri atları olmadan bir ikinci hayat tasavvur edememişlerdi

İnaniş'a göre bütün canlılarda bulunan tının vücuttan ayrılması ölüm olayına neden olmakta ve kişi öldükten sonra da ruhu aracılığıyla bu dünyada istediği gibi dolaşabilmektedir. Ayrıca öte dünya inaniş'ı gereği, ölen kişiye en güzel elbiseleri giydirilmiş, sevdiği eşyaları, silahları, çeşitli yiyecekler, hatta atı da kendisiyle gömülmek suretiyle ölümden sonraki yaşam için bir tür hazırlık yapılmıştır”(Çıblak, 2002: 606). Anadolu'nun kimi yerlerinde ölen kişi elbiseleriyle, yatak döşegiyle, özel eşyalarıyla, ziynet eşyalarıyla beraber defnedilmiştir. Defin işlemi bittikten sonra ölünün gömüldüğü yerden ayrılarak en iyi aşı yerler.

Türk boylarının en eski inançlarından biri olan atalar kültürüne bağlı olarak ölen atanın ölümünden sonra bazı üstün güçlerle donanarak ailesine yardım edeceği düşüncesi ile Türk toplulukları, atalarının ruhlarına kurbanlar sunmuş, mezarlarını kutsiyet yüklemiş, sık sık ziyaret edildiğinde ölülerinin mutlu olacağına inanmışlardır.

Sibirya Türk destanlarında da ölüm ile ilgili uygulamalar ölüm olgusunun sonrasında yoğunlaşmıştır. Destan metinlerinde tespit edilen bu uygulamalar şöyledir:

*Kahramanın cesedinin gömüldüğü veya tabut içerisinde bırakıldığı yerler ya yüksek bir dağ veya kayanın başı yahut bir ulu ağaçtır. Kimi zaman cesedin ulu bir kıra bırakıldığı da görülmektedir

*Bazen kavak ağacından tabut yapıp büyük bir mezara koyulur. Kimi zaman da ulu bir çam ağacının tepesine altın bir tabut içinde bırakılır.

*Kimi zaman genç tayganın doruğunda altın çamın yanına, demir kavağın başına, dokuz çamın başına bazen de yetmiş aşitli bakır tayganın doruğuna ceset çıkarılır kimi zaman da cesedini ulu bir ağacın tepesine bırakır:

Ayrıca destanlarda ağaç kültü önemli bir teşkil etmektedir. Destanlarında ağaç başlı başına bir motiftir. Saha Türklerinin Er Sogotoh destanında kahramanın evinin önünde büyük bir ağaç yükselirmiş. Bu ağaca hakan ağaç derlermiş. Bu ağaç öyle büyükmüş ki, ortadaki dalları bile gökteki mavi bir duman gibi görünürmüş. Zirvesi dokuz göğü bile delip geçermiş. Onun debinde ebedi hayat suyu akarmış. Oğuz Destanı'nda da kahramanın ikinci hanımı bir ada içerisinde ağaç kovuğunda dünyaya gelmişti (Özkan, 2007: 336). Dede Korkut Destanı'nda geçen 'Gölgelice kaba ağacın kesülmesin' deyiimi devletin ve onun devamlılığının veciz bir ifadesidir (Özkan, 2007: 337).Yine tepegöz Destanı'nda Basat, ağacın soyunun ve devletin kökü olarak görülür (Özkan, 2007: 337). Daha bunun gibi birçok örnek kültürümüzde ve kültürümüzün devamlılığının bir parçası olan

destanlarımızda ağaca verilen önemin göstergesidir. Sibiry destanlarının bazılarında ölü dışarıdan gelen etkilerden korumak için demir sopaya, atı ise ağaç sopaya çevrilir. Kişinin gömüldüğü çam ağacının yanında yeni bir çam ağacının çıkması veya Altın yapraklı kavağın batıya doğru eğilmesi birinin öleceğine işaret etmiştir.

*Ölü altın bir tabuta konularak Ak dağın başına gömülür. Ölülerin yüksek yerlere gömülmesi tanrıya daha çok yaklaşmanın bir vesilesi olarak görülür.

*Ölü altın bir tabuta konularak Ak dağın başına gömülür. Ölülerin yüksek yerlere gömülmesi tanrıya daha çok yaklaşmanın bir vesilesi olarak görülür.

*Kahraman kapısız Ak kayaya gömülür.

*Ölünün içi altın dışı gümüşle bezenip yıkanarak taş mezara koyulur. Destanlarda kimi zaman ölen kişinin çürümemesi için ilaçlanır. Mezarı çiçeklerle süslenilir. Bu da atalara gösterilen saygının küçük bir örneğidir.

*Ölen kişi altın dağa götürülür. Birçok kez ölen bahadır dağa atıyla beraber gömülürler.

Görülmektedir ki destanlarda birçok kez kahramanın öleceğini önceden sezmektedir. Kahramanın cesedinin götürüldüğü bir diğer mekân ise yüksek dağ ve kayaların başlarıdır. Dağlar göğe yakın ve heybetli oldukları için kutsalın tezahür ettiği mekânlar içerisine girmiştir(Güngör, 1998: 52):

*Cenazeler savaş meydanında bırakılmaz.

*Mezar ziyaretlerine önem verilir.

*Destanlarda tabuta konulup gömülen sadece bahadır kişiler değil olağan üstü hayvanlarda olabilmektedir. Bu bazen çatal boynuzlu ak boğa iken bazen de altın tüylü ak köpek gibi kahramana her daim yardım eden yardımcılarıdır. Kimi zamanda kahramanların atlarıdır. “Kağan Argo Ablalı Kağan Mergen” destanında farklı bir uyguma görülür. Bu kez ağaca asılan insan cesedi değildir. Dövüş esnasında ölen ak kula atın derisi de ağaca asılır (Ergun, 2006: 333).

*Yurdundan ayrılan kahramanın uzun süre dönmemesinden sonra öldüğü anlaşıp, ölü aşı yenilir. Ölü için tören düzenlenen mekânlar genellikle kahramanın evi veya cesedinin bırakıldığı yerlerdir. Mirası paylaşılır.

*Kişinin ölümünden sonra yetmiş gün boyunca sürecektir ölü yemeğinde ağlanıp sızlanılır. Ölen kişi hakkında güzel sözler söylenilir. Düzenlen ağıta sadece ölü toyuna katılan kişiler değil hayvanlar, gökteki yıldızlar ve ay, kurumuş bitkiler dahi eşlik eder. Buzağılar danalar böğrüşür, atlar göğe doğru bakarak kişner. Kurumuş otlar yeşerip ağlar, atın gözü ağlayarak ölür. Bütün halk ve doğa tarafından bir daha o kişiyi görmeyecek

olmanın hüznü yaşanır. Destan metinlerinde ölüm ve ardından yapılan ritüellerden şöyle bahsedilir.

Közüye destanında, iki dost kağan olan Karatı Kağan ve Ak Kağan bir av dönüşü çocuklarının olduğunu öğrendiklerinde çocuklarını beşik kertmesi yapmaya karar verirler. Yurtlarına döndüklerinde halk toplanır ve eğlence başlar. Çocuklara adları verilir. Fakat tam da eğlence devam ederken Ak Kağan atından düşerek ölür:

“Oyun, eğlence arttığında,
Anlatılmaz büyük bir felaket oldu.
Ak Kağan’ın Ak Boro’su
Huysuzlanıp çifte atarak,
Ak Kağan’ı üzerinden attı,
Ak Kağan’ın tepesi
Taşa değip oyuldu.
İnsanlar yetişene kadar,
Temiz vücudu ölüverdi.
Eğlenip dura halka
Yassı kaya gibi duruverdi,
Ak Kağan’ın ölümüne
İç çekip üzüldü.
Hüzünlenip, kederlenip,
Ak Kağan’ı yıkadılar.
Düğünü, eğlenceyi durdurup,
Evlerine, yurtlarına döndüler.
Zavallı Erke Tana
Şimdi öksüz kaldı.
Emzikte oğlu Közüye’yle
Ağlamada yasta kaldı.
Şimdi Karatı Kağan ise
Dirseğiyle terini silip,

Kamçısıyla halkına dönüp
Ser sözünü söyledi:
‘Biricik kızımı vereceğime dair,
Söz kesip anlaştık,
İyi başlık almıştım,
Şimdiyse,
Erke Tana hatun,
Közüye adlı oğluyla birlikte
Artık kendini toparlayamaz,
Öksüz, çıplak artıp kaldı.
Yurtta kalan dul kadın
Közüye’yi iyi yetiştiremez
Er yapamaz.
Közüye adlı öksüz oğul
Yetiştirilemez, şımarıp,
Hayvan gibi büyür.
Yalnızca tek kızımı,
Biricik, güzel Bayan’ı
Hayvan kılıklı Közüye’yle
Evlendirmem.
Bu lanetli yurttan şimdi
Gidip uzaklaşıyorum”. (Dilek, 2002: 315-316)

Altay destanı Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo’da, ava çıkan Kögüdey Kökşin döndüğünde Celbegen’in adamlarının yurdunu talan ettiğini ve kız kardeşini öldürdüğünü görür. Kardeşi Boodoy Koo’yu dirilterek Celbegen’le savaşmaya gider. Celbegen’i yener ve yurduna dönüp şölen tertip eder. Fakat Kögüdey-Kökşin şölen esnasında aniden ölür. Kız kardeşi Boodoy-Koo ağabeyinin ölümünden sonra bir takım ritüelleri gerçekleştirir.

Bunlardan biri ölen kişiye dışarıdan zarar gelmemesi için bir nesneye çevrilip saklanmasıdır. Fakat bu dirilme vakti geçmemiş kişiler için geçerli bir durumdur:

“Bahadır delikanlı Köğüdey Kökşin
Gök boğa atından yıkıp,
Birden ölüverdi.
Bunu gören Boodoy Koo
Birlikte büyüdüğü kız kardeşi
Acı acı ağladı,
İnleyip durdu,
Ağıt söyledi:
‘Tek ağabeyimi gizleyecek
Kayın ağacı çıksa ne olur,
Sayısız malımı gizleyecek
Sarkan ağaç çıksa ne olur?’
Boodoy Koo’nun ağıtından
Yedi parçalı kayın ağacı
Yerden çıkıp büyüdü.
Bunu gören Boodoy Koo

Tek ağabeyinin cesedini
Bir demir sopaya dönüştürdü,
Akasya gibi ala hayvanını
Bir ağaç sopaya dönüştürdü.
Kayın ağacının bir yanına
Demir sopayı dayadı,
Ağaç sopayı ise
Diğer yanına dayadı.
Ağabeyinin giydiği sıcak elbisesini
Boodoy Koo kendisi giydi,
Ak tüfeğini yüklenip,
Ak kılıcını takınıp,
Pamuk yeleli Kök Boro’nun
Sol tarafından bindi
Karatı Kağan’ın yerine doğru,
Hızla koşturdu”. (Dilek, 2007a: 437-438)

Oçı Bala adlı Altay destanında, kılık değiştirerek güzel bir kız olan Oçı Bala’yı, Kan Taacı Kağan Oçı Bala’yı bulması için, kılık değiştiren Oçı Bala’yı gönderir. Oçı Bala bir dağı kendi kılığına sokar ve Kan Taacı’ya getirir. Kan Taacı, Oçı Bala sandığı kızı yer altı cehennemine attırır. Oçı Bala’nın ölümünü duyurur ve ölü aşını yerler:

“Halkı toplayıp,
Halkına şöyle dedi:
‘Yaptığı yemek lezzetliymiş,
Söyledikleri keskinmiş.
Yetenekli güzel,
Tanrının hüner verdiği pehlivan.
Kaderi böyle yazılmış iyi bahadır
Adı dünyada yayılmış
Ateş alevi gibi Oçı Bala
Boş yere öldü’ dedi.
Savaşır yurdunu alırsız.
Savaşmaya geleni bırakmayan,
Kendisi savaşa,

Kavgaya gitmeyen,
Cenge geleni geri döndürmeyen,
Cenk, savaş yönetmeyen,
Sahipsiz havyanı yetiştiren,
Boş yere halk yöneten
Ülgen Biy’den nasibini almış,
Uç Kurbustan’dan hüner almış,
Doğan aydan güzel,
Aydan, güneşten dualı yaratılmış
Barışı seven bahadırı
Altay’ın yetiştirdiği güzeli
Öldüğü günün şerefine
Kızıp, içki içti.

Adı dünyaya yayılmış
 Adı çıkmış Oçı Bala'nın
 Ölü mü, diri mi olduğunu bilmeyip,
 Kendinden geçip kadeh tuttu.
 Yetenekli güzel,
 Esmer, dolgun genç kız
 Alt dudağını ısırdı,
 Er aklıyla düşündü
 'Şimdi zafer kimin olur?
 Kağan olmak katılık gerektirir,
 Bey olmak büyüklük gerektirir denir.
 Sütün iyisi ittedir elbet,
 Aklın iyisi kızdadır elbet.

Yetenekli güzele
 Kanacak mıyım?
 Nazlı kara kağana
 Güvendim değil mi?
 Böylece düşünüp,
 Demir kopuzu çaldı.
 Deri tulumu açıp,
 Çegeni sundu.
 Ölen kızın ölü aş niyetine
 Kızmayıp içelim' dedi.
 Yedi kadeh içerek,
 Kağan sarhoş olup yere düştü". (Dilek, 2007a: 105-106)

Oçı Bala destanında, Kan Taacı kağanı sarhoş edip eski kılığına dönen Oçı Bala Tanrı Ülgen'in emri ile kağanın boynunu keser ve öldürür. Kağanın cesedini yıkayıp, içini dışını altınla bezeyip taş mezara bırakırlar:

"Oçı Bala şöyle söyledi:
 'Selam, selam kağan, dedi.
 Merhaba, merhaba yiğit, dedi.
 Sütün iyisi itte denir.
 Gayeme ulaşırım, dedi.
 Aklın iyisi kulda denir.
 Zafer benim oldu, dedi.
 Kızıl atın cesedini
 Yıkamaya geldim.' dedi.

Kan Taacı Bey kağanın
 İçini altınla bezeyip,
 Dışını gümüşle bezeyip,
 Kağanın cesedini süsleyip, yıkayıp,
 Taş mezara koydu.
 Kağanın eşini öldürmedi,
 Bunlarda kötülük yok dedi". (Dilek, 2007a: 117)

Katan Kökşin ile Katan Mergen adlı Altay destanında, Katan-Kuuçın oğlu Katan-Kökşin için Altın Sırğa'yı istemeye giderken, Kara-Kıdat ve Ak-kaan'ın kendi yurdunu yağmalamaya geldiğini görür. Bunu üzerine oğlu Katan-Kökşin ile geri döner ve Katan-Kuuçın girilen savaşta hayatını kaybeder:

"İki kardeş selamlaştı,
 İki at ise
 İki bahadırın etrafında döndü.
 'Babanızla Ak-kaan'ın
 Cesedini gömün' diye,
 Kıymetli at Kara-küreñ

Hemen böyle dedi.
 Onu işiten iki kardeş
 İki kılıcını alıp,
 İki kavak ağacını kestiler,
 İki büyük tabut yaptılar,
 Büyük yığın taşını kaldırıp,

Babalarıyla Ak-kaan'ın
Mezarlarını yaptılar.
Sonra iki kardeş

Ak-kaan'ın sarayına yönelip
Uzaklaşıp gittiler". (Dilek, 2007b: 276)

Altay destanlarından Üç Kulaktu Ay Kara At'ta, üç oğlu olan Altın-kaan yurdunu kontrol için yola çıkarken oğullarına üç yıl içinde dönmezse ölmüş olacağını söyler. Ak-kaan'ın yolda karşılaştığı Altın-Çarka ile Gümüş-Çarka kardeşler Altın-Kaan'ı öldürürler. Babalarının gelmek için tayin ettiği sürenin dolması ve babalarının gelmemesi üzerine ise oğullar babalarının ölüm aşını yerler:

"Ak hayvanına bakmak için,
Halkına emredip toplamış.
Er silahlarını takındı,
Baştan aşağı donandı,
Kat kat zırhını giyindi,
Sadağını astı.
Büyüttüğü çocuklarına
Şöyle dedi:
'Bu çıktığım yolumda
Beni üç yıl bekleyin, dedi.
Üç yıl bekleyip
Dönmezsem,

At üstünden yıkılmışım (ölmüşüm) demektir,
Ölü yemeğini yiyip, için' dedi.
(...)
üç yıl geçip gitti.
Üç yıl geçtikten sonra
Üç oğlu:
'Babamızın sözlerini
Yerine getirmek gerek' dediler.
Altın-kaan
At üstünden yıkılmıştır diye,
Ölü yemeğini yiyip içtiler". (Dilek, 2007b: 406-408)

Maaday-Kara adlı Altay destanında, Kögüdey Mergen Altın Küskü'yü yapılan üç yarışı kazanıp karısını da alarak yurduna döner. Altay'a gelince hasret giderilip, düğün yapılır. Bir gün altın yapraklı kavağın batıya doğru eğildiğini görülür. Bundan sonra da Kögüdey Mergen'in anne ve babası ölür. O Anne babasının kemiklerini bir mahfazaya koyup, bu mahfazanın içini dışını, altın ve gümüşle bezeyip, taştan bir saray inşa ederek cesetleri oraya koyar. Yeryüzünün yetmiş kağanına ve halka ikramlarda bulunur. Ölü aşı verir:

"Babasının yurduna gidip, bir de
Ne görsün,
Onu doyuran babası
Maaday-Kara,
Onu okşayıp seven annesi
Altın-Targa
Bir günde ölmüş.
Bunu gören Kögüdey-Mergen

Arkasını dönüp bağırdı.
Aldığı eşi Altın-Küskü
Yedi gün ağladı.
Ayın güneşin ışınlarını yakalayıp
Yüreğini sarıp örttüyse de
Annesi babası hayata dönmedi.
Üç ölüyü hayata döndüren
Altın yüzlü çakmağı

Göğsüne dayayıp çıktılarsa da
Soğumuş gövdeleri ısınmadı.
Çaresiz,
Kögüdey-Mergen dedi ki:
'At altın mı ki ölmesin? Dedi,
Yiğit ölümsüz mü ki ölmesin?
dedi.

Öldüler işte' dedi.
Yeryüzünün yetmiş kağanını
Altay'ın altmış kağanını
Çağırıp anne babasının
kemiklerini bir araya topladı.

Kemikleri koyduğu mahfazanın

Hakas destanı Altın Arığ'da, Picen Arığ evlendiği Alp Sadaay'a nerede yaşayacaklarını sorar. Alp Sadaay kahraman kişinin yurdunu terk etmemesi gerektiğini bu yüzden kendi ülkesine gitmelerinin doğru olduğunu söyler. Picen Arığ zorla halkını ve malını Alp Sadaay'ın yurdunu doğru götürür. Yolda yürüyemeyen insan ve hayvanları öldürür. Yaşlı insanlar kayıplar için yola ağıt yakarak devam ederler:

"Picen Arığ Alp Saaday'a sorar:
-Peki, Alp Saaday, burada mı oturacağız,
Senin ülkeni mi taşınacağız?
Alp Saaday, der ki:
-Alp insan başkasının yurdunda oturmaz,
Benim ülkeme gideceğiz.
Picen Arığ der:
-Vadilerde hayvan kalmasın,
Boş yerlerde bir şey kalmasın.
Alp Han'ın yetiştirmiş malını
Oraya götürmek gerek.
Büyük halkı, senin ülkeni
Götürmek gerek.
O zaman, hazırlanmaya başlamışlar.

İçini gümüş ile
Dışını altın ile kaplayıp
Zaman ile bozulmayacak
Taştan bir saray dikip
Bunun da içine onları koydu.
Anne babasının kemiklerini
toparlayıp
Halka da ikramda bulunup,
Yetmiş gün oturup,
Sonra dinlenmek için uzanıp
Uyuyakaldı". (Naskali, 2015: 240-241)

Atları eyerlemişler.
Alp Han'ın çok eskiden beri biriktirdiği
Serveti, ata, kısırağa yüklemişler.
Düzenli hayatı o zaman bozmuşlar,
Zengin ülkeyi talan etmişler.
Halk, ağıt yakıp, ağlamış, yas tutmuş,
Yaşlı adamlar karşı çıkmışlar:
-Toprağımızdan ayırmayınız.
İsterseniz, öldürün.
Karşı çıkan yaşlı adam ve kadınları
Alp Saaday ve Picen Arığ öldürmüşler.
Önceden talan edilmeyen büyük ülke,
O zaman yağmalanmış". (Özkan, 1997: 79-81)

Ak Çibek Arığ adlı Hakas destanında, hem Ot Han'ı yenme, hem de Ay Molat'ın öldürülmesi şerefine yapılan eğlence bittikten sonra, Ak Çibek Arığ ölüm vaktinin geldiğini hisseder. Topluluk öylece Ak kayanın yanına gider. Kayaya önce Ak Çibek

Arığ'ın ipek yeleli ak kır arı daha sonra kendisi girer, ak tabuta yatar ve orada ölüverir. Ak kayada bir defin merasimi düzenlenir:

“Kanlı Kılıç,
Büyük köyün içinde
Altı yedi gün eğlendik.
Ve, şimdi halkına söyle,
Altı çatal başlı
Ak kayanın üstünde
Üç gün eğleneceğiz.
Halkın hepsi gitsin,
Büyük küçük kalmasın!
Kanlı Kılıç bütün halka
Haber etmiş:
-Altı çatal başlı
Ak kayanın üstünde
Üç gün eğleneceğiz.
Büyük küçük kalmasın!
Hepiniz toplanınız!
Halk o zaman derlenip,
Aşı suyu hazırlamış.
İpek yeleli ak kır atını,
Direkten çözüp almış
Ak Çibek Arığ,
Bir eliyle ak kır atını,
Çekip götürüyor,
Bir eliyle Altın Tappa'yı
Tutup götürüyor.
İrını ırlayıp giderken
Ak Çibek Arığ,
Sinirlenip,
Ağlayıp sızlayarak gidiyor.
Ak kayanın önünde
Malın semizini kestirip,
Yemeğın güzelini
Hazırlayıp duruyor.
Üç gün kadar eğlenince,

Ak Çibek Arığ,
Orada sızlayıp,
Orada ağlayıp durmuş:
-Ak kayanın kapısı
Açılıyor,
Ak Çibek Arığ ablanız
Şimdi ölüyor.
Tam bu çağa kadar yaşayıp,
Öleceğime,
Doğduğum zaman,
Doğmasaydım!
(....)
Oradan dönüp gelip,
Halkın hepsinin,
Ayağına düşüp,
Ağzından öpüp,
Ağlayıp sızlayıp duruyor.
Halk, Ak Çibek Arığ'ın
Sızlamasına dayanamayıp,
Kendileri de sızlıyor.
İpek yeleli ak kır at,
Ön toynakla kara yeri
Eşeleyip duruyor,
Alnını
Yukarı kaldırıp,
Göğre bakarak kişniyor.
Ak kır atın kişnemesine
Ak yazıda yayılmış,
Aygırlı yılalar,
Kulun, tay
Hepsi kişneşiyor.
Kapısız ak kayanın
Ansızın kapısı açılmış.
Ak Çibek Arığ konuşuyor:

-Gözü güzel halkım,
 Yeniden gözünüzü görmeyeceğim!
 Sevgili kardeşim Kanlı Kılıç,
 Yeriniz yurt olsun,
 Suyunuz su olsun,
 Güzel yaşayınız!
 Sevgili ışığım,
 Sevgili güneşim!
 Ağlayıp sızlıyor.
 Halk, Ak Çibek Arığ'ın
 Ağlamasına dayanamayıp,
 Yaşlı ihtiyar kalmamış
 Hepsi ağlaşıyor.
 Ak kır atı kişnediğinde,
 Büyük aygırlar, ormanlık zirveye
 Koşup çıkarak
 Kişneşiyorlar.
 Büyük ovada, kulun tay kalmadan,
 Hepsi kişneşiyorlar.
 Büyük boğalar, ormanlı zirveye
 Koşup çıkarak,
 Böğürüşüyorlar.
 Büyük ovaya yayılan,
 İnek malda,
 Buzağı dana kalmayarak
 Böğürüşüyorlar.
 Ak Çibek Arığ
 Ak kır atını
 Bir eliyle çekerek,
 Altın Tappa kızı,
 Diğer eliyle tutarak,
 Ak kayaya girmeye
 Ağlayıp sızlayarak gidiyor.
 Sevgili kardeşim Ay Tappa!m
 Ak Çibek Arığ ablan
 Nasıl ölmek üzere, bak.
 Ne zaman olsa, kardeşim Ay Tappa,

Ak kayanın içine,
 Benim gibi ağlayıp sızlayarak
 Gireceksin.
 Ak kayanın içinde,
 Benim gibi,
 Ak taş tabuta yatarsın
 Böyle ölüp, böyle yatmaya,
 Niçin doğduk,
 Niçin olduk!
 Kanlı kılıç atana,
 Hıyan Arığ anana
 Saygı gösterip yaşarsın,
 Otlatılan malın sayısını
 Sen alıp, idare edersin
 Halkına, oymağına
 Adaleti sen sağlarsın!
 Arı sili Ak Çibek Arığ
 Ak kayanın içine,
 Ağlayıp sızlayarak girmiş.
 Ak kayanın içine girdiklerinde,
 Ak taş tabutun ağzı
 Açılmış duruyor.
 Ak kayanın dibi
 Karanlık görünüyor.
 Oradan soğuk geliyor.
 Ak Çibek Arığ
 İpek yeleli ak kır atını
 İpek yelesinden sıvazlayarak,
 Boynundan kucaklayarak,
 Karanlık yere bırakmış.
 Yiğit ak kır atı,
 Karanlık yere
 Patır kütür düşüp,
 Kaybolmuş.
 Haydi sevgili kardeşim Ay Tappa,
 Ak Çibek Arığ
 Nasıl ölecek görüver!

Ben yatıp ölünce,
 Ak kayada çok beklemeden,
 Çabucak çıkarsın!
 Ak Çibek Arığ
 Çok acıklı sızlanıyor,
 Çok ümitsiz ağlıyor.
 Ayım güneşim ışığını
 Göreyim diye,
 Ak kayanın kapısını
 Üç kere açıp
 Üç kere kapatıyor.
 Arı sili Ak Çibek Arığ
 Ağlayıp sızlayarak yürüyüp,
 Ak taş tabuta yatmış.
 Ak ataş tabuta yatınca,
 Ak Çibek Arığ'ın

Tatlı canı çıkmış.
 Ak kaya gümbürdemiş,
 Ak taş tabutun kapağı
 Kapanmış.
 Ay Tappa ak kayadan
 Çıkmak için koşmuş.
 Ak kayanın kapısı kapanıp,
 Kapısı yok, bacası yok duruyormuş.
 Halk orada ağlaşıp,
 Orada sızlaşıyormuş.
 Ezilip yaşayan halkımızı
 Eziyetten kurtarmaya doğan
 Ak Çibek Arığ
 Çok zavallı, çok acınacak!
 Halkı ağlaşa sızlaşa,
 Oradan ayrılmış". (Arıkoğlu, 2007: 363-371)

Ay Huucın adlı Hakas destanında, Alp Han Kız, kardeşi Han Mirgen'in yokluğunda onu düşünmekten hastalanıp hayatını kaybeder. Ölmeden önce Ay Huucın'a gerçek kimliğini söyler ve ona yurdu idare etmesini vasiyet eder. Ay Huucın cesedi altın ve gümüşle süsleyip Ak kaya ya götürüp, orada ki lahde yerleştirir. Ak kaya kapanmadan çıkar:

"Üzülmeyen Ay Huucın,
 Üzülüp dönmüş.
 Aksak ablası, yardımcı,
 O sırada koşup gelmiş,
 Altınla arılayıp durulamışlar,
 Altınla sarıp,
 Gümüşle dolamışlar.
 Üst taraftaki tahta
 Üç güzel yatırmışlar.
 Ay Çarış kız güzeli,
 Ay gibi parlayıp yatmış,
 Ay Huucın, kız güzeli,
 Önünde durup üzülmüş:
 'Arı sili vücudun,
 Ay Çarış Kız Han ablam

Oradaki şeytana uyararak
 Niçin ölüp gitti.'
 Geyik boğası gibi,
 Kız güzeli ağlayıp duruyor,
 Maral boğası gibi,
 Kız kişi böğürüp duruyor,
 Alp Han Kız yengesi,
 Yanına durup ağlıyor,
 Aksak hizmetçi ablası,
 Yanına durup inliyor,
 Ağlayıp sızlamalarına
 Bütün halk toplanmış.
 (...)
 Ak kayanın üstünde guguk kuşu
 Orada ötüp duruyor.

Ak kayaya doğru
 Ay Huucın çıkmış,
 Büyük obayı bir uçtan diğerine
 Acı çekerek geliyor.
 Ak yazıyı bir uçtan diğerine geçerek,
 Ak kayanın yanına gelmiş.
 Ak kayanın üstünde
 Altın yapraklı akağaç,
 Akağacın başında
 At başı kadar Altın guguk.
 Oraya dönüp seslendiğinde,
 Altı günlük ses gibi,
 Açık çıkan sesi
 Yedi günlük ses gibi,
 Ona şaşırarak baktığında,
 Ak kaya kapılı imiş.
 Attan inmiş kız güzeli,
 Altı yedi kez dönüp,
 Kapısını kız kişi
 Çekip açarak bakıyor,
 Ak kayanın içine baktığında,
 Arı sili yer imiş,
 Işığa benzemeyen ılık parlıyor,
 Ateşe benzemeyen ateşi
 Ak kaya içinde yanıyor gibi,
 Parlak taş lahit duruyor.
 Sol yanında
 Gök taş lahit duruyor.
 İlk taş lahdi görünce
 İnsan lahitleri değil,
 Dönüp almaya çalışınca,
 At lahitleri imiş.
 Oradan dönüp kız güzeli,

Ay Çarh'ı attan indirmiş.
 Altı katmanlı Ak kayaya
 Dönüp kucaklayarak girmiş.
 Parlak taş lahde
 Yatırır vermiş ablasını.
 Sırtına yayılıp değer gibi lahdi,
 Omzuna uygun yapışmış gibi.
 Kapağını kapatırken,
 Gözyaşı kan oluyor,
 Kendini parçalayıp ablasına,
 Ağlayıp sızlamış:
 'Arı sili ablamı
 Çıplak gözle göremeyeceğim.'
 Bahardaki guguk kuşu gibi
 Çağırıp bağıyor.
 Böyle acı çekerken
 Korkusuz Ay Huucın
 Altı katmanlı Ak kaya
 Kara yere batıyor.
 Ala kula at güzeli,
 Dönüp kişnemiş:
 'Ağabey kardeş, abla kişi,
 Ak dünyadan gidiyorsunuz,
 Ay Çarh'la birlikte
 Ak kayada kalacaksınız...'
 (...)
 Parlak taş lahdi
 Kapatmaya başlamış.
 Dönüp gelip baktığında
 Kapı küçücük kalmış,
 Tam o sırada kız güzeli
 Çıkmaya koşmuş". (Arıkoğlu, 2007: 499-509)

Ay Huucın destanında, Ay Huucın'ın anne ve babasını defnetmeye gittiklerinde
 üzerinde guguk kuşunun öten Ak kaya da yatan Ay Çarh ablalarının mezarını da ziyaret
 etmişler:

“Ağabey kardeş, ağabey kişi
 Korkusuz Han Mirgen,
 Ay Çarlı ablamızı
 Parlak taş lahitte göreceksin.’
 Dönüp gelerek kız güzeli
 Parlak taş lahdi açmış.
 Çirkin yüzlü Kız Han ablası,
 Orda parlayıp, ışık saçarak yatıyor,
 Kötü yaratılışlı Kız Han ablaları
 Lahitte çürümeden yatıyor,
 Lahitte yatarken kız kişinin,
 Kanı yüzünden akıyor gibi.
 Ay Huucın, kız güzeli,
 Üzülüp bağıyor,
 Han Mirgen, er güzeli,
 Güzelliğini görememiş.
 Doğacak güneşten kız güzeli
 Parçaymış gibi yatıyor,
 Batacak aydan ablası
 Parlak gibi yatıyor.
 Maral boğası gibi,
 İki güzel ağlayıp sızlaşıyor,
 Geyik boğası gibi,
 Böğrüşüp duruyorlar.

Han Mirgen’in kara yüreği,
 Yanıp, ağlıyor.
 ‘Güzel vücudun, abla kişi,
 Çirkine dönüp yaşasaydın,
 Deliği yok oldu,
 Göğe çıkmaya kanatları yok oldu.
 Çok güzel bedenini
 Niçin göstermedin?’
 İki kardeş Ak kayada
 Çok ağlamışlar,
 İki günün sonunda
 İki at kişnemiş:
 ‘Altı katmanlı Ak kaya
 Kapanacak vakti geldi,
 Ay Çarlı’la birlikte
 Ak kayada kalacaksınız.’
 Korkusuz iki güzel
 İki atın kişnemesini
 Güç bela duyup kendilerine gelmişler:
 Altı katmanlı Ak kaya
 Gerçekten de kapanıyor.
 Parlak taş lahdi
 Kapatmışlar”. (Arıkoğlu, 2007: 635-637)

Hakas destanlarından Han Orba’da, Hazır Han’a karşı savaşmaya giden Han Mirgen, Han Orba ve Altın Harlıh, Hazır Han ve oğlu Hartığa’yı öldürüp halkı huzura kavuşturduktan sonra, yurtlarına dönerler. Onları Ay Arığ karşılar. Fakat Han Mirgen anne ve babasının bu savaşın olduğu esnada öldüğünü öğrenir. Han Mirgen ve halkı naaşları Altın dağa götürürler ve ölümler üzerine Altay’ın bütün hayvanları, bütün bitkileri ve halkı tarafından dokuz gün boyunca ağıt yakılır. Ağıta bütün bir doğa iştirak eder:

“Üç yiğidin geleceğini işitip,
 Ay Arığ halkıyla birlikte,
 Köyden gelip beklemiş.

Üç yiğit atlarından inip
 Halka selam verdiler.
 Ay Arığ, küçük evladını,

Öpüp bağına bastı.
 Hep birlikte aşağıya indiler,
 Atlarını altın sarçına bağladılar.
 Büyük eve girdiler.
 Altın masaya oturdular.
 Yemeğin iyisini yiyorlar,
 Ayranlarını içiyorlar,
 Aç karınlarını doyurduklarında,
 Altın masadan kalktılar.
 İki kardeşi yardım edip
 Altın dağa götürdü Ay Arığ
 Ana-babasının ölmüş bedenleri,
 Altın dağın içinde yatıyor.
 Babasının cenazesini döndürüp,
 Altmış ağıtla ağlıyor Han Orba

Köklerin büyüyen otları
 Hepsi birden dağılıp ağlıyor,
 Gökteki tüm yıldızlar
 Tümü birden ağlıyor.
 Kuruyup ağaçlara
 Yeşil yapraklar çıkarak ağlıyor.
 Yiğit kız Han Orba ağladığında,
 Halk kızın ağladığını duymadan,
 Onlarda ağlayıp sızladı.
 Büyük eve girdi
 Büyük elemi gören üç yiğit,
 Altı ayaklı yatağa yatıp,
 Dokuz güne (kadar) uyudular”. (Aktaş, 2011: 151-152)

Han Orba destanında, Tas Han ile Pus Han ile girdiği savaşta hayatını kaybeden Han Mirgen'in cansız bedeni oğlu Han Çibek tarafından dedesi Hara Han'ın yurduna götürülür. Han Mirgen'i sevenlerle bütün tabiat bu duruma ağlar. Han Mirgen demir bir tabuta konularak gözyaşları ile Altın dağa gömülür:

“Ölüp giden Han Mirgen'in
 Kıymetli mezarına gittiler.
 Han Mirgen'in naaşına gidip,
 Altmış ağıtla ağlıyorlar.
 Küçük yaştaki kız çocuğu ağladığında
 Kuruyan ovalarda
 Yeşil otlar bitmeye başladı.
 Kuruyan ağaçlarda
 Yapraklar çıkarak ağlıyor.
 Gökyüzünün tüm yıldızları
 Sayarak ağlıyor,
 Büyüyen otların köklerin
 Çıktığını anlayıp ağlıyor.
 Mal-davar ve halk
 Çifte kanatlı kuşlar,
 Hepsi bambaşka tüylü hayvanlar,
 Kız çocuğunun sesine dayanamadan,

Gözyaşını düşürüp ağladılar.
 Altın Harlıh teyzeleri dedi:
 Ölenle birlikte gitmek yaramaz,
 Kendi yurdumuzu dönmemiz gerekir.
 Şiddetli bir savaştan çıkan yiğitlerin
 Kuşların didip yediği etleri yok,
 Yiğitlerin etleri eriyip parça parça olmuş.
 Han Mirgen'i götürmek için
 Kardeşleri anlamışlar.
 Onu götürecek at yok gibi.
 Baktıklarında ise, kandan kızıl doru at,
 Tepeden çıkıp, yiğitlerin yanlarına geldi.
 Yiğidin naaşını ata yerleştirmeye
 Hiçbirinin saf gücü yetmiyor.
 Küçük kız çocuğu, naaşı tutup
 Kızıl doru ata yerleştirdi.
 Halk, burada kalmak istemeden

Hepsi yiğitlerle birlikte gittiler.
 Tas Han ile Pus Han'ın eşleri
 Orada kalmayıp, birlikte gittiler.
 Altın Harlıh uçup gitti.
 Yiğitler atlarına binip, oradakiler
 Uzak yurtlarına döndüler.
 Altmış telli altın çathan
 Altmış yırla çalındı,
 Altın tüylü altmış guguk
 Altmış yırla ötüştü.
 Bunu duyup, kız çocuğunun,
 Birlikte gittiği halkın
 Gözyaşı çağlayıp aktı,
 Hayvan ve kuşlar, peşlerinden gidip,
 Üzüntüyle ağlıyorlar.
 El yurdunu uzak ettiler,
 Ata yurduna ulaştılar.
 El yurdundan uzaklaştılar.
 Ana yurduna vurdular.

Yüksek zirvenin üstünde
 Ay Arığ geliniyle,
 Altın Harlıh kız,
 Devamlı beklemişler.
 Kucaklaşıp, ağlaştılar,
 Zirveden aşağı indiler,
 Altın sarçına atlarını bağladılar,
 Onlarla gelen halk da
 Uzak yurda bölük bölük vardılar.
 At üstündeki Han Mirgen'i
 Demir tabuta yatırdılar.
 Büyük evdeki eşi Ay Arığ
 Yiğit erkeğin ölüsüne
 Altmış ağıtla ağlamış.
 Oradaki herkes Han Mirgen'i gördü,
 Altın Dağ'ın içine götürüp,
 Yiğit Han Mirgen'i atıyla birlikte
 Oraya kilitlediler". (Aktaş, 2011: 203-205)

Han Orba destanında, Hara Mool ve kızı Azgın Noğas ile girilen mücadelelerde Han Orba, Han Mirgen ve Altın Harlıh'a yardım eden Altın Çaçah ölür. Altın Çaçah'ı alıp kendi yurduna ulaştırırlar. Altın dağa ak doru atıyla beraber gömerler. Ağıtlar söylenir. Ölümünden sonra bir hayatın varlığına inanılması, kahramanın ömrü boyunca birlikte olduğu varlık olan atının ölü ile birlikte gömülmesine zemin hazırlamıştır:

"Altın Çaçah'ın yurduna ulaştılar.
 Yiğit Altın Harlıh teyzeleri,
 Önceden gidip beklemiş.
 Yiğit Altın Çaçah kızı
 Kendi yurdu getirmişler.
 Burada da bir ağlayış sızlayış olup
 Çifte kanatlı Kara Yılan ile
 Ak doru atıyla birlikte Altın Çaçah'ı
 Altın dağa getirdiler.
 Daha sonra kilit vurdular.
 'Altın Çaçah'ın malını davarını

Boyunu milletini götürmek gerekir'.
 Dedi Altın Harlıh teyzeleri.
 Kendisi altın guguk donuna girip,
 Bitmemecesine vedalaşıp,
 Kendi yurduna döndü.
 Han Orba, Han Çibek, Haan Hız,
 Yiğit Altın Çaçah kızın
 Mal-davarını sürerek,
 Halkını önüne alarak
 Öz yurtlarına geri döndüler". (Aktaş, 2011: 225)

Han Orba destanında, Hara Mool ve kızı Azgın Noğas ile girilen mücadelede Ak Çibek ve Ah Ölen savaş meydanında hayatını kaybeder. Altın Harlıh, Hara Han yurduna zafer ve cenazelerle birlikte döner. Cenazeleri Kara kayanın içine altın tabut içerisinde koyarak hiç açılmasın diye kilitlerler:

“Ablaları Altın Harlıh
Ölüp giden Han Çibek’i
Geri götürdü.
Ölüp giden Han Çibek’i
Geri götürüp, konuştu:
Ölüp geçen yiğidi
Altmış yıldakini canlandırdım,
Ölüp geçen kuvvetli eri
Elli yıldakini canlandırdım”.
Ak ipekten örtüyü çıkardı:
Han Çibek’in cansız bedenine
İlaç verse bozuluyor,

Merhem yapsa, çatlıyor.
Burada yiğit Han Çibek’in
Öldüğü doğruymuş.
Ancak bundan sonra dirilmez,
Altın Harlıh tükürdüğünde,
Altın tabutlar meydana geldi.
Han Çibek ile Ah Ölen’i,
İki altın tabuta koyup,
Bozulmasın diye
Kara kayanın içine sokup,
Hiç açılmasın diye kilitlediler”. (Aktaş, 2011: 237-238)

Huban Arığ destanında, Hara Martha’yı öldürüp yurduna dönen Alp Hara Han, Kök Nincil ve Huban Arığ kız Han Hartığa’nın yurdundan ayrılırlar. Bu ayrılıştan sonra Han Hartığa ağlayıp, ağıt düzer:

“Üç alp geçitli dağ sırtına çıktılar,
Üç atı yan yana durdurup, baktıklarında,
Han Hartığa ağıt yakmakta:
‘Yalnız büyüyen çiçek,
Nerede yatıp çürüyemez.
Yalnız kalan Han Hartığa,
Nerede yatıp ölüp gitmez,
Baharda büyüyen çiçekler,

Güz geldiğinde, çürüyecektir.
Yalnız kalan Han Hartığa,
Zamanı gelince, ölecektir.’
(Bu) derin üzüntüyü duyarak üç alp,
Gözyaşlarına boğuldu,
Burun suyuna boğuldu.
‘Ne zormuş kardeşten ayrılmak’ ”.(Davletov, 2006: 60)

Huban Arığ adlı Hakas destanında, istilaya uğrayan yurduna dönmek için yola çıkan Alp Hara Han ve Huban Arığ yolda altmış çatal altın boynuzlu ala boğanın öldüğünü görürler. Alp ala boğayı demir bir tabuta koyarak ak karlı zirveye gömerler. Alp ala boğanın gömülmesi ölüsüne saygı duyulup gömülen tek varlık insan olmadığını göstermektedir:

“Alp ala boğa,
At kemiğini çatal kaya,

Er kemiğini eğri kayaya dönüştürmüş.
Ulu gücü yetmeden geçip ölmüş.

‘Yahşilikle ettiği şeye
Yahşilikle karşılık vermek gerek.
Alp ala boğayı
Üstünden üzüt yemesin,
Altından şeytan yemesin.’ diye
Hırıldayarak tükürdü Hara Han,
Demir tabut kurdu.

Ala boğayı, demir tabuta
Dikkatlice koyup,
Ay kadar yüksek
Ak karlı zirvenin (içindeki) kapsını açarak,
Bozulmamak, çürümek (üzere),
Dikkatlice gömdüler”. (Davletov, 2006: 63-64)

Huban Arığ destanında, ana yurduna dönen Huban Arığ ve Alp Hara Han yurtlarının talan edildiğini görürler. Temiz malları ve halkını alp üstünü Kök Molat ve Kögetey Mirgen sürüp götürmüştür. Kırk yıl sürecek bir savaş başlar ve savaşta altın tüylü ak köpek ölür. Ağıt yakarak ölümlerin olduğu Ak Üzüt ülkesine gider:

“ ‘Kağanım, beğim, Hara Han,
Yer toprağının üstünde,
Yeterince yardım edemedim gittim.
Arı gücüm kalmadan,
Ayrılıp ben öldüm.
Ulu gücüm yetmeden,
Geçip ben öldüm.
Ayrılıp ölen kemiğimi,
Yabancı ülkesinde bırakmadan,
Ata yurduma ulaştırıp,

Onurlandırarak toprağa verirsin.
Düşman ülkesinde bırakmadan,
Ana yurduma ulaştırıp,
İyi bir biçimde toprağa verirsiniz.
Ak Üzüt ülkesine varıp,
Ayrılıp ölenlere eklenip,
Orada huzurlu yaşarım.”
Ak köpeğin sürünü, ağlayarak ağıt yakarak,
Ak Üzüt ülkesine yöneldi’ ”. (Davletov, 2006: 71)

Huban Arığ destanında, Kök Molat ve Kögetey Mirgen Alp Hara Han’ın malını sürüp götürmesi üzerine çıkan savaşta Kögetey Mirgen’in kardeşi Huu Hat tarafından Alp Hara Han öldürülür. Bunu gören Huban Arığ babasını öldüren Huu Hat’ı öldürür ve kanlı savaşa giren bütün halkı kırıp geçirir. Ölen Hara Han’ı gören Huban Arığ ağıt yakar. Onun ağıtını duyan insanlar ağlaşmaktadır:

“Hara Han’ın tok ve semiz malı,
Ata yurduna dönmekte.
Ayrılıp ölen Hara Han’ı görünce,
Ağlayıp ağıt yakıp aralıktan geçmekte.
Huban Arığ, Kök Nincil attan inip,
Ayrılıp ölen Hara Han’ın
Çevresinde dolaşıp ağıt yakmaktalar.
Uzaydaki yıldızların Huban Arığ,
Tümünü sayarak ağıt yakmakta

Biten otun kökünü
Sayarak ağıt yakmakta.
Huban Arığ ağıt yaktığında
Yerin üstü, yerin altı, her yerde duyulmakta.
Katı yürekli kişiler üzülmekte,
Yumuşak yürekli kişiler ağlaşmakta.
Kurumuş zirvelerde
Kök ot bitip sallanmaktadır.
Kurumuş dağlarda

Kök yaprak çıkıp sallanmaktadır.

Huban Arığ konuşmaktadır:

‘Ayrılıp ölen alp yiğidi

Elli yıl sonra geri getireceğim.’

Hara Han’ın kemiklerini

Güzel bir biçimde yerine koyup,

Ayın altınca evirmeye başladı.

Emini koyduğunda, doğrularak düşmekte.

Ayrılıp ölen Hara Han,

Döndürülmemek üzere ölmüş”. (Davletov,

2006: 74-75)

Huban Arığ destanında, Huban Arığ, altın tüylü ak köpeğin ölü bedenini Kök Nincil’e emanet ederek ölülerin göç ettiği Ak Üzüt ülkesine gider. Ak Üzüt ülkesine giderken kişiler öldüğünün zannetsin diyerek kendi kendine ağıt yakar. Destanlarda ağıt sadece ölen kişinin ardından onun yakınları tarafından değil aynı zamanda kişinin kendi ölümünü gelmeden öleceğini hissettiği zaman yahut bir hile ile birilerine oyun yapılmak istendiğinde de yakılmaktadır:

“Huban Arığ, ayrılıp ölmüş gibi olup,

Ayrılıp ölenlere katılarak

Ağlayıp, ağıt yakmaya başladı.

Ayrılıp ölen halkın sürünü

Huban Arığ’la ağlaşıp ağıtlar yakmakta:

Kara yeri bırakıp gidiyoruz

Yeniden dönemeyiz.

Yerli halktan ayrılıp gidiyoruz,

Yeniden gelip (ona) katılamayız.

Zavallı güzel Huban Arığ

Nasıl ayrılıp öldün?

Yerli halktan ayrılmak

Nasıl (da) zor oldu şimdi

Aydın güneşin ışığını,

Halkın güzelliğini

Bir daha biz göremeyiz.’

Daha da çok ağıt yakarak ağlaşıp gitmekte”. (Davletov, 2006: 76)

Huban Arığ destanında, Huban Arığ ve Kök Nincil Han Hartığa’nın yurduna gitmek için yola çıkarlar. Yolda Han Hartığa’nın atından sahibinin öldüğü haberini alırlar. Huban Arığ bir nesneye çevrirdiği Atın Hus’u cebinden çıkarır. Altın Hus babasının ardından ağıt yakar. Huban Arığ Han Hartığa’yı demir bir tabuta koyarak kara kayaya kilitler:

“Ayrılıp ölen babasını Altın Hus,

Etrafında dolaşarak ağlamakta.

Geçip ölen yalnız tek babasını

Çevirip ağıt yakmaktadır.

Huban Arığ kuvvetle tükürdü,

Demir tabut yaptı.

Ayrılıp ölen Han Hartığa’yı

Demir tabuta düzgünce yatırıp,

Kara kayanın içine koyup

Bir daha açılmamak üzere kilitlediler”.

(Davletov, 2006: 91)

Huban Arığ destanında, Huban Arığ’ın annesi Hıyan Arığ, Huban Arığ kendisi ile evlenmek niyetinde olan Alp Ah Molat’ın yurduna tutuşmaya gittiğinde ölür. Alp Ah

Molat'ı yenip yurduna dönen Huban Arıĝ annesinin öldüğünü öğrenince ağıt yakar. Kara kayaya eşi Alp Hara Han'ın yanına gömülen annesi Hıyan Arıĝ'ı görmeye giden Huban Arıĝ burada gözyaşı döker:

“ ‘Kağanımız, beyimiz Huban Arıĝ,
Sen gittikten sonra,
Hıyan Arıĝ anan, altı gün yaşadktan sonra
Yalını tamamladı, hayatını yaşadığının
ardından
Zamanı geldiğinde öldü.
Kara karlı dağ doruğunun içinde,
Hara Han babanın yanına yatırıp,
Onurlandırarak bütün geleneklere uygun
biçimde gömdük.
Aydan arı can güneşi ananı,
Yabancı ülkesinde dolaşıp bulamazsın.
Güneşten arı bir tane ananı,
Düşman ülkesinde dolaşarak bulamazsın’.
(....)
‘Geçip ölen can anan
Geri dönmez asla.
Ayrılıp ölen can ananı
Ala gözünle göremezsın.
Ay ve güneşin ışığını,
Her gün görüp dolaşırsın.
Can kadar sevdiğin ananı (ise),
Ala gözünle göremezsın.’
Huban Arıĝ ayağa kalkıp ilerledi,
Ayrılıp ölen anasını görmek üzere.
Kara kayaya doğru yöneldiğinde, oradaki
kapıyı açtılar.
Ayrılıp ölen Hıyan Arıĝ'ın etrafında
Ak çiçekler bitmekte ve sallanmaktadır.
Altın gibi parıldamaktadır.
Geçip ölen Hıyan Arıĝ'ın çevresinde
Kök çiçekler bitmekte ve parıldamaktadır.
Gümüş gibi parlamaktadır.

Huban Arıĝ etrafında dolaşarak
Ala gözüyle bakarak,
Altmış türküyle ağlamaktadır.
Çevresinde dolaşarak ve iki gözüyle bakarak,
Elli sözle türkü söyleyip ağlamaktadır.
Uzaydaki yıldızların
Tümünü sayıp ağlamaktadır.
Biten otun kökünün,
Tümünü sarak ağlamaktadır.
Kurumuş doruklarda,
Kök ot bitip sallanmaktadır.
Kurumuş ağaçlarda,
Kök yapraklar çıkıp kımıldamaktadır.
Yatan ağaç yatay kırılmaktadır,
Duran ağaç ise dikey yarılmaktadır.
Ayın gözü ağlayarak ölmekte,
Bulutsuz gökyüzü bulutlaşıp geçmekte.
Katı yürekli kişiler,
Üzülerek yanından geçmekte.
Yumuşak yürekli kişiler,
Birlikte ağlaşmakta, haykırmaktalar.
Ancak ne kadar ağlasa ve haykırsa da,
Anasını bir türlü uyandıramamakta.
Ancak ne kadar ağlasa ve haykırsa da,
Anası bir türlü yeniden kalkmamakta.
En çok sevilen ot kuruduğunda,
Yeniden büyütülmez.
Ölen zavallı anası
Yeniden yaratılmaz.
Kara kayanın dışına çıktılar.
Kara kayanın kapısı
Kapanıp kilitlendi”. (Davletov, 2006: 189-190)

Huban Arığ destanında, Kögetey Mirgen ve Kök Molat, Huban Arığ Kök Nincil ve Sarığ Sayın'ın toyunda iken onun malını ve halkını sürüp götürmüştür. Huban Arığ onların peşinden gider. İkisine de öldürüp malını halkını yurduna gönderir. Fakat Kök Molat'ın eşi Kün Arığ bebeği ile birlikte babası Pus Han'a sığınır. Huban Arığ ileride bu çocuğun kendisine sıkıntı olacağı düşüncesi ile Pus Han'ın yurduna gider. Onların peşlerine düşen Huban Arığ çocuğu ve annesini öldürür. Ayrıca yurduna dönerken yolda Sarığ Sayın'ın oğlu Sarığ Hartığa'dan Hara Moos'un Altın Kiris'in malını sürdüğünü ve kardeşi olan iki oğlanı götürdüğünü öğrenir. Hara Moos'un peşinden giderken bir daha dirilmemek üzere ölen Sarığ Nincil'in oğlu HıyĖan Arığ'ı gömerler:

“Alp HıyĖan Arığ	Yerde yatıp, çürümesin,
Bir daha yaratılmamak üzere,	Kurt ve solucanlara yem olmasın.’ diye,
Bir daha bu dünyaya gelmemek üzere ayrılıp	Huban Arığ okuduktan sonra tükürdü,
ölmüş.	Demir tabut kurdu.
‘Halk için sıkıntıya katlanıp	(Alp yiğitler) Han HıyĖan'ı dikkatlice
Ayrılıp ölen yahşi kişi,	gömdüler”. (Davletov, 2006: 235)

Huban Arığ destanında, Altın Kiris'in iki oğlu Ah Öleñ ile Kök Öleñ, Hara Moos ile yapılan mücadelede ölen babalarını gözyaşları içinde gömerler. Babalarını çürümemesi için ilaçlayıp, çiçeklerle süsleyip, kara kayaya gömerler:

“Ah Öleñ ile Kök Öleñ iki kardeş	Balta yardımıyla demir bir tabut yaptılar,
Ayrılıp ölen Altın Kris babalarını	Ayrılıp ölen alpları yan yana koyup,
gördüklerinde,	Çürümemeleri ve bozulmamaları için ilaç
Gözyaşlarına boğuldular,	koyup,
Burun sularına soluksuz kaldılar.	Çiçeklerle süsleyip, kara kayanın içine
İkisi birlikte ağlayıp, ağıt yaktığında	kilitlediler”. (Davletov, 2006: 256)
Kurumuş dağ doruklarında ot bitti.	

Şor destanı Altın Sırık'da, Kara SalĖın ve Altın Çıltıs halka zulmeden Kağan Sulazın ve Kara Sulazın'a karşı savaşmak için Altın Sırıktan yardım isterler. Yapılan mücadelede bu kötü niyetli kağanlar mağlup olur, onların kaçırıp getirdiği halk ve mal yurtlarına gönderilir. Bu kavgada Altın Çıltıs ölür. Altın Sırık Altın Çıltıs'ın ölü bedenini altın tabuta koyarak altın çam ağacının tepesine asar. Üç gün boyunca çam ağacının altında dolaşarak ağlaşıp, ağıtlar düzdüler:

“Gide gide gidende ırağa vardılar.	Yeryüzünde bir köşede,
Altın Sırık sonra bakıp	Güzel yetmiş aştlı
gördüğünde:	Bakır tayganın doruğu göründü.

Söylenen söz bitmeden,
 Yumulan göz kırpmadan,
 Uğultulu sırta çıktılar,
 Düz (ağaçlı; dallı-budaklı) bele
 indiler.
 Toplana halk onları gördüğünde:
 Altın Çıltıs'ın karısı,
 Altın Köök imiş.
 Altın otağdan koşup çıktı.
 İki kalçasına kollarıyla vurup,
 Ağlayarak koşup geldi.
 Altın Şappa ile Altın Sırık,
 Yıldız basması ak doruyu,
 İki atın arasında yedeklemişler de,
 Yetmiş aşıtlı bezenip büyüyen,
 Genç tayganın tepesine,
 Gidip çıkıverdiler.
 Oraya çıkıp gördüğünde:
 Yiğit Altın Sırık:
 Yetmiş aşıtlı bezenip büyüyen,

Genç tayganın doruğunda,
 Altın çamın ucu,
 Yetmiş gökten yükseğe,
 Büyüyüp çıkmışmış.
 Attan inip gelip
 Altın Çıltıs'ın ölü bedenini,
 Altın eyerden indirip,
 Altın tabut yontup,
 Buna yaptırıp,
 Altın çamın tepesini,
 Çekip eğip,
 Altın tabutu ona asıp,
 Bıraktıklarinsa,
 Altın Çıltıs'ın ölü bedeni,
 Üstteki otuz göğü,
 Şavkı asılıp parıltatırmış.
 Üç gün boyunca,
 Altın çamı dolanıp
 ağlaştılar". (Ergun, 2006: 267-268)

Yine Şor destanlarından biri olan Altın Tayçı destanında, babasının öcünü Sarı Çelbegen'den almak için yola çıkan Altın Tayçı Sarı Çelbegen'i öldürüp, malının Ak Kağan'ın malına koşarak yurduna geri gelir. Geldiğinde ise önce babası Ak Kağan sonra da annesi ölür. Altın Tayçı, ihtiyar anne babasının naaşını altın tabuta koyup demir kavağın başına asar:

"Ak Kağan ihtiyar ölüverdi,
 Ölümünden üç gün sonra,
 Dördüncü günde kocakarı öldü.
 İhtiyarla kocakarının naaşını
 Demir kavağın başına birlikte asmış.

Altın tabut yapıp,
 İhtiyarla kocakarının naaşını,
 Ona salıp koyup,
 Demir kavağa çıkarıp koydu". (Ergun, 2006: 307)

Kara Kağan adlı Şor destanında, Altın Arı kız Çılan Kağan ile girdiği mücadeleyi kazanır ve yurduna döner. Daha sonra yaşlı babası Kara Kağan ölür. Altın Arı kız basının naaşını gömer, ölü toyunu kurar:

Atası öldü,
 Ölü naaşını gömdü,

Toy kurulur.
 Ağlarlar,

Sızlarlar.

Güzel söyler:

‘Nasıl yaşarım?’ demiş.

‘Atam yok.’ demiş.

‘Yalnız yaşamak kötü.’ demiş.

Yaşamış, yaşamış

Az yaşamış da çok yaşamış”. (Ergun, 2006: 437-438)

Yakut destanlarından biri olan Er Sogotoh destanında, Er Sogotoh bir gün hiçbir tehlikeden çekinmediğinden zırhsız kalkansız gezerken ölür. Bütün akrabaları ve halkı nice feryat edip, ağlar, eşi Tunalıkaan Kuo ağıtlar düzer:

“Özgür kara ormanı,

Bir boyun geçer,

Koyu kızıl atlı,

Kudretli Er Sogotoh’u

Aniden öldürdüler.

(Noo! Ne garip dostum!)

Kara deli orman gibi,

Bütün halkı,

Nice feryat edip, gözyaşı döküp,

Bağırıp hüngür hüngür ağlayarak,

Derin hüznle,

Alasın tam ortasında,

Gümüş tepeye götürüp

Yüksek ‘aranğas’a koydular.

Ondan sonra,

Dokuz tutam saç örgülü,

Tunalıkaan Kuo garibi,

Öyle inen,

Borana kapılıp,

Yukarıya doğru,

Çıkartılırken,

Kadın kişi,

Ağlayıp sızlayarak,

Acılı kederli,

Ayrılırmış, meğer.

(Noo!)

(Tunalıkaan Kuo:)

‘Aman hey!

Acı kaderim,

Hiç ağlamamış olan ben,

Hıçkıra hıçkıra ağlıyorum.

Daha inlememiş olan ben,

Durmadan inliyorum.

Büyük felaket oldu,

Büyük bela geldi’ ”. (Ergun, 2013: 615-617)

2.1.3.2. Ağıt:

Türkçe’de yas âdeti içinde değerlendirilen ölü gömme törenine “yuğ” ve bu törende söylenen sözlere Türkiye Türkçesinde “ağıt” denilmektedir. “Ağıt” kelimesi dışında dilimizde, ağıtmak, ağıtlama, ağat, ağut, avut, deme, deşek, deyiş, diyeşek, mersiye, sagu, sağı, sağunç, savu, sayma, şivan, türkü ve yakım gibi kelimelerle ağıt etmek, ağıt düzmek, ağıt havası, ağıt koparmak, ağıt söylemek, ağıt tutmak, ağıt yakmak, ağıt yapmak, ağıt yitirmek, bayatı söylemek, sağı kılmak, sağı sağma, sağı sağmak, şivan etmek, yakım

yakmak, yas çağırmak, yas etmek, yas kaldırmak ve yası tutturmak gibi deyimler de kullanılmaktadır (Uludağ, 1988:471).

Yas insanların, en çaresiz anlarında, sevdiklerini kaybetmenin üzüntüsüyle, onu bir daha görememenin verdiği ayrılık acısının hissettirdiği kaygıyla, ağlama ve dövünmelerin yanında, ortaya konan bir takım ritüeller ve bu durum karşısında söylenen sözlerdir. Tarih boyunca dünyanın her yerinde aşağıda anlatacağımız Türk boylarında görülen yas ritüelleri gibi uygulamaları bütün toplumlarda yas törenleri ve âdetlerinin var olduğu görülmektedir (Harman, 2003: 127).

Türklerde şu an için bilinen ilk ağıt örneklerine Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. M.Ö 2. yüzyılda Hunlar toprakların bir kısmını Çinlilere kaptırınca üzüntülerini ağıtlarla dile getirmiştir. Yine Hun Hakanı Attila'nın ölümü üzerine de ağıtlar söylenmiştir. Türklerin İslâmiyet'i kabulünden önceki yas törenlerinin temellerinin Şamanizm'e dayandığını söylememiz mümkündür. Şöyle ki: Türkler İslâmiyet'ten önce, ölen kişinin ruhunun insanlara zarar vermemesi için "yoğ" törenleri düzenler idi. Bu törenden sonra "ölü aşı" adı verilen yemeğe yalnız dirilere değil, bilhassa ölümlere ikram edildiğine inanırlardı.(İnan, 1998: 465). Bunun için yaşçılar(ağıtçı)tutulur, ağıt yakılır idi. Şamanizm'de öte dünyaya intibak, şamanların yardımı ile yapılmıştır. Daha sonra ise bu yardım, âdet haline gelen davranışlara dönüşmüştür(Candan, 2006: 435).

Türk toplumunda ölen kişinin ardından yapılan uygulamalar şöyle sıralanabilir:

- *Kara gök elbise giymek,
- *Elbiseyi ters giymek,
- *Baş açmak,
- *Atların kuyruklarını kesmek,
- *Saçları kesmek,
- *Ağıt yakmak.

Sibiryaya Türk destanlarında da Taşlıova'nın 'Ayrılığın sözü' olarak nitelendirdiği ağıt yakma geleneğine sıkça rastlanmaktadır. Ağıt yakanlar cinsiyete göre büyük bir değişiklik göstermez. İncelenen metinlerde ağıtlar:

- *Ölen kişinin kendi ağzından,
- *Ölen kişinin ardından anne, baba, kardeşin ağzından,
- *Ölen kişinin halkı tarafından yakılır.

Bir de ağıt, kişinin ölümünden sonra ölen kişinin hayvanları tarafından da hal diliyle bütün doğanın iştirakiyle yakılır. Ayrıca Sibiryâ Türk destanlarında ağıt sadece ölen kişinin arkasından değil düşmanla karşılaşmaya giden oğul veya eş için kadınlar tarafından veya karşılaşmaya giden kahramanın tekrar yurduna dönemeyeceğini düşünerek vatanından, malından, ailesinden ayrılması üzerinde de yakılmaktadır. Yas töreni ile ilgili destan metinlerine dönecek olursak:

Alıp-Manaş adlı Altay destanında, Ak Kağan'ın memleketinde tutsak kalan ve ölmenin eşiğine geldiği Alıp Manaş, koluna gelip konan bir ak kaza acı ağıtlar yakar. Anasına, babasına, Erke-Koo kardeşine ve eşi Kümüjek-Aru'ya selam gönderir, halini bir mektupla anlatır. Kardeşi Erke-Koo ve babası kutsal kaynağın başına gelen bu kuşu fark eder ve oğlundan gelen mektubu okurlar. Daha sonra şöyle ağıt yakar:

“Ağıt yakıp okudular.	Kendim genç yiğit olsam,
Gözyaşlarını tutamayıp,	Ak-Kağan'dan korkmazdım.
Yağmur gibi döktüler.	Ak-bozun altın tüyünü,
‘Alaca kutsal atım,	Artık, okşayamaz oldum.
Atlıktan geçiverdi.	Alıp-Manaş oğlumu,
Baybarak bahadır özüm,	Görüp öpemez oldum’,
Erlikten geçiverdim.	Baybarak bahadır babası,
Atım orta yaşta olsa,	Böyle söyleyip ağladı.
Yolu uzak demezdim.	

Çare bulamayıp sızlandı”. (Ergun, 1998: 159-161)

Alıp-Manaş destanında, Alıp Manaş'ı bulup getirmesi için gönderilen Ak-Köböñ döndüğünde, Alıp-Manaş'ın atı Altın tüylü Ak-Boz'un yelesine yaslanıp yıkıldığını, Alıp Manaş bahadırın ise koluna yaslanıp çürümüş olduğunu söyler. Bundan sonra ailesi şöyle ağıt yakar:

“Birlikte doğan bacısı,	Kucağıma alıp sevdiğim oğlum,
Kümüljek-Aru hanımı,	Bir daha babanı göremezsin.
Gözyaşını göl gibi,	Söylediğim sözümü dinleseydin,
Döktüler, ağıt yakıp,	Öyle bir ölümle ölmezdin.
Alava atlı,	Ananı, babanı acıya boğup,
Baybarak bahadır göğe baktı,	Gözyaşlarımızı döktürmezdin.
İki kolunu da kaldırıp,	Yüzünü tekrar görmesem de,
Oğlunu düşünüp ağıt yaktı:	Yüreğimi yakıp dur
‘Kanımdan ayrılan oğlum sen,	Sözünü tekrar duymasam da,
Yad elde ölmüşsün.	Gözümde hayalin oynayıp dursun.’

Onu duyan anası,
 Ermen-Çeçen sultan,
 Sağ saçına yapıştı.
 Sağ dizine çökerek,
 Alçak sesle yas etti:
 ‘Dokuz ay acı çekip,
 Karında taşıdığı sevgili oğlum,
 Buz yüreğim eriyip,
 Sevindiren ipek oğlum.
 Meme sütümden hazırladığım,
 Kurutu yeseydin ne olurdu?
 Altın tulumdaki kımızdan,
 Tadıp içseydin ne olurdu?
 Ata, ananın o sözünü,
 Dinleseydin ne olurdu?
 Yaşarsak sözümüzü
 Kime söyleriz biz şimdi?
 Ölüversek cesedimizi,
 Kim kaldıracak şimdi.
 Er çağına sen yetmeden,
 El yurduna varıp öldün.
 Emdiğin ananı acıya boğup,
 Kemiğini gönderdin, görsün, diye.
 Son ağıtı söyleyip,
 Ölüp kalırım can oğlum.
 Bir ara dönersen,
 Ananı görmezsin gümüş oğlum.
 Hoşça kal sonsuza kadar...
 Yahşı olsun, yaşına
 Ermen-Çeçen ananı,
 Unutup koydun sonunda.’
 Anası böyle yas edip,
 Çöküp yere yıkılıverdi.
 Erke-Koo bacısı,
 Gelip anasını kaldırdı.
 İki gözüne yaş doldurup (dolup)
 Hüzünle ağır yaktı:

‘Anamızın sıcak karnında
 Birlikte yaratılan bizdik.
 Çam ağaçtan o beşikte
 Birlikte sallanan bizdik.
 Yaba gibi o elini,
 Nasıl ben tutmayacağım?
 Sevgili can senin özünü,
 Tekrar göremeyecek miyim?
 Yoğruluverdiğimde,
 Alıp-yüklenip yürürdün.
 Üzülüp sıkıldığımda
 Sen teselli verirdin.
 Ak-yeleli o atın,
 Kayışında kemiğini gördüm.
 Ak –Köbön dostunun,
 Söylediği sözüne inandım.
 Bütün kalbimle hoşça kal,
 Güzel cesedin çürümesin.
 İki koldan tutmuş gibi,
 Anla, hisset sen karındaş.
 Bunca dersi konuşmuş gibi,
 Sen düşünsen, Alıp-Manaş.
 Kümüljek-Aru, o eşin,
 Ağlayıp-sızlayarak kalacak.
 Erke-Koo ben bacın,
 Asla unutmayacağım.’
 Onu duyan Kümüljek-Aru,
 Sağ dizini çöktü.
 Sağ saç örgüsünü sıvazladı.
 Kopuz gibi sesiyle,
 Sızlanıp şöyle yas etti:
 ‘Kanı başkadan doğmuştuk,
 Can, birbirimizi sevdik.
 Oymağı başkadan doğmuştuk,
 Kızıp kötü söz söylemiştik.
 Senin güzel vücudunu,
 Kara kuzgun, kemirmiş

Senin hoş gövdeni,
 Kokarca, sıçan kemirmiş,
 Işıklı gözün sönmüş de olsa,
 İyi adın benimle kalsın
 Er nefesin solumasa da,
 Güzel kalbin bende olsun.
 Cansız da olsa kolunu,
 Beri uzatsan, Alıp-Manaş,
 Kuru da olsa dudağını,
 Bana versen, Alıp-Manaş.
 Odum alevli, ısıtır seni,
 Özüm diri, sever seni.
 Tan çolpanı gibi gözünler,

Şimdi beni görmez misin?
 Gümüşten değerli sözlerini,
 Ben şimdi duymayacak mıyım?
 Benim kalbim Alıp-Manaş,
 Benim canım, Alıp-Manaş,
 Sonsuza kadar hoşça kal.
 Sonsuz çağlara selam olsun!’
 Ana-babası, bacısı, evdeşi,
 Böyle söyleyip ağlaştı.
 Gözyaşını durduramayıp,
 Gece-gündüz döküverdiler’. (Ergun, 1998: 189-199)

2.1.3.3. Diriltme, iyileştirme, sağaltma:

Halk hekimliği, mitolojik dönemlerden bu güne ulaşmış, zengin ve sağlam bir geleneğe sahip bilim dallarından biridir. Hastalıkları tedavi edebilmek, kâinatın gizli sırlara ulaşip ölümden kurtulmak, ab-ı hayat, yaşam ve gençlik iksirleri gibi motiflerin halk edebiyatında da büyük bir yeri bulunmaktadır. Türklerin ölüm ve hastalık konusundaki kabulleri, destanlarına da yansımıştır. Konusunu toplumun başından geçen hadiselerden alan, bireysel mücadele yerine toplumun ve vatanın kurtuluşunu gaye edinen kahramanlar etrafında anlatılan destanlar, halk hekimliği ve buna bağlı uygulamaların yoğun olduğu sözlü edebiyat örneklerindendir. Tabiki bu metinlerde doğrudan hastalıklar veya bunların tedavilerinden bahsedilmez. Fakat toplumların kahramanı olan bu kişilerin kaybı, üzüntü ve sıkıntı sebebi olduğundan onların ölümsüzlük kazanması, diriltilmesi veya iyileştirilmesi gerekir. Bu amaçla müracaat edilen sihir, ilaç, ameliyat vb. yöntemler halk hekimliği uygulamalarından meydana gelmektedir.

İnsan zihnini her dönemde meşgul eden ölüme çare arama, halk hekimliğinin en önemli konularından birisi olmuştur. Gılgamış’ın ulaşmak için uğraştığı fakat elde edemediği ölümsüzlük, Başkurt Türklerine ait Ural Batır Destanında da aranmaktadır. Destanda ölümün nasıl bir varlık olduğunu sorgulayan Ural ile ağabeyi Şülgen’in insan ve hayvanlara ölümsüzlük kazandırmak üzere ‘yenşişme’yi (hayat pınarı) aramaya çıkmaları ve bu sürede yaşadıkları maceralar anlatılır (Atnur 1996: 91-243).

Türk destanlarında dinî-sihrî yöntem ile ilaç tedavisinin bir arada uygulandığı eserlerden biri Dede Korkut Kitabıdır. Babası tarafından öldürölmek istenen Boğaç Han'ın yarasının Hızır tarafından sığanması, annesinin sütü ve dağ çiçeğı ile tedavi edildikten sonra hekimlere ısmarlanması; Deli Karçar'ın öldürmek için hamle yaptığı sırada Korkut Ata'nın duasıyla elinin asılı kalması ve “elümi sağaldı gör” şeklinde yalvarmasından sonra iyileşmesi eserdeki önemli örneklerdir (Ergin 1997: 88).

Köroğlu Destanının Türkmen varyantında ise erenlerin Köroğlu ve atına “yıldız görünce iyileşme” özelliğı vermeleri (Göroğlu 1990: 41) de kökeni çok eski dönemlere götürölebilecek bir başka dinî-sihrî uygulamadır. Çeşitli tedavi şekillerinin bulunduğı bir diğerk destan da Manas'tır. Destanda, Manas'ın diriltilmesinde dua, bazı yaralanmalarda ise ilaçların kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yıldız 1995: 669-670, 605, 636).

Altay, Tuva, Hakas Şor ve Yakut destanlarında dinî-sihrî özelliğı sahip olan unsurlardan biri sudur. O, bengi su, altın göl, gümüş göl, ab-ı hayat, ak su, yeraltının kutsal suyu gibi birçok isim almaktadır. Bereket, saflık, hayat kaynağı gibi özelliklere sahip olan sularla ilgili bu tür bir benimseme eski Türklerin inanışlarından izler taşır (Roux 1998: 110-111).

Sibirya Türk destanlarında, ölümün tamamen bir yok oluş olmadığı görölmektedir. Bazen bir kez bazen de birçok kez kahramanın iyileştiğı görölmektedir. Fakat dirilmenin de belli bir zamanı bulunmaktadır. Dirilecek zamanı geçen kişiler destanlarda dirilememektedir. Ayrıca, destanlarda ölüm, Gök tanrı tarafından istenmişse hiçbir tedavinin işe yaramayacağı düşüncesi de hâkimdir Destanlarda tespit edebildiğimiz dirilme yolları şöyledir:

*Devin başındaki üç koyun büyüklüğünde benin kişinin ağzına konulmasıyla,

*Ak ipek şalla ölen kişinin kemikleri silinmesi sonucu,

*Aydan alınan altın, güneşten alınan gümüş ilaç ile kahramanın kırılan kemikleri tutuşup kesilen eti kavuşunca,

*Ay ve güneş indirilerek,

*Kutsal pınar suyundan ölen kişiye içirilir ve kişi bu suda yıkanmasıyla,

*Kişi birbirine eş dokuz süt gölünde yıkanmasıyla,

*Ak ve yeşil otun ucundan hazırlanan em ile,

*Ölen kişinin topuk kemiği yahut ölen atın toynağına üç kez asa ile vurulması sonucu,

*Bengi suyu kemiklere püskürtme yahut kemiklerin bu su ile yıkanması sonucu,

*Gök otun başı ile hazırlanan em ile,

*Süt içilmesi sonucu,

*Üç at kuyruğu kılı ve üç saç telinin ölen kişinin kemiğinin içine koyulmasıyla,

Ak ipek şalı aya ve güneşe tutarak yapılan büyü ile yahut ayın karşısında bu şalın altı kez sallanması ile,

*Kamçı ile kahramana vurarak,

*Altın bilezik ve gümüş yüzüğün efsunlanması ile,

Altın ipek bez ile kahramanın kemikleri silinerek,

*Dirlik suyunun kahramanın içine bırakılması sonucu kişiler dirilmektedir.

Sibiryalı Türklerine ait destanlarda sağaltmalar her zaman hastalıklarla ilgili yapılmaz. Düşmanlarıyla mücadele eden kahramanın güce ve bu mücadele sırasında geçireceği zaman dikkate alınarak gençliğe de ihtiyacı vardır. Bu yüzden destanlarda, kahramanların bir arınma ve kirlerinden kurtulup güçlenmek için bazı ritüelleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

*Düşmanı yenen kahramanın akarsuda yıkanıp ak arçulla temizlenmesi,

*Tutuşulan kavganın sonunda ormanın ardıcı ve kırım çalısı ile kişinin kirlerinden arınıp, gücünü toplaması,

*Kutsal yer altı suyunda, iki kara nehrin birleştiği yerde güç kazanmak için yıkanılması,

*İhtiyar kişinin üç defa kahramanı okşayıp, üç defa üflemesi ile,

*Genellikle ak tulumda bulunan arjan ile,

*Üç yaratıcıya sunulan dua ile kişilerin iyileştiği ve eski güçlerine kavuştuğu görülmektedir.

Ayrıca destanlarda iyileşen, güçlenen veya dirilen yalnız insanlar değildir.

*Bir kişinin canını içinde taşıyan bir geyik,

*Kahramanın kendisinden ayrılmayan yardımcısı altın tüylü ak köpek,

Kahramanın güçten düşmüş veya ölmüş atı da olabilmektedir. Sibiry Türk destanlarında ölenleri diriltten kişiler de şöyle sıralanabilir.

*Yer ana

*Üç yaratıcı Tanrı

*Gökten inen bir kız

*Kahramanın kardeşi veya ağabeyi(karşılıklı olarak)

*Karı ve koca(karşılıklı olarak)

*Kahramanın atı

*Kahraman anne-babasını, yanlışlıkla öldürdüğü bir kişiyi, arkadaşını, köpeğini, yaralanan bir çocuğu yahut karşılaştığı herhangi bir kişiyi dirilttiği görülmektedir.

Eski Türklerin öldürdükleri hayvanların kemiklerini kırmaktan çekindikleri, insanların ve hayvanların bu kemiklerinden tekrar dirileceklerine dair inanış, Altay, Tuva, Hakas ve Şor destanlarında diriltmenin en temel özelliklerinden birini oluşturur (Roux 2005: 48-50). Kemikler toplandıktan sonra kişi büyü, ilaç veya kutsal su vs. ile dirilitir.

Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut destanlarındaki hayvan kaynaklı ilaçlar içinde göğün boğasının boynuzu, ciğeri ve yüreği, balina veya ayı kaburgası, hayvanların, özellikle kahramanın atının sidiği, dışkısı, kanı ve sütü bulunmaktadır.

Destanlardaki motiflerde Gök Tanrı inanışında yer bulan ardıç ile ak pelin, arça, ısırgan, kazayağı ile şifalı ve diriltten otlara da rastlanmaktadır. Ağacın defalarca ölüp dirilmesi, onun hem kutsallığını hem de büyü ve şifalı kabul edildiğini gösterir; ağaç Sibiry destanlarında da aynı özellikleriyle ortaya çıkmaktadır (Eliade 2003a: 269-270).

Eski Türklerde madenler de bitki ve hayvanlar gibi, gök menşeli oldukları için kutsal kabul edilir (Eliade 2003b: 19). Sibiryada destanlarında da madenlerin (altın, gümüş ve demir) iyileştirme güçleri Gök Tanrı tarafından gönderilmelerine bağlanır. Destan kahramanı dua edince gökten ona altın ve gümüş ilaçların gelmesi de bu görüşü doğrulamaktadır. Ölümsüzlüğün simgesi olan altının ölümsüzlük iksirlerine karıştırılması da yine bu sebeple olmalıdır (Esin 2006: 232).

Arkaik destan' ismiyle nitelendirilen ve destancılık geleneği bakımından birbirine benzer olan Sibiryada Türklerine ait destanlarda ülkesi için hayatını ortaya koyan kahramanlar ile diğer müspet tiplerin (at, akraba vd.) öldürülme, yaralanmaları ve güçsüzleşmeleri sonrasında uygulanan dinî-sihri, bitki, hayvan ve maden kaynaklı tedavi yöntemlerin çok zengin olduğu görülmüştür. Destan metinlerinde rastlanan iyileştirme ve diriltme ile ilgili uygulamaların anlatıldığı kısımlara bakacak olursak:

Altay Buuçay adlı Altay destanında, Kamçı Céeren hayvanlarının kurtardığı Erkemel ve babası Altay Buuçay'ın cesetlerini diriltmenin bir yolunu arar. Bu amaçla yer anaya gider ve Cebelgen adlı devin başında üç koyun büyüklüğünde bir benin olduğunu, bu beni Altay Buuçay'ın ağzına koyarsa iyileşeceğini öğrenir:

“Altay Buuçay'ın cesedine doğru,
Oktan daha hızlı uçu.
Yolun ortasına ulaştığında,
Yer Anası'nda durdu,
Ne olduğunu söyleyiverdi.
'Hayır dua olsun, Kamçı Céeren
Bu aldığın ilaçla sen
Altay Buuçay'ı diriltirsin
Genç Erkemel oğulcuğu
İyileştirecek ilaç başka bir yerde' diye
Yer Anası öyle konuştu,
Kara ipek şal verdi,
Selamlaşıp burada ayrıldılar.
Ondan sonra Kamçı Céeren
Rüzgâr gibi uçu.
Bir süre gittikten sonra
Fırtınalı karışık ormana ulaştı.

Burada kalan dostlarıyla
Hal hatır soruldu.
Altay Buuçay bahadırın
İki parmağını iyice tuttu,
İki ayağını iyice yerleştirdi,
Üç yaşındaki koyun büyüklüğünde
Kızı kahverengi beni
Kesilen yerlerine sürdü,
Kara ipek şalla sildi.
Artan beni alıp
Altay Buuçay'ın ağzına koydu.
Kırılan elini çektiğinde,
Altay Buuçay kalkıp yürüdü,
Yüksek sesle kahkaha atıp konuştu.
'Ne kadar uzun uyumuşum?' dedi". (Dilek, 2002: 216)

Altay Buuçay destanında, Kamçı Cereen Altay Buuçay'ı dirilttikten sonra, Erkemel'i diriltmenin çaresini aramak için tekrar Yer Ana'ya iner. Yer Ana'dan bu işin çaresinin gökteki Temene Koo kız olduğunu öğrenir. Kamçı Cereen onu gökten kaçıırır. Kız ak ipek şalla Erkemel'in kemiklerini iyileştirdikten sonra tekrar göğe çıkar.

“ ‘Bizim size ola ihtiyacımız
Anlatılamayacak kadar büyüktür.
Bağışlanmış çocuk
Düşmanlar tarafından öldürüldü,
Onu yere gömmek
Bizim için çok güç oldu.
Onun için sizden
Yardım almak istedik’ diye
Altay Buuçay böyle konuştu.
Temene Koo'yu elinden tuttu.

‘Öyle ise şikâyetçi değilim!’ diye
Temene Koo iyi söyledi.
Ak ipek şalı aldı,
Erkemel'in kemiklerinin
Hepsini iyice iyileştirdi,
Şalla yenileştirdi.
Erkemel adlı oğulcuk
Eti, kanı doluverdi,
Parçalanmış kemikleri tutuşuverdi”. (Dilek,
2002: 226)

Altay destanlarından biri olan Er Samır destanında, Er Samır kardeşi Katan Mergen'i kaçıran Kara Bökö'yü yenmek için çıktığı yolda karşısına çıkan kötü kalpli altı kardeşi öldürdükten sonra bir arınma ve temizlenme sürecine girer. Ak arçulla temizlenip, akarsuda yıkanır:

“Kötüleri yendikten sonra
Alp yaradılışlı Er Samır
Akarsuda yılandı.
Ak arçulla temizlendi.
Altın kemiği temizlendi.

Terini, buharını soğutup,
Ağacın dibine oturdu.
Biraz dinlenerek,
Ak Sarı atına bindi”.(Dilek, 2002: 52)

Er Samır destanında, yine Er Samır Kara Bökö'nün yurduna giderken karşılaştığı kötü kalpli dokuz kardeşi öldürdükten sonra akarsuda yıkanıp, ak arçulla temizlenir, arınır:

“‘İyi insanlar diye geldim,
Kötü itlerin içine girdim’ diye
Akarsuda yıkanıp,
Ak arçulla temizlendi.
İnce beline dayanarak,

Öteye, beriye yürüdü.
Ak otağa geldiğinde,
Ak Sarı'sını otlattı,
Terini, buharını soğutup,
Ağacın dibine oturdu”.(Dilek, 2002: 60)

Er Samır destanında, Katan Mergen, Kün Kağan ve kendi atı Kara Kaltar tarafından halka zulmettiği için öldürülmüştür. Er Samır kardeşini diriltmek için onun ölüsünü doksan kulaç yer altından çıkarır ve aydan aldığı altın güneşten aldığı gümüş ilaçla kırılan kemiği kesilen eti kavuşturarak Katan Mergen'i diriltir, sonra hep beraber yola çıkarlar:

Birçok pehlivanı arkasına alıp,
 Titreyen Kün Kağan
 Emi, ilacı alarak,
 Doksan kulaç yerin altına indi,
 Birçok bahadır
 Katan Mergen'i elinden tutup,
 Çukurdan çekip çıkardı,
 Kün Kağan em ile
 Katan Mergen'i tedavi etse de
 Katan Mergen dirilmedi.
 Kara gözünü açmaz oldu.
 Onu gören Er Samır

Ak Sarı atından inip,
 Aydan aldığı altın ilaçla,
 Güneşten aldığı gümüş ilaçla
 Kırılan kemiği tutuşturup,
 Kesilen eti kavuşturup,
 Katan Mergen'i iyileştirdi.
 Kata Mergen dirilip,
 Şaşırıp, öteye beriye baktı.
 'Ne kadar çok uyumuşum!' diye
 Gerilip, kahkahalarla güldü". (Dilek, 2002: 106-107)

Kozın Erkeş adlı Altay destanında, ölümden karşı Bayım Sur sayesinde kaçıp kurtulan Kozın Erkeş'in peşine, Karatı Kağan çobanı Kodur Uul'u gönderir. Kozın Erkeş'i Kodur Uul öldürür. Kağan ödül olarak kızı Bayım Sur'u ona verir. Bayım Sur Kodur Uul'u kabul etmiş gibi yaparak bir taraftan ölünün kendilerine zarar vermesin bahanesiyle naaşını yıkar bir yandan da Kozın Erkeş'i diriltmek için gerekli yer altı suyunu ve ilaçları yanına alır, Nihayet Baçıkay Kara gelerek onu diriltir.

"Çekip kutsal kavağa bağlanan
 Kızıl Koşur atın
 Altın yularını kesti.
 Kızıl Koşur gelip düştüğünde,
 Ağaca yapışmış deri gibiydi.
 İki gözüne, iki kulağına
 Kuzgun, saksağan yuva yapmış.
 Kıymetli Kızıl Koşur
 Acı acı kişnedi.
 Ak ottan ısırp yedi.
 Yeraltı suyundan kanana kadar içti.

Altın tüyü düzeltip yayıldı,
 Akli yerine geldi.
 Ondan sonra Bayım Sur
 Kozın Ekeş'in kemiklerini
 Yıkayıp yerli yerine yerleştirdi,
 Ak şalla silip yeniledi.
 Kozın Erkeş bahadırın
 Kemikleri tutuşuverdi.
 Genç eti canlanıverdi". (Dilek, 2002: 294-295)

Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo adlı Altay destanında, Kara Taacı kız ölen Kögüdey Kökşin'in cesedinin yanına, halk tarafından getirilir. Kız kocasının uyuduğunu sanar ve bekler. Kocasının öldüğünü anlayınca da ayı ve güneşi indirerek kocasını diriltir:

"Kağanın kızı Kara Taacı
 Kögüdey Kökşin bahadırın
 Uyuduğunu sanıp

Yedi gün boyunca bekledi.
 Bahadır delikanlının öldüğünü
 Sekizinci günde ancak anladı.

Acı acı ağladı,
Çaresiz kalıp, yürüyüp durdu.
En sonunda
Ayı, güneşi indirip,

Yüreğine bastırdı,
Sönen ateşi yaktı,
Ölen insanı diriltti”. (Dilek, 2007a: 445)

Altay destanlarından Oçı Bala destanında, Oçı Bala kendi yurduna sahip olmak için gelen Kan Taacı Bey’in oğlu Ak Calaa’yı öldürür ve kağanın oğlunu kendi atının üzerine koyup babasının yurduna gönderir. Bundan sonra Oçı Bala arınır ve temizlenir:

“Bahadır kızım Oçı Bala
Dinç atını saldı.
Okunu, yayını çıkarıp yerleştirdi.
Savaş giyimlerini çekip çıkardı.

Kutsal kavak ağacına astı.
Hafif giysilerini giyerek,
Ak keçeden sarayını
Açıp girdi”. (Dilek, 2007a: 56)

Oçı Bala destanında, Oçı Bala, Kan Taacı’nın iyileştirip tekrar gönderdiği oğlu Ak Calaa’yı ve doksan tümen askeri öldürür. Kağanın oğlunun cesedini yine atının üzerine kağanın yurduna gönderir. Ardından kendisi arınır ve temizlenir:

“Kan Taacı Bey bağırdı,
Oçı Bala’da duydu,
Oçı Bala duyar duymaz
Dinç atını saldı.
Okunu, yayını çıkarıp,
Kutsal kavağa astı.
Zırhını çıkarıp,
Ak kayına astı.
Kutsal yeraltı sulu nehirde
Bütün vücudunu yıkadı.
Koyu kiri kayıp düştü,
Öfkeli teri akıp düştü,
Onun göğsü saf altın,

Sırtıysa saf gümüştendi.
İyice temizlenene kadar yıkanıp,
Ak örtüyle kurulandı,
Altın çizmesini alıp giydi,
Ay gibi parlak paltosunu giyip,
Ak buluta ulaşan
Ak keçeden sarayı
Açıp içeri girdiğinde,
Ablası Oçıra Mancı
Hiç ses çıkarmadı,
Dili yokmuş gibi oturdu”. (Dilek, 2007a: 68-69)

Oçı Bala’da, Kan Taacı’nın oğlunu iki kez alt eden Oçı Bala’dan intikam almak niyetinde olan Kara Taacı’nın niyetini hisseden Oçı Bala hazırlanıp Kara Taacı’nın yurduna gitmeye karar verir. Bunun için gitmeden önce güçlenmek için arınır:

“Anlı şanlı Oçı Bala
Yeni ayın üçünde
Tekrar kalktı.
Kapıyı açıp çıktı.

Ay gibi parlak giyimini çıkarıp
Ak kayına astı.
Kutsal yeraltı suyu kıvrılıp akıyordu.
Yayılp akıyordu.

İki kara nehrine
Tekrar gelip yıkandı.
Tam bahadır gücüne erişti.
İlk halinden on kat daha iyi,
Eskisinden iki kat daha iyi,
Göğsü saf altın,
Sırtı saf gümüş,

Sabah yıldızı gibi gözlü,
Dolunay gibi yüzlü,
Anlı şanlı bahadır kız
Temiz elbisesini giydi.
İçliğini giyindi, üstlüğüne örtündü”. (Dilek, 2007a: 70-71)

Katan Kökşin ile Katan Mergen adlı Altay destanında, Altın Tana kızı almak için yurdundan ayrılan Katan Kökşin, yurduna döndüğünde Eki-Toş kardeşlerin yurdunu yağmalayıp karısı Altın Sırğa'yı kaçırdığını görür. Eki-Toş'un yurduna doğru yola çıkar. Ağabeyine yardıma gelen Katan Mergen, onun öldüğünü görür. Katan Mergen yaptığı ilaçlar ve getirdiği kaynak suyuyla onu diriltir:

“Katan-Mergen'in eti ısınıp,
Kara düşünceli bahadırların
Kara cesetlerini vurup parçaladı,
Yüklenip kayaya, taş a çarptı,
Kara kanlarını döktü,
Ölmez bedenleri öldü,
(Öbür dünyaya) Gitmez bedenleri öldürüldü.
En sonunda Katan-Mergen
Çeşit çeşit ilaç yaptı,
Katan-Kökşin'i tedavi etti,

Pınar suyundan getirip,
Ağabeyini yıkayıp, içirdi.
Ağabeyi Katan-Kökşin
İlk halinden on kat daha iyi,
Eski halinden iki kat daha iyi
İki ayağının üstüne durdu,
Yüzünü başını sıvazladı.
'Ne kadar çok uyumuşum?' dedi,
Kim uyandırdı? dedi”. (Dilek, 2007b: 294-295)

Katan Kökşin ile Katan Mergen destanında, Eki-Toş ile Katan-Kökşin'in savaşında bir küçük çocuk yaralanmıştır. Kara-küreñ, Katan Mergen'e kara suya gizlediği çocuğu gösterir. Katan Mergen çocuğu altmış çeşit kaynak suyu ile yıkasa da çocuk kalkamaz. Bunu gören iki kartal küçük çocuğu tutup göğe götürürler. Çocuğu diriltmeye çalışanlar bu kez de göğün kutsal hayvanlarıdır:

“Bunu gören Kara-Küreñ
Katan-Mergen bahadıra
Kara suya bırakıp gizlediği
Küçük çocuğu gösterdi.
Katan-Mergen görür görmez
Gözünün yaşını döktü.
Acı acı bağırdı,
Toprağın yedi çeşit ilacını

Hemen verdi,
Altmış çeşit kaynak suyuyla
Hemen yıkadı.
Şimdi küçük çocuksa
İleri geri yuvarlandı,
Kalkamayıp yatar oldu,
Laf, söz söylemeyip,
Dudağını yalayıp durdu.

Bunu gören iki kartal
Ay gibi kanatların yayıp,
Ak gökten indiler,

Küçük çocuğu tutup,
Evlerine, yurtlarına yönelip
Uçup döndüler”. (Dilek, 2007b: 304)

Katan Kökşin ile Katan Mergen destanında, Katan Kökşin bu kez yer altına inip Koo-Şilti ile savaşmaya gider. Katan Mergen kardeşine yardıma gider. Yardım etikten sonra onun yenine yaslanıp öldüğünü görür. Katan Mergen hemen yetmiş çeşit ilacını verir ve ağabeyi ilk halinden on kat daha iyi olur:

“Katan-Mergen bahadır
Eki-Toş’u kaldırıp,
Etine, böğrüne vurdu,
Alıp ak göğe çıkarıp,
Artaş dağının ötesine saçtı,
Eki-Toş’u yıkıp,
Sonsuz dek yok etti.
Katan-Mergen bahadır
Şimdi bakıp gördü ki,
Katan-Kökşin ağabeyi
Yenine yaslanıp ölmüş,

Kara kanı akarak,
Kara göl gibi yığılmış.
Toprağın yetmiş çeşit ilacını
Hemen verdi,
Altmış çeşit pınar suyuyla
Hemen yıkadı,
Ağabeyi Katan-Kökşin
İlk halinden on kat daha iyi
Eski halinden iki kat daha iyi
Olarak ayağa kalktı”. (Dilek, 2007b: 305-306)

Altaylara ait Maaday-Kara destanında, Köğüdey Mergen Kara-Kula’dan anne babasının intikamını almak için çıktığı yolda, önüne çıkan ilk engel olan Erlik Biy’in elçilerini öldürür. Fakat ikinci engel olan zehir sarısı denizi geçmiş olmasına rağmen yaralanır. Dört kanatlı bir boz kartala dönüşen atı onu eyeri ve dizginleri ile birlikte yakalayıp gökte kaybolur. Sahibini şifalı pınarın suyu ile iyileştirir:

“İki atıştan da kurtulan
Değerli gök boz at
Sahibinin ruhunu alıp
Ayın güneşin altına
Şifalı pınarın ak suyuna
Güneşin ayın altına
Birbirine eş dokuz süt gölüne
Köğüdey- Mergen yiğit delikanlıyı
Götürüp bıraktı.
Birbirine eş dokuz ak göl
Kaynıyordu.

Göllerden üçü soğuk, üçü sıcak,
Üçü ılık idi.
Çıkıkları oturdu,
Kırıkları kaynadı.
Ağrıyan yerlerini
Şifalı pınarın suyu iyileştirdi.
Dokuz gün suya girip,
Bahadır sağlığına kavuşunca,
Dört kanatlı boz kartal
Mavi gökyüzünün
derinliklerinden geldi”. (Naskali, 2015: 185)

Hakas destanlarından biri olan Altın Arığ destanında, Huu İney ve Hulataı adlı oğlu birlikte Kırım dağındaki Ak kayaya giderler. Huu İney, hayvan gibi sesler çıkararak Ak Kaya'nın kapısını açılmasını saÇlar. Ardından ibetey Han, Altın Arığ ve atı Ak Boz atı bengi su ile diriltip, Ak kayadan çıkarlar:

“Kuş gibi ses çıkarmış,
Ak kayanın kapısı açılmış.
Ak kayanın içine girince görürler ki,
Altın Arığ'ın başı kesilmiş, yatıyor.
Ak Boz atın başı direkte,
Sallanıp duruyor.
Huu İney, Altın Arığ'ın
Başını almış,
Bedenine yaklaştııp,

Cebinden, sihirli, ak su çıkarmış.
Sihirli, ak sudan,
Altın Arığ'a biraz sürmüş.
Altın Arığ'ın eti, kanı saçılmış,
Derin nefes alıp vermiş,
Gözlerini açıp, oturmuş.
Ak Boz atı da canlandırmış,
Altı yaşındaki oğlanı diriltmiş”. (Özkan, 1997: 93)

Altın Arığ destanında, Altın Arığ, Hulataı ve ibetey Alp Sadaay'ın yurduna doğru yola çıkarlar. Hulataı yolda, Çibetey'i vurur. Altın Arığ ise şuuru yerine gelmediğinden yapılan kötölüğü anlayamaz. Altın Arığ, Sarı dağın üzerinden kendisine seslenen kişıyı takip eder ve bütün gerçekleri öğrenir, şuuru yerine gelir. Tekrar döndüğünde Hulataı'ın Picen Arığ, İcen Arığ ve Alp Sadaay'ı öldürdüğünü ve Çibetey'i dirilttiğini görür. Onu cezalandırmaktan vazgeçer:

“Altın Arığ, atı Ak Bozun
Gemini çevirerek çekmiş,
Halkın ve hayvanların,
İzinden gitmiş.
Yeryüzünün merkezi olan,
ibetey'in öldüğü ak vadiye gelmiş.
Hulataı, ibetey Hanı diriltmiş,
Altın Arığ, canlı halının bozulup
yıprandığını,
Görür.

Hulataı, ibetey Han'ı nasıl
Diriltmiş olabilir?
O ağda, ölen şeyleri diriltten
İlaçlı otlar çok yetişmiş.
Hulataı, ak otun ucundan, yeşil otun
ucundan,
İlaç hazırlayıp,
ibetey Hanı diriltmiş”. (Özkan, 1997: 117-119)

Altın Arığ destanında, görümcesinin dönmemesinden şüphelenen Alp Han Kız, Han Pozırah atına binerek Ay Parlak Han'ın yanına gider. Alp Han Kız Altın Arığ'ın oralara altı yıldır uğramadığını öğrenir. İz sürerek Ak kayanın yakınlarına gider. Burada beyaz ve kıızıl kum yığınları görür. O sırada ak sakallı ve ak saçlı bir ihtiyar belirir ve kum yığınları içinden Altın Arığ'ın topuk kemiği ile Ak Boz'un toynağına ait küçük bir kemik

bulur. Bu topuk kemiği ve toynağa üç defa dokununca bir tay ve bir alp çıkar. Bu alp ve at Altın Arığ ve Ak-Boz'un neslinden gelmektedir. Bu kez diriliş kahramanın vücudunun bir parçası sayesinde olmuştur. Bu yüzden destanlarda ölen kişinin bedeninin özellikle kemiklerinin çok iyi muhafaza edildiğı görölmektedir:

“Alp Han Kız, üzülerək,
Hüngür hüngür ağlamış.
Öyle çok üzülp,
Öyle derinden acı çekerken,
Arkasından gelen kişinin ayak seslerini
duymamış.
Geriye dönüp bakınca, beyaz bastona
dayanmış
Yaşlı bir adamın durduğunu görmüş:
-Eee, Alp Han Kız,
Niye böyle üzülmeyeyim,
Niye kederlenmeyeyim,
Altın Arığ ile Ak Boz'un
Cesedini ve kemiklerini bulamadım.
Yaşlı adam söyler:
Ölen Altın Arığ ile Ak Boz,
Tekrar bu aydınlık dünyaya gelmez.
İşte bu ak bastonla karıştırıyorum.
Ama kemikleri yok.
Yaşlı adam Altın Arığ'ın
Topuk kemiğini bulmuş,
Ak Boz'u toynağının içindeki
Küçük toynağı bulmuş:
-İşte Alp Han Kız,
Halkın için ıstırap çekip ölmüş olan
Altın Arığ ve
Ak Boz'un,
Kemiğı tekrar yok olacak.

Yaşlı adam Altın Arığ'ın topuk kemiğine
Beyaz bastonla üç defa vurunca
Küçücük göğüslü
Alp meydana gelmiş.
Ak Boz'un küçük toynağına
Üç defa vurunca
Ak tavşana benzeyen,
Ak Oy adlı at meydana gelmiş
Yaşlı adam söyler:
-İşte Alp Han Kız,
Altın Arığ'ın yadigârı
İşte budur.
Şimdi ona değerli adını vereyim:
-Topuk kemiğinden yaratılanın adı,
Taptaan Mirgen olsun.
Yaşlı adam Taptaan Mirgen'e
Bağlayacağı sarı bir kayış vermiş:
-İşte bu sarı kayışla
Yurdunu tanzim eder korursun,
Ulu Alpleri bağlar,
Güçlöleri yakalarsın.
Taptaan Mirgen o kayışı
Cebine koymuş.
Yaşlı adam söylemiş:
-Haydi gidiniz,
Bir daha Ak dağa gelmeyiniz”. (Özkan,
1997: 299-301)

Altın Arığ destanında, Taptaan Mirgen yaşlı adamın kendisine verdiği sarı kayışla yurdu düşmanlardan temizler. Ölümsüzlük suyuyla ölenleri diriltir:

“Ak tavşana benzeyen Ak Oy atına binmiş,

O zaman, vatanına gitmiş.

Çibetey Han, hayvanlarını ve halkını takip ederek,
Vatanına ulaşmış.
Alp Han Kız, yurduna dönüp,
Ölümsüzlük suyuyla
Halk tekrar yaşamaya başlamış”. (Özkan, 1997: 319)

Ölenleri diriltip,
Sönen ateşi yakmış.
Yetiştirilen hayvanlar ve halk,
Vatanlarına ulaşmış.
Tekrar, yurt tutup

Hakas destanlarından Altın Çüs’de, Altın Çüs’ün Alp Han’ın çocuğunun guguk kuşu olan ruhunun sesini duyar. Ona çare bulmak için yola çıkar. Yolda Çaas Han’ın yurduna varır. Çaas Han’ın karısı Çarlı Tana, Alp Han’ın çocuğunu diriltmenin yolunu eşine anlatır:

“Çarlı Tana kadın, kalkıp,
Anlatıyor:
Alp kişiye sıkılmadan nasıl anlatayım,
Yiğit kişiye utanmadan nasıl söyleyeyim:
Alp kişinin kendi de biliyor olmalı;
Peki anlatayım:
Adıyla Altın Çüs,
Yüce gök zirvenin üstünde,
At başı kadar güzel guguk kuşu görünce,
İki eline neden almadın?
İki eline alıp,
Yiğit atın kuyruğundan
Üç kıl koparıp,
Güzel guguk kuşu sarıp,
Yeniden diriltmek güç olacak”. (Arıkoğlu, 2007:87)

Bağlayıvermek gerek.
Kendi saçından üç kıl koparıp,
Güzel guguk kuşunu bağlamak gerek,
Ölüp giden Alp Hanın çocuğunun
Kemiğinin içine bırakmak gerek.
Kemiğinin içine sokarak,
İnsan diriltten otu yolup,
Orada ilaçlayıp orada tedavi edilmeli.
Fakat Altın Çüs, deri kulak kepçe kulak,
Kuğu İney anlarsa,
At başı kadar güzel guguk kuşunu,
O tutup o kapıp götürürse,
Alp Hanın çocuğunu,

Altın Çüs destanında, Alp Hartığa ve Kuğu İney’i işkenceyle öldüren Altın Çüs, Kuğu İney’in cebindeki guguk kuşunu alarak sarı kulunun bulunduğu yere gelir. Otlardan ilaç yapıp sarı kulunu sonra da çocuğu diriltir. Uzun zamandır guguk kuşu olarak bir dalda yaşayan çocuğun büyüyüp yiğit olduğunu görür:

“O zamanda insan diriltten ot
Çok olurmuş;
Ak ot başını gök ot başını
Bükerek kapıp bükerek tutup,
Emden iyi em ediyor,
İlaçtan iyi ilaç ediyor.

Ak sarı kulunu emlemiş, ilaçlamış.
Emi em olmuş, ilacı ilaç olmuş,
Canı girip kalkıp seğirmiş:
Ak sarı kulun
At çağına gelmiş duruyor.
Oradan dönüp gelip,

Küçük çocuğun kemiklerini birleştirip
 At başı kadar güzel guguk kuşu cebinden
 çıkarıp
 Ak kula atın kuyruğundan
 Üç tel kıl koparıp,
 Güzel guguk kuşunu bağlamış.
 Sonra dönüp gelerek

Küçük çocuğun kemiklerini içine sokup,
 Emmini salıp emliyor:
 Emi em olmuş, eti kanı giriyor,
 Erkek çocuğun canı girip,
 Derin nefes alıp derin nefes verip,
 O zaman kalkmış”. (Arıkoğlu, 2007: 117)

Altın Çüs destanında, Alp Möke ve Altın Çüs, Kara Han’ı yendikten sonra, Kara Han’ın malını alarak, Alp Möke’nin babası Alp Han’ın yurduna dönerler. Alp Han’ın cesedini bulurlar. Fakat onun dirilme zamanı geçmiştir. Daha sonra Altın Arığ annesini bulurlar. Altın Çüs annesinin dirilmesi için vakti geçmediğinden çeşitli ilaçlarla iyileştirir:

“Obaya doğru inmişler.
 Altın direk dibinde
 Altın Arığ anasının cesedi,
 Orada yatıyormuş.
 Attan inip atları bağlayıp,
 Altın Çüs, dönüp gelip,
 Altın Arığ’ın cesedini
 Bakıp inceliyor:
 ‘Evet, Altın Arığ anan yeniden dirilir,

Ölecek zamanı henüz gelmemiş.’ demiş.
 Altın Çüs orada emleyip,
 Orada ilaçlamış;
 Emi em olmuş, eti kanı girip,
 İlacı ilaç olmuş, canı gelmiş,
 Altın Arığ kadın kalkıvermiş.
 Alp Möke oğlunu görüp,
 Boynuna sarılıp ağlayıp sızlıyor”. (Arıkoğlu, 2007: 145)

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, Han Kız’ı alıp gelen Kara Kuzgun, ablası Altın Taycı’nın eşi Hlanır Taycı’yı iyileştirmesini ister. Han Kız ak ipek şalını çıkarıp, aya güneşe tutup büyü yapar. Hlanır Taycı dirilir:

“Alp Kara Kuzgun
 Göz açıp baktığında,
 Ak boz atın teri
 Soğumuş.
 Kardeşi Altın Arığ
 Cansız bedeni hâlâ bekliyor.
 Ay Kara atı bağlayarak,
 Güzel ve hoş eşi
 Han Kız’a söyledi:
 -Dağdan yüce at doğsun,
 Ak boz at gibi.
 Kızdan üstün kız doğsun,

Eşim Han Kız gibi.
 Eşim güzel ve hoş Han Kız,
 Altmış yeteneğin var ise,
 Kardeşimin beklediği kişisini
 Diriltip geri döndürüver.
 -Altmış yılını döndürdüm,
 Elli yılını çevirdim, - diye
 Güzel ve hoş Han Kız,
 Ak ipek şalını çıkarıp,
 Aya güneşe tutup büyü yapıyor.
 Alp doğmuş Hlanır Taycı
 Ayağa kötü düştü,

Güçlü vücudu kaybolmuş,
Kuru kaval gibi kalmış.
Er vücudu tükenmiş,
Altı sıra dikilen
Altın düğmelerden

Ayda, güneşte parlayan
Ortasındaki altın düğmesini
Alnındaki belikli
Kara Kadın üzerine çekip yürümüş". (İlgin,
2008: 53-55)

Kara Kuzgun destanında, Altın Saraçı'nın oğlu kayıp olan babasını bulmak için yola koyulur. Yolda karşılaştığı Üzen Arığ ile evlenme kararı alırlar. Fakat bir gün mukozalı bu küçük çocuk Üzen Arığ'a toy düğün yapmaları gerektiğini söyler ve Üzen Arığ'ı akrabalarını çağırması için gönderir. Kendisi evde kalır. Karısı ona dokuz ambarın anahtarını verir ama fakat açmamasını sıkı sıkı tembihler. Üzen Arığ gittikten sonra dokuzuncu ambarı açan mukozalı çocuk kaybolan babasının orada olduğunu görür. Babasını diriltir. Bu arada dönen Üzen Arığ ile yaka baştan kapışır. Ayrıca Altın Saraçı'nın oğlu kara tümsek yastıklıları, kara çamur döşeklileri yok etmeden baba yurduna dönmeyeceğine ant içer:

“-Üzen Arığ eşim,
Üç yerde doğruluğumu hissedip,
Niçin güvenmiyorsun.
Güvenmeden nasıl yattık,
Çıplak oğul konuştu.
Onu işitip, Üzen Arığ
Dokuz anahtarı koydu.
-Gerçekten de bu ambarı
Açıp baksan,
Dokuzuncu ambarı
Sakın hiç açma... - deyip
Üzen Arığ çıkıp gitti
Dokuz kat yer altında
Giderek kayboldu,
Mukozalı çıplak oğul,
Sekiz ambarın hepsini açtı,
İstedliğini de bulamadı,
Dokuzuncu ambarın kapısını
Çevirip açınca,
Babası Altın Saraçı'nın
Bedeni orada yatıyor.

Bunu gören çıplak oğul,
Kapıdan çıkıp, üç kez ısıklık çaldı,
Üç kez seslendi:
-Babam Kara Kuzgun'un
Ay Kara atı, bugün gelirsən, işime yarasın,
Bugün gelmezsen işime yaramazsın!
Haykırışı dağlara yayılınca,
Ay Kara at çıka geldi.
-Çabucak, Ay Kara at,
Baban Altın Saraçı'nın
Bedenini Sarı atı gözünden
Burnuna doğru çekiyor.
Ay Kara at burnuna çekince,
Terkideki üç çatallı kamçıyı
Çekip, çözüp, saygıyla vuruyor:
'Ben vurmazsam, sahibin
Kara Kuzgun vurur.
Vurulan et acısı
Üç göğü yükselip aşan
Demir tapınağın zirvesine kadar
Geçmesin', - deyip, mukozalı

Çıplak oğul vurdu.

Oradan tepip koştuğunda,

Demir tapınağın üzerine

Varıp inmiş gibi oldu.

Sonra gözden kayboldu”. (İlgın, 2008: 143-145)

Hakas destanlarından biri olan Han Orba destanında, Han Mirgen ile Hara Molat’ın oğluna karşı savaşıyan Ay Arığ kız güçten kuvvetten düşmüştür. Kızın sol gözü görmemeye başlar. Han Mirgen al ipekten örtüyü çıkarıp ayın karşısında altı defa çevirdiğinde Ay Arığ’ın sol gözü görmeye başlar. Han Mirgen bu kez mavi ipekten örtüsünü çıkarıp güneşin karşısında altı defa salladığında Ay Mirgen canlanır. Destanlarda diriltme için çoğu zaman farklı nesneler kullanılmaktadır. Bunlardan biri de ak ipek şaldır:

“Ay Arığ kız kara toprağa

Boylu boyunca serildi,

Han Mirgen yanına varıp,

Ay Arığ kızı görse,

Sol gözü kör olmuş.

Han Mirgen o an gelmemiş olsa,

Ay Arığ kız ölmüştü.

Ak ipekten örtüyü çıkarıp,

Ayın karşısında altı defa

Döndürerek vurdu, Han Mirgen

Ay Arığ kızın gözünü aralayıp,

İki gözüyle gördü

Daha sonra da ayağa kalktı Ay Arığ kız

Saf gücünü alamadı,

Ulu gücü yetmedi.

Han Mirgen bunu görüp,

Sol cebinden ikincisini

Mavi ipekten örtüyü çıkardı,

Güneşin karşısında yedi defa çevirdi.

Yatıp duran Ay Arığ kız

Kara yerin üstünde ayağa kalktı.

Burada Ay Arığ’ın aydınlığı

Ayın ve güneşinkinde daha fazlaydı.

Han Mirgen bunu görüp düşünüyor:

‘Geceli gündüzlü yerin üstünde

Ay Arığ’ın çok güzelmiş.

Böyle bir kızı alsa, olur’.

Han Mirgen’in düşündüklerini

Ay Arığ önceden bilirmiş.

“Bedenimi ölüp gitmekten

Babam olup kurtardın,

Yiğit kişi Han Mirgen

Bedenimi ölüp geçmekten

Anam olup kurtardın”. (Aktaş, 2011: 82)

Han Orba destanında, Altın Çaçah’ın yurduna yardımı giden Han Mirgen, Han Orba, Ay Arığ ve Altın Harlıh savaşa birlikte girerler. Han Orba dokuz canlı okunu kullanarak Altın Çaçah’ın yurduna saldıran Han Taycı’yı öldürür. Han Mirgen ise savaş esnasında Altın Harlıh’tan kopan tüyleri cebinden çıkarıp ona tutuşturur. Altın Harlıh eskisi gibi canlı ve güçlü hale gelir:

“Daha sonra Han Mirgen’in aklına

Atını sürüp yürüttüğü yolda

Üç tüy bulduğu yer geldi.

Altın Harlıh’ın ellerine baksa

İki parmağının olmadığını görür.

Han Mirgen, bunu görüş,

Cebinden tüyleri çıkarıp,

Altın Harlıh’a tutuşturdu.

Altın Harlıh tüylerini eline alıp,
Sızılı yerine koydu.

Kanatları eskisi gibi oldu”. (Aktaş, 2011: 117)

Altın Tayçı destanında, bozkırın ortasında babasının cesedini bulan Han Tolay Arıĝ kula atına yükler ve eve götürür. Han Sabah, Altın Tayçı’nın Kögey Kös tarafından öldürüldüğünü fakat bengi su ile dirilebileceğini söyler. Bu güç görevi de Han Tolay Arıĝ’a verir. Han Tolay gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra yola çıkar. Han Tolay bengi suyu alıp babasının yurduna ulaşır. Ay Mirgen’in çocuğu Altın Kiris ile Han Tolay Arıĝ’ı halk büyük bir sevinç ile eve getirirler. Altın Tayçı bengi su sayesinde dirilir:

“O arada Han Tolay Arıĝ
Altın direğinin dibine ulaştı.
Altın Kiris atının ağzını alıp
Kendi kendini koltuklatıp attan
indirmektedir.
Ön terkiden iki tulumu çözüp
Altın Taycı’nın evine girdiler.
Orada bengi suyla
Ölmüş olan Altın Taycı’nın
Kalın etini yıkarlar.

Yaşam suyunu etine kemiğine püskürtürler.
Ondan kalanı ağzına tutarak açıp
Altın Taycı’ya yuttururlar.
Her damardan kanın aktığı hissediliverdi,
Eli ayağı kımıldamaya başladı.
Ala gözüne ateş girdi,
Geniş göğsüne aklını topladı,
Derince nefes alıp, derin derin soluyarak
Altın Taycı ayağa kalktı”. (Killi Yılmaz, 2013: 201)

Han Mirgen adlı Hakas destanında, Toolay-Mooray’ın Ay Çarılı’nın kızı Toolay Arıĝ’ı üvey annesi Çalay Puruhaan ile üvey babası Çalat Han’ın ülkesine Han Mirgen’i kurtaracak başörtü ve kamçıyı alması için gönderir. O eğer Han Mirgen dirilmez ise geri getireceğine söz vererek Han Mirgen’i diriltecek malzemeyi alıp getirir.

Han Mirgen destanında, Toolay Arıĝ Toolay Mooray’ın üvey annesi Çalay Puruhan’dan aldığı malzemelerden altın başörtüyü altı kez havada sallar, sapı altından yapımlı üç çatal başlı kamçıyı ise üç kez yere vurduğunda, Han Mirgen’in kanının olmadığı yerlere kan coşarak akar, Han Mirgen dirilir:

“Toolay Arıĝ altın ipekten yapma
başörtüsünü
Cebinden çekiverdi.
Altın sofranın başından
Ayağa kalkıverdiler.
Sofrayı yana çekiverip
Han Mirgen’in yanına
Yan yana duruverdiler.

Sapı altından yapılmış kamçısını tutarak
Toolay Mooray üç köşeli
Altın başörtüsü ile havada sallamaktadır.
Korkusu olmayan iki kız
Han Mirgen’in önünde durup
Toolay Mooray, kız kişi
Söylenip mırıldanmaktadır:
‘Korkusu olmayan Han Mirgen

Dirilecek zamanın çattı,
Kaygısı olmayan Han Mirgen
Kalkacak zamanın çattı.’
Altın başörtüsü ile
Altı kez havada sallayıp
Sapı altından yapılmış üç çatal başlı
Kamçısı ile üç kez vurdu, durdu.

Han Mirgen’in vücudunun solmuş ve
kurumuş yerlerde
Et dolmuş ve büyümüş.
Kanının olmadığı yerlerinde
Kan koşturarak coşarak yayılıverdi”.
(Davletov, 2008: 116-118)

Han Mirgen destanında, Toolay Mooray ülkede devam eden savaştan Toolay Arığ’ın çocuklarını kurtarmak için Han Pozırah ata çocukları önce üvey anne babasına emanet etmesini, eğer kabul etmezlerse çocukları Ak kayaya götürmesini söyler. Han Mirgen’in atı büyük çile ve eziyetle Ak kaya ya ulaşır. Güçten düşen Han Pozırah’a ihtiyar kişi üç defa üfler, üç kez okşar. At eski gücüne ulaşır:

“Nereye gidecek kan pozırah at
Başka gideceği bir yer yoktur herhalde,
Tırmanıp çıkabileceği başka bir dağ yoktur
herhalde.
Bağrımızdan çıkan yavrumuz
İçimizden çıkan tohumumuz
Teertpek kanatlı soluk kara
Atlı Toolay Mooray gönderip yolladı.
Bu iki çocuğun (ölümünden) kaçırılmasını
sağladı.
(Bunları) kaburgasından ilgi ile koruyalım,

Zamanında destek verelim, tamam mı?
Diye söyleyiverdi.
Hızlıca ve aniden gelen ihtiyar kişi
Kan pozırah atı
Üç kez üfleyiverdi,
Üç kez okşayıverdi,
Yeniden doğup, yeniden oluşup
Kan pozırah at
Öncekisinden daha güzel,
Sabahkinden daha görkemli duruverdi”.
(Davletov, 2008: 186-188)

Hakas destanı Han Mirgen’de, Çaas Han kardeşi Haan Arığ’ı yurduna göndererek Han Pozırah ve Haan Arığ’ın atıyla öç almak ayrıca halkını ve malını kurtarmak için alt dünyaya Ot Han’ın ülkesin varır. Güçten düşen Han Mirgen her defasında yaşlı bir kadının ona yardımı ile yeniden dirilir:

“Üç katmanlı ak kuğu asaya
Yaslanıveren üç ayaklı,
İki burunlu, üç gözlü
İhtiyar bir kadın kişi çıkageldi.
Üç olan ayağı
Ocağın (üçlü) ayağına benzemektedir.
Bilinmeyen bir biçimde sallanıp,

Bilinmeyen bir şekilde adım atıp
durmaktadır.
Aralıklı Ottığ Dağ silsilesine çıkıp vardıktan
(sonra)
Yırını yırlayıp, ezgisini söyleyip,
Ak kuğu asasının bir katmanına
Kadar saplanmak için (yere) basıverdi.
Ak kuğu asanın başına tutunup

Tek ayağı ile yere basıp,
İki ayağını (ise) havaya kaldırıp
Üç (kez) dönüp, üç (kez) etrafında çevrildi.

Hesabı olmayan Ot Han
Yeniden doğup, yeniden oluşuverdi”.
(Davletov, 2008: 2002)

Han Mirgen destanında, Ot Han Çaas Han ile girdiği mücadelede kaybetme aşmasına gelmişken bir yaşlı kadın elindeki asasını üç kez döndürüp üç kez etrafında çevirir. Ot Han eski gücüne ulaşır. Bu yardım Ot Han'ın gücünün tükendiği her vakitte tekrarlanır. Fakat ihtiyar kadının asasında Ot Han'ı diriltmeye tekrar bir katman kalmayınca Ot Han ölür. Kuğu Sültek ihtiyar hatunu ise Gölge sara at ak kuğu asasıyla birlikte ezip, yutuverir:

“Ot Han'ın iki tabanından
Çatal bir mızrak saplanıp girdi.
Ot Han sıkıntıya düştü.
Kuğu Sültek ihtiyar hatun bunu görerek
Ak kuğu asasını ikinci katmanına
Kadar saplamak için yere basıverdi.
İki ayağını yere değmeden
Asa başına tutunup
Üç (kez) dönüp, üç (kez) etrafında çevrildi.
Ot Han yeniden doğup
Yeniden oluşuverdi.
Bir kez daha Caas Han'ın
Basıp dolaştığı yeri içine çeken balçıklı
Batağa dönüşüverdi.
Caas Han bir kez daha çileye düştü,
Bir kez daha kaygıya kapıldı.
Aydın ve güzel güneş küresi
Kapanmayı istemek üzeredir.
Gölge sara at, bunu görüp
Burnunu kara yere
Kulak dibine dek (saplamak için) batırıverdi.
İki arka ayağı
Yukarı kalkıverdi,
Üç (kez) dönüp, üç (kez) etrafında çevrildi.
Caas Han yeniden doğup, yeniden oluştu.
Çatal başlı mızrak
Beline dek ulaşp gitti.

Çile ve kaygı bağlamında çileye düşen Ot Han
Bir kez daha kaygıya kapıldı.
Kuğu Sültek ihtiyar hatun arhañlayıp
Yürüyerek harekete geçti.
Asasını üçüncü katmanına dek
Yere saplamak için basıverdi.
İki ayağı, yere değmeden
Asa başına tutunup
Üç (kez) dönüp, üç (kez) etrafında çevrildi.
Ot Han yeniden doğup çıktı.
Çaas Han (ise) yeniden çileye sürüklendi,
Yeniden kaygıya kapıldı.
Gölge sara at burunlu
Kara yere moltırha (kadar)
Batırıverdi.
İki arka ayağı havaya kalkık bir biçimde
Üç (kez) dönüp, üç (kez) etrafında çevrildi.
Çaas han yeniden doğup,
Yeniden oluşuverdi.
Ot Han'ın tabanına saplanıp giren
Çatal başlı mızrak
Başını tepesinden dışarıya doğru geçiverdi.
Ot Han orta (yerinden) yarılıp düştü.
Kuğu Sültek ihtiyar hatunun (ise) bir kez daha

(Duruma mücadele temek için) asasında katman kalmamıştır”. (Davletov, 2008: 204)

Huban Arığ adlı Hakas destanında, ölülerin yaşadığı Ak Üzüt ülkesine gizlice girip altın tüylü ak köpeğı kurtarıp dönen Huban Arığ, ak ve kök otun başından hazırladığı emden üstün emi ile altın tüylü ak köpeğı diriltir:

“ ‘Ak Üzüt ülkesinde
Görmediğim şeyi şimdi gördüm,
Bilmediğim şeyi şimdi öğrendim’ diye,
Konuşup, Huban Arığ kız,
Sırtındaki ak köpeğın sürününü
Kapıp, yere koydu.
Ayrılıp ölen altın tüylü ak köpeğı
Büyük dikkat ve titizlikle yatırdı o.
Ak otun başını bir araya getirip,
Emden üstün em yaptı.
Kök ot başlarını toplayıp,
İksirden daha iyi iksir hazırladı.
‘Ayrılıp ölen alıp,
Altmış yıl sonra döndürmekteyim,
Geçip ölen er yiğidi
Elli yıl sonra geri getirmekteyim’ diye,

Huban Arığ emini koyup tedavi etmekte,
İksirini, koyup diriltmektedir.
Altın tüylü ak köpeğın
Damarındaki kan koştduğunda,
Vücuduna et doldduğunda,
Ak ipek atkayı çekip,
Gözlerini açarak ayağı kalktı.
Köpek sesiyle ürümekte,
Kişi diliyle konuşmakta:
‘Ayrılıp ölen özümü döndürdün,
Atam olan Huban Arığ sen olursun.
Önünde ay ışıldasın,
Arkanda güneş parlсын.
Geçip ölen özümü evirip,
Anam olan Huban Arığ sen olursun’ ”.
(Davletov, 2006: 85)

Oğlak adlı Şor destanında, karısını kurtarmak için tutuştığı Altın Ergek bahadını yenmekte zorlanan Aymańıs’ın yardımına önce Çek Pergen sonra iki sarıncı kişı gelir. Altın Ergek Taş olur. Bu iki kişı ölen Çek Pergen’i diriltirler. Eve girer, yemek yer ve eğlenirler. Üç gün toy yaparlar. Aymańıs malını ve halkını alarak yurduna döner. Halk kahramanın dönüşü şerefine tekrar bir eğlence meclisi kurar:

“Altın Ergek taş oldu,
Atı da taş oldu,
Aymańıs bu insanların yanına
Vardı.
Selamlaşıp sordu.
‘Siz nereden geldiniz?’
‘Biz anasız, babasız
Yalnız yaratılan insanlarız,
Biz senin yoldaşın olacağız.’
Çek Pergen’i dirilttiler.

Eve girdiler,
Yemek yediler,
Hayvan soydular.
Et yediler,
İçki içtiler.
Ağlaşırlar,
Sarınlaştılar.
Üç gün toyladılar.
Toy dağıldı.
Aymańıs söyledi:

‘Dönmek gerek.’ dedi.
Malını aldı,
Halkını aldı,
Az geçmiş, uz geçmiş.
Aymańıs eve yetti.
Yurdunda yengesi otururdu.
Onlar selamlaştılar,
Yemek yerler,

Toy kurarlar,
Et pişirip yerler.
Halkı toy toylar,
Aymańıs’ın karısı,
Yoksullara giysi verdi.
Artık huzur içinde yaşadılar”. (Ergun, 2006: 474)

Tuva destanlarından Han-Şilgi Attıg Han Hülük destanında, yurduunu yağma edip, halkını, malını ve eşini kaçıran Demir Möge’nin peşinden gidip öç almak isteyen Han Hülük, kaçırılan karısı Say Kuu hatundan Demir Möge’nin dokuz canının nerede olduğunu öğrenir. Han Hülük, Demir Möge’nin canlarından biri yedi tayganın ötesinde, yedi sakarlı küren geyikte olduğunu haberini alır. Geyiğin karnından Demir Möge’nin kalpak kara şey olan canını alır. Geyiği emleyen şifalı otu iyileştirir.

“‘Ölüm sırrı burada mıdır acaba’ diyerek
Atıp karın tüylerini yolanda,
Karnını delip geçende,
Kalpak kara şey,
Çıkıp düşmez mi?
Deminki geyik:
‘Bu ne kadar yaralı
Biriymiş, böyle,
Demir Möge benim karnıma koyalı,
On yedi yıldır taşıdım durdum,
Otlayanda otuma doymaz,
İçende suyuma kanmaz,
Sürünüp yaşardım ben.
Ne kadar yararlı biriymiş bu,

Bundan kurtardı beni,
Yolu yol olsun,
Şansı yürüsün’ deyip,
Alkışlayıp dua edip, gidermiş.
Han Hülük düşünüp:
‘Böyle iyi ağızlı hayvanın
Karnını yarıp bırakmak,
Olmaz ki!’ diyerek
Han Şilgisi ile izleyip,
Yaklaşıp yakalayıp,
Yarına dek emleyen şifalı otu ile
Öğleye dek emleyen dermanlı otu ile
İyileştirip göndermiş”. (Ergun-Aça, 2005: 166)

Han-Şilgi Attıg Han Hülük destanında, Han Hülük kardeşi Şogjaan Mergen için yerin ve göğün birleştiği yerin ötesinde, yetmiş yıllık yerdeki Sunduk Lama’dan em getirir. Kardeşi iyileşir. Han Hülük, Gök oğlu Demir Möge’yi, gölün gök boğasını üç taylık Sagaan İngil’i yenişini ve kardeşinin iyileşmesini kutlar:

“Han Hülük ulu ak otağına,
Koşturup yetip gelip,
Eşiğinin ağzındaki,

Demir sandal kazığa,
Han Şilgisini bağlayıp,
Törünün başındaki,

Ulu kahverengi sandığın

Üstüne oturmuş.

‘Şogjaan Mergen kardeşim

İyileşti mi?’ diye sormuş.

‘Sapasağlam oldu,

Onu kutlamanın

Güzel günü geldi’ diye

Söylemiş.

Say Kuu kadın, altın tulumdaki

Rakısını doldurup sunuvermiş.

Han Hülük durup:

‘Rakı denen acı suyu,

Anamdan doğalı tadıp,

Görmedim.

İçmeme ben, yemem ben’ diye

Kızacak gibi olmuş.

-Neden içmezsın? diye

Say Kuu kadın sözüne devam etmiş.

‘Birincisi Gök oğlu Demir Möge’yi,

Yenişinin kutlaması nerede?

İkincisi gölün gök boğasını,

Üç taylık Sagaan İngiliz’i

Yenişinim kutlaması nerede?

Üçüncüsü, biricik kardeşin Şogjaan

Mergen’in

İyileşmesi dolayısıyla,

Toy-kutlama nerede?’ diyerek,

Han Hülük’ün Hüree Kızıl tayga yurdunu,

Han Şilgi atını övüp yırlayanda,

Han Hülük dayanamayıp, duygulanıp,

Çamçaktaki rakıyı alıp,

Dibine dek içivermez mi.

Bir çamçak zehiri doldurup verende,

Tekrar dibine dek içivermiş.

Han Hülük esriyip,

Tulumu fıçıyı başına dek dikti,

Yudumlayıp içti”. (Ergun-Aça, 2005: 215-

216)

Han-Şilgi Attığı Han Hülük destanında, Han Hülük sarhoş olur. Say Suu kadının yönlendirmesi ile sandığın içinde gizlenip Han Hülük’e tuzak kuran Kögedey Mergen, sandıktan çıkarak Han Hülük ile kavgaya tutuşur. Han Hülük ölür ve onu kutsal ak öküzün derisine sararak çukura atarlar. Gölün gök boğası, Han Hülük’ün üst âlemdeki kardeşi Aldın Noyun çukurun başına giderek Han Hülük’ü çıkarır ve altın bileziği ve gümüş yüzüğü sayesinde Han Hülük’ü iyileştirirler:

“Han Hülük’ü öküz derisinden

Çıkardıklarında,

Ay balta baldırını kesip atmış,

Can verip de çıkmış.

Han Şilgi durup:

‘Şimdi ne yapsak olur?’ demiş.

Han Huva kadın ise:

‘Dokuz dağın altın arjaanı ile

Ardıç, Sibirya ardıcı ile yıkayıp,

Diriltmezsek, zehirli rakı içmiş,

Etine kemiğine sinip kalmış’ dediğinde,

Aldın Noyun kardeşi buna:

‘Ben gideyim’ diyerek

Üstü Korzaytı kızıl taygasına,

Koşturup gidivermiş.

Dokuz tayganın altın arjanını,

Ardıç, Sibirya ardıcını getirmiş.

Han Hülük’ün etini kemiğini

Onunla yıkamaya başlamışlar.

Han Şilgisi durup:

‘Bugüne dek Han Hülük’ün,

Etine vücuduna basmak bile yana,

Eteğine bile basmamışım ben' diyerek,
 Bir atlayıp geçende bir dönmüş.
 Gölün gök boğası:
 'Han Hülük iyiysen,
 Bir dönüver!' diyerek
 Atlanıp geçende yine bir dönüp
 Kalmış.
 Han Huva da:
 'Bugüne dek er kişinin,
 Er kendisine basmak bir yana,
 Eteğine bile dokunmamıştım ben!' diyerek,
 Altın bileziği ile,
 Üç kere efsunlayıp,
 'Han Hülük iyi isen,
 Ayağa kalkıver!' diyerek,
 Üstünden atladığında başını kaldırıp,
 Geri yatmış.
 Aldın Noyun kardeşi ise,
 'Ölecek zamanı gelmiş mi,
 Yoksa benim efsunum, sihirim yetmeyip,
 Kaldı mı?' diyerek

Gümüş yüzüğünü üç defa efsunlayıp,
 'Ağabeyim Han Hülük'ün üstünden
 atlamaktan ziyade,
 Er kişinin eteğine bile
 Dokunmadım!' diyerek,
 'Han Hülük ağabeyim iyiysen,
 Yüzünü sıvazlayıp ayağa kalkıver!' diyerek,
 Üstünden atlayıvermiş.
 Han Hülük:
 'Hay Allah!
 Uyuya kalmışım ben' deyip
 Yüzünü silip ayağa kalkıp
 Gelivermez mi.
 Hepsi bir araya toplanıp,
 İyisini konuşup gülüşüp,
 Kötüsünü konuşup ağlayıp,
 Oturmuşlar.
 Han Hülük'ün dostları,
 Bundan sonra rakı, içki
 İçmeyiver' diye öğüt vermişler". (Ergun-Aça,
 2005: 219-221)

Arı Haan adlı Tuva destanında, atının üzerine ilk defa binen Arı Haan, atının ağzını çekeyim derken iki kolunu eti iki bileğine gelmiş, iki üzengiye tepeyim derken, iki baldırının eti dizlerin kadar gelmiştir. Bu durumda çok acı çeken Arı Han atının kendisine verdiği talimat ile ak testideki ebedi arjan ile yıkanıp güçlü bir yiğit oluverir:

"Atından Arı Haan iniverip,
 Ağlayıp-sızlayıp durup,
 Kalmaz mı.
 'Ne kadar eziyetli, zahmetli bu,
 Garip ananın doğurduğu,
 Dört organı böyle,
 Zahmet çektirir.
 Ne kadar kötü kaderim,
 Ancak canlı kalabildim' demiş.
 Atı ise buna:
 'Er özün yiğit

Kişisin.
 Yiğit aklın kötü
 Kişi misin?' demez mi?
 Atının sağ tarafında,
 Eyer terkisinde,
 Ak tulum var.
 Onu karıştırıver bakalım' demiş.
 Atının söylediği gibi,
 Ak tulumu karıştırdığında,
 Altın ağızlı ak testi varmış.
 'Ak testide ebedi arjan var.

Onun ile yıkanıp,
 Birazını içiver' demiş.
 O arjanın içileceğini içip,
 Yıkanacağı ile yıkananda,
 Eskisinden artık,
 Etli-kanlı güçlü,

Yiğit er oluvermiş.
 Güçsüz kendisi güçlenip,
 Akılsız kendisi akıllanıp,
 Bir şey bilmez kendisi bilir olup,
 Gelişivermez mi".(Ergun-Aça, 2005: 238-239)

Arzılañ Kara Attıg Çeçen Kara Möge adlı Tuva destanında, Çeçen Kara Möge bahadır, Dağ Möge ile tutuşur. Dağ Möge'ye yenilmek üzere olduğu bir anda, Narın Dangına sihir ile yaşlı boğanın gücünü efsunlayıp, Çeçen Kara bahadıra yedirir. Bu şekilde Dağ Möge'yi alt eder. Dokuz arjanı ile yıkanıp içip kirlerinden arınır, eski gücüne ulaşır:

“Dağ Möge'nin gün be gün,
 Üç dört yaşında boğanın gücü gibi,
 Gücü eksilmez mi.
 Çeçen Kara bahadırın
 Tutan kolu sertleşip,
 Basan budu sağlamlaşıp,
 Dağ Möge'yi tutup yerinden bile
 Kaldırıp duramamış.
 İkinci keresinde savurup,
 Gelip kaldıranda,
 Bir ayağı kalkmış,
 Üçüncü kere bütün gücü ile,
 Ayağını kesip kaldırıp,
 Koyuvermiş.
 Ayağını kesip kaldırıp koyup,

Dallı ağacın üstü ile,
 Bulutlu göğün altı ile,
 Savurup savurup,
 Kara taş yığınının tam üstüne,
 Yılan koklar koku yok,
 Tilki yalar leş yok kılıp,
 Atıp indirivermiş.
 Arzılañ Kara atına binip,
 Ulu ala tayga üstüne,
 Koşturup çıkıp,
 Dokuz arjanı ile,
 Yıkanıp içip
 Dümdüz kuzey tarafa,
 Uçarcasına koşturup gidivermiş".(Ergun-Aça, 2005: 318-319)

Şor destanlarından Altın Sırık destanında, gök okun peşinden gidip gök oku yere çekip yapıştıran Altın yeleli ak kır at, Altın yeleli ak kızıl at kardeşinin yanına döner. Ak kır at kardeşinin yorgun ve bitkin halini gördükten sonra üç yaratıcıya at kardeşinin arı canını vermesi için yalvarır. Üç yaratıcı Altın yeleli ak kızıl ata canını bağışlar ona altın nal çakarlar. At eskisinden çok daha güçlü hale gelir:

“Altın yeleli ak kızıl at kardeşinin
 Yattığı yere yettiğinde o,
 Altın yeleli ak kızıl at kardeşi,
 Ak bozkırın üstüne yelesini
 koyup,

Kuyruğunu altına döşeyip yatar
 İmiş.
 Altın yeleli ak kır sordu,
 Yatana yaklaşip kişnedi:
 ‘Nasılsın, altın yeleli ak kızıl at

kardeşim?’
 Onu duyan ak kızıl atın ünü
 Zar zor duyulur.
 (Sadece) ipteki ruhu çıkmamış,
 İplikte ruhu kalmışmış.
 Onu görüp ak kızıl at,
 Başını kaldırıp bakar.
 ‘Hey, altın yeleli ak kır at, abi,
 Geldin mi?’ demiş.
 ‘Geldim’ diye söyledi ak kır at.
 ‘Gök oka yetişebildin mi?’
 ‘Yetiştim’ diye söyledi ak kır at.
 ‘Şimdi ben dokuz gök üstüne,
 Nasıl varırım?’ demiş
 ‘Tekrar kalkmaya,
 At gücüm yok’’ demiş.
 Ak kır at, ak kızıl atın,
 Kutsal yelesinden ısırpı,
 Otuz göğün üstüne çıkıverdi.
 Otuz göğün üstüne çıkıp,
 Ak kır at, atını koyup,
 Dört diziyle üç yaratıcının
 Önüne yaklaştı.
 At ünüyle kişner,
 Yiğit ünüyle konuşur:
 ‘Hey, bizi yaratan üç yaratıcı!
 Bana acımazsanız da altın yeleli,
 Ak kızıl at kardeşime acıyın.
 Üstün yaratılan Altın Şappa,
 Kara yerde atsız kalacak,
 Ak kızıl at kardeşimin,

Arı ruhunu geri verin,
 At gücünü verin’ demiş.
 Öyle olanda üç yaratıcı,
 Üç kere bakıştılar.
 Ak kızıl atın yanına gelip,
 Ak kızıl atı tekrar diriltip,
 Öncekisinden daha iyi,
 Eskisinden üstün binit olmuş,
 Altın yeleli ak kızıl at.
 Üç yaratıcı konuştular:
 ‘İşte bakın ak kır atın,
 Arı gücü tükenip kalır’
 Üç yaratıcı, ak kır ata,
 Dokuz kat altın nal,
 Tekrar çakıp verdiler.
 Sonra söyleştiler, üç yaratıcı:
 ‘Ak kızıl atla ak kır at,
 Buzlu taşlı günle(çok kötü günle)
 Karşılaşacaklar.
 Ak kızıl ata da altı kat,
 Altın nal çakmak gerek’ dediler.
 Ak kızıl ata altı kat
 Altın nal çaktılar.
 ‘Yaşınız uzun olsun,
 Tabutunuz yüksek olsun’ deyip,
 İki atlar atı kişneşip,
 Vedalaşp, hoşlaşıp dönüp,
 Koşuverdiklerinde,
 Yetmiş gök üstüne atlamışlar”. (Ergun, 2006: 280-282)

Altın Tayçı destanında, Altın Tayçı atasının yaşlılık çağında atını çalıp götüreren Sarı Çelbegen’in peşine düşer. Bu esnada yolda bir ihtiyar kadın kendisinden Sarı Çelbegen’in öldürdüğü kocasını diriltmesini ister. Altın Tayçı, cebinden çıkardığı bir altın bez ile ihtiyarı diriltir:

“Yolda öldürdüğü adamın
Karısı öylece sızlar.
Kocakarı öylece ağlar:
‘Başım gözüm, Altın Tayçı,
Ak Kağan’ın tek oğlu,
İhtiyarımı diriltiver.’ demiş.
Cebinden altın ipek bir bez

Altın Tayçı çekip çıkardı,
O yana, bu yana salladı.
Öleli dokuz yıl olan bu adamı
Diriltiverdi, Altın Tayçı.
‘Hey, Altın Tayçı,
Dokuz yıl evvel ölen beni dirilttin!’ ”.
(Ergun, 2006: 306)

Kan Pergen adlı Şor destanında, Kağan Pergen’in kız kardeşi ve kocası Kara Mös Kağan Pergen’in malını ve halkını sürüp götürmektedir. Kağan Alp ve Kağan Pergen onların peşinden giderler. Kağan Pergen kardeşi ve onun kocasını öldürür. Kardeşinin ölü vücudunu suya atar. Fakat Kağan Alp Kağan Argö kadının kemikleri temizleyip onu diriltir ve Kağan Argö’ya evlenmek istediğini söyler. Kağan Argö teklifi kabul eder. Kağan Pergen malını ve halkını yurduna götürür. Yurtta ziyafet sofraları kurulur. Kağan Argö ve Kağan Alp’in ulu toyları başlar:

“Kağan Pergen,
Kız kardeşinin ölü vücudunu aldı,
Suya, denize attı.
Kağan Pergen malını, halkını,
Hepsini Kara Mös’un
Malı, halkıyla hepsini aldı.
Sonra Kağan Pergen döner.
Yurduna geri döner.
Kağan Argö kadının kemikleri
Denizde ağarıp kalan.
Kağan Alp onu gördü,
Onu sarıp çıkardı.
Kemiklerini, etini, hepsini
Temizleyip koyar.
Temizledikten sonra
Kağan Argö diriliverdi.
Selamlaşırlar.
Kağan Alp söyledi:
‘Benimle evlenir misin?’ der.
Kadın söyledi:
‘Sana varırım.’ demiş.
İkisi evlenir.

Tanrı onları birleştirdi.
Onlar geri döndüler.
Kağan Pergen’in yurduna
döndüler,
Kağan Pergen’in yurduna vardılar.
Evine girdiler.
Selamlaştılar.
Sofra kurdular,
Yemek koydular,
Yemek yerler.
İçki verdiler,
İçki içtiler,
Büyük ziyafet olur.
Nice nice gün içtiler,
Bir hafta içerler,
İki hafta içerler,
Sonunda toy bitti.
Kağan Alp söyledi:
‘Artık döneceğim.’ dedi.
Kağan Pergen’in
O kılıcı oradadır,
O oku oradadır,

Kağan Alp döndü,

Kırk göğün üstüne çıktı.

Yurdunda yaşar.

Ulu alp yiğit olur”. (Ergun, 2006: 432-433)

Yakut destanlarından Er Sogotoh adlı destanda, Demir Kır atlı Kömüs Kırıktay, Taas Caantaar Buuray’ın yurduna anne babasını kurtarmak için gider. Taas Caantaar Buuray ona babası olduğunu söylese de Kömüs Kırıktay buna inanmaz. Kavgaya başlarlar. Yapılan mücadelede Kömüs Kırıktay galip olur. Anne babasını alıp yurduna döner. Dirlik suyu ile babasını iyileştirir:

“Özgür kara ormanı

Bir boyun geçer

Koyu kızıl atlı,

Kudretli Er Sogotoh’un

Yurduna ocağına getirip,

Anasını ambara yerleştirip,

Babasının çardağına varıp,

Dirlik suyunu

Budunu,

Parçalayıp kesip,

İçine koydu.

Dışına sürdü.

Ondan sonra

Özgür kara ormanı,

Bir boyun geçer,

Koyu kızıl atlı,

Kudretli Er Sogotoh,

Eski halinden,

Daha iyi olup

Sıçrayıp kalkıp

Derin nefes alıp

Yanağı pembeleşip

Dudağı kızarıp

Dincelip ayağa kalktı”. (Ergun, 2013: 647)

2.1.3.4.Vasiyet:

Hayatın geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüme karşı takınılan tavır, tarih boyunca çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Bu tavır, ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç cephelidir. Şüphesiz ki insan, her canlı gibi ölümlüdür. İnsanların ömür boyu çeşitli istekleri, heyecanları, ihtirasları ve vasiyetleri vardır. Hele bu insanlar, ülkeyi idare eden, devletin ve milletin bekası ile doğrudan ilgili olan, padişah ve hakan veya bey ise, bu arzular ve vasiyetler daha farklı şekilde tezahür eder.

Şöyle ki, Kur’an; “birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlaraya uygun biçimde vasiyet etmek Allah’tan korkanlar üzerine borçtur (Bakara Su. Ayet.180).” (Ateş; 26) şeklinde vasiyete cevaz vermektedir.

Türk kültüründe de Oğuz Kağan, Manas, Beyrek, Segrek, Kültigin, Alpaslan, Osman Gazi, Çelebi Mehmet, Babür Şah ve Mustafa Kemal Atatürk gibi kültürümüzde

mühim bir yeri teşkil eden insanlar vasiyetlerini halka ve ailelerine sunmuşlardır. Sunulan bu vasiyetler yüksek ideallerle doludur.

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da zaman zaman baba kızına veya oğluna, abla kardeşine, kağan halkına vasiyetini söyler, öğütler verir. Malını ve halkını emanet eder. Aşağıda ölümünden sonra Hıyan Arıĝ, Huban Arıĝ kızına yapmasını istediklerini sıralar ona öğütler verir.

“Canım, balam Huban Arıĝ,	Öksüz ve zayıflara yüreğinle acıyıp
Yerli halkın kağanı,	Büyütüp beslersin, yetiştirirsin.
Güdülen malın iyesisin.	Yayla dolu mal büyütürsün,
Irakta yurtlu halkla	Yurda dolu halk yaşatırsın.
Düşman olmadan, dostane ilişkiler içinde	Yaşamam gereken yaşamı tamamladım,
yaşa.	Yaşanacak yaşamı doldurdum”.
Yakında yerleşik halkla	(Davletov, 2006: 171)
Yamanlaşmadan, iyi bir dostluk içinde	
otur.	

Destanlarda bahadır kişiye gerek vefat edecek kişi, gerek bilge insanlar, gerek anne-baba, gerek kahramanın atı öğüt ve nasihatlerde bulunur.

Altın Çüs adlı Hakas destanında, Alp Han halkına hükmetmeyeli, malını saymayalı yirmi yıldan fazla zaman geçtiğini hatırlar. Kendisi yaşlanmış, atı yürüyemeyecek hale gelmiştir. Malı ve halkı yeryüzüne sığmamaktadır. Fakat bu malın bir varisi yoktur. Halkın içinden geçer. Halkına öğütler verir. Halk da ona hürmetlerini sunar:

“Alp Han obasına, boyuna,	Atın güzeline binin;
Hükmetmeye gitmiş;	Elbiseden çıplak yaşamayın,
‘Gözü güzel, iyi halkım,	Elbisenin güzelini giyin.’
Yakasız elbise olmaz.	Oba, oymak, Alp Han’ı görüp
Adaletsiz halk olmaz:	Hanlarken hanımız Alp Han deyip,
Attan yaya yürümeyin,	Fidan gibi eğiliyorlar,
Kamış gibi bükülüyorlar”.	

(Arıkoğlu, 2007: 41)

Hakas destanlarından biri olan Ay Huucın destanında, Han Mirgen’in yokluğuna üzülen Kız Han ablası hastalanır. Kendisini ziyarete giden Ay Huucın’ ölmeden önce bazı gerçekleri açıklar. Aslında kendinin çirkin yüzlü Kız Han değil güzel Ay Çarık Kız

olduğunu söyler. Üç nesil yaşamış ve ölme vakti gelmiştir. Ona yurdunu idare etmesini vasiyet eder:

“Selamlamış kız güzeli,
 ‘Selam merhaba kardeşim demiş,
 Çirkin yüzlü Kız Han, abla kişi,
 Nasıl oldunuz?’
 ‘Sevgili kardeşim Ay Huucın,
 Nasıl olayım?
 Tanrının verdiği ömrüm bitti,
 Ölecek vaktim gelmiş olacak.
 Sevgili kardeşim Han Mirgen’i
 Gece gündüz düşünüp dayanamadım,
 Kıymetli güzel yurdunda
 Yaşlanıncaya kadar yaşadım,
 Benim adımlı alıp,
 Benim yerime geçersiniz,
 Ben yok oluyorum,
 Üç nesil boyunca
 Bu yurdu tuttum.
 Sevgili kardeşim Ay Huucın,
 Ölüp yitersem,
 Üzülmeyeceksiniz,
 Benim için yas tutmayacaksınız.
 Ölen güzel cenazemi
 Kaldırıp, defnedersiniz,
 Kıymetli benim vücudumu
 Altınla kaplayıp, gümüşle sarıp
 Yiğit Ala kula ata yükleyip götürürsün,
 Ormanı yüksek Hanım zirveye
 Çıkararak dinlersin,

Güzel sesli guguk kuşu
 Nerede ötüyorsa
 Guguk kuşu öten yerde
 Gömersin benim cesedimi,
 Gençlik çağımda yaşarken,
 Adım lakabım benim
 Çirkin yüzlü Kız Han değildi,
 Çirkin yaratılışlı da değildim.
 Tanrının verdiği gerçek halim,
 Ay Huucın kardeşim bak,
 At götürmez Ay Çarlı Kız Han
 Adım lakabım idi.
 Ay Huucın kardeşim,
 Bitmeyecek aşınız olsun!
 Sevgili kardeşim Ay Huucın,
 Tükenmeyecek gücünüz olsun!
 Kimsesizi ezdirmeyin!
 Erlik şeytana yenilmeyin!
 Güçlüye vurdurmayın,
 Oradaki şeytana yenilmeyin!
 Ormandaki zirvede yaşarsınız,
 Güzel sesle guguk kuşu
 Onun öttüğü yere varıp,
 Oraya gömersiniz benim cesedimi.’
 Oraya buraya dönüp,
 Ay Çarlı Kız Han,
 Çenesini bırakıp kız kişi
 Ölüp gitmiş”. (Arıkoğlu, 2007: 497-499)

Hakas destanlarından Huban Arığ’da, Gri Işık ve Sarı Işık ülkesine gidip orada Pora Salgın, kendisi ile evlenme niyetinde olan Pora Nincil ve Sarı Teek, Sarı Tamcıl, Sarı Tamcıl’ın kardeşi Salaçın Arığ ile yaptığı mücadeleleri kazanan Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarı Nincil yurtlarına dönerler. Huban Arığ yurduna döndüğünde annesi Hıyan Arığ ve halkı tarafından karşılanır. Aş-yemekler yenir. Araçon aşı içilir. Bu esnada annesi Huban Arığ’a ölme vaktinin yaklaştığını söyler. Kızına vasiyetini açıklar:

“Huban Arığ güzel evin içine doğru adım attı.

Kapı açıp esenlikler diledi,

Eşiği açıp saygılarını sundu.

Kara başlı ak tavşan a dönüşmüş

Köpek dişi sararmış,

Hıyan Arığ anası esenlikler dileyip, saygılar sundu.

Boynundan kucaklayıp, öpüp,

Gözyaşına boğuldu.

Burun suyuna soluğu kesildi.

Eklinden tutup, koltuğundan alıp,

Altın masanın arkasına geçip oturttu.

Altından aşını bölüştü,

Üstünden üstünü paylaştı.

Altın masanın arkasına oturup

Aş-yemeğin en iyisini yemekteler.

Araçon aşın en iyisinden içemekteler.

Acıkmış karınlarını doyurmaktalar,

Arık kalan özlerini semirtmekteler.

Az konuşmayı çok yapıp,

Çok konuşmayı az edip,

Öncekini şimdi yapıp,

Şimdikini ise önceki edip, konuşmaktalar.

Hıyan Arığ vasiyet sözünü söyledi:

‘Canım balam Huban Arığ,

Yerli halkın kağanı,

Güdülen malın iyesisin.

Irakta yurtlu halkla

Düşman olmadan, dostane ilişkiler içinde yaşa.

Yakında yerleşik halkla

Yamanlaşmadan, iyi bir dostluk içinde otur.

Öksüz ve zayıflara yüreğinle acıyıp

Büyütüp beslersin, yetiştirirsin.

Yayla dolu mal büyütürsün,

Yurda dolu halk yaşatırsın.

Yaşamam gereken yaşamı tamamladım,

Yaşanacak yaşımı doldurdum.

Gri Işık ve Sarı Işık ülkelerine gittiğinde

Geri dönmeni beklemeyip, ayrılıp öleceğimi düşündüm.

Huzurlu ve sağlıklı geri dönmeni,

Huzur ve sağlık içinde bekleyebildim.

Ayrılıp öleceğim güne

Altı gün kaldı şimdi,

Ayrılıp ölen bedenimi

Baban Hara Han’ın yanına gömersin.

Güzel yurdu elinde tutup

Kara yalnız kalırsın’ ”. (Davletov, 2006: 170-

171

2.1.4. Karşılama ve Uğurlama Törenleri:

2.1.4.1. Misafir ağırlama:

Türk toplumlarının en karakteristik özelliklerinden biri misafirperver olmaktır. Misafiri iyi bir şekilde karşılamak, ona güler yüz göstermek, misafirin rahat etmesini sağlamak Türk milletinin en fazla önem verdiği gelenek göreneklerden biridir.

Orhun Kitabesinde Göktürk Hakanı "Türk milleti az idi çoğalttım, açtı doyurdum, çıplaktı giydirdim, kuşattım" diyerek, Türklerin cömertlik ve misafirperverliğini tarihe

kaydetmiştir (Gökalp, 1978: 206). Dede Korkut (Korkut Ata), Dirse Han'ın attan, deveden ve koçtan kestirerek iç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine büyük toy (ziyafet) verip, açların doyurulduğunu, çıplakların giydirildiğini ve borçlarının ödendiğini belirtmiştir (Gökalp; 1978: 2002).

Türk töresinde bütün sosyal alanlarda yeri olan yemeğin misafir ağırlamak için toplanılan kutlamalarda da yeri önemlidir. Doğum, sünnet düğünleri, düğünler, bayramlar, yağmalı ve yağmasız toylar, imece toplantıları, yaş ve ölüm olaylarında törelere göre sofralar hazırlanır, yemek çıkarılır, bütün oymak veya köy halkı birlikte yer, birlikte eğlenir veya birlikte acıyı paylaşır (Eröz, 1983: 106).

Türklerde misafirperverlik ve davetler bazen o kadar abartılmıştır ki, ev sahibi ziyafetten sonra eşini ve çocuklarını alır ve otağından çıkardı. Konuklar ziyafet sahibinin eşyalarını ve mallarını yağma ederlerdi (buna yağmalı potlaç denilir). Bu nedenle eski Türkler arasında toy ve şölenler sayesinde fazla fakirlik görülmez, insanlar güzel giyinir, güzel yer ve aralarında fazla borçlu kimse bulunmazdı (Gökalp, 1978; 2003-2005).

Türk insanı misafirperverliğe öylesine önem vermiştir ki; kendi imkânlarına göre, evinin en iyi odasını, kullanıma hazır en kıymetli eşyasını, yatılmamış yatağını ve en önemli yiyeceğini misafir için ayırır ve misafiri memnun etmeye çalışır (Doğan, 2005).

Türklerde "tuz-ekmek hakkı " deyimi; dostluk, bağlılık minnettarlık, şükran, vefa, samimiyet, fedakârlık, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve misafirperverliğin sembolleşmiş bir ifadesidir (Koca, 1977: 60).

Bugün hala canlılığını sürdüren, Türk toplumunda misafiri karşılama, onu en güzel şekilde ağırlama, yedirilen içirilen malzemeler, yemek esnasında yapılan sohbetler, insanların birbirine sunduğu hediyeler hep bu köklü geleneğin devamı niteliğindedir.

Misafirler ev sahibine an ve şan topluma ise birlik ve beraberlik düşüncesi kazandırmaktadır. Ayrıca insanlar arası dayanışmayı güçlendirmesi ve acı ve mutlulukların paylaşılması bağlamında misafir ağırlama Türk toplumunda önem haiz etmektedir.

Sibiry Türk destanlarında, çeşitli vesilelerle kişilerin birbirlerine misafir olduğu sıkça görülmektedir. Bu misafir gelmeler ve ağırlamalar bir tören havasında gerçekleşmektedir. Misafirliğin başlangıcından sonuna hep bir düzen mevcuttu. Misafir

ağılanırken neler yapıldığına geçmeden önce kimlerin kimlere ne amaçla misafir olduğuna bakacak olursak;

*Yardım için kendisini çağıran kağanın yurduna giden kahraman ülkedeki sıkıntı bertaraf edildikten sonra bahadır yurdun kağanına misafir olur.

*Avdan veya savaştan dönen baba oğlunu misafir eder.

*Bazen bir çoban bazen de bir kağan çok iyi yemek yapan kız misafir olur. Burada görülmektedir ki misafirliklerde sınıf farkı görülmemektedir. İster kağan ister çoban olsun misafire aynı muamele gösterilmektedir.

*Ocağın sönen ateşini tekrar yakmak için başka bir bahadırın ocağına gidilir.

*Gelin gelen kız kağan gelene kadar halkı tarafından misafir edilir.

*Evlenme niyeti ile gelen kızın yurduna gelen bahadır kıza, kendisine gelen davet üzerine yurda gelen bahadır kendisi ile evlenme niyetinde olan kıza misafir olur.

*Yurttan uzun zaman önce ayrılıp dönmeyen bir kişiyi aramak için yola çıkan bahadır akrabaları tarafından misafir edilir.

*Ad alma ve savaş giyimlerini kuşanmak için kahraman bir yaşlı kişiye, akrabalarına veya kendisini ölümden kurtaran kişiye misafir olur.

*Kağanın yurdunda kızını verecek yiğidi seçmek üzere düzenlenen yarışmaya giden bahadır kağana misafir olur.

*Kaçırılan veya kaybolan eşi arayan kahraman dostları tarafından ağrılanır.

*Kahraman ziyaret için gittiği yerde misafir edilir.

*Kazanılan zafer sonrası bahadırlar birbirine misafir olur.

*Tastarakay yahut Taş oğlan kılığına giren kahraman kimi zaman kağan kimi zaman da evleneceği kız tarafından ağrılanır.

*Rastgele yolun düşmesi ile herhangi bir kişiye de misafir olunduğu görülmektedir. Fakat misafir olunan yede ciddi bir yardım görür. Bunlar dirilmenin yolunu öğrenme, güçten düşen kahramanın tekrar güçlenmesin sağlanması gibi yardımlar olabilmektedir.

Misafir ağırlanırken kapıdan girildiği andan kişinin yolcu edildiği ana kadar birçok bir kurallar dizisi bulunmaktadır. Destanlarda tespit edebildiğimiz bu ritüeller şöyle sıralayabilir:

*El, halk toplanır. Dağ gibi et, ırmak gibi içki hazırlanır.

*Misafir koltuklanıp atından indirilir. Bazen bahadırlar ihtiyar değilim veya anlı şanlı bir kağan değilim diyerek buna karşı çıkıp kendileri inerler.

*Önce eşik açılıp selam verilir, kol uzatılıp içeridekiler selamlanılır. Bahadıra hangi Altay'dan geldiği ve hangi kağanın insanı olduğu sorulur.

*Misafir altın nakışlı altın masaya, ak ve gök masaya oturtulur. Kimi destanlarda ise ak kilim veya bir post üzerine oturtulur. Ayrıca bazı destan metinlerinde oturuş sırasının bile belli bir düzende olduğu görülmektedir. Misafirler törden kapı eşiğinin ilk gelenden son gelen kişiye kadar belli bir düzende otururlar.

*Kazanlar kurulur. Misafire aş ve tuz çokça konulur. Meyve, yemiş, rakı, çegen, kırmızı, süt, yağlı yarma çorbası, süt ve yemeğin akından ikram edilir. Yemeğin tatlısı içkinin sert makbuldür. Ayrıca bazı destanlarda sunulan yiyecekler iyi niyetle yurda gelene leziz, kötü niyetle gelene ise zehir gibi gelir.

*Misafirliğe giden kişi yetmiş çeşit yemek, altmış çeşit baharatlı aş, altı tulum içki, altı koç eti, şilek eti ve içki götürür. Getirdiklerini oradakilere ikram eder. Hediyeler sunulur.

*Amırgı gibi kojonlar söylenip eğlenilir.

*Halkla milletle sohbet edilip, nasihatler verilir.

*Misafirliğe gelenler altın yakalı kaftan giyerler.

*Misafirliğin sonunda ömür oldukça yardımlaşmaya ve dost olmaya söz verip birbirlerine hayrı dualar sunarak ayrılırlar. Destan metinlerinde misafir ağırlama kutlamaları şöyle anlatılır:

Er Samır adlı Altay destanında, Er Samır ava gittiği zaman eşi Altın Tana'yı kaçıran Kara Bökö'nün peşinden giderken altı kara saraydaki altı kardeşle kavgaya tutuşur.

Onları yenen Er Samır altı kardeşin ak sarayda yaşayan Altın Topçı kız kardeşlerinin yanına gider. Altın Topçı'ya misafir olur. Altın Topçı'yı kağan ilan eder:

“Altmış kağanın abisi
Er yaradılışlı Er Samır,
Şimdi bize bir gelen olsa,
Kimin halkı deriz,
Kimin malı deriz.’
Altın Topçı genç kız
Ak Sarı'nın dizgininden
Tutup sordu.
Alp yaradılışlı Er Samır'ın
Kolundan tutarak, attan indirdi.
Altın masanın yanına

Ak kilimi yaydı.
Meyve, yemiş yiyeceği koyup,
Rakıdan doldurdu.
Önünü, arkasını dolanarak,
Aşı, tuzu çokça koydu.
Rakı, çegen içip,
Yemekten doyana dek yiyip,
Er yaradılışlı Er Samır
Sarhoş olup kendinden geçti,
Lafı sözü çoğaltıp,
İki gün oturup kaldı”. (Dilek, 2002: 52-53)

Er Samır destanında, Er Samır eşi Altın Tana'yı kaçırıp götüren Kara Bökö'nün peşinden gider. Yoluna devam ederken karşısına çıkan Altın Topçı kızın altı kötü niyetli kardeşini öldürüp, kızı kağan ilan ettikten sonra karşısına dokuz kara saray çıkar. Bu saraylarda yaşayan dokuz kötü niyetli kardeşi öldürdükten sonra tıpkı Altın Topçı kız da olduğu gibi dokuz kardeşin ak sarayda yaşayan Altın Saçar kız kardeşlerine misafir olur. Altın Saçar kızı kağan ilan eder:

Evden, yurttan çıkarken
At direğinden ayrılırken,
Ön taraftan kojon duyuldu,
Altın Saçar kız göründü.
Yüz gelinle birlikte,
Yüz matara rakı geldi.
Ak kilimi koltuklayarak,
Altın masayı tutarak,
Alp, bahadır Er Samır'ı
Altın Saçar gelip karşıladı,
Amırgı gibi kojon söyleyerek geldi.
‘Altmış kağanın abisi
Yetmiş kağanın başçısı
Er Samır adlı kağan idin,
Yapılan yemekten ye,
Benim getirdiğim rakıdan iç.

Sahipsiz mal kaldı,
Başçısı olmayan halk kaldı.
Başka kağan gelerek, bu mal kimin dese,
Ne cevap verilecek?
Bu halk kimin dese
Kağanı kim denecek?’
Heybetli yaradılışlı Er Samır
Altın dizginini geri çekip,
Altın Saçar genç kıza
Cevabını söyledi:
‘Artıp kalan bu ak mal
Ak Sarı'nın sürüsü de.
Dolaşıp duran halk
Er Samır'ın halkı de.
Altın Saçar kız kendin
Halkı, milleti yönet,

Ben gelene dek bekle' dedi.
 Yüz gelinin kojunu
 Yüreğine işleyiverdi.
 Altın Saçar genç kız
 Önünden gelerek
 Er Samır'ı koltuklayarak,
 Atından yere indirdi.
 Ak Sarı'yı çözerek,
 Er yaradılışlı Er Samır

Ak kilime oturup,
 Altın masadan yiyip,
 Halkla, milletle konuştu:
 'Altın Saçar kağanınız oldu,
 Söylediklerini dinleyin' diyerek,
 Acıkan karnını doyurup,
 Yorulan vücudunu dinlendirdi". (Dilek, 2002: 60-61)

Altay destanlarından Altın Ergek destanında, Agay Taacı ve Kögöy Taacı kardeşler Cer Tekpenek'in yurtlarını işgal etmesinin ardından Altın Ergek bahadırdan yardım isterler. Altın Ergek bu iki kardeşin yurtlarını kurtarıp Cer Tekpenek'i öldürür. Daha sonra Agay Taacı ve Kögöy Taacı kardeşlerin evine misafir olarak varır. Burada Agay Taacı ve Kögöy Taacı'nın kız kardeşleri Altın Küskü'yü beğenir. Altın Ergek yurduna döner. Daha sonra Altın Küskü'ye dünür gönderir. Agay Taacı ve Kögöy Taacı dünür gelen yiğitleri şöyle ağırlar:

"Misafir gelen bahadırları
 Halk karşıladı.
 Agay Taacı ağabeyin
 Evine onları götürdüler.
 Yiyeceğin akından ve süttten doldurup,
 Yorulan insanlara ikram ettiler.
 Altın Ergek'in isteği üzerine
 Geldiklerini anladılar.
 Altmış kulaç ak mektubu
 Altın Küskü okuyup baktı.
 Süslemeli mektubun
 Sonuna yetince, onayladı:
 'Erin yurdu boş kalmaz,
 Hemen birlikte giderim.
 Yüce bahadır yalnız yaşayamaz,
 Birlikte yaşayayım' dedi.
 Dünür gelen bahadırlarla
 Ağabeyleri birlikte içti,
 Getirdikleri yiyecek kadar

El, halk da yükledi.
 Ak Boro atına bindirip,
 Altın Küskü'yü giydirdiler.
 Altay dolusu hayvanından
 Mal bölüp verdiler.
 Ev dolusu servetinden
 Payını ayırdılar.
 Altın Küskü kız kardeşlerini
 Ağabeyleri yolculadı.
 Altın Ergek'in yurduna
 Bindirip göndersinler.
 Altmış pehlivan yardımcılı,
 Yetmiş pehlivan hizmetçili,
 Ak Boro ata binen
 Bahadır kızcağız Altın Küskü
 Altın yüzü ay ışığı
 Gören gözü sabah yıldız gibi,
 Altın Ergek'in yurduna yönelip,
 Hızla yol aldı". (Dilek, 2007a: 462-463)

Kara-Taacı Kıs adlı Altay destanında, Sadu Kağan'ın emrini yerine getirip yurduna dönen sığır çobanı Temir Bökö yorulduğundan, güzel bir dağın koltuğunda sahip olduğu tek keçisi ile yaşayan Kara-Taacı Kıs'a misafir olur (Yurduna döndüğünde de Kara-Taacı Kıs ile evlenip kağana artık hizmet etmeyeceğini duyurur):

“Bahadırı görünce ürktü.

‘Selam, selam, aḡam! Dedi.

Hangi Altay’dan geliyorsunuz?

Nereye gidiyorsunuz?

Hangi kağanın insanısınız?’

Kan Taacı sordu.

Anlı şanlı Temir Bökö

Cevabını hızla verdi:

‘Yedi daḡın aşdını aşıp,

Yedi nehrin geçidini geçip,

Bay Bülütüy Sadu kağanın

Altay’ından geldim.

Koyun güden koyun çobanıydım.

Sığır güden sığır çobanıydım.

Bay Bülütüy Sadu kağanın

Hayvanını otlatan çobanıydım.’

‘Kırba memeli boz kırsraḡı

Tutup ver.’ diye emretti.

‘Yerin üstünü çepeçevre

Yedi gün boyunca sürdürdüm.

Acıkmazdın acıktım,

Yorulmazdım yoruldum’ dedi.

Onu dinleyen Kara Taacı

Oturduğu yerden kalktı,

Dört kulplu bakır kazanı

Ateşe astı.

Misafir gelen bahadıra

Yaḡlı yarma çorbasını

Altın kâseye koyup verdi.

Semiz hayvanın etinden

Bronz tabaḡa koyup verdi.

Misafir gelen bahadır

Kızın verdiği deḡişik yemeḡi

Oturup yedi.

Yemeḡi yiyen Temir Bökö

Kara Taacı’ya söyle dedi:

‘Yemeḡiniz lezzetliymiş,

Sözünüz keskinmiş.

Yaḡlı yemek yedim.

Acıkmıştım doydum.’

Hayır dua ederek,

Sivri çadır evin kapısını

Omuzuyla açıp çıktı.

Yetmiş kulaç dizginini

Aḡaç dalı at direḡinden çözdü.

Anlı şanlı boz kırsraḡa

Hızla binip gitti”. (Dilek, 2007a: 416-417)

Kara-Taacı Kıs destanında, Temir Bökö yurduna dönerken Kara-Taacı Kıs’a misafir olup, onun güzel yemeḡinden yedikten sonra yurduna döndüğünde kendisi için sığır çobanı olarak çalıştığı Sadu Kağan’a artık hizmet etmeyeceğini ve Kara-Taacı Kıs ile evleneceğini söyler. Bunun üzerine Sadu Kağan Kara-Taacı Kıs’ın yurduna gider ve ona kendisi de misafir olur. Kötü niyetle eve gelen misafire yediḡi yemek zehir gibi gelir:

“Sadu Kağan bahadır ise

Gelip eve girdi.

‘Selam, selam kızım!’ dedi.

‘Rahat ol, rahat ol, yavrum!’ dedi.

Genç kız Kara Taacı
 ‘selam’ diyerek konuştu:
 ‘selamınıza selam da
 Çocuğunuz olduğunu bilmiyordum.
 Rahatsa rahat da
 Sonrasını görelim’ dedi.
 Onu işiten Sadu Kağan
 Eğilip oturdu.
 Yetmiş çeşit yemeğini,
 Deri mataradaki içkisini,
 Altmış baharatlı aşını
 Alıp, ortaya koydu.
 ‘Kara dağ babam oldu,
 Kara nehir annem oldu.
 Yıllarca yaşadım da,
 Hep tek başımaydım,
 Aylı, güneşli yurduma
 Altın paltolu bahadırın
 Sebepsiz yere akrabam deyip,
 Misafir gelişini anlamadım’ diye,
 Kara Taacı böyle konuşarak,
 Sadu Kağan’ın tulumunu
 Elleriyle sıkıca tuttu.
 Baş köşeye getirerek,
 Altı kenarlı altın kadehe
 Bir kadeh dolusu doldurup,
 Bir kişiye verdi.
 ‘yemeğin sahibini tanımayan,
 Başın beynini tanımaz.
 Kendiniz getirdiyseniz,
 Tadına bakın’ dedi.
 Sadu Kağan alınca
 Dibine kadar içti.

Altın kadehi tekrar alıp,
 Genç kız Kara Taacı
 Bir kadehi doldurup içti.
 Birine şöyle dedi:
 ‘Ak hayvanın sütü değil,
 Ak çiçeğin öz suyuymuş.
 Yemeğin iyisi değil,
 Zehir gibi içkiymiş.
 Ne niyetle geldiğini
 Herhâlde içkinden belli olur.’
 Cevabının verdikten sonra
 Ateşe astığı bronz kazandan
 Semiz etli yarma çorbasından
 Sadu Kağan’a doldurdu.
 Benim yemeğimi yiyince,
 Kötü kişinin dili acır.
 Elinizi yemeğe değdirmeden,
 Çok dikkatli yiyin’ dedi.
 ‘Kapkara keçinin
 Sağılan sütü böyle mi?
 Kara Taacı kızın
 Sunduğu yemek böyle mi?’
 Böyle diyerek Sadu Kağan
 Yüz üstü eğilip ağzıyla tuttu.
 Elini ete değdirmede.
 Etin küçük kemiklerini
 Burnundan püskürdü.
 Bunlar olduktan sonra
 Bay Bülütü Sadu Kağan
 Semiz atına binip,
 Kibirli bir şekilde döndü.
 Acı acı bağırdı”. (Dilek, 2007a: 420-422)

Köğüdey-Kökşin le Boodoy-Koo adlı Altay destanında, ağabeyinin kılığına girip Karatı Kağan’ın kızı için yapılan yarışını kazanarak kızı alan Boodoy-Koo, yarı yolda iken düğün hazırlıklarına başlayacağı bahanesi ile önden yurda gelir. Demir sopaya

dönüştürdüğü ağabeyinin cesedini eski haline çevirir. Halkına da gelen kızı ağabeyinin yanına götürerek iyi şekilde ağırlamalarını isteyen bir mektup yazar. Kendisi ak boz bir tavşana dönüşerek ormana kaçar. Eve gelen Kara Taacı'yı halk karşılayıp ağırlar:

“Halkın hepsini toplayarak:
‘Kağanın kızı gelince,
Atını alıp bağlayın,
Yiyecek içecek ikram edin,
Kendisi ile sohbet edin’ diye
Bu sözlerle emir verip,
Anlı şanlı Boodoy Koo
Boz tavşana dönüşüp,
Sık ormanın dibine
Koşarak gitti.
Kağanın kızı Kara Taacı
Altın, gümüş yüklenen,

Argımak atına binmiş
Bu Altaya geldi.
El, halk toplanıp,
Onun atını alarak,
Kendisini eve soktular.
Yemeğin iyisini pişirip,
Ona hürmet ettiler.
Kağanın kızı Kara Taacı
Kögüdey Kökşin bahadırın
Uyuduğunu sanıp
Yedi gün boyunca bekledi”. (Dilek, 2007a:
444-445)

Maaday-Kara adlı Altay destanında, Kögüdey-Mergen babasına ve annesine eziyet edip, malını ve halkını kendi yurduna götüren Kara-Kula kağanın yurduna çuval kürklü bir Tastarakay şeklinde gelir. Anne babasını görür. Halk arasında itilip kalkılan Tastarakay'ı yaşlı babası Maaday-Kara misafir eder. Ona nereden gelip nereye gittiğini sorarlar ve Kögüdey-Mergen'i ağırlar:

“Tahta kapıyı açıp,
Tastarakay içeri girdi.
Keçe başlığını çıkardı,
Yaşlılarla selamlaşıp
Çadırın artık atılan deliğine oturdu.
‘Selam, yaşlılar, dedi,
Merhaba, ihtiyarlar, dedi.
Sağlık versin siz büyüklere, dedi,
Ben, Tastarakay geldim’ dedi.
‘Selam, oğul, dediler,
Hangi Altay’a kalkmış gidiyorsun,
Nereden çıkmış geliyorsun
Tasatarakay?’ dediler.
Maaday-Kara sordu:
‘Ey ihtiyarlar, dedi,

Şimdiki kağanlar savaşçı, dedi,
Dur, dur, ihtiyar adam, dedi,
Şimdiki kağanlar hain, dedi.
Yedi sarı lamadan
Ruhumu, ömür süremi sorup
öğrenmeye
Gidiyorum.
Yetmiş dağın ötesinden,
Yetmiş ırmağın ötesinden,
Zehirli denizin ötesinden
Bir açılıp bir kapanana dağın
ötesinden
Yetmiş yıllık yolu aşıp Altay’dan
Çok yer dolanıp geldim, dedi,
Yedi sarı lamanın

Olduğu yere ulaşır
Ruhumu ömür süremi sorup
öğrenmeye
Sıkıntılar çekerek geldim.
Atım yorgun düştü,

Ot yolup verdim,
Benim ise karnım aç,
Çorba içmeye
Sizin yurdunuza geldim', dedi". (Naskali,
2015: 134-135)

Altın Arığ adlı Hakas destanında, Hulataş, Altın Arığ ve Çibetey Alp Saaday'ın yurduna gidip İcen ve Picen Arığ'dan öç almak isterler. Alp Saaday'ın yurduna vardıklarında, İcen ve Picen Arığ çok korksalar da onları ağırlamaktan geri durmazlar:

"Hulataş selam verince
Altın Arığ da aynı şekilde selamlaşmış.
Selamlaşma bitince, oturmuşlar.
İcen Arığ, altın masasını çekmiş,

Yemeği üzerine koymuş.
Rakısını koymuş.
Sofraya oturtup onları ağırlamışlar". (Özkan,
1997: 105)

Altın Arığ destanında, Altın Arığ Han Pozırak atlı Alp Han Kız ile evlenme niyeti ile Alp Han Kız'a misafir olur:

"Kız, selamına karşılık vermiş,
Merhaba diyerek merhabalaşmış.
Selamlaşma bitince,
Çibetey Han, evin baş köşesindeki
Tahta sıraya oturmuş.
Alp Han Kız, altın masayı çekmiş.
Sofra açıp, yemek koymuş.
Çibetey Han'ı oturtup,
Ağırlayıp, ikramda bulunmuş.

Yemek yedikten, doyduktan sonra,
Alp Han Kız onun ağzını arayarak,
-Nerelisin, nereyi yurt tuttun,
Hangi suya suyum diye sahip çıktın?
Baban, annen kimdir?
Babanın, annenin sana verdiği isim nedir,
Temiz, güzel adın nedir?
Uzaklara mı, yakına mı gidiyorsun? diye
sormuş". (Özkan, 1997: 133)

Altın Arığ destanında, Kanlı Kılıç'ın yurdunda bir yıldan beri savaş olmaktadır. Kanlı Kılıç halasının dönmeyişine üzülmektedir. Annesi Alp Han Kız'da bu durumdan şüphelenerek, bükülmez kanatlı Han Pozırak atına biner ve bir yılda alınacak mesafeyi yedi günde alarak dünürü Ay Parlak Han'a Altın Arığ'dan haber sormak için misafir olur. Misafir otağın en güzel yerine oturtulup en iyi yemekler ikram edilerek en tatlı sözle ağırlanır:

"Alp Han Kız, görür ve anlar ki burası,
Ay Çarık Han'ın yurdu.
Köye-kente doğru inmiş,
Büyük köyün içinden geçerek gelmiş.
Hanın, beyin evine ulaşır,

Atım yanına atını bağlamış,
Sonra dönüp,
Hanın, beyin evine girmiş.
Selam verip, selamlaşmış.
Merhaba deyip, merhabalaşmış.

Ay Çarık Han,
 Selamı alıp, selamlaşmış.
 Merhaba deyip, merhabalaşmış.
 Selamlaşma bitince,
 Altın tahta oturmuş.
 Ay Çarık Han'ın güzeli,
 Altın nakışlı, altın masayı çekmiş,
 Yemekle donatmış.
 Alp Han Kız'ı oturtup,
 Ağırlayıp, ikramda bulunmaktaymış.
 Alp Han Kız, doyduktan sonra,
 Ay Çarık Han, sorar:
 -Hangi yerde yerli oldun, nerelisin,
 Hangi suda sulu oldun, nerelisin?
 Ben görüyorum ki,
 Senin gözlerin ateşli,
 Alnını rüzgâra vermiş gidiyorsun?
 Alp Han Kız cevap verir:
 -Yerimi-yurdumu düşününce,
 Hatırdan uzak yerde kaldığını görüyorum.

Yeryüzünün zirvesi Altay dağının
 eteklerinde,
 Ak denizin kıyısında,
 Kara Küren atlı Çibetey Han,
 Evlendiğim eşimin,
 Altın yeleli Ak Boz atlı,
 Altın Arığ halası var.
 Bükülmez kanatlı Han Pozırah atlı,
 Kanlı Kılıç adlı oğlum var,
 İşte onlara benzemem,
 Adım, unvanım, Alp Han Kız'dır.
 Ay Çarık Han, birden ayağa kalkıp,
 Karşısında durmuş:
 -Tamam, dünürüm Alp Han Kız,
 Hiç kızma,
 Seni hiç bilemedim, hiç tanıyamadım.
 Karım, lezzetli yemekler hazırlasın,
 Dünürüm, Alp Han Kız'ı
 Ağırlayacağım". (Özkan, 1997: 281-283)

Hakas destanlarından biri olan Altın Çüs destanında, Alp Han'ın çocuğunu eski haline getirmek için bir yol arayan Altın Çüs'ün yolu Çaaş Han'a düşer. Çaaş Han Altın Çüs'ü sarayında misafir eder. Başından geçenleri kağına anlatıp, yardım ister:

"Büyük obanın arasına girdi.
 Ak sarayın önüne gelip,
 Attan inip ak kula atın yanına bağlayarak,
 Hanın beyin ak saray evine yürüyüp gelip,
 Altın kapısını açıp içeri girdi.
 Genişlemiş omuzlu,
 Öne çıkmış göğüslü alp kişi,
 Han kişi oturuyor.
 Selam verip selamlaşıyor,
 Merhaba deyip merhabalaşıyor.
 Alp kişiyle tokalaşıyor.
 Alp kişi: "Selam, merhaba,

Ak Han oğlu Altın Çüs', diyor.
 Halleşme hatırlaşma bitince,
 Dönüp gelerek Altın Çüs
 Alp oturacak altın tahta oturuyor,
 Arı sili kadın kişi gelmiş,
 Altın masasını kurup,
 Yemeğin iyisinden koymuş,
 Suyun iyisinden koymuş;
 Altın Çüs'ü masa başına oturtup,
 Ağırlayıp hizmet etmiş". (Arıkoğlu, 2007: 81)

Altın Çüs destanında, Ak Han'ın çocuğunu diriltten Altın Çüs, Ak Han'ın çocuğunu kendi yurduna götürür. Altın Çüs'ün karısı Ak Çibek Arığ çocuğa hizmet eder. Altın Çüs giydiği zırhı çocuğa verirken karısı da çocuğa at koşumlarını verir. Çocuğun adını Alp Möke olarak koyar ve misafirlerini ağırlarlar:

“Ak Çibek Arığ kadın kalkıp gitmiş.
Altın masasını çekip,
Aşını yemeğini koymuş,
Şifalı içkiyi bırakmış.
Altın Çüs, Alp Möke'yi oturtup,
Şifalı içkiyi bırakmış.
Altın Çüs, Alp Möke'yi oturtup,
Şifalı içkiden sunuyor
Altın Çüs'le Alp Möke
Orada birbirini ağırlamış.
On iki gün sonra Alp Möke
Oradan döneyim diye hazırlanmış,

Altın Çüs, Alp Möke'yle birlikte
Ak saraydan çıkmış.
Atına atlayıp Altın Çüs,
Yolcu edeyim diye birlikte geliyor.
Altı çatal başlı ak zirveye
Şarkı türkü söyleyerek çıkmışlar.
Ak zirve üstüne çıktıklarında,
Alınlarından öpmüşler,
Alp Möke, ak sarı atının ağzını çekip,
Yerine suyuna doğru oradan koşuşturmuş”.
(Arıkoğlu, 2007: 157-159)

Hakas destanı Ay Huucın'da, Kız Han'ın evine Kün Han'ın oğlu Kün Tönis Han gelir. Kün Tönis Han Sarı Han'ın kızını almak istemiş, babası razı olmadığından evden ayrılmıştır. Şimdi ise Bora ve Kara Han'ın yurduna gitmekteymiş. Kız Han'ın kardeşi Han Mirgen'e bu iki hanın yurduna gidip, beğendiği kızı almayı teklif eder. Kahraman yolunun düştüğü eve misafir olur. Misafir getirdiği altı koç etini, altı tulum içkisini ev sahibine sunar. Bu gelenek Sibiry Türk destanlarında sıklıkla görülmektedir. Misafir olarak yurdundan ayrılan kişi hediyelerle, içki ve yemeklerle gider ve yemeğini, hediyesini orada sunar:

“Halk oymak bağırması:
'At aşmaz yerden at aştı,
Yiğit Kara konur at.
Alp inmez yerden
Alp inip geliyor,
Damgası başka Kara konur at,
Yaratılışı farklı alp kişi.
Altı tulum içkisini yüklenmiş,
Altı koç etini kurutmuş.'
Onu duyan Kız Han,
Altın masadan kalkmış,

Alnı kırışıyor kız kişinin,
Gözü kısılıyor.
Halkın arasından geçerek
Ak ev önüne ulaşmış,
Attan inip er güzeli
Atını direğe bağlamış,
Ak saray eve dönüp giriyor,
Altı tulum içkisini
Alp kişi tutarak girmiş,
Altı koç etini
Kapıda durup selamlamış,

Merhaba deyip merhabalaşmış.
 Çirkin yüzlü Kız Han
 Başköşe dōşeğinde oturmuş,
 Bağdaş kurmuş oturuyor.
 Büyü masa başına oturup,
 Han Mirgen selamlaşmış,
 Er çağına gelmeyen
 Er güzeli dönüp gelerek,
 Altı koçun etini,
 Altın masaya salıyor.
 Altı tulum içkisini
 Altın masa ayağına yaslamış.
 Altın masayı geçerek,
 Yeniden merhabalaşıp tokalaşmış.
 Er güzeli Han Mirgen:
 ‘Merhaba, merhaba!’ deyip duruyor.

Ay Huucın destanında Han Mirgen, Alp Han Kızı alıp, yurduna dönüp gelir. Eve geldiğinde ablasının yanında bir kız çocuğunun oturduğunu ve ablası Kız Han’ın bu çocuğu ağırladığını görür. Bu kız ala kula aygırla ala kula kısıraktan doğan, Han Mirgen’in kardeşi olması istenen bir genç kızdır. Misafir kız yukarıdaki tahta oturtulmuştur, hürmetle ağırlanmaktadır.

“Eskiden giden Han Mirgen
 Evrilip geri geliyor,
 Yiğit atın yanında,
 Başka bir at geliyor,
 Alp kişinin yanında,
 Arı sili kız geliyor.
 Büyük oba arasından
 Ak evin önüne gelmişler.
 Attan inip çatal direğe
 Atlarını bağlamışlar.
 Ak saray eve dönüp girmişler.
 Dönüp girerek baktıklarında
 Korkusuz Han Mirgen
 Çirkin yüzlü ablası

Yeni yetme er güzeli:
 ‘Sevgili Han Mirgen’, demiş,
 Sonra dönüp yürüyerek,
 Abla kişi deyip elini tutmuş,
 Çirkin yaratılışlı Kız Han,
 Uzunca tokalaşmış,
 Selam merhaba bitince,
 Yukarıdaki tahta oturmuş.
 Sonra dönüp Kız Han,
 Altın masa çekmiş,
 Biraz yemek koymuş,
 Biraz su koymuş
 ‘Misafir gelen konuk,
 Dönüp oturunuz yemeğe’ demiş”. (Arıkoğlu,
 2007: 379-383)

Baş dōşekte oturuyor.
 Altın masanın başında
 Arı sili kız çocuğu
 Büyük kâsedeki çorbayı
 Önüne çekip almış:
 Büyük kemiği kız yiğidinin
 Burnundan düşer gibi.
 Selam verip, iki güzel
 Selamlaşıyorlar,
 Merhaba deyip, iki güzel
 Merhabalaşıyor.
 Selam sabah geçince,
 Yukarıdaki tahta oturmuşlar”. (Arıkoğlu,
 2007: 451-453)

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, Kara Kuzgun eniştesi Hlanır Taycı'yı kurtararak, kırk bahadırın yurdunu ateşe verir. Kara bir tilkinin peşinden giderler. Tilki bir çadıra girer. Onlarda selam verip çadıra girerler. Elli belikli güzel kız onları sofrasında ağırlar. Kız güzeli onlara aylı güneşli Altay'ın insanı olduğunu söyler. Kız altın sandığın dibinden altın düğmeyi çıkararak Hlanır Taycı'nın göğsüne diker. Hlanır Taycı evvelkinden daha üstün olur. Onlara mücadelelerinin her safhasında yardım eden kişinin kendisi olduğunu açıklar, vedalaşıp sağlık olursa yardımlaşmaya söz verip ayrılırlar:

“At bağlanan altın direğe
Atlarını iki alp bağladılar.
Kapıyı açıp selam verdiler.
Eşikten atlayıp merhabalaştılar.
Göz açıp baktıklarında,
Altmış belik sırtına sallana
Elli belik omzuna inene
Kız güzeli altın sofrasını açmış.
İçkinin sertini hazırlamış.
Kız güzeli bu ikisini
Altın masaya oturtuyor.
Onu işiten Kara Kuzgun konuşur:

‘Aylı, güneşli yerin insanıyım,
Şeytan yemeğini yeme.’
Kız güzeli cevap veriyor:
‘Kara şeytanın insanı değilim,
Aylı, güneşli yeryüzünde
Basan ayağımı
Hiç kaldırması, tutan kolumdan
Kaçıp kurtulamadılar
Dokuz Tanrı beni suçlayıverdi.’
Onu işiten Kara Kuzgun
Hemen sofraya oturdu.
Yemeğini yediler”. (İlgin, 2008: 71-73)

Hakas destanlarından biri olan Han Mirgen destanında, Sarığ Han'ın kızı Salaaçın Arığ için yapılan yarışmaya gitmek için Sarığ Han'ın yurduna giden Han Mirgen, yurda girerken kendini kel bir oğlana, atını ise uyuz bir ata çevirir. Türküsünü söyleyip, ezgisini çalarak yarışma için toplanılan alana gelir. İçeri girip saygılarını sunduktan sonra Ay Çarış nine Han Mirgen'in yaptığı oyunun aslını anlar ve onu altın sofrada ağırlar:

“Güzel kişi Han Mirgen'i
Altın sofraya oturtup,
Çanak- çömleklere dönerek,
Konuk halkı tüketmeyecek
Alaca bir kâseye sert bir aş döküp:

‘Alıver şunu, keloğlanım’
Diyerek sundu.
İkramlar sunup, hediyeler verip oturmaya
başladılar...”. (Davletov, 2008: 42)

Han Mirgen destanında, Sarığ Han'ın kızı Salaaçın Arığ için yapılan yarışmaya katılmak için giden Han Mirgen, alpların toplandığı ak saray eve girer. Saygılar, esenlikler sunup ak saraya girer. Tör de yerini alır, yemekler yenir, içkiler sunulur. Beklemekten sıkılan alplar Sarığ Han' a yarışmayı başlatmasını söylerler. Müsabaka başlatılır:

“Altın kapıyı çekip açıp,

İçeriye adım attı:

Kapıdan itibaren oturan alplar(oturuş sırası),
 Tör'e kadar uzanmaktaydı.
 Tör'den başlayarak oturanlar
 Yeniden kapılara kadar uzanmaktaydı.
 'Esenlik saygılar', diye
 Seslendi Han Mirgen.
 Bütün alplar esenlikler dilemekte,
 Bütün alplar saygılarını sunmakta.
 Altın sofradan alp kişi kalktı.
 Kavak kadar parmağı olmayan,
 Yarık kadar sorunu bulunmayan
 Dokuz kulaç boylu
 Kara küren atlı Küreldey
 'Sana da esenlik ve saygılar olsun, abaay-
 kardeş'
 Han Mirgen' diyerek el sıkışarak
 Karşıladı.
 Elinden tutup götürdü, buraya oturalım,
 diyerek

Yanına oturttu.
 Ak saray evin iyesi Pay Sarığ Han
 Altın dayanağına dayanmış,
 Altın yakalı kaftan giymiş,
 Altın sofraya oturmuş.
 'Erken gelen alplar
 Daha sıkışık oturunuz,
 Yeni gelen erlerin en üstünü(alp için)
 (oturacak) yer açınız'(diye)
 Söyledi.
 Alp yiğitler ileri-geri
 Hareket ederek sıkıştılar,
 Altın kanepede üzerinde
 (oturacak) yer açtılar.
 Han Mirgen oturdu.
 İki seyzeñ gürültülü bir biçimde Alp yiğitlere
 üleştirerek gelmekte". (Davletov, 2008: 48-
 50)

Han Mirgen destanında, Çaas Han, Han Mirgen'in yönlendirmesi ile Kılın Arığ kız kişiyi kendine eş olarak almak için kızın yurduna doğru yola çıkar. Yolda kardeşi Altın Hurgun ile karşılaşır. Kardeşi ona yolu tarif eder fakat Çaas Han onu dinlemez ve yanlış yöne gider. Altın Hurgun Kılın Arığ kız kişinin yurduna gider. Kız kişinin evine girmeden yapağılı bir Taş olan kılığına bürünür. Kılın Arığ kız kişi kendisini ağırlar. İki defa Taş oğlan dinlendiği esnada Hıyan Arığ'ın yanına gitmek için niyetlendiği halde evde misafir olan Taş oğlanı yalnız bırakmaya gönlü razı olmadığı için geri döner. Bu sırada Taş oğlan gerçek kimliğine dönüşür. Kılın Arığ kızını altın yüzüğe dönüştürerek ak saraydan ayrılırlar:

"Kılın Arığ kız kişi
 Çadırganını yere koyup ayağa kalkıverdi:
 'Esenlikler mi, saygılar mı, Taş oğlanım',
 (Diye) konuşuverdi.
 Altın sofrasını kendisi kurup,
 Aş ve yemeklerini kendisi üzerine koydu.
 'Otur buraya, Taş oğlanım,

Son zamanlarda hiç uğramadın', diyor.
 Özü tör yatağının altını
 Yoklayıverdi, konuk kişiyi
 Tüketmeyecek ela bir torsiş çıkarıverdi.
 Ela bir kadehe araçon ve yere yıkıcı aşını
 Bolca keseden döküverdi.
 (Kadehin) iki kulağından tutup

Havaya kaldırıp, sofraya koyuverdi.
Altın kâseyi eline alıp
Taş olana sunmaktadır:

‘Aliver, Taş oğlanım’.
Birden ikiye, ikiden üçe
Ulaşmak üzereler”. (Davletov, 2008: 228)

Han Mirgen destanında, Altın Hurğun ile Ala Puğa kızın savaştıkları esnada Haan Arıĝ, Hıyan Arıĝ’ın yanına gelmektedir. Altın Hurğun, Kılîñ Arıĝ kızı kendisinin yüzüğe dönüştürdüğünü fakat Ala Pıçır’ın onu aldıktan sonra denize gittiğini söyler ve çok fazla oturmadan Ala Pıçır’ın peşinden gitmesini ister. Haan Arıĝ sîleke eti ve araçon aşısı ile ak saray eve girer. Fakat çok fazla kalmadan Hıyan Arıĝ’ın evinden ayrılır.

“Aralıklı bir dağın silsilesini aşarak aşağı
inen
Haan Arıĝ altın at direğine ulaşır
Atını bağladı, altı sîleke etini
Çözüp, altı adet tulum araçon aşısını
Çözdü, sîleke etini yüklenip
Tulum içindeki aşını koltuğu (altına) kıştırıp,
Ak saray eve girdi,
Hıyan Arıĝ ile esenliğe karşı esenlik diledi,
Saygıya karşı saygılarını sunduktan sonra
Altın sofranın üstüne
Sîleke etini koydu,
Altın sofra ayağına da

Tulum içindeki aşını yaslayıp koydu.
Altın sofrayı kurdurup
Aş ve yemeklerini koydurduktan sonra Hıyan
Han:
‘Otur, kayın ana, Haan Arıĝ’,
Diyerek oturttu, ikramda bulundu.
Oradan, buradan, aş alıp yedi,
Uzun oturmamak gerek, diye
Han Arıĝ, kız kişi
Altın sofranın başından kalktı,
Ak saray evden dışarı çıktı”. (Davletov,
2008: 248-250)

Huban Arıĝ adlı Hakas destanında, Alp Hara Han, ayın güneşin görülmediği alt dünyada, dağın gölgesinde yaşamaya mahkûm edilen ağabeyi Han Hartıĝa’yı ala gözüyle görmek için alt dünyaya gider. Han Hartıĝa ağabeyi ve kızı Hara Martha Alp Hara Han’ı karşılar ve onu evlerinde ulu altın masa da misafir eder ve uzun uzun konuşurlar:

“Babasının kızı Hara Han’ı
Koluna girip, koltuğundan tutup
Güzel eve girdiler.
Aylı, güneşli, arı bilinci zamanında
Hara Martha bulunmaktaymış.
Sevindiğinden çok gülümsemekte,
Konuşacak konuşma bulamamakta,
Söyleyecek söz getirememekte.
Altın masayı hazırlamakta,

Yiyecek aşını bölmekte.
Değerli konuk Hara Han’ı
Altın masaya oturtular.
Üç alp, üç kardeş,
Ulu masanın arkasına oturup,
Ulu konuşmalarını konuşmaktalar.
Uzun konuşmayı kısa yapmaktalar,
Kısa konuşmayı uzun etmekteler”. (Davletov,
2006: 44)

Huban Arığ destanında, Han Hartığa ağabeyinin kızı Hara Martha'yı öldürüp, ellerinden kaçırdıkları canlı hostoyu da tutup zaferle yurduna dönen Alp Hara Han, Huban Arığ ve Kök Nincil, Hara Han'ın yurduna dönerler. Huban Arığ ve Kök Nincil eve girerler. Yakını ırak edip konuşur aş-yemeğin en iyisini yerler. Han Hartığa kardeşi Alp Hara Han'a kendisini Hara Martha'dan kurtardığı için oğlunu verir:

“Alp Huban Arığ, Kök Nincil
Güzel eve girdiler.
Kapıyı açıp esenlikler dilediler,
Eşiği geçip, saygılar sundular.
Alp iki kardeş, sevinerek,
Altın masadan çıktılar,
El sıkışarak öpüşüp,
Esenlik ve saygılarını sundular.
Alp iki arkadaş kızı,
Elinden tutup, koltuktan alıp,
Altın masaya oturtular,
Bağrından çıkan balasını Hara Han
İlk kez şimdi görmekte.
İçinden çıkan sevdiği canını,
İlk gözle şimdi görmekte.
Kalın vücudunda yara izi yoktur,

Katı kemiğinde birleşim yoktur.
Soluduğu soluğu alev gibi,
Baktığı gözü kör gibi.
Kırılacak kemiği yoktur,
Ağzından çıkan soluğu,
Ak alev olup yayılmakta.
Göğsünden çıkan buğusu,
Kök alev gibi saçılmakta.
Altın masaya oturup,
Kısa konuşmayı uzun ederek,
Uzun konuşmayı kısa yapıp,
İraktaki şeyi yakın edip,
Yakındaki şeyi ırak yapıp, konuşmaktalar.
Aş yemeğin en iyisini yemekteler,
Araçon aş içmekteler”. (Davletov, 2006: 57)

Ak Kan adlı Şor destanında, Kara Purha ablası ile Kara Mergen'in tutuştuğunu gören Aba Kulak, Kara Purha ablasını bir kenara atarak, Kağan Mergen ile mücadeleye başlar. Kağan Mergen'i öldürür ve ablası da bu esnada ölür. Aba Kulak ağıtını yaktıktan sonra Çaş Köök ve Eres Tayçı'nın yanına varır. Onlar Aba Kulak'a aş-yemek vererek onu ağırlarlar:

“Vara vara varıp da, uğultulu sırta çıktı. Eyer oyuklu bele indi. Ulu sırttan bakanda, tüy bilişmez mal yayılır, sayısı bilinmez halk yaşarmış. Altın kazığın dibinde, bir tarafta Eres Tayçı'nın ihtiyar Yapağılı kızıl atı bağlı, diğer tarafta Çaş Köök'ün genç kula atı bağlıymış. Genç kula atın iki kulağının arasında altmış ağızlı bakır boru varmış. Geniş sağırsında yetmiş dilli büyük kopuz dururmuş.

Aba Kulak yamaçtan aşağıya indi. Altın kazığın yanına gelip, atını boşatıp altın otağa girdi. Eşik açıp esen verdi, kol uzatıp selam verdi. Altın masanın arkasında Eres Tayçı ile Çaş Köök oturup aşını- yemeğini yerler.

Eres Tayçı kalkıverip, Aba Kulak'ı koldan kapıp, koltuktan girip, ak masanın arkasına, gök masanın yanına oturttu". (Ergun, 2006: 182-183)

Yakut destanlarından Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Culuruyar Nurgun Bootur kardeşi Aytalı Kuo'yu kurtarıp yurduna dönerken, Sabıya Baay adlı bir bilge kadın ile konuşur. Bilge kadın Culuruyar Nurgun Bootur'a Timir Cehintey'in kızını alıp götürdüğünden dert yanar. Bütün bunları dinleyen Culuruyar Nurgun Bootur misafiri olduğu bu yaşlı kadının kızını kurtarmak için, kardeşi Aytalı Kuo'yu yaşlı kadına emanet ederek yola çıkar:

“Dokuz kat semanın üzerinde doğar doğmaz
ayağa kalkmış,
boyu karaçamın ortasındaki budaklara denk
doru renkli hırçın atlı,
Kudretli Culuruyar Nurgun Bootur,
atını uçurarak gelmekte.
'Dokuz genç turna gibi bekâr yiğit,
onun atının dizginini tutun.
Eyerinin üstündeki çulu alın.
Oturması için altına post serin.
At yelesinden dokuz kılla süslü
büyükçe bir kapta kımız ikram edin.

Sekiz beyaz dişi turna gibi güzel kız,
atın yelesinden sekiz kılıyla kenarları
süslenmiş büyük kımız kupasını
yeşil başlı ördeğin yumurtası gibi
altın sarısı yağla
ayrı ayrı tutup
onu güler yüzle ve saygıyla karşılayın.
Yolcu acıkmıştır.
Seyyahın bir ihtiyacı vardır.
Culuruyar Nurgun Bootur yavrucuğuma,
lezzetli ve kutsal aşı yedinir.
Kutsal suyu içirin' ”. (Ersöz, 2010: 229-231)

Er Sogotoh adlı Yakut destanında Hariacılaan Bergen, Aan Alahsın Hotun kocakarından, Taas Kudustay Bahadır denilen kişinin Ayı kızı Kııs Sariadıman'ı kaçırdığını duyunca peşinden gider. Yolda Kısıkydaana Kuo kızla karşılaşır. Kız Hariacılaan Bergen'i ağırlar. Hariacılaan Bergen Kııs Sariadıman'ı bulmak için ona yol göstermesini ister. Kız göstermeyince bir savaştır başlar. Hariacılaan Bergen, Kısıkydaana Kuo'yu öldürür.

“Hariacılaan Bergen'im
Beklediğim yedi yılı geçti,
Seni gelir diye
Üç dünyanın
En iyisinden
Pişirdiğim yemekleri,
Toplayıp
Ziyafet hazırlamıştım da,

Er kişinin kokusunun
Benim sivri burnumun ucuna
Geleli,
Tam üç seneyi
Geçti.
Hangi dünyaya,
Hangi halka,
Ait biri konuşuyor

Toyuk söylüyor” dersin,
 Hani o alt dünyanın
 Adı namı biline kızı,
 Kısıkydaana Kuo denilen
 İşte öyle adlıyım.
 Haydi yiğit,
 Otlı yatağıma oturup
 Önemli sözümüzü söyleyelim.
 Haydi artık”
 Dinleyip, yalvarıp durmuştu.
 (Noo!)
 Gidip gördüğünde:
 Zehirli kertenkeleyi

Kızartıp masasına
 Yığıp koymuştu.
 Yetmiş yedi put iyeleriyle
 Duvarını süslemişti.
 (Noo! Ne korkunç!)
 Baykuş kafasından
 Tabaklı imiş.
 Kuzgun kafasından
 Kepçeli imiş.
 Puhu kafasından
 Kaşıklı imiş.
 Karga çenesinden,
 Bıçaklı imiş”. (Ergun, 2013: 749-751)

2.1.4.2. Kahramanın dönüşü

Türk destanlarında bir kişinin birey olarak toplumda yer edinmesinin yolu bir yiğitlik gösterip adını almasıdır. Adını alan kahraman artık toplumda ye edinebilmiş ve söz sahibi olmuştur. Destanlarımızda adını alan kahraman artık ya gizli olanı öğrenmek ya kendisine tayin edilen eşi alma ya anne, babasını kurtarmak ya da kendisine tanrılar tarafından verilen görevi yerine getirebilmek için bir yolculuğa çıkar. Bu zorlu yolculukta olağanüstü bir çaba gösterip, kendisine yardım eden kişiler ve tanrının yardımı ile zafer kazanarak yıllar süren savaşı bitirip yurtlarına dönerler.

Sibirya Türk destanlarında yurdundan çeşitli sebepler ile ayrılan yiğit bahadırlar yurtlarına döndüklerinde büyük bir neşe ile karşılanmışlardır. İncelediğimiz birçok destan metninde kahramanın dönüşünün bir bayram havasında kutlandığı tespit edilmiştir. Destan metinlerinde kahramanın dönüşü şu şekillerde gerçekleşmektedir:

*Kahraman kaybolan veya kaçırılan kardeşini kurtarıp yurduna döner.

*Kaçırılan malını ve halkını yer altından kurtaran bahadır yurduna döner.

*Bahadırın arkadaşını kızını kurtarması ile birlikte kız çocuğunun baba yurduna dönmesi kutlanır.

*Anne ve babasının intikamını almak için yurdundan ayrılan kahraman intikamını alıp döner.

*Bir nesneye çevrilerek düşmanın elinden kurtarılan çocuklar herhangi bir kişinin yardımı ile eski haline çevrilip, çocukların dönüşü kutlanır.

*Kahramanın zafer kazanarak mala mal, halka halk katıp yurduna döndüğünde eğlence düzenlenir.

*Kendisi ile evlenme niyetinde olan yiğit ile savaşıp yurduna döndüğünde eğlence düzenlenir.

*Evleneceği eşini alıp yurduna dönen bahadırın hem yurda dönüşü kutlanır hem de toyu kurulur.

*Kaçırılan karısı veya anne-babasını kurtaran kahraman yurduna döndüğünde gelişleri kutlanır.

*Doğduğunda yukarı dünyaya götürülen bahadırın yetiştirildikten sonra yurduna gönderilmesi üzerine toy düzenlenir.

Kahramanın çeşitli sebeplerden yurdundan ayrıldıktan sonra yurduna zafer ve güzel haberle dönmesinden sonra düzenlenen törenlerde şunlar yapılmaktadır:

*Halka kahramanın döndüğü duyurulur.

*Uzak yakın akrabalar bu eğlenceye davet edilir. Yakındakilere akrabalara bağırarak ve davul çalarak uzaktaki akrabalara elçi göndererek toya çağırılırlar. Güçsüzler ve yaşlılar otuz öküz ve kızakla getirilir.

*Deli kara orman gibi kalabalık akrabalar, geniş gür kara orman gibi bütün halk toplanır.

*Kağan kırk tas(hizmetçi) çağırarak kırk balta, otuz tas çağırarak otuz nacağı onlara verir. Kısır ve doru aygırın kısrağını kesmelerini emreder.

*Eğlencenin yapılacağı yer altın, gümüş ve ipeklerle süslenir.

*Dağ gibi et, deniz gibi içki ikram edilir. Yemeğin lezzetlisi yenip, içkinin serti içilir.

*Bahadır delikanlıyı bütün halk yolda karşılar. Yetmiş pehlivan delikanlıyı kucaklayıp attan indirirler.

*Kahramanı mavi keçe halıya oturtup, ekşi süttten kımız ikram ederler.

*Uzağı yakın, yakını uzak ederek sohbet ederler.

*Kahramanın yurda dönüşü ile ihtiyar baba kağanlığı oğluna verir.

*Genç kızlar delikanlılar oynar.

*At yarışı düzenlenir. Birinci gelen ata ay gümüşlü ak ipek bağlanır.

*Şarkılar söylenip, ağız kopuzu çalınır.

*Masadakiler tükenince halk dağılır. Yiğitler yağlı kemikleri, fakir kadınlar kıkırdaklı kemikleri alıp yurttan ayrılırlar.

*Toyu beğenip kendisine iyi et düşenler dua ile, kendisine kötü et düşüp karnı doymayanlar kargış ile yurttan ayrılır. Toy dağılır.

Altay destanlarından biri olan Er Samır'da, Erlik'in elinden kardeşi Katan Mergen'i kurtarıp kardeşinin ölmüş bedenini diriltten Er Samır yurduna vardığında, tebaası onu büyük bir sevinçle karşılar. Kahramanın dönüşü şerefine dağ gibi et doğranır, deniz gibi içki yığılır. Dokuz gün sürecek eğlence başlar:

“Halk, millet şaşırıp,
Öteye, beriye bakınca,
Er Samır'ın babası
Bahadır Ak Bökö
Ermen Çeçen eşiyle
İkisi geldiler.
Halktan sorup durdular:
'Er Samır adlı oğlumuz
Erlik Biy'in yerinden
Sağ salim dönüp gelmiş diye
Laf dolaşıyor doğru mu?’ dediler.
'Altın Tana gelinimizi
Alıp geldiği doğru mu?’ diye
Halktan, milletten sorarak,

Ak Bökö'yle Ermen Çeçen
Ak saraya bakarak,
Atlarından indiler.
Er yaradılışlı Er Samır
Anasıyla babasını
Gelerek kapıda karşıladı,
Tutarak ikisini kucakladı.
Ova gibi avuçlarını
Uzatarak selamlaştılar.
'Sağ salim geldim' diye
Selamlaşıp sohbet ettiler.
Ondan sonra halka, millete,
Herkesi duyurdular:
'Dokuz gün boyunca

Eğlence olacak' dediler.
Dağ gibi et doğrayarak,
Deniz gibi rakı koydular.
Kederli konuşup,

Üzülüp, ağlaşıp oturdular.
Dokuz günün başında
Düğün, eğlence bitiverdi,
Halk, millet dağılıverdi" (Dilek, 2002: 90-91)

Maaday-Kara adlı Altay destanda Kögüdey-Mergen, Kara Kula'yı öldürüp, Erlik Bey'in kızını ve hayvanlarını yer altına gönderir. Altayına dönmek için yola çıkar. Erlik Bey'in kızı durumu hazmedemez ve Kögüdey-Mergen'i esir eder. Fakat pamuk yeleli gök boz atı onu kurtarır. Kögüdey-Mergen halkına kavuşur. Altay rahat ve huzurludur. Oğlun dönüşü için eğlence düzenlenir. Kahramanın anne-babası ve halkı bahadırın dönüşünü haber alarak Altay'ın başında onu beklerler. Yetmiş bahadır yurda dönen kahramanı kucaklayıp attan indirir. Kahraman mavi keçe üzerine oturtularak eğlence başlatılır:

"Annesi babası yanına gelmiş
Sağlık esenlik içinde.
Kağanı yendikleri için
Doksan yıllık bir toy hazırlıyorlar,
Yetmiş yıl sürecek bir kutlama
yapıyorlar.
Yurtlarına sağ salım döndükleri
için
Dağlar kadar et kesip,
Irmaklar kadar içki yığıyorlar.
Kıtlık görmüş köpekler
Kuyruklarını havaya kaldırmışlar,
Esi edilmiş halk
Artık kurtulmuş.
Çoluk çocuğun basacağı yere
İşlemeli ipek yaymışlar,
Gelinlerin kızların geleceği yere
Güzel ipekli sermişler.
Oygılık düzlüğünde
Delikanlılar toplanmış oynuyorlar,
Kıygılık düzlüğünde
Kızlar toplanmış oynuyorlar.
Bunu gören Kögüdey- Mergen
Tın soluğu ince duman misali
Altay'ı kapladı

Alpın yüzü kıpkızıl alev gibi,
Gökyüzünün derinliğini örttü.
Bahadır delikanlının geldiğini
Bütün halk anladı.
Halk onu karşıladı,
Atını alıp bağladı.
Altmış bahadır atını aldı
Yetmiş bahadır onu kucaklayıp
kaldırdı.
Altın sırlı turda
getirdi.
Onu doyuran babası,
Onu okşayıp seven annesi
Oturdukları yerden kalkıp
Onu karşıladılar.
Onu okşayıp seven annesiyle
Bozkır gibi geniş sol elini
Uzatıp selamlaştı,
Alev gibi yana yanaklarını
Bastırıp birbirlerini okşadılar.
Onu doyuran babasıyla
Çukur gibi derin sağ elini
Uzatıp selamlaştı.
Narin dağ gibi burunlarını
Tokuşturup sevgiyle sarıldılar.

Onu doyuran annesi ve babası
Ak keçe halıya oturdular,
Evlatları Köğüdey-Mergen'i
Mavi keçe halıya oturtular.

Keskin kımız ikram ettiler,
Ekşi süttten içecek sundular". (Naskali,
2015:188-189)

Altay destanlarından Üç Kulaktu Ay Kara At adlı destanda, Kan-Toodıy dedesi Altın-kaan'ın intikamın almak için atını Altın-Çarka ile Gümüş-Çarka'nın yurduna sürer. Kan Toodıy'ın atı Üç Kulaktu Ay Kara at Kan Biley'e rastlar. Onlar yıllar önce kaybolmuş Kan Biley'in kızı Altın-Kıldığa'yı kurtarmak için Altın-Kıldığa'nın canını elinde tutan Togus Toglok Baş'ı öldürüp, kızı kurtarırlar. Kızın bulunuşu üzerine nice halk toplanır. Elçiler ile kızın dönüşü şerefine bir toy düzenleneceği duyurulur. Kıza altın ve gümüş takılar takılır. Yemeğin lezzetlisi yenilerek oturulur:

“İki alp böyle gittikten sonra,
Ak-çaldar atlı Kan- Biley
Kızının bulunduğunu sezip,
İki aylık yerde
Durup beklemiş.
Onlar vardığında,
Kan-Biley
Karşılayıp,
Tanrı gibi bakıp,
Alıp götürdü.
Kendi yurdunda Kan-Biley
Dağ gibi et doğramış,
Denize dek
İçki hazırlamış.
Öylece bekliyormuş.

Çocuğu geldikten sonra
Çocuğunun sevincinden
Halkını topladı.
Uzaktakilere at gönderdi.
Yakındakilere insan gönderdi.
Altın takılar takıldı,
Alpın yurdu gürüldedi.
Gümüş takılar takıldı,
Pehlivanın yurdu gürüldedi.
Sarhoş olup,
Sağa sola yıkıldılar.
Yemeğin lezzetlisini yiyip,
İçkinin sertini içtiler". (Dilek, 2007b: 432-
433)

Maaday-Kara destanında Köğüdey-Mergen anne babasının intikamını almak için Kara Kula'nın yurduna doğru yola çıkar. Önüne çıkan engelleri aşarak çuval kürklü Tastarakay şeklinde yurda varır. Anne babası iki kürek kemiğinin ortasındaki parmak büyüklüğündeki benden oğullarını tanırlar. Anne-babası kahramana en lezzetli yemeklerden yedirir, neşe içerisinde otururlar Fakat Köğüdey-Mergen onları kurtarmaya geldiğini söyleyip kendilerini kurtarmak için yedi lamadan gizli bilgiler almak niyetiyle oradan uzaklaşır:

“Annesine babasına dedi ki:

‘Canım annem, canım babam,
Sürü beslenir bereket getirsin
diye,

Çocuk beslenir hayır getirsin
diye,

Minnet doluyum size, dedi,
Söylediğinizi dinleyeceğim, dedi
Altay’ıma döneceğim, dedi,
Annemle babamı sağlıklı afiyet
içinde

Buldum, ne mutlu!’ dedi.
Yüz kulplu bronz kazanı
Ucundan tutup yudumladı.
Boğa etini, erkek deve etini
Lop diye tek parçada yuttu.
Etin iri kemiklerini
Ağzından tükürdü,
Ufak kemiklerini
Burnundan püskürdü.

Kara boğanın eti

Şapur şapur götürdü,
Kara erkek devenin etini
Suyuyla birlikte yuvarladı.

Yüz kulplu bronz kazanı
Dibine dek içip bitirdi.

Yine tükürünce
İri boğanın bacak ve kol kemikleri
Ağzından fırladı.

Kaburgalar omurgalar
Burnundan çıktı.

‘Sürü yetiştiren bahadırın
yurdundan

Boğa eti yiyerek,
Aç karnımı doyurdum, dedi,
Erkek deve etini yiyerek,
Zayıflamış gövdem semirdi’ dedi.
Babasının başına eğilip,
Anasının ayaklarına eğilip
Selam verip çıkıp gitti”. (Naskali, 2015: 147)

Han Orba adlı Hakas destanında, Hara Han ve Hara Tarğah’ın yurduna Hara Molat saldırmıştır. Hara Han ile Hara Molat arasında başlayan savaşta Hara Tarğah üç yaşındaki oğlunu ve yeni doğan kızını sihirle gök ve ak çiçeğe çevirir. Ve ak saraya çiçek olarak diker. Bir gün altın tüylü bir guguk kuşu Hara Han’ın evine girer. Hara Han’ın çocuklarının sandıkta olan zırh ve silahlarını görür. Çiçek haline getirilen çocukları ipek örtüye sarar eve getirir ve yine bu örtü ile onları diriltir. Bütün gerçekleri çocuklara anlatır. Altın masa başında yer içерler:

“Akıllı kadın Hara Tarğah
İki evladının zırhlarını
Demir sandığa kaldırmış,
İki çocuğunun silahlarını
Oraya koymuş.
Kız, bunu görüp
Dışarı çıktı,
İki çiçeği kopartıp,

Ak ipekten örtüye sardı,
Saraya geri döndü.
Ak ipekten örtüyü serip,
Altın çiçekle gümüş çiçeği,
Oraya götürüp, koydu.
Mavi ipek örtü ile
Güneşin ve ayın önünde
Üç defa salladı:

‘Yiğit yaratılmış Hara Han’ı
 Gümüş çiçeğe çevrilen.
 Küçük yaştaki oğulcuğu
 Benim karşımda belirsin’.
 Son kez çevrildiğinde
 Hara Han’ın küçük oğlu
 Kız çocuğunun karşısındaydı.
 Yanına gelip elini tuttu,
 Yanına varıp, selam verdi.
 Kız çocuğu, ikincisini
 Ak ipek örtüyü çıkarıp çekti,
 Ayın güneşin karşısında
 Altı defa çevirdi:
 ‘Kara doru atlı Hara Han’ın
 Altın çiçek olup büyüyen
 Küçük kız çocuğu,

Ata yurduna geri dönerse
 Ana yurdunu çevrelerse,
 Benim karşımda dursun’.
 Altıncısını vurduğunda,
 Küçük kız çocuğu
 Gencecik belirdi.
 Altın guguk donlu kızın
 Yanına gelip, elini veriyor,
 Ata binip, selam veriyor,
 Bunu görüp yiğit kız
 Erkek evladı sağ eliyle tuttu,
 Kız çocuğu sol eline aldı,
 Altın masanın başına oturttu,
 Hara Tarğah’ın hazırladığı yemekle
 Karınlarını doyurdular”. (Aktaş, 2011: 37-38)

Han Orba destanında, Han Mirgen Hara Molat ve onun oğlu kardeşi ile girdiği mücadelede atını kaybettikten sonra Altın Çaçah’ın Han Mirgen’e verdiği çatal kanatlı yılana biner. Altın Harlıh’ın çocuklar için koyduğu altı yıllık süre bittiği için ağabeyine yardıma gelen Han Orba ve ağabeyi Han Mirgen mücadeleyi kazanır ve Ay Arığ kıza veda ederek Hara Han’ın yurduna varırlar. Bütün halk iki kardeşi karşılar. Başından geçenleri ana babasına anlatırlar. Altın Çaçah ve Ay Arığ’ın onlar için yaptığı iyilikleri toplandıkları yemek masasının başında konuşurlar. Bu esnada Altın Harlıh gelir, Altın Çaçah’ın yurdunda yardıma ihtiyaç olduğunu söyler. İki genç yola koyulurken, Han Mirgen döndüğünde Ay Arığ kız ile düğününün yapılmasına karar verilir:

“Ay Arığ kız, vedalaşıp,
 Babasının yurduna geri döndü.
 Han Mirgen Han Orba kardeşiyle
 Babalarının yurduna vardılar.
 Yüksek tepeden indiler.
 Kardeşler vardıklarında,
 Han Orba kızın
 Altın çathanı vurulduğunda,
 Altın guguk dansa başladığında,
 İhtiyar çift Hara Han, Hara Tarğah,

Halkı ve tüm malı davarıyla birlikte,
 Evlerinde hep beraber oturmadan
 Dağ başında beklediler.
 İki evladını da kucaklayıp,
 Aşağıya indirdiler,
 Büyü eve girdiler.
 (...)
 Söyledikleri bittiğinde,
 Altın masanın başından kalkıp,
 İki kardeş dışarı çıktı.

Yaşlı ana baba da onların ardınca,
 Birlikte çıktılar.
 Han Mirgen ile Han Orba
 Tüm hayvanları geri döndürerek,
 Tüm halkı görüyorlar.
 Babası Hara Han diyor:
 ‘Tüm malı ve halkı,
 Şimdi biz nasıl tuttuysak,
 Size de öyle tutmak olsun.
 Halka eziyet etmeden.
 Açık aç bırakmadan, susuz susatmadan,
 Eşitçe doyurup,
 Yayan yürütmemek olsun.
 İki evladım, ben size
 Böyle deyip vasiyet ettim’.
 İhtiyar, gözyaşını silip,
 Alp uykusundan uyandılar”. (Aktaş, 2011: 96-100)

Huban Arığ adlı Hakas destanında, dostları Sarığ Sayan’ın kardeşi Sarığ Nincil’i Hırcotay Mirgen’in elinden kurtaran Huban Arığ ve Kök Nincil yurtlarına dönerler. Annesi Hıyan Arığ zaferle yurduna dönen kızı için yemeğin en iyisini altın masaya koyar. Uzun uzun sohbet ederler:

“Erin aştığı yüksek dağ sırtını
 Yıkarak aşır indi Huban Arığ
 Halk içinden selamlaşarak
 Mal içinden hızla yürüyerek geçti,
 At bağlanan altı sarçında
 Atından inip (atını) bağladı.
 Huban Arığ güzel eve girdi.
 Kapıyı açıp esenlikler diledi,
 Eşiği geçip saygılarını sundu.
 Hıyan Arığ anası, el sıkışıp esenleştirdi
 Yüreğine basıp öptü.
 Kızını giyimini çıkartıp,
 Altın masaya oturttu.
 Anayla kız yemeğin

Çocuklarını öpüp,
 Onları bastı yüreğine.
 Tüm halkı bunu görüp,
 Ağlamaya başladı.
 Büyük eve babalı oğul,
 İki birlikte girdiler.
 Analı-kız girdiğinde
 Masanın başına oturdular.
 İki çocuğunu da kucaklayıp,
 Hara TarĖah konuştu:
 ‘Uykunuzu almadan çok gezdiniz.
 Sizin dokuz gün boyunca
 Alp uykusu uyumanız gerekir’.
 Han Mirgen ile Han Orba,
 Dokuz güne ulaşarak

En iyisini yemekteler,
 Araçon aşır içmekteler.
 Altın masada bütün yemekler var,
 Kuşun, balığın sütü yalnızca yok.
 Az şeyi çok edip,
 Çok (uzun) konuşmayı az (kısa) yapıp,
 Iraktaki şeyi yakın edip,
 Yakındaki şeyi (ise) ırak yapıp,
 Konuşmaktadır anayla kız.
 Acıkan karınları doyduğunda,
 Zayıflayan özleri semirdiğinde,
 Altın masanı arkasından çıktılar”. (Davletov, 2006: 115)

Huban Arığ destanında, Kök Nincil'in yurdundaki mücadelede ona yardım etmek için yola çıkan Huban Arığ'a, Sarığ Nincil, Sarığ Sayın ve altın tüylü ak köpekte yardım eder. Kök Nincil'in yurduna saldıran Kara Mükke'yi Huban Arığ öldürür. Daha sona vedalaşıp ayrılırlar. Huban Arığ'ı annesi Hıyan Arığ karşılar. Kızının dönüşü şerefine bir yemek tertipler:

“Güzel evin içine yöneldi Huban Arığ
Kapıyı açıp esenlikler diledi,
Eşiği aşır saygılarını sundu.
Kızını kucaklayıp, öpüverdi.
Giysilerini çıkartıp,
Altın masanın arkasına oturttu.
Altından aşını paylaştı,

Üstünden yemeğin üleşti.
Altın masanın arkasında yanına oturup,
Az şeyi çok yapıp,
Çok şeyi az edip,
Yakındaki şeyi ise ırak yapıp,
Var-yok, bütün konuşmaları konuşmaktalar”.
(Davletov, 2006: 138)

Huban Arığ destanında, Gri Işık ve Sarı Işık ülkesine gidip orada Pora Salgın, kendisi ile evlenme niyetinde olan Pora Nincil, Sarığ Teek, Sarığ Tamcıl, Sarı Tamcıl'ın kardeşi ve Salaçın Arığ ile yaptığı mücadeleleri kazanan Huban Arığ, Kök Nincil ve Sarığ Nincil yurtlarına dönerler. Huban Arığ yurduna döndüğünde annesi Hıyan Arığ ve halkı tarafından karşılanır. Aş-yemekler yenir. Araçon aşısı içilir. Bu esnada annesi Huban Arığ'a ölme vaktinin yaklaştığını söyler. Kızına vasiyetini açıklar:

“Huban Arığ güzel evin içine doğru adım
attı.
Kapı açıp esenlikler diledi,
Eşiği açıp saygılarını sundu.
Kara başlı ak tavşan a dönüşmüş
Köpek dişi sararmış,
Hıyan Arığ anası esenlikler dileyip, saygılar
sundu.
Boynundan kucaklayıp, öpüp,
Gözyaşına boğuldu.
Burun suyuna soluğu kesildi.
Eklinden tutup, koltuğundan alıp,
Altın masanın arkasına geçip oturttu.
Altından aşını bölüştü,
Üstünden üstünü paylaştı.
Altın masanın arkasına oturup
Aş-yemeğin en iyisini yemekteler.

Araçon aşın en iyisinden içmekteler.
Acıkmış karınlarını doyurmaktalar,
Arık kalan özlerini semirtmekteler.
Az konuşmayı çok yapıp,
Çok konuşmayı az edip,
Öncekini şimdi yapıp,
Şimdikini ise önceki edip, konuşmaktalar.
Hıyan Arığ vasiyet sözünü söyledi:
‘Canım balam Huban Arığ,
Yerli halkın kağanı,
Güdülen malın iyesisin.
Irakta yurtlu halkla
Düşman olmadan, dostane ilişkiler içinde
yaşa.
Yakında yerleşik halkla
Yamanlaşmadan, iyi bir dostluk içinde otur.
Öksüz ve zayıflara yüreğinle acıyıp

Büyütüp beslersin, yetiştirirsin.
Yayla dolu mal büyütürsün,
Yurda dolu halk yaşatırsın.
Yaşamam gereken yaşamı tamamladım,
Yaşanacak yaşımı doldurdum.
Gri Işık ve Sarı Işık ülkelerine gittiğinde
Geri dönmeni beklemeyip, ayrılıp öleceğimi
düşündüm.

Huzurlu ve sağlıklı geri dönmeni,

Şor destanlarından Altın Sırık destanında, Altın Şappa ile Altın Torkuy kızın başlarını birleştirip yurduna dönen Altın Sırık, yurdunda büyük bir neşe içinde karşılanır. Babası Altın Kağan, annesi Altın Arıg ve eşi Altın Torgu altın masaya oturup erin yurda dönüşünü kutlarlar:

“Ulu dağdan bakıp gördüğünde:
Kendi yurduna gelmiş.
Halk-millet kara tayga gibi yatar.
Ak mala ala kum gibi durur.
Ulu yurdu esen durur.
Tay başı yarılmamış,
Kulun ayağı sallanmamış.
Altın Sırık, sonra bakanda,
Babası, anası Altın Kağanla Altın
Arıg
Sunup su içemez,
Gerilip giyinemez olup kalmışlar.
Altın Torgu karısı: Azıp gidenim
döndü,
Ele gidenim çevrilip geldi” deyip,

Huzur ve sağlık içinde bekleyebildim.
Ayrılıp öleceğim güne
Altı gün kaldı şimdi,
Ayrılıp ölen bedenimi
Baban Hara Han’ın yanına gömersin.
Güzel yurdu elinde tutup
Kara yalnız kalırsın’ ”. (Davletov, 2006: 170-171)

Altın Sırık’ı altın masaya oturtup,
Aşla-yemekle besledi.
Aş-yemek yediği sırada,
Sonra duyduğunda: Yerin
bilinmez bir köşesinden (yerle
olmayan bir uçtan)
Altın borunun sesi, işte tam olarak duyuldu.
Altın boru çalınıp der:
‘Hey, Altın Sırık, enişte,
Yılmaz Ton Molot ile,
Kapışma zamanı geldi.
Ben seni bekliyorum’ demiş.
Bunu duyanda Altın Sırık,
Vedalaşıp, hoşlaşıp,
Altın otağdan çıktı”. (Ergun, 2006: 286)

Aran Taycı adlı Şor destanında, Aran Taycı yedi yiğidin kız kardeşi Oçı Karakçın güzeli almak için yola çıkar. Fakat ağabeyleri güzeli Sarı Altın’a vermeye niyetlidir. Bu yüzden kız kabul etmez. Sonunda ağabeyleri iki bahadırın kavgaya tutuşmasını yenen kişinin kız kardeşlerini almasını isterler. Sarı Altın’ı yenen Aran Taycı Oçı Karakçın kız ile evlenir. Daha sonra Aran Taycı eşini de alıp yurduna döner. Kök Kağan babasının yerine kağan olup bir büyük ziyafet verir:

“Aran Taycı geri döner

Kök Kağan atasının yerine.

Çıkıp geldi yurduna.
 Kök Kağan ihtiyar ölüp kalmış.
 Ağlar, Aran Taycı
 Figan eder, Aran Taycı.
 ‘Babamın yurdu boş kaldı,
 Babamdan geriye ben kaldım.’
 demiş.

Halkı, tebaası toplandı.
 İçip yerler,
 Ziyafet bitip dağıldı,
 Herkes dağılıp gitti,
 Ay alaca atını
 Altın Taycı boşattı,
 Yurdunda yaşayıp kaldı”. (Ergun, 2006: 315)

Bir ziyafet verir,

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen adlı Şor destanında, kendisi için eş olarak tayin edilen Altın Kök kızı alıp yurduna dönen Kağan Mergen yurdunda büyük bir neşe ile karşılaşır. Düzenlenen toy şöyle tasvir edilir:

“Kağan Mergen ormanlı sırta çıktı, düz(ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırttan öteye bakıp gördüğünde, kendi yurduna gelmiş. Halkı-tebaası kara tayga gibi durur, ak malı ala çakıl gibi yatarmış. Kağan Argo ablası altın kazığın dibinde durup bekler. Yamaçtan indi, Altın kazığın dibine geldi.

Kağan Argo ablası, Kağan Mergen’i atının üstünden koltuklayıp, indirdi. ‘Azıp kaldı diye sandığım arkası yok kardeşim dönüp geldi!’ diye söyledi. Kağan Argo, Kağan Mergen’i yaslanıp, altın otağa getirdi. Kağan Mergen cebinden altın yüzüğü çıkarıp attı, Altın Kök kız çıkıverdi. Bunu gören Kağan Argo, Altın Kök’ü kırk odanın dibine götürdü. Sayısız saç örgülerini çözüp iki ayrı örgü ördü.

Kağan Mergen, altın otağdan çıkıp, kırk dazı çağırıp, kırk balta veriri. Otuz dazı çağırıp, otuz nacak veriri. ‘Kırk aygırın kırsığımı kesip, kurban edin, toy düzenleyin; otuz aygırın kırsığımı kesip, doğrayıp toy kurun!’ diye bağırırdı. Dazlar tayga gibi et yığdı, deniz gibi içki döktü. Yakın yerlerdeki akrabaları bağırıp topladılar; irak yerlerdeki akrabaları elçi gönderip çağırdılar.

Dağ gibi et pişirdiler, deniz gibi içki hazırladılar

Toylaya toylaya gelende, arıkları semirdi, açları doydu. Eşikteki zayıf itlerin kuyrukları yapışırçasına semirdi. Arık kişilerin kulakları kaybolurcasına semirdi. Tayga olup, et yığıldı, deniz olup içki koyuldu. Gözle görülmez yemekle, ağız açtırmaz içki sunuldu. Toylaya toylaya toylayanda, gün geçtiğini bilmez oldu, ay aştığını bilmez oldu. Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, akağaç kabuğundaki etler tükendi, bütün insanlar dağıldı. Kazan dibi takırdayanda, halkı-tebaası dağıldı.

Yağlı kemik yiyen kişiler, dua edip dönerler: ‘Yaşlarınız uzun olsun! Tabutunuz yüksek olsun!’ diye, ‘Böyle toyu kim görmüş, böyle toyu kim duymuş’ derler. Kıkırdaklı kemik yiyenler, kargayıp

dönerler. ‘Toy mu?’ derler, ‘Hangi toy olursa olsun, bu toydan daha iyidir! Yakın yerin kişilerine fazlasıyla ikram ettiler’ diye söyleşirler. Erler erleri, kalın kemikleri tutup dağılır, fakir kadınlar kurtlu karın tutup dağılır. At yarışı düzenlediler. Önden gelen atlara ak ipek örtü bağladılar.

Ulu toyları bittikten sonra Kağan Mergen, sakince yaşayıverdi”. (Ergun, 2006: 374-375)

Şor destanlarından Karattı Pergen adlı destanında, Karattı Pergen, Pusbas Pulan ile girdiği savaştan galip ayrılıp dayısının yurduna döndüğünde, ak mallarının sürülüp götürüldüğünü, Er Kulatay’ın karısının başının koptuğunu görür. İnsan kemikleri dağılmıştır. Karattı Pergen altın dağı aştığında hala dayısının çarpıştığını görür. Onun kolundaki yiğidi alıp öldürür. Dayısı başından geçenleri anlatır. Birlikte yurtlarına dönerler. Orada bahadırların dönüşü şerefine bir ziyafet düzenlenir:

“Börüden böldüğüm yeğenim,
‘Ölüm vaktimi görüyorum!
Düşmandan kurtardığım, yalnız
yeğenim,
Ölümümü artık görüyorum!’
Karattı Pergen söyledi:
‘Kolundaki yiğidi bana ver,
Ben tutuşayım.’ demiş.
Koşup geldi, Karattı Pergen
Ayrıp aldı.
Karattı Pergen tutuşur.
Göge kaldırıp tuttu
Altın dağın ak yarına
Fırlatıp atıverdi.
Ölmez genç yiğit ölüp kaldı.

‘Nasılsın, dayım?’ dedi.
‘İyiyim, Karattı Pergen.
Börüden alan yalnız yeğenim,
Düşmandan kurtaran yalnız
Yeğenim’
Geri dönerler.
‘Karının başını niçin kestir,
Başı yerin altına yuvarlanıp düştü;
Şeytanla bir olup bize saldırdı.’
Geri dönerler,
Yurtlarına vardılar.
Karattı Pergen karısına
Ziyafet verdi.
Karattı Pergen gece yattı”. (Ergun, 2006:
446-447)

Oğlak destanında, karısını kurtarmak için tutuştuğu Altın Ergek bahadırı yenmekte zorlanan Aymańıs’ın yardımına önce Çek Pergen sonra iki sarıncı kişi gelir. Altın Ergek Taş olur. Bu iki kişi ölen Çek Pergen’i diriltirler. Eve girer, yemek yer ve eğlenirler. Üç gün toy yaparlar. Aymańıs malını ve halkını alarak yurduna döner. Halk kahramanın dönüşü şerefine tekrar bir eğlence meclisi kurar:

“Altın Ergek taş oldu,
Atı da taş oldu,

Aymańıs bu insanların yanına
Vardı.

Selamlaşıp sordu.
 ‘Siz nereden geldiniz?’
 ‘Biz anasız, babasız
 Yalnız yaratılan insanlarız,
 Biz senin yoldaşın olacağız.’
 Çek Pergen’i dirilttiler.
 Eve girdiler,
 Yemek yediler,
 Hayvan soydular.
 Et yediler,
 İçki içtiler.
 Ağlaşırlar,
 Sarınlaştılar.
 Üç gün toyladılar.
 Toy dağıldı.
 Aymańıs söyledi:

Er Sogotoh adlı Yakut destanında, Taas Caantaar Buuray ve kavmini, abaahıların kökünü kazımak için daha doğar doğmaz üst dünyaya götürülen Er Sogotoh bir gün yurduna döner. Anne babasına saygı ve selamlarını sunar, anne babasını Er Sogotoh’u ağırılarlar, oğlun dönüşünü sevinç içinde kutlarlar:

“‘Hey hey!
 Yaratıp büyüten
 Saygın efendim babam,
 Besleyip bakan
 Hürmetli hatun anam,
 Bizzat size dileyerek,
 Dokuz kez baş eğip durup,
 Sağlık oldun!
 Kim ki gelip,
 Hikâye anlatın diye,
 Kötü düşünmeyin.
 Doğurduğunuz oğlunuz.
 Özgür kara ormanı,
 Bir boyun geçer,
 Koyu kıvırlı atlı,
 Kudretli Er Sogotoh diye

‘Dönmek gerek.’ dedi.
 Malını aldı,
 Halkını aldı,
 Az geçmiş, uz geçmiş.
 Aymańıs eve yetti.
 Yurdunda yengesi otururdu.
 Onlar selamlaştılar,
 Yemek yerler,
 Toy kurarlar,
 Et pişirip yerler.
 Halkı toy toylar,
 Aymańıs’ın karısı,
 Yoksullara giysi verdi.
 Artık huzur içinde yaşadılar”. (Ergun, 2006: 474)

Ad verip gönderdiler,
 Haydi artık,
 Anam babam,
 İki alkışınızı,
 Üstüme gönderin.
 En güzel alkışınızı,
 Omzuma salın.
 Haydi’ deyip durmuştu.
 (Noo! Cee!)
 Onlar, oğulcağızlarını,
 Alnından yirmi kaşık kan,
 Dolduracak kadar,
 Aşağıdan altı kaşık kan,
 Dolana kadar dudağından öptüler.
 Ondan sonra,
 Delikanlı oğlanı,

Bozkurtun sırt derisini yorgan edip,
Azgın ayı derisini yastık yapıp,
Vaşak derisini yatak yapıp,

Yiğit oğullarını uyutmuşlar”. (Ergun, 2013: 573-575)

Er Sogotoh destanında, Er Sogotoh, Ayı Cangsar Toyon babalı Ayına Siber Hotun analı dokuz tutam saç örgülü Tunalıkaan Kuo’yu kendine eş olarak almak için yola çıkar. Taas Caantar Dara Buuray’dan Tunalıkaan Kuo’yu kurtararak yurduna döner. Döndüğünde anne babası ve bütün halkı onu beklemektedir. Oğlun dönüşü için bir eğlence tertip edilmektedir. Bütün halk sevinç içindedir. Şarkılar söylenir, ağız kopuzu çalınır. Güreş müsabakaları ve çeşitli yarışlar düzenlenir:

“Alaas nine hotunuma,
Ayı Siber Hotun ihtiyara,
Ayına Siber Hotun kocakarıya,
Yol alıp gelmişler, meğer.
(Noo!)
Onlar da önceden,
Biliyorlarmış gibi,
Er Sogotoh işte öyle,
Gelecekmiş gibi,
Bizim kızımızı,
Belki yanında getirir, diye
Hazırlanıp toparlanıp,
Öyle yaşarlarmış,
Böyle yaşarlarken,
Doğdukları ana dünyalarında,
Büyüdükleri dünyalarında,
Bütün insanlarını,
Güçsüzleri yaşlıları,
Otuz öküzle,
Kızakla çektirip,
Uzaktan yakından,
Davulla çağırıp,
İşte öyle,
Deli kara orman gibi,
Kalabalık akrabalarını yığıp,
Geniş gür kara orman gibi,
Bütün halkı tebaayı toplayıp,

Büyük ziyafet kurmuşlarmış, meğer
(Noo!)
Böyle büyük ziyafet verip,
Sırtından dizginli,
İlk ana dünyamızı,
Koruyacak yiğidimiz oldu, diyerek,
Alt Dünyadan rüzgâr esse,
Ayağıyla kapatır, diyerek,
Orta Dünyadan,
Sert alınlıların,
Güçlü boyunluların,
Can sıkır günlerinde,
Sırtıyla kapatır;
Üst Dünyadan,
Mızrak olur düşerlerse,
Eldivenle kapatır.
Güneşli dünyanın halkı,
Bizi koruyan adamımız oldu, diyerek,
Bütün insanlar sevinir oldu.
Bu dünyada,
Uysal kimseler,
Gür sesle şarkı söyledi.
Becerikli kimseler,
Ağız kopuzu çaldı.
Güçlü kimseler,
Kemerden tutuşup güreşti.
İşte böyle,

Sert kımızla,
Boğazlarını ıslatarak,
Sevinip-eğlenerek,
İlk dünyaların övüp,
Ulu bahadırlarını yücelttiler.
İşte böyle,

Dokuz tutam saç örgülü,
Tualıkaan Kuo,
Er Sogotoh'la beraber,
Uzun zaman,
Yaşamışlar, meğer". (Ergun, 2013: 611-613)

Er Sogotoh destanında, Kömüs Kırıktay babası Er Sogotoh'u ve annesini, alt dünya bahadırı Taas Caantaar Dara Buuray'ın elinden kurtarır. Babasını dirilik suyu ile iyileştirir. Daha sonra baba oğul hasret giderir ve büyük eğlenceyi başlatırlar:

"Ondan sonra,
Kudretli Er Sogotoh,
Kömüs Kırıktay ile
Oğullu atalı kol kola girip,
Evlerine gelip,
Uzak akrabalarını çağırıp,
Evlerine gelip,
Uzak arabalarını çağırıp,
Yakın akrabalarını toplayıp,
Toy ziyafet tertiplemişler.
Sırtından dizginli,
'Korur kimsemiz var' deyip,
Omzundan dizginli,
Ayı kan akrabaları,
'Himaye eder delikanlımız oldu' deyip
İki heybetli bahadır toprağında,

Dökülen kanını,
Yağ sayan,
Yaklaşır mı ki,
Ölüm halini,
Uyku sayan,
Bize yaklaşır mı ki, deyip,
Yukarıdan yel olup,
Esmez oldular.
Aşağıdan zıpkın olup,
Sivrilmez oldular.
Orta Dünyadan,
Sert alınlılar,
Güçlü boyunlular,
Rahatsız etmezler, diye,
Düşünüp de
Toy ziyafet düzenlediler". (Ergun, 2013: 649)

2.1.4.3.Veda töreni:

Türk Dil Kurumu'nun 'ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme' olarak tanımladığı veda kelimesi bütün toplumlarda birçok çağrışımı zihnine getirmektedir. Hüzün, gurbet, korku, özlem vs. sadece bunlardan bazılarıdır. Vedalar insan hayatında daima hüznün ve yeni bir başlangıcın temeli olmuştur. Vedalaşmak için sarılma, öpme, çeşitli hediyeler sunma, dua alıp çıkma, uğur getireceğine inanılan bir malzemenin alınması bundan kaynaklanmaktadır. Sibiry Türk destanlarında, birçok kez ve birçok farklı sebepten vedaları daha özel bir hale getirmek ve genellikle kahraman moral vermek

için birtakım veda törenleri düzenlenmektedir. Destanlarda tespit edebildiğimiz veda törenleri şöyledir:

*Kahraman evleneceği kızı almaya giderken,

*Kahramanın uzun zaman önce yurdundan ayrılıp dönmeyen kardeşi, babası, halası gibi yakınlarının peşinden giderken,

*Av ve savaş için yola çıkacakken,

*Kahramanın ziyaret için yurdundan ayrılmasından hemen önce,

*Bahadırın yurdu talan edilen arkadaşına yardım için yola çıkmadan,

*Yukarı dünyadan orta dünyaya indirilirken,

*Yurdunda büyük savaş çıkacağını öğrenen yaşlı bahadırın yurdundan, halkından ve oğlundan ayrılması

Üzerine veda törenleri düzenlenmiştir. Bu kutlamalarda birtakım kurallar dizisi bulunmaktadır. Bunlar ritüeller şöyle sıralanabilir:

*Düzenlenecek törene halk davet edilir. Dokuz gün sürecek olan bir şölen başlar.

*Bu kutlamaya iştirak edenler en güzel giyimlerini giyerek gelir.

*Aracan ve korocon içkileri hazırlanır. Yüz koyun, yüz buğra ve yüz boğa kesilir.

*Kımız ziyafeti verilir.

*Dualar edilir, halk tarafından kahramana şans ve talih dlenir.

*Kahramanın ailesi ve halk ağıtlar yakar.

*Kahraman halkına öğütlerde bulunur.

* Kahraman halkın içinden geçerek, büyük küçük herkese esenlikler diler. Giyimsiz kişilere giyim, malsız kişilere mal verir. Açları doyurur.

*Ay ve güneş selamlanır.

*Halkın etrafında altı kez dolaşan bahadır yurdundan ayrılır.

Aşağıda destan metinlerinde karşılaşılan veda törenlerinden seçilen örnekler sıralanmaktadır.

Er Samır adlı Altay destanında, avlanmaya giden Katan Mergen ve Er Samır avlanmaya giderler. Üzerinden zaman geçmesine rağmen Katan Mergen'in dönmemesi dolayısıyla Er Samır yola çıkar:

“Yarım yılın sonunda	Tutarak arkasına koydu,
Er Samır hazırlanıverdi:	Bronz eyerini koydu.
Yalnız da olsa giderim,	Savaşta, kavgada kullandığı
Büyük savaşa girerim.	Ağaç gibi sadağını koydu.
Ölsem de savaşta ölürüm,	Halkın etrafında altı kez dolaşp,
Düşmanın yüzünü görürüm’ dedi.	Hayır dualarını aldı.
Gümüş dizgini alarak soktu,	‘Esen gitsem yedi yılda,
Altın üzengi şıkırt etti.	Rahat gitsem altı yılda
Kapıdan çıkarak,	Evime tekrar gelirim’ diye
Er Samır ılık çaldı.	Ayl, güneşi selamladı:
Kıymetli Ak Sarı atını tutarak,	‘Dua ediniz’ diye dilekte bulundu”. (Dilek,
Boynunun arkasını sıvazladı.	2002: 47-48)
Ova gibi at keçesini	

Altay destanı Maaday-Kara’da, Maaday-Kara kaybolan halkını ve sürülerini bulmak için gider. Eve dönerken yurdunu koruyacak bir çocuğu olmadığına yanar. Döndüğünde karısını bir erkek çocuğu doğurduğunu görür. Dağ gibi et pişirtir, akarsu gibi içki hazırlar. Yüce bahadırları ve gelin kızları bu toya davet eder. Dokuz gün süren ziyafetten sonra oğluna bir beşik hazırlar, oğlunu kara dağa götürür ve oğlunu yurdunda başlayacak olan savaştan korumak için yüce dağ başına terk eder. Yurduna veda eder:

“Bunu gören Maaday-Kara	Görüp göreceğimiz tek oğlumuza
Karısına dur dedi:	Kara dağ oldu baba
‘Dur, karıcığım,	Dört kayın oldu ana,
Üzülme, dedi.	dedi.
Vedaya hazırlık olsun, kazanı	Altay’ımıza düşman
getir, dedi,	Üşüşecek,
Kazanı da ateşin üzerine koy, dedi.	Yurdumuzda savaş kopacak’
Veda şöleni olsun, dedi.	dedi.
Aracan ve korocon içkilerini al gel,	Karısı Altın-Targa
dedi.	Bir o yana döndü,

Acısını bastırdı.
 Bir bu yana döndü,
 Bronz kazanı ateşe oturttu.
 Güneş ışığında ısıldamayan
     alacakaranlık dağlar gibi
 Bronz tulumu alıp geldi,
 Ay ışığında ısıldamayan ala dağ gibi
 Altın tulumunu getirdi.
 Yüz buğranın etini
     kaynattı,
 Yüz boğanın etini
     pişirdi.
 Yüz koçun etini
 Bir tepsiye yerleştirdi.
 Yüz tulum aracan içkisini
 Bir masanın üstüne koydu.

Huban Arığ adlı Hakas destanında, Alp Hara Han kırk yıl önce kara kayaya bağladığı ve döndüğünde ölü ise kurda kuşa vermeye, diri ise azat etmeye söz verdiği Hıta Han'a bakmak ve ağabeyi Han Hatırğa'yı ziyaret etmek için yurdundan ayrılmaya karar verir. Yurdundan ayrılmadan önce yemek yedikten sonra hazırlığını yapıp yola çıkan Alp Hara Han, halkına ve eşine bir takım öğütler verir. Vedalaştıktan sonra yurdundan ayrılır:

“Acıkmamak üzere aş yediler,
 Susamamak üzere su içtiler.
 Acıkan karınları doyduğunda
 Zayıflayan özleri semirdiğinde,
 Altın masadan çıktılar.
 Alp Hara Han
 Yabancı ülkeye varmak üzere
 Kalın zırhlarını donanmakta.
 Halkla dolu vahşi ev
 Birlikte dönmüş gibi gelmekte.
 Alpı vuracak çelik kılıcını
 Sol yanına asındı.
 Alpa atacak canlı hostosunu
 Sağ cebine koydu.

Dağ gibi et kesti.
 Yüce bahadırları davet etti,
 Gelinleri kızları davet etti,
 Akan su gibi içki doldurdu.
 Altın kürklü Alplerim
 İçki içti,
 Gümüş kürklü yiğitlerim
 Ziyafete koyuldu.
 Yedi gün süreyle içki içildi,
 Dokuz gün süreyle ziyafet çekildi.
 Maaday-Kara dedi ki:
 ‘Vedaya hazırlık olsun bu kazan’ dedi,
 ‘Ey oğullar, dedi.
 Veda şöleni olsun’ dedi”. (Naskali, 2015: 59-60)

Tahta kapıyı ardına kadar itip,
 Geniş geniş çıktılar.
 Eşikli kapıyı indire itip,
 Yayıla yayıla yürüyerek çıktılar.
 At bağlanır altın sarçına gelip,
 Kara donlu altın holaanın çekip,
 İpek tinini çözüp,
 Hıyan Arığ'a veda sözünü söyleyip,
 Kucaklayıp, öptü.
 Demir üzenkiye ayağını sokup,
 Eyer başını şahin gibi tutup,
 Eyerin üstüne ustalıkla oturdu,
 Yerli halkına karar-öğüdünü verdi:
 ‘Gözü güzel yerli halkım,

Yabancı ülkeye ben gidiyorum,
 Ağır çileyi (ben) çekeceğim.
 Düşman ülkesine ben gidiyorum,
 Zorluk çileyi çok göreceğim.
 Ata yurduma dönünceye
 Huzurlu ve sağ yaşayın.
 Aç kişi kalmasın,
 Atsız kişi dolaşmasın (kalmasın)
 Ana yurduma dönünceye
 Esen ve sağ yaşayın.
 Birisi, ‘ben en üstünüm’,
 Birisi, ‘ben güçlüyüm’ gibi,
 Aşırı düşüncelere kapılmayın.
 Bir öğüt, bir düşünceyle yaşayın
 Irakta yurdu olan halka
 Düşman olmadan dostane geçinin.
 Öksüz balayı er edin,
 Öksüz kulunu mal edin,
 Öksüz kulunu mal edin.
 Kulunun ayağını karıştırmamak
 Cimriye ayağını yarmamak

Huban Arığ destanında, Huban Arığ ve Hıyan Arığ anası birlikte otururlarken, dostları Kök Nincil’in yurdundan alevli bir odun uzaya çıkıp, ayın gözünü kapattığını görürler. Huban Arığ dostu Kök Nincil’e yardım etmek için savaş giyimlerini ve silahlarını hazırlar. Halkı Huban Arığ’ı duaları eşliğinde uğurlar, kahraman yurdundan ayrılır:

“Anayla kız güzel evden
 El ele tutuşup dışarı çıktılar.
 At bağlanan altın sarçında
 Atının kolanını yeniden çekip,
 İpek yularını çözdü.
 Demir üzenkiye ayak vurup
 Eyerin içine oturuverdi.
 Yerli halk (ona) minnetlerini sunmakta:
 ‘Kağanımız, beğimiz Huban Arığ
 Alp yiğide yere serdirme,
 Er-yiğide düşürtme.

Mal ayağını harcamamak olsun.’
 Yerli halk Hara Han’a minnetini
 sunup hayır dua etmekte:
 ‘Yaşın uzak, Yaratan’ın yüksek olsun.
 Yolun açık, sağlığın pek olsun.
 Üstünlere alt ettirme,
 Er yiğitlere alt ettirme.
 Yabancı ülkesi altmış hilelidir-
 Onu kestirmek zor olur.
 Düşman ülkesi elli hilelidir-
 Aradığını bulmak zor olur.
 Yabancı ülkesi ağır çilelidir-
 Sakin dolaşmak gerekecek.
 Önünü ay aydınlatsın,
 Huzurlu ve sağ geri dön.
 Arkanı güneş aydınlatsın
 Esen ve sağ gidip gel.’
 Önünden kucaklaştılar
 Ardından kalarak vedalaştılar”. (Davletov, 2006: 12-13)

Ağzından çıkan sevdiğiniz sesin
 Yabancı ülkelerde işitilsin.
 İçinden çıkan güzel sesin
 Düşman ülkesinde işitilsin.
 Göğsünden çıkan sevdiğimiz sesin
 Kalkındıramaz mı bu ülkeyi?
 Çan gibi çalan bu sesin
 Sığamayabilir mi bu ülkeye?
 Kesilmemek üzere canlı ol,
 Dökülmemek üzere kanlı ol,
 Tükenmemek üzere yurtlu ol.’

Önden aspah ettiler,

Arkadan vedalaştılar”. (Davletov, 2006: 118)

Huban Arığ destanında, altın tüylü ak köpek Huban Arığ’a, Gri Işık ve Sarı Işık ülkelerinde üstün güç sahibi alpların Huban Arığ’ın ülkesini talan etmek için geldiklerini haber verir. Huban Arığ’a onlar gelmeden kendilerinin gitmesi gerektiğini söyler. Bahadır kız hazırlıklarını yapar, kız halkıyla vedalaşıp dualar eşliğinde yurdundan ayrılır:

“Huban Arığ koşturup çüğen taktı,
Karşı gelip üçürgü ve kicim koydu,
Etrafını dolaşıp izerini kurdu,
Yanına koyup hoshan koydu,
Çapraz gelip hollağ çekti.
Demir izenge ayağını (sokup)
Eyerin çukuruna oturdu.
Ulu köyün içinden geçti,
Ulu ve küçüklerle konuştu.
Küçük köyü baştan sona gezdi,
Küçük ve büyüklere esenlikler diledi.
Giyimsiz olan kişilere
Giyimin en iyisinden giydirdi.
Malı olmayan kişileri
Malın (atın) en iyisine bindirdi.
En tatlı yemekler yedirdi.
‘Yaşın uzak, yaratanın yüksek olsun,
Kesilmemek üzere canlı ol,
Aşınmamak üzere yurtlu ol,

Yolun açık olsun,
Yaşamın mutlu olsun.’ diye
Yerli halk minnetlerini sundu.
Önünden veda sözlerini söylediler,
Arkasından vedalaştılar.
Hıyan Arığ, kucaklaşıp
Kızını yüreğine bastı.
Altı kez öptü,
Gözyaşına boğuldu,
Burun suyuyla soluğu kesilip, alkışı okudu:
‘Üstün güç sahibi alplara
Yere serdirme.
Sağ salim ata yurduna geri dön.
Ulu güç sahibi er yiğitlere
Yere düşecek biçimde ittirmeden Ana ülkeneye
sağ ve salim dönüp gel’ ”. (Davletov, 2006: 142)

Yakut destanı Culuruyar Nurgun Bootur’da, orta dünyanın abaahıları yer altının şeytanları ile mücadele için orta dünyaya indirilecek olan Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo için Cılga Toyon orta dünyaya inerken kızıl alaca ineğin çekeceği kadar çeyiz ve yük almalarını söyler. Büyük bir kımız ziyafetinin verilmesini ister:

““Bu orta dünyaya,
fevkalade bolluğa yerleşmek için
bol kismete ulaşmak için
derin girdap gibi
mükellef kımız ziyafeti vermek için
alaas-sıhının ortasına kadar

kayın ağacından direkleri dikmek için
insinler.
Kutlu doğu ufkundan
leyeğsit Hotun,
rengârenk püskülleri çeyiz versin.
Altın sarısı kutlu gökyüzünden
kızıl alacalı ineğin çekeceği kadar yük alsın.

Feyizli ve hareketli ak semadan
Uottaah Cöhögöy,
ak renkli atlar bahşetsin.

Bu orta dünyaya
Nurgun Bootur'u ve Aytalı Kuo'yu
indirsınler'''. (Ersöz, 2010: 149)

2.1.5.Eğlence İçerikli Törenler ve Oyun

2.1.5.1.Eğlenceler:

İnsanoğlu mutluluk veren her değişikliği törenle kutlamaktadır. Tabiatın yeniden canlanması ve dolayısıyla hayvansal ve bitkisel bereketin yeniden temini Türk kültüründe çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Gerçekte, insanoğlu bu tür törenlerde, kendi yaşamının mutlu ve sıkıntısız bir şekilde devamı için gerekli olan ortamın yeniden gelmesini kutlamaktadır. Törenlerde yaşlılar yeni bir yıla erişmenin, yetişkinler geçimleri için gerekli olan hayvansal, bitkisel bolluk ve berekete kavuşmanın, gençler ve çocuklar da eğlenmenin tadını çıkarırlar. Törenler çevresinde oluşan efsanelerle sosyokültürel bir sembol halini almıştır. Böylece, pratiklerde ifade edilen dileklerin kabulü için sihri-dini bir zemin yaratılarak eski Türk yaşamının ve dolayısıyla inanç sisteminin dini-büyüsel pratiklerine İslamî renkler verilmiştir (Özdemir, 1999: 31-38).

Türklerin İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kendilerine özgü bir yaşama biçimleri ve inançları olduğu gibi, yine kendilerine özgü bayramları ve festivalleri de olmuştur. Bu bayramlar ve festivallerin temeli inançla ilgili davranışlara ve toplu yapılan eğlencelere dayanmaktaydı (Koca, 2005: 52).

Eğlenceyi yönlendiren başlıca alanlara bakıldığında olumlu ve olumsuz pek çok bağımlılık, tutku, oyun, yarış, tören, kutlama, gösteri, şölen, festival anma vb. etkinliklerle karşılaşırız. Bu etkinleri tamamlayan doğa, hayvan, eşya ve araçlar, eğlence hayatının vazgeçilmezleridir. İnsanlar ve hayvanlar bazen kendi sınıfları içinde ve bazen de hep birlikte eğlenirler. Kültürümüzün temel kaynaklarından biri olan eğlence hayatımız, gelenek ve göreneklerimizle birlikte köklü değişimler yaşamıştır. Özellikle sözlü iletişimden yazılı iletişime geçilmesiyle ortak değerlerimizin, farklılıklarımızdan çok daha fazla olduğunu görürüz. Ulusal kültürümüzün yaratıcısı olan halkın eğlence anlayışı, yaşadığı coğrafya ile etkileşimde bulunduğu diğer ulusların toplumlarına bağlı olarak, mekân ve şartlara göre değiştirmiş ve yeniden yorumlamıştır.

Sibirya Türk destanlarında insanlar birçok vesile ile eğlenceler düzenlemişlerdir. İncelediğimiz destan metinlerinden hareketler Sibirya bölgesinde yaşayan Türk topluluklarının tören, kutlama ve eğlencelere fazlasıyla değer verdiği görülmektedir. Destanlarda tespit edebildiğimiz muhtelif zamanlarda halkında katılımı ile gerçekleştirilen eğlenceler şöyle sıralanabilir;

*Savaş veya herhangi bir güreş yahut yarışma sonrası yenen bahadırın kalbini yumuşatmak ve kendisi ile halkını kurtarmak için yapılan eğlenceler,

*Kocasının veya kağanın yokluğunu fırsat bilerek kağanın malını mülkünü süren kadının eğlencesi,

*Bahadırların kendi kendini eğlendirmek ve debdebeli hayatlarının karmaşasından kurtulmak için kurdukları eğlenceler,

*Kahramanın evleneceği kızı almaya giderken yaptığı eğlence,

*Kahramanı tuzağa düşürmek için düzenlenen hile içerikli eğlenceler,

*Yurdu kurtulan halkın eğlencesi,

*Yukarı dünyanın(üç göğün dibindeki) ruhlarının eğlencesi,

*Ava çıkmak isteyen kağanın ava çıkmasan önce kurduğu eğlence,

*Savaşmaya cesaret edemeyen kağanların korkudan düzenlediği şöenler,

*Kağanın halkı ziyareti esnasında düzenlenen eğlenceler,

*Ayılığa kabulün kutlanması üzerine düzenlenen kutlamalar.

Düzenlenen eğlenceler elbette bir takım kurallar dâhilinde gerçekleşiyor ve eğlencelerde bir takım ritüeller gerçekleştiriliyordu. Bunlar;

*Düzenlenen eğlenceye uzak yakın halk ve hatta yurttan yaşayan hayvanların dahi katılması,

*Eğlenceye gelen misafirlerin ipek, altın işlemeli en güzel kıyafetleri ile eğlenceye katılmaları,

*Gelen misafirlere araçon ve korocon ikram edilmesi, aş yemeğin yenilmesi,

*Türküler, kojonlar ve destanların söylenmesi,

*Dans edip eğlenilmesi,

*Çeşitli oyunlar oynanır, güreş ve yarışlar düzenlenir,

*Eğlence aç hayvanların kuyruklarını kaldırıncaya kadar yemesi, hatta yuvalarına yemeği taşımaları ve kul insanlar aç karınları doyurduğu zamana kadar devam eder.

*Ayrıca eğlencelere gelen kahraman, onun arkadaşları ve atının şekil değiştirerek ya Çuval Kürklü Tastarakay ya yaşlı bir kişi veya bir hayvan kılığında eğlenceye katıldığı görülmektedir. Destanlarda Sibiry Türklerinin eğlence anlayışı şöyle anlatılmaktadır:

Ak Tayçı adlı Altay destanında, yeni doğan çocuğuna kundak yapmak için ava çıkan Ak Bökö'nün yolunu bir kurt (Ak Börü) keser. Canını bağışlamak için kurt ondan çocuğunu ister. Ak Bökö mecburen kabul eder ama halkı savaşmayı tercih eder. Yapılan mücadeleler sonunda Ak Bökö, Ak Börü'nün kalbini yumuşatmak için eğlence düzenler. Alp yiğide hürmetler sunulup, ona yemeklerin en iyisi pişirilir:

“Herkes gördü ki,
Aydın, güneşin batış yönünden
Attan başka ata binen,
Soylu güzel kız getiren
Erden başka er geliyor.
Onları gören Ak Bökö
Oturup ağlayıverdi:
‘Ölememiştım, öleceğim,
Gitmemiştim, gideceğim!
Beni esir etmeye,
Ak malımı sürüp götürmeye

Bahadır geliyor.
Savaşmaya çağ yetmez
Altmış kişi atını alsın,
Yetmiş kişi yerini tutsun.
Yiyeceklerin iyisini pişirip,
Alp yiğide hürmet gösterin.
Eğlenceyi başlatıp,
Onun yüreğini yumuşatın!’ diye
Ak Bökö söyledi.
Halkı söylediklerini duydu”. (Dilek, 2002:
131)

Altay destanlarından biri olan Altay Buuçay destanında Altay Buuçay'ın otuz yıl ava gitmesini fırsat bilen Altay Buuçay'ın eşi Ermen Çeçen ve kızı Ćaraa Çeçen, babasının onlara verdiği sihirli ayna sayesinde iki vadinin kavşağında yaşayan Aranay ve Şaranay kardeşleri yurtlarına davet eder. Altay Buuçay'a ihanet eden bu iki kadın iki kardeş ile evlenir. Eğlence başlar:

“Ćaraa Çeçen'i takip edip
Altay Buuçay bahadırın

Yerine yurduna ulaşılar.
Ermen Çeçen hatun

Ćaraa Çeçen kızıyla
 Çıkıp iki kağanı karşıladılar.
 İpek elbiseleri ışıldayıp,
 Altın saçakları yayılıp,
 İki kağanın atını aldılar,
 Koltuklayıp ak saraya soktular.
 Sağ kol ile selamlaşıp,
 İyi sözler konuştuktan sonra,
 Eğlence başladı.
 Altın masa hazırlandı.

Meyve, yemiş, yiyecek konuldu.
 ‘Altay Buuçay esen de olsa,
 Atışmak için okumuz var,
 Yeryüzünü yönetiniz,
 Yetmiş kağan hâkimiyetimizde
 O bize az gelir’ diye
 İki kağan oturup konuştu,
 İki gözleri kanlandı.
 Fakat eğlenceleri uzun sürmedi”. (Dilek,
 2002: 203-204)

Altay destanlarından Er Samır destanında Er Samır, Kara Bökö’yü bulmak için çıktığı yolda dokuz kötü kalpli kardeşini öldürüp onlardan kalan yurda kendisini kağan yaptığı genç kız Altın Topçı’nın yurduna döndüğünde, kızın halkını milletini toplamış, yeni yurtlarına gitmek için eğlence yapmakta olduklarını görür. Tam on gün on gece sürecek bir eğlenceden sonra neşe içerisinde Er Samır’ın yurduna doğru yola koyulurlar:

“Genç kağan Altın Topçı
 Halkını, milletini yöneterek,
 Ak malını toplayıp,
 Er Samır’ın yerine gitmek için
 Çok uzun zaman geçirip,
 Er Samır’ı bekleyerek,
 Yol başında durdu.
 Misafirlerin yoluna,
 Altmış kazan kaynatmış,
 Rakı, çegen yığıp,
 Altın masayı hazırlamış,
 Sabırsızlıkla bekliyordu.
 Buraya gelen Er Samır
 Ak Sarı atını şimdi
 Ak otağa saldı.

Altın Tana hatunuyla,
 Altın Sañar kağan kızla
 Altın masaya oturup,
 Acıkan karınlarını doyurdular.
 Yorulmuş vücutlarını dinlendirdiler.
 Mataradan rakı, çegen
 Akarsu gibi aktı.
 Meyve, yemiş, aş, yiyecek
 Sık orman gibiydi.
 Öylece eğlenip dururken,
 Yaklaşık on gece, on gündüz geçti ”. (Dilek,
 2002: 86-87)

Kozın Erkeş destanında, fakir Ak Bökö’nün bir oğlu olur. İhtiyarlığında bir oğul sahibi olan Ak Bökö çok sevindiğinden ava çıkar. Yedi dallı demir kavağın kökünde İki kıllı topşuurunu çalar, destan söyler, eğlenir. Eğlence esnasında söylediği destana dayanamayan yedi dallı demir kavağın ağladığını görür ve bunun üzerine ölüm vaktinin geldiğini anlar:

“Yolun ortasına geldiğinde,
 Yedi dallı demir kavağın köküne,
 Eski zamanlardaki kampında
 Konaklamak için hazırlandı.
 Atın eyerini alarak,
 Geyiğin etini kaynatarak,
 İki kılılı topşuurunu alıp,
 Güzelce çaldı,
 Şarkı, türkü söyledi.
 Avlı, kuşlu Altay’ını övdü.
 Ak balıklı aksuları övdü.
 Çocukluktan beri birlikte büyüdüğü
 Yedi dallı demir kavağını
 Daha çok överek destan söyleyip oturdu.
 ‘Yağmurlu güne yakalandığımda,
 Saçak olan kutsal ağaç.
 Eğer uzun ömür yaşarsam,

Yine burada konaklarım.
 Karlı günde konakladığımda,
 Sıcak eve benzeyen büyük kavak
 Ne zaman esen olsam,
 Senin dibinde çok konaklarım...’
 Destanın bu sıcak yerinde
 Topşuurun kılına su düştü,
 İhtiyar Ak Bökö yukarıya baktı.
 Onun destanına dayanamayıp,
 Yedi dallı demir kavağın
 Ağladığını gördü.
 Onu gören Ak Bökö’nün
 Kalbi sızladı.
 ‘Ecel vaktim yaklaştı mı,
 Ağaç niçin ağlar oldu?’
 Öylece içinden düşündü”. (Dilek, 2002: 254-255)

Közüye adlı Altay destanında, beşik kertmesi Bayan’ı aramak için yola çıkar. Önce kendisine ad veren ihtiyara gider ve ondan kendisi ile birlikte doğan atını, silah ve giysilerini alır. Karatı Kağan’ın yurduna doğru giderken onun bu neşeli haline bütün bir doğa iştirak eder.

“Kuvvetli er Közüye şimdi
 Etten, çorbadan doyana kadar yedi.
 Eyer keçesini yaydı,
 Etini, kanını dinlendirip,
 Şimdi kojon söyledi.
 Mürver ağacından kaval yapıp,
 Doksan ayrı makam çaldı.
 Nefes alıp göğsünü kabartıp,
 Uzun uzun kojon söyledi.

Yaz, kış yaprağı düşmez
 Yeşil ağaçlar sallanıp,
 Közüye’nin kojonunu
 Dinleyip durdular.
 Gece, gündüz ötüşleri dinmez,
 Sayısız kuşlar toplanıp,
 Közüye’nin kojonunu
 Dinleyip durdular”. (Dilek, 2002: 335)

Altay destanlarından Malçı Mergen destanında, Arslan Kağan kızı Altın Şaḡkı ile kendi rızası dışına evlenen Malçı Mergen’i tuzağa düşürmek için bir eğlence düzenler:

“Birçok günler geçti.
 Arslan Kağan hile düşünerek,
 Altı damadına şöyle söyledi:

‘İsteğimi itirazsız dinleyin
 Malcı Mergen damadımı çağırın.
 Yetmiş teke kesin,

Yetmiş matara içki hazırlayın,
Yedi gün düğün, eğlence yapın.
Malcı Mergen damadımı
İyice sarhoş ederek,
Otuz yıl boyunca acıtılan

Sarı mataradaki sert içkiyi vererek,
Onun canını yok edin'
O kötüyü yok etmedikçe,
Bize hayat yoktur!'''. (Dilek, 2002: 246-247)

Malçı Mergen eğlence yerine varır. Kazan kazan et kaynar, halk kara ağaç gibi toplanmıştır, fiçılar içki ile doludur, ipek elbiseli zenginler hep toplanmıştır.

“Bu insanların içinde
Önceden Malçı'nın koyunlarını güttüğü
Aybıcı bay da orada idi.
İçki içenlerin
Kojonları, kopuzları yayılıyordu.
Kanatlı kara atı bağlamak için
Altmış alp koşup geldiler.
Malcı Mergen'i koltuklayıp tutmak için
Yetmiş alp yetip geldiler.
Kapı açıcı kapıcılar
Altın kapıyı açtılar.
Döşek döşeyen döşekçiler,
Ak kilimi döşediler.
'Gözümün ateşi gibi,
Göğsümün kanı gibi,
Sen yedi damadımın abisi,
Sen yeryüzünde ünlü,
İsteğimi iyi sonuçlandırdığın için,
Ak Saḡk kızımlı sana
Eş yapıp verdiğim için
Halkımı topladım,
Yiyeceğin iyisini hazırlattım.

Atalarımızın içtiği aşı,
İçkiyle seni yüceltmeyi düşündüm',
Arslan Kağan Malcı Mergen'i
Çabucak varıp, karşıladı.
Kendisi damadını koltuklayıp,
Ak kilime oturttu.
'Ben içki içmem,
Kötü söz söylemeyin,
Ben zehirli yiyeceği yemem,
Bana şikâyet edip durmayın',
Malcı Mergen oturup,
Arslan Kağan'a cevabını söyledi.
İçkiyi eline almadan,
Oturup sert sert baktı.
Arslan Kağan şaşırmadı,
Altı damadına buyurdu:
'Kojoncuları getirin!'
Birbirine benzer altmış gelin girerek,
Altmış kadehte içki tutup,
Malcı Mergen'e kojon söylediler''. (Dilek, 2002: 248-249)

Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı Altay destanında, Ak Kağan ava gitmek için hazırlandığı esnada kutsal kitabı alıp bakar. Kutsal kitapta Kara Bökö'nün kendi ülkesine savaşmak için geldiği görse de ava gider. Av sırasında beş parçalı dağın, yüz dallı kavak ağacının dibinde otururken bir kopuz sesi duyar. Dolunayın sağdan sola üç kez döndüğünü görür. Burada bir eğlencedir başlar:

“Ayın kapısı açılıp,
 Yıldız gibi güzel giyimli,
 Parıltılı gözlü
 Bir genç kız çıkıp,
 Yere doğru indi...
 Birbirine benzer dört dağın
 Birisinin koltuğu açılıp,
 Yeraltı gürüldedi...
 Acı bağırtılar duyuldu.
 Türlü türlü ıslık yayıldı...
 Ak kağan düşünüp kaldı.
 Etrafı dikkatle inceledi.
 Kara başım ağarana dek,
 Ak dişim sararana dek,
 Aydan insan uçtuğunu
 Hiçbir zaman görmedim!...
 Görmediğimi gördüm, dedi.
 Duymadığımı duydum, dedi.
 Bir süre geçtikten sonra,
 Akşam yıldızı kaya kaya,

Tan önüne geldi.
 Sabah yıldızı çıkar çıkmaz,
 İki yıldız kavgaya tutuştu!...
 Gökyüzünün dibinden
 Kızıl gökkuşağı uzayıp indi.
 Onun bir ucu,
 Ak nehre varıp durdu,
 Bir diğer ucuysa,
 Üçüncü göğün dibindeydi.
 O gökkuşağının yoluyla,
 Kızıl atlı,
 Pirinç pirinç üzengili
 Bronz giyimli pehlivanlar
 Heybetli heybetli bahadırlar,
 Altın giyimli alplar,
 Güzel güzel yiğitler,
 Gökten süzülerek gelip,
 Nehre doğru sıçrayarak inip,
 Oynayıp
 Döndüler...”. (Dilek, 2007a: 126-127)

Oçı Bala destanında, kendi yurdunu işgale gelen Ak Calaa’yı öldürüp, halkına yemeklerin en güzelini yediren Oçı Bala ava çıkar. Çıkmadan önce ise halkına bir eğlence tertipletip, öğütler verir.

“Anlı şanlı Oçı Bala
 Alplerin en yiğidini
 Evine çağırdı
 Ablası Oçıra Mançı
 Yemeğin iyisini kaynatmış,
 Lezzetli, baharatlı (yemek) pişirmiş,
 Halkını toplayıp,
 Oçı Bala oturup konuştu:
 ‘Dağ gibi serveti
 Kağan ele geçiremedi.
 Deniz gibi hayvanımızı
 Kağan sürüp götürmedi.
 Yurdunuzda huzurlu yaşayın.

Kan Taacı Bey kağana
 Gidip bakayım.
 Kağan düşüncesi nasıl düşünce,
 Gidip anlayayım.
 Ben ölmeden düşman gelemmez.
 Ak malınızı besleyin.
 Servetinize sahip çıkın.
 Evinizi, yurdunuzu güzelleştirin,
 Hayvanınızı çoğaltın,
 Altay’ınızı zenginleştirin,
 Rahat huzurlu yaşayın.’ diye,
 Bahadırlara söyledi.
 Altmış tümen baharatlı yemeği

Halkıyla birlikte yedi". (Dilek, 2007a: 70)

Altay destanlarından Şulmıs-Şunı adlı destanda, Temene Koo kızla evlenmek için yola çıkan Şulmıs-Şunı, Cepten-kaan'ın koyduğu engelleri aşmaya çalışır. İlk olarak altı zirvenin kavşağındaki altın direği getirmeyi başarır. İkinci sınav tanrı Uç-Kurbustan'ın iki gözü arasındaki beni getirmektir. Beni alır fakat tanı peşine üç şeytan takar. İlk ikisini öldüren Şulmıs-Şunı üçüncü şeytanın gebe bir canlının içinde olduğunu bilir. Bütün gebe hayvanları öldürse de şeytanı bulamaz. Alataş üzerinde kalan tek gebe ablasıdır. Şulmıs-Şunı'nın ablasını öldürmemesi için babası oğlunu tuzağa düşürmek niyeti ile bir eğlence tertipler:

“Bahadır Şulmıs-Şunı
Altın kutsal kitabını alıp,
Şimdi baktı ki,
Altay'ın üstünde
Yalnızca sevgili ablası
Hamile kalan tek kişiymiş.
Onu gören Şulmıs-Şunı
Şaşırıp kaldı.
Yalnızca sevgili ablasını
Öldürecek durumu yokmuş.
Babası Kaldan-kaan
Bilmez yerden bildi,
Sezmez yerden sezdi,
Söyledikleri şunlar oldu:
'Benim tek oğlum da olsa,
Aklını yitirdiği açıkça belli,
Altay'ımın üstünde
Bütün gebeleri kırıp geçirdi,
Şimdiyse tek ablasını
Öldürmeyi düşünüyor.
Birbirine benzer dokuz yiğidim,

Birbirine benzer dokuz bahadırım,
Sözlerimi dinleyin, dedi,
Dokuz gün boyunca toy yapın,
Dokuz gün boyunca tokluyu kesin,
Doksan kazanda kaynatın.
Doksan öküzü hemen öldürün,
Dokuz bronz kazanda kaynatın.
Dokuz gün boyunca
Doksan matara içki hazırlayın,
Şulmıs-Şunı bahardı
Ak kilime oturtun,
Zehirli içki verin.
Akli başından gittikten sonra
Sıkıca tutup bağlayın,
İki gözünü oyarak,
Köpeğin gözünü yerleştirin,
İki omzunu yerinden çıkararak,
Köpeğin omzunu yerleştirin,
Doksan arşın kuyu kazarak,
Gidip oraya bırakın' dedi". (Dilek, 2007b: 338-339)

Destanın devamında bahadır Şulmıs-Şunı kanatlı kara kapıyı geriye doğru açıp, saraya girdi:

“Kendisini büyüten ana, babasının
Halini hatırlı sordu.
Bir de baktı ki,

Dokuz gün boyunca toy olmuş,
Dokuz gün boyunca şölen olmuş,
Dokuz toklunun etini

Dokuz kazanda kaynatmış,
 Doksan matara içki
 Bu şölen için hazırlanmış,
 Sayısız insan toplanmış,
 Birbirine benzer dokuz bahadır,
 Birbirine benzer dokuz yiğit
 Ak kilime oturdular,
 Bahadır Şulmıs-Şunı
 Ak kilime oturdu,
 Altmış iki at tutucu

Önünde diz çöküp oturdular,
 Yetmiş iki yen tutucu
 Sırayla gelip oturdular.
 Doksan matara içkiden
 Doldurup verdiler.
 Alp yaratılışlı Şulmıs-Şunı
 Aldığı kadehi içti.
 Altın tepsideki etten
 Karnını doyurdu”. (Dilek, 2007b: 339)

Babası oğlu Şulmıs-Şunı’yı sarhoş edip, adamlarına iki elini arkasına bağlatıp, iki gözünü oydukturup yerine iki köpek gözü, iki omzunu kırdırtıp yerine iki köpek omzu yerleştirir.

Arı Haan adlı Tuva destanında, Arı Haan ova gibi keçesini döşeyip ulu uykusuna yatar. Uyandığında, Kurbustu Haan’ın indirdiği ulusunu, çok süslü otağını görür. Kendisine kısrağın tayin ettiği, Altın Prenses de yurdundadır. Arı Haan yurduna şaşkınlık içinde girer. Halk kağanına saygılarını sunar, eğlenceye başlarlar:

“Obaya girmek için,
 Halktan- kavimden korkup,
 Zar zor, güç bela
 Obasına doğru girivermez mi.
 Yetip gelip bakanda,
 Doksan atın dolanamadığı,
 Yuvarlak ak otağ,
 Yetmiş atın koşup dolanamadığı,
 Süslü, güzel ak otağ
 Dururmuş.
 Yetip gelende, halkı-kavmi,
 ‘Kağanımız yetip geldi’ diye,
 Ulu eşini açıp,
 Otağına getirip tördeki dört ayaklı,
 Otuz köşeli,

Büyük kara masasına
 Oturmuş.
 Altın prensesi,
 Altın çaydanlığından,
 Koyu sarı çayını döküp,
 Altın tabağına,
 Börek çöreğini koyup,
 Hürmetleyip, ağırlayıp durur,
 Böyle imiş.
 Arı Haan, bir kaç gece sonra,
 Gönlü açılıp,
 Ulus ile sohbet edip,
 Eğlenir durur böyle,
 Oluvermiş”.(Ergun-Aça, 2005: 241-242)

Kan Kes adlı Şor destanında, Kağan Kes ve Çılaş Kara Oğlan ak kızıl atın sahibini bulmak için yola çıkarlar. Çılaş Kara Oğlan atın sahibinin Kuu Kız olduğunu söyler. Kırk

aşıtlı altın dağı aşarak altın otağa varırlar. İçerde ne olduğu görmek için şekil değiştirirler. İçeride bir eğlence düzenlenmekte olduğunu görürler:

“Atlarına binip, koşturup gitmişler. Kuu Kız’ın yurdunda kırk aşıtlı altın dağ varmış. Altın dağa varmışlar. Altın dağın sırtından inip Kuu Kız’ın yerini görmüşler. Ak ırmağın kıyısında altın otağ dururmuş. Altın otağın eşiğinde at bağlanır altın kazık varmış. Altın kazığın dibinde duran atı yoktur. Bunu gören Kağan Kes söyledi: ‘Hey kara oğlan dost, Kuu Kıs evinde yoktur!’ Kara oğlan söyledi: ‘Sen, Kağan Kes dost, silkinip dönüp uzun ayaklı sarı sivrisineğe dön! Uçup gidin altın otağın penceresine yapışıp bak, altın otağda ne olmakta!’

Bunu duyan Kağan Kes, attan inip silkinip dönüşüp, sarı sivrisinek oldu. Altın otağa doğru uçtu. Varıp altın otağın penceresine yapıştı. Sonra görse ki, altın otağın içerisinde otuz oğlan, kırk kız kopuz çalıp oynamaktalar, bu Kağan Kes’i hiçbir fark etmedi. Dura dura duranda, akşam kızılığı basmış”. (Ergun, 2006: 399)

Er Sogotoh adlı Yakut destanında, Ürüñg Ayı Toyon’dan Ayı olduğunu öğrenip gelen Hariacılan Bergen, babası Er Sogotoh’un yurdunda sevinç ile karşılaşılır. Hariacılan Bergen’in Ayı olarak kabul edilmesi kutlanır. Eğlence düzenlenir. Aan Alahsın Hotun kocakarı ona öğütlerde bulunur:

“Kudretli Er Sogotoh’un

Yurduna ocağın

Geri dönüp gelmişti.

İşte öyle vardığında,

Saygıdeğer babası

Kudretli Er Sogotoh,

Saygıdeğer ağabeyi

Kömüs Kırıktay,

Boynunun dibine kadar

Akbaşlı kara atlı

Hariacılaan Bergen’i

Sekiz saygın Ayılar

Ayı insanı kabul ettiklerinden

Sevinçle mutlulukla

‘Güneşli dünyanın en güçlüsü,

Ayı dünyasının ünlüsü

Adamımız oldu’ diye

Büyük sevinçle karşılayıp

‘Yaşa’ diyerek övmüşler.

‘Var ol’ diyerek yüceltmişler.

Ondan sonra

Boynunun dibine kadar

Akbaşlı kara atlı

Hariacılaan Bergen,

Alasın ortasında büyüyüp çıkan

Sekiz dallı

Kutsal kayının yanına gidip,

Ana dünya iyesi,

Aan Alahsın Hotun kocakarıya

Üç kara gölgesine

Baş eğip yalvarıp dinleyip durmuştu, meğer.

(Hariacılaan Bergen)

‘Ce buo!

Ana dünyamın iyesi,

Aan Alahsın kocakarı

Korumanı, esirgemeni

Yalvarıp diliyorum.
 Dileklerle boşuna rahatsız etmezler,
 İyi duanı bana versen
 Ne olurdu.
 Yollarda geçitlerde eşlik eden,
 En iyi duanı
 Bana sunsan ne olurdu?
 Göğsünün sütünden
 Emdirip göndersen
 Ayı evladıyım diye
 Düşünmem için de iyi olurdu.
 Dileklerle boşuna rahatsız etmezler.
 Dualarla sıkça usandırmazlar' demişti.
 (Noo!)
 Ondan sonra,
 Sekiz dallı
 Kutsal kayının altından
 Sekiz dalın arasından
 Ana dünya iyesi,
 Aan Alahsın Hotun kocakarı
 Küreğine kadar düşen
 Güzel sarı saçlı
 Kocakarı,
 Göğüs ucuna kadar
 Ağacın arasından çıkınca
 Harıacılaan Bergen,
 Aniden fırlayıp varıp,
 Kocakarının göğsünden
 Bir kez emip
 İkinci kez emmek isteyende,
 'Büyük Abasıymışsın' deyip
 Yakasından tutup
 Geriye itirmişti.

Ondan sonra,
 Kocakarı kadın,
 Ağaçtan çıktığı gibi,
 İşte böyle toyuklu,
 İşte şöyle anlatmalı,
 Olup oturmuştu, meğer.
 (Aan Alahsın:)
 'Ce he he!
 Boynunun dibine kadar
 Akbaşlı kara atlı
 Harıacılaan Bergen,
 Yiğit!
 Bugünden sonra,
 Yargından dizinli
 Ayı han kabilesinin
 Acısına duyarlı ol.
 Sırtından dizginli
 Gün han ulusuna
 Yufka yürekli ol
 Önünde
 Engel olmasın.
 Arkanda da
 Engel olmasın!
 Okludan yıkılma.
 Silahlıdan kırılma.
 Acı dilli sussun.
 Kem gözlü körelsin.
 Sağ salim dönüp
 Huzurlu evini kurup
 Aile kurup
 Neslini çoğaltmaya çalış.
 Bahtın açık olsun' diye
 Hayır dua verdi". (Ergun, 2013: 733-737)

2.1.5.2.Oyun:

Oyun konusu insanoğlunun dikkatini her zaman çekegelmiştir (Huizinga, 1995). Oyun, Türkçede değişik anlamlarda kullanılan bir kelimedir. TDK tarafından hazırlanan Türkçe Sözlükte oyun, vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, kumar, şaşkınlık uyandırıcı hüner, tiyatro ve sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi, bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma (Türkçe Sözlük, 2005: 1526) şeklinde açıklanmıştır. Oyun sözcüğünün çeşitli anlamları düşünüldüğünde, bunların hemen pek çoğunun şamanın büyüsel törenindeki çeşitli öğelerde içerildiği görülür (And, 2003: 37).

Boratav'a göre oyun, çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin günlük geçim didinmelerinden ayırabildikleri boş zamanlarında herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylemlerdir. Bunlar: cirit, güreş, horuz dövüşü, saklambaç, bilye, topaç, aşık gibi. Oyun çocuğun yemek yemesi, uyuması, okulda ve evde ders saatleri dışında hemen hemen bütün yaşamını kapsar; arkadaşları ile itişip kakışması, tek başına bir bahçenin bir başından bir başına koşması, merdiven tırabzanlarında kayması birer oyundur (Boratav, 1994: 232-233). Dönmez'e göre ise oyun, belli bir amaca yönelik olan veya olmayan, kurallı ya da kuralsız gerçekleştirilen, fakat her durumda çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dilsel, duygusal ve sosyal gelişimin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme sürecidir (Boratav, 1992: 12-13).

Çocuk, oynarken diğer insanlarla iletişim kurmayı, paylaşmayı, iş birliği ve yardımlaşmayı, birlikte problemleri çözmeyi öğrenir. Sosyal kuralları ve etik değerleri oyun yoluyla daha kolay kazanır... Diğer çocuk ya da çocuklarla birlikte olmanın zevkini tadarken, onlarla oyun oynamak istiyorsa, onlarla geçinmenin yollarını keşfetmesi gerektiğini kavrar. Ayrıca, oyun yolu ile yapılan etkinlikler hem el parmak gibi küçük kasların, hem de bacak, kol gibi büyük kasların gelişimini destekler. Özellikle fizik gücü gerektiren oyunlar (koşma, atlama, tırmanma vb.) vücut sistemlerini çalıştırarak büyümeye yardımcı olur. Ayrıca ifade kabiliyetini ve görme, işitme, tatma koklama duyularını geliştirir (Boratav, 2001: 167-168).

Çolak'a göre oyunlar çocukların beden, ruh, fikir ve içtimai dünyasını düzenler. Çocuğun yetişmesi, gelişmesi ve topluma kendisini kabul ettirmesinde oyunun rolü büyüktür. Onun dünyasını ören ve geleceğini şekillendiren oyunlardır. Çocuk her şeyi,

hatta hiç kimsenin öğretmeyeceği bilgileri, becerileri, tecrübeleri ve davranışları oyun yoluyla öğrenir (Çolak, 2009: 16).

Froebel'e göre, çocuk oyunları hayatın bir çekirdeğidir. Bütün insanlar orada gelişir, büyür ve olgunlaşır. İnsanların en güzel ve en olumlu yetenekleri orada yükselir (Bayrak, 1998: 14). Oyun, çocuğu hayata en iyi şekilde hazırlayan informal bir eğitim alanıdır. Huizinga Homo Ludens isimli eserinde oyunun insanın temel özelliği olduğu ve hayatın hemen hemen her alanında görüldüğünü ortaya koyar. Bu anlayışa kesinlikle karşı çıkmaktadır. Ona göre oyun insanın temel özelliğidir ve son derece ciddi olabilir. Bu tezini on iki bölümde savunur.

- 1- Oyunun kültür olgusu olarak doğası ve anlamı,
- 2- Oyunun dilde ifade edilişi
- 3- Oyun ve müsabaka
- 4- Oyun ve hukuk
- 5- Oyun ve savaş
- 6- Oyun ve bilgelik
- 7- Oyun ve şiir
- 8- Hayal gücünün işlevi
- 9- Felsefenin oyunsal biçimleri
- 10- Sanatın oyunsal biçimleri
- 11- Oyun açısından uygarlıklar ve dönemler,
- 12- Çağdaş kültürde oyunsal unsur.

Yukarıdaki tanımlardan görüldüğü üzere oyun ve oyuncağın geçmişi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca çocuklar, genellikle oyunlarını kendileri oluşturmuşlar ya da büyüklerin oynadıkları oyunları değiştirerek oynamışlardır. Ayrıca oyun Pertev Naili Boratav'ın da belirttiği gibi sadece çocuklar arasında değil az da olsa büyükler arasında oynanmaktadır. Sibiry Türk destanlarında da oyunları sadece çocuklar değil yetişkinler de

oynamaktadır. Fakat yetişkinlerin oynadığı oyunlar çocuklarınkinden daha karmaşık ve anlaşılması zordur. Destanlarda rastladığımız yetişkin oyunları şöyle sıralanabilir;

*Satranç

*Közör

*Şatra

Bu oyunların nasıl oynandığına dair destanlarda bir bilgi verilmemekle birlikte muhtelif toplantılarda eğlence maksatlı oynandığı söylenmektedir. Fakat ‘Közör’ adı verilen oyunun isminin geçtiği iki yerde de altı ve dokuz kişi ile oynandığı görülmektedir. Şarta ve satranç oyunları ise iki kişi ile oynanmaktadır. Destanlarda oyunların eğlence amaçlı toplantılarda oynandığı görülmektedir.

Güney Sibirya Türk destanlarında oynandığı tespit edilen çocuk oyunları ise şunlardır;

*Aşık

*Kukla

Oyunların çocukların kendi aralarında eğlenmek yahut büyüklerinin katıldığı eğlencelerde kendilerine bir uğraş bulmak için oynadıkları görülmektedir. Aşık oyununun oynandığı destan metninde oyununda temel mantığına uygun olarak çocukların kendi içerisinde bir rekabet halinde olduğu görülür. Hatta oyunu kazanan çocuğun oyun arkadaşları tarafından gücü sorgulanarak üttüğü aşıkları bıraktığı olmuştur. Kukla oyununda ise kuklaları konuşturan çocukların aslında iç seslerini konuştuğu görülmektedir. Çünkü metinde çocuk kuklasını konuştururken evlenmeyi istediği kişiyi oyunda dile getirir.

Er Samır adlı Altay destanında, kahraman eşini kaçıran Kara Bökö ile savaşmaya giderken karşısına çıkan altı kara saray da yaşayan altı kötü düşünceli kardeşi, Er Samır’ın onların yurduna geldiğine dair uyarmak isteyen Altın Topçı genç kız, ağabeylerini uyarmaya gittiğinde, ağabeyleri közör adı verilen bir oyun oynayıp eğlenmektedirler. Kardeşlerinin sözlerini önemsemezler:

“Er Samır’ı görünce

Genç kız Altın Topçı

Kapıyı açarak, çıktı.

Dokuz örgüsü sallanarak,

Ay düğmesi parlayarak,
 Aya, güneşe ışıdayarak,
 Ağabeylerinin evine doğru
 Yavaşça yürüyüp gitti.
 Birbirine benzeyen altı ağabeyi
 Bir evde toplanıp
 Közör oynayıp,
 Rahat, keyifli oturuyorlardı.
 Altın Topçısı genç kız
 Ağabeylerine dedi ki:
 ‘Altmış kağanın ağabeyi

Ünlü, şanlı Er Samır
 Evinize geliyor.
 Geçip gitse, hal hatır sorunuz,
 Gelip inse, aş koyunuz.
 Büyük misafiri
 Kızdırmayacak söz söyleyiniz’ diye
 Altın Topçısı bunları söylese de,
 Ağabeyleri önemsemedi,
 Kahkahalarla gülüştüler”. (Dilek, 2002: 48-49).

Er Samır destanında, Er Samır’ın karşısında dokuz kara saray çıkar. Dokuz kötü kalpli kardeşin kız kardeşi Altın Saçar Er Samır’ın onları yurduna geldiğini haber vermeye ağabeylerini uyarmak için saraya girer. Ağabeyleri közör adı verilen bir oyun oynamakta ve eğlenmektedir. Yine kardeşlerini dinlemeyip, Altın Saçar’ı kovarlar.

“Altın Saçar genç kız
 Gümüş saraydan çıkarak yürüdü,
 Ağabeylerinin sarayına baktı.
 Kurban olduğum Altın Saçar
 Ağabeylerinin evine geldiğinde,
 Dokuz kardeş bir evde
 Közör oynuyorlarmış.
 Dokuz örgüsü dolanıp,
 İki yanağı kızarıp,
 Ay gibi parlak yüzlü

Altın Saçar şöyle dedi:
 ‘Yabancı kağan diye şaşırmayın,
 Beriye gelse, atını otlatın,
 Eve inse, saygı gösterin.
 Altmış kağanın ağabeyi,
 Yetmiş kağanın başçısı
 Er Samır adlı bahadır kişi
 Kapınıza iner’ diye
 Ağabeylerine yalvardı”. (Dilek, 2002: 55-56)

Altay destanlarından Kozın Erkeş adlı destanda, Kozın Erkeş Bayım Sur ile evlenmek için yapılan yarışmayı kazanır ve Bayım Sur’u alarak kaçır. Kaçan çiftin yerinin bulunması emredilir. Karatı Kağan’ın hizmetçileri, çifti bulduklarını onların neşe içinde şarta adlı oyunu oynayarak eğlendiklerini söylerler:

“Demir dağ kırına çıkıp,
 Demir otağa bakıp incelediler.
 Gözün görebildiği yerde
 Demir otağın en sonunda
 Yetmiş dallı demir kavakta
 Kızıl Küreş atını dinlendiren,

Altmış avın etini
 Tek dişle dişleyen
 Yeşil ipek ladin yaprağıyla
 Çok güzel saçak yapmış
 Kozın Erkeş bahadır ile
 Çok güzel kız Bayım Sur

Şatra oynayarak, eğlenip oturuyorlardı.
Bunu gören bahadrlar,
Hızla tekrar geri döndüler.
‘Kötü Kozın Erkeş’in nerede olduğunu
bulduk.

Demir dağın öte yanında
Demir kavağın dibinde
Bayım Sur kızla ikisi
Şatra oynayıp oturuyorlar’ ”. (Dilek, 2002:
277)

Bunu işiten Karatı Kağan Kozın Erkeş’i zehirlemek için bir eğlence düzenlemeyi
planlar.

“Altı ikilici oğul seçtirdi,
Altı kojuncu gelin seçtirdi,
Altı matara içki hazırlatarak,
Altı tekenin etini pişirip,
Meyve, yemiş, yiyecek vererek
Çarçabuk gönderdi.
‘Birçok oyun oynayarak,
Birçok kojon söyleyerek,
Kaynatan çağırıyor diye söyleyin.
Gelmezsen öfkelenir diye söyleyin’
Karatı Kağan kojuncularla, ikicilere
Öylece kesin talimat verdi.
Onları çarçabuk gönderdi.

Evde oturan dünürleriyle,
Emir bekleyen bahadrlarıyla,
Şöyle kurnazlık düşündüler:
‘Kozın Erkeş bahadır gelirse,
Önce içki içirelim.
O sarhoş olduktan sonra,
Otuz yıl boyunca acıtılan
Sarı zehri içirip
Onunla yakıp öldürelim.’
Böylece anlaşarak,
Hazırlanıp, beklediler”. (Dilek, 2002: 277-
278)

Közüye adlı Altay Türklerine ait destanda, Ak Kağan öldükten sonra oğlu
Közüye’nin düzgün bir şekilde yetişemeyeceğini düşünüp kızı Bayan’ı alıp kaçan Karatı
Kağan, beşik kertmesi olan çocukları evlendirmek istemez. Bu durumu Közüye
yaşıtlarıyla aşık oynarken öğrenir.

“Genç olsa da, büyük görünüşlü,
Ekmeğini, suyunu çıkarıyordu.
Dönüp geldiğinde, çocuklarla
Aşık oyunu oynuyordu.
Közüye bir defasında
Çocuklarla aşık oynayıp,
Aşıklarını üttü.
Onları sinirlendirdi.
O çocuklardan birisi
Ona karşı şöyle söyledi:

‘Bahadır güçlü oğul olsan,
Eşin Bayan’ı almayıp da,
Çocukların aşığını alıp,
Bizimle uğraşmazdın?’
Ondan sonra çocuklar onunla
Gülüp, alay ettiler,
Kötü sözler söylediler.
Közüye bunu şaşkınlıkla dinleyip,
Üttüğü âşıkları geri verdi”. (Dilek, 2002:
317)

Han Mirgen adlı Hakas destanında, Tolay Mooray'ın Han Mirgen'i diriltecek malzemeyi almak için Tolay Arıĝ'ı üvey anne ve babasına gönderdiği zaman, Tolay Arıĝ Çalay Puruhan'a Tolay Mooray'ın küçüklükten beri Han Mirgen ile evlenmeyi hayal ettiğini, kukla oynarken Han Mirgen ile evleneceğini söylediğini anlatır:

“E-e (o daha) küçükken, sezmekteydim,	Nerede acaba akıp şarıldamaktadır?
Kukla oyuncak yapıp eline verdiğimde ,	Ulu tanrının yazgımızı birleştirdiği,
(onu) oynatarak	Yaratıcı tanrının belirlediği
Şarkı söylerdi: ‘Dağ silsilelerinden daha	Han Mirgen nerede acaba
yüksek	Yaşamaktadır?’, diye
Hanım dağ silsilesi nerededir acaba,	Kukla oyuncağına şarkı söyletir dururdu”.
Yalnız başına durmakta mıdır?	(Davletov, 2008: 110)
Denizlerden daha engin Hanım deniz	
suyu	

2.2.KUTSAL TÖREN VE KUTLAMALAR

2.2.1.Kurban ve Saçı:

İnsanların, yüce varlık ya da varlıkları etkilemek, teskin etmek, onlara şükran duygularını ifade etmek, onlardan bir şeyler dilemek ya da günahlarını affettirmek, onların rızasını kazanmak, kötülüklerden korunmak gibi nedenlerle icra ettikleri çeşitli ibadet ve uygulamaların en önemlilerinden birini kurban törenleri işgal etmiştir (Gürbüz, 1998: 226). Şamanist Türkler, kötü ruhların etkisi ile insanların huzurlarının bozulduğuna veya bozulabileceğine inanmaktadırlar. Huzurun yeniden sağlanabilmesi için ise; tanrılara ve ruhlara kurban sunmaları gerekmektedir. Kurbanlar, tanrı ve ruhlarla bağlantının sağlanabileceği üç dünyanın çeşitli kutsal mekânlarına bırakılırdı (Bezertinov, 200: 188). Kurban merasimleri için seçilen yerler, özellikle dağ, su kenarı, mağaralar, büyük taşlar, ağaç altları yer-su kültürünün içerisine dâhildir. Mekân olarak Gök Tanrı kurbanının yegâne alanı olan dağlar, bu niteliklerden başka kendileri de kurban alırdı. Dağın doğu yamacı kurban yeri olarak seçilirdi. Onlara kazandırılan tanrı, ulu vb., sıfatlar, bu kutsallıktan kaynaklanmıştır. Su kaynakları, ırmak kenarları da bu mekân kutsiyetinden dolayı, diğer bir deyişle dağlardan geldikleri için, kurban alıcısıydılar. Mağaralar, taşlar hatta kayalar içinde kurbanlık ruhundan bir parça ayrılırdı. Türkler bir taş dibinde kurban sunduktan

sonra bölgeye çiçekli sazlar, ağaçlar dikerler ve kutsal orman meydana getirilerdi (Güngör, 1998: 60-61).

Şamanistlerde kurban, kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Şamanist kanlı diye nitelendirdiğimiz kurban türünün içerisinde at, geyik, sığır, koç-koyun vb. hayvanlar girmektedir. Bunların dışında çeşitli yabani hayvanlarda bu gruba dâhil edilebilir. Rouxs'un da belirttiği üzere Türkler, gök ve göğün kutsallığında kendini gösteren diğer ruhlar için kurban verirken kurbanlık hayvanın bir damla kanının yere akmamasına büyük özen gösterirlerdi(Roux, 1999; 121-122). Bu şekilde kanı dökmeden hayvan öldürme hemen hemen İskitlerden itibaren bütün Türk halklarında yaygın bir gelenektir. Fakat yer ile ilgili diğer kutsal varlıklar söz konusu olduğu durumlarda kan özellikle toprağa akıtılmaktadır Esin, 1978: 1001). Kurban sunumlarından bağımsız olarak yapılan diğer kurban törenlerine kansız kurbanlar denilir. Bunların içerisinde Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan saç ve ıdukbaşlıcalarıdır (Roux, 1998: 187).

Maddi ve manevi yakınlık anlamına gelen Arapça 'kurban' sözü dini terminolojide, kendisi ile tanrıya yaklaşılacak şeyi tarif eder. Aynı zamanda batı dillerinde kurban karşılığı kullanılan sözlerde 'bir nesnenin tanrıya sunulması' gibi ortak anlamlar bulunur. Türklerde kanlı kurbanlara tayılga ya da hayılga, saçya ise saçılga ya da çaçılga denilir (İnan, 2000: 100).

Saçı: kut töreni, bir kansız kurban; birçok kavimlerde de çeşitli örnekleri mevcuttur. 'Saçı' terimi bütün Türk boylarında müşterek olduğu gibi Moğollarda da saç şeklinde telaffuz edilir. Saçı saçmaya 'saçılga veya çaçılga' denir (İnan, 1986: 100). Moğollarda 'Saçı' şeklinde söylenen Türkçe kökenli bu kelime, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde 'serpmek', Başkurt Türkçesinde 'sasiv', Kazak Türkçesinde 'şaşuv', Kırgız ve Tatar Türkçesinde 'Çaçu', Özbek Türkçesinde 'saçmak', Uygur Türkçesinde 'çamçak' (Ercilasun vd. 1991: 730-731) şeklinde kullanılan bir terimdir. Saçı, ateşe et atma, yağ veya içki dökme gibi uygulamalar Türk topluluklarında eskiden beri yaşayan uygulamalardır. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen kurban eylemi; ocağa (ateşe) yağ atma, saç, dua vb. olarak sınırlandırılmıştır. Yalnızca kanlı kurban sunusu, kolektif bir biçimde yapılırdı. Toplumdaki her üye katılmakla yükümlüydü ve bunun dışında kalmak ve bırakılmak, kişinin artık grubun bir parçası olmadığını gösterirdi (Yuan Ch'Aopi-Shi, 1995: 13-44).

Eskiden yabancı aile veya soya mensup bir kızın, kocasının soyu ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi(İnan 1995: 167) ve Tanrı ile ata ruhlarını kazanmak ve onları memnun etmek için (Yaşa 2003: 41) kurbanlar kesilip saçları saçılırdı.

Müslüman Türklerde saç geleneğiyle ilgi ilk uygulamalar, Karahanlı ve Oğuz Türklerinde görülmektedir. Selçuklularda ki saç geleneğine benzeyen bir uygulamam Karahanlı Türklerinde de görülmektedir. Karahanlılar ‘gelin indirme’ törenlerinde bugünde birçok yerde yapıldığı gibi gelinin attan inip eve gidişi esnasında başına para ve değişik hububat saçarlardı (Yaşa 2003: 41).

Önceleri genellikle düğün törenlerinde icra edilen saç geleneği sonraki zamanlarda tüm sevinç gösterilerinde uygulanmış. Bunlara Sultan II. Kılıçarslan’ın ölümü üzerine veliaht olan küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahta çıkışı esnasında başının üzerine para saçılması (İbni Bibi, 1996: 39), Harzemşahlar Devleti sultanı AlaaddinTekiş başkent Hamedan’da Abbasi halifesinin elçilerini kabul ederken ayaklarının altına atlas serip başlarından altın saçması (Kafesoğlu, 1956: 136) vb. saç geleneğine örnek verilebilir. Osmanlılarda da Padişah tahta çıkınca valide sultan büyük bir törenle saraya getirilir., devlet büyükleri yerlerini alır ve yol boyunca yeniçeriler dizilirlerdi. Valide sultanın arabası yeniçerileri ağasının yanına gelince durur, hilat giydirilir, bu arada fakirlere para verilir ve valide sultan da halka altın saçardı (Taneri, 1997: 193). Ayrıca saç geleneğinin zaman içinde farklılaşarak geline getirilen hediye olarak anlamında kullanıldığı da olmuştur. Kırgızlar milli içkileri kımız (kısarak sütü) toprak, at, ev dört bir yana serpmek suretiyle kansız kurban sunusunda bulunurlardı. Altaylarda ve Eski Türklerde pınarlara ve sulara saç yapılırdı (Roux, 1994: 98).

Saçıdan başka özellikle Iduk, Türkler arasında tatbik edilen kurbanlardan biridir. Iduk; ruhlara bağışlanarak başıboş salıverilen hayvanlardır. Bu hayvana yük vurulmaz, bu hayvanın sütü sağılmaz, yünü kırılmaz. Sahibinin yaptığı bir adak için saklanır. Kurbanlık (ıduk) hayvan, hiçbir zaman dövülmez. Kuyruk ve yeleleri kesilmez (Şeşen, 1995: 132). Iduk kelimesi: “...Yakutça ıtik, Sagayca, ızık, Altaycada ıyık, Çuvaşçada irih şeklinde söylenir (İnan, 1986: 98).

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da saç geleneğinin devam ettiği, çeşitli vesileler ile bu törenlerin icra edildiği görülmektedir. Tespit edilen saç törenlerinin düzenlenme nedenleri aşağıdaki gibidir:

*Kahraman düşmanın kendisini ölüme sürüklemek için önüne koyduğu engelleri bertaraf etmek için,

*Ad verme törenlerinde,

*Mücadeleye tutuşan alplardan birinin güç kazanması ve düşmanın gücünün tükenmesi için,

*Kaybolan oğlun ve onun peşinden giderek geri dönmeyen bahadırların kurtulması için,

*Uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkacak olan kahramana şans ve talih getirmesi için,

*Kahramanın zaferle yurduna dönüşü şerefine,

*Bahadırın halkı tutsaklıktan kurtarması üzerine,

*Kavgaya tutuşan yiğitlerden sırtı yere gelmek üzere olan bahadırın güçlenmesi için gölge veren gök kayaya dua edip saçı bayramı tertip eder.

*Toy esnasında saçı bayramı tertip edilmektedir.

*Arınmak ve güçlenmek için yurdundan ayrılan kahramanın eski arı gücüne ulaşması şerefine saçı törenleri düzenlenmektedir. Düzenlenen saçı bayramı şöyle tasvir edilir;

*Ak süt bağlanarak ak süt saçılır.

*Ad verme töreni esnasında ad verecek kişi ak ineğin sütü ile önce ağzını çalkalar. Başköşedeki keçeye oturur. Sağ elindeki kâsede bulunan içkiyi ilk olarak ateşe ikinci olarak kapıya son olarak da duman deliğın e serper. Kahramanın değerli adını verip dua eder.

Saçı bayramlarını düzenleyen kadınlardır. Onların fiziksel özellikleri ve tören boyunca karşılaşılan uygulamalar şöyledir. Kadın ön ve arka gerdanlığını takar, kunduz postuyla kenarları süslemiş vaşak kürkünden üstlüğünü omuzlarına atar ve boynuzlu kulaklı kara tilki derisinden kalpağını başına geçirir. Sağ elinde at yelesinden kılla süslü, desenli kepçesini, sol elinde ise kayın ağacından yapılmış büyük kırmızı kupasını tutar. Boz veya kısr kısrığın kırmızısını saçar. Oturması için bir post serilir. En güzel yemekler ve

bolca et yedirilir. Şarkıların en güzeli söylenip duanın en hayırlısı edilir. Kahramanın saadet ve bahtının açık olması için dileklerde bulunulur.

Kahraman eğer yurdundan ayrılıyorsa onun gittiği tarafa doğru saçı saçılır. Kımız ziyafetinin yapıldığı yerin ortasına kayın ağacından direkler dikilir. Kıymetli ve uğurlu şarkılar söylenir. Güneşin dönüş yönünde üç defa dönüp yarım fıçı kadar kutsal su ardından serpilir.

Er Samır adlı Altay destanında, kahraman Kara Bökö'yü yendikten sonra, yurduna döner. Fakat Katan Mergen kardeşini göremez. Bunun üzerine yol üzerinde önce yaşlı bir kadından Erlik Biy'in yanına gittiğini öğrenir. Yer altı dünyasına giden delikten geçerek yer altına iner. Katan Mergen'in izini sürer. Kardeşinin Erlik Biy'in önüne koyduğu engelleri süt saçarak geçtiğini görür. Kendisi de aynı işleri yaparak engelleri aşar:

“Ondan sonra Er Samır
Katan Mergen'in izini izleyip,
Erlik Biy'in yerine
Yetip geldiğini anladı.
Erlik Biy'in ilk olarak
Yapıp koyduğu engeline
Yetmiş yedi parçalı
Yer gibi kara kütüklere
Yetip gelen o imiş.
Yedi kara kütüğün
Kötülüğü tuttuğunda,
Büyük fırtına koparıp,
Erlik Biy'in yerine
O bırakmıyormuş.
Yedi kütüğe vardığında,
Er Samır gördü ki,
Katan Mergen kütüklere
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş.
Yedi kütük yol verip,
Onu bırakmış.
Onu gören Er Samır
Ak Sarı attan inip,
Ak Sarı attan inip,

Yedi kara kütüğe
Ak bez bağlayarak,
Ak süttten saçtı,
Dua ederek geçiverdi.
Katan Mergen kardeşinin
Sertleşip kalan izini izleyip,
Oradan ileriye gitti.
Böylece gidip dururken,
Kara kuyu suyu akıyor,
Kumu, taşı parlıyordu.
Kara kuyu suyu ise.
Erlik Biy'in ikinci
Engeli oluyor imiş.
Kötülüğü tutsa kıyısından aşır,
Kaygan çamurlu bataklık olurmuş.
İyiliği tutsa geçiriyormuş.
Katan Mergen geçmeden önce
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş,
Kara kuyu suyundan içmiş.
Onu gören Er Samır
Ak Sarı atından inip,
Ak bez bağladı,

Ak süt saçarak dua etti.
Kara kuyu suyuna dua edip,

Rahat, huzurlu geçiverdi.”(Dilek, 2002: 95-96)

Er Samır destanında, yine Katan Mergen kardeşinin Erlik Biy’in koyduğu engelleri ak bez bağlayıp saçı yaparak geçtiğini görerek, kendisi de aynı işlemi yapar ve engeli bertaraf eder:

“Oradan ileri gitti.
Böylece dörtlüğe gidince,
Kıyısı olmayan su akıyor,
Kıldan yapılan köprü duruyordu.
Kıldan yapılan geçidin
Kötülüğü tuttuğunda,
Tek tane kadar kıl olup
O yatıp kalırmış.
İyiliği tuttuğunda
Geniş iyi köprü olup
Kıyıya dek uzanmış.

Katan Mergen geçmek için,
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş.
Onu gören Er Samır
Ak Sarı atından inip,
Ak bez bağladı,
Ak süt saçıp, dua ediverdi.
Kıl geçit çok zaman geçmeden
Geniş geçit oluverdi,
O karşı kıyıya uzanıverdi” (Dilek, 2002: 97-99)

Ak-Biy adlı Altay destanında, İhtiyar Ak Biy, bir oğlu olmadığı için çok üzülmemektedir. Bir gün Uç-Kurbustan’a gidip bir çocuk istemeye karar verir. Hazırlıklarını yaparak yola çıkar:

Emsalsiz kırsığı tutarak,
Ak sütünden sağıp alarak,
Ak kayını ağacını yere sapladı.
Ayın dolunay gününde
Ak süt saçıp,
Ak bezi bağlayıp,
Gökyüzü ülkesine çıktı.
Uç-Kurbustan’ın yerine yetip,
Uç- Kurustan’ın ak sarayını
Üç defa dua edip dolaştı.
Üç defa dua ettikten sonra
Uç-Kurbustan’ın ay gibi kapısı açıldı.

Kunduz kürkü borkünü çıkarıp,
Koltuğunun altına kısıtırıp,
Yalvarıp, dua edip, konuştu:
‘Geniş yerde hayvanım kalacakmış, dedi,
Sahipsiz halkım kalacakmış, dedi,
Yurt içinde evlendireceğim yavrum yok,
Yurdumu bekleyecek oğlum yok, dedi.
Çoluk çocuktan mahrum olunca,
Çaresiz siz bir evlat bağışlarsınız diye,
İstemeye gelmişim’ dedi. ”. (Dilek, 2007b: 371)

Uç-Kurbustan Ak-Biy’e büyüyüp er olana kadar yere değmeden büyütmesinin yaşamasının şartı olduğu oğlan çocuğu bağışlar. İhtiyar Ak-Biy ve eşi ne kadar sakınsa da çocuk yere bastığı için ölür. Ak-Biy ikinci kez yine bir saçı tertip ederek Uç-Kurbustan’a gider. Uç-Kurbustan’dan tekrar bir oğul ister. Uç-Kurbustan bu kez sudan uzak tutulması

şartı ile ona bir çocuk bağışlar fakat çocuk bir gün içki için asılmış kazanın içine düşerek ölür. Yine Ak-Biy Uç-Kurbustan'ın yanına saçı yaparak ve dua ederek gider ve bir kez daha oğul ister. Uç Kurbustan'ın yanına her gidişinde Ak-Biy saçı tertip etmektedir. Ayın dolunay olduğu günde ak bez bağlayıp, ak süt saçarak dua ve dileğini Uç-Kurbustan'dan istemektedir.

Yine Ak-Biy destanında düşmanın kendi üzerine geldiği haberini alan kahraman Uç Kurbustan'ın yanına kendilerinin bağışladığı ruhunu düşmanına vermemesi için dua etmeye gitmektedir:

“Yer altı ülkesinden
Yüce Erlik-abı hazırlanmış, dedi.
Üç-Kurbustan'dan
Senin canını istemek için gidiyormuş.
Sen erken gidersen, senin zaferin olur, dedi,
O erken gitse, onun zaferi olur’ dedi.
Onu işiten bahadır Altın-Koo
Benzersiz ak atı tutarak,
Sütünü sağıp aldı.
Ak bezi bağladı,
Ayın dolunay gününde
Gökyüzü ülkesine
Uç-Kurbustan’a gitti.
Uç-Kurbustan’a varıp,
Ak arayı üç defa dönüp, dua etti,

Uç-Kurbustan'ın kutsal kapısı açıldı.
Bahadır Altın-Koo
Kara kunduz kürkünden borkünü
Koltuğunun altına kısıtırıp,
Ak saraya girip,
Uç-Kurbustan'ın önünde
Eğilip, dua edip, şöyle konuştu:
‘Yer altı ülkesinde yaşayan,
Abı (Erlik) size geliyor, dedi.
Benim ruhumu istemeye geliyor
Benim vücudumu yarattınız,
Kaderimi siz belirlediniz
Tek ruhumu
Erlik-biy’e vermeyin’ diye
Israr edip, yalvardı”. (Dilek, 2007b: 401-402)

Hakas destanlarından Altın Tayçı destanında, bir gün Ay Mirgen Kök Han'ın ülkesine gider. Onun Kök Han'ın kızı Kögin Arığ'ı alması uygun görülmüştür. Yapılan yarış yengesi Han Sabah'ın da yardımı ile kazanan Ay Mirgen, Kögin Arığ'ı da alıp yurda dönerler. Düğüne Altın Arığ, eşi Çarlıh Köök ve oğulları Altın Arçol da katılmıştır. Dönecekleri esnada Altın Arığ, halasından Han Sabah çocuğuna ad vermesini ister. Çocuğun adı Samur tüylü koyu al atlı Han Tolay Arığ olur. Ad verme töreni esnasında birde saçı yapılır:

“Üstün yarışmaya giden Ay Mirgen'in
Alplara yenildiğinin haberini alıp
Han Sabah yengesi yardıma gitti.
Alplarla dövüşüp yarış kazandı.

Kögin Arığ'ı alıp geldiler.
Orada Ay Mirgen'in düğününü yaptılar.
Ay Mirgen kardeşinin düğüne
Altın Arığ halası, Çarlıh Köök eniştesi

Ak kır atlı
 Altın Arçol oğullarıyla geldiler.
 Uzaktan gelen konukların dönme zamanı
 geldiğinde
 Hanımın iyisi Han Sabah
 Altın Arığ'a ricada bulunur:
 'Pek iyi halası,
 Tek çocuğumun saygın adını verip
 Güzel lakabını söyle!'
 Altın Arığ karşılık verdi:
 'Kalabalık halkı toplayıp
 Büyük kazanlar kaynatınız,
 Buharla kaplayın (her yeri).
 Dokuz ağızlı kara sandıktaki
 Benim kalın zırhımı çıkarın,
 Nazlım değerlim Han Sabah.'
 Han Sabah kara sandığı ardına kadar açıp
 Altın Arığ'ın kalın zırhını,
 Atacak vuracak aletlerini çıkarıverdi.
 Altın Arığ ağızını açıp konuşur,
 Dilini döndürüp söyler:
 'Nazlım Altın Taycı'nın çocuğu,
 Büyük savaş olursa canlı olup,
 Şıngırdayıp tıngırdayıp duran
 Altın Arığ halanın gümüş zırhını
 Sen giy bundan sonra.'
 Altın Taycı'nın çocuğu o zaman,
 Altınla bezenmiş zırhını sırtına giyerken
 Kafesli çadır evi aynı anda çevriliyor.
 Kalın zırhını üzerine giyerken
 Çemberli çadır ev birlikte dönüyor.
 Kuşaklı sadağını belinin arkasına
 Altı kez dolayıp kuşandı.
 Savaşta giydiği sorguçlu miğferini

Sıkıca giyip yakasına kadar indirdi,
 Altın Arığ, hala kişi
 Ak ineğin sütüyle ağızını çalkalayıp
 Baş köşedeki keçeye oturdu,
 Sağ elinde renkli kâseyle içki tutarak
 İlkini ateşe saçtı,
 İkincisini kapıya saçtı,
 Üçüncüsünü duman deliğine saçtı.
 'Ah Han deden, Ayazın Arığ ninen,
 Altın Taycı baban, Han Sabah anan,
 Ay Mirgen amcan, Altın Arığ halandır,
 Yüce ak dağların altında,
 Ah nehir ırmağının kıyısında memleketin.
 Samur tüylü koyu al atlı
 Han Tolay Arığ olacaksın,
 Bindiğin atın Ah Han'ın kulunu olamayacak.
 Sert kayadan çıkmış olan annem Han
 Sabah'ın
 Yaşlanmayan koyu al atı olacak.
 Baş parmaklıya fiske attırmaz ol,
 EĞinliye yenilmez ol daima.
 Atam Altın Han'ın diri ıslıklı okunu
 Bana vermedi diye öfkelenme.
 Sen yabancı sayılırsın,
 Onu tutacak kişi Ay Mirgen'den olacak.'
 Han Tolay Arığ, Altın Arığ halasının
 Ayağına altı kez kapanıp,
 Ağızını yedi kez öperek söyler:
 'Ata kürke sahip olup değerli adım
 verildiğinde,
 Babam Altın Taycı'nın
 İzinden gideceğim, yolunu izleyeceğim'''.
 (Killi Yılmaz, 2013: 177-179)

Altın Taycı destanında, Altın Arçol ile Han Tolay Arığ, Közer Han'ın yurduna ulaşır. Orada Altın Taycı ile Kögey Kös mücadele etmektedir. Ottığ Kös ile Hannığ Kös

dövüşü izlemektedir. Han Tolay, Ottıĝ Kös'ü, Altın Arçol ise Hannıĝ Kös'ü öldürür. Han Tolay, Közer Han'ın gök kayanın ağzında zafer kazanmak için dua edip, saçı yaptığını görür. Közer Han dua edince, gök kayanın kapısı açılır. Oradan çıkan kılıç boynuzlu boz boĝa Han Tolay Arıĝ'a saldırır:

“Alp kişi Ottıĝ Kös ölüp kaldı.
Alpların kötüsü Hannıĝ Kös
Altın Arçol'un elinde geçip gitti.
Han Tolay Arıĝ köyün içini gözledi.
İhtiyar Közer Han, arkasında duruyordu
Yerin yükseĝi gök kayaya doğru koşarak
Gök kayanın kapısına ulaşıp
Saçı yapmaktadır:
'Ulu yurdum ulumak üzere,
Küçük yurdum kişnemek üzere.
Gölge veren gök kaya efendim,
Oradan çıkıp geldi kılıç boynuzlu boĝa”. (Killi Yılmaz, 2013: 181-183)

Kapın bacan açılısın', diye
Dua edip yalvarmaktadır.
'Kılıç boynuzlu kır boĝayı
Sıkıntıya düştüğümde çağırırım,
Dara düştüğümde çekerim.
Ulu kayanın iyesisin, ulu yurdumun
kapısısın',
Öyle der demez gök kayanın
Kapısız yerinden kapı açılıp
Bacasız yerinden baca deliĝi parlayarak
ortaya çıkıverdi.

Yakut destanlarından biri olan Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Nurgun Bootur tek başına dolaşırken yurduna doğru bir fırtınanın yaklaştığını görür. Fırtına sonrası yurduna gittiğinde kardeşi Aytalı Kuo'nın kaçırdığını fark eder. Ürüň Ayı Toyon, kardeşini İyista Hara'nın kaçırdığını söyler. Onun peşinden giden Nurgun Bootur, İyista Hara ve ona Nurgun Bootur ile girdiĝi savaşta yardım eden ablası İtık Hahaydan'ı yenip kardeşini kurtarır. İki kardeş yurduna dönerken yolda bir yaşlı kadının yurduna rastlar. Sabıya Baay Hotun denilen kadın saçı yapmaktadır. Nurgun Bootur ve kardeşini en iyi şekilde aĝırlar. Yaşlı kadın kızını alıp kaçıran Timir Cehintey'den dert yanar:

“Nurgun Bootur, uçup giderken dikkatlice
bakınca
köşesi kenarı bilinmez
ucu bucaĝı görünmez
her zaman sakın vadili,
geniřliĝi bilinmez
sınırı görünmez
geniş ve coşkun kırlı,
'ak kar yığını' gibi
ürkek ak atların olduĝu bir yer görmüş.

'kara buz parçası' gibi
yabani hayvanların olduĝu bir yer görmüş.
Bunları geçtikten sonra,
ovanın kuzey tarafında
dokuz ulu çadırın
tüten dumanı görünmüş.
Sekiz küçük çadır
güneşin doğarken saçtığı ışık gibi
görmüş...
Oradan uzaĝa bakınca

Yuvarlak başlıların bir araya geldiği (birçok kişinin toplandığı), didik perçemlilerin (kısraqların) sürü halinde toplandığı, akşam karanlığının sayılamayacak kadar çok sivrisineği gibi pek çok kişinin bir araya geldiği

bir yer görmüş...

Burayı da geçip bakınca

sekiz halkalı kenarlı,

yüce dağlı ve tepeli ana yurtların

tam ortasında

sekiz uçlu,

Ara Kuduk Mas bitmiş imiş.

Kabuğu kolay soyulan

devasa karaçam olup

sağlamca kurulmuş ağaç,

gittikçe büyümüş...

Öteki tarafa doğru

geçip bakınca

vahşi samurun ensesini

eğip tutmuş gibi

parlayan otlı imiş...

En iyi otun bittiği ovanın yüksekçe bir

yerinin üzerine,

alaas-sıhının ortasına

kayın ağacından direkleri dikip

derin ve yuvarlak küçük göl gibi

parlak kırmızı kaplarını toplanma yerine kurup

derin girdap gibi

mükellef kırmızı ziyafeti hazırlayıp

bekleyen halkı seyretmeye başlamış.

Atının başını çekip

dikkatlice etrafına bakınca

o zaman

kar kırsığı gibi göğsünü ileri doğru atmış

kır kırsığı gibi saçları seyrelipe iki yana

düşmüş

etraftakilerin saygı gösterdiği yaşlı bir kadın görmüş.

O, ön ve arka gerdanlığını takmış.

kunduz postuyla kenarları süslemiş vaşak kürkünden üstlüğünü

omuzlarına atmış.

boynuzlu kulaklıkları

kara tilki derisinden kalpağını

başına geçirmiş.

Sağ eliyle

at yelesinden kılla süslü, desenli kepeyi tutmuş.

Sol eliyle

oyma nakışlı

kayın ağacından yapılmış süslü büyük kırmızı kupasını ağzından tutmuş.

Daha sonra yaşlı kadın

dokuz katlı göğşe yönelerek tazarru ve niyazla

yeşil başlı ördeğin yumurtası gibi

altın sarısı yağı, sesli bir şekilde serpmiş.

Boz kırsığın kırmızıyla

açık kül renkli kırsığın bereketiyle

kısır kırsığın kırmızıyla

saçı bayramı yapıp etrafa kırmızı saçarak

Sahaca toyuk söyleyip şöyle dua ediyormuş:

‘Ce... Bo...

Talih versin!

Bereket versin!

Saadet versin!’ ”. (Ersöz, 2010: 227-229)

Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Sağa Saarin Toyon’un kızını Timir Cehintey’den kurtararak Sağa Saarin Toyon’un yurduna dönen Nurgun sevinç içinde

karşılır. Nurgun'un dönüşü şerefine ziyafet verilir, saç bayramı düzenlenir. Bilge kadın Nurgun'a bazı öğütlerde bulunur, ona abaahıların kötü etkisine girdiği bu yüzden arınması gerektiğini söyler:

“İşte o zaman;
eskisinden daha güzel bir saç bayramı
hazırladıklarını örmüş.
Yaşlı kadın örf ve adetlere göre
pek güzel şekilde giyinip kuşanmış.
Sağ kolundan Nurgun'un kız kardeşi (Aytalı
Kuo),
sol kolunda da kendi kızı (Kün Tuyaarım
Kuo) ona refakat ediyormuş.
Yaşlı kadın sağa sola yalpalaya yalpalaya
yürüyerek
adımlarını geniş geniş atarak
karşıdan gelmekte imiş.
Bir anda, gerisin geriye çekilen
Kün Tuyaarım Kuo, gözyaşını yanağının
ortasına kadar
Boncuk boncuk akıtarak
şöyle konuşmuş:
'Ce... Bo... alaata!
Kün Kübey Hotun anacığım,
benim ağzımdan çıkı
dikkatlice dinle.
Abaahıdan uzaklaştım diye
çok sevinmişim...
acımasız düşmanın
yüzü ne kadar kara,
nefesi ne kadar ağır,
sırtı ne kadar kambur,
ayakları ne kadar eğri büğrü,
gözü ne kadar ateş dolu,
dudakları ve yanakları ne kadar sert,
bu (Nurgun Bootur) ne kadar dehşet verici...
Eyvah anacığım, bu ne? Ne kadar korktum,

ne kadar çekindim,
ne kadar üzüldüm.' demiş.
Sonra annesinin gölgesine sığınmış (annesine
sarılmış).
O zaman bahadırın yüzü
Aniden kıpkırmızı olmuş.
O zaman yaşlı kadın,
İç çekip
Özlü sözler söylemeye
Başlamış:
'Ce...bu... sevgili yavrucuğum,
Culuruyar Nurgun Bootur oğulcuğum,
benim ağzımdan çıkı
dikkatlice dinle.
Benim kuvvetli nefesimin fidyesini verdin.
Güçlü nefesimin bedelini ödedin (ricamı
yerine getirdin)...'
İşte, 'kız çocuğunun
düşüncesi saçından daha kısadır.
Aklı elbisesinin kolundan daha kıt.' diye
atasözü, dillere destan olmuş.
Bundan dolayı ben senden rica ediyorum.
Diz çöküp yerlere kadar eğilerek
selamlıyorum.
Birbirine denk üç kara gölgeni
durup selamlıyorum.
Buradan en batıya doğru gidince
yüzüp yıkanılacak küçük bir göl var.
Oraya gidip
üç gece, üç gündüz yüzüp yıkan.
Sonra dokuz alaca dağın
üstüne çıkıp
geceli gündüzlü bir gün içine temiz hava çek.

Rüzgâr bir tarafından girip diğer tarafından
çıktığında
yel içine işlediğinde
işte o zaman kararmış vücudun ak olacak.
Kara murdarlığın tamamı, seni terk edecek.
Yeşil terinin ve pisliğinin hepsi yıkanacak.
O zaman kanın ve vücudun temizlenecek.
Ayağına işeyen (hakaret eden)
yalınayak kız çocuğunun

iğreneceği bir kişi mi olacaksın?
Yavrucuğum,
gazabını teskin et.
Sinirlerine hakim ol.
Öfkeni dağıt.
Ay yüzünle gülümse.
Güneş yüzünle parılda.' demiş.
yaşlı kadın.

Sonra ayı bahadırı, gerisin geriye çekilmiş. Çekilirken aklına şu gelmiş: 'gerçekten de ayı oymağından ve kün ulusundan ayrıldım ayrılalı bir kez bile yıkanmadım... Evet, söyleyeceğini söyledi' diye düşünmüş.

Atının başın batıya doğru çevirip arkasında iz bırakmadan koşturmuş. Yüksek bulutun altından alçak bulutun da üstünden geçip gitmiş. Kulağının sesi, yeşilbaşlı ördeğin kanadının sesi gibi çınlamış". (Ersöz, 2010: 251-253)

Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Sağa Saarın Toyon'un kızını Timir Cehintey'den kurtararak Sağa Saarın Toyon'un yurduna dönen Nurgun, Sağa Saarın Toyon'un yönlendirmesi ile ölüm suyuna gidip arınmak için yola çıkar. Nurgun, ölüm suyuna doğru yola çıkar. Korkunç abaahıları bile yenen Nurgun, burada ölüm ile yüz yüze gelir. Üç gün üç gece bu suda yüzüp, bütün kirlerinden arınarak, gururla yaşlı kadının ülkesine gider. Büyük bir saygı ile karşılanır ve bu kez eskisinden daha büyük bir saçı bayramı tertiplenir:

"O zaman yaşlı kadın alaasların ortasında eskisinde tam on kat daha büyük ve güzel bir saçı bayramını tertip etmiş. Sağ yanında Aytalı Kuo'yu sol yanında da Kün Tuyaarım Kuo'yu almış. Yaşlı kadın evinden sağa sola yalpalaya yalpalaya yürüyüp geniş ve sağlam adımlar atarak ovanın ortasındaki toplanan yerine doğru giderken şöyle bir toyuk söylemekte imiş:

"Ce... bu... ce... bu...

yavrularım, çocuklarım,

ben hayırlı bir rüya gördüm.

Güçlü bir emareden geleceğini bildiriyorum.

Benim gibi yaşlı bir kadının söylediklerini

dikkatlice dinleyip anlayın.

Eski zamanlarda,

geçmiş günlerde,

Üç Nüken Ölüm Suyu'nda yıkanıp yüzmeye

gitmiş,

dokuz kat semanın üzerinde doğar doğmaz

ayağa kalkmış

Kudretli Culuruyar Nurgun Bootur'u

Odun Biis'in tayin ettiği

Cılga Toyon'un yarattığı

hakikat imiş, gerçek imiş.

O, tam ve eskimez kısmetli,

önüne geçilmez alın yazılı,

bir kişi imiş.

Bundan dolayı çok sevindim.

Dokuz genç turna gibi yiğitlerim,
 atının dizginini tutun.
 Kapıyı açın.
 Oturması için altına post serin.
 En güzel yemekleri yedin.
 En güzel içecekleri içirin.
 Önüne bolca at eti getirin.
 Atın boynundan kalın içyağını karşısına
 koyun...
 Ahtar Ayı'mız,
 aşıkâr olan Cöhögöy'ümüz,
 bizim kuvvetli nefesimiz fidesini vermeye
 güçlü nefesimizin bedelini ödemeye
 Nurgun'u görevlendirmişler.
 Güneş tarafından
 gölgesini çiğneyip geçmeyin.
 Ay tarafından
 yolunu kesip gitmeyin.
 Delikanlılar, hanımlar,
 unutmayın!' demiş.
 (...)
 'Ce... bu... yaşlı kadın,
 benim gibi birisinin ağzından çıkanı
 dikkatlice dinle.
 Senin gösterdiğin
 yıkanıp yüzülecek küçük gölüne gidip
 yıkanıp yüzüp geldim.
 Kara idim ak oldum.
 Kötü idim iyi oldum.
 Küçük idim büyüdüm.
 Zayıf idim güçlendim.
 Beni ne kadar önemli bir yere gönderdiniz?
 Bağıracağı çekilip çıkarılmayan
 her yiğit kişinin yıkanıp gelebileceği bir yer
 imiş.
 Fakat orası nasıl bir yer diye

düşündün ki...
 Bir kız çocuğunun iğreneceği kişi olacak
 değilim.
 Şimdi hangi tarafımdan
 Kötü veya eksik bir yerimi bulabileceksin?'
 diye bekliyorum.
 Senin altın at direğine gelip
 kapını yaprak gibi büsbütün açıp
 kaşağı gibi eşiğini enine geçip
 kalbin etrafındaki yağ gibi ak konağına henüz
 girmedim.
 İtibarlı misafir,
 ağır konuk olacağım.
 Yaşlı kadın, bunu iyice anla.'
 Böyle söyledikten sonra
 dokuz çemberli,
 azametli kutsal at direğinin sağ tarafına...
 Nurgun'un atı,
 buz parçasını dikine bırakmış gibi
 'şap' diye inmiş.
 Bundan sonra dokuz genç turna gibi yiğit,
 atının dizgininden tutup
 eyerinin üzerindeki çulu alıp
 kapıyı açarak
 başköşedeki sedire
 ak atın
 tek parça (baş ve ayak derisi bir arada olan)
 postundan
 minder koymuşlar...
 Onun üstüne
 tepe gibi
 yavaş ve gururlu bir şekilde oturmuş...
 Karaçam dallarından geniş sedir esnemiş.
 O da sediri bacaklarıyla destekleyip sağlamca
 kurulmuş...". (Ersöz, 2010: 263-267)

Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Ölüm Suyu'nda yıkanıp dönen Nurgun Bootur, bilge kadının üzgün halini görür. Durumu anlatmasını ister. Yaşlı kadın oğlu Kün Cirimine Bahadır'ın kendisine eş olarak tayin edilen Üçükey Ükeydeen'i almak için uzaklara gittiğini, orada Uot Uhutaakı ile karşılaşp kavga ettiğini ve bir daha dönemediğini anlatır. Birçok kişinin oğlunun peşinden gittiğini fakat oraya giden kimsenin akıbetinin belli olmadığını anlatır. Nurgun Bootur, Uot Uhutaakı bahadırın peşine düşer. Nurgun Bootur yola çıkmadan onun muvaffakiyetle dönmesi için bir saç bayramı tertip edilir:

“Haydi! Delikanlılar, kızlar,
giden bu
Nurgun Bootur'un adına
muhteşem bir saç bayramı tertip edelim.
Dokuz katlı göğe yönelerek tazarru ve
niyazla
duanın en hayırlısını edelim.
Şarkıların en güzelini söyleyelim.
Saadeti ve bahtı yüceltelim.’
demiş.
O anda oğlanların ve kızların
hiçbir hazırlıkları yokmuş.
Ama çok çabuk hazırlanmışlar.
Daha sonra yaşlı kadın
en kuzeye doğru,
bahadırın geçip gittiği tarafa doğru,
bakarak
at yelesinden kılla süslü ve desenli bir
kepçeyle
arkasından kırmızı saçıp
hayır dua edip
Şöyle konuşmuş:
‘Ce... bu...,
En hayırlı duayı edip
sözün en güzelini söylüyorum.
Derin girdap gibi olan
bu mükellef kırmızı ziyafetini hazırlayıp

alaas-sıhının ortasına kadar
kayın ağacından direkleri diktikten sonra
hayır dua ile başlıyorum...
-Hayır duanın neticesi yağlı
Bedduanın neticesi kanlıdır- derler.
Ön ayağının engeli,
arka ayağının manisi yok olsun.
Okludan sakınma.
Yaylıdan korunma.
Kem gözlü dik dik bakmasın.
Ağzından hayırlı söz çıkmayan konuşmasın.
Derin yerin yalancılarıyla
hesaplaşmaya git.
Öteki dünyanın yalancılarını,
helak etmek için tayin edilmişsin.
Dipsiz yurdun sahtekârlarını,
yüzükoyun yatırmak için yaratılmışsın.
Ayı oymakları ve
Kün ulusları,
hayırlı dostların hepsi
gayretle ve şevkle mücadele ediyor olmalılar.
Yardım edip onları kurtar...
Gür orman gibi perde,
sık orman gibi kalkan ol.
Ahtar Ayı'n merhamet edecektir.
Apaçık Cöhögöy'ün koruyacaktır.
İyeheşit'in kutlayacaktır.

Ak boğa gibi
zaferin ve talihin artsın.
Alaca inek gibi
Başarı ve kısmet yanında olsun.
Oldukça kehanetli şarkı ve
Epeyce uğurlu türkü bilen
yaşlı bir kadını. ' dedikten sonra
güneşin dönüş yönünde
üç defa dönüp
yarım fıçı kadar

apak kutsal suyu ardından serpmiş.
Kutsal su ulaşır
Nurgun'un üstünü bürümüş.
O zaman bahadır:
'At talay çocuklar!
Bu derin yolu
kutsal sulu mu imiş?' diye düşünmüş.
Ama çok fazla önemsemeden
gürültüyle uçup gitmiş...". (Ersöz, 2010: 281-285)

Culuruyar Nurgun Bootur destanında, Ayı Umsuur Udağan'ın da yardımı ile Uot Uhutaakı'yı yenip, Kün Cirimine Bahadır ve orada esir diğer bahadırları kurtararak ayı oymağını abaahı oğullarına karşı koruyup zafer kazanan Kudretli Nurgun Bootur ve Üç Nükeñ Üöden dipsiz çukurundan kurtulan yiğitler, Sabıya Baay Hotun'un yurduna döner. Burada bir büyük saç bayramı tertiplenir:

"Onun geldiğini
çoktan haber almışlar. Sekiz küçük çadırdan
Kün Cirimine Bahadır,
Üçügey Üükeydeen'i
sol koluna takmış.
Sonra ileri doğru baktığında
Sabıya Baay Hotun
sağ koluna
Nurgun'un kız kardeşi Aytalı Kuo'yu takmış.
Sol koluna
kendi kızı Kün Tuyaarına Kuo'yu takmış.
Ona doğru hep birlikte yürüyerek
geliyorlarmış.
Böyle yürürlerken Sabıya Baay Hotun
sevinçle şöyle konuşuyormuş:
'Bak bu!
Hiç göremeyeceğimi gördüm.
Hiç duyamayacağımı duydum.
Bu orta dünyada
güneşin en tepedeki hali gibi

parlayarak gözüktün.
Ayı oymaklarını korudun.
Kün uluslarını savundun.
Diz çöküp yerlere eğilerek
boyun kırıp saygı göstererek
birbirine denk üç kara gölgene
selam durmaktayız.
Senin ulu ismin
yüce şanın için
dokuzuncu kat göğe kadar duyulacak
eşi benzeri olmayan mükellef bir saç
bayramı kurdurduk.
Bu durakta oturup
afiyetle ye.
Sütün kaymağını iç.
Yoldan geldiğin için yorulmuşundur.
Yolcu olduğun için acıkmışsındır.
Konaklayıp geç.
Yatıp dinlenip git.
Geceleyip uyu, güç toplayıp yola çık".
(Ersöz, 2010: 347-349)

2.2.2.Şaman Töreni:

Şamanlık kurumu, her şeyin ruhu olduğu gerçeğinden hareket ederek, bu ruhların değişik dünyalarda yaşadığını ve bu ruhların buluşma yerlerinin, bizlerin de yaşadığı mekân olan orta dünya olduğu fikri üzerine kurulmuştur (Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013:120). Bu inanç sistemine göre bizlerin de yaşadığı orta dünya, görünen ve görünmeyen âlemlerin tesiri altındadır. Bu inanç sisteminin yeryüzündeki seçilmiş temsilcileri olan şamanlar, kendilerine özgü uygulamalar ve pratiklerle ata ruhlarının, yaşamın, doğanın ve ölmüş insanların ruhlarıyla iletişime geçerek bizleri kozmik dünyanın bilinmeyen boyutlarıyla tanıştırmakta ayrıca yine bu yolla toplumların huzur ve refahını, sağlık ve mutluluğunu sağlamaya çalışmaktadırlar (Bayat, 2012: 11-12; Perrin, 2013: 9-14; Arıt, 2013: 23-24).

Gelecekte haber vermek; büyü ve efsun yapmak; gizli âlemleri dolaşarak değişik mekânlarda bulunan ruhları çağırmak; iyi ve kötü ruhların dengesini sağlamak; ruhlara kurban sunmak; ruhlarla temasa geçerek aracı olmak; ilaç ve merhem yaparak hastaları tedavi etmek; ölünün ruhunu öbür dünyaya göndermek; av esnasında şanssızlığı ortadan kaldırmak; dinsel ve törensel inanç sistemini yürütmek; yeri geldiğinde yağmur duası ve şifa duası yapmak; kısırlık ve zor doğumlarda yardımcı olmak ve adak kurbanlarını Tanrıya ulaştırmak gibi vazifeleri yerine getirmekle kendilerini yükümlü hisseden şamanlar, “Ak Şaman” ve ‘Kara Şaman’ olmak üzere iki guruba ayrılmaktadırlar (İnan, 1986: 83; Eliade,1999:553; Demir ve Akgün Çomak, 2009: 47-50; Baldick, 2010: 3-7; Hoppal, 2012: 35; Perrin, 2013: 96-98). Ak şamanlar şaman cübbesi ve külahı taşımazlar, davul kullanmazlar. Kötü ruhlara ayin yapmazlar ve kanlı kurban vermekten sakınırlar. Fakat ak şamanlar halk tarafından çok sayıldıkları halde kara şamanlar kadar iş görmezler. Ayin ve dua yaptırmak için halk daha çok kara şamanları tercih etmektedir. Bunun temel sebebi, halkın karanlık dünyanın güçlerinden korkması ve onların kötülüklerinden kara şamanlar vasıtasıyla korunmak istemeleridir (İnan, 1986: 84).

Bu inanç sistemi aynı zamanda Türklerin İslam inancını benimsemenden önceki sosyal hayatında önemli bir yere sahipti. İslam öncesi Türklerde, Şamanizm inancının temel doktrinleri doğaya tapınma, doğaüstü güçlere ve ruhlara inanma esasına dayanmaktadır. Şamanizm’e göre, gökyüzünde iyi ruhlar, yeryüzünde insanlar ve yeraltında da kötü ruhlar yaşamaktadır. Evren iyi ve kötü ruhların mücadelesine sürekli bir şekilde tanıklık etmektedir. Gökyüzü ve yeraltı arasında yani yeryüzünde yaşayan insanlar bu iki boyut arasında denge kurmak zorundadırlar (Yörükan, 2013: 13-18). Şaman da bu dengeyi sağlamakla yükümlü din adamıdır.

Şaman kendine mahsus kullandığı özel tekniklerle kendinden geçme halinde, ruhunun göklere yükselmek, yeraltına inmek ve orada dolaşmak için bedeninden ayrıldığını hisseden bir trans ustası gibidir. Şamanın derin sezgileri ve geniş bir hayal gücü vardır. Şaman trans esnasında yeraltı ve gökyüzü boyutlarını gezdiğine, oradaki ruhların yaşamlarına şahitlik ettiğine, şeytanlar, kötü cinler ve perilerle ilişki kurduğuna, ölümler diyarına giderek orada ölümlerle görüşebildiğine, arzu ettiğinde yardımcı ruhları davul ve tefi aracılığıyla yardıma çağırabileceğine inanır (Bayat,2012: 22; Perrin, 2013: 116-119).

Altay Türklerinin Şamanizm inancında şamanlık bireyin sonradan kazandığı veya hak ettiği bir meslek ya da statü değildir. Şaman olacak kişinin yine şaman olan bir soya mensup olması gerekmektedir (Eliade, 1999: 39).

Şamanın ayinlerde kullanmış olduğu özel giysisi kendi başına bir kutsallığın görünürleşmesi ve dinsel bir kozmografya oluşturmaktadır (Eliade, 1999: 175; Lvova-Oktyabrskaya vd. 2013: 204). Şamanlar ve de özellikle Altay şamanları bu törenler ve kutlamalar esnasında her parçası, maddesi ve şekli ayrı bir varlığın sembolü olan özel giysiler giymektedirler. Ayrıca başlarına külah ve yüzlerine birer maske takarlar. Her biri farklı anlamlar içeren sembollerle bezenmiş davullarını ve teflerini çalarlar (Radloff, 2010: 119-127; Şener, 2010: 34-42). Altay şamanları cübbe ve davullarını kendi arzu ve isteklerine göre seçme özgürlüğüne sahip değildirler. Bu seçimde, hizmetlerinde bulundukları ruhun emir, istek ve ilhamı etkilidir. Şamanın cübbesine Altay Türkleri “manyak” demektedir. Şaman bu cübbeyi ancak âyin yaparken giyer. Şaman adayı olan kişi ise, adaylık süresi boyunca cübbe giymeyerek âyinleri günlük elbisesiyle yapar (İnan, 1986: 92; Potapov, 2012: 23).

Altay Şamanizm inancında davul birçok açıdan işlevsel bir enstrümandır. Altay Türkleri şaman davuluna “tüngür”, “tunur”, “tür” ya da “tünür” demektedir (İnan, 1986: 93; Gömeç, 1998: 43; Radloff, 2010: 127). Davul, âyin esnasında şaman için bir taşıt vazifesi görmektedir (Eliade, 1999: 199-200). Şamanın ruh dünyasında davul kimi zaman büyük denizleri ve gölleri aşmak için bir kayık, kimi zaman da gökyüzünde özgürce uçmasına imkân tanıyan binilecek kuş işlevini görmektedir.

Doğaüstü güçlere sahip olduğu düşünülen kadın şamanlara karşı Altay Türklerinde her zaman saygı ve korku karışımı bir ikilemle yaklaşılmıştır. Kadın şaman her ne kadar toplumun bir ferdi olsa da statüsü bakımından cinsiyet üstü bir durum sergilemiştir. Türklerde aile içi ve aile dışı ilişkilerde söz sahibi olan kadınlar özellikle paleolitik dönemde toplum içinde daha etkin bir durumdaydı (Bayat, 2010: 44-45).

Sibirya Türk destanlarında tespit edebildiğimiz şaman tören ve ayinleri şöyledir:

*Hastalıkları iyileştiren Tordoor şamanı kapıyı kapatıp, bacayı örtüp, çatlakları tıkayıp, akağaç kabuğundan davulu ile ruhları çağırıp ayin düzenler.

*Ak kayadan çıkan bir ihtiyar, olağanüstü bir şekilde kahramana yardım eder ve tekrara ak kayaya döndüğünde ayin düzenlenmesini ister.

*Geçmişten ve gelecekte haber alan Dokuz türlü kam iki defa yer altında zorlu bir yolculuğa çıkan kahramana neler yapması gerektiğini ve başına neler geleceğini haber verir.

*Düşmanlarına karşı yaptıkları kara büyüler ile zarar verebilme yetisine sahiplerdir.

Bir de Maaday-Kara destanında karşımıza kötülüğün timsali bir kara şaman olan Abraham Kara Moos Taacı destanda şöyle tasvir edilir.

“Kara sürünün ortasında, / Kalabalık yurdun arasında / Dokuz yaşında kara bir boğa / Sağa sola geziniyordu. / Doksan kulaç boynuzu / Mavi göğe kadar uzanıyordu, / Doksan arşın kuyruğu / Donmuş Altay’ı süpürüyordu. / Sol boynuzunda rezilin / Doksan boğanın kemikleri / kurumuştı, / Sağ boynuzunda lanetlinin / Yetmiş bahadırın kemikleri / kurumuştı. / Kara boğaya binmiş / Bir gelinlik kız vardı. / Akağaç kabuğundan eyeri çıtırdıyordu. / Akağaç kabuğundan çizmeleri gıcırdıyordu. / Erlik Bey’in sevgili kara kızı Abram-Moos Kara-Taacı / İdi bu. / Başlığı baykuş tüylerinden, / Kürkü baykuş tüylü bir çuval, / Çuval kürkü savruluyor, / Akağaç kabuğundan davulunu sırtlanmış. / Bakır tencere gibi Bakır küpeleri, / Bakır çaydanlık gibi bakır burnu. / Ay pırıltılı yüzü / Kara kömür gibi / Güneş ışıklı yüzü / Karanlık gece gibi. / Geceler gibi karanlık düşünceli idi. / Genç kız Kara Taacı. / Erlik Bey’in bir tanesinin / Dizginleri ölü yılan, / Kamçısı canlı yılan. / Tıslayarak güler, / Yana eğilip türkü söyler, / Tıslayarak güler, / Tiz sesiyle şarkı söyler. / Hayvanların tümünü / kamçısıyla güder, / Tokmağıyla bütün halka / hükmeder”. (Gürsoy Naskali, 1999: 127-128)

O, boynuzlarında bahadırların ve boğaların kurumuş kemikleri üzerinde kalmış kara bir boğaya binen, yeraltı dünyasının birçok sırrına vâkıf, bilinemeyeni bilen ve sezilemeyeni sezen bir kadın şamandır. Abram Moos Kara Taacı, kadın kara şaman olarak sadece gelecekte olacak hadiselerle ilgili bilgi edinme becerisine sahip değildir. Ayrıca yaptığı kara büyülerle düşmanlarına zarar verebilme gücüne de sahiptir. Maaday Kara

destanı kurgusu içerisinde bir büyücü olarak Kögüdey Mergen'in atına yapmış olduğu büyü şu şekilde anlatılmaktadır:

“Erlik Bey'in sevgili kara kızı / Abram-Moos Kara-Taacı'nın
Yaptığı büyü ile / Yırtıcı dişli gök boz at / Gücsüz düştü. /
Kalça kemiğine kova asılır, / İki gözünün ortasına / Saksığan
yuva / Yapar”.(Gürsoy Naskali, 1999: 179)

Altay şamanlarının istedikleri zaman şekil değiştirebileceği düşüncesinin yaygındır. İnaniş'a göre, şamanın ruhu başka nesne ve hayvanlarda tecessüs edebilir. Abram Moos Kara Taacı'nın güzel bir kız gibi görünerek Kögüdey Mergen'i aldatmaya çalışması şöyle anlatılır:

“Kıymetli at dedi ki: / “Kögüdey-Mergen bahadır / delikanlı, /
Güzel kıza elini verme. / Bu Erlik Bey'in kızı, / Şekil
değiştirmiş. / Yaşlı kadının elini tut, / Ay Kağan'ın kızı o, /
Kara- Taacı onun şeklini / değiştirmiş” dedi. / Bunu anlayan
Kögüdey-Mergen / Silkinip eski şekline döndü. / Otuz bacaklı
taş kerevette oturan / Yetmiş yaşına varmış / Kocakarı
Cebelek'e yaklaştı. / Çukur gibi elleriyle / Tokalaşıp
selamlaştılar, / Bozkırlar gibi avuçlarını / Açıp güzel sözler
söylediler. / “Muradıma erdim, dedi. / Arzularım gerçekleşti”
dedi. / Bunu gören Kara-Taacı / Hiç kızmamışken kızdı, / Hiç
gocunmamışken gocundu. / Silkinip eski şekline dönüp, / Kötü
tehditler yağdırdı”.(Gürsoy Naskali, 1999: 226)

Bazı olaylarda görüldüğü söylenen yahut bazı nesnelerde olduğuna inanılan ve kötülük getirdiği düşünülen nesne ve olaylara yüklenen anlam ve belirtilere uğursuzluk denilir. Uğursuzluk inancı belli başlı gün, ay, hayvan, eşya, fiiller üzerine yüklenmişse de hayatın birçok alanında geçmişten bu güne var olmuştur. Bu inancın kökeni ise Şamanizm inancına dayanmaktadır. Türkler de bu uğursuzluklarda kurtulmak için birçok uygulamaya başvurmuşlardır.

Ay Huucın adlı Hakas destanında da, bütün hayvanları duyan ve anlayan Kız Han bir gün ala kuzgunla kara kuzgunun konuşmasına şahit olur. Onlar Kız Han'ın yurdunun uzun zamandır talan edilmediğini konuşurlar. Bunu duyan Kız Han, kardeşi Han Mirgen'i hayvanlara bakması için gönderir. Han Mirgen yolda bir bozkurt ile karşılaşır. Onun peşinden gidip hayvanı öldürürse ablasının mükâfat olarak kendisine eş tayin edebileceğini

düşünür. Han Mirgen kurdu öldürür ülkesine götürür. Ablası kurdu görünce şeytan kötüsü olarak nitelendirdiği kurdun uğursuzluk getireceği korkusu ile öldürülmesini ister:

“Han Mirgen’e konuşmuş:
 ‘Sevgili kardeşim Han Mirgen,
 Ne kadar uzun gittin?
 Şeytanın kötüsü bozkurdu
 O kadar uzakta nasıl takip ettin,
 Sevgili kardeşim Han Mirgen?
 Kulaksız bozkurdu
 Nasıl alıp getirdin?
 Atanın yurdu kıymetli yurda,
 Şeytanın kötüsünü nasıl soktun?
 Ana yurdun temiz yurda,
 Erlik şeytanı niçin getirdin?’
 Korkusuz Kız Han
 Dönüp, dışarı çıkmış,
 Gözü temiz halkına boyuna,
 Çağırıp duruyor.
 Obadaki halk bütünüyle toplanmış:
 ‘Avin yiğidi Bozkurt
 Obadan çıkarınız, halkım boyum.
 Kötü ağaçlı yere götürüp,

Ateşte yakınız!
 Külünü, yaktıktan sonra
 Yele veriniz!”
 Gözü güzel halk boy
 Bazısı atlı gelmiş,
 Çirkin yüzlü Kız Han
 Attan indirmiş Bozkurdu,
 Kendirle gelen halk boy
 Oradan sürüklemişler.
 Kötü yaratılışlı Kız Han
 Yeniden bağırıyor:
 ‘Oradaki şeytanı yakıp,
 Külünü savurunuz,
 Onu yaktığınız yeri
 Çitle çeviriniz:
 Otlatılan mal basmasın,
 Halk boy tepelemesin.’
 Ondan sonra halk boy,
 Bağrışıp götürmüşler”. (Arıkoğlu, 2007: 417-419)

Maaday-Kara adlı destanda, Kögüdey-Mergen Kara Kula’nın canının saklı olduğu bıldırcınları alıp, cebine koyar. Destanlarda kahramanlarının ruhunun saklı olduğu yerler bulunmakta ve bu yere ulaşıp can ele geçirildiğinde kahraman güçten kuvvetten düşerek hayatını kaybetmektedir. Kara Kula da bu sebepten ne olduğunu bilmeden hastalanır. Karısı yeraltından Tordoor şamanı çağırır. Bu arada Kögüdey-Mergen de Tastarakay şeklinde Kara Kula’nın ülkesine gelir. Düzenlenen şaman ayini destanda şu şekilde tasvir edilir:

“Namlı şanlı Kara-Kula
 Kanatlı güzel bir kara atlı
 Kuzgun-Kara bahadırı
 Sabah erken gönderdi
 Akşam gerisingeri yeraltından
 Akağaç kabuğundan davuluyla

Toodoor şamanı alıp döndü.
 Kapıyı kapatıp,
 Bacayı örtüp,
 Çatlakları tıkayıp,
 Akağaç kabuğundan davuluyla
 Toodoor şaman

Ruhları çağırıp şaman töreni

Yaptı,

Döndü dolandı.

Çuval kürklü Tastarakay

Kül rengi sıçan olup şekil

Değiştirip

Kara Kula Kağan'ın

Eşiğinden içeri dalıp

Sol kulağını sola çevirip

Sağ kulağını sağa çevirip

Kulak verdi.

Akağaç kabuğundan davuluyla

Tordoor şaman

Köpek gibi havlayıp,

İnek gibi möleyip,

Dolanıp dönüp

Kara-Kula Kağan'a

dedi ki:

'Ey ey, kağan, dedi,

Maaday-Kara'nın Altay'ında

Ufak da olsa bir şeyin geride

Kaldı mı?' dedi.

'Ayakta duran bir tepe bile yok,

Salınan bir sap ot bile yok,

Her şey yok oldu,

Engin kara Altay'dan başka'

Dedi.

Akağaç kabuğundan davuluyla

Tordoor şaman

Bir sefer daha dönüp,

Duraklayıp dedi ki:

'Dur, dur, kağan, dedi,

Dört kulaklı boz kısrağı

Altay'da kovalayıp

Yeryüzünü yedi kere

dolandığında,

Yerin sahibi yedi kara

Kurda onu yemlerini

emrettiğinde

Dokuz kara kuzgunu

Peşine salıp

Boz kısrağın gözlerini oyun

dediğinde

Dönüp sana geldiler mi?' diye

Kara-Kula'ya sordu:

'Gelmediler' dedi kağan.

Üçüncü kez bir şaman töreni

yaptıktan sonra dedi ki:

Onu doyuran babası

Maaday-Kara,

Okşayıp seven annesi Altın-Targa,

Babasının öcünü almaya

Altay'ından geldi.

Avlanmaya kuş vurmaya

gittiğinde o buraya gelip,

Babasının yanına gitti,

Sığırın başı kara boğayı

yedi,

Devenin başı kara erkek deveyi

yedi.

Yedi sarı lamanın

Yerine de gitti,

Senin ömür süreni sorup öğrendi,

Gökyüzündeki üç dişi maralın

Karnını yarıp

Altın kutunun içinden

Bıldırcın yavrularını

çıkarttı.

Boyunlarını kıvırıp

Ak mendile sarıp cebine

koydu.

Onun için başın boynun

Ağrıyor, dedi.

Maaday-Kara bahadır oğlan

Yurduna girdi, dedi,
 Çok geçmeden atının ruhu
 Sönüp, ölecek, dedi,
 Kendi ruhun da sönüp gidecek,
 dedi.
 Ulu bahadırın yurduna
 Dokunmamış olsaydın, dedi,

Ak yüzlü halkını
 Ezmemiş olsaydın” dedi.
 Akağaç kabuğundan davuluyla
 Tordoor şaman
 Bir bir her şeyi söyledi”. (Naskali, 2015: 166-169)

Altay destanlarından Alıp-Manaş’da, sahibi Alıp Manaş’ı Ak Kağan’ın yurdundan kurtarmak isteyen Ak Boz at Altay’a gece gizlice girer. Dua edip, kamlayıp, davul çalındığı halde Ak Bozu göremezler. Kutsal altın köpüğü kapalı Ak Boz at gökyüzüne uçuverir.

“Altay’ına gece girdi.
 Gökyüzü görünmez oldu.
 Attığını vuran okçuları,
 Aşağıda atıp kaldılar.

Adlı-sanlı kamları,
 Dua edip kalmayıp davul çaldılar”. (Ergun, 1998: 185-187)

Han Mirgen adlı Hakas destanında, Hıyan Han ile girilen savaşın ardından alpler Toolay-Mooray’ın babası olan ihtiyarı yurtlarına davet ederler. Fakat ihtiyar insanların içine girmesinin yasak olduğunu, tekrar çıktığı yer olan Ak kayaya dönmesi gerektiğini söyler. Ak kayanın yanında kurban adanması, aş ve suyun serpilmesini ve ayinler yapılmasını ister ve savaş alanından ayrılır:

“Alp yiğitler yakın gelip
 Hepsi de birbirlerine esenlikler diledi,
 Hepsi de birbirine saygılar sundu,
 İhtiyar kişi çağırdılar,
 Köye beraber inmek üzere.
 ‘Yok, bize, kaya kişilerine,
 Sizlerin aransa girmemiz
 Yasak’, deyip durdu.

‘Nerden çıktıysam, yine
 Aynı yerden geri girip gideceğim.
 Çıkıp ve girip dolaştığım ülkeme
 Ak mal götürüp, kesip,
 Ak Kaya’ma adayıp, bana adayıp,
 Çecîg-nañğ yapıp tütüsüleyip,
 Ayin düzenleyiniz’ ”. (Davletov, 2008: 274)

Hakas destanlarından Huban Arığ destanında, Alp pora atlı alp Ah Han’ın altmış çatal boynuzlu altmış ineğinin bekçisi olan ala boğa dile gelir ve Alp Hara Han ile konuşur. Alp Hara Han’a Hıta Han için verdiği kırk yılın dolduğunu, eğer gidip onu salmazsa tanrının gazabına uğrayacağını bildirir. Ona yolda güç kazanıp yoluna devam edebilmesi için bir takım öğütler verir. Ayrıca Dokuz türlü Toğay kamin her şeyi bildiğini ve Alp Hara Han’ın ona uğramasının gerekli olduğunu söyler:

“Kırk kat yerin altına
İnecek yere varırsan,
Dokuz türlü Toğay kam (orada) olur.
Yer-toprağının üstünde,
Kara yerin altında
Dokuz türlü Toğay kamın
Bilmediği,
Ulaşamadığı bir şey yok,

Huban Arığ destanında, Alp Hara Han, ak karlı zirvenin dibinde oturan altmış çatal boynuzlu ala boğanın söylediği gibi dokuz başlı kara kaya içindeki Dokuz türlü Tolğay kamın yanına gider. Tolğay kam dokuz tüzürününde gerçekleştirdikten sonra Alp Hara Han, altın tüylü ak köpeğine ne olduğu ve ileride nelerle karşılaşacağına dair birçok şeyi öğrenir:

“Orbasını kapıp, sağ eliyle tuttu
Birinci türünü sol eliyle tutup,
Ağzını açarak esneyip aldı.
Ala gözlü ay gibi parladı,
Ak alevler ateşlendi.
İki gözü ateş gibi yandı
Kök alevler ateşlendi.
Şahin gibi sivri baktı,
Puhu gibi keskin baktı
Tüzürüne vurup, kalmamaya başladı,
Ulu gürleme uzaya,
Ulu gürültü
Kırk kat yerin altına (kadar) işitilmekteydi.
İki türü
Bir şey sezmedi,
Bir şey söylemedi.
Dokuz türlü Toğay kam, darılıp,
Daha da sert baktı
Daha da çok kalmamaya girişti.
Yer-toprağın üstünde
Ulu gürleme, ulu gürültü yayılmaktaydı.
Ulu dağlar ululaşmakta,
Ulu sular şırıldamakta,

Dokuz türlü Toğay kam,
Kalmama edip, bilip, anlatıverir.
Anlattıklarını unutmadan dolaşırsın.
Unutursan,
Vardığın yolun olacak,
Döndüğün yolun (ise) olmayacak”.
(Davletov, 2006: 34)

Sekizinci türünü kapıp,
Sert kemiği kalmamaya başladı,
Konuşmasını konuşmaya başlamış
(....)
Daha (da) bir şey bilemedim,
Daha (da) bir şey sezemedim.”
Sekizinci türü suskun oldu.
Tolğay kam, öfkelenip, titreyip, sarsılıp,
Dokuzuncu türünü kapıp,
Vurup, kalmamaya başladı.
Ulu yel gibi ulamaya,
Ulu su gibi gürlemeye başladı.
Yatan ağaç yatay kırıldı,
Duran ağaç dikey yarıldı.
Ayas gök bulutlaşmaya,
Bulutlu gök açılmaya başladı.
Ak karlı zirvelerde ak duman yayılıp,
Ayın gözünü kapatmakta.
Kök karlı zirvelerde kök duman dolanıp
Güneşin ışığı görünmekteydi.
Tolğay kamın
Baktığı gözü köz gibi,
Soluduğu nefesi alev gibi

Ağzından çıkan soluğu
 Ak alev olup yayılmakta
 Göğsünden çıkan buğusu
 Kök alev olup saçılmakta.
 Altmış konuşmasını dolu yapmakta,
 Altmış hana ünlenmekte.
 Elli sözünü evirmekte.
 Elli han tarafından işitilmekte.
 Dokuzu türü
 Altmış öyküsünü döndürmekte,
 Elli sözü evirmekte:
 (....)

Huban Arığ destanında, Huban Arığ ve Sarığ Hartığa, Hara Moos'un Altın Kiris'in malını sürdürdüğünü ve kardeşi olan iki oğlanı götürdüğünü öğrenir. Hara Moos'un peşinden giderken neler olduğunu öğrenmek için Dokuz türlü Tolğay kamın yanına giderler. Kam onlara ak köpeğin ve Altın Kiris'in iki oğlunun durumunu söyler. Bilmediklerini öğrenen iki bahadır kamın yanından ayrılırlar:

“Dokuz türlü Tolğay kam
 Dokuz tüürünü alıp, kam ayinine başladı.
 Kan tigrin bulutu
 Kara toprağa karışmakta.
 Kara toprağın çamuru
 Kan tiğire doğru yükselmekte.
 Bulutsuz gökyüzü ise bulutlaşmakta.
 Bulutlu gökyüzü ise açılmakta.
 Kara toprak ucundan düzelmekte,
 Kan tigr ise doğrudan düzelmekte.
 Dokuz tüür gürleyip, çınlayıp dururken,
 Doksan devlete dek bunun sesi yayılmakta.
 Yaman üzütler ürküp kaçmakta,
 Yaman şeytanlar ısıklık çalıp kaçmakta.
 Yerli halk haykırmakta,
 Hatunlar han Tanrılara tapınmakta.
 Güdülen mal, kuyruklarını kaldırıp
 Kara toprağı tekmeleriyle deşip,
 (Kamın) altmış kat kalınlıkta çalamaları

Dokuzuncu türü de suskun oldu.
 Dokuz türlü Toğay kam, tüürünü kapıp
 Terini silip oturdu,
 Hara Han'a öğüdünü vermekte:
 ‘Bilinmez şeyi öğrendi,
 Tümünü özüne aldın.
 İşitilmez şeyi duydun
 İçine tümünü aldın.
 Bu dünyada tutunamayıp
 Şimdiden gidecek gibisin’ ”. (Davletov,
 2006: 22-24)

Ay ve güneş altında parlayıp,
 Yelin vurduğu ot gibi sallanmakta,
 Kasırganın vurduğu ot gibi kıpraşmakta.
 Kök salıp büyüyen otlar
 Dağa yapışmakta.
 Kökleşip büyüyen ağaçlar
 Darbelerle yere yapışmakta.
 Huban Arığ ile Sarığ Hartığa
 Afallamaz özleri afalladılar,
 Ürmeyen özleri ürktüler.
 İlk tüüründen itibaren
 Yedinci tüürüne dek kam ayini yapıp
 Bir şey söylemedi.
 Bir şey seslenmedi.
 Sekizinci tüürünü kapıp, kam ayinine başladı.
 Sekizinci tüürünü konuşup şunu söyledi:
 (....)
 Başka bir şey bilemedim,
 Başka bir şey göremedim.” diye,

Konuşup sustuğunda,
 Tolğay kam, dokuzuncu tüürünü
 Aline alıp, kam ayinine başladı.
 Ulu gürlleme gibi gürllemekte.
 Dokuzuncu tüürü de anlatısını anlatmaya,
 Sözüünü söylemeye başladı:
 (....)
 Huban Arığ, Sarığ Hartığa
 Bilmedikleri şey öğrendiler,
 Sezemedikleri şey sezindiler.
 Dokuz türlü Tolğay kama

‘Yaşın uzak olsun,
 Yaratanın yüksek olsun.
 Dökülmemek üzere kan sahibi ol,
 Düşmemek üzere yurt sahibi ol.
 Sönmemek üzere can sahibi ol,
 Bitmemek üzere yurtlu ol.’ diye,
 Alkış duayla minnetler sunup, vedalaşıp,
 Atlarını yan ayan getirip,
 Alt dünyaya inmek üzere
 Atlarına kamçı vurdular”. (Davletov, 2006: 237-239)

2.2.3.Güneşi ve Ayı Selamlama:

Türk toplumlarında ay, güneş, yıldızlar su ve ateşi Tanrı bilip, kutsal sayma her zaman var olmuştur. Ay, Yakut Türkçesinde “yaratana, türeten” anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Bunun yanında aya farklı anlamlar yüklenmiş sembolleştirilmiştir. Ay; güzellik, temizlik, yeniden doğuş, boğa güç, kudret, hâkimiyet sembolleri ile uzun müddet Türk kültüründe varlığını korumuştur. Ayı ve güneşi tanrı bilip, kutsal sayma inancı birçok inanç ve uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Aya bakmak, aya karşı oturmak, aya güneşe yönelip dua etmek, ayın güneşin en güzel görüldüğü bir zamanda kurban kesmek gibi uygulamalar bunlardan bazılarıdır.

Batı Sibiryâ Tatarlarının yeni ay doğduğunda dans edip, şarkılar söylemesi, Hakas Türklerinin ayın çıktığı zamanın iyi işler yapmak için en güzel zaman dilimi olduğuna inanması, Altay Türklerinin ay ve güneşe saygılarından dolayı ay çıktığı zaman hiçbir işle ilgilenmemesi, Saha Türklerinin dolunaya ulaştıklarında bir sonraki dolunaya ulaşmak için dualar etmesi aya gösterilen saygının bir göstergesidir.

Altaylı Şamanistler güneş üzerine ant içerlerdi. Altaylılara göre güneş "Ana", ay ise "Ata" sayılmıştır. Güneşi yeryüzünde "ateş" temsil eder. Yakut masallarına göre büyük kahramanlar hep güneş ve ayın himayesi altındadır.

Şaman inancına göre kötü ruhlar güneş ve ay ile sürekli mücadele halindedirler, bazen onları yakalayıp karanlık dünyasına sürüklerler. Güneş ve ay tutulmalarının sebebi budur. Güneş ya da ay tutulduğu zaman, Şamanistler onları kötü ruhların esaretinden

kurtarmak için bağırıp çağırırlar, davul çalarlar. Onlara göre bu gürültüler kötü ruhları korkutmak içindir(İnan, 1995: 66).

Eski Türklerin taptığı ikinci bir tanrı güneştir. Güneş kelimesinin bütün Türk halklarında kullanıldığı görülmektedir. Türk topluluklarında ‘Kün’, ‘Kön’, ‘Güneş’, ‘Koyaş’ gibi isimlerle anılan güneş kelimesi Sibiry Türkleri arasında ‘Örken’ olarak adlandırılmaktadır. Ay için ise ‘Küçük Örken’ kelimesi kullanılmaktadır.

Güneş bilgeliğin, bütünlüğün, gizemliliğin simgesidir. Çok eski uygarlıklar Güneş’i Tanrı olarak kabul etmişlerdir. Tanrı’nın birlik ve tekliğin simgesidir. (Bayat, 2007b: 297).

Türk düşüncesinde ve destanlarında güneş dişi, ay erkek olarak görülür. Yönlerin söylenişinde kullanılan deyimler hep güneşle ilgiliydi. “Gün batısı”, “Gün doğusu” gibi. Bunun için de doğuya “ilgerü” (ileri) demişlerdi. Oğuz Kağan Destanı’nda da sabaha, tan ağarmasına ve gün çıkmasına büyük bir önem verilmişti. Hun hükümdarı her gün doğan güneşi selamlardı. Çin kaynaklarına göre Hunlar, güneşe üç kez diz çökerek selam verirlerdi. Ayrıca çadırlarının kapısı da güneşe olan saygılarından doğuya açılırdı. Altay Türklerinde güneş güneyin dolaylı olarak sıcaklığın ay ise kuzey yani soğukluğun sembolüdür. Kutsal olarak gördükleri kartalın sağ kanadı güneş, sol tarafı ay için mekân kabul edilir. Yakut Türklerinde ay ve güneş bayramı yapılırdı. Sıcaklığın sembolü sayılan güneş ilkbaharla birlikte kendini hissettirmeye başlarken, Türkler kutsal gördükleri güneş ve ay için şölenler düzenlerlerdi. Bu şölenler hem ilkbahar hem de sonbaharda yapılırdı ilkbaharda iyi ruhlara sonbaharda ise kötü ruhlara saçı sunarlardı. (Ögel, 2006: 101).

Eski Türkler mevsim değişimleri ile birlikte değişen hayatlarında güneşin ve ayın önemini bilmiş bu yüzden güneşe korku ile karışık bir hürmetle aya ve güneşe tapmışlardır.

Sibiry Türklerinde aya ve güneşe daima saygı duyulmuştur. Destanlarda tespit edebildiğimiz bazı örnekler şöyle sıralanabilir:

*Oğlun ocağı ayrılırken mal ikiye bölünüp ve aya güneşe saygılar sunulması,

*Yurduna dönen kahramanın dönüşüne şükür etmek için aya ve güneşe karşı dua etmesi,

*Zulümden kurtulan halkın önce güneşe ve aya sonra kendilerini kurtaran bahadıra saygılarını sunması,

*Mala mal, halka halk eklendiğinde zafer kutlaması yapılırken ayın ve güneşin önünde eğilip saygı sunulması,

*Eve misafir geldiğinde aya ve güneşe teşekkürlerin sunulması,

*Düğünde aya ve güneşe karşı durarak evlenen çift için dua edilmesi,

*Öğüt verilirken güneşin etrafında üç kez dönülmesi,

*Kahramanın düşmanı öldürdüğünde güneşe ve aya teşekkürlerini sunmak için öldürdüğü kişinin başını say ve güneşin dönüş yönünün tersine üç kez döndürmesi.

İncelediğimiz metinlerde rastlanılan aya ve güneşe saygı gösterileri şöyledir:

Er Samır adlı destanda, Er Samır'ın babası Ak Bökö, oğluna malının yarısını bölerek verir. Oğluna malını bölüp verirken aya ve güneşe selam verir. Oğluna şu öğütlerde bulunur:

“Ak dağın eteğine
Yetmiş yedi dallı
Demir kavağın köküne
Yedi kat demir kaleyi
Dökme demirden ak sarayı
Güneşe karşı o tuttu.
Altı boğumlu altın direği
Aya karşı o tuttu.
Er Samır adlı oğluna
‘Ben dönüp gelinceye dek,

Ah, evden çıkma, dedi.
Evime tekrar gelinceye dek,
Evden, yurttan ayrılma ’dedi.
Onu işiten Katan Mergen:
Atım direkte durur, dedi
Sekiz ayaklı ak tahttan
Sen gelene dek inmem ’dedi.
Sevgili eşi Altın Tana
Öte bakıp, ağladı durdu,
Beri bakıp, güldü durdu”(Dilek, 2002: 33).

Er Samır destanında, av için ağabeyiyle ava çıkan Er Samır, yurduna döndüğünde eşini Erlik'in yardımcılarının kaçırdığını öğrenir ve Erlik'in adamı Kara Bökö ile savaşmak için yola çıkar. Çıktığı yolculuğun sonunda Er Samır'ı gören Altın Ergek kayını ile onun eşi Gümüş Tana ayı ve güneşi selamlar, anlatılmayacak kadar sevinip, Er Samır'a rakı çegen ikram ettiler ve övgü sözleri söylediler:

“Ak Sarı ata binen
Er Samır dörtnala geldi.
Çam ağacı gibi yayını
Kınından çekerek,
Kara Bökö'nün sarayını

Tam ortasında yadı,
Kara yere gömdü.
Çok zaman geçmedi,
Altın Ergek kayını
Kümüş Tana eşiyle

Buraya yetip geldi.
 Er Samır'ı görünce,
 İkisi birden ağlayıverdi.
 Ayı, güneşi selamlayıp,
 Atlarından hızla indiler.
 Altın Ergek bahadır oğul
 Ablasını görüp, sevindi:
 'Kara Bökö bahadırı
 Siz nasıl yendiniz?

Sevgili ablamı, Altın Tana'yı
 Kara Bökö'den ayırmak için
 Kaç yıl savaştım,
 Kara kanım döküldü,
 Onu yenemedim 'diye
 Altın Ergek konuşup,
 Anlatılmayacak kadar sevindi".(Dilek, 2002:
 83-84)

Hakas destanlarından Altın Tayçı destanında, Han Sabah'ı alarak yurduna dönen Altın Tayçı için bir toy düzenlenir. Toyda kadınlığa geçiş ritüeli olarak nitelendirilen saçları elli örgüden çözülüp iki örgü şeklinde örme işlemi yapılır. Aya ve güneşe karşı durularak dualar edilir. Köyde büyük şenlik düzenlenir:

"Altın Taycı Han Sabah'ı yanına almış,
 Köye doğru inmektedir.
 Tebaası, onları görüp
 Kara sinek gibi vızıldaşarak
 Kırlangıç gibi kaynaşıp, bağrışıp çağırarak
 Büyük bir şenlik başlatıyor.
 Ak sarayın önüne ulaşır
 Altın direğin dibinde durdular.
 Altı çayzan atlarını alır.
 Yedi hanım Han Sabah'ı
 Kolundan yakalayıp, koltuğunun altına alıp
 Altın Taycı'nın evine soktular,
 Kuzeydeki altın sıraya oturttular.
 Altın Taycı'yı kolundan yakalayıp
 Güneye oturttular.
 Altın Arığ ablası, büyük şenliği yönetmekte,
 Türküsünün çağırıp, şarkısını söylemektedir.
 Başka ellerden gelen konukları
 Ay Mirgen, ağırlamakta, ilgilenmektedir.
 Kızın iyisi Altın Sabah'ı
 Renkli ipek perde arkasına oturtup,
 Elli örgüsünü iki örgü halinde örüp

Kadınlığa geçiş geleneğini yerine
 getirmekteler.
 Aya güneşe selam verip
 'Kap kacağın sahibisin', diye
 Ateşe selam verip
 'Büyük yurdun sahibi sen ol', diye
 Dönüp durmaktalar kadınlar.
 Bitmeyecekmişçesine şenlik olmaktadır.
 Kayın şişleri etlere batırıp,
 Ahırın çevresinde dolanarak koşup
 Gülüşerek yemekteler.
 Demir şişleri, etleri tahta tepsiye geçirip
 Çıplak bozkıra koşturarak yemekteler.
 Kadınlar birbirinin karınlarına vurmaktalar,
 Kızlar arkalarından birbirlerini gıdıklayarak
 yiyorlar.
 Kanatlı kuş, yuvasına taşımakla
 Bitiremedi bu şenliğin etini.
 Yırtıcı hayvanlar inlerine taşıyarak, doydu.
 Dokuz gün boyunca şenlik yaptılar.
 Kayın kaplardakiler bitmektedir.
 Şenliğe gidenler dağılmaktadır.
 Büyük şenlik bitip

Neşe içinde yaşamaktalar”. (Killi Yılmaz, 2013: 169)

Culuruyar Nurgun Bootur adlı Yakut destanında, Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo ile orta dünyaya Mölsüt Böğö, yere indikten sonra güneş yönünde döndüğünde bir balağan ortaya çıkar. Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo’nun ateşini tutuşturur. Yine güneşin dönüş istikametinde üç kez dönerek onlara bazı öğütler verir ve yukarı dünyaya çıkar:

“Orta dünyaya,
göz açıp kapayıncaya kadar bir lahzada,
nefes alıp verinceye kadar bir anda,
göz kamaştırıcı ve çok geniş vadideki
sarı toprak tepeliklerin
en kıymetli yerine
gelip ‘pat’ diye inmişler.
indikten sonra Mölsüt Böğö,
güneşin dönüş istikametinde üç defa
döndüğünde
geniş bir tepe gibi
şatafatlı bir balağan, ortaya çıkmış.
Kutsal ateşi yakmak için
karla kaplanmış ot yığını ve çakmakla
tüyleri yeni koyulaşmış (bir yaşındaki)
buzağı büyüklüğünde olan çakmak taşıyla
aygırın tersinden kavı,
‘kür’ diye bir ses çıkartarak çarpmış.
‘sar’ diye bir ses çıkartarak çakmak taşlarını
birbirine vurup
ulu ateşi yakmış.
Boğayı yukarı kaldırmış gibi duran
sekiz köşeli,
Nirile Haan Ocağında,
ateşi öyle yakmış ki odunlar çıtırdamaya
başlamış.
dikkatlice bakıldığında
alaas-sılıının yarısı kadar
geniş ve güzel bir balağan olarak tanınmış.
Otlak kısrakla dolmuş.
Ovada inek çoğalmış.

Dokuz çemberli
azametli kutsal at direklerine,
boyu karaçamın ortasındaki budaklara denk
doru renkli hırçın atlarını,
dağın yalçın burnu gibi
dikine bağlamış.
Geçmiş yıllarda,
eski günlerde,
evvel zamanlarda,
hiçbir ev eşyası olmayan
bir balağan olmuş.
Bu yiğit
Mölsüt Böğö,
indikleri ovanın etrafında
güneşin dönüş istikametinde
üç defa koştuktan sonra
özlü sözler söyleyerek
şöyle konuşmuş:
‘Ce... Bo...
Gümüş göğüslü toygalarım,
bakır göğüslü yavru kuşlarım,
Odun Halllaan’ın talimatıyla
Cılga Toyon’un atamasıyla
bu orta dünyaya
yaşamak için indiniz.
doğan yavruyu belemek,
baktığınız hayvanları çitlemek,
Sağaların atası olmak için
yaratıldınız.
Ve ne olursa olsun

iğne ucu kadar bile kederi ve kasveti
düşünmeyin.

bir karış dahi olsa arzunuza uymayan bir
şekilde yaşamayın.

Dokuz kat semanın üzerine doğar doğmaz
ayağa kalkmış

Kudretli Culuruyar Nurgun Bootur,
benim gibi birisinin ağzından çıkana,
dikkatlice dinle...

Senin kız kardeşin,
sekiz kulaç örgülü Aytalı Kuo'ya,
her ne olursa olsun

ateşli gözlerle dik dik bakma.

Acı sözlerinle azarlama.

İri ve kuvvetli beş parmaklıya
gizlice yakalatma.

Onu yumurtadan daha habersiz,
balıktan daha sesiz büyüt (terbiye et).

Delikanlı (Nurgun Bootur),
benim ağzımdan çıkan sözlerimi
seçilmiş, sağlam muhakemenle
doğru bir şekilde anla.

Bundan sonra sonsuza kadar

Ayı oymağını ve

kün ulusunu,

öldürtüp zarar verdirme, ağlatıp sızlatma,
ve onlara hüznü şarkılar söyletme.

Aksi halde ayı oymağı,
sana darılacaktır.

Bunu iyice anla.

Fakat abaahı reislerinin,
güneyin korkunç açgözlülerinin,
en kuvvetli orman ecinnisinin,
ayı oymağını ve kün ulusunu
inciteceği günler gelince...

Sen onları koruyup himaye etmekle
yükümlüsün.

Onlara gür orman gibi perde,
sık orman gibi kalkan ol.' demiş.

Sonra Mölsüt Böğö,
ışık saçan bembeyaz semaya doğru
yıldızın kayıp gitmesi gibi

bir anda gürültü ve patırtıyla uçup gitmiş".
(Ersöz, 2010: 165-169)

Culuruyar Nurgun Bootur destanında: Culuruyar Nurgun Bootur, Sabıya Baay Hotun'un kızını kurtarmak için çıktığı yolculukta Timir Cehintey'i öldürür. Onun kopan boynunu mızrak ucuna takarak güneşin dönüş istikametinde üç kez döner. Bu bir nevi gökteki tanrılara sunulan bir hediyedir. Çünkü Nurgun Bootur bahadırın yeryüzündeki görevi abaahı oğullarından ayı oymaklarını korumaktır. Sabıya Baay Hotun iyi haberler bekleyerek oturmaktadır. Abaahının öldüğünü duyan kadın çek sevinir. Culuruyar Nurgun Bootur, abaahı oğlunu öldüren seçkin bir kişi olarak Sabıya Baay Hotun'un yurduna döner.

"Bu ikiyüzlü
beni öldürmek için hazırlandı.
Elindekini saptamak için takip etti...
Ben her ne olursa olsun

Sonra her şeyi kendisine doğru derleyip toplayıp yanına oturup toprağın üstünden toz kalkana dek
havada çevirip yere vurmuş.

senin tel gibi gerilmiş atar damarını
kesmeden
duracak bir adam değilim.' demiş.

Otuz demir parçasıyla yaptığı kısa, kalın ve kör bıçağını çabucak çekip çıkarmış. Gırtlığına bastırıp atlas kemikli başına dayayıp kesip koparmış. Mızrağın ucunu, ense köküne sokup güneşin dönüş yönünün tersine üç defa dönmüş. Sonra şöyle konuşmuş:

‘İşte ben Saḫaların gördüğü bu

parlayan ak gökyüzünün

üstünde yaratılmışım.

Daha sonra beni

‘Orta dünyaya;

isli dumanlı eve girsin,

tozlu topraklı aşî yesin,

zorlu mücadeleler versin.’

diye indirmişler.

Bundan dolayı ben

tek gözlü

Abaahî oğullarına

yakın olup dolaşmak için

tayin edilmiş kişiyim.

Gürültülü gökyüzünün

tek gözlü muzır çocuklarıyla

yakın dost olsun diye tayin edilmiş bir

kişiyim.

Abaahî bahadırını, çakmak taşı büyüklüğünde parçası kalmayacak şekilde ufak ufak doğrayıp ulu ateşin içine atarak yakıvermiş.

Atının üstüne atlayıp Saḫa Saarın Toyon’a gitmiş. Abahî oğlunu öldürmüş seçkin bir kişi olarak...”. (Ersöz, 2010: 247-249)

2.2.4.Kutsallar ve Geleceği Görme:

Falcılık ve kehanet Şamanizm’in başlıca unsurlarından biridir. Kaşgarlı Mahmut, ırk kelimesini ‘falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekileri bilmek’ olarak açıklar (Divan-ü Lugât-it-Türk I, 45; tercüme 42).

Oğuz destanında adı geçen ırk kelimesi ile aynı kökten gelen Irkıl Hoca falcı ve kâhindir. Yakutlara göre ilk şamanın adı Argıl’dır. Altay Şamanistlerinde kamdan başka ‘ırımcı’ denilen adamlar vardır (İnan, 1995: 151). Yine Dede Korkut gelecekte haber veren bir bilge kişidir. Eski Türklerde bu bilge kişilerin tanrı ile ilişkili olduğuna, hatta tanrı ile bireyler arasında bir bağ kurduğuna inanılmaktadır. Onlar doğaüstü güçlere sahiptir ve geleceği görebilmektedirler.

Hunharların olduğu gökyüzünün başçılarıyla

birlikte

karışmak için tayin edilmiş kişiyim.

Bundan dolayı

sağ tarafımda muzırların,

sol tarafımda hunharların olduğu

bir kişi oldum.

Nefesim ağırlaştı.

Yüzüm karardı...

Bu yüzden dünyanın

otunun ve ağacının sahibi ruhlar (aşağı

dünyanın insanları),

hepiniz birleşin...

Bu bahadır kişinin (abaahî bahadırın)

boynundan aldığım başını atıyorum.

buruşmuş yüzünüz ve solmuş benziniz

bununla lütuf ve ihsanla doysun’ demiş.

Sibiry Türk destanlarında da örneklerini gördüğümüz fal bakma ve kehanet sunmanın çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Yüksek kavrayış, derin düşünce ve büyük sezgi gücüne sahip olan bilge kimseler bazen suya bakarak, bazen kürek kemiğinden, bazen aşık kemiğinden, bazen ise taş nohut fasulye, tezek gibi nesnelerden faydalanarak fal açmaktadır.

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında fal bakma çok da karşılaştığımız bir durum olmamakla beraber çoğu zaman kişilerin kendilerine veya aile büyüklerine ait kutsal kitaplarından bazı bilgileri açıp okudukları ve gelecek adına karar verdikleri görülmektedir. Kutsal kitap genellikle gizli yerlerde altın işlemeli sandıkların içinde saklanmaktadır. Bu sandık ancak ihtiyaç durumunda açılır. Aile büyükleri toplanarak kutsal kitapta yazanları okurlar. Sibiry Türk destanlarında tespit edebildiğimiz kutsal kitaptan geleceği okuma motifi şu durumlarda gerçekleşmiştir:

- *Yeryüzündeki en güçlü kağanı bulmak için,
- *Evlenilecek kişinin seçilmesi için,
- *Kız istemeye gidildiğinde kızı ikna edebilmek için,
- *Kaybolan anne babanın nerede olduğunu görebilmek için.

Ayrıca destanlarda kimi zaman yurda gelecek olan bir kahraman, doğacak olan bir çocuk, yurdu kurtaracak bir yiğit bazen bir yaşlı bilge tarafından, bazen bir hizmetçi tarafından, bazen anne baba tarafından bazen de olağanüstü özelliklere sahip bir hayvan tarafından bildirilmektedir. Kahraman yurdundan ayrılırken bazen ailesinin kendisinden haber olması için sihirli bir dürbün bıraktığı da görülmektedir.

Sibiry Türk destanlarında yurdundan ayrılıp düşman ülkesine veya evleneceği kızın yurduna gitmek için yola çıkan kahraman yolda bir bilge kişiden zorlu yolu nasıl aşacağını öğrenir, bilge kişiden bir takım öğütler alırlar. Ayrıca destanlarda gelecekte haber veren kahramana gideceği yolda ışık tutan kamlar da bulunmaktadır. Ayrıca şamanları, büyücülerden ya da falcılardan ayıran şey, kehanetlerini, geleceği görme ve onu etkileme gücüne sahip olduklarına inanılan yardımcı ruhların yardımıyla yapmalarıdır (Potapov, 2012: 21).

Alıp-Manaş adlı Altay destanında Alıp Manaş bir gün Altay'da neler olup bittiğini, en güçlü kağanın kim olduğunu bilmek için kutsal kitabı açıp bakar:

“Kutsal kitabını çevirip görse,

Altmış kağanı ezip geçen,

Yetmiş kağanı yenen,
Kızarıp akacak kanı yok,
Kıyılıp ölecek kanı yok,
Yerle göğün birleştiği yerde
Ak çal ata binen,
Ak-Kağan adlı kağan varmış,
Ere vermediği Erke- Karakçı diye,
Sevimli, güzel bir kızı varmış.
Altmış yiğit istemeye gitmiş.
Varan izleri durup kalmış.

Dönüş izleri görünmemiş.
Yetmiş genç almaya varmış,
Yerdeki izleri geride kalmış.
Dönüş izleri yokmuş.
Onca yiğidin canını alan,
Zalim, güçlü kağanmış.
Yeryüzünde onu,
Yenecek güçlü biri yokmuş.
Bunu öğrenen Alıp-Manaş
Yerinde duramadı”. (Ergun,1998: 103-105)

Katan Kökşin ile Katan Mergen adlı Altay destanında, Katan Kökşin ana babasına yaslanmaktan yeninin yıprandığını, örtünmekten paltosunun yıprandığını söyler ve halkın içinden bir eş seçmesini onlardan rica eder. Babası Katan-Kuuçın ise altın işlemeli sandığından çıkardığı kutsal Sudur kitabından bakarak kahramana eşini tayin eder:

“Babası Katan-Kuuçın
Bir karış sakalını sıvazladı,
Genç delikanlı gibi kalkıp koştu,
Altın anahtarını aldı,
Altın işlemeli sandığını
Hızla açtı,
Aya, güneşe karşı parıldayan
Kutsal sudur kitabını çıkarıp geldi,
Işığa doğru yaydı,
Altay üstünü inceledi,
Yeryüzüne etraflıca baktı,
Söyledikleri şunlar oldu:
‘Aydın, güneşin doğduğu yerde

Ak-kaan yaşıyor,
Onun büyüttüğü altı kızının
En güzeli Altın-Sırğa’dır.
İleri baksa ay şekilli,
Beri baksa güneş şekillidir.
Altay üstündeki altmış alp,
Ter üstündeki yetmiş yiğit
Ona dünür olmuş.
Dur, dur, oğlum, dedi.
Atlanıp ikimiz gidelim’ dedi”. (Dilek, 2007b: 261-262)

Maaday-Kara adlı destanda, Altay sahibesi yaşlı kadının Kögüdey-Mergen’e anne babasının başına gelenleri anlatması sonucunda, Kögüdey Mergen hem anne babasını kurtarmak hem de intikam almak için yola çıkar. Yola çıkmadan yaşlı kadının öğütlerini dinler ve ardından mavi ırmağa karşı dua eder:

“ ‘Bir tanem, yavrum, dedi,
Kendi Altay yerini unutma, dedi.
Yetmiş kollu gök ırmak
Senin pınarın, dedi.

Ulu kale gibi yedi dağ
Senin korunağın, dedi.
Sevgili Altay’ına
Yol güvenli olursa, geri gelirsin, dedi,

Kucakladığın bu ÷lkene
 Esen gidersen, geri dönersin, dedi.
 Büyüklere rastlayınca,
 Efendim diye hitap edersin,
 Küçüklere rastlayınca
 Selam eder hatır sorarsın, yavrum.
 Kurda dönüşüp değışme, dedi,
 Kurt tuzağı düşer, dedi,
 Gücüne güvenip saldırgan olma,
 dedi,
 Güç elden gider, dedi.
 Vuracağın vakit sabırsız olma,
 Vuracak vakit elbet gelir, dedi.
 Konuşmak için acele etme,
 Konuşacak zaman elbet gelir, dedi.

Hakas destanlarından Ak Çibek Arığ destanında, Ak Han ile Ay Huucın çocukları olmadığı için üzülmektedir. Bir gün hizmetçileri Ay Huucın'a yakında kendi yurtlarında bulunan bir kayadan çok yiğit bir kız çıkacağını ve kendisinin de bir erkek çocuk doğuracağını şöyle haber verir:

“Kır hizmetçi dinleyip duruyor.
 Söyleyecek bir sözüm var söyleyeyim
 Bu yerin üstünde,
 Bu göğün altında
 Bu günlerde attan iyi at doğdu.
 Alptan yiğit alp doğdu.
 Attan iyi at
 İpek yeleli ak kırattır,
 Alptan yiğit alp
 Ak Çibek Arığ kızdır,
 Ak Çibek Arığ'ın doğduğunu
 Bütün yeryüzündeki han, beyler biliyor,
 Hangi hanın ülkesinde doğduğunu
 Hiçbiri bilmiyor.
 Fakat ak kır atlı Ak Çibek Arığ
 Bizim ülkemizde doğdu,
 Şu altı başı zirveli

Atacağın oku
 Etrafa bak da at, dedi.’
 Namlı şanlı yaşlı kadın
 Bunları dedikten sonra:
 ‘Arkana bak, yavrum’ dedi.
 ‘Arkana bak, yavrum’ dedi.
 Köğüdey- Mergen sevimli oğlan
 Arkasına döndü, bir de önüne baktı,
 Yaşlı kadın yok olmuş.
 Bunu gören Köğüdey- Mergen
 Kunduz başlığını çıkardı,
 Mavi ırmağı karşı dua etti,
 Avuçlarını açıp,
 Altay'ına dua etti”. (Naskali, 2015: 104-105)

Ak kayanın içinde
 Orada büyüüp erişkin çağı gelecek.
 Fakat Ak Çibek Arığ'ı
 Ben de iyi bilmiyorum,
 Halktan mı doğdu
 Ak kayanın içinde kendiliğinden mi oldu?
 İkinci alp doğacak,
 Yiğit han boz atlı
 Alp kişi Kanlı Kılıç olacak.
 Han boz atla, ak kır at
 Handan hana koşuşsalar
 Ak Çibek Arığ'la Kanlı Kılıç
 Handan hana gitseler,
 Ezilen halk orada ıstıraptan kurtulur.
 Şu şurada yaşıyor Bay Kara Han.
 Altmış, yetmiş hanın yurdunu talan edip,
 Malını, halkını kendi yurduna sürüp getirmiş.

Doksan hanı kendine bağlayıp
Vergi, haraç ödetiyor.

Onunla aynı dilli, aynı yollu

Gök Han, Ot Han, Pay Sarı Han.

Fakat onlar, Ak Çibek Arıĝ'ın doğduğunu
bilip

Kendi ülkelerinde savaşa hazırlanıyorlar".

(Arıkoğlu, 2007: 217-219)

Huban Arıĝ adlı Hakas destanında, Alp pora atlı alp Ah Han'ın altmış çatal boynuzlu altmış ineğinin bekçisi ala boğa dile gelir ve Alp Hara Han ile konuşur. Alp Hara Han'a Hıta Han için verdiği kırk yılın dolduğunu, eğer gidip onu salmazsa tanrının gazabına uğrayacağını bildirir. Ona yolda güç kazanıp yoluna devam edebilmesi için bir takım öğütler verir. Ayrıca Dokuz türlü Toğay kamın her şeyi bildiğini ve Alp Hara Han'ın ona uğramasının gerekli olduğunu söyler:

"Kırk kat yerin altına
İnecek yere varırsan,
Dokuz türlü Toğay kam (orada) olur.
Yer-toprağının üstünde,
Kara yerin altında
Dokuz türlü Toğay kamın
Bilmediği,
Ulaşamadığı bir şey yok,

Dokuz türlü Toğay kam,
Kalmama edip, bilip, anlatıverir.
Anlattıklarını unutmadan dolaşırsın.
Unutursan,
Vardığın yolun olacak,
Döndüğün yolun (ise) olmayacak".
(Davletov, 2006: 16)

Huban Arıĝ destanında, Hara Moos ile yapılan mücadeleyi kazanıp Huban Arıĝ'ın yurduna dönen Ah Öleñ, Kök Öleñ ve Huban Arıĝ zafer sonrası aşın-yemeğin en iyisini yiyip, sohbetin en iyisini yapmaktadır. Bu esnada Huban Arıĝ Altın bitiğini çıkarır. Altın Kırıs'ın iki oğlu Ah Öleñ ile Kök Öleñ'in kimler ile evleneceğini kitaptan okur. Ah Öleñ'in Hara Moos'un ülkesinden kızıl ipek gömleğinin eteğine sarıp getirdiği Altın Han kızı Altın Sabah ile Kök Öleñ'in ise evrende tam öksüz olarak büyüyen Altın Harlıh kız ile evleneceğini

haber

verir:

"Acıkmış karınları doyduğunda,
Arık düşen vücutları semirdiğinde,
Altın masanın arkasından kalkıp,
Huban Arıĝ'ın altın bitiğini bulup,
Altın masanın üstüne koyup,
Hızlı bir biçimde tanıdık harfleri okudular:
'Altın Kris ile Ah Öleñ oğlu,
Alt dünyanın kırk kat yerin altında bulunan
Hara Moos ülkesinden
Kızıl ipek gömleğinin eteğine sarıp getirdiği

Altın Han kızı Altın Sabah'ı
Alıp evlenerek yaşamak üzere yaratılmıştır.
Altın Kris'in Kök Öleñ oğlun ise,
Biten otun solmadığı
Ölen kişinin çürümediği,
Besleyen atasını bilmeyen,
Emziren anasını tanımayan
Evrende tam öksüz olarak büyüyen
Altın Harlıh kızı
Alıp evlenmek üzere yaratılmıştı.

Yaşamları onların birlikte olması için
Yaşları da denk yazılmıştı.
Tanrı tarafından belirlenen evlilik kesin olur,

Yaratan tarafından yazılan yaşam yerini
bulur””. (Davletov, 2006: 259)

2.2.5. Alkış ve kargışlar:

Alkış sözcüğü Dîvânü Lugâtî't-Türk'te, “dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma” (Kaşgarlı, 1940: 97) anlamına gelirken kargış “lânet, ilenme” (Kaşgarlı, 1940: 461) anlamlarını karşılamaktadır.

Türk sözlü kültür ürünlerinin pek çoğunda yer bulan alkış ve kargışlar, Türk kültürünün temel eserlerinden olan ve sosyal bir tablo özelliği gösteren destanlarda da önemli yer tutar. Destanlarda sık sık kullanılan alkış ve kargışların, söylenişlerinin arkasında yatan söylendikleri ortam, kişiler ve söyleyicileri gibi faktörler de önemlidir.

Alkışların, uzun bir yaşam sürme, şansın daim olması, kazalardan ve belalardan korunma, kötü kişilerin şerrinden uzak olma, güçlkle karşılaşmama gibi iyi dilekler yanında, kişilerin sahip oldukları olumlu nitelikleri sayarak onları yüceltme fonksiyonları da bulunmaktadır. Ayrıca alkış ve kargışlarda kullanılan ifadeler, dönemin değerlerini de yansıtmaktadır.

Alkışların ne zaman ve hangi nedenle söylendiği incelendiğinde; bunların hitaplarda, ad koyma törenlerinde, vedalaşırken, yararlılık gösterildiğinde ve müjdeli haberlerin verildiği esnalarda dile getirildiği görülmektedir.

Sibirya Türk destanlarında da, alkışlar şu nedenler ile şu kişilere söylenir;

*Oğulları dönen anne-babanın sevinci sonrasında tanrıya sunulur.

*Zalim kağanların elinden kurtulan kağan veya halk tarafından kurtarıcı bahadıra sunulur.

*Kahramana isim veren kişiye ismi alan kahraman tarafından sunulur.

Genellikle sunulan alkışlar ömrüm ve yaşı uzunluğu, kahramanın uzun ömürlü ve güçlü olması ve ebedi olarak yaşamaları ile ilgili dilekler içermektedir. Alkışlar ve kargışlar genellikle toplumsa bir törenin arkasından herkesin önünde söylenir, alkışlara bütün bir halk katılırdı kimi zaman bütün bir ağızdan söylenmiştir. Hatta destanlarda kojonlar eşliğinde ve ziyafet esnasında alkışlar söylenmiştir. Yine destanlarda

karşılaştığımız ya bir kötülüğe maruz kalan yahut acı çeken insanların söylediği kalıp sözler olan kargışlar şu durumlarda söylenmiştir:

*Çaresi kalındığında sitem ederken,

*Kabullenilmesinin zor olduğu kötü haberde,

*Yaşanılan bir üzüntü sonrasında

*Gidilen toyda yapılan eğlence ve verilen yemek beğenilmediğinde

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da zaman zaman baba kızına veya oğluna, abla kardeşine, kağan halkına vasiyetini söyler, öğütler verir. Malını ve halkını emanet eder.

Destanlarda bahadır kişiye gerek vefat edecek kişi, gerek bilge insanlar, gerek anne-baba, gerek kahramanın atı öğüt ve nasihatlerde bulunur.

Büyüklerle rastlayınca,
Efendim diye hitap edersin,
Küçüklerle rastlayınca
Selam eder hatır sorarsın, yavrum.
Kurda dönüşüp değişme, dedi,
Kurt tuzağa düşer, dedi,
Gücüne güvenip saldırgan olma,
dedi,
Güç elden gider, dedi.
Vuracağın vakit sabırsız olma,
Vuracak vakit elbet gelir, dedi.
Konuşmak için acele etme,
Konuşacak zaman elbet gelir, dedi.

Atacağın oku
Etrafa bak da at, dedi.
(....)
“Uzak yurdun sahibi olarak,
Han Orba kız kardeşim kalıyor,
Onun sözünü dinleyin,
Ondan daha iyi düşünene yiğit yoktur,
Aşı eşitçe bölüşün,
Hiç kimse aç kalmasın.
Tüm halkım iyi yaşasın
Halkım sağlıklı olsun
Ala gözleriyle bakıştılar”.

Ayrıca kahramana şükranlarını sunmak isteyen halk toplanır. Yenilip, içilir ardından dua ve alkışlar sunulurdu. Destan metinlerin seçilen bazı örnek alkışlar şöyledir:

Kökin Erkey yer altı kağanlarından Sokor Kağan'ın kaçırdığı kız kardeşi Erkin Koo'yu kurtarmak için çıktığı yolculukta, Erkin Koo ve yer üstünden zorla getirdikleri insanları kurtarır:

“Yeryüzünden esir alınmış,
Kara ağaç gibi birçok halk

Kök Çookır ata binen
Kökin Erkey bahadıra

Ak Sarı ata binen
 Añçı Mergen bahadıra
 Kıymetli Temir Çookır'a
 Börklerini çıkarıp, gelip dua ettiler.
 Kollarını uzatıp, gelip kucakladılar.
 Hepsi bir ağızdan şöyle konuştular:
 'Güneşten uzaklaştırılan bizlere
 Gün gösteren bahadırlar!
 Diri insanların kanını içen,
 Çeeken Küren atlı
 Celbis Sokor'u öldürdüğünüz için,
 Bizleri zulümden kurtardığınız için,
 Üç nesil boyunca sizi hatırlayacağız,
 Dört nesil eğlence yapacağız.

Size övgü dolu kojolar söyleyelim!
 Sizin mücadelenize yardım edelim.
 Bizi felaketten kurtaran sizler
 Bizim başçılarımız olun.
 Açlığımızı gideriniz,
 Yorulan bizlere huzur verdiniz.
 Sonsuza dek ebedi olun!
 Ömrünüz boyunca güçlü olun!
 Onu duyan Kökin Erkey'le Añçı Mergen
 Halkı duyup gönülleri rahatladı.
 Her zaman onlar için
 Mücadele etmeye söz verdiler". (Dilek, 2002:
 195-196)

Altın Çüs destanında, Alp Han halkına hükmetmeyeli, malını saymayalı yirmi yıldan fazla zaman geçtiğini hatırlar. Kendisi yaşlanmış, atı yürüyemeyecek hale gelmiştir. Malı ve halkı yeryüzüne sığmamaktadır. Fakat bu malın bir varisi yoktur. Halkın içinden geçer. Halkına öğütler verir. Halk da ona hürmetlerini sunar:

"Alp Han obasına, boyuna,
 Hükmetmeye gitmiş;
 'Gözü güzel, iyi halkım,
 Yakasız elbise olmaz.
 Adaletsiz halk olmaz:
 Attan yaya yürümeyin,
 Atın güzeline binin;

Elbiseden çıplak yaşamayın,
 Elbisenin güzelini giyin.'
 Oba, oymak, Alp Han'ı görüp
 Hanlarken hanımız Alp Han deyip,
 Fidan gibi eğiliyorlar,
 Kamış gibi bükülüyorlar". (Arıkoğlu, 2007:
 41)

Hakas destanlarından Ay Huucın destanında, Alp Han Kız bir gün Han Mirgen'in alacağı kadının kendisi değil Kün Arıg Kız olduğunu söyler. Bunu duyan Han Mirgen yola çıkmak için hazırlanır. Gitmeden halkını toplar ve onlara bir takım öğütlerde bulunur:

"Çirkin yaratılışlı Kız Han ablası
 Han Mirgen'e dua etmiş.
 Dönüp çıkarak, er yiğidi
 Atını direktten çözmüş,
 Yiğit han boz ata
 Atlayıp, gitmiş,

Büyük oba arasından
 Halka boya hüküm verip,
 Han Mirgen'e er güzeli
 Bağırarak gidiyor:
 'Ben gelene kadar
 Mutlu yaşayınız halkım boyum!

Ben evirilip gelene kadar,

Huzurlu yaşayınız!’ ”. (Arıkoğlu, 2007: 493)

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, Altın Saraç Han Çibek kardeşinin kaçırılmasından sonra kardeşini bulmak için yurdundan ayrılmıştır. Külbir Han ile karşılaşp onun ile kavgaya tutuşan Altın Saraç’ya Külbir Han kargışlar düzer:

“Kara kazanına varıp,
Saygın Altın Saraç bu ya,
Büyük ateşini söndürüp,
Alevli ateşini bitişik tutup,
Dokuz gözü canlı oku
Dokuz yerden tutup kırdı.
Bunu gören Külbir han,
Kulaç kadar bıçağını tutarak
Çıkıp, konuşuyor:
‘Misafirliğinde önün olsun,

Zamanında tuzlu ol,
Kara Mool yeğen oğul!..
Böyle eti, böyle şöleni.
Yemeyip, yedi yıla ulaşan
Benim’, - deyip koşunca,
Alp üstünü Altın Saraç,
Sol kolunu kaldırıp vurunca
Külbir han uzun dilini yaymış”. (İlgın, 2008: 95)

Kan Argo Peçelig Kan Mergen adlı Şor destanında, kendisi için eş olarak tayin edilen Altın Kök kızı alıp yurduna dönen Kağan Mergen yurdunda büyük bir neşe ile karşılanır. Kahramanı dönüşü şerefine düzenlenen toy tasvir edilirken toy bitiminde ayrılan insanlar düzenlene eğlence ve verilen ziyafetten memnun kaldıklarında alkış, memnuniyetsiz bir şekilde toydan ayrıldıklarında toy sahibine kargışlar düzmüşlerdir:

“Kağan Mergen ormanlı sırta çıktı, düz(ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırttan öteye bakıp gördüğünde, kendi yurduna gelmiş. Halkı-tebaası kara tayga gibi durur, ak malı ala çakıl gibi yatarmış. Kağan Argo ablası altın kazığın dibinde durup bekler. Yamaçtan indi, Altın kazığın dibine geldi.

Kağan Argo ablası, Kağan Mergen’i atının üstünden koltuklayıp, indirdi. “Azıp kaldı diye sandığım arkası yok kardeşim dönüp geldi!” diye söyledi. Kağan Argo, Kağan Mergen’i yaslanıp, altın otağa getirdi. Kağan Mergen cebinden altın yüzüğü çıkarıp attı, Altın Kök kız çıkıverdi. Bunu gören Kağan Argo, Altın Kök’ü kırk odanın dibine götürdü. Sayısız saç örgülerini çözüp iki ayrı örgü ördü.

Kağan Mergen, altın otağdan çıkıp, kırk dazı çağırıp, kırk balta veriri. Otuz dazı çağırıp, otuz nacak veriri. “Kırk aygırın kısırağını kesip, kurban edin, toy düzenleyin; otuz aygırın kısırağını kesip, doğrayıp toy kurun!” diye bağırđı. Dazlar tayga gibi et yığdı, deniz gibi içki döktü. Yakın yerlerdeki akrabaları bağırıp topladılar; ırak yerlerdeki akrabaları elçi gönderip çağırdılar.

Dağ gibi et pişirdiler, deniz gibi içki hazırladılar

Toylaya toylaya gelende, arıkları semirdi, açları doydu. Eşikteki zayıf itlerin kuyrukları yapışırçasına semirdi. Arık kişilerin kulakları kaybolurcasına semirdi. Tayga olup, et yığıldı, deniz olup içki koyuldu. Gözle görülmez yemekle, ağız açtırmaz içki sunuldu. Toylaya toylaya toylayanda, gün geçtiğini bilmez oldu, ay aştığını bilmez oldu. Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, akağaç kabuğundaki etler tükendi, bütün insanlar dağıldı. Kazan dibi takırdayanda, halkı-tebaası dağıldı.

Yağlı kemik yiyen kişiler, dua edip dönerler: “Yaşlarınız uzun olsun! Tabutunuz yüksek olsun! Diye, “Böyle toyu kim görmüş, böyle toyu kim duymuş” derler. Kıkırdaklı kemik yiyenler, kargayı dönerler. “Toy mu?” derler, “Hangi toy olursa olsun, bu toydan daha iyidir! Yakın yerin kişilerine fazlasıyla ikram ettiler” diye söyleşirler. Erler erleri, kalın kemikleri tutup dağılır, fakir kadınlar kurtlu karın tutup dağılır. At yarışı düzenlediler. Önden gelen atlara ak ipek örtü bağladılar.

Ulu toyları bittikten sonra Kağan Mergen, sakince yaşayıverdi”. (Ergun, 2006: 374-375)

Hakas destanlarından Han Orba destanında, Altın Harlıh Hara Han’ın çocuklarını ve halkını eski haline çevirir. Çocuklara anne babası ve halkın başından geçenleri anlatır. Çocuklara yurtlarından çıkmamalarını söyler ve bunun için altı yıllık bir mühlet koyar. Bu zamanın dolmasını beklemeden Han Mirgen anne-babasının intikamını almak için yola çıkmak ister. Kardeşi Han Orba’nın sözlerini dinlemez. Halkının başına Han Orba’ya geçirir ve halkına öğütler vererek yurdundan ayrılır:

“Yiğit Han Mirgen	Ondan daha iyi düşünene yiğit yoktur,
İpek dizgini kısa tuttu,	Aşı eşitçe bölüşün,
Demir üzengeye ayağını koydu,	Hiç kimse aç kalmasın.
Eyer üstüne oturdu,	Tüm halkım iyi yaşasın
Yokuş aşağı indi,	Halkım sağlıklı olsun
Halka nasihat etti:	Ala gözleriyle bakıştılar’.
‘Uzak yurdun sahibi olarak,	Han Mirgen söyleyeceklerini bitirip
Han Orba kız kardeşim kalıyor,	Doru atına kamçı vurdu”. (Aktaş, 2011: 48-
Onun sözünü dinleyin,	49)

Han Orba destanında, yurdunu talan eden Hara Molat’ı öldüren Han Mirgen tam evden çıkacakken Hara Molat’ın kardeşi Hara Hushun ile kıyasıya bir mücadeleye başlar. Han Mirgen, Hara Hushun’u öldürür. Bundan dolayı halk sevinir, bayram eder. Halk Han Mirgen’e şükranlarını sunar:

“Bunu duyan Han Mirgen,
Hara Marha’yı yerden kaldırıp
Saf canını çıkardı.
Altın Harlıh kız
Göğün altı boyunca
Kızıl doru atın ardına girdi.
Ay Arığ kız, Hara Molat’ın
Küçük oğlunu öldürdü.
Hara Molat’ın yurdunu
Tamamen bozkıra çevirmişler.
Ay Arığ kız, Han Mirgen’in
Yanına gelip elini tuttu,

Eyere basıp, selam verdi.
Yüksek tepeye çıkıp,
Kul köle olan halka nasihat ettiler:
‘Yurdunuza nereden geldiyseniz,
Mal-davarı sürerek,
Tüm halkınızı alarak,
Geri dönüp, geri gidip yaşayın’.
Halk ise bunu işitip,
Han Mirgen’i çokça övdü.
Mal-davarı sürerek,
Uzak yurduna döndürdü”. (Aktaş, 2011: 71-72)

Huban Arığ adlı Hakas destanında, Hıta Arığ’ı öldürüp, kırk kız ve kırk oğlan kardeş ile yaptığı mücadeleden galip çıkan Alp Hara Han’a karşı gelip kapışacak alp kalmadığında, Alp Hara Han halka nasihat verir. Yeri olanın yerine, suyu olanın suyuna mallarıyla beraber yurduna dönmesini söyler. Halkın altın ak tüylü köpeğe ve Alp Hara Han’a minnetlerini sunar:

“Karşı gelip ürüyecek köpek olmadığında,
Karşı gelip kapışacak alp kalmadığında,
Hara Han yerli halka nasihat verdi:
‘Akli kara, içi kan dolu Hıta Arığ,
Yerli halkı sömürmüş.
Altmış han kadar vergi alıp
Onunla zenginleşmeden ayrılıp öldü.
Yetmiş han kadar yemeği yiyip,
Onunla doymadan, geçip öldü.
Sömürülerek kişilerin ezilmesin
Halkınızı baskı altına teslim etmeyin
Birlikte ve denk yaşayın.
Özünüzün mallarını,
Öz yerinize götürün.
Hıta Arığ’ın tok ve semiz malını
Denk biçimde üleşin.

Kara düşünceli Hıta Arığ
Tamamen ayrılıp şimdi öldü,
Tekrar yaratılıp o dolaşmayacak.
Kara düşünceli kişinin evini
Kara balçığa gömeceğiz.’
Sömürülen köle durumundaki yerli halk
Sevinerek, şarkı söyleyip
Tok ve temiz malı, yönetime sahip halkı
Ata yurduna götürdü.
‘Yaşınız uzak, yaratanın yüksek olsun.
Yollarınız açık, sağlığınız pek olsun.
Önlerinizi ay aydınlatsın.
Arkanızı güneş ısınlatsın’ diye
Hara Han’a altın tüylü ak köpeğe
minnetlerini sunmaktalar”. (Davletov, 2006: 35-36)

Kara Kağan adlı Şor destanında, Kara Kağan’ın tek çocuğu olan Altın Arığ kız bir gün yurdundan ayrılarak halka zulmedip, diğer hanlardan vergi alan Çılan Kağan’ı öldürmek için ayrılır. Çılan Han ile girdikleri mücadeleyi kazanan Altın Arığ kız halka

öğüt ve nasihatlerde bulunur. Onlara mallarını ve halklarını alarak yurtlarına dönmelerini emreder. Halk Altın Arığ kıza alkışlarını sunar:

“Güzel bağırdı:
‘Yiğitler bakın!
Vurup göreyim.’ demiş.
Kılıçla vurdu.
Çılan Kağan öldü.
Çılan Kağan ölünce,
Güzel içinden çıktı,
Kuşlar uçtu,
Hayvanlar koşup gitti.
Yiğitlerin dirileri
İçinden çıktı.
Yiğitler söylediler:
‘Ömrün uzun olsun,
Varlığın ulu olsun!

Sen bize iyilik ettin,
Sen bizi kurtardın,
Biz sana vergi verelim!’ dediler.
Güzel söyledi:
‘Ey Yiğitler!
Ben verginizi almam,
Bana gerek değil!’ dedi.
‘Eskiden nerede yaşadıysanız,
Artık orada yaşayın!’ dedi.
Sonra Güzel
Malını aldı,
Halkını aldı,
Atasına döndü.
Anasına döndü”. (Ergun, 2006: 436-437)

2.2.6.Yada Taşı ve Yağmur Yağdırma:

Yada taşı eski Türk boylarında yağmur ve kar yağdırdığına, yel estirdiğine inandıkları kutsal ve büyüsel taştır.Kaşgarlı Mahmut’un taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, kâhinlik olarak tanımladığı yada taşı, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu taş ile rüzgar estirilir, kar yave yağmur yağdırdığına inanılırdı. Yada taşları farklı renklere sahip olabilmektedir. Genellikle siyaha çalan toprak renginde olup üzerinde kırmızı noktalar vardır. Beyaz olup üzerlerinde kırmızı noktalar olanlara da rastlanmıştır. Büyüklükleri bir kuş yumurtası kadardır (Candan, 2004: 239).Yada taşı her zaman aynı güçte olmayabilir. Taşın üç sene kullanıldıktan sonra yavaş yavaş gücü geçmeye başlar. Bu taşların en iyileri, kendi kendine kuş veya hayvan şekli almış olanlarıdır. Bu taşların kullanılmadıkları zaman, su içine konup muhafaza edilmektedir (Ögel, 1995: 275). Yağmur yağdırmak için kullanılan taşların kutsal sayılması fetişizm inancı ile ilgilidir. “Fetişizm, doğada bulunan (taş, deri, pençe, boynuz vb.) birtakım nesnelerin ya da maddelerin kutsal sayılması (içlerinde büyüsel güç bulunduğu inanılması), bunların nazardan sakınma, büyü yapma, uğur getireceğine

inanma gibi amaçlarla kullanılması nedeniyledir (Çoruhlu, 2012: 59). Yada taşı ile yağmur yağdırma törenleri birçok Türk topluluğunda görülmektedir.

Erke-Koo destanında da, yurtlarına dönen iki bahadır halklarını ve mallarını alarak heybetli bir dağın üzerine çıkarlar. Güneşin önüne ‘yada taşı’ni tutarak yağmur yağdırmış ardından yıllarca süren savaştan sonra dökülen onca kan ve irin, savaş silahları ve ölenlerin cesetleri sele kapılıp gider. Bu şekilde hem doğa hem de yurdun arındığına inanılır. Ayrıca törenin bütün halkın ve malın iştiraki ile gerçekleşmesi dikkat çekmektedir.

“Erke-Koo ile Erke-Möndür	Kar yağdırdı.
Dönüp yurtlarına geldiler.	Yeryüzünde sel çıkıp,
Ak hayvanlarını, halklarını	Sayısız askerin kanı, irini
Heybetli dağın üstüne toplattılar,	Gece gündüz aktı.
Büyük nehri geçirip göturdüler.	Ölen insanların cesedi kalmadı,
Güneşin önüne yada taşı tuttu.	Atışan insanların oku kalmadı,
Böğürlerine kadar	Tertemiz oluverdi”. (Dilek, 2007b: 67)

2.3.DİĞER TÖREN VE KUTLAMALAR

2.3.1.Av Törenleri:

Totem, eski Türk kavimlerinde kutsiyet atfedilen hayvan ya bitki nev’inden şeylerdir. Türkler arasında yaşayan törenlerden biridir. Bozkurt, kayın ağacı, sığır vs. totemlerden sayılırdı. Özellikle Oğuz Türkleri arasında sığır önemli bir totemdi. Türklerin atası olarak bilinen Oğuz Kağanın fiziksel yapısında bu totemin izleri görülürdü.

Türkler kendileri için kutsal olan sığırı avlamak için yılda bir defa ava çıkarlardı. Bu ava çıkış bir merasim ile gerçekleşirdi. Savaş giyimleri giyilir, silahlar kuşanılır, at çıkılacak ava hazırlanırdı. Ava çıkacak yiğitler altın, ipek işlemeli giyimlerini giyerlerdi.

Savaşları andıran bu dini törenler daha sonraları Türklerin birçok din ile tanışmasının ardından bir av eğlencesi haline gelir. Büyük avcılar av dönüşünde yurtlarında milli kahramanlar gibi karşılanmış, halk tarafından methedilmişlerdir. Ava giderken ve yurtlarına dönerken koşuklar ve destanlar söylenirdi.

Sibirya Türk destanlarında da av önemli bir olgudur. Kahramanlar zaman zaman yurdundan av için ayrılır. Destanlarda av konusu şöyle işlenir:

*Kahraman ava çıkarken bir takım hazırlıklar yapar. Altmış köşeli altın masasını kurdurur, içki içer. Daha sonra savaş giyimlerini, silahların kuşanır ve atlanır.

*Genellikle kahramanlar ava çıkarken birine halkını ve malını emanet eder. Halkına öğütler verir. Kendisinin yokluğunda ateşinin söndürülmemesini ister.

*Ava çıkmadan kutsal kitaba bakılır

*Kahramanın gidişi esnasında bütün halk ve doğadaki bütün hayvanlar ona eşlik eder.

*Kahraman avda iken genellikle yurdu talan edilip, halkı ve malı götürülür yahut kahramana ihanete uğrar.

*Avlanan hayvanlar yurda indirilir.

*Avlanan hayvanların derilerinden güzel giyimler yapılır, av hayvanlarının etlerinden kaynatılarak ziyafet sofrası kurulur.

*Ziyafete gelen halk ile birlikte herkes doyuncaya kadar yenilir, içilir.

*Av etini yiyenler metihlerini sunarlar.

*Avin semizinin avlayıp dönen kağan malı halkına adaletli bir şekilde üleştirir.

Altay Buuçay adlı destanda kahraman otuz yıllığına ava çıkar ama altmış yıl geçtiği halde dönmez. Bu durumu fırsat bilen eşi Ermen Çeçen ve kızı Caraa Çeçen Aranay ve Şaranay kardeşleri davet ederler. Toy düzenleyip eğlenirler. Fakat bir süre sonra Altay Buuçay avdan döner. Altay Buuçay'ın avdan dönüşü şöyle anlatılır:

“Çok vakit geçmeden,
Gelip at direğine ulaştı.
Avladığı hayvanları atından aldı.
Kara samurları koynundan çıkardı,
Eşi Ermen Çeçen’e verdi:
‘Güzel giyimler yap’ dedi.
‘Kurban olduğum eşim Altay Buuçay,
Seni beklerken çağ geçti.
Sonunda sen döndüğün için
Yüzüme ay değmiş gibi oldu’ diye

Ermen Çeçen Hatunu söyledi.
Meyve, yemiş, yiyeceği koydu,
Sonra içki döktü.
Altay Buuçay yiyecekten yedi,
Sonra sert içkiyi içti.
Çok zaman geçmeden,
Eti, kanı ısınıverdi,
‘Daha içki varsa,
Bana çabuk ver’ diye
Oturup hatunundan istedi.

Ermen Çeçen çarçabuk
Sarı mataradaki sert içkiyi
Aceleyle alıp verdi.

Altay Buuçay aldıktan sora,
Sarı mataranın tıpasını açıp,
Tek yudumda içti”.(Dilek, 2002: 205)

Malçı Mergen adlı Altay destanında ava çıkan kahraman, kendisi gibi ava çıkan altı bacanağına rastlar. Hiçbir hayvan avlayamayan altı bacanağına kendisinin avladığı hayvanların etlerini kaynatarak gönderir. Bacanaklarına şöyle söyler:

“Onları gören Malçı Mergen
Altmış av avlayarak,
Bacanaklarına getirip verdi:
‘Altı iyi bacanaklarım,
Açlıktan ölmemin anlamı yok,
Az da olsa bulduğumu
Arslan Kağan kaynatama verin,
Artanını kendiniz yiyein.
Etin semizini siz alın,
İrinli karnını kendim alayım!’ diye
Malçı Mergen bahadır
Bacanaklarına böyle diyerek,
Altmış avın karnını aldı,

Evine doğru hızla gitti.
Altı dost bacanaklar
Altmış avın etiyle
Acıkan karınlarını doyurdular,
Artanını alıp döndüler.
Altı övgülü damadı geldiğinde,
Arslan Kağan çok fazla sevindi.
Alpların getirdiği avların etini
Altı kulplu bronz kazanda
İyice kaynattı.
Bahadırları çağırıp,
Methedip, eti yediler”. (Dilek, 2002: 237-238)

Altay Türklerine ait Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı destan metninde, savaşmaya geleni sağ döndürmeyen, kendisi de savaşa çıkmayan Ak Kağan, ava çıkmak için hazırlanır. Av hazırlığı şöyle tasvir edilir:

“Ak Kağan’ın evlendiği eşi
Ay Sulu adlı eşi
Altmış köşeli altın masaya
Altmış çeşit yemek koydu.
Azığına hazırladı.
Ak Kağan kendisi ise
Altın masaya oturup,

Yavaşça yemek yedi.
Saygıyla sohbet edip,
Bronz kâseden yarma çorbası içtiler.
Amaçlı söz konuşup,
Altın tepsiden aş içtiler”. (Dilek, 2007a: 122-123)

Ava gitmek için hazırlanırken kutsal kitabı açar bakar ve huzur içindeki yurduna Erlik Biy’in elçisi Kara Bökö’nün savaşmak için geldiğini görür. Av elbiselerini giyip, silahlarını yüklenip yola çıkar.

Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo adlı Altay destanında, anneleri ve babaları olmayan iki kardeşten ağabey Kögüdey-Kökşin, kız kardeşine halkını emanet ederek ava

çıkar. Destanda Kögüdey-Kökşin'in kardeşine boz kısrığı öldürmemesini ve ateşlerini söndürmemesi gibi öğütler vererek evden ayrılışı şöyle anlatılır:

“Kөгüdey Kökşin ile
Boodoy Koo
Ağabeyli, kız kardeşli alplar
Burada ikisi oturdu.
Altın kenarlı altın masada
Yemeğin başından alıp,
Sohbet sohbeti açıp
Kөгüdey Kökşin şöyle dedi:
‘Kız kardeşim Boodoy Koo, dedi.
Ak hayvanı sen idare et,
Eli, halkı sen yönet.
Başka yerden düşman gelmesin,
Düşman çok ya,
Başka yerden felaket gelmesin,
Basacak mel’un çok ya,
Altay sırtını altı kez dolaşıp,
Avlanıp geleyim, dedi.
Sen kâğıt oynama,
Sen şarta oynama,
Dokuz köşeli demir sandığı
Sakın açma, dedi.
Otuz gözlü dürbünü
Çıkarıp bakma dedi.
Birbirine eş iki demir asayı
Yerinden çıkarma, dedi.
Kırba memeli boz kısrığı
Öldürme diye tembihledi.
Kara böğrünü çıkarıp,
Ateşe bırakılmaz
Hayvan yöneten hayvanımız’ dedi.
Ondan sonra kendisi
Altın dizgini alıp,
Sallayıp şingirdattı.
Pamuk yeleli Kök Boro’su

Sıyrılıp geldi.
Altın tüylü paralayan,
Ay gibi damgası ışıldayan,
Yarış atının ünlüsü,
İyi koşan hayvan
Kıymetli at geldi.
Kөгüdey Kökşin Kök Boro’sunun
Başını, gözünü sıvazlayıp,
Altın dizgini soktu.
Arkasını, belini kaşağılayıp,
Eyer keçesini yerleştirdi.
Bronz eyerini ise,
Bağlayıp arkasından geçirdi.
Çift katlı kuskunu
İyice yerleştirdi,
Üç parçalı göğüslüğünü
Sıkıca tutup çekti.
Öndeki altmış kolanı alıp çekti,
Döşündeki kırk kolanı alıp çekti.
Ata silahlarını yükleyip,
Alp kıyafetlerini giydi.
Altmış iki büyük düğmeli
Pantolonunu giydi.
Yetmiş iki güneş ışıklı, gümüş düğmeli
Kara zırhını giydi.
Doksan iki demir tabanlı
Demir kara çizmesini giydi.
Altmış iki kancalı
Ay gibi kuşağını kuşandı.
Yetmiş iki kızıl püsküllü
Demir kara borkünü giydi.
Kızıl püskülleri
İki omzuna döküldü.
Yüz çentikli yayını

Omzuna yüklendi.
 Altmış elmas başlı
 Ak kılıcını takındı.
 Alp elbiselerini giyindiğinde,
 Ata silahlarını yüklediğinde,
 Sadak astığı yerine
 Saksağan yuva yapabiliirdi,
 Kuşak taktığı yerine
 Kuzgun yuva tutabiliirdi,
 Kolan gibi kara saç örgüsü
 İki omzuna vurdu.
 Yanındaki kara kargısı
 İnce beline değdi.
 Pamuk yeleli Kök Boro'nun
 Sol tarafından çekti,
 Birbirine eş iki gemi
 İleri geri sallandı.

Birbirine eş iki dizgini
 Tutup çekti.
 Demir kara üzengisini
 Teperek çekip atlandı.
 Gün doğusundaki boz dağın
 Koltuğuna doğru,
 Ay çıkan ala dağın
 Yakasına doğru
 Pamuk yeleli Kök Boro'nun
 Ön ayakları şahlandı,
 Arka ayakları coştı.
 Köğüdey Kökşin bahadırın
 Kargısının ucu parladı,
 Kılıcını ucu ışıldadı,
 Parmağıyla kaval çalıp,
 Kıvrak bir türkü söyleyip,
 Av avladı". (Dilek, 2007a: 426-429)

Altay destanlarından Oçı Bala'da, kahraman Oçı Bala bir gün Kara dağın başından dünyaya bakarken, yerüstündeki yetmiş kağanın yurdunu işgal eden ve halklara eziyet eden Kan Taacı'nın yurduna savaşmak için gelmek niyetinde olduğunu görür ve ablasının onca ısrarı ve vazgeçirme çabasına rağmen hazırlıklara başlar:

"Anlı şanlı Oçı Bala
 Atının başını geri çekip,
 Altın dizginini taktı.
 Sırtını sıvazlayıp,
 Pamuktan eyer keçesini yerleştirdi,
 Bronz, altın eyerini yerleştirdi,
 Dokumalı dokuz kuskunu
 Dolayıp taktı:
 Üç halkalı göğüs kayışını
 Ustalıkla tutup çekti.
 Altmış kayışı dolayıp çekti.
 Yüz kayışlı bronz eyeri
 Ustalıkla eyerledi.
 Sayısız savaş zırhını
 Kavrayıp kancaya astı.

O azık almadı.
 -Altay'da yiyecek çok ya, dedi.
 O heybe de almadı.
 -Altay'da deri çok ya, dedi.
 Kızıl donlu atına binip,
 Koşturup ava çıktı.
 Rahvan koşturup gitti.
 Yavrulu marallar beraberinde gitti.
 Uçuşup koşturdu,
 Tanıyan kuşlar onunla uçtu.
 Ay kanatlı doğanlar
 Atın üstünde beraberinde gittiler,
 Çatal boynuzlu geyikler
 Atın önünde koştular.
 Türlü türlü benekli hayvanlar

Gece gündüz beraberinde gittiler.
Sayısız yuvalı kuşlar
Bahadır kızı uğurladılar
Anlı şanlı Oçı Bala
Altı boğumlu kaval çaldı.
Amırgı çalıp bağırdı.
İki boğumlu düdük çalınca,
Yavrulu hayvanlar yavrusunu bırakıp,

Bahadır kızı uğurladılar.
Yuvalı kuşlar yuvasını terk edip,
Oçı Bala'yı karşıladılar.
Kilim gibi görklü Altay'da
At koşturup türkü söyledi.
Altın gövdeli Altay'ın sırtına
Yavaşça oturup amırgı öttürdü". (Dilek, 2007a:58-59)

Oçı Bala Kan Taacı'nın sarayına gider. Kan Taacı avdadır. Kan Taacı'nın oğlu ile eşi Oçı Bala'nın heybetinden korkarak ona ikramda bulunurlar. Bu esnada kağan avdan döner.

"Yetenekli güzeller
Kadehi beklediler.
Türkücülerin önünde
Çiçek gibi durdu.
Altın kadehi alarak,
İçti kağanım

Üç kadehi içince
Eti, kemiği rahatladı.
Birbirine benzer altmış yiğit
Av etini pişirdi.
Kağan avlayıp getirdiğini
Halkla birlikte yedi". (Dilek, 2007a: 111)

Bir süre sonra hile ile Oçı Bala, Kan Taacı'nın sandığından yada taşı ile kutsal kitabı alır, Kan Taacı'yı sarhoş edip yıkar.

Han Mirgen adlı Hakas destanında, Altın Çüs ile Toolay Arığ evlendikten sonra, Altın Çüs halkı yönetmekte, mal ve hayvanların hesabını tutmaktadır. Zaman zaman ava çıkmakta, avladığı hayvanları halkına belli oranlarda paylaştırmaktadır:

"Erlerin en üstünü (alp) Altın Çüs
Altı gün güdülen malın sayısını sayarak
Yerli halkın yargı ve yönetimini
Gerçekleştirip yönetmektedir.
Yedinci gününde bir gün

Kuş ve hayvan avlamak için gitti.
Attığı hayvanları albat halka
Üleştirip vermektedir.
'Güzel et yiyiniz, halkım', diyerek".
(Davletov, 2008: 140)

Şor destanlarından Kan Pergen destanında, annesi-babası olmayan Kağan Pergen ve kız kardeşi Kağan Argo yalnız başlarına yurtlarında yaşarlar. Bir gün Kağan Pergen ava çıkar. Avın semizini öldürüp yurduna döner. Döndüğünde halkını-tebaasını toplayıp avını bölüştürür:

"Gümüş eyerini
Al doru atını eyerler.

Üç kolan bağlayıp
Üç kuskunu yerleştirir.

Otuz kat zırha bürünür
 Otuz kat çizme giyer.
 Kağan Pergen atına bindi,
 Ak taygaya avlanmaya çıktı,
 Ak tayga eteğine gitmişti
 Avın semizini öldürdü,
 Deniz kıyısınca gitti

Kuşun semizini öldürdü,
 Avla kuşu sırtlanıp aldı
 Evine geri dönüp,
 Evine çıkıp geldi,
 Avla kuşun etini,
 Halkına, tebaasına üleştirir". (Ergun, 2006: 421)

2.3.2. Av ve Savaşa Hazırlık:

Sibiry Türk destanlarında, yolculuğa, savaşa, ava, eş aramak için yurdundan ayrılacak olan kahramanlar ne kadar süreceğini ve ne ile karşılaşacağını bilemedikleri bu tehlikeli yolculuğa çıkarken bir takım hazırlıklar yapmaktadırlar. Bu hazırlıklar çoğunlukla sıkıntı anında kendisine yardım edebilecek nesnelerin yanına alınması, atın ve kahramanın bu mücadelede tam teşekkülü bir şekilde kendini koruması için gerekli malzemelerin hazırlanması, eğer kahraman ziyaret yahut kız isteme gibi sebeplerle yurttan ayrılıyorsa çeşitli yiyeceklerin de yanında götürülmesi şeklindedir.

Destanlarda tespit edebildiğimiz yurttan ayrılmak için çeşitli hazırlıkların yapıldığı zamanlar şöyle sıralanabilir:

- *Kendisi için tayin edilen eşin bulunması için,
- *Kahramanın kendisinden yardım isteyen kağanın yurdunu kurtarmak için,
- *Yurduna savaşmak niyeti ile veya yurduna asker gönderme niyetinde gelen bahadıra karşı yurdunu korumak için,
- *Kaybolan sürü ve halkını korumak için,
- *Malına mal, halkına halk katmak için bir başka kağanın yurduna baskına gitmek için,
- *Kaçırılan yahut kaybolan çocuklarını bulmak için,
- *Yağmaya gitmek için,
- *Kağanın kızı için yapılan yarışmaya gitmek için,

*Kardeş, anne-baba için ilaç bulmaya,

*Yıllar önce yurdundan kaçırılan anne ve babasını bulup, kaçırılan kağandan intikam almak için,

*Yurdu düşmanlar tarafından talan edilen arkadaşına yardım etmeye,

*Yukarı dünyadan aşağı dünyaya gönderilirken,

Destanlarda bir yerde kendisi ile savaşmaya gittiği kağanı bir direğe bağlayan bahadır, kişiye verdiği kırk yıllık mühlet dolduğu için sağ kaldı ise bırakmaya ölmüş ise onu görmeye gider. Ayrıca, bir kez de çok iyi yemek yaptığı ününü duyan kağanın, kızı kendisine hizmetçi olarak almak için yurdundan ayrılması görülmüştür. Yolculuğa çıkacak olan kahramanın yaptığı hazırlıklar ise şöyle sıralanabilir:

*Kahraman her şeyden önce kendisini ve atını gideceği bu yola hazırlar.

*Kahramanın savaş giyimleri ve kuşandığı silahlar şunlardır:

*Kara deriden dokuz kat demir tabanlı çizme	* Körelmez altın kılıç,
*Altmış veya doksa iki düğmeli zırh,	*Çelik yay,
*Altmış iki kancalı kayış,	* Yeşil çelik mızrak,
*Kara kunduz postundan börk,	*Kanatlı, kanlı temren,
*Gümüş inci düğmeli veya altın süslemeli kürk,	*Sadak ve ok
*Altın veya bronz süslemeli başlık,	* Canlı hosto,
*Ay nakışlı başlık,	
*Güneş nakışlı bronz kemer	

Ayrıca yola çıkan kahramanın yanına ölüyü diriltecek bir nesne ve yada taşı aldığı da görülmektedir.

*Eğer yola ziyaret yahut eş almak için çıkılıyorsa orada ikram edilecek aracan ve korocon içkileri hazırlanır. Bu içkiler kayın yaprağından yapılan tuluma konulur. Ayrıca kahraman içkisini ikram edeceği at başı gibi altın kadehi de yanına alır.

*Yola çıkmadan acıkmazcasına yemek yenilir. Bu yemeğe halkın da katıldığı görülmektedir.

*Bahadır yola çıkmadan önce yurdunu gezer. Bu esnada atsız kişiye at, giyimsiz kişiye giyim verir. Aş yemeğin en iyisini yedirir.

*Yola çıkmadan önce toplu olarak halk ile vedalaşır. Öğüt ve nasihatlerde bulunur.

*Halk kahramana alkışlar düzer. Anne-babası nasihatlerde bulunur.

*Bahadır yiğidin eşi kocasının dönemeyeceğini düşünerek ağıt yakar. Kimi zaman da ağıt yakan kahramanın gidişine üzülen halktır.

*Öldüğünün anlaşılması yahut dönebileceği bir zaman tayin eder.

*Ayın yenisinde, günün erkeninde yola çıkar.

*Eğlenerek yola çıkar.

*Yetmiş yılda alınacak yolu yedi yıl gibi kısa bir zamanda alarak gideceği yere ulaşır.

Ayrıca yukarı dünyadan orta dünyaya gönderilecek olan kahramanlar için muhteşem kara orman gibi halk, kıymetli yakınları, hısım ve akrabaları toplanır. Kahramanları ortalarına alarak saygılarını gösteriler. Onlara sözün en güzelini söyleyip duanın en hayırlısını ederler. Hep bir ağızdan toyuk söylerler. Onlara birtakım öğütler vererek yurtlarından yolcu ederler.

Közüyke adlı Altay destanında, beşik kertmesi Bayan'ı bulmak için yola çıkacak olan Közüyke kendisine adını veren ihtiyardan savaş giysilerini ve atını aldıktan ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra halkını toplar ve bir konuşma yapar:

“Alplerini, pehlivanlarını çağırıp,
Halkını yöneten büyüklerini
Bir yere toplayıp,
Hepsine aynı emri verdi:
‘Uzun kuyruğunu sürüyerek,
Kurt girse öldürün.
Uzun kargı tutunup,
Düşman girse savaşın,

Parmaklıya yenilmeyin,
Dudaklıyı konuşturmayın.
Baş eğmeyin,
Var gücünüzle savaşın.
Eğer yenilirsenez,
İhtiyar anamı ihmal etmeyin.
Düşman daha güçlüyse,
Sadece cesetlerinizi çiğnesin.

Yüce amaçlı yolculuğuma
Ben çıkıyorum.

Hayırlı olsun, halkım,
Evlerinize dağılın.' ”. (Dilek, 2002: 328-329)

Altın Ergek destanında, Agay Taacı ile Köögöy Taacı kardeşlerin yurdunu Cer Tekpenek'den kurtarmak için hazırlanıp yola çıkar:

“...Rahat yaşayan halkı
Böyle bir alçak mı yönetecek?
Agay Taacı ile Köögöy Taacı'nın
Altay'ına gideyim' diye,
Altın dizgini alarak,
Kan Ceeren'i dizginledi.
Arkasını, sırtını sıvazlayıp,
Ak pamuktan eyer keçesini yerleştirdi.
Altın işlemeli ağaç eyeri
Yerleştirdi.
Dolanarak yapılmış kuskunu
Dolayıp taktı.
Birbirine eş dokuz kolanı
Dolayıp çekti.
Dokuz kat demir tabanlı
Demir çizmeyi giyip tepti.
Doksan iki düğmeli
Zırhını giydi.
Altmış iki kancalı
Kayış kuşağını kuşandı.
Kara kunduz postundan borkünü

Alıp giydi.
Ak kılıcını takındı,
Çelik yayını eline alıp,
Oklarını yükledi.
Kanatlı kapısını açıp,
Taş saraydan çıktı.
At direğine kadar yürüyüp,
At yularını çözdü.
Demir üzengisini tepip,
Kan Ceeren'e bindi.
Altın gemini çekip,
Kayış dizgini çekip,
Dört nala koşturdu.
Altın Ergek alp bahadır
Yetmiş yılda alınacak yolu
Yedi günde almalı deyip,
Amacına koyuldu.
Parmağıyla kaval çalıp,
Dudağıyla türkü söyledi”. (Dilek, 2007a: 447-448)

Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı Altay destanında, Ak Kağan ava gitmek için hazırlanırken kutsal kitabı alıp okuduğunda huzur içindeki yurduna Kara Bökö'nün savaşmak için geldiğini görür. Av elbiselerini ve silahlarını yüklenip yola çıkar:

“Kalkıp giyindi.
Kapalı gönlünü çözmeli dedi.
Altmışaltı ak düğmeli,
Ay gibi elbisesini alıp giydi.
Yetmiş iki gök düğmeli
Güneş gibi elbisesini alıp giydi.
Kara kunduz kürkü borkünü alıp,

Kağan giyindi.
Kara deriden çizmesini alıp,
Silip tepip giyindi.
Sayısız savaş zırhını
Üst üste giyindi.
Sayısız savaş silahını
Çapraz taktı.

Çam ağacından ay gibi sadağını
 Ayın gözüne saplandı.
 Çam ağacından güneş gibi kargısı
 Güneşin gözünü kapattı.
 Kıymetli atı Sarı Coorgo'nun
 Şakaklarını sıvazladı.
 Onun oynayan başına
 Dünyanın şaşıracağı dizgini taktı.
 Ay gibi gemi çekip,
 Eyer keçesini koydu.
 Altın, bronz eyeri koyup,

Sırtını belini sıvazladı.
 Altmış kolanı alıp çekti,
 Atının güzelliği ortaya çıktı.
 Dolamalı dokuz kuskunu
 Dolayıp çekti.
 Gök bulut gibi heybeyi
 Kaldırıp yükledi.
 Hafif zırhını
 Dürüp katlayıp aldı.
 Demir üzenkiye tepip,
 İleri doğru yola çıktı". (Dilek, 2007a: 124)

Altay destanlarından Kara-Taacı Kıs'da, güzel bir dağda tek keçisiyle yaşayan Kara-Taacı Kıs'ın yanına Sadu Kağan'ın emri ile Temir Bökö misafir olur. Kağanın yurduna geri dönen Temir Bökö bundan sonra kağana hizmet etmeyeceğini söyler. Sadu Kağan da kızı merak eder ve onun yanına gider. Döndüğünde güzel yemek yapan bu genç kızı aşçısı yapmak için Kara-Taacı Kıs'ın yurduna adamlarını gönderir. Kayın ağacının yaprağından kara tulum yapar, yetmiş öküz ve kırk koçu kesip atına yükler ve altın gümüşleri de alarak yurdundan ayrılır:

"Onu işiten Sadu Kağan
 Yanağının içini ısırdı.
 Acı acı bağırdı.
 Yeryüzündeki yetmiş pehlivan
 Toplanıp geldiler,
 Altay üstündeki altmış bahadır
 Hepsi buraya geldi.
 Birbirine benzer yetmiş cazyan,
 Birbirine benzer bahadırlar
 Sadu Kağan'ın önüne
 Gelip durdular.
 Diz büküp oturdular,
 Yalvarıp sordular.
 'Anlı şanlı kağanımız!
 Meşhur pehlivanımız!
 Kaderde ölmek mi var?
 Kaderde yaşamak mı var?
 Keskin tırnaklı hayvanlar

Kurdun rengi mi göründü?
 Sivri kargılı alpın
 Bahadır yüzü mü göründü?
 Niçin bağırdınız?' diye,
 Yalvarmaklı sordular.
 'Adı şanlı bahadırlarım,
 Meşhur pehlivanlarım!
 Benim sözümü dinleyin!
 Kara dağın koltuğunda,
 Gök nehrin kıyısında,
 Genç kız Kara Taacı
 Tek başına yaşıyor.
 Sağdığı sütü ilaştır,
 Kendisi at gibi olan
 Kara keçiden atlı diyorlar.
 Genç kız Kara Taacı
 Yerin altını yöneten
 Yetmiş kağanın yurdunu bilir.

Altay'ı idare eden
 Altmış pehlivanın yerini bilir.
 Öksüz kalıp yalnız yaşayan
 Endamlı kızdır, dedi.
 Yaptığı yemek lezzetli mel'un.
 Söylediği sözü keskin mel'un.
 Onun Altay'ına gidip geldim!
 Bunları söyleyen Sadu Kağan
 Semiz rahvan atını
 Hemen eyerledi.
 Ak pamuktan eyer keçesini koydu,
 Kara renkli deriyi eyerin altına koydu,
 Demir eyerini koydu,
 Dolamalı kuskunu
 Dolayıp geçirdi.
 Kırık döş kolanını,
 Yüz kolanı sayıp çekti,
 Corgo Sarı'yı eyerledi.
 Altmış çeşit çiçeği koparıp,
 Aracan içkisi yaptı,

Yetmiş çeşit çiçeği koparıp,
 Korocon içkisi yaptı.
 Kavak ağacının yaprağını yolup,
 Deri tulum yaptı.
 Kayın ağacının yaprağını yolup,
 Kara tulum yaptı.
 Nehrin taşını sayarak,
 Büyüyle gümüş yaptı.
 Dağın taşını sayarak,
 Büyüyle altın yaptı.
 Yetmiş öküzü öldürerek,
 Dizip yüklendi.
 Kırk koçu öldürerek,
 Torbalayıp ağzını bağladı.
 Sadu Kağan böylece
 Sarı Coro'sunu çevirdi.
 Kara dağın koltuğuna
 Gök nehrin yakasına
 Atlanıp yola çıktı". (Dilek, 2007a: 418-420)

Bu durumu öğrenen Kara-Taacı Kıs derin bir iç çekerek kara keçiyi ölene dek kağanın malına katmam, ben ölene dek kağana ırgat olmam der.

"Bunları söyleyip kendisi
 Altmış kulaç ağaç şışı
 Alıp tuttu.
 Yetmiş kulaç demir sopayı
 Ateşe kızdırıp su verdi.
 Kara keçisini çekip,
 Eyer keçesini yerleştirdi,

Ağaç eyeri koydu,
 Daldan kolanı çapraz çekti.
 Kayış parçası kuskunu bağladı.
 Hızla kara keçisine binip,
 Sadu Kağan'ın askerlerinden
 Korkmadan karşılarına çıktı". (Dilek, 2007a: 423-424)

Oçı Bala adlı Altay destanında; Oçı Bala, Kan Taacı'nın oğlu Ak Calaa'yı iki kez yenmesine rağmen Ak Cala'nın babası Kan Taacı'nın tekrar Oçı Bala'nın yurduna asker gönderme niyetinde olduğunu anlayan kahraman, hazırlanıp Kan Taacı'nın yurduna gitmek üzere yola çıkar:

"Dinç atını eyerleyip,
 Savaş zırhını giyindi.

Altmış çiçeği koparıp,
 Aracan içkisi yaptı.

Kavak yaprağını yolup
 İçki tulumu yaptı.
 Kayın yaprağını koparıp,
 Kara tulum yaptı.
 Altın saplı bıçağını
 Sağ cebine koydu.
 Birbirine eş iki altın küpeyi
 Alıp takındı.
 Bronz, altın küpesinde
 Güneşin gözü oynadı.
 Altmış iki altın düğmeyi
 Saç örgüsüne taktı,
 Yetmiş iki gümüş düğmeyle
 Örgüsünü süsledi.
 Çelik palasını aldı.
 Yüz kirişli demir yayı
 Alıp takındı.
 Yetmiş kulaç palayı
 Yayla birlikte yükledi.
 Altmış kulaç ak palayı
 Kınına sokup takındı.
 Sayısız savaş zırhını
 Tutup üst üste giydi,

Altay destanlarından Maaday-Kara destanında, yaşlı Maaday-Kara uykuda iken karısı Altın Targa onu uyandırır. Çünkü kağanın halkı göçüp gitmiş, sürüleri kayıplara karışmıştır. Maaday-Kara bahadır kıyafetlerini giyip, silahlarını kuşanıp yol çıkmaya hazırlanır:

“Altmış iki düğmeli
 Şalvarını giydi,
 Doksan kat dökme demir tabanlı
 Demiri sağlam çizmelerini
 giydi.
 Altmış iki ay gibi ışıltılı,
 Altın inci düğmeli

İçki dolu kurşun tulumu
 Beraberinde kancaya astı.
 Altın tulumundaki aracan, koroconu
 At terkisine bağladı.
 At başı gibi altın kadehi
 Heybeye koydu.
 Koyun başı gibi gümüş kadehi
 Koroconla birlikte yerleştirdi.
 Yetmiş tulum koroconu
 Kızıl ata yükledi.
 Altmış tulum rakıyı
 Heybeye ağzı ağzına yerleştirdi.
 Kanatlı yaratılmış kızıl ata
 Oçı Bala tekrar bindi.
 ‘At ölmece altı yılda
 Ben ölmesem yedi yılda
 Geliriz, ablam, dedi.
 Kan Taacı beyin Altayına
 Gitmeden olmaz.’ dedi.
 Altın borkünü çıkarıp,
 Halkıyla vedalaştı”. (Dilek, 2007a: 70-71)

As kürkünü giydi.
 Yetmiş iki güneş gibi parlak,
 Gümüş inci düğmeli
 Güneşlik kürkünü giydi.
 Ay gibi parlak çoban yıldızını
 Altın süslemeli bronz başlığını
 Giyip çıktı ortaya.

Güneş gibi parlak
 Çoban Yıldızı'nı
 Altın süslemeli bronz kemerini,
 Kuşanıp çıktı ortaya.
 Altmış sekiz düğmeli
 Altın süslemeli bronz kürkünü
 giydi.
 Alp kılığını kuşanıp,
 Şöyle seslendi:
 'Ey karıcığım,
 Altı tulum yiyecek hazırla- dedi.
 Altayları altı kez dolanıp
 Ak davarımı çevirip durduracağım,
 Yeryüzünü yedi kez dolanıp
 Halkımı toplayacağım.

Maaday-Kara destanında, Köğüdey-Mergen Kara Kula'yı öldürdükten sonra, halkına kavuşur. Bir süre sonra Köğüdey-Mergen babasından evlenmek için izin alır ve kendisine bir kız seçmesini ister. Babası Köğüdey-Mergen'e Ay Kağan'ın kızı Altın Küskü'yü almasını söyler. Köğüdey Mergen gerekli hazırlıkları yapar ve yedi büyük engeli aşarak yetmiş yıllık yolu aşması gereken Ay Kağan'ın yurduna yola çıkar:

"Bunu gören Köğüdey-Mergen
 Ayağa kalktı,
 Pamuk yeleli gök boz atını
 Yan çevirip eyer salmaya koyuldu.
 Bozkır gibi geniş pamuktan
 eyer bezini yaydı,
 Bronz ve altın eyeri
 yerleştirdi.
 Doksan kemerden kayışları
 Döndürüp bağladı.
 Çift katlı kemeri
 Kuyruk altından geçirdi.
 Üç halkalı göğüs kayışını
 Sıkıştırıp bağladı.
 Altın dizginleri geçirdi.
 Atını bir tarafa çekti.

Otlağa hayvanlarımı salacağım,
 Ağaçlık yere halkımı
 yerleştireceğim,
 Tepeli korunaklara hayvanlarımı
 salacağım,
 Yaşanacak yerlere yurdumu
 yerleştireceğim şimdi' dedi.
 Altmış iki işlemeli
 Altın dizginleri yakaladı,
 Şaklatarak salladı.
 Yırtıcı dişli, karış kulaklı
 Koyu boz kıymetli atım
 Dört nala koşup geldi". (Naskali, 2015: 40-41)

'Yetmiş yıllık mesafedeki Altay'a
 Gideceğim', dedi.
 Ay Kağan'ın güzel kızını
 Varıp isteyeceğim' dedi.
 Bahadır böyle düşündü.
 Bahadır kılığını giydi.
 Altmış iki düğmeli
 Altın bronz işlemeli kürkünü
 giydi,
 Ay motifli
 Altın başlığını giydi,
 Güneş nakışlı
 Bronz kemerini beline bağladı.
 Körelmez altın kılıcını
 Alıp kuşandı,
 Yeşil çelik mızrağını

Sırtına aldı,
Yüz çentikli demir yayı
Alıp omzuna geçirdi,
Kanatlı, kanlı temreni
Alıp kuşandı.
Üç ölüyü diriltebilen
Altın bılat'ı cebine koydu.
Üç parça kömüre ateş salan

Canlı yada taşını cebine koydu.
Annesi ve babasıyla vedalaşıp
Halkıyla selamlaşıp
'Her şey yolunda giderse
Altı yıl içinde gelirim, dedi,
Hayatta kalırsam,
İki yıl içinde dönerim' dedi". (Naskali, 2015:
192-193)

Ak Çibek Arığ adlı Hakas destanında, Kanlı Kılıç ile Hıyan Arığ'ın toyunun yapılmasından bir süre sonra, Kanlı Kılıç, Ot Han'ın yurdunu basmaya gitmek ister. Ak Çibek Arığ ona neler yapması gerektiğini anlatır ve Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ'a dikkat etmesini söyler. Hamile olan Karısı Hıyan Arığ'da Kanlı Kılıç ile vedalaşır ve Kanlı Kılıç yola çıkar:

“Arı sili Ak Çibek Arığ
Başını kaldırıp, konuşmuş:
-Evet, sevgili kardeşim Kanlı Kılıç,
Ot Han'ın kızı Ozıl Arığ
Gelinlik çağa erişmiş
Handan gelen hana gider
Her şeyi dinleyip,
Son sözü işitip,
Sonra, Ot Hanın yerinde düşünürsün,
Büyük masa başında
Büyük konuk olup oturuşan,
Büyük kadehteki içkiyi
Hiç içmeyeceksin
Kıymetli masa başında
Kıymetli konuk olursan,
AĞaç kadehteki güçlü aş
Yiyip içmeyeceksin!
Haydi, git gör öyleyse!, demiş.
Kanlı Kılıç masa başından kalkıp,
Ak Çibek Arığ ablasından
Önüyle kucaklaşıp,
Ardıyla vedalaşıp,
Ak güzel evden çıkıp gitmiş.

Han boz atını
Altın direktten çözüp,
Binmeye giderken,
Hıyan Arığ karısı çıkıp gelmiş:
-Aldığım kocam Kanlı Kılıç
Ot Han'ın kızı, Ozıl Arığ'ın
Aklına uymayasın?
Gebe kalmış olan
Hıyan Arığ karısı tembihliyor.
Kanlı Kılıç,
Hıyan Arığ karısıyla,
Önüyle kucaklaşıp,
Arkasından vedalaşıp,
Atına atlayıp gitmiş.
Büyük köyün ortasından giderken,
Büyük kişiler,
Kanlı Kılıç'ın savaşa
Gittiğini anlayıp,
Alkış, dua etmişler:
-Yollandığın yolun açık olsun,
Yoldaki senin olsun,
Alkışımız ulaşsın,
Önündeki senin olsun!

Dua etmişler”. (Arıkoğlu, 2007: 329-331)

Hakas destanlarından Ay Huucın destanında, Kün Arığ kızı almak için yola çıkan Han Mirgen Kün Arığ’ı alıp döndüğünde, eşi Han Kız’dan doğumdan sonra iki çocuğunun Kara Ninci ve Bora Ninci tarafından yer altına kaçırıldığı haberini alır. Öne çocuklarının kaçırılmasına aldırmayan Han Mirgen sonra çocuklarını bulmak için yola çıkmaya karar verir. Kün Tönis Han’da onunla gidecektir. İki yiğit atlanıp oba içinden alkış ve dualarla geçerler:

“‘Ne de olsa,

Benim etim kanım,

Ölünecekse, ölmeye,

Öçlerini almaya,

Gidecek olsa gitmeye,

Yer altına inerim.’

Derlenmiş er güzeli

Hazır elbisesini giymiş.

Kün Tönis Han, er güzeli,

Birlikte hazırlanmış:

‘Gideceksen yer altına,

Han Mirgen, sevgili kardeşim,

Kara kızıl at güzeli

Birlikte insin.’

Önleriyle kucaklaşıp,

Vedalaşıp çıkmışlar,

Yiğit iki ata

İki yiğit atlanmış.

Büyük oba içinden

Büyük alplar gitmişler,

Güzel kadınları

Alkış dua etmişler”. (Arıkoğlu, 2007: 545)

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, ablasının eşi Hlanır Taycı’yı kurtarmak için çıktığı yolda Kara Kuzgun kara ve kızıl tilkiyi takip ederken sıradağ üzerinden altmış alpın türkü söyleyerek, Kara Kuzgun’un karısı ve kardeşinin gün gelip kendilerinin olacağını söylemekte olduklarını görür. Onlar bir savaş için hazırlık içindirler. Kara Kuzgun bu duruma çok öfkelenir:

“Sıradağ üzerinden altmış alp,

Türkü söyleyerek geldiler:

‘Kara Kuzgun’un Ay Kara atı,

Bizimle gelip ölecek.

Eşi Han Kız

Bizim hanımımız ol’-

Diye söyleyip bunların yanına geçtiğinde,

Alp doğmuş Kara Kuzgun’un

Kandan kızıl yüzü

Kara bağra döndü,

Kardan ak yüzü

Kazan ateşine döndü.

-Kara Kuzgun başı sağken

Adımlayıp yürüdüğünde,

Kara Kuzgun’un sert

Kolunu bekleyip görünüz, -deyip,

Sağ kolunu kaldırıp,

Döndürerek vurdu.

Göz açıp baktığında,

Altmış alpın

Sadece altı başı kalmış.

Daha sonra, sağ kolunu kaldırıp,

Altı başı kesti,

Diğerleri uzaklaşıp kayboldu,

Dağ sırtından yetmiş
Alp türkü söyleyerek aşılar,
Üstün doğan Hlanır Taycı'nın
Kızıl kır atı,

Bizim yedeğimizde ölüp gidecek.
Eşi Altın Arığ
Bizim karımız olacak', - diye
Şarkı söyleyerek geliyorlar". (İlgın, 2008: 69)

Han Mirgen destanında, Han Mirgen Sarığ Han'ın kızı Salaaçın Arığ için yapılan yarışmaya gitmeden önce temizlenip kendine çeki düzen verir. Yemek yiyip, su içip, karnını doyurur. Savaş giyimlerini giyer, atının koşumlarını takar. Halkı ile vedalaşır. Halkına bazı öğütlerde bulunur ve yaşlıların duasını alarak yola çıkar:

"Ak saray evin içine girdi geri.
Girdi ki aydan arı Ay Arığ
Altın sofrayı kurmuş
Yemeğini suyunu koymuştu.
'Erlerin en üstünü olan aldığım(çşim) Han
Mirgen'im,
Uzak yola gitmek üzeresin.
Yol kişisi yolun açık olsun,
Otur yemek ye, su iç.'
Han Mirgen altın sofranı başında
Oturup yiyip içmekte.

Karnını doyurduktan sonra
Altın sofradan kalkar
Eşyalarını hazırlar
Hazırlanmış zırhını giyer.
Donanımını hazırlar,
Donanmış zırhını giyer.
Dokuz kat zırhını
Çevirip, büküp giyip
Ay şeklindeki sadağını ve kemerini,
Altı kez sarıp kuşanır". (Davletov, 2008: 14)

Hakas destanlarından Huban Arığ destanında, Alp Hara Han, eşinin yönlendirmesi ile hem altı yıldır gidip dönmeyen altın tüylü ak köpeğini bulmak ve kırk yıl önce kara kayaya baş aşağı bağlayıp kırk yıl sonra döndüğünde sağ ise azat etmeye söz verdiği Hıta Han'a bakmak için yola çıkmaya karar verir. Halkı içinde dolaşıp giyimsizlere giyim verir, küçüklerle laflayıp, büyüklerin dualarını alır. Halk-tebaa Hara Han'ın başına toplanır, vedalaşır:

"Köy içine şimdi varıp
Varlıklı halkla selamlaşmaktadır.
Ulu köyü baştan başa dolaşmakta,
Büyük-küçüklerle konuşup
Küçük köyü karış karış gezinmekte.
Küçük-büyüklerle laflayıp
Büyüklerin konuşmasını
Unutmamak üzere işitiş aldı.
Atsız kişiyi Hara Han
Atın en iyisine bindirdi

Giyimsiz kişiye, akıl alıp,
Giysinin en güzelini giydirdi.
Aş-yemeğin en tatlısından yedirdi.
Yerli halk Hara Han'ı,
Teşekkür ederek methetmekte
Varlıklı halkını yeniden çevreleyip
Ak çayıra çıkmak üzere o yürüdü.
Tok ve temiz malın arkasına bakarak
Kırdaki malları suya indirdi
Sudaki malları kıra çıkardı.

Mal mal eklenmiş

Halka halk eklenmiş”. (Davletov, 2006: 7)

Tuva destanlarından Han-Şilgi Attıg Han Hülük’de, Han Hülük Say Suu kadından kardeşi Şogjaan Mergen’i iyileştirmenin yolunun, yerin ve göğün birleştiği yerin ötesinde, yetmiş yıllık yerdeki Sunduk Lama’dan em getirmesi ile olabileceğini söyler. Han Hülük kardeşi için ilaç bulmaya gitmeye hazırlandığı esnada iki köpeğine de buyruk verir, yurduna göz kulak olmaları öğüdünü verir:

“Dinleyin hey,
Ulu Hambere, küçük Hambere adlı
İki itini çağırıp,
‘Ben dümdüz kuzeye,
Yetmiş yıllık yere,
Gidecek oldum,
Tüyü kulağı doğurmalı,
Yaşı geçmiş olan ölmeli,
Ölebilirim belki,
Obamıza yurdumuza göz kulak olup,
Kalırsınız iletirim’ diye

Buyruk vermiş.
‘Diri kalırsam,
En az elli yıl,
Ötesi en fazla altmış yıl sonra,
Yetip gelirim.’
Ayın yenisinde, günün erkeninde,
Eskimez dediğini, elbiselerini giyip,
Acıktırmaz aşını, yemeğini yiyip,
Üst âlemin dümdüz kuzey yönüne,
Erler eri yiğit Han Hülük,
Çaptırıp gidivermiş”. (Ergun-Aça, 2005: 197)

Arı Haan adlı Tuva destanında, Arı Haan ve iki kardeşi, Ulug Han’ın kızını Arı Han’ın oğluna alarak yurduna gitmek için yola çıkarlar. Arı Haan yolda gelini iki kardeşine emanet ederek Şara Mergen dostunu ziyarete gitmek için onlardan ayrılır. Şara Mergen Arı Haan’ın eşini kaçıır, Arı Haan’ı tuzağa düşürür. Bu esnada Arı Haan’ın oğlu doğar. Annesine atasına ne olduğunu sorar. Altın Prenses durumu anlattığında çocuk babasını bulmak için yola çıkmaya karar verir. Gerekli hazırlıklarını yaparak yola koyulur. Kahramanın yaptığı hazırlıklar şu şekilde tasvir edilir:

“‘Yola gidecek kişi,
Atlı mallı
Adlı namlı olur
Şeydir oğlum’
Demiş.
‘Peki öyleyse,
Beni giydirip donat!’ diyerek,
Anasını rahat bırakmayıp
Durmaz mı.
Sonra anası telaşlanıp,
On yönden on demirci,

Çağırıp getirtmiş.
Alt âlemde Alañ-Dargan’ı,
Çağırıp çıkarmış.
Üst âlemde Balbır Dargan’ı,
Çağırıp indirmiş.
Uçurumun ağacını,
Gebe kırsığı denkleştirip kesip,
Kenar yerin ağacını,
Kısır kırsığı denkleştirip kesip,
Okunu-silahını yapıp,
Hazırlayıvermiş.

Yüz büyük kazanı eritip,
 Bir okun temreni,
 Kılıp kaya-taşa
 Eğilmesin-bükülmesin diyerek,
 Yüz kara bahadırın kanında,
 Fokurdattıp kaldırtır imiş.
 Yüz seksen uzun tekenin
 Boynuzu ile denkleyip
 Seksen kulaç katı kara yayını,
 Hazırlamışlar.
 Yüz seksen keçinin derisini örüp,
 Kiriş kılıvermişler.
 Okunu-silahını hazırlayıp alıp,
 Atasının sandık altındaki
 Altmış kulaç altın ipini,
 Anası sunuvermez mi.
 ‘Bu ipi dürüp,
 Bana at olur şeyin,
 Boynuna üç dolanıp,
 Altı boğumlu boynuna gir,
 Bana at olur şey yoksa
 Yere düş’ diyerek,
 At oğlum’ demiş.
 Tümen yalkıyı yığıp toplayıp,

İpini atanda,
 Akıtmalı kan kızıl tayın
 Boynuna geçmiş, böyle imiş.
 ‘Peki, bana nasıl bir at
 Olur?’ diyerek yıkmak için,
 Çekip fırlayanda,
 Deminki taşına varıp dolanmış,
 Böyle imiş.
 Deminki tayını obasına
 Sürükleyip yetirip,
 Anasına söylemiş:
 ‘Bana nasıl bir at olur
 Şey bu?’ demiş.
 ‘İyi at olacak gibi oğlum’ diye,
 Anası söylemez mi.
 Altın gümüş yularını-gemini,
 Başına takıp,
 Bozkır gibi keçesini,
 Dağ sırtı gibi eyerini eyerleyip,
 Kalanını-palanını,
 Kuskunu, göğüslüğünü çekende,
 Boş Dağ gibi akıtmalı,
 Han Şilgi at oluvermez mi’.”(Ergun-Aça,
 2005: 264-266)

Altın Sırık destanında, Altın Sırık yurduna döndüğünde Altın Sırık anne babası ve karısı ile aş-yemek yerler. O esnada altın borunun sesi duyulur. Altın Şappa, eniştesinin Ton Molat ile savaşmasının vakti geldiğini haber verir. İkisi yola çıkmak için hazırlıklarını tamamlarlar. Yiğitlerin ulu aş yiyip gitmeye hazır olurlar. Onların arkasından ağıtlar yakılarak gönderirler:

“Atına binip sürüverdi.
 Yetmiş ak dünya dışı yere,
 Yetmiş kağan ardı yere,
 Yedi adımda gelip,
 Uğultulu doruğa çıktı,
 Düz (ağaçlı; dallı-budaklı) bele
 indi.

Yetmiş aştlı bakır tayganın,
 Dibine gelip durdu,
 Altın Sırık, erler eri,
 Attan inip altın otağa girmiş.
 Altın Şappa, kayını,
 Bekleyip dururmuş.
 Selam-sabah verişip,

Altın masanın ardına oturup,
 Yemek yiyip içiverdiler.
 Ulu aş tadıp-yiyip,
 Hazır oldular, gitmeye.
 Altı Sırık'la Altın Şappa,
 Altın masanın ardından,
 İki yiğit kalkıverende,
 Altın Torkuy, kız,
 Hüngür hüngür ağlayıvermiş de:
 'Hey, Altın Şappa, gidişin var
 olur,
 Dönüp gelişin yok olur, senin!'
 Altın Köök, anasıyla,

Culuruyar Nurgun Bootur adlı Yakut destanında, Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo'nun orta dünyaya inmek için gerekli hazırlıkları bittikten sonra ihtiyar anne ve babası çocukların koluna girerek düz ve beyaz bir ovanın ortasına getirirler, hısım ve akrabaları da oraya gelirler. Nurgun Bootur ve Aytalı Kuo'a sözün en güzelini söyleyip, duanın en hayırlısını ederek onların önünde eğilerek saygılarını sunarlar:

"İkisi birlikte büyüyen
 oğul ve kızı,
 ihtiyar adam ve kadın ellerinden tutup
 çıkarmış.
 İhtiyar adam, oğlunu sağ koluna takmış.
 Yaşlı kadın da kızını sol koluna takmış.
 Bu şekilde
 dolunayın tutmadığı
 düz ve beyaz ovaların
 ortasına kadar gelmişler.
 muhteşem orman gibi kalabalık bir şekilde
 hayırlı ve kıymetli pek çok yakınları
 toplanmış.
 Çok sık orman gibi
 hısım ve akrabasının tamamı gelmiş.
 oğlanı ve kızı
 tam ortalarına alıp
 etraflarını sarmışlar.

Altın Torkuy, eşi,
 Yiğit Altın Şappa altın otağdan,
 Çıkıp giderken,
 İki kalçalarına vurup,
 Hıçkırıp ağlayanda,
 Altın otağdan basıp çıkan,
 Altın Şappa'nın iki gözünün yaşı,
 Ak boncuk gibi yuvarlanıp
 diziliverdi.
 Altın otağdan çıkıp,
 İki ata yarasa gibi kenetlenip,
 At ağzını burup çekip,
 Koşturuvermişler". (Ergun, 2006: 286-288)

Sonra hepsinin gözyaşı boncuk boncuk
 akmaya başlamış...
 O vakit bu oğlan çocuğu,
 birdenbire eğilip saygısını gösterip
 doğrulduktan sonra
 kuru ve sağlam budak gibi
 başını kaldırıp gitmiş.
 Eğri ağaç gibi
 belini çukurlaştırıp gitmiş.
 İki gözüyle
 ayaz zamanındaki Çoban yıldızı gibi
 parıldayan bir şekilde bakıp
 ak kar kuşu gibi
 'toğ' diye bir ses çıkartıp tükürdükten sonra,
 Şöyle şarkı söylemiş:
 'Ce bo!
 Ayı Toyon atam,
 benim ağzımdan çıkkanı

dikkatlice dinleyip anlayın.
 Cılız bedenimi beslediniz.
 Zayıf kemiklerimi sağlamlaştırdınız.
 Çocuktuk büyüttünüz...
 Bu yüzden sizlere sevinçle bakıyorum.
 Evet, beni Odun Hallan tayin etmiş.
 Cılga, ‘bahadıra örnek’
 olsun diye yaratmış...
 sonra benim gibi birisi
 yaşadığım ılık saçan beyaz semanın üstünden
 orta dünyaya inmek için tayin edildi.
 Açgözlü, densiz ve tek gözlü
 abaahı oğullarına karşı
 kavga etmek için yaratıldım.
 Açıkça gelen iliehey oğullarına karşı
 güçleş tutmak için hazırlandım...
 Doğup büyüdüğümüz böyle mükemmel bir
 vatanda,
 bildiğimiz ve öğrendiğimiz her şeyi,
 her zaman hatırlamamız için
 duanın en hayırlısını edip
 sözün en güzelini söyleyerek
 bizleri gönderin.’ demiş.

O zaman toplanan insanların hepsi,

O zaman ağabeyleri yiğit Mölsüt Böğö, alaas-sıhının yarısı büyüklüğünde, ağır ağır ilerleyen kara bulutu çekerek getirmiş. Sonra bir at sürüsü ve bir inek sürüsünü bir tarafa sürüp oğlu, kızı ve onların atlarıyla elbiselerini ve yanlarına aldıkları eşyalarını bulutun üstüne yerleştirir yerleştirmeden, hiç vakit kaybetmeden, alıp götürmüş. Geride kalanlar ise onlar gözden kaybolana kadar gözyaşı içinde kalmışlar.

birden bir araya gelip
 sonra gerisin geriye çekilerek
 bir ağızdan toyuk söylemişler.
 ‘Ce... Bo...
 Çocuklarımız, yavrularımız!
 Doğan yavruyu beleyerek
 bakılan hayvanları çitleyerek
 canlı mahlûkatın başlangıcı olun.
 Ölmüşü hayata geri döndürün.
 Kaçıp gideni yakalayın.
 Ön ayaklarınızın engeli,
 Arka ayaklarınızın manisi yok olsun.
 Okludan sakınmayın.
 Yaylıdan korunmayın.
 Keskin bakışlı dik dik bakmasın.
 Ağzından hayırlı söz çıkmayan konuşmasın.
 Yavrularımız, canlarımız!
 Yumurtadan daha habersiz
 balıktan daha sessiz yaşayın.
 Orta dünyada
 çok sulu yemekten boğazınız tıkansın.
 Çok koyu(yağlı) yemekten geçirin.’ demiş
 Hepsi birden”. (Ersöz, 2010: 161-165)

2.3.3.Zafer, Yurda Dönüş Halka Seslenme:

Sibirya Türk destanlarında kazanılan zaferler sonrasında bir takım törenler yapılmaktadır. Bu törenlerde gerçekleştirilen ritüeller şöyle sıralanabilir:

*Kazanılan zafer sonrası yapılan toylarda kahramana övgü sözleri söylenir. Bahadır öğütler verir ve yurduna doğru yola çıkar.

*Mala mal, halka halk katılınca kutlama yapılır.

*Kaybolan eş, çocuk, anne-baba, kardeş kurtarıldıktan sonra toy düzenlenir.

*Av veya savaş sonrası kahramanın yurduna sapasağlam dönmesi şerefine toy kurulur.

*Kız istemeye giden kahramanın dönüşü ya yapılan yarışmayı kazanan kahramanın dönüşü için eğlence düzenlenir.

*Kahraman çoğu kez halka zulmeden kağanı alt eder. Eziyetten kurtarılan halk kahramana metihlerini sunar.

*Bazen de bir güreş müsabakası düzenlenir ve kaybeden bahadırın malı ve halkı kazanan alpin yurduna sürülür.

*Kurtulan halkın kağanı kendisini kurtaran alplar şerefine şenlik düzenler, ziyafet verir.

*Hem zafer sonrası kazanılan yurttaki yapılan kutlamaya, hem de kahramanın kendi yurdunda dönüşü sonrasında yapılan kutlamaya halkta iştirak eder.

*Zafer sonrası kağan kurtulan halka yurdu olanın yurduna, suyu olanın suyuna dönmesini ister.

*Eğer kazanılan toprak kötü bir kağanın ise kağanın mallarına, yer altı kağanının malından hayır gelmez düşüncesi ile yerinde bırakılır. Sadece halkın gitmesine izin verilir.

*Kahramanın kendi yurduna dönüşünü halk büyük bir eğlence kurarak bekler.

*Toyun yapılacağı yerde bazı hazırlıklar yapılır:

Bazı Sibirya Türk destanlarında ise kahramanın avdan veya savaştan döndüğünde yurtlarının işgal edildiği, hile ile kandırıldıkları olmaktadır. Hatta kahramanın yurttan ayrılışı fırsat bilerek Altay Buuçay adlı Altay destanında, Aranay ve Şaranay kardeşler Altay Buuçay'ın yokluğunu fırsat bilerek hiçbir zaman yenemedikleri Altay Buuçay'ın

servetini ve ailesini alacakları için çok sevinirler. Altay Buuçay'ın kızı, eşi, malı ve hayvanını alarak yurtlarına ulaşp şöyle derler:

“Ondan sonra Aranay’la Şaranay

Yurtlarına ulaştılar.

Gelip babalarına övündüler.

Gelip halka bağırdılar:

‘Ölümsüz yaradılışlı Altay Buuçay

Ölü kemiklerini kurt yiyor.

Bahadır yaradılışlı Altay Buuçay’ı

Kurbağa, yılan kemiriyor!

Yeryüzünü elimizle tuttuk,

Yerlere eğilerek bize dua edin!

Sonuncu bahadırı da öldürdük.

Her zaman zafer bizi olacak!’

Bunu işiten halkı

Yere eğilerek dua ettiler:

‘At kamçısı ile vurmayın,

Bizlere eziyet etmeyin’ dediler.

Onların nu eğlencelerine

Yalnızca babaları inanamadı”. (Dilek, 2002: 208-209)

Altay destanlarından Er Samır destanında, karısı Altın Tana’yı kaçıran Kara Bökö’nün peşine düşen Er Samır, Kara Bökö’yü yener. Eşi Altın Tana ise Kara Bökö’nün esir tuttuğu kişileri serbest bırakır. Sarayı yerle bir ederler. Altın Ergek, Kümüş Tana, Altın Sanar, Altın Topçı, Er Samır ve eşi Altın Tana zafer kazanarak yurtlarına dönerler:

Altın Ergek kayını

Kümüş Tana eşiyle

Buraya yetip geldi.

Er Samır’ı görünce,

İkisi birden ağlayıverdi.

Ayı, güneşi selamlayıp,

Atlarından hızla indiler.

Altın Ergek bahadır oğul

Ablasını görüp, sevindi:

‘Kara Bökö bahadırı

Siz nasıl yendiniz?

Sevgili ablamı, Altın Tana’yı

Kara Bökö’den ayırmak için

Kaç yıl savaştım,

Kara kanım döküldü,

Onu yenemedim’ diye

Altın Ergek konuşup,

Anlatılmayacak kadar sevindi.

Ay nakışlı matarayı

Heybesinden alarak,

Alp bahadır Er Samır’a

Rakı, çegen ikram etti,

Övgü sözleri söyledi.

Dinlenip, eğlenerek,

Onlar atlarına binip,

Aylı güneşli Altay’a doğru,

Yeraltından ayrıldılar” (Dilek, 2002: 83-84)

Zafer kazanan Er Samır, halkı toplayarak yola çıkar. Kara Bökö’nün yurduna ulaşmaya çalışırken rastladığı Altın Topçı ve Altın Sanar’ı ve onlarında halkını alarak bir eğlence ile zaferlerini kutlarlar:

“Er yaradılışlı Er Samır
 Başparmağını şıkırdatarak,
 Dudağıyla kojon söyleyerek,
 Katı katı yolları
 Kahkahalarla geçtiler,
 Kötü kötü yolları
 Kojon söyleyerek geçtiler.
 Yavrulu geyikler yavrularını bırakıp,
 Bahadır oğlunu takip etti.
 Yuvalı kuşlar yuvasını bırakıp,
 Er Samır’ın peşinden uçtu.
 Alp, boğa Er Samır
 Altın Tana hatunuyla
 At üstünde oynayıp,
 Altay yerine doğru hızlandı.
 Kollarıyla başıyla oynayıp,
 Kojon söyleyerek gitti.
 Altın Tana gülse,
 Ay sevinip güldü.
 Pehlivan bahadır gülse,
 Güneş sevinip güldü.
 Büyük büyük dağlar
 Oynayıp durdu.
 Derin derin denizler
 Kojon söyleyip durdu.
 Çok zaman geçmeden,
 Ay henüz aşmamışken,

Altın Tana ile Er Samır
 Genç Altın Saçar’ın
 Altay’ına yetip geldiler.
 Genç kağan Altın Saçar
 Halkını, milletini toplayıp,
 Alplerin yolunu izleyip,
 Er Samır’ı bekliyormuş.
 İpekten yapılmış servetini
 Doksan deveye yüklemiş.
 Kürkten yapılmış servetini
 Altmış deveye yüklemiş.
 Yüz tekeyi kaynatıp,
 Yüz matarayı tutup,
 Er Samır’a karşı geldi.
 Güzel kojonlu gelinler
 Onu koltuklayarak indirdi.
 Alp yaradılışlı pehlivanlar
 Ak kilime oturtular.
 Anlı, şalı Er Samır
 Altın Saçar genç kıza:
 ‘Çabuk atına bin, dedi.
 Gitme vaktimiz geldi’ dedi.
 Altın Saçar genç kız
 Ak Boro’suna bindi,
 Halkını, milletini arkasına alıp
 Oradan ileri gitti”. (Dilek, 2002: 84-85)

Kara-Taacı Kıs adlı Altay destanında, Kara-Taacı Kıs’ı kendine hizmetkâr yapmak ve kendi hizmetkârı Temir Bökö ile evlenmesine mani olmak isteyen Sadu Kağan, genç kıza savaş açar. Fakat yapılan savaşta Kara-Taacı Kıs ve Temir Bökö kağanın ordusunu mağlup eder. Kazanılan zafer ide şöyle kutlanır:

“Zulüm altında yaşayan halk
 Anlatılmayacak kadar sevindi,
 Mel’un Sadu’nun
 Yenilmesi onları mutlu etti.
 Genç kız Kara Taacı

Sevgili arkadaşlarıyla birlikte
 Büyük zaferi burada kazandı.
 Ağaç kabuğundan evine dönerek,
 Şöyle türkü söyledi:
 ‘Sokucu yılanların

Başını nasıl kestik biz!
 Zehirli dilli yılanların
 Başlarını nasıl kestik biz!
 Korkutup gelen zengin bahadırı
 Nasıl da dağıtık attık biz!’
 Onu büyüten babası yok,
 Onu emziren annesi yok,
 Yalnızca tek keçisi vardı.
 İlk gelen misafiri
 Güzel sözler söyleyip döndü,
 Sonunda eşi oldu.
 İkinci gelen misafiri
 İyi doyup, keyifli döndü,
 Çok geçmeden savaşımaya geldi.
 Savaşımaya gelenlerin

Hepsini de yendi.
 Kinle gelen Sadu Kağan’dan
 İntikamını fazlasıyla aldı.
 Birbirinin dilini bilmeyen halkı
 Zalim kağandan kurtardı.
 Genç kız Kara Taacı
 Kötü niyetle gelen,
 Kök Boro ata binen
 Temir Bökö bahadırla
 Evlendi.
 Yurduna dönüp,
 Ebedi olarak üç neslin,
 Sonsuza dek dört neslin
 Övgüsü alıp yaşadı”. (Dilek, 2007a: 425)

Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo destanında, bir av dönüşü kardeşinin öldürüldüğünü, halkının ve malının yağma edildiğini gören Kögüdey Kökşin bunu Cebegen’in yaptığını anlar ve Celbegen ile savaşımaya gider. Halkını ve malını alıp döner. Celbegen’i yenip kardeşini diriltten Kögüdey Kökşin’in zaferi sonrası yetmiş yıl sürecek bir toy düzenlenir:

“Altay üstü alev gibi,
 Altı yıl boyunca savaştı,
 Gök gürültüsü gibi,
 Yedi yıl boyunca kesişti.
 İlk gelen bahadırların
 Başını kesip düşürdü,
 Gelen düşmanların
 Boğazını kesip attı.
 Yerden çıkan şeytanları

Yerine göndermeden bıraktı,
 Savaşımaya gelen savaşçıları
 Yurduna göndermeden bıraktı.
 Ondan sonra Kögüdey Kökşin
 Ak hayvanını toplayıp,
 Halkını yönetip,
 Doksan yıl toy yapıp,
 Yetmiş yıl şölen düzenledi”. (Dilek, 2007a: 437)

Altay destanlarından Katan Kökşin ile Katan Mergen destanında, Karatı Kağan’ın oğlu Kara-Kıdat ile Ak-kaan, Katan-Kuuçin’in yurduna savamaya gelirler. Oğlu Katan-Kökşin için kız istemeye giden Katan-Kuuçin ve oğlu yurtlarına geri döner. Karatı Kağan’ın ordusu Ak-kaan’ın ordusunu kırıp geçirir. Fakat Katan-Kuuçin ile Katan-Kökşin karşı saldırı ile onları mağlup eder. Zafer sonrası toy başlar. El halk eğlenir:

“Çok zaman geçmedi,

Ak saraya yetip geldiler.

Altmış yiğit ikili çaldı,
 Altmış gelin türkü söyledi.
 Yemeklerin lezzetlisini koyup,
 İki bahadırı karşıladılar.
 ‘Sönen ateşimizi yeniden yakan,
 Ölen bedenimizi diriltten
 Ölümsüz iki bahadır
 Sonsuz kadar övülsün,
 Üç nesil boyunca türkülerini
 Söylensin’ diye
 Halk, millet konuştu.
 Altmış yiğit koşarak gelip,
 Atın yularını tuttular.
 Kurban olduğum Altın-Sırğa
 Katan-Kökşin bahadırın
 Sağ elini tuttu.
 ‘Sönen ateşimi yeniden yaktın, dedi,
 Hayatımı yeniden bana verdin’ dedi,
 Katan-Kökşin bahadırım
 Cevabımı şöyle verdi:
 ‘Ateşimiz beraber yanar
 Yatağımız tek olur.’
 İki yıl boyunca
 İl, halk eğlendi,
 Altı yıl boyunca
 Halk, millet oynadı.
 Şimdiyse iki bahadır
 Altay’ımıza dönelim deyip,
 Atlarına binip vurdular,
 Halk, millet etrafını çevirip,
 Aya, güneşe baş eğerek dua edip,
 Şunları söylediler:

Katan Kökşin ile Katan Mergen destanında, babalarının Kara-Kıdat ve Ak-kaan ile girdikleri savaşta ölmesinden sonra, Kögüdey-Kökşin ve Katan-Mergen kardeşler yurtlarına dönerler. Dokuz yıl sürecektir bir toy başlar:

“Bir süre geçtikten sonra,

‘Büyüğü olmayan düzlük yerde
 Bizi siz terk etmeyin,
 Altay’ınıza birlikte götürün.’
 Bunu işiten Katan-Mergen
 Elini kaldırıp açtı,
 Halka şöyle dedi:
 ‘Ev ateşli olur,
 Halk başçılı olur.
 Altay’ın dibine kadar
 Halka boyun eğdirmeye gelmedik,
 Yol böyle denk düşürdü.
 Evlenip barklanmak için yola çıkmışken,
 Aç gözlü mel’unlara rastladık.
 Çetin bir savaş geçirip,
 Onları yenip öldürdük.
 Kara düşünceli Karatı-kaan
 Tekrar size karşı gelemez.
 Övgüye değer yurdunuzda
 Artık kanlı savaş olmaz.
 Yeşil otlar yurdunuzdan
 Gitmeyi düşünmeyin,
 Aylı, güneşli yurdunuzu
 Halksız bırakmayın,
 Aranızdan başçı seçin’ dedi.
 İki kardeş börtüklerini çıkarıp,
 Halkla, milletle vedalaştı,
 At dizginlerini silktiler.
 Altın-Sırğa, alınan kız,
 Ak-çookır ata bindi.
 At koşturup uzaklaştılar”. (Dilek, 2007b: 276-278)

Altı dallı at direğine

Yetip geldiler.
İhtiyar anaları geldiklerini duyar duymaz
Ak saraydan çıkıp geldi,
İki oğluyla selamlaştı,
Altın-Sırga ile konuştu.
Halk, millet ise
Çok fazla sayıda toplanmış.
Dağ gibi et kaynatıldılar,
Irmak gibi içki hazırladılar.
Yedi yıl boyunca şölen oldu,
Dokuz yıl boyunca toy oldu.
Atların iyisi yarışa katıldı,
Yetmiş gelin toplanıp,

Yedi yıl boyunca türkü söyledi,
Doksan yiğit toplanıp,
Doksan yıl boyunca toy oldu.
Halk bahadırlara
Övgü ve şükran sözleri söyledi.
En sonunda iki kardeş
Dokuz yıl boyunca
Huzur içinde yaşadı,
Ak hayvanları otlaklarında,
Halk eğlencede
Katan-Kökşin eşiyle
Huzurlu, rahat yaşadı”. (Dilek, 2007b: 278-279)

Maaday-Kara destanında, Kara-Kula’yı yenen Köğüdey-Mergen, demir ağılı açıp ak havyanı dışarı çıkarır. Demir zindanı açıp halkı kurtarır. Yurdu olanın yurduna, toprağı olanın toprağına dönmesini emreder. Kara-Kula’nın toprağına zarar verilmemesini zira toprağın hiçbir suçu olmadığını söyler. Yeraltı dünyasından gelen hiçbir şeyin fayda etmeyeceğini düşünerek Erlik Biy’in kızı ve malını yer altına gönderir:

“‘Yurdu olanlar yurduna dönsün,
Toprağı olan insan toprağına
dönsün.
Nereden geldi ise halk
Oraya dönsün, dedi.
Kağandan sizleri kurtardım,
Atlanıp Altay’ıma yön aldım’.
Böyle konuştuktan sonra,
Gök bozun başını çevirdi.
Altın başlığını salayı,
Halkıyla vedalaşıp,
İlerleyip,
Altay’ına doğru yola koyuldu.
Arkada kalan halka
Ayı olmayan Altay’a
Ay doğmuş gibi neşe yağdı,
Güneş doğmayan Altay’a

Güneş doğmuş gibi bereket yağdı.
Ulu kağanın öldüğüne
Halk çok sevindi.
‘Yeryüzü kurtuldu,
Yerimize dönelim’ dediler.
Ak davarı
Altay’a doğru yola çıktı.
Halk yeniden canlanıp
Türküler söyleyerek ata bindi.
Pamuk yeleli gök boz atın
Ön ayakları uçtu,
Arka ayakları coştı,
Yeşil çimenleri ezip tepmeden,
Rahvan koşturdu,
Filiz saplarına basıp biçmeden
Güzel bir koşu tutturdu”. (Naskali, 2015: 178-179)

Maaday-Kara destanında, Kara Kula'yı yenip halkına kavuşan Kögüdey-Mergen döndüğünde Altay'ını huzur içinde bulur. Halkı toy etmekte, anne babası sağlık ve esenlik içindedir. Oğlun savaştan zaferle dönüşü ise şöyle anlatılır:

“Kağanı yendikleri için
Doksan yıllık bir toy hazırlıyorlar,
Yetmiş yıl sürecek bir kutlama
yapıyorlar.
Yurtlarına sağ salim döndükleri
için
Dağlar kadar et kesip,
Irmaklar kadar içki yığıyorlar.
Kıtlık görmüş köpekler
Kuyruklarını havaya kaldırmışlar,
Esi edilmiş halk
Artık kurtulmuş.
Çoluk çocuğun basacağı yere
İşlemeli ipek yaymışlar,
Gelinlerin kızların geleceği yere
Güzel ipekli sermişler.
Oygılık düzlüğünde
Delikanlılar toplanmış oynuyorlar,
Kıygılık düzlüğünde
Kızlar toplanmış oynuyorlar.
Bunu gören Kögüdey- Mergen
Tın soluğu ince duman misali
Altay'ı kapladı
Alpın yüzü kıpkızıl alev gibi,
Gökyüzünün derinliğini örttü.
Bahadır delikanlının geldiğini
Bütün halk anladı.
Halk onu karşıladı,

Atını alıp bağladı.
Altmış bahadır atını aldı
Yetmiş bahadır onu kucaklayıp
kaldırdı.
Altın sırlı turda
getirdi.
Onu doyuran babası,
Onu okşayıp seven annesi
Oturdukları yerden kalkıp
Onu karşıladılar.
Onu okşayıp seven annesiyle
Bozkır gibi geniş sol elini
Uzatıp selamlaştı,
Alev gibi yana yanaklarını
Bastırıp birbirlerini okşadılar.
Onu doyuran babasıyla
Çukur gibi derin sağ elini
Uzatıp selamlaştı.
Narin dağ gibi burunlarını
Tokuşturup sevgiyle sarıldılar.
Onu doyuran annesi ve babası
Ak keçe halıya oturdular,
Evlatları Kögüdey-Mergen'i
Mavi keçe halıya oturtular.
Keskin kırmızı ikram ettiler,
Ekşi süttten içecek sundular”. (Naskali, 2015:
188-189)

Ak Çibek Arığ adlı Hakas destanında, Ak Çibek ve Kanlı Kılıç Alp Saaday ve Bay Sarı Han'ı yenerler. Ay Huucın annesi de halka beraber yurtlarına döner. Sarı Han'ın yurdundakiler yurtlarına ve mallarına kavuşmak isterler. Ak Çibek eziyet çeken halka Sarı Han'ın mallarını da dağıtarak serbest bırakır. Halka şöyle seslenir:

“Ay Huucın analarını
Halkla birlikte göndermişler.
Bay Kara Han’ın yerine
Acı çeke çok imiş.
Kanlı Kılıç ile Ak Çibek Arığ’ın
Etrafını çevirmişler.
Sürüp gelen alpları
Bay Kara Han yerinde
Yorup halsiz bırakmışlar.
Ayak sinirlerini kesip,
Kaçıp kurtulmasın diye,
Alpın el sinirlerini kesip,
Ok yay tutmasın diye.
(....)
Alplar, hanlar, beyler
Kanlı Kılıç’a soruyorlar:
-Yerimize, yurdumuzu, Kanlı Kılıç,
Bırakır mısın?

Kanlı Kılıç kararını
Orada söylemiş:
-Haydi, yeri olanlar,
Yerinize dönünüz,
Yurdu olanlar,
Yurdunuza dönünüz!
Böyle olsa da,
Kendi malınızı
Maldan ayırıp,
Kendi halkınızı ayırınız.
Başka kişinin malına halkına göz koymayın!
Yerinize, yurdunuza ulaşınca,
İnsanların malını almadan,
Halkı sevip yaşayın.
Öksüz kulun kalsa;
At yetiştirin.
Öksüz çocuk kalsa,
Er yetiştirin”. (Arıkoğlu, 2007: 307-309)

Ak Çibek Arığ destanında, Kanlı Kılıç Ot Han’ın yurdunu basmaya gider. Ot Han çok yaşlanmıştır. Kızı Ozıl Han içki içirerek Kanlı Kılıç’ı yenmeye çalışır. Kanlı Kılıç atının bütün uyarılarına rağmen içki içer sarhoş olur. Ozıl Han’ın Kanlı Kılıç’ı tam öldüreceği esnada Kanlı Kılıç’ın kızı gelip Ak Çibek ile Kanlı Kılıç’ı kurtarır. Ot Han ve Ozıl Han’ı öldürürler. Ot Han’ın halkını ise serbest bırakmışlar. Kanlı Kılıç halkı toplar ve onlarla nerede kalacakları konusunda fikirlerini sorar:

“Kanlı Kılıç
Ot Hanın kanını yayıp,
Tatlı canını almış
Kanlı Kılıç, Ot Han’ın halkını toplayıp,
Orada sormuş:
-Burada mı yaşayacaksınız,
Benim yurduma mı gideceksiniz?
Ot Han halkı bağırıyor:
-Kötü Ot Han yurdunda yaşamayız.
Kanlı Kılıç senin yurduna gideceğiz!
Kötü Ot Han’ın yerinde
Saklanıp yaşıyorduk,

Ak Çibek Arığ’ın yurduna gideceğiz!
Ot Hanın halkına
Hazırlanın diye, orada konuşmuş.
Ot Hanın ocağını söndürmüşler,
Bacasını döndürmüşler,
Ovaya yayılan malını
Toplayıp sürmüşler,
Kalan eşyasını ata yüklemişler.
Otlatılan mal toplanıp yürümüş,
Halk oba tasasız yürümüşler.
Otları aşarak inip,
Ak yazılara dağılmışlar.

Ak Molat at kuyruğunda,
 Sürüklenip geliyor.
 Ak Çibek Arığ ırını ırlayıp,
 Şarkısını söyleyip duruyor:
 -Bay Kara Hanın oğlu Ay Molat,
 İhtiyarlayan Ay Huucın'ı
 At kuyruğuna bağlayıp,
 Eziyete götürmek,
 Nasıl imiş,
 Şimdi kendin at kuyruğundasın,
 Ay Molat, nasılmış!
 Ay Molat at kuyruğunda,
 Ay Huucın nasıl eziyet çektiyse,
 O eziyetten eziyet görüyor.
 Ay Huucın nasıl acı çektiyse,

O acıdan acı çekiyor.
 Başkalarının yurdu
 Hatırlarından çıktı.
 Atalarının yerine yöneliyorlar.
 Elin, yadın yurdu
 Akıllarından çıktı
 Analarının yurduna ulaşır,
 Ormanlı zirveyi, otlatılan malı,
 Halkı, oymağı aşırımlar.
 Mala mal katılmış,
 Hesapsız mal olmuş,
 Halka halk katılmış,
 Sayısız halk olmuş". (Arıkoğlu, 2007: 355-357)

Hakas destanlarından Altın Çüs destanında, Kara Han'ı yenen Altın Çüs'e burada ki halk yerine suyuna dönüp dönemeyeceklerini sorarlar. Alp Möke ise yeri olanın yerine, suyu olanın suyuna dönmesini emreder, halka şöyle seslenir:

“Kara Han'ın kızı, Çil Kara kız
 Geniş yana yatma vermez,
 Fakat kapışma mücadele bizim oldu.’
 On iki hanı elinde inleyen
 Alp Kara Han idi,
 Hanlar beyler kara zirveye yönelip,
 Kara zirve üstüne çıkıyorlar,
 Yerimize suyumuzu bırakır mısınız diye,
 Soruyorlar.
 Altın Çüs konuşuyor:
 ‘Alp Hanın oğlu,
 Alp Möke'den sorunuz,
 Savaşı yöneten kişi o idi,
 O bırakırsa, yerinize suyunuza dönersiniz,

O bırakmazsa, Alp Han yerine gidersiniz.’
 Alp Möke konuşuyor:
 ‘Yerli kişi yerine dönsün,
 Sulu kişi suyuna dönsün,
 Kendi malınızı bölüp,
 Kendi halkınızı ayırıp,
 Yerinize gidip,
 Nasıl yaşıyorsanız,
 Öyle yaşamaya başlayın.’
 Hanlar beyler alkış dua ediyorlar,
 ‘Dağılmayacak yurdunuz olsun,
 Bitmeyecek ömrünüz olsun.’ ”. (Arıkoğlu, 2007: 139)

Ay Huucın destanında, Alp Han Kız ile çarpışan Han Mirgen, kızı yenip yurduna götürmek için Boz atın kuyruğuna bağlar. Varmaya gönlü yoksa bu şekilde gideceğini söyler Alp Han Kız varmaya razı olur. Han Mirgen, hesapsız Han Kız'ın yurduna bağirtip getirilen yedi han halkı serbest bırakır. Yedi hana ve halkına seslenir:

“Kız güzeli Alp Han Kız’ı
 Çekip bükerek bağlamış:
 ‘Varmaya gönlünüz yoksa,
 Anam babam yerinde
 Hükmünüz orada verilecek.’
 Alnında ay ışıklı
 Han boz atın
 Kuyruğuna bağlamış,
 Dokuz kulaç boylu
 Han bozuna atlamış,
 Alp Han Kız’ın yerine
 Sürülüp getirilen
 Ay altındaki altı hanın malı,
 Hesapsız Han Kız’ın yurduna
 Bağırıp getirilen

Ay Huucın destanında, doğduğu zaman hile ile Alp Han Kız’dan Pora Ninci ve Kara Ninci’nin kaçırdığı iki çocuğu, Han Mirgen Kün Arıg kızı almak için çıktığı yolculuktan döndükten sonra tekrar yola koyulur. Ay Huucın’ın da yardımı ile çocuklarını kurtarıp, yurduna döner. Bahadırların dönüşü ve çocukların kurtuluşu şerefine halk eğlence düzenlemektedir:

“Han Mirgen’in çocukları
 Yan yana durmuşlar,
 Büyük yurda doğru,
 Üç güzel inivermiş.
 Ay Huucın, kız güzeli,
 Ak evin önüne dönüyor,
 Altmış güzel beligi
 Sırtına yayılıp doldurmuş,
 Elli güzel beligi
 Omzuna sığmıyor gibi,
 Altından yapılan gerdanlığı
 Güneşte parlayıp duruyor,
 Türküsünü çağırıyor kız güzeli,
 Şarkısını söyleyip duruyor:
 ‘Atamın güzel kulunu
 Han boz at dönüp geliyor.

Kün altındaki yedi han halkı!
 Yeri olan güzel insan
 Yerine dönsün!
 Suyu olan güzel insan
 Suyuna dağılsın!
 Taş ocağını söndürünüz!
 Ulu külünü savurunuz
 Hanım zirve altında
 Kulun tay kalmasın!
 Halkı boyu yaşayan yerde
 Uluyan köpek kalmasın!
 Han Mirgen er güzeline
 Dua eden insan çok imiş.
 Ondan sonra er güzeli,
 Dönüp gitmiş”. (Arıkoğlu, 2007: 443-445)

Korkusuz Han Mirgen ağabeyim
 Dönüp geliyor.’
 Büyük oba içinden
 Ak evin önüne ulaşmışlar,
 Korkusuz Han Mirgen’in,
 Eşleri bağrışıyor.
 Ay Huucın, kız güzeline
 İki çocuk sarılmış,
 Han Mirgen, er güzeli,
 Ay Huucın’dan kaçıyor:
 Ay Huucın beni görse,
 Yine kadın
 Alıp verecek gibi.
 Çabucak Alp Han Kız’ın
 Ak evine girivermişler,
 Ay Huucın, kız güzeli,

İki kardeşlerini eve sokmuş,
Soyup iki çocuğu,
Arılayıp durulamış,
Güzel elbiseleri iki çocuğa
Giydirmiş Ay Huucın.
Baş yemekten yemek yemeye
Altın masaya oturtmuş.

Yemek yememiş iki çocuk
Yemeğe oturmuşlar,
Su içmeyen iki çocuk
Su içip oturmuşlar.
Doyduktan sonra
Altın masadan kalkmışlar”. (Arıkoğlu, 2007:
603-605)

Han Orba adlı Hakas destanında, halkını Hara Molat’ın saldırısından kurtarmak isteyen Hara Tarğah halkını ve malını çiçeğe çevirir. Altın guguk kuşu donuna giren Altın Harlıh Hara Targah’ın malını ve halkını tekrar eski haline dönderir:

“Ak ipekten örtüyü çekip çıkardı,
Ayın ve güneşin karşısında,
Altı defa döndürüp silkeledi:
‘Ak çiçek olup büyüyen
Hara Han’ın tüm halkı,
Bugün ayağa kalkıp,
Önceden nasıl yaşadıysan
Ak nehrin kıyısında öyle yaşayasın’.
Altı defa çevirip vurduğunda,
Ak nehrin kıyısındaki tüm halk
Eskisi gibi hayata döndü.
Ak ipekten örtüsünü kaldırdı.
Mavi ipekten örtüsünü çıkardı,
Önceden nasıl rahat yaşadıysanız
Şimdide öyle yaşayın.
Her şeyi eşit bölüşün.

Güneşin ve ayın önünde,
Üç defa döndürüp, silkeledi:
‘Yeşil çiçek olup büyüyen
Hara Han’ın mal-davarı,
Önceden nasıl otladıysa
Şimdi de öyle otlasın’.
Üç defa çevirip, silkelediğinde,
Mal-davar, ak yazıya yayılıp,
Önceki gibi otladı.
Boya boy eklendi,
Mala mal eklendi.
Onu bunu halledip
Altın Harlıh konuşur:
Attan yaya kimse olmasın”. (Aktaş, 2011:
45)

Han Orba destanında, Han Taycı ile yapılan savaşı kazanarak Altın Çaçah ve yurdunu kurtaran Han Mirgen, Han Orba, Atın Harlıh, Ay Arığ kız, savaş bittikten sonra halka selam verirler. Halk da onlara şükranlarını sunar. Ardından Altın Çaçah onları sarayına davet eder. Beraber sarayda bu zaferi kutlarlar:

“Söyledikleri bittiğinde,
Yiğit Altın Çaçah kız,
Yanına gelip elini tutuyor,
Eyre basıp, selam veriyor.
Mal-davarı, halkı

Büyük eve döndürüp,
Halkla selamlaşıyor Altın Çaçah.
Yiğitleri kutlayıp,
Altın Çaçah konuşuyor:
‘Ölüp gittiğim yerimde

Sizler babam oldunuz.
 Göçüp gittiğim yerimde
 Sizler anam oldunuz’.
 Altın Çaçah sözlerini bitirdi,
 Ak sarı atlı Ay Arığ kız,
 Birlikte gelip, elini tutuyor,
 Eğere binip, selam veriyor.
 Han Orba kız görse,
 Kızların saf güçleri tükenmiş,
 İki kardeş gelmemiş olsa,
 Üçü birden ölü giderdi.
 Altın Çaçah kız konuşuyor:

Han Orba destanında, Ay Arığ kız Han Mirgen ile evlenmeyi kabul ettikten sonra halkını bir araya toplayarak durumu şöyle açıklar:

“Ay Arığ kız orada halkına haber verdi:
 ‘Geniş yerdeki kız çocuğu
 Tek başına yaşamazmış,
 Aş verene han olup,
 Otlatana bey olup,
 Sizlerle birlikte yaşarım.
 Sizlerle birlikte eşit ve huzurlu yaşarız
 Gözleri güzel halım boyum,
 Hara Han’ın yurduna
 Benimle birlikte geleceksiniz.
 Evlendiğim zaman geldiğinde,
 Ere varmak nasip oldu.

‘Derin olmasa da suyum var,
 Az da olsa yiyeceğim var,
 Şimdi yurdumuza gidin,
 Yemekleri yiyin’.
 Altın Çaçah’a gittiler.
 Onun yurduna dönüp,
 Mal-davarı otlatıyor,
 Ak nehrin kıyısında
 Tüm halkı yaşıyor.
 Tüm milletine
 Selam verip geçtiler”. (Aktaş, 2011: 117-118)

Evlenecek olan kız
 Ana yurdunda olmuyor,
 Kocasının yurdunda yaşıyor.
 El yurduna varmak için yaratılan kendime
 El yurduna gitmeye müsait.
 El yurduna giden kız
 Baba yurdunda yaşamıyor.
 El yurdunda yaşıyor.
 Damızlık mal-davarımla
 Birlikte gitmek olsun.
 Huzurlu yaşadığımız yurdumuzda
 Ak çiçekler sallansın’ ”. (Aktaş, 2011: 128)

Han Orba destanında, Han Mirgen ve Han Orba’ya anneleri Hara Tarğah, Hazır Han adlı bir kağanın Altay’ın yetmiş halkına eziyet ettiğini ve bu eziyete bir son vermeleri gerektiğini söyler. Han Orba, Han Mirgen, Altın Çaçah ve Altın Harlıh Hazır Han ile şiddetli bir kavgaya tutuşurlar. Han Hatırğa sonra da babası Hazır Han’ı öldüren Han Orba’ya, yıllardır eziyet çeken halk şükranlarını sunar. Onu kutlarlar:

“Hazır Han’ın kara başı,
 Boynundan kopup,
 Ak ovaya düştü.
 Zayıf göğsü hareket edip,

Dönerek ve gürültüyle düştü.
 Hazır Han’ın halkı boyu
 Han Orba’yı övüp, alkış verdi,
 Mal-davarın semizini kesip

Etini dokuz kulplu kazanda pişirip,
İlk olarak zengin bir toy düzenlendi.
Kazanlarda pişenleri beklemeden.
Acıkmış olan halk
Ateşin etrafında gelip, bekliyorlar.
Hazırlanan yemekler
Hepsine eşitçe verildi.
Saf güçleri almadan.
Mal-davarı süren yiğitler,
Yiğit kızı kutlayıp,

Malı-davarı sürerek,
Milleti alarak,
Baba yurduna geri döndü.
Ulu güçleri yetmeden,
Tüm halkı çağıran erkekler,
Unutulmayacak şekilde övüp,
Tüm halklarını alarak,
Mal-davarını sürerek,
Ana yurduna döndü”. (Aktaş, 2011: 145-146)

Han Orba destanında, halkı Tas Han ile Pus Han’ın eziyetinden kurtarmak için yola çıkan Han Mirgen katıldığı bu savaşta hayatını kaybeder. Tas Han ve Pus Han’ı yenip halkı zulümden kurtarmanın yolu oğlu Han Çibek’ten geçmektedir. Han Çibek, Tas Han ve Pus Han’ı ve onların oğulları Tazır Mirgen ile Puzır Han’ı öldürür. Bu kötü kalpli yiğitlerin ölmesi ile huzura eren halk bu kahramanlara teşekkürlerini sunarlar:

“Pus Han’ın oğlu Puzır Mirgen’i,
Yakasından dışarı sürükleyip,
Buzlu kayaya çarptı.
Başı öylece koptu.
Daha sonra başka yiğit var mı deyip,
Tazır kaya ile Puzır kayada
Tas Han ile Pus Han’ın
Eşlerini gördü.
Bunların suçu yok deyip,
Hiçbirine dokunmadı.
Burada yaşayan boy millet,

Sevinip kucaklaşıyor.
Malın davarın besilisini kesip,
Büyük bir toy düzenliyorlar.
Yiğitlere özgü düzüyorlar.
Bitmemecesine vedalaşıp,
Mal-davarı sürerek
Boyu milleti alarak,
Kendi yurtlarına dönüyorlar”. (Aktaş, 2011: 203)

Han Orba destanında, Han Çibek, Kök Nincil, Han Orba ve Altın Çaçah halka zulmeden Hara Mool ve onun kızı Azgın Noğas ile savaşmak için Hara Mool’un yurduna giderler. Hara Mool, Azgın Noğas ve bütün kötü yiğitler öldürülür. Hara Mool’un yurdundan zafer ile dönen yiğitler için toy düzenlenir:

“Kötü niyetli, kan içici
Hara Mool’un, canı çıkıp, yere düştü
Kul-köle olan halka
Han Orba kız nasihat etti:

‘Büyük mücadeleyi ben kazandım,
Sizlere zulmeden yiğitler öldü.
Şimdi, hiçbir şeyden korkmadan,
Büyük bir toy düzenleyin.

Buraya kim nerden geldiyse
 Mal-davarını sürek
 Halkını alarak,
 Yurduna geri dönsün'.
 Kul köle olan yiğitler

Unutmamacasına övüyorlar,
 Bitmemecesine vedalaşıyorlar,
 Zengin toy kurup, doyana dek yediler.
 Güçlü yiğitlerin hepsi şimdi burada". (Aktaş,
 2011: 221)

Han Orba destanında, Han Taycı ile Altın Çaçah'ın yurdunu kurtarmak için girilen savaştan galip çıkan Han Mirgen, Han Orba, Altın Harlıh ve Ay Arığ kız zafer sonrasında bir kutlama yapmak için Altın Çaçah'ın sarayına gelirler. Burada yer içer ve dokuz gün sürecek bir toy düzenlerler:

"Yiğit Altın Harlıh kız,
 Altın guguk donunu elinde tutup,
 Büyük eve girdi.
 Ev sahibi Altın Çaçah
 Misafirlerini koltuklarından tutup,
 Kıymetli masaya davet ediyor.
 Yiyeceğin güzelini yiyorlar,
 Ayranlarını içiyorlar,
 Az-çok konuşuyorlar,
 Şimdikileri sonraya bırakıp,
 Sonundakini şimdi yapıyorlar.
 Altın Çaçah kız konuştu:
 'Kara başım toprağa düşünceye,
 Kiraz gözüm tümüyle kapanıncaya dek,
 Yardımınızı unutmam.
 Eğer zor güne denk gelirse,
 Size yine yardım ederim'.
 Atın Çaçah, böyle konuşup,
 Ak saraydan dışarı çıktı,
 Halkına nasihat etti:
 'Dokuz güne yetişerek
 Bitmeyen düğün yapmak (olsun).
 Doru aygırın sürüsünden
 Dokuz yıl doğmayan
 Semiz kısırakları kesmek (olsun)

Yaşlı aygırın sürüsünden
 Kırk yıl boyunca doğmayan
 Kısırakları kesin'.
 Dokuz kollu kazanlarda
 Bitmek bilmeyen et pişti,
 Toya gelmeyen kalmadı.
 Bunu gören Altın Çaçah kız,
 Ak saraya geri dönüp,
 Altın masaya oturdu.
 Yiğit Altın Çaçah kız,
 Han Orba'yı ölçüp baktı:
 Kırılıp parçalanan kemiği yok,
 Kıp kızıl olup akan kanı yok
 Kız çocuğu doğmuş.
 Han Mirgen'i gerçekten gördü:
 Güçlü ulu, biraz akılsız,
 Yiğit bir kişiymiş.
 Han Mirgen, ne zaman
 Ak sarı atlı Ay Arığ kızını
 Alacağını anladı.
 (...)
 Altın Çaçah'ın yerinde
 Altı gün boyunca kalmışlar.
 Altın Harlıh kız konuşuyor:
 'Sığ da olsa suyum var,

Az da olsa yemeğim var.
Savaş yolunun kenarında yaşıyorum,
Genç hanlarla birlikte yerliyim
Yurdu olan kişi gibi yurdumu özlüyorum,
Suyumu düşünüp, susuyorum'.
Yola gitmeye hazırlanıp,
Tüm eşyalarını hazırlayıp,
Yiğitleri üçer defa öptü". (Aktaş, 2011: 119-121)

Hakas destanlarından Huban Arığ destanında, Altın Kiris'in malını-halkını ve yeni doğan iki balasını kaçıran Hara Moos'un peşinden giden Huban Arığ ve Sarı Hartığa Hara Moos'u öldürüp halkı zulümden kurtarırlar. Altın Kiris'in iki oğlu Ah Öleñ ile Kök Öleñ tutsak olan yerli halka Huban Arığ'ın yurduna gitmesini söyler. Zafer sonrası temiz ve onurlu halk şarkı, türkü söyleyerek yola çıkar:

"Kanlı savaş bittiğinde,
Ah Öleñ ile Kök Öleñ iki kardeş
Tutsak tutulan yerli halka
Buyruk ve talimat verdiler:
'Kırk kat yerin altında,
Hara Moos ülkesinde,
Kırk yıl tutsak kaldınız.
Tutsaklıkta kimse kalmasın,
Halkı kimse baskı altında tutmasın,
Kanlı savaşla kimse saldırmassın,
Halkın malına el koyup kimse götürmesin,
Kendinize ait malları ayırıp,
Ata yurdunuza geri dönün.
Ana yurdunuza dönüş yoluna çıkın.'
Bunu duyup, yerli halk sevindi,
Uzun zamandır türkü söylemeyen halk
Türkü söylemeye başladı:
'Kopmamak üzere can sahibi ol,

Saraydan çıktılar.
Altın Çaçah uğurladı.
Altın sarçına bağlı atlarını,
İpek dizginlerinden çözüp,
Yedekleyip halk arasında ilerlediler.
Yüksek zirvenin üstünde
Altın Çaçah veda etti,

Düşmemek üzere yurt sahibi ol,
Dökülmemek üzere yurt sahibi ol,
Bitmemek üzere ev sahibi ol.
Önünüzden ay aydınlatsın,
Arkanızdan güneş ışınlatsın,
Yaşınız uzak, yaratanınız ise yüksekte olsun.'
diye
Yerli halk Ah Öleñ ile Kök Öleñ'e alkış
duası okuyup,
Tok ve semiz malı silsileli dağlık bir yerden
geçmekte,
Yerli halk türkü söyleyerek ilerlemekte.
Ah Öleñ ile Kök Öleñ iki kardeş
Tok ve semiz mal ile onurlu halkın
Huban Arığ'ın yurduna götürülmesi için
Buyruğu salık verdiler". (Davletov, 2006: 256)

Şöögün Bora Attıg Şöögün-Köögün adlı Tuva destanında, Demir Kara Çançın'ı yenip Sarıg Möge'nin kızı ile evlendikten sonra yurduna dönen Şöögün-Köögün, onun yokluğunda ölen anne babasını gereğince gömüp, yurda dönmesi şerefine bir eğlence düzenler:

“Şöögün Köögün yerine-yurduna,
Göçüp yetip gelende,
Yaşlı çökmüş ana, babası,
Çok yaşlanıp çöküp kalmış,
Oğlunu da tanımaz,
Kül karıştırıp, pisliği ile
Oynayan küçük çocuklar gibi,
Kimseler olmuş.

İşte böyle, yiğit er,
Tepe yere otağını kurup,
Yokuş yere malını kurup,
Yaşlı, çökmüş ana, babasını,
Gereğince gömüp,
Neşesine neşe, toyuna toy katıp,
Yaşayıvermiş”.(Ergun-Aça, 2005: 399)

Tuva destanlarından Arı Haan destanında, babası Arı Han’ın peşinden giden Han Şilgi atlı Han Sayın Hovugun, babasını atıldığı çukurdan kurtarır ve Şara Melcen’i öldürür. Ayrıca Şara Melcen kağanın bütün malını kendi yurduna sürer. Arı Haan’ın iki kardeşini halk arasından bulur. Uluğ Han’ın kızını da alarak yurtlarına döner, bitmeyecek toylarını başlatırlar:

“Öfkesinden Şara Melcen kağanı,
Ezip erittiğini,
Fark etmemiş.
Böylece Arı Haan, Şara Melcen kağanın,
Ağır malını sallandırıp yükleyip,
Ak malını tamamen sürüp
Halkının-kavminin arasından,
İki kardeşini bulup,
Ak büyük taygasına,
Yönlenip gidivermiş.
Ayını aylayıp, yılını yıllayıp gidip,
Kutsak ak taygasına
Yetip gelmiş.
Yetip gelende,
Han Sayın Hovugun oğlu,
Ulu otağın kurulur yerini,
Hazırlamış beklermiş.
Ulu otağını kurup,
Çok malını güdüp,
Küçük büyük halkını,
Toplayıvermiş.
Uzun ırmağın ucunu-başına,
Uzun çilbir takıp,

Buzağı, kulun tutup,
Kısa ırmağın ucuna-başına,
Kısa ipini takıp,
Kısır emen iki yaşındaki tayını, danasını,
Bağlayıvermiş.
Deniz gibi rakısını yığıp,
Dağ gibi etini pişirip,
Oba gibi yığmış.
Altı yılda sona ermez
Bayramını kutlayıp,
Dokuz yılda bitmez,
Toyunu toylayıp durmuş.
Kul kişinin kulağı,
İyileşip semirip,
Yabani itin kulağı,
İyileşip semirip durmuş.
Bayramı sona erip,
Toyu bitip,
Eyere binen buraya gelip
Semere binen oraya gidip,
Arı Haan ile Han Sayın Hovugun,
Baba-oğul,
Neşesine neşe, mutluluğuna mutluluk

Katıp, yaşayıp gitmişler”.(Ergun-Aça, 2005: 271-272)

Culuruyar Nurgun Bootur adlı Yakut destanında, yaşlı Sabıya Baay Hotun’un oğlu Kün Cirimine Bahadır ve oraya giden bütün bahadırları kurtarmak için hazırlanan Nurgun Bootur’a yardım için Ayı Umsuur Udağan yukarı dünyadan gönderilir. Nurgun Bootur bu ağır sorumluluğun altından da kalkarak savaşı başarı ile sonlandırır, Uot Uhutaakı’yı, orada tutsak edilen bahadırları Üç Nükeñ Üöden dipsiz çukurundan kurtarır:

“Alaataalaata, bak bu!
Musibet gelip çattı.
Çok büyük bir felaket etrafı sardı.
Kaybedip yenileceğim günüm geldi.
Üç Nükeñ Üöden dipsiz çukurunun sahibi!
Sihirli kara ipi,
sağlam kapını açıp
geniş sürgünü çekip
kuvvetli nefesimin fidesini ver.
Güçlü nefesimi muhafaza et.
Ayı oymaklarının ve
kün uluslarının
galip gelip zafer kazanacakları günler
gelmiş.’
Böyle der demez
tıslamaya başladıktan sonra
kara taş şak diye bir ses çıkartarak birdenbire
ikiye ayrılmış.
Sihirli kara ip birden boşalmış.
Oradaki kişiler
urgandan kayıp boşalmış tay gibi
sıyrılp koşuşmuşlar.
Yukarı çıkıp
tam ortasına girip
kadınla birlikte otuz dokuz bahadır,
muhteşem orman gibi
Nurgun Bootur’u ortalarına alıp
etrafını sarmışlar...
İki ayaklarının üzerine diz çökmüşler.
Başlarıyla üçer defa selamlaşmışlar.

Hep bir ağızdan
şöyle söylemişler:
‘Ce... bu... yavrumuz,
Kudretli Culuruyar Nurgun Bootur!
Biz ayı oymaklarını ve
kün uluslarını
bu dibi bilinmez
Üç Nükeñ Üöden’den
her şeyi içine çeken bataklık ülkesinden,
karanlık zindanından,
küflü paslı Nükeñ Üöden çukurundan
koparıp çekip çıkardın.
Tek tek kendimizi
beş kişiye denk sayardık.
Oysa sürekli hakikate aykırı
düşünüyormuşuz.
Sen varmışsın
Tam ve eksilmez kısmetli,
önüne geçilmez alın yazılı kişi.
‘Orta dünyanın gücünün yarısı kadar güçlü,
Saadetinin yarısı kadar mutlu,
Zenginliğinin yarısı kadar varlıklı’ diye
doğru söylüyorlarmış.
Sana hepimiz birden
diz çöküp yerlere eğilip
boyun kırıp saygı gösterip
birbirine denk üç kara gölgene
selam durmaktayız.
Doğan yavrun belensin.
Baktığın sürülerin çitlensin.

Güzel ve gösterişli varlığın çoğalsın.
 Bütün aynı oymaklarının ve
 kün uluslarının efendilerine
 senin mümtaz şahsiyetini ve karakterini
 anlatacağız.
 Dost, sen burada bize
 iyilik yaptın biz de sonra
 iyilikle karşılığını veririz.

Uzun yıllar boyunca elveda!’ demişler.
 Sonra hepsi birden
 farklı yönlerde doğru dağılmışlar.
 Yukarı dünyaya gidecekler
 Yukarıya uçmuşlar.
 Orta dünyaya gidecekler orta dünyaya doğru
 yola çıkmışlar”. (Ersöz, 2010: 341-345)

2.3.4.Danışma ve Öğüt için Toplanma:

Danışmak; bir iş için bilgi ve yol sormak, istişare, meşveret’ anlamlarına gelir. Kurultay ise danışma kelimesi ile beraber kullanılan bir kavramdır.

Türk Teşkilat yapısının temeli; disiplinli, içerisinde bulunduğu çeşitli faktörlerin etkisiyle birlik ve dayanışmayı çok önemseyen bir toplum yapısına dayanıyordu. Bu güçlü yapı, toplum ve devlet kaynaşması kendi haline bırakılmamış, adeta gelenekleşen kurumlarla sürdürülmeye çalışılmıştır (Ögel, 1982: 78).Hunlardan itibaren hemen her Türk devletinde; adı, yapısı, katılanların, yetki ve görüşme konuları farklı da olsa, devlet işlerinin görüşüldüğü ‘danışma, müzakere, kontrol ve karar alma’ özelliğine sahip bir kurul hep var olmuştur (Köseoğlu, 1990: 38).

Türk toplumunda bilge kişilere danışmak köklü bir gelenektir. Mete’nin hükümdarlığından beri görülen danışma meclisleri beraber ve danışarak karar vermenin önemini vurgulamaktadır. Kaşgarlı Mahmud’un derlediği bir Türk atasözünde bu ‘Geniş elbise parçalanmaz, danışmakla gelen bilgi ise bozuk kötü çıkmaz’ denilirken yine çok eski bir atasözünde de, ‘Danışıklı (kengeşli) bilgi gittikçe artar, danışsız (kengeşsiz) bilgi eskir’ ifadesi yer alır(Ögel, 1982: 73).

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında ‘Normal-Düzenli’ ve ‘Olağanüstü’ meclisler olmak üzere iki tip meclis bulunmaktaydı. Normal-Düzenli Meclis devlete göre değişmekle birlikte belirli zamanlarda yapılmıyordu. Olağanüstü meclisin toplanması için ise devleti ve toplum hayatını etkileyen herhangi bir olay sonrasında zamanı belli olmaksızın yapılmırdı.

Danışma toplantıları, sadece önemli meselelerin konuşulması için değil, toy şeklinde yeme içme ve bazı dini törenleri de kapsayacak şekilde yapılmaktaydı.

Sibiry Türk destanlarında da insanların birbirlerine fikir danıştığı yahut öğüt alıp akıl vermek için kurulan meclislere rastlanmaktadır. Bu meclisler belli muhtelif zamanlarda bazı sebeplerden dolayı toplanmaktadır;

*Yurdu bir beladan kurtarmak için halk toplanıp problemin çözülmesi için kep beraber çalışır. Bir karar verilmeye çalışılır. Kağan halkın toplanmasını ister. Çünkü yüz çentikli yayın yüzüncü çentiğe çekilmesi gerekmektedir.

*Ayrıca kendisinden istenileni yerine getirip halkı savaştan kurtarıp yerine getirebilen kişiyi kağan ödüllendirecektir;

*Ocağını ayırmak isteyen bahadır, kendisinden büyüklere ve ağabeylerine bu durumu danışmak için yanlarına gider. Ocağının ağabeylerinden ayrılıp yeni yurda göçmesi ve babasından kalan mirasın bölünmesine karar verilir.

*Evlenmek isteyen bahadır ailesinden büyüklere danışır.

*Uygun olan eşin seçimi için halk toplanır. Bahadırların yapacağı yarış beklenir. En son yine meclisin büyükleri ve kağan konuşur, birbirine danışır ve kızın evleneceği güveyi seçerler.

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da zaman zaman baba kızına veya oğluna, abla kardeşine, kağan halkına vasiyetini söyler, öğütler verir. Malını ve halkını emanet eder. Aşağıdaki örnek de ölümünden sonra Hıyan Arığ, Huban Arığ kızına yapmasını istediklerini sıralar ona öğütler verir.

. *Destanlarda bahadır kişiye gerek vefat edecek kişi, gerek bilge insanlar, gerek anne-baba, gerek kahramanın atı öğüt ve nasihatlerde bulunur.

Destanlarda, öğütler muhtelif zamanlarda verilirdi. Öğüdün verildiği zamanları şöyle sıralayabiliriz:

*Kahraman yurdundan av, savaş, intikam almak ve kendisinden yardım isteyen halkı kurtarmak için yola çıktığında kahramana aile bireyleri veya bir yaşlı kadın bir takım öğütler verir yahut kendisi yurttan ayrılmadan halkına ve aile bireylerine öğütler verir.

*Bahadır evleneceği eşini almak için yurdundan ayrılacağı esnada ailesi veya büyükleri tarafından öğütler verilir.

*Kağan tayin edildikten sonra, kağanı tayin eden kişi halka ve kağana öğütlerde bulunur.

*Zafer sonrası zulüm görüp eziyet çeken halkı kurtardıktan sonra bahadır halka öğütler verir.

Ak Tayçı adlı Altay destanında, ismini alıp yiğitlik kazandıktan sonra kendi yolculuğuna çıkan Ak Tayçı, yolda rastladığı güzel bir kızı yanına alıp babası bildiği Ak Börü'nün yanına gelir. Bu kızı Ak Börü'ye vermek ister. Fakat Ak Börü kendisinin babası olmadığı ve daha yeni doğmuşken Altay yurdundan kendisini kaçırıp getirdiği gerçeğini anlatır Ak Tayçı'ya anlatır. Ak Tayçı gerçek anne babasının yanına gider. Onlar oğullarını omzundaki benden tanır ve ona dua ederler:

“Anası Altın Topçı, Babası Ak Bökö Oğulları Ak Tayçı'yı tanımayıp, Sağ dizleri üstüne çöküp, Oturup dua ettiler, Lezzetli içkiden doldurdular”. (Dilek, 2002: 132)	‘Biz ihtiyarları öldürme!’ diye Defalarca yalvardılar. Ay gibi altın sofraya hazırladılar, Meyve yemiş yığdılar. Gökteki yıldız gibi kadehe

Altay destanlarından Maaday-Kara'da, Kögüdey Mergen'i bulup büyüten Altay sahibesi yaşlı kadın, Kögüdey-Mergen er olduktan sonra babasının ve yurdunun başından geçenleri kendisine anlatır. Kögüdey-Mergen anne-babasının öcünü almak için ant içer. Daha sonra ola çıkmak için hazırlanırken yaşlı kadın bahadıra çeşitli öğütler verir:

“‘Bir tanem, yavrum, dedi, Kendi Altay yerini unutma, dedi. Yetmiş kollu gök ırmak Senin pınarın, dedi. Ulu kale gibi yedi dağ Senin korunağın, dedi. Sevgili Altay'ına Yol güvenli olursa, geri gelirsin, dedi, Kucakladığın bu ülkene Esen gidersen, geri dönersin, dedi. Büyüklere rastlayınca, Efendim diye hitap edersin, Küçüklere rastlayınca	Selam eder hatır sorarsın, yavrum. Kurda dönüşüp değişme, dedi, Kurt tuzağa düşer, dedi, Gücüne güvenip saldırgan olma, dedi, Güç elden gider, dedi. Vuracağın vakit sabırsız olma, Vuracak vakit elbet gelir, dedi. Konuşmak için acele etme, Konuşacak zaman elbet gelir, dedi. Atacağın oku Etrafa bak da at' dedi. ”. (Naskali, 2015: 104-105)

Namlı şanlı yaşlı kadın bunları söyledikten sonra Köğüdey-Mergen'in yanından yok olur.

“Bunu gören Köğüdey- Mergen
Kunduz başlığını çıkardı,
Mavi ırmağa karşı dua etti,

Avuçlarını açıp,
Altay'ına dua etti”. (Naskali, 2015: 105)

Altın Çüs adlı Hakas destanında, Alp Han halkına hükmetmeyeli, malını saymayalı yirmi yıldan fazla zaman geçtiğini hatırlar. Kendisi yaşlanmış, atı yürüyemeyecek hale gelmiştir. Malı ve halkı yeryüzüne sığmamaktadır. Fakat bu malın bir varisi yoktur. Halkın içinden geçer. Halkına bazı öğütler verir. Halk da ona hürmetlerini sunar:

“Alp Han obasına, boyuna,
Hükmetmeye gitmiş;
‘Gözü güzel, iyi halkım,
Yakasız elbise olmaz.
Adaletsiz halk olmaz:
Attan yaya yürümeyin,
Atın güzeline binin;

Elbiseden çıplak yaşamayın,
Elbisenin güzelini giyin.’
Oba, oymak, Alp Han’ı görüp
Hanlarken hanımız Alp Han deyip,
Fidan gibi eğiliyorlar,
Kamış gibi bükülüyorlar”. (Arıkoğlu, 2007: 41)

Hakas destanlarından Ay Huucın destanında, Alp Han Kız bir gün Han Mirgen'in alacağı kadının kendisi değil Kün Arığ Kız olduğunu söyler. Bunu duyan Han Mirgen yola çıkmak için hazırlanır. Gitmeden halkını toplar ve onlara bir takım öğütlerde bulunur:

“Çirkin yaratılışlı Kız Han ablası
Han Mirgen'e dua etmiş.
Dönüp çıkarak, er yiğidi
Atını direktten çözmüş,
Yiğit han boz ata
Atlayıp, gitmiş,
Büyük oba arasından

Halka boya hüküm verip,
Han Mirgen'e er güzeli
Bağırarak gidiyor:
‘Ben gelene kadar
Mutlu yaşayınız halkım boyum!
Ben evirilip gelene kadar,
Huzurlu yaşayınız!’ ”. (Arıkoğlu, 2007: 493)

Han Orba destanında, Altın Çaçah yurdunu Han Taycı'nın saldırısından kurtararak yurdunun huzurunu sağlayan Han Mirgen, Han Orba, Altın Harlıh ve Ay Arığ'ın zafer kutlamasının ardından yurtlarına dönmek için ayrıldıklarında, Altın Çaçah zulümden kurtulan halkına öğütlerde bulunur:

“Yiğitleri uğurladıktan sonra,
Altın Çaçah, halkına
Kıymetli öğütler verdi:
‘Bize yardım eden yiğitleri

Hiç kimse unutmasın.
Ak nehrin kıyısındaki halkım
Sağlıklı ve huzurlu yaşasın,
Tüm aşı eşitçe yiyin

Tüm giysileri denkçe giyin’.

Ak saraya girdi”. (Aktaş, 2011: 122)

Altın Çaçah böyle konuşup,

Ay Sologoy lo Kün Sologoy adlı Altay destanında, ava çıkan Ak Kağan göğe bakarken ayın içinden bir genç kız çıktığını, iki yıldızın kavgaya tutuştuğunu, gökten nehre doğru inen gökkuşağından süzülen pehlivanların eğlenip geri döndüklerini görür. Sabah olunca güneşten çıkan bir kuş kağanla konuşur. Gördükleri karşısında korkan kağan yurduna dönüp olanları halkına anlatır ve şöyle öğüt verir:

“Yetip gelince baktı ki,
Yer üstünün yetmiş kağanı
Toplanmış endişeleniyorlarmış.
Altay üstünün altmış kağanı
Şaşırıp telaşlanıyorlarmış.
Anlı şanlı Ak Kağan
Halkını topladı.
Altay üstünün altmış kağanını
Altın tahta oturttu.
Yer üstünün yetmiş kağanını
Demir masaya oturttu.
Öfkelenmezdi, öfkelendi,
Onlara emretti.
Darılmazdı, darıldı
Rahat sesle buyurdu:
‘Yer üstünün yetmiş kağanı,
Siz niçin endişelendiniz?
Yerinize düşman gelmek üzere,

Felaketi nasıl bekliyorsunuz?
Yurdunuza savaş inmek üzere,
Korkup da ne yapıyorsunuz?
Elinizde işiniz yok,
Oynayacak kâğıdınız da mı yok?
Yemek yemeyi de bilmez,
Nasıl daha iyi yaşayacaksınız?
Neyi bilip endişelendiniz?
İzliyorum, söyleyin?
Neden korkup ürktünüz?
Şikayetlenmeyip bana açıklayın!’
O günden sonra
Ak Kağan’ın halkı
Kâğıt oynamayı bıraktı.
Hepsi çalışmaya başladı.
Şatra oynamayı bıraktı,
Telaşsız çalıştı...”. (Dilek, 2007a: 130)

Altay destanlarında Şulmıs-Şunu’da babası Kaldan-kaan tarafından kuyuya atılan Şulmıs-Şunu, Karan adlı ihtiyar yardımıyla orada hayatta kalır. Bu arada Cepten-kaan da Kaldan-kaan’ı tehdit eder fakat Şulmıs-Şunu’nun yönlendirmeleri ile ihtiyar Karan bu belalardan babası ve halkını kurtarır. İstenilen iki eş kuşun birbirinden ayırt edilmesidir. Beladan kurtulmak için toplanan danışma meclisinde şunlar konuşulur:

“Bütün halka duyuru yaptı:
‘İki kuşu ayırt eden kişiye
İki yük servet veririm,
Hayatı boyunca ödüllendiririm’ dedi.
Bu ilanı duyup,

Yedi yaşından büyükler,
Yüz yaşından küçükler
Bütün insanlar baktılar,
İki kuşun farkını bilen
Bir kişi bile çıkmadı.

Zalim, ahmak Kaldan-kaan
Şaşırıp kalakaldı,

Derin düşünceye daldı”. (Dilek, 2007b: 344)

Şulmıs-Şunı destanında bu sefer de Kaldan-kaan yüz deveye yüklenmiş demir yayın yüzüncü çentiğe çekilmesini ister. Danışma meclisi kurulur. Yayı çekemeyen Kaldan-kaan kendisine yardım etmesi için oğlu Şulmıs Şunı’yı kuyudan çıkarır.

“Yüz deveye yüklenmiş
Yüz çentikli demir yayı
O biz verip gönderdi,
Onu yüzüncü çentiğe kadar
Çeksin dedi, o.’

Onu işiten Kaldan-kaan

Şaşırıp kalakaldı,

Derin düşünceye daldı,

Türlü şekilde ıslık çaldı,

Şimdi şöyle dedi:

‘Birbirine benzer dokuz yiğidim,

Birbirine benzer dokuz bahadırım, dedi,

Söyleyeceklerimi dinleyin, dedi,

Cepten-kaan’ın yerinden gelen

Yetmiş iki cayzanı

Yer altına atın, dedi,

Yüklü yüz deveyi

Yüz kuyuya atın, dedi,

Yüz çentikli demir yayı

Bakır saraya sokun, dedi,

Yedi yaşındaki çocuktan büyüğü,

Yüz yaşındaki ihtiyardan küçüğü

Eli tutan bütün halkımı

Hemen buraya toplayın’ dedi.

Onu işiten alpları

Cepten-kaan’ın yerinden gelen

Yetmiş iki cayzanı

Yer altına attılar,

Yüklü duran yüz deveyi

Yüz kuyuya attılar,

Yüz çentikli demir yayı

Bakır saraya soktular,

Halkı topladılar.

Altın paltolu alpları

Kakım kürkünden paltolu yiğitleri

Yüz çentikli demir yayı

Tutup çekemediler”. (Dilek, 2007b: 352-353)

Altay destanlarından Üç Kulaktı Ay Kara At’da ihtiyar Altın-kaan yurdunu kontrol için yola çıkar. Oğullarına üç yıl içerisinde dönmezse ölmüş olacağını söyler. Altın-Çarka ile Kümüş-Çarka adlı kardeşler Altın-kaanı’ı öldürür. Babalarının üç yıllık mühlet dolduğu halde dönmemesi üzerine üç kardeş mirası paylaşır. Küçük kardeş yeni bir yurda göçmek için ağabeylerine şöyle danışır:

“Bir gün küçük kardeş

Ağabeylerine şöyle dedi:

‘Ağabeylerim, dedi,

Söyleyecek sözüm var, dedi,

Söylenmediğinden beri

Ay geçti, dedi,

Anlatacaklarım var, dedi.

Anlatılmayalı yıl geçti’ dedi.

Ağabeyleri şöyle dediler,

‘Söyleyecek sözün varsa,

Aymağını toplayıp mı söyleyeceksin?

Anlatacağın varsa,

Halkı toplayıp mı anlatacaksın?
Bize söyleyemediğini,
Kime söyleyeceksin? dedi.

Yarasa, söz olur,
Yaramasa,
Rüzgâr alıp gider' dedi". (Dilek, 2007b: 408)

Han Mirgen adlı Hakas destanında, Çaas Han Ot Han'dan öcünü alıp halkını ve malını yurduna döndürdükten sonra yurdu barış içinde olduğunu görür. Haan Arıĝ'ın verdiği akıl üzerine Çaas Han, annesi Toolay Arıĝ'ın karşısına geçerek evlenmek için annesinden izin ister, Toolay Arıĝ'a akıl danışır. Annesi onu ak sarayda ağırlar ama evlenme mevzunda kendisinden daha iyisini bilen büyüklere danışmasını ister:

"Evde ise yalnızca anası Toolay Arıĝ vardı.
'Esenlikler ve saygılar' diyor Toolay Arıĝ
Güzel kişi (ise): 'Sana esenlikler ve saygılar
olsun',
'Ömrüm hayatım, birtanecik canım',
Diyerek altın sofrasını kurup
Aş ve yemeklerini koyup
(Konuĝunu) oturtup, ağırladı.
'Asla uğramayan canım, hayatım
Ne oldu da uğradı?', diye söyleyiverdi.
'Ulularıma, anam ve babama
Soru sormak (için) geldim.
Yaka düğmemi ilmiklemek,
Resim gibi iyiyi aramak üzere yola düşmek
istiyorum',

Diyor (ve ekliyor): 'Nerde bilerseniz,
Nerde sezerseniz, anlatır mısınız?', (diye).
'E-e, canım, hayatım,
Bizden de ulular var aslında
(Bana kalırsa) yaşlı kuşağa varıp sormak
gerek.
Çok şeyi onlar bilir,
Çok ülkeyi anlatsa da, anlatmasa da
Onlar yalnızca anlatabilir,
Söylese de, söylemese de,
Onlar yalnızca söyleyebilir.'
Altın sofradan kalktı Çaas Han,
Anasıyla önden hızlıca kucaklaşıp,
Sonra da ivedikle vedalaşıp
Dönüp çıktı...". (Davletov, 2008: 214)

Han Mirgen destanında, Çaas Han bu kez Han Mirgen'e evlilik hakkında akıl danışmak için gider. Han Mirgen, Çaas Han'a 'Kılın Dağ silsilesinin altında Kılın Deniz suyu kıyısında kadife kanatlı açık kök atlı Kılın Arıĝ kız kişinin olduğunu oraya gidip, Kılın Arıĝ'ı almasını ister:

"Han Mirgen (ise dışarıda) el insanlarıyla
Aş ve su içip durmaktaydı.
Çaas Han esenliğe karşı esenlikler diledi,
Saygıya karşı saygılarını sundu,
Altın sofrayı kurup
Aş yemekler koyup

(Konuĝu) oturtup, ağırlamaya ve ikramda
bulunmaya başladı (ev iyesi):
'Asla uğramayan canım, hayatım,
Nasıl bir iş icabı girdin acaba,
Bir anlat, bir söyle bakalım',
Diyerek oturmaktadır.
'Yaka düğmesini ilmiklemek,

Yaraşır bir iyiyi aramak (üzere) gitme
 Düşüncesine kapıldım büyük anam', diye
 söyledi (ve şöyle devam etti):
 'Koltuk düğmemi ilmiklemek,
 Yaraşır bir güzeli aramak (üzere) gideceğim.
 Nerede (olduğunu) bilerseniz, nerde
 sezerseniz,
 Anlatır mısınız?'
 Güzel kişi sofradan kalktı,
 Taş piposuna çaskat tütününü
 Tıkayıp, köze sokuverdikten sonra
 Çekti ve dumanı iyice üfürüp:
 'Ben bilmezsem, kim bilir,
 Ben söylemezsem kim söyler',
 Diyerek katıla katıla gülüp oturmakta (ve
 şöyle devam etmekte):

Kan Arğo Peçelig Kan Mergen adlı Şor destanında, Kağan Mergen ablasına evleneceği kızın kim olduğunu sorar. Kan Arğo Yiğit Şaday'ın kızı Altın Kök'ün kaderi olarak yazılan kişi olduğunu söyler. Kağan Mergen hazırlanıp yola çıkar. Yiğit Şaday'ın yurduna vardığında halk-tebaa Altın Kök için uygun damadı seçmek için toplanmış, bir eğlence düzenlemektedirler:

"Altın otağa girerken, bakıp görse ki, giriş çıkış sögesinde dağ gibi yiğit vardır. Yiğidin omzu-boynu elli kat zincirle bağlı, arkası-sırtı altmış kat zincirle bağlıymış. Yiğidin göğsüne yetmiş dilli büyük kopuz koymuşlar. Sağ serçe parmağını boş bırakmışlar. Yiğit oğlu yatarak göğsündeki yetmiş dilli büyük kopuzu, sağ serçe parmağı ile çalar. Yetmiş dilli büyük kopuzun sesi, altın çan gibi çınlar, tunç boru gibi gürler. Tunç borunun sesinden, sönen ateş az daha yanar gibidir, ölen kişi az daha dirilir gibidir.

Yiğit oğlu, büyük kopuzu, ağlayıp gelip çalar. 'El yurdunda dolanıp, esrüyünceye kadar içki içip, dağa yaslandım; yâd elinde dolanıp şuurumu kaybedinceye kadar içki içip büyük dağı sırtlandım, belamı buldum' diye (...)

Kağan Mergen bakıp görende, yiğidin üstüne kurtlar harman gibi olmuş. Girenler çıkanlar ipek yüreğine basıp tekmeleyip geçiyorlarmış. Kağan Mergen yiğidin üzerine basıp geçmedi. Başını yukarı kaldırıp geçti. Kağan Mergen eşik açıp esen verdi, söge basıp selam verdi.

'Bundan böyle var', diyor,
 'Kılın Dağ silsilesinin altında
 Kılın Deniz suyu kıyısında
 Kadife kanatlı açık kök atlı
 Kılın Arığ kız kişi
 Üstüne (yaşça) büyüğü yoktur,
 Altında (yaşça) küçüğü yoktur.
 Az sayıda malın iyesi,
 Az sayılı halkın hanı,
 Ulu Tanrı'nın birleştirdiği,
 Yaratıcı Tanrı'nın belirlediği
 Ona varman gerek". (Davletov, 2008: 216-2018)

Altın otağın içinde, yiğit nesli, altı kat sıralanıp otururlarmış. Burada oturan halk arasından, bir kişi bile Kağan Mergen'e selam vermedi. 'Kimin iti hırlamakta, kimin kulu girmekte' diye biri bile göz ucuyla bakmadı. Kağan Mergen altın masanın arkasına, gök masanın önüne oturup, yiyip içmeye başladı. İçki dağıtan Altın Cazyan demir papak giymiş, kara kayış kemer kuşanmış.

Altmış kişi kaldırıp götüremez, ala kâse getirip Kağan Mergen'e sundu: 'Bizim yere, ağzın takırdayıp geldin! Güvey olacak kişi bir kadeh içki iç!' diye. Bunu duyan Kağan Mergen söyledi: Burada toplanan halkın hepsi, güvey olmaya gelmişler. Hepsi bir kadeh içseler, hepsine verecek yiğit Şaday'ın kızı yoktur! Altın Cazyan üç dönüp, yüz kıvrılıp, şarkı söylemeye oyun oynamaya başlayanda, Kağan Mergen içkiyi alıp içiverdiğini bilmemiş. Kağan Mergen kadehin dibini kurutup içip Altın Cazyan'a geri verdi. Altın Cazyan, ikinci kez kadeh sunar; 'Ulu toyda üç kadeh içilir!' diye söyler. Kağan Mergen içe içe içtiğinde, zayıf kaburgaya içki siner

Altın büyük eşik açılıp kapandı, ikinci kez açılıp kapandı, üçüncüsünde Kara Yeleli Kara Şebeldey'in başı gözüktüp geri kayboldu. Dördüncüsünde Kara Yeleli Kara Şebeldey orada oturan Kağan Mergen'i yakasından kavrayıp ak bozkıra sürükledi. Kara Şebeldey söyledi: 'Sevgili benim varacağım kişi Kağan Mergen'im! Seni özlemeye dayanamayıp, eriyip gittim. Burada karşılaşmış iken şimdi beni almaz mısın!' ". (Davletov, 2008: 363-365)

Ay Huucın destanında, Alp Han Kız bir gün Han Mirgen'in alacağı kadının kendisi değil Kün Arığ Kız olduğunu söyler. Bunu duyan Han Mirgen yola çıkmak için hazırlanır. Gitmeden halkını toplar ve onlara bir takım öğütlerde verir:

"Çirkin yaratılışlı Kız Han ablası
Han Mirgen'e dua etmiş.
Dönüp çıkarak, er yiğidi
Atını direktten çözmüş,
Yiğit han boz ata
Atlayıp, gitmiş,
Büyük oba arasından

Halka boya hüküm verip,
Han Mirgen'e er güzeli
Bağırarak gidiyor:
'Ben gelene kadar
Mutlu yaşayınız halkım boyum!
Ben evirilip gelene kadar,
Huzurlu yaşayınız!' ". (Arıkoğlu, 2007: 493)

Han Orba adlı Hakas destanında, Altın Harlıh Hara Han'ın çocuklarını ve halkını eski haline çevirir. Çocuklara anne babası ve halkın başından geçenleri anlatır. Onlara yurtlarından çıkmamalarını söyler ve bunun için altı yıllık bir mühlet koyar. Bu zamanın dolmasını beklemeden Han Mirgen intikam almak için yola çıkmak ister. Kardeşi Han Orba'nın sözlerini dinlemez. Halkının başına Han Orba'ya geçirir ve onlara öğüt vererek yurdundan ayrılır:

"Yiğit Han Mirgen

İpek dizgini kısa tuttu,

Demir üzengeye ayağını koydu,
Eyer üstüne oturdu,
Yokuş aşağı indi,
Halka nasihat etti:
‘Uzak yurdun sahibi olarak,
Han Orba kız kardeşim kalıyor,
Onun sözünü dinleyin,
Ondan daha iyi düşünene yiğit yoktur,

Aşı eşitçe bölüşün,
Hiç kimse aç kalmasın.
Tüm halkım iyi yaşasın
Halkım sağlıklı olsun
Ala gözleriyle bakıştılar’.
Han Mirgen söyleyeceklerini bitirip
Doru atına kamçı vurdu”. (Aktaş, 2011: 48-49)

Han Orba destanında, yurdunu talan eden Hara Molat’ı öldüren Han Mirgen tam evden çıkacakken Hara Molat’ın kardeşi Hara Hushun ile kıyasıya bir mücadeleye başlar. Han Mirgen, Hara Hushun’u öldürür. Bundan üzerine halk sevinir, bayram eder. Han Mirgen’e halk şükranlarını sunar:

“Bunu duyan Han Mirgen,
Hara Marha’yı yerden kaldırıp
Saf canını çıkardı.
Altın Harlıh kız
Göğün altı boyunca
Kızıl doru atın ardına girdi.
Ay Arığ kız, Hara Molat’ın
Küçük oğlunu öldürdü.
Hara Molat’ın yurdunu
Tamamen bozkıra çevirmişler.
Ay Arığ kız, Han Mirgen’in
Yanına gelip elini tuttu,

Eyere basıp, selam verdi.
Yüksek tepeye çıkıp,
Kul köle olan halka nasihat ettiler:
Yurdunuza nereden geldiyseniz,
Mal-davarı sürerek,
Tüm halkınızı alarak,
Geri dönüp, geri gidip yaşayın’.
Halk ise bunu işitip,
Han Mirgen’i çokça övdü.
Mal-davarı sürerek,
Uzak yurduna döndürdü”. (Aktaş, 2011: 71-72)

Hakas destanlarından Huban Arığ destanında, Hıttay Arığ’ı öldürüp, kırk kız ve kırk oğlan kardeş ile yaptığı mücadeleden galip çıkan Alp Hara Han, kendisine karşı gelip kapışacak alp kalmadığında halka nasihat verir. Yeri olanın yerine, suyu olanın suyuna mallarıyla beraber yurduna dönmesini söyler. Halk altın ak tüylü köpeğe ve Alp Hara Han’a minnetlerini sunar:

“Karşı gelip ürüyecek köpek olmadığında,
Karşı gelip kapışacak alp kalmadığında,
Hara Han yerli halka nasihat verdi:
‘Akli kara, içi kan dolu Hıttay Arığ,
Yerli halkı sömürmüş.
Altmış han kadar vergi alıp

Onunla zenginleşmeden ayrılıp öldü.
Yetmiş han kadar yemeği yiyip,
Onunla doymadan, geçip öldü.
Sömürülerek kişilerin ezilmesin
Halkınızı baskı altına teslim etmeyin
Birlikte ve denk yaşayın.

Özünüzün mallarını,
 Öz yerinize götürün.
 Hıtay Arıĝ'ın tok ve semiz malını
 Denk biçimde üleşin.
 Kara düşünceli Hıtay Arıĝ
 Tamamen ayrılıp şimdi öldü,
 Tekrar yaratılıp o dolaşmayacak.
 Kara düşünceli kişinin evini
 Kara balçıĝa gömeceĝiz.'
 Sömürülen köle durumundaki yerli halk

Sevinerek, şarkı söyleşip
 Tok ve temiz malı, yönetime sahip halkı
 Ata yurduna götürdü.
 'Yaşınız uzak, yaratanın yüksek olsun.
 Yollarınız açık, sağlığınız pek olsun.
 Önlerinizi ay aydınlatsın.
 Arkanızı güneş ışınlatsın' diye
 Hara Han'a altın tüylü ak köpeĝe
 minnetlerini sunmaktalar". (Davletov, 2006:
 35-36)

2.3.5.Kaĝan Tayini:

Var oldukları zamandan bu yana Türkler bağımsızlıklarına düşkün millet olmuş bu yüzden kimsenin boyunduruĝu altında yaşamadan devletler kurmuşlar, teşkilatlı bir yapıya sahip olmuşlardır. Bu teşkilatlı yapıları sayesinde de devletleri ayakta kalmayı başaramışlardır.

Kültigin Abidesi Doĝu cephesinde geçen "Türk budunug atı küsi yok bolmazun tiyin kangım kaganıĝ öĝüm katunuĝ kötürmiş tengri il birigme tengri Türk budun atı küsi yok bolmazun (tiyin özümün ol tengri) kaĝan oturtdı erinç " ifadesinden Tanrı'nın Türk milletinin adı, sanı yok olmasın diye kaĝan indirdiĝi ifadesi yer almaktadır (Ergin 1983: 71).

Türk devlet teşkilatının ilk şekilleri Hun devletinde görölmektedir. Köktürk ve Uygur devletlerinde devleti yöneten kişi kaĝandır. Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanılan bu kişi yerin ve göĝün hükümdarıdır. Kaĝan bilge, cesur ve yiĝit bir bahadır. Kaĝanlar Külüg yani ünlüdür. Bunun yanı sıra kut ve talih gibi tanrının verdiĝi özelliklere sahip olmalıdır.

Devlet törenleri içinde dikkate deĝer en önemli törenler tahta çıkma törenleridir. Türklerde devlet başına geçen yeni hükümdar için tahta çıkma törenleri düzenlenmiştir. Tahta çıkma töreni, hükümdarlığın halka ilan edilmesidir. Türklerde tahta çıkma törenleri, daha çok askeri törenlerdi. Fakat bu törenlerin bir de din ve inanış tarafları vardı (Ögel 1979: 306). Kaĝanların bir keçe üzerine konulup yukarı kaldırılması törenlerin bir nevi dini

yönünü oluşturmaktadır. Kağanlar, bu törenle göğe çıkmış ve gökte Tanrı tarafından tahtlarına oturtulmuş oluyorlardı (Ögel 1979: 306).

Çin kaynaklarında karşımıza çıkan tahta çıkma törenlerinde, yeni kağanın bir keçe üzerine oturtularak dokuz kişi tarafından göğe doğru kaldırıldığı, kağan çadırının etrafında dokuz kez güneşin dönüş istikametinde çevrildiği görülmektedir. Daha sonra ipek bir şalla boğazı sıkılarak kendisine kaç yıl hüküm süreceği sorulmakta, yeni kağanın ağzından çıkan ilk kelimeye bakarak kaç yıl hüküm süreceği tayin edilmekteydi.

Kağan milletin adımlı yükseltmelidir. Kağanı ve devleti doğudan batıya, kuzeyden güneye dört yandaki herkes tanımalıydı. İşte bu yüzden kağan tayin edilirken uzaktan yakından birçok kişinin katıldığı bir tören düzenlenmekteydi.

Kağan kendinden sonra, devletin idari kademesinde yer alacak olanları da tayin etmelidir. İltiş Kagan, Ötüken'de kendi hâkimiyetini oluşturduktan sonra kardeşi Kapgan'ıda bir başka toprağa yabgu olarak atamıştı.

İyi bir kağan töre ve kanunlarını düzenlemeli ve bu kanunların düzgün bir şekilde işlemlerini sağlamalıdır. Bumin ve İstemi, devletin başına geçer geçmez, ülkeyi ve töreyi düzenlemişlerdir: Töreye aykırı davrananlar ise en şiddetli şekilde cezalandırılırlardı. Bozulan töreyi düzeltmek de kağanlarının en önemli özelliklerinden biridir. Ve kağan olma özelliklerini tam olarak taşımayan ve görevi hakkı ile yapamayanlar iktidardan uzaklaştırılmıştır.

İncelediğimiz Sibiry Türk destanlarında da kağanın tayin edilmesi bir kutlama ve birçok ritüeller ile gerçekleşmektedir:

*Ömrü boyunca savaşan ve savaşlardan galip çıkıp yurduna dönen kahraman yorgun düşer ve kağanlığı bir başkasına emanet eder. Çünkü kağanın kendi isteği ile kağanlığı bıraktığı durumlarda kendi yerine bir başkasını tayin etmesi gerekmektedir.

*Kağan ölmeden önce çocuğuna malını ve halkını emanet eder.

*Bir yiğit ile evlenen kız, erinin yurduna giderken malının ve halkının yurdunda bırakır. Halkın yeni kağanının seçer.

*Halka zulmedip yetmiş kağanın malı ve halkını süren kağanın öldürülmesi ile eziyet gören halkın kurtarılmasından sonra içinden bir kağan seçilir. Burada kaçırılmış olarak bulunan halktan yurdu olanın yurduna, suyu olanın suyunu dönmesi istenir.

*Yeni kağan halkın önünde ilan edilir.

*Kimi durumlarda kağanı halk hep beraber seçmektedir.

*Halk yeni kağan için dualar eder.

*Yeni kağan bütün bir halkın önünde konuşur halka öğütlerde bulunur.

*Altın masada yenilir içilir. Kojonlar söylenip eğlenilir.

*Gökteki tanrının yerdeki temsilcisi olan kağan, tanrı misali halkına merhamet eder. Giyimsizlere giyim verir. Açları doyurur. Ay ve güneş ışıır. Halk sevinir.

*Kağan yetmiş pehlivan tarafından koltuklanarak atından indirilir. Ak kilime oturtulur.

*Eğlence dokuz yıl sürer.

Ayrıca destanlarda beylik işini hakkıyla yerine getiremeyen kişilerden bu unvanın alınması yeni kağan ilan edilirken eski kağanın onayı alınması durumu da görülmüştür. Destanlarda han bey olmadan halk yaşayamaz anlayışı hâkim olduğundan halkı ve malı daim edecek kişinin cinsiyetine değil yiğitliğine bakıldığı görülmektedir. Sadece erkekler değil bayanlarında Sibiryâ Türk destanlarında kağan olmaya hakkı olduğu tespit edilmiştir.

Er Samır adlı Altay destanında, Er Samır Kara Bökö ile savaşmak için çıktığı yolda kötü düşünceli altı kardeş ile onların iyi düşünceli Altın Topçı kız kardeşlerine rastlar. Beş kardeşi öldürür, son kardeşi ise Erlik'e gönderir. Altın Topçı'yı ise kağan yapar:

“Ak Sarı atını şimdi
Çabucak eyerledi,
Gümüş dizgini başına soktu.
İleriye doğru gitmeden önce
Altın Topçı genç kıza
Halkın, milletin gözünün önünde
Bahadır delikanlı Er Samır
Şimdi şöyle tembih etti:

‘Başka kağan gelerek,
Ak malı kimin dese,
Altın görünüşlü Ak Sarı’nın
İçinde olduğu sürüsü de.
Halk, millet kimin dese
Altmış kağanın ağabeyi olan
Er Samır’ın halkı de.’
Halka, millete dönüp

Alp yaradılışlı Er Samır:
 ‘Bu Altın Topçı genç kız
 Halkı, milleti yönetsin
 At üstünde söylediği sözünü
 Sinirlenmeden dinleyin.
 Yerde iken söylediği sözünü
 Büyüklenmeden dinleyin.

Altın Topçı genç kız
 Halkın kağanıdır’ diye
 Halka, millete ilan ederek,
 İleriye doğru atını sürdü,
 Atılan ok gibi uçuverdi”. (Dilek, 2002: 53-54)

Yine sözü geçen destanda Er Samır kötü niyetli dokuz kardeş ve onların Altın Saçar adlı kız kardeşlerinin sarayına rastlar. Dokuz kardeşle kavgaya tutuşan Er Samır dokuz kardeşi atı Ak Sarı ise dokuz kardeşin atını öldürür. Altın Saçar’ı kağan yapan Er Samır yoluna devam eder.

‘Altmış kağanın abisi
 Yetmiş kağanın başcısı
 Er Samır adlı kağan idin,
 Yapılan yemekten ye,
 Benim getirdiğim rakıdan iç.
 Sahipsiz mal kaldı,
 Başcısı olmayan halk kaldı.
 Başka kağan gelerek, bu mal kimin dese,
 Ne cevap verilecek?
 Bu halk kimin dese
 Kağanı kim denecek?
 Heybetli yaradılışlı Er Samır
 Altın dizginini geri çekip,
 Altın Saçar genç kıza
 Cevabını söyledi:
 ‘Artıp kalan bu ak mal
 Ak Sarı’nın sürüsü de.
 Dolaşıp duran halk
 Er Samır’ın halkı de.

Altın Saçar kız kendin
 Halkı, milleti yönet,
 Ben gelene dek bekle’ dedi.
 Yüz gelinin kojunu
 Yüreğine işleyiverdi.
 Altın Saçar genç kız
 Önünden gelerek
 Er Samır’ı koltuklayarak,
 Atından yere indirdi.
 Ak Sarı’yı çözerek,
 Er yaradılışlı Er Samır
 Ak kilime oturup,
 Altın masadan yiyip,
 Halkla, milletle konuştu:
 ‘Altın Saçar kağanınız oldu,
 Söylediklerini dinleyin’ diyerek,
 Acıkan karnını doyurup,
 Yorulan vücudunu dinlendirdi”. (Dilek, 2002: 60-61)

Bahsi geçen destanın ilerleyen kısmında da Er Samır ve eşi Altın Tana, Altın Ergek, Kümüş Tana, Altın Saçar ve Altın Topçı ve onların halkı ile birlikte zafer sonrasında yurtlarına döndüklerinde, Er Samır ve eşi halkın iltifatı ve övgüleriyle tahta çıkarılırlar. Eğlence başlar.

Katan Kökşin ile Katan Mergen Altay adlı destanda, Katan-Mergen bahadır, Küler-kaan'ın kızı Kümüljek-Aru ile evlenmek için yola çıkar. Küler-kaan'ın yurdunda saygı ile karşılaşılır ve dokuz yıl toy yaparlar. Toy bittikten bir süre sonra Çoñ-kara ata binen eğri kara kılıç tutan Çodoñ-Kara bahadırın geldiğini görürler:

“Çoñ-kara ata binen,

Eğri kara kılıç tutan

Çodoñ-Kara bahadır

Halkını yönetmiş,

Ak malını sürmüş

Yetip geldi.

Onu gören Katan-Mergen

Şaşırıp kaldı,

Söyleyecek söz bulamadı.

Çodoñ-Kara bahadır ise

Katan-Mergen'i görünce,

‘Ölecek yerde birlikte ölürüz,

Yaşayacak yerde birlikte yaşarız’ diye,

Hızla söyledi.

Onu işiten Kümüljek-Aru

‘Halka halk eklenmeli, dedi,

Ak hayvana hayvan eklenmeli, dedi.

Bundan sonra Katan-Mergen

Bizim kağanımız olsun’ diye,

Halkına söyledi.

Ondan sonra Katan-Mergen

Dokuz yıl toy yaptı.

On yıl eğlence yaptı.

‘Güneşe eş güneş ısıdı,

Aya eş ay parladı’ diye,

Halk, millet sevindi”. (Dilek, 2007b: 288-289)

Hakas destanlarından Altın Arığ destanında, Pora Ninci öldürüldükten ve kötüler cezalandırıldıktan sonra, düğün dernek kurulur. Taptaan Mirgen ile Altın Nakış, Kanlı Kılıç ile Parlak Tana evlenir. Hulatay ise iyi düşünceli Han Saçak ile evlenir. Bu toyda Kanlı Kılıç'ın kağan olmasına karar verilir.

“Düğünün sonunda

Alplar, altın direğin yanına toplanmışlar.

Yetiştirilen hayvanların sahibine,

Halkın, hanı ve beyi olarak

Kimi buluruz, diye, konuşuyorlarmış.

Bükülmez kanatlı Han Pozırah atlı

Kanlı Kılıç'ı seçmişler.

Hayvanların sahibi,

Halkın hanı ve beyi

Kanlı Kılıç olmuş.

Hulatay ve Çibetey Han

Aran-çula atlarını, eyerlerini

O zaman çıkarıp salıvermişler.

Ateşi, tuna,

Suyuna, izine, diye konuşup,

Hulatay ve Çibetey Han,

Beyaz ve güzel evlerine girip,

Ay biçimindeki polat kılıçlarını

Lazım olmaz diye, bir kenara bırakmışlar.

Tekrar tutmayacağız diyip,

Konuşmuşlar.

Hulatay'ın aldığı ikinci hanımı

Ak düşünceli, iyi niyetli Çiçek olmuş”. (Özkan, 1997: 325-327)

Hakas destanlarından Ak Çibek Arığ destanında, Sarı Han ile girdiği savaşta galip olan Ak Çibek Arığ, esir alınıp işkence edilmiş halkı serbest bırakır. Sarı Han'ın mallarını halka dağıtır. Kendisi ile birlikte bu savaşta yer alan Alp Sayzan'ı da kağan ilan eder:

“Ak Çibek Arığ, Sarı zirvenin üstünden
Sarı ırmağı görerek
Büyük köye inerek gitmiş.
Büyük Sarı Han'ın yerinde
Esir alınmış alp çok imiş.
Ak Çibek Arığ' görüp
Toplanıp konuşup yığılmışlar.
Yiğit atları sakatlamışlar
Kaçmasınlar diye.
Alpların kol sinirlerini kesmişler,
Ok yay tutmasınlar diye.
Alplar Ak Çibek Arığ'la konuşuyorlar:
Kara düşünceli Sarı Han'la
Mücadeleye gücümüz yetmedi,
Malımızı, halkımızı buraya sürüp,
Vücudumuzu böyle kesip,
Böyle çürüttü.
İpek yeleli ak kır atın
Ak Çibek Arığ kızın doğduğunu
Hepimiz biliyoruz,
Hangi hanın yurdunda doğduğunu
Hiç birimiz bilmiyoruz.
Han boz atla ak kır atın
Buraya gelmesini
Gece gündüz düşünemedik.
Eziyet çeken bedenlerimizi,
Eziyetten kurtardın
Ak Çibek Arığ.
Acı çeken bedenimizi
Acıdan kurtardın!
Ak Çibek Arığ'dan istiyorlar,
Alplar ayağına düşüyorlar:

-Yerimi yurdumu kurtar, Ak Çibek Arığ,
diye,
Alplarla konuşuyor:
-Yerli kişi yerine gitsin,
Yurtlu kişi yurduna gitsin!
Kendi mallarınızı,
Kendi boylarınızı,
Sarı Han yerinden sürüp götürün
Alplar yiğitler Ak Çibek Arığ'ı
Alkışlayıp dua ediyorlar:
Çıkmayacak canın olsun,
Ak Çibek Arığ
Dökmeyecek kanın olsun,
Ak Çibek Arığ
Bitmeyecek yurtlu ol,
Ak Çibek Arığ, deyip
Yerli kişiler yerlerine dağılıyor,
Kendi mallarını maldan ayırıp,
Yurtlu kişiler yurtlarına dönüyorlar,
Boylarının halkını ayırıp.
Altmışar yetmişer alplar
Bay Sarı Han'ın yerinden
Yerlerine gitmişler.
Bay Sarı Han'ın halkı,
Bay Sarı Han'ın malı kalmış.
Bay Sarı Han'ın malına bakan
Alp Sayzan'ı han yerine han edip,
Bey yerine bey edip,
Ak Çibek Arığ konuşuyor:
-Haydi, Alp Sayzan,
Yerin yer olsun,
Suyun su olsun!
Fakat kara düşünceli Bay Sarı Han'ın

Yönettiği gibi yönetmezsin.
Öksür kulun kalsa, at yetiştir,
Öksüz oğlan kalsa er yetiştir!

Kucaklaşıp Ak Çibek Arığ,
Ak kır atına atlayıp oradan ayrılmış”.
(Arıkoğlu, 2007: 277-279)

Altın Çüs adlı Hakas destanında, Ak Han ile Üzüm Han, Bora Han’la Kara Han’ın yurdunda savaşa tutuştuklarında, Altın Çüs ile Alp Möke babaları da peşlerinden gider. Savaş bittiğinde Kara Han ile Bora Han’ın yurduna Altın Hurğun’u kağan ilan edip ayrılırlar:

““Senin oğlun Üzüm Han
Alp Han Kız yurduna doğru gitti,
Onun peşinden gitmezsek,
Oradan dönüp gelince,
Altın Çüs, ak kanımı döker,
Tatlı canımı alır.’
Böyle konuşup, böyle söyleyip, Altın Çüs
Taş zirvenin üstünde,
Bağırırvermiş:
‘Kara Han, Bora Han yerinde,
Savaşı biz kazandık.
Yurdunu talan ettiren on iki han
Sert yönetimle şimdi acı çekmez,
Yerli kişi yerine dönsün,
Suyu olan suyuna dönsün,
Kendi malını, kendi halını
Bütünüyle ayırıp, şimdi dönsün.

Önce nasıl yaşıyorsanız,
Şimdi öyle yaşayınız,
Halkınızı, boyunuzu
Aydınlık güne çıkarıp,
Güzel hayat sürünüz.’
Onun konuşmasını dinleyip,
Hanlar beyler dua ediyorlar:
‘Ak Han çocuğu Altın Çüs,
Yıkılmayacak yurdun olsun,
Tükenmeyecek ömrün olsun.’
Hanlar, beyler oradan,
O zaman dağılmışlar, yerlerine sularına.
Kara Hanla Bora Hanın yerine
Ak konur atlı Altın Hurğun alpi,
Han edip, bey edip, oturtmuşlar”.
(Arıkoğlu, 2007: 187)

Ak hanın oğlu Kara Kuzgun, Han Kız ile evlenmek için kızın yurduna gider. Kız Han ile birlikte Altın Han’ın kutsal kitabında ikisinin kaderinin birlikte yazıldığını görürler. Kara Kuzgun ile Han Kız’ın toyu kurulur. Yurdundan ayrılacak olan Han Kız malını ve halkını Altın-Taş’a emanet eder, Altın-Taş’ın kağanlığını halka duyurur.

“-Yaşı benimle yazılan,
Kaderim birlikte koşulan
Güzel Han Kız sensin, - der.
Güzel Han Kız cevap verir:
-Gerçekten sana varmak için

Yaratılan ben isem,
Babam Altın Han’ın altın kitabında yazılmış
olmalı.
Ak saraya girip, Han Kız
Altın sandığın dibinden

Altın kitap çıkardı.
 Basılmış kitabı tanıdılar.
 Yüksek sesle okudular.
 Bir zamanlar Altın Han ile Ak Han,
 Konuşup yazıya dökmüşler:
 ‘Ak Han’ın erkek çocuğu doğarsa,
 Altın Han’dan kızı doğarsa,
 Evlenip yaşamaya’, diye.
 Kitabı okuyan Han Kız
 Yine sözünden dönmemiş.
 Kız toyunu kısa tutarak,
 Üç günde bitirmişler.
 Güzel ve hoş Han Kız
 Kap kacağını
 Kara tuluma soktu
 Pıllı pırtısını
 Bora tuluma soktu.
 Kara Kuzgun’a verip:
 ‘Ay Kara ata yükle’, - dedi.
 Alp doğmuş Kara Kuzgun,
 Verdiği tulumlarını eline alarak,
 Ay Kara ata çıkıp yükledi.
 Saygın Ay Kara at bu ya,
 Donmuş yeri diz kapağına kadar,
 Erimiş yeri karnına kadar bastı,
 Sıçrayarak dört nala koştular”. (İlgın, 2008: 49-53)

Kara Kuzgun adlı Hakas destanında, ömrü boyunca savaşmaktan yorgun düşen alp, atlarını salıp süt gölüne gönderir. Eşi Sarı Marha ile sarayında dinlenmeye çekilir. Yurdunun başına ise Han Saraçı’yı getirir:

“Evde kalan alp-yiğitler
 Yiğit atlarının
 Eyerlerini alıp, gemlerini çıkarıp,
 ‘Sübür dağının otunu yiyiniz,
 Sütü gölün suyunu içiniz’ – deyip,
 Atlarını salıverdiler.
 Halka han-bey olmaya

Onu görüp güzel Han Kız,
 Şaşkınlıkla parmağını ısırdı:
 ‘Dağdan yüce at doğsun,
 Ay Kara at gibi.
 Erden üstün er doğsun,
 Kara Kuzgun gibi.’
 Hızlıca varıp,
 Ay Kara atın sırtından
 Kara bora tulumu alarak,
 Güzel ve hoş Han Kız,
 ‘Han gökyüzünden kara yerin
 Yarım gücünü büyüleyip,
 Ben koydum’ – deyip,
 Halkına emir nasihat verdi:
 -Halkım, nasıl yaşıyorsanız
 Öyle yaşamaya devam ediniz!
 Halkın arasından
 Altın Taş’ı han-bey ettiler.
 Kara Kuzgun ile Han Kız
 Atlarına bindiler.
 Güzel ve hoş Han Kız
 Ak boz ata bindi.
 Atı arkada kalan yakınmaya,
 Atı önde giden övünmeye, deyip,
 Bağırarak kamçı vurdular,

Han Saraçı’yı diktiler,
 Halka huzurlu hayat verdiler.
 Alp-yiğit Han Saraçı,
 Eşi Sarı Marha ile,
 Ak sarayın önüne durup,
 Ak saraylarına girip,

Altın divanlarına yatıp, geniş yanlarına
yatıverdiler,
Kiraz gözlerine uyku verdiler.
Kara Kuzgun, Altın Saraçı,
Han Saraçı alpların

Gitmediği yer kalmamış.
Onların alp şanını duymayan
Yeryüzünde alp kalmamış”. (İlgın, 2008:
207-209)

Şor destanlarından Altın Taycı destanında, Hara Ninci ve Uçan Arığ tarafından tuzağa düşürülerek yorga kula atın kuyruğuna bağlanıp Hara Han'ın ülkesine götürülmeye çalışılan Altın Taycı, Hara Ninci'den kurtulup kaçan yorga kula at sayesinde Ah Han'ın yurduna gelir. Bu durumu görüp üzülen Altın Arığ, Altın Taycı yerine kardeşine ad verip ardından onu kağan ilan etmeyi uygun bulur. Küçük kardeşe Ay Mirgen adı verilir. Ona zırh ve koşum takımı tayin edilir. Ağabeyi Altın Taycı'nın da onayı alınarak Ay Mirgen kağan ilan edilir:

“Sarıp tan attığında,
Parlayarak güneş çıkmadan önce,
Ay Mirgen Altı Arığ halasıyla
Altın masanın başına oturdular.
Altın Arığ söyler:
'Altın Taycı evde mi?
Buraya çağırınız.'
Sarhoşluğu geçmemişti, Altın Taycı biraz
hazırlanıp
Altın kapıları açıp geldi.
Kapıyı açarak merhaba der.
Eşiği atlayarak selam verir.
Altın Arığ hizmetçilere (şöyle) söylüyor:
'Yaşlı dede nineleri çağırınız,
Altın Çazyan da birlikte gelsin!'
Çağırdığı insanları Altın Arığ
Masanın çevresine oturttu.
Ay Mirgen kardeşini
Altın Taycı ile yan yana oturttu.
Altın Arığ (şöyle) söyler:
'Altın Taycı kardeşim
Han bey olamazmış meğer.
Atın kuyruğunda (kendini) sürükletip, ele
güne maskara oldu,

Halkın karşısında itibarını kaybetti.
Han yerine han olacak teklif ediyorum Ay
Mirgen kardeşimi.
Böyle uygun mudur, yüce halk?'
'Sen uygun görüyorsan biz neden uygun
görmeyelim”, (diye)
Büyükler cevap veriyor.
Altı Arığ konuşmaya devam eder:
'Nazlım değerlim Altın Taycı,
Benim sözümü onaylıyor musun?
Atanın ulu yurdunu
İdare edemiyorsun, kardeşim.
Güdülen hayvanlarla ilgilenmedin,
Kara başlı halkını tanımadın'.
Altın Taycı cevaplıyor,
Ayağa kalkıp:
'Han olmayı kendim de istemiyorum,
Senin sözünü onaylıyorum.
Babamın küçük çocuğu Ay Mirgen
Halkın hanı olarak anılsın bundan sonra.
Onun arkasında dururum,
Zamanı gelir destek olurum
Tek kardeşime her zaman'.
İhtiyarlar dağıldılar.

Ay Mirgen ak evinden çıkıp,
Altın direğe ulaşp,
Açık kula atını çözüp bindi.
‘Avlanmaya gidiyorum’, diye
Yüksek ak sıradağa yönelerek
Kalabalık halkının arasından geçip gitti.
Altın Arığ halası tam arkasından
Üç kez haykırdı,
Üç kez dönüp bağırdı:

Huban Arığ adlı Hakas destanında, Huban Arığ ve Kök Nincil malını ve halkını Kögetey Mergen ve Kök Molat’ın elinden kurtarıp, ölen altın tüylü ak köpeği de diriltip yurtlarına döndüklerinde Huban Arığ’ın annesi, eşi Alp Hara Han öldüğü için kızları Huban Arığ’ı han yerine han ilan eder. Huban Arığ’ın hanlığı bütün halka duyurulur, büyük eğlence başlar:

“Güzel evden dışarı çıktılar,
Hıyan Arığ yerli halkı topladı,
Onlara emir ve öğüt verdi:
‘Bekçilik edene Hanlık eden
Besleyene Beğlik eden
Alp Hara Han ayrılıp öldü.
Gözü gören yerli halkım,
Han ve bey olmadan yaşamazsınız.
Hanın yerine hanlık edecek olan
Huban Arığ’dır, benim kızım,
Han giyimini şimdi kuşanır.
Beyin yerine bugün geçer,
Beylik giyimini şimdi giyer,
Huban Arığ’ın sözünü yerine getirin,
Söylediği sözüne kulak verin’
Huban Arığ, Han’ın yerine hanlık cüppesini
Beyin yerine beylik cübbesini giydi.
Giyimsiz kişiye
Giyimin en iyisini giydirdi,
Atsız kişiyi (ise)
Atın en iyisine bindirdi.
Yerli halka emir-öğüt verdi:

‘Gözü güzel elim halkım!
Han olursa hanınız, bey olursa beyiniz
Ay Mirgen olacak bundan sonra!
Duymayan kalmasın,
Bilmeyen kalmasın!’
Sonra dönüp Altın Arığ
Ak sarayına girdi”. (Killi Yılmaz, 2013: 103-105)

‘Açlıkta kimse kalmasın,
Aş yemeğin en iyisini yiyiniz.
Giyimsiz ve kuşamız,
Çapullar giyinin kimse dolaşmasın
Giyimin en iyisini giyiniz.
Para karşılığı kimse sömürülmesin,
Halkı kimse baskı altına almaya kalkışmasın,
Yalnız kulunu at ediniz,
Yalnız balayı er yapınız.
Çabağanın ayağını yormadan
İyilik ve düzen içinde yaşayınız
Birlik, dirlik ve beraberlik içinde olunuz.
Yakında yurtlu halkla
Bozuşmadan, iyilik ve düzen içinde
yaşayınız.
Iraktaki yurtlu halkla
Düşmanlık etmeden, dostça ve barışça
yaşayınız.’
Yerli halk Huban Arığ’a minnetlerini
sunmakta:
‘Yaşınız uzak, yaratanınız yüksek olsun.
Bitmek üzere canlı olunuz,

Tükenmemek üzere yurtlu olunuz,

Sonsuz olmak üzere yurtlu olunuz”.

(Davletov, 2006: 89-90)

Aran Taycı adlı Tuva destanında, Aran Taycı yedi yiğidin kız kardeşi Oçı Karakçın güzeli almak için yola çıkar. Fakat ağabeyleri güzeli Sarı Altın’a vermeye niyetlidir. Bu yüzden kız Aran Taycı ile evlenmeyi kabul etmez. Sonunda ağabeyleri iki bahadının kavgaya tutuşmasını yenen kişinin kız kardeşlerini almasını isterler. Sarı Altın’ı yenen Aran Taycı, Oçı Karakçın kız ile evlenir. Daha sonra eşini de alıp yurduna döner. Kök Kağan babasının yerine kağan olup bir büyük ziyafet verir:

“Aran Taycı geri döner

Kök Kağan atasının yerine.

Çıkıp geldi yurduna.

Kök Kağan ihtiyar ölüp kalmış.

Ağlar, Aran Taycı

Figan eder, Aran Taycı.

‘Babamın yurdu boş kaldı,

Babamdan geriye ben kaldım.’

demiş.

Bir ziyafet verir,

Halkı, tebaası toplandı.

İçip yerler,

Ziyafet bitip dağıldı,

Herkes dağılıp gitti,

Ay alaca atını

Altın Taycı boşattı,

Yurdunda yaşayıp kaldı”. (Ergun, 2006: 314)

2.3.6.Yağma Törenleri:

Eski Türklerde şölenler ise yağma şeklindeki şölenler olarak göze çarpmaktadır. Yağma şöleni potlaç’ın azami derecesidir. Potlaç, ilkelerde hediye vermenin törensel olarak uygulandığı bir gelenektir (Tezcan 1989: 31). Potlaç, muhteşem bir ziyafettir. Bu ziyafette, misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve bilhassa tepeler teşkil edecek kadar bakır kaplarla, yorganlık pöstekiler vesaire yığılır. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından kaldırılıp götürülmesini teklif eder. Götürürler. Davetliler götüremedikleri takdirde bu yığılan eşya, sahibi tarafından tahrip olunur. Bu ziyafet davetlilere yapılan bir nevi meydan okumadır (Gökalp 1976: 74). Şöleni yapan beğ, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek otağdan çıkardı. Bütün davetliler davet sahibinin otağını, sürülerini vs. mallarını yağma ederlerdi (Gökalp 1976: 203). Yağma şölenlerinde hakanların, hanların, beylerin, varlıklı kimselerin malları yakılıp yıkılmayıp yoksul tabakalara dağıtılırdı (Tezcan 1989: 31). Şölenler sayesinde en fakirler bile güzel yemekler

yer, güzel giysiler giyerlerdi. Şölenlerin düzenlenmesi eski Türklerde sosyal hayatın, yardımlaşma ve dayanışmanın olduğunu göstermektedir.

Sibirya Türk destanlarında yağma iki şekilde olmaktadır. İlki kağanın veya ev sahibin isteği üzerine toy veya başka bir eğlence sonrası yemek ve içeceklerin herkes tarafından yurduna yahut evine taşınmasıdır. İkincisi ise kağanın yurdunun zorla yağmalanması şeklindedir.

Kögüdey-Kökşin le Boodoy-Koo adlı destanda yukarıda açıklamaya çalıştığımız özellikte bir yağma töreni olmamakla birlikte, yağma geleneğine uygun birtakım motifler görülmektedir. Anne ve babaları olmayan iki kardeş olan Kögüdey-Kökşin ve Boodoy-Koo kardeşlerden ağabey Kögüdey-Kökşin kardeşine halkını emanet ederek ava çıkar. Bunu fırsat bilen Celbegen ise askerlerini Kögüdey-Kökşin'in yurduna yağmaya gönderir:

“Celbegen’in askerleri
Kanlı savaşa atlanıp,
Havalı türküler söylediler:
‘Pamuk yeleli Kök Boro
Sonsuza dek atımız olur.
Mel’un Kögüdey Kökşin
Ebedi kulumuz olur.’
Oradan ileri giderken,
Üç yiğit sohbet etti:
‘Bahadır Kögüdey Kökşin
Bıçaksız yağ soran,
Kamçısız rahvan ata binendir.

Ak hayvanını hür bırakan,
Halkını mutlu yaşatan,
Bütün halkı coşturan,
Hayvanını çoğaltandır.
Kögüdey Kökşin bahadırın
Yurdunun tümünü dağıtırız.
Bütün elbiselerini giyiniriz,
Halkını kul yaparız’ diye,
Konuşup at koşturdular.
Kara ağaç gibi askeri yönetip,
Kara dağın başına
Hemen çıkıp geldiler”. (Dilek, 2007a: 434)

Kan Arğo Peçelîg Kan Mergen destanında, kendisi için eş olarak tayin edilen Altın Kök kızı alıp yurduna dönen Kağan Mergen yurdunda büyük bir neşe ile karşılanır. Kahramanın dönüşü şerefine düzenlenen eğlence bitiminde bütün halk kurulan altın sofradan yemek alır götürür. Hayvanlar yuvalarına, insanlar evlerine aş taşır. Erler kalın kemikleri tutup dağılır, fakir kadınlar kurtlu karın tutup dağılır. Herkes toplumdaki statüsüne göre yağlı et, kıkırdaklı kemik gibi parçalar alıp dağılır:

“Kağan Mergen ormanlı sırta çıktı, düz(ağaçlı; dallı-budaklı) bele indi. Ulu sırttan öteye bakıp gördüğünde, kendi yurduna gelmiş. Halkı-tebaası kara tayga gibi durur, ak malı ala çakıl gibi yatarmış. Kağan Argo ablası altın kazığın dibinde durup bekler. Yamaçtan indi, Altın kazığın dibine geldi.

Kağan Argo ablası, Kağan Mergen'i atının üstünden koltuklayıp, indirdi. "Azıp kaldı diye sandığım arkası yok kardeşim dönüp geldi!" diye söyledi. Kağan Argo, Kağan Mergen'i yaslanıp, altın otağa getirdi. Kağan Mergen cebinden altın yüzüğü çıkarıp attı, Altın Kök kız çıkıverdi. Bunu gören Kağan Argo, Altın Kök'ü kırk odanın dibine götürdü. Sayısız saç örgülerini çözüp iki ayrı örgü ördü.

Kağan Mergen, altın otağdan çıkıp, kırk dazı çağırıp, kırk balta veriri. Otuz dazı çağırıp, otuz nacak veriri. "Kırk aygırın kısırağını kesip, kurban edin, toy düzenleyin; otuz aygırın kısırağını kesip, doğrayıp toy kurun!" diye bağırdı. Dazlar tayga gibi et yığdı, deniz gibi içki döktü. Yakın yerlerdeki akrabaları bağırp topladılar; ırak yerlerdeki akrabaları elçi gönderip çağırdılar.

Dağ gibi et pişirdiler, deniz gibi içki hazırladılar

Toylaya toylaya gelende, arıkları semirdi, açları doydu. Eşikteki zayıf itlerin kuyrukları yapışırçasına semirdi. Arık kişilerin kulakları kaybolurcasına semirdi. Tayga olup, et yığıldı, deniz olup içki koyuldu. Gözle görülmez yemekle, ağız açtırmaz içki sunuldu. Toylaya toylaya toylayanda, gün geçtiğini bilmez oldu, ay aştığını bilmez oldu. Az mı çok mu zaman geçtikten sonra, akağaç kabuğundaki etler tükendi, bütün insanlar dağıldı. Kazan dibi takırdayanda, halkı-tebaası dağıldı.

Yağlı kemik yiyen kişiler, dua edip dönerler: "Yaşlarınız uzun olsun! Tabutunuz yüksek olsun! Diye, "Böyle toyu kim görmüş, böyle toyu kim duymuş" derler. Kıkırdaklı kemik yiyenler, kargayıp dönerler. "Toy mu?" derler, "Hangi toy olursa olsun, bu toydan daha iyidir! Yakın yerin kişilerine fazlasıyla ikram ettiler" diye söyleşirler. Erler erleri, kalın kemikleri tutup dağılır, fakir kadınlar kurtlu karın tutup dağılır. At yarışı düzenlediler. Önden gelen atlara ak ipek örtü bağladılar.

Ulu toyları bittikten sonra Kağan Mergen, sakince yaşayıverdi". (Ergun, 2006: 374-375)

3.SONUÇ

Destanlar, toplumların hayatlarında derin iz bırakmış, tarihi, sosyal, dini olayları, kahramanların üzerinde yoğunlaştırarak anlatan, eski çağlardan bu güne insanların dünyayı algılama biçimlerinin aktarılma imkânının bulunduğu, çağdan çağa kendisine yeni olgular katarak yahut çıkararak insanı ve onun duygu ve düşüncelerini geleceğe taşıyan en eski anlatı türlerinden biridir.

İster aynı milletten olsun ister farklı bir milletin farklı kolları olsun başka coğrafyalarda yaşayan toplumlarda bile benzer destanların veya benzer motiflerin görülmesi, nerede ve hangi şartlarda yaşarsa yaşasın bir milletin zihni birlikteliğinin sonucudur. İşte çalışmamızın inceleme alanını teşkil eden Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin destanlarında da Türkiye Türklerinin sözlü anlatımlarında görülen birçok olay ve motif ortaktır.

Bizde bu çalışmamızda birçok milletin halk edebiyatı türlerinde görülen anma, kutlama, mükâfatlandırma, evlenme, uğurlama, karşılama gibi sebeplerle belli kurallar dâhilinde yapılan toplanmalar olan tören ve kutlamaların Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türklerinin destan metinlerinde görülen şekilleri ve bu törenlerin toplanma şekilleri, ne zaman ve ne sebeple toplandığı, bu toplanmalarda uyulan kurallar bütünü, törenlerin toplum tarafından algılanış biçimi ve toplumdaki önemi gibi konulara temas etmeye çalıştık.

İncelenen metinlerden hareketle; Sibirya Türkleri arasında sosyal olaylar ile ilgili kutlamalar, dini ve resmi nitelikli törenlerin bulunduğunu tespit ettik. Ele aldığımız Sibirya Türk destanları metinlerinde yer alan tören kutlamalarda sosyal hayatla ilgili törenlerde doğum evlenme, ölüm gibi insanlığın geçiş törenleri ve eğlence, oyun, misafir ağırlama, veda töreni gibi toplumsal hayatta birlikteliği sağlayıp insani ilişkileri düzenleyen sosyal törenlerin varlığını gördük.

Dini içerikli törenlere gelince, şaman törenleri, güneşi ve ayı selamlama, kurban ve saç törenler, dua ve vasiyet, kendisine kutsallık atfedilen nesneler ve olaylar için yapılan kutlama ve törenlerin olduğunu tespit ettik.

Yine incelediğimiz metinlerden hareketle, av, av ve savaşa hazırlık, kahramanın dönüşü, halka seslenme, danışma ve öğüt için, kağan tayini ve yağma için muhtelif zamanlarda çeşitli törenlerin yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Söz konusu toplulukların destanları gördüğümüz kadarıyla tören ve kutlamalar çoğunlukla doğum, evlilik ve ölüm gibi insan hayatının üç önemli evresini oluşturan geçiş dönemleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Doğumla ilgili doğum şölenleri, ad alma ve yiğitlik kazanma; evlenme ile ilgili olarak eş tayini, dünür gitme, kız alma-kız verme, eş için yapılan yarış, evlenme ve ocak ayırma uygulamaları üzerine çeşitli eğlence meclislerinin ve son olarak ölümle alakalı ölünün defni, vasiyetini sunması, ölümden sonra yakılan ağıt gibi konular üzerinde yoğunlaştığını söylemek yanlış olamayacaktır.

Sibirya Türk destan metinlerinde rastladığımız tören ve kutlamaların bireysel değil toplumsal olduğu, birçok kişinin iştiraki ile gerçekleşen bu törenlerde, yapılan uygulamalardan törenin gerçekleştiği yere; törende giyilen kıyafetlerden misafirlere sunulan yemeklere; törene davet ediliş şeklinden törenin yapıldığı zamana; törende sunulan kurbanlardan misafirlere verilen hediyelere kadar birçok olgunun destan metinlerinde önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak; toplumsal birlikteliğin adresi olan törenlerin gerek eğlence unsuru olması, gerek hüznün ve sevincin paylaşılmasına vesile olması, gerek zengin-fakir, kağan-halk gibi bütün insanların bir olup aynı mekânda aynı sofrada aynı sofrada aynı yemeği yemesi, gerekse insanların geçmişte var olan sıkıntılı ve devamlı korunmak zorunda oldukları bir tehlikenin varlığından haberdar olarak yaşamaktan bir nebze olsun uzaklaşmanın bir yolu olarak rolü yadsınamaz.

KAYNAKLAR

- Abdülkadir İ. (1998). *Türk Şamanizm'i Hakkında*. Makaleler ve İncelemeler I. Ankara.
- Acıpayamlı, O. (1992). *Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Sosyolojik Yönlerden İncelenmesi*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 167, Seminer ve Kongre Bildirileri Dizisi: 37.
- Aça, M. (2000, Kış). 'Köne Epos' (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki 'Âşıklara Mahsus Evlilik' Konusunun Kaynaklarından 'Alplara Mahsus Evlilik', *Millî Folklor*, c.6, s.48.
- Aça, M. (2000, Kış). Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yeni Yaklaşım Denemeleri. *Millî Folklor*, c.6, s.48.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aktaş, E. (2007), *Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba (İncelemeMetin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- And, M. (2003). *Oyun ve Büğü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Arık, D. (2005). *Hristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar)*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2007). *Hakas Destanları I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arıt, A. N. (2013). *Şamanın Kozmik Dünyası: İnisiyasyon Seramonisi ve Ritüellerle Maya Şaman Öğretisi*. İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Artnur, G. (2010, Güz). 'Sibirya'daki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları', *Bilig*, s. 55: 51-70
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Baldick, Julian (2010). *Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri (Çev. Nevin Şahin)*. İstanbul: Hil Yayıncılık.

Bang-(Kaup) W. Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını: 18.

Bars, M. E. (2014, Spring). *Şor Kahramanlık Destanlarında Geçiş Dönemleri: Doğum, Evlenme, Ölüm*. Ankara: Turkish Studies Dergisi, Volume 9/5, 353-370.

Bayat, F. (2007a). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötüken.

Bayat, F.(2007b). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken.

Bayrak, M. (1998). *Geleneksel Mahalli Çocuk Oyunları -Tokat İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Berber, O. (2009/2). Türk Kültüründe Eğlence Birlik unsuru olarak Düğünler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10.

Bezerdiov, R. N. (2000). *Tengrianstv Religiya Türkov: Mongolov*. Kazan: Ayaz.

Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Brion, M. (2006). *Tanrının Kırbağı Attila (Çev. A.Göke Bozkurt)*. İstanbul: İlgi Yayınları.

Buluç, S.(1948), Şaman, *İslam Ansiklopedisi*, C. XI

Burcu, E.,Akalin.E. (2008, Bahar). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar, *Türkiyat Araştırmaları*, Ankara.

Cirhinlioğlu, F. G. (2001). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Gelişimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çıblak, N. (2002). Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler, *Türk Kültürü*, 605-614.

Çıblak, N. (2005). Mersin’de İnanç Merkezlerine Bağlı Kurban Törenleri. *TÜBA-AR*, XVII, s. 155-176.

Çolak, F. (2009). *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Dalbay, M. Z. (1956). Konya'da Adlarla İlgili Gelenek ve İnanmalar. TFA IV, 80.
- Davletov, T. B. (2006). *Huban Arığ Hakas Türklerinin Kadın Yiğitlik Destanı*. Ankara: Türksoy Yay.
- Davletov, T. B. (2008). *Han Mirgen Hakas Türklerinin Alplık Destanı*. Ankara: Türksoy Yay.
- Deer, J. (1954). İstep Kültürü (çev. Şerif Baştav) A.Ü. DTCTF. Dergisi XII, 1-2, 159- 176.
- Demir, A. F., Akgün Çomak, N. (2009). *Şaman ve Türk Dünyası*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Demir, Ercan (2001), *Hakas Kahramanlık Destanlarından Altın Taycı (İnceleme-Metin-Aktarım)*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Dilek, İ. (2003). *Altay Destanları I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilek, İ. (2007a). *Altay Destanları II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilek, İ. (2007d). *Altay Destanları III*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, C. (2005). *Yörüklerin Sosyal Hayatı*. İstanbul: Kızılelma.
- Dönmez, N. B. (1992). *Oyun Kitabı*. İstanbul: Esin Yayınevi
- Durmuş, İ. (2009). Türk Kültür Çevresinde Ant. *Milli Folklor Dergisi*. Yıl 21, Sayı 84, s. 97-106
- Eliade, M. (2003a). *Dinler Tarihine Giriş* (Çev. Lale Arslan).İstanbul: Kabalcı Yay.
- Eliade, M. (1999a). *Şamanizm* (Çev. İsmet Birkan). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (1999b). *Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri* (Çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eliade, M. (2003b). *Demirciler ve Simyacılar* (Çev. Mehmet Emin Özcan). İstanbul: Kabalcı Yay.
- Ercilasun, A. B. vd.(1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
- Ergin, M.(1983). *Orhun Abideleri* (9. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, C. (2004). *Türklerin Kültür Kökenleri*. İstanbul: Sınır Ötesi Yay.
- Ergun, C. (2006). *Türklerin Kültür Kökenleri 6*. İstanbul.Sınır Ötesi Yay.
- Ergun, M. (2012). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: TDK Yay.
- Ergun, M. (2006). *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Ergun, M. (1998). *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı: Alıp Manaş*. Kültür Bak. Yay.
- Ergun, M., AÇA, M.(2004). *Tıva Kahramanlık Destanları I*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergun, M., AÇA, M. (2005), *Tıva Kahramanlık Destanları II*. Ankara: Akçağ Yay.
- Eröz, M. (1983). *Milli Kültürümüz ve Meseleleri*. İstanbul: Doğu Yayınevi.
- Ersan, M. (2006, Aralık). *Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı*, Tarih İncelemeleri Dergisi, c. 21, S. 2, s. 77-91
- Ersöz, M. (2009). *Saha (Yakut) Türklerinin Culuruyar Nurgun Bootur Destanı*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora.
- Esin, E. (2006). *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1998). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*(Birinci Basım). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Faroghi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (Beşinci Basım). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, T. G. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gömeç, S. (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gönüllü, A. R. (1988). *Türk Destanlarında Ad Verme Âdeti*. Türk Yurdu 20.

Memmetyazov B. vd. (1990). *Göroglı, Türkmen Gahırmançılık Eposu*. Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.

Güngör, H. (2002). Eski Türklerde Din ve Düşünce. *Türkler*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Güngör, Ü., Güngör, H. (1978). *Türk Din Tarihi ve İslam Giriş (Türk Kültürü El Kitabı)*. İstanbul Edebiyat Fak. Yay., seri-2, c.1/6.

Gürbüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Gürsoy Naskali, E.(1999) *Altay Destanı Maaday-Kara*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Harman, Ö. F. (2003). Matem, *DIA*, Ankara: c. XXVIII.

Hoppal, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar* (Çev. Bülent Bayram, H. Şevket Çağatay Çapraz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme* (çev. M.A. Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yay.

İlgın, A. (2005). *Hakas Kahramanlık Destanı "Kara Kuzgun*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İbn-i Bibi (1996), *El. Evamirü'l Alâ'ıyye Fi'l Umûri'l-Alâ'ıyye (Selçuknâme)* (Çev: Mürsel Öztürk): Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yay.

Kafesoğlu, İ. (1993). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kafesoğlu, İ.(1956), *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: TTK Yay.

Kaşgarlı M.(2006), *Dvanü Lugâti't-Türk*, Cilt I, II, III, IV. (Çev: Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koca, S. (1977, Ekim). Tuz ve Ekmek. *Türk Milli Kül. Dergisi*. s.(57-61).

Koca, S. (2000). Türk Kültürünün Temelleri II Trabzon: *Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları*.

Koca, S. (2004). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*.

Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri. *Türkler*, C. III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Koşay, H. Z. (1964). Türklerde Ad Verme ve Türk Adları. *TFA*. VIII, 175.

Köseoğlu, N. (1990). *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Lvova, E.L; Oktyabrskaya, İ. V. vd. (2013). *Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman-Nesneler Dünyası* (Çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

Meram, A. K. (1964). *Göktürk İmparatorluğu*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Opi-shi, Y. (1995). *Moğolların Gizli Tarihi* (Çev: Ahmet Temir). Ankara: TTK Yay.

Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) Cilt 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Ögel, B.(1979), Türk Kültürünün Gelişme Çağları. Ankara: Kömen Yayınları.

Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş* C. 9 (2. Baskı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (2002), Devlet Meclisi ve Kurultay. *Türkler*. C. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Ögel, B. (2006). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ölmez, F. N., Sökmen S. (2012). Isparta-Gönende Geçmişten Günümüze Evlenme Adetleri. *Millî Folklor*, S.95, 333-344.

Örnek, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. Ankara:Türk İş Bankası Yay

Özkan, F. (1997). *Altın Arığ Destanı*, Ankara: Bilg Yayınları.

Özkan, İ. (2007). *Türk Dünyası Araştırmaları, Bengü İzler*. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.

Özkan, İ. (1995). *Türk Boylarının Edebiyat ve Folklorlarında Nevruz Bayramı, Bilge Yenigün*. Ankara: Atataürk Kültür Merkezi Yayınları, S. 4, S.5-7.

Özkan, İ. (1997, Eylül). *Koroğlu Destanı'nda Kahraman ve Atının Doğumu ile İlgili Motiflerin Tahlili*. Ankara: Türk Dili, S.549, s.223-233.

Özkan, İ. (2013). *Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı, Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: Öncü Kitap Yayınları. S. 467-488.

Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

Perrin, M. (2013). *Şamanizm* (Çev. Bülent Arıbaş). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Pirverdioğlu, A. (2002). Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği. *Türkler*, Cilt III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Radlof, W. (1976). *Sibirya'dan (Seçmeler)* (Çev. Ahmet Temir). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Rasonry, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Roux, J. P. (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: İşaret Yay.

Roux, J.P. (1998). *Eski Çağ ve Orta Çağda Altay Türklerinde Ölüm* (çev: Aykut Kazancıgil) İstanbul: Kabalcı Yay.

Rudenko, S. (1970). *Frozen Tombs of Siberia The Pazyryk Burials of Iron Age Horse*. Berkeley: California Press.

Sağol, G. (2002). Destanlarda Evlilik. *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, S.45, s.264-288.

Sağol, G. (2004). Destan Kahramanlarının Evlenmek İçin Göstermek Zorunda Oldukları Hünerler. *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları Günay Kut Armağanı-III*, 28/I, s.301-310.

Schimmel, A. (1995). *Dinler Tarihine Giriş*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Şeşen, R. (1995), *İbn-i Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul: Bedir yay.

Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. İstanbul: MEB Yay.

Taşlıova, M. M. (2009, Sonbahar). Çorum’da Halk Şiiri ve Aşık Tarzı Üzerine Tespit ve Öneriler. *Turkish Studies*, Volume 4/8.

Taşlıova, M. M. (2006). Kars Sözel Hikayeciliğinin İcra Ortamları. *Türk Bilig S. 11*, 164-188.

Taşlıova, M. M. (2010). ‘Kişinin sözel Biyografisi’ Olarak Ağıtlar: Aşık Murat Çobanoğlu (1940-2005). *Türk Bilig, S. 19*, 25-48.

Tezcan, M. (1989). Folklorik ve Antropolojik Yönleriyle Hediye Geleneği ve Türk Kültüründeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1, s. 29-36.

Uludağ, S. (1988). ‘Ağıt’, *DIA*, I, Ankara, s.471.

User, H. Ş. (2008). Kan Ağla- Ve Baş Bağla- Deyimlerinin Bilge Kağan ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklaması. *Türkbilig*, 16, s. 137- 145.

Ülkütaşır, M. Ş. (1938). Türklerde Ad Verme Adetleri. *HBH*. 81.

Yaşa, R. (2003). *Selçuklularda Saçı Geleneği*, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı*. Ankara: TDK Yay.

Yıldız, N. (2009). Türk Destanlarında ‘Çocuksuluk’. *Milli Folklor*, Y. 21 S. 82.

Yörükan, T. (2013). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm, Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Kartal Büşra
 Uyuğu : T.C
 Doğum tarihi ve yeri :21.08.1991/ZİLE
 Medeni hali :Bekâr
 Telefon : 0535 0267757/ 0505 738 20 58
 Faks :0472 215 11 82
 e-mail : bsra.krtl@gmail.com

Eğitim

Derece	EğitimBirimi.	Mezuniyettarihi
Yükseklisans	Gazi Üniversitesi-Türk Halk Edebiyatı	Devam ediyor
Lisans	Hitit Üniversitesi-Türk Dili ve Edebiyatı	2013
Lise	Süleyman Demirel Anadolu Lisesi	2009

İşDeneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-	(Devam ediyor)	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Araştırma Görevlisi

YabancıDil

İngilizce (66.25)

Yayınlar

.....

GAZİ GELECEKTİR..